

390-9593

๗/๑๘๖

ร.๒

วงศาวินยาสว่าด้วยระบบการศึกษาไทย

บทคัดย่อ

ของ

ศรีชัย พรประชาธรรม

๘ ก.ย. ๒๕๔๗

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษาดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์

พฤษภาคม ๒๕๔๗

h 250461

ศรีชัย พรประชาธรรม. (2547). *วงศาวิทยาว่าด้วยระบบการศึกษาไทย*.

ปริญญาณิพนธ์ กศ.ด. (พัฒนศึกษาศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ. คณะกรรมการควบคุม : รองศาสตราจารย์ ดร.นภาพร หนะวานนท์,
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญศิริ จีระเดชากุล, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรภูมิ ปัดไธสง.

การสืบสาววงศาวิทยาว่าด้วยระบบการศึกษาไทย เผยเรื่องราวยุคสมัยของระบบการศึกษา
ไทยสองยุค ได้แก่ ยุคสมัยการศึกษาแบบจารีต และยุคสมัยการศึกษาแบบสมัยใหม่ ในยุคการศึกษา
แบบจารีตวงศาวินิจฉัยของความรู้ด้านวิถีชีวิต และศาสนา ความเชื่อเลื่องลืออำนาจเป็นวาทกรรมหลักของ
ยุคสมัย ส่วนในยุคการศึกษาแบบสมัยใหม่ วงศาวินิจฉัยของความรู้ด้านศาสตร์เทคโนโลยีสมัยใหม่เป็น
วาทกรรมหลัก ซึ่งได้สั่นคลอนความรู้ของชาวบ้านให้กลายเป็นความรู้ที่ถูกกดทับ

การสืบสาววงศาวิทยาว่าด้วยระบบการศึกษาไทย เป็นการศึกษาวงศาวินิจฉัยของความรู้ซึ่งได้จาก
การสนทนา โดยมีฐานคิดว่าชาวบ้านมีประวัติชีวิต การศึกษา ความรู้ ทักษะการมองโลกจึงมีเรื่องเล่า
ต่างกัน ชาวบ้านเก็บภาพระบบการศึกษาแบบจารีตมาเผยให้เห็นว่ามีความรู้ ความจริงที่เคลื่อนไหว
มีการปรับตัว ด้วยการสร้างความรู้เพื่อการดำรงชีวิต อย่างมีศักดิ์ศรี เมื่อระบบการศึกษาแบบสมัยใหม่
ใช้ความรู้สมัยใหม่ส่งผ่านโรงเรียนเข้าสู่ชุมชน คนพึ่งพิงความรู้ศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ชาวบ้าน
ตกอยู่ภายใต้วาทกรรมการศึกษากระแสหลัก ซึ่งมีเจตจำนงเพื่อให้เห็นชุดความจริงว่าความรู้เชิง
ศาสตร์มีมาตรฐานสูงกว่าความรู้ชาวบ้าน ความหมายความสำคัญของวงศาวินิจฉัยของความรู้ชาวบ้าน
ให้ขาดตอนลง เพื่อสนองต่อเจตจำนงเพื่ออำนาจของกลุ่มผู้สร้างความรู้ทันสมัย ด้วยความแยบยล
ของการใช้เทคนิควิทยาเชิงอำนาจ ชาวบ้านจึงไม่รู้สึกรู้สอยู่ภายใต้การกำกับของวาทกรรมทางศาสตร์
เศรษฐกิจ การเมืองแบบทันสมัย ชาวบ้านสร้างปฏิบัติการปะทะประสานด้วยการฟื้นฟูความรู้ดั้งเดิม
มาใช้ สร้างความรู้ผสมผสานกับความรู้ยุคสมัยใหม่บนฐานภูมิปัญญาดั้งเดิม การศึกษาวงศาวิทยา
ว่าด้วยระบบการศึกษาไทยครั้งนี้ได้ปลดปล่อยความรู้ของชาวบ้าน ให้มีตำแหน่งแห่งที่ พื้นที่ในสังคม
การใช้วงศาวินิจฉัยของความรู้ที่สร้างใหม่ได้แสดงอัตลักษณ์ชุมชน ซึ่งต่างจากการศึกษาทั่วไปที่ไม่อาจเผย
ให้เห็นการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ชุมชนไปตามยุคสมัย

THE GENEALOGY OF THAI EDUCATIONAL SYSTEMS.

AN ABSTRACT

BY

SRICHAI PORNPRACHATHAM

Presented in partial fulfillment of the requirements for the
Doctor of Education degree in development education
at Srinakharinwirot University

May 2004

Srichai Pornprachatham. (2004) . *The Genealogy of Thai Educational Systems* .
Dissertation , Ed.D. (Development Education) . Bangkok : Graduate School,
Srinakharinwirot University . Advisor Committee : Assoc. Prof.
Dr. Napaporn Havanon , Assist. Prof.Dr. Pensiri Jeradechakul , Assist.Prof.
Dr. Surawut Pudthaisong .

The Dissertation, *The Genealogy of Thai Educational Systems* was based on genealogy approach, using texts and narrative of local community. The genealogy of knowledge showed two episteme. First, the tradition episteme, the knowledge of the way of life and religious belief is the dominant discourse . Second, the modern episteme, a positive knowledge of Science and Technology is a dominant discourse, which deembedding the local knowledge as a subjugated knowledge of representation.

The Genealogy of Thai educational Systems refers to the truth and knowledge founded by dialogues and local narratives. The different of the narrative plot emanated from the dialogue of marginal group with their life histories, education, knowledge and specific worldview. The capture of a pre-modern educational system of villagers was transformed and adopted. The knowledge for survival constructed was for their dignity. When the modern education transmitted positive knowledge to influence the community, the people was dependent upon sciences and technology. They were both under the conventional education and capitalism discourses. The will to knowledge has seduced the people to the myth of scientific knowledge which sophisticated than the popular knowledge standard. The genealogy of knowledge discontinued in responsive to the will to power. The mystification of technology of power has pushed the people into the web of discourses; science, economics and modern politics. The marginal group conjugated traditional knowledge with positivistic knowledge to counter economic power. As a result the voice of local knowledge emerged and was placed in public spaces. The application of the genealogy of knowledge has constructed local community identity.

วงศาวิทยาว่าด้วยระบบการศึกษาไทย

ปริญญานิพนธ์
ของ
ศรีชัย พรประชาธรรม

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษาดุริยบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์
พฤษภาคม 2547
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัย

จาก

ทบวงมหาวิทยาลัย

ปริญญานิพนธ์
เรื่อง

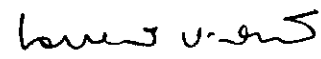
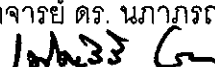
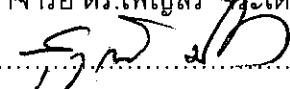
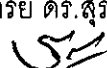
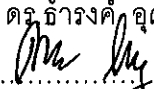
วงศาทิยาว่าด้วยระบบการศึกษาไทย

ของ
นายศรีชัย พรประชาธรรม

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษาดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

 คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร. นภาพร หะวานนท์)
วันที่ ๒๘ เดือน พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๗

คณะกรรมการสอบปริญญานิพนธ์

 ประธาน
(รองศาสตราจารย์ ดร. นภาพร หะวานนท์)
 กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เพ็ญศิริ จีระเดชากุล)
 กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุวดี ปัดไธสง)
 กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(รองศาสตราจารย์ ดร. อรุณศักดิ์ อุดมไพจิตรกุล)
 กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(ดร. ศิริกาญจน์ โกสุมภ์)

ประกาศคุณูปการ

วงศาทิยาว่าด้วยระบบการศึกษาไทย เป็นปริญญานิพนธ์ที่สำเร็จได้จากการที่ผู้ศึกษาได้รับความกรุณาจาก รองศาสตราจารย์ ดร.นภาพร หะวานนท์ ประธานกรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญศิริ จิระเดชกุล และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรวิมล ปัดโรสง กรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์ ซึ่งท่านเป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ มุมมองการวิจัย และญาณวิทยาใหม่ อีกทั้งให้คำปรึกษาชี้แนะแนวทาง ให้กำลังใจ ทำให้ผู้วิจัยมีมุมมองใหม่ช่วยให้เห็นภาพการวิจัย ภาพระบบการศึกษาไทยที่ไม่เคยเห็น หากจะใช้การวิจัยในแนวกระแสหลัก ท่านทั้งสามทุ่มเทความรู้ สติ ปัญญา โดยไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย ตลอดเวลาในการศึกษาทำปริญญานิพนธ์

การศึกษาการทำปริญญานิพนธ์นี้ได้รับความกรุณาจากหลายฝ่าย ผู้วิจัยกราบขอบคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.อัมรค์ อุดมไพจิตรกุล ดร.ศิริกาญจน์ โกสุมภ์ ที่สละเวลามาเป็นกรรมการในการสอบปากเปล่าเพิ่มเติม คณาจารย์ในสาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์ทุกท่าน รองศาสตราจารย์ ดร.ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ อาจารย์ ดร.วีระ สมบูรณ์ ที่ได้สอนและวิจารณ์งานในวิชาเรียนให้อันเป็นฐานคิดและทำปริญญานิพนธ์ คุณอภิชาติ ทองอยู่ ร่วมแลกเปลี่ยนด้านความรู้ของชาวบ้าน ดร.อุษณีย์ ธโนศวรรย์ ได้กรุณาอ่านและแนะนำ คณาจารย์ผู้สร้างผลงานทางวิชาการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาทั้งทางตรงและอ้อมซึ่งอยู่ในชุมชนวิชาการไทย เพื่อนิสิตพัฒนศึกษาศาสตร์ทุกคนทั้งรุ่นที่ ดร.พจน์ เทียมศักดิ์ ดร.พรเพ็ญ ทับเปลี่ยน ดร.พนารัช ปรีดากรณ์ พ.อ.ดร.จิรศักดิ์ สุขวัฒนา ดร.พรใจ ลีทองอิน ดร.ฉัตรวิทย์ องค์กรสิงห์ ที่ร่วมแลกเปลี่ยนขยายความรู้ความคิดอย่างไร้พรมแดนตลอดการศึกษา รุ่นน้อง คุณกิติกร สันคติประภา พ.ท.(หญิง) นภาพค์ คงเศรษฐกุล คุณยงยุทธ พนาสนธิ ร่วมพิจารณาภาษาแลกเปลี่ยนวิชาการ และเพื่อนร่วมรุ่น คุณนรินทร์ สังข์รักษา คุณวัลยา ภูมิภักดีพรรณ คุณมณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ ไปร่วมสนทนากับชาวบ้าน คุณชาติรี ทองสารี พ.อ.นเรศน์ วงศ์สุวรรณ แลกเปลี่ยนวิชาการด้านรัฐศาสตร์ ความมั่นคง และการลงนาม รวมทั้งเจ้าอาวาส ชาวบ้านผู้ร่วมสนทนา สร้างตัวบทเรื่องราวชีวิต ความรู้ในสนามวาทกรรม ผู้บังคับบัญชา ข้าราชการครู เพื่อนที่ทำงานทุกท่าน รวมทั้งทุกท่านที่ไม่อาจกล่าวนามได้ทั้งหมด

คุณพ่อ แม่ และพี่น้อง ที่ให้กำลังใจชีวิตจิตใจโอกาสใช้เวลาศึกษาอันจะก่อประโยชน์อย่างยิ่งต่อชีวิตคน ส่วนรวม และบ้านเมืองของเรา ขอกราบนมัสการ กราบขอบคุณ ขอบคุณ ทุกท่านข้างต้นไว้ ณ โอกาสนี้

ศรีชัย พรประชาธรรม

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ.....	1
ความสำคัญของปัญหา.....	1
ปัญหาการวิจัย.....	7
วัตถุประสงค์.....	7
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	7
2 แนวคิดทฤษฎี และกรอบแนวคิดในการวิจัย.....	8
วงศาวิทยาระบบการศึกษาไทย.....	8
การก่อรูปของวาทกรรม.....	13
วงศาวิทยา.....	13
ระบบการให้ความสำคัญแก่วาทกรรม.....	14
ระบบเพื่อการควบคุมและจำกัดวาทกรรม.....	15
หลักการกลั่นกรองตัวผู้พูด.....	16
การใช้วงศาวิทยาสืบสาวระบบการศึกษาไทย.....	19
ยุคการศึกษาแบบจารีต.....	23
สถาบัน.....	23
วิชาการและวินัย.....	24
ความรู้.....	25
กฎ.....	26
กิจกรรม.....	27
ยุคการศึกษาแบบทันสมัย.....	27
ถอดรหัสระบบโรงเรียน.....	42
อุดมการณ์กับการเบียดขับความรู้.....	44
สืบค้นการเบียดขับความรู้.....	47
ยุคแรกเริ่มการศึกษาแบบทันสมัย.....	50
ยุคการกล่าวอ้าง งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข.....	51
ยุคการกล่าวอ้างโรงเรียนประชาบาลเป็นของประชาชน.....	52

สารบัญ(ต่อ)

บทที่		หน้า
2(ต่อ)	ยุคการศึกษาตลอดชีวิต.....	53
	กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	54
3	วิธีดำเนินการวิจัย.....	56
	สนามของวาทกรรม.....	56
	ชุมชนที่เป็นสนามของวาทกรรม.....	57
	การเข้าสู่ชุมชนที่เป็นพื้นที่ของเรื่องราว.....	58
	การสนทนากับชาวบ้าน.....	60
	การวิเคราะห์ตัวบท.....	63
4	ยุคสมัยของระบบการศึกษาแบบจารีต วาทกรรมอำนาจและความรู้ เพื่อการจัดระเบียบสรรพสิ่ง.....	64
	อุดมการณ์ โลกทัศน์ เจตจำนงพื้นฐานปฏิบัติการสร้างระบบการศึกษา แบบจารีต.....	65
	สนามวาทกรรมในยุคสมัยระบบการศึกษาแบบจารีต.....	66
	บ้าน : สนามแรกของปฏิบัติการทางความรู้.....	70
	วัด : สนามการสร้างอำนาจสาธารณะ.....	77
	สวน : สนามการสร้างความรู้ในการผลิต.....	83
	ไร่ข้าวเบาและนา : สนามสร้างความเชื่อมั่นทางการทำมาหากิน.....	90
	วงศ์วานความรู้ต่าง ๆ ของชุมชน.....	94
	การช่วงชิงวาทกรรมการทำมาหากินกับการศึกษาอักษรวชิโรบาย.....	97
	การใช้อำนาจผ่านระบบการศึกษาแบบจารีต.....	103
	การเรียกขวัญสวนเทคโนโลยีของอำนาจเชิงสร้างสรรค์ใน ยุคการศึกษาแบบจารีต.....	105
	การเตรียมเครื่องประกอบพิธีเรียกขวัญสวน.....	107
	การจำกัดพื้นที่การศึกษาในยุคสมัย.....	109
	กฎเกณฑ์ที่อยู่เบื้องหลังวาทกรรมการทำมาหากิน.....	114

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4(ต่อ) การตรึงความรู้ความจริง.....	116
ความรู้ชาวบ้านกับธรรมชาติ.....	118
ความรู้ด้านการพึ่งพาธรรมชาติ : พรวนท้ายสวนและเลือบลาที่บึงใหญ่..	122
ความรู้ชาวบ้านกับอำนาจเหนือธรรมชาติ.....	123
ความรู้งานด้านโลหะการสร้างเทคโนโลยีอย่างง่าย.....	124
การดำรงอยู่ของระบบการศึกษาแบบจารีต.....	127
5 สืบสาวปลายยุคสมัยระบบการศึกษาแบบจารีตและการเริ่มสถาปนา	
ระบบการศึกษาสมัยใหม่.....	132
กระบวนการสร้างความรู้เพื่อใช้ในระบบการศึกษา.....	136
การศึกษาแบบทันสมัย : ยุทธศาสตร์การสถาปนาความรู้และการ	
เปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของคน.....	141
การศึกษาระบบทันสมัยการให้ความสำคัญแก่ความรู้เชิงศาสตร์.....	146
การทรงอำนาจของความรู้แนวศาสตร์.....	146
การใช้ปุ๋ยเคมี.....	147
การใช้ฮอร์โมนพืช.....	148
กระบวนการสร้างอุดมการณ์ไปโรงเรียนหัดอ่านเขียน.....	149
การให้ความหมายต่อการไปโรงเรียน.....	150
ความไม่พร้อม สัญญะความไม่เท่าเทียม.....	151
ปฏิบัติการวาทกรรมเทคโนโลยี : การเปลี่ยนแปลงความรู้ไปสู่ความรู้	
เทคโนโลยีสมัยใหม่.....	154
วาทกรรมใหม่กับวาทกรรมเก่าช่วงปลายยุคสมัย.....	156
การผลิตยุคสมัย.....	158
6 การสันคลอนวงศาวานของความรู้สมัยเก่า กับการเชื่อมต่อวาทกรรม	
ของยุคสมัยการศึกษาแบบทันสมัย.....	163
มุมมองของชาวบ้านต่อการสันคลอนวงศาวานของความรู้สมัยเก่า.....	163

สารบัญ(ต่อ)

บทที่	หน้า
6(ต่อ) การศึกษาในวิถีชีวิตภาพตัวแทนระบบการศึกษาไทยยุคเริ่มแรก.....	168
การศึกษาทันสมัยผลต่อวิถีชีวิตและความรู้ดั้งเดิมของไทย.....	172
การเบียดขับความรู้ชาวบ้าน.....	173
การขับเคลื่อนระหว่างวาทกรรมการศึกษาชาวบ้านกับวาทกรรมการศึกษาทันสมัย...	176
ความแยบยลของปฏิบัติการความรู้ทันสมัยต่อวงศัวนความรู้แบบจารีต.....	179
การสร้างความสำเร็จให้คนคิดว่าความรู้มีระดับมาตรฐาน.....	180
การไม่แยแสเสียงชายขอบ.....	181
การเปลี่ยนแปลงไปสู่อำนาจและโลกทัศน์ใหม่.....	184
อาหารกลางวัน อาหารกันบาตร ข้าวคลุกน้ำปลาปลาร้ารส่อย : อัตลักษณ์ข้ามยุค...	185
สืบสาวประเพณีสลากภัต การเปลี่ยนผ่านสู่ผ้าป่าการศึกษา.....	187
ระบบโรงเรียนก้าวสู่การศึกษาเพื่อเศรษฐกิจ.....	193
ยุคการกล่าวอ้างโรงเรียนประชาบาลเป็นของประชาชน การทำให้ความรู้และ	
การศึกษาในระบบโรงเรียนดูเป็นสิ่งธรรมดา เทคโนโลยีของอำนาจ ความรู้.....	198
ยุคการศึกษาตลอดชีวิต ความยั่งยืนของความรู้สากล.....	201
7 ปฏิบัติการสร้างความจริงให้แก่วงศัวนของความรู้ชาวบ้าน.....	205
การวิเคราะห์แนววงศัวนเพื่อเผยภาพยุคสมัยให้เห็นวงศัวนของความรู้.....	209
การวิจัยแนววงศัวนระบบการศึกษาแล้วจะให้เกิดนำไปใช้.....	210
การขับเคลื่อนระหว่างวาทกรรมในยุคสมัย.....	213
การใช้ระบอบวาทกรรม.....	214
วงศัวนาวิทยา ญาณวิทยา การศึกษาวิจัยด้านประวัติระบบการศึกษาไทย.....	216

สารบัญ(ต่อ)

บทที่	หน้า
บรรณานุกรม.....	220
ภาคผนวก.....	230
ประวัติย่อผู้วิจัย.....	241

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

สังคมไทยนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้มีการใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำให้สังคมบรรลุเป้าหมาย การมองการเปลี่ยนแปลงระบบสังคมที่สำคัญจึงมีแนวโน้มจะถูกนำมาเชื่อมโยงกับระบบการศึกษาไม่ว่าจะเป็นระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมืองการปกครอง ระบบราชการ การสืบสาวระบบการศึกษาไทยในฐานะของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์การศึกษาจึงได้รับความสนใจอย่างมาก โดยเฉพาะคิดว่าการศึกษาคือความเจริญก้าวหน้า การศึกษาทำให้คน "รู้หนังสือ" เขียนชื่อ นามสกุลตัวเองได้ เขียนจดหมายติดต่อกันได้ จากเดิมที่การศึกษาอยู่ในระบบโบราณคล้ายกับคนต้องเรียนจากสำนักศิลาปาโมกข์ไร้ความมีเหตุผลและไม่พัฒนา การเขียนประวัติศาสตร์การศึกษากระแสหลักจึงมักเริ่มจากการแบ่งยุคการศึกษาเพื่อแสดงพัฒนาการศึกษาในแต่ละยุคให้เห็นความต่อเนื่องแบบเส้นตรง อาทิ มักเริ่มจากการอธิบายลักษณะการศึกษาและโรงเรียนในสมัยกรุงสุโขทัย พอจะสันนิษฐานได้ว่ารัฐและวัดรวมกันเป็นศูนย์กลางแห่งประชาคมสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนย่อมมีส่วนสัมพันธ์กับรัฐและวัดเสมอ รัฐและวัดย่อมเป็นผู้เรียนผู้สอนประชาคมอยู่ในตัว จากนั้นให้สารประวัติศาสตร์การศึกษาตามสมัยกรุงศรีอยุธยา จนถึงกรุงรัตนโกสินทร์หรือรัตนโกสินทร์ (วรวิทย์ วตินสารกร. 2516 : 7-27) งานทางประวัติศาสตร์การศึกษาของนักการศึกษาหรือนักประวัติศาสตร์บางเรื่องชี้ให้เห็นว่ายุคสมัยของการศึกษาไทยแบ่งเป็นการศึกษาของไทยสมัยโบราณ(พ.ศ.1800-2411) การศึกษาของไทยสมัยปฏิรูปการศึกษา(พ.ศ.2412-2474) การศึกษาของไทยสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง(พ.ศ.2475-2502) และการศึกษาของไทยสมัยพัฒนาการศึกษา(พ.ศ.2503-ปัจจุบัน) (วิไล ตั้งจิตสมคิด. 2539 : 55) เมื่อมีการเขียนประวัติศาสตร์การศึกษาแบบพัฒนาการย่อมวิเคราะห์หลักฐานและการตีความว่าการศึกษามีพัฒนาการแบบเส้นตรง

แนวการวิจัยการศึกษาด้วยวงศ์วิทยา(genealogy) ตามแนวทัศนะของ มิเชล ฟูโก (Michel Foucault. 1926-1984) สามารถมีพลังอธิบายและเผยให้เห็นระบบการศึกษา การสืบสาวแบบวงศ์วิทยาของระบบการศึกษา จะขัดต่อการเข้าไปศึกษาความหมายที่แฝงอยู่ในจุดกำเนิดของประวัติศาสตร์ (teleology) หรือพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ (causal determinism) (love. 1986 : 78) สำหรับการศึกษาไทยจึงสืบสาวประวัติ (history) ของการกำหนดด้วยศาสตร์กับความ

หลากหลายซับซ้อนของเหตุการณ์ทางสังคมในยุค ว่ามีความเชื่อมโยงและเป็นไปได้อย่างไร โดยเผยมิติใหม่ของการวิจัยด้วยวิธีการศึกษาแบบวงศาวทยา ดังนี้

ประการแรกประวัติศาสตร์การศึกษาแนวจารีตเน้นการนำเสนอประวัติศาสตร์แบบเส้นตรงมีความต่อเนื่อง และมีพัฒนาการตามลำดับเวลา วงศาวทยาไม่เน้นการนำเสนอแบบเส้นตรง ความต่อเนื่อง และลำดับเวลา เพราะประวัติศาสตร์แนวจารีตรับอิทธิพลจากประวัติศาสตร์แบบตะวันตก ที่มีปรัชญากรีก ตั้งแต่ก่อนโสกราตีส เพลโต และอาริสโตเติล จนมาสร้างสาขาวิชาการทั้งอภิปรัชญา ญาณวิทยา และตรรกวิทยา และก่อให้เกิดการปฏิวัติวิทยาศาสตร์ในศตวรรษที่ 17 และกำเนิดปรัชญาแบบ "ศาสตร์" ต่อมา สาขาวิชาประวัติศาสตร์จึงพยายามสร้างในแนวศาสตร์ประวัติศาสตร์การศึกษาแนวจารีตจึงมักวิเคราะห์เหตุให้เห็นความจำเป็นในการปฏิรูปประเทศอย่างน้อยจาก 2 ปัจจัย คือเศรษฐกิจ (ในขณะนั้นคือการค้าสำเภา) และวัฒนธรรมที่ล้าหลังเกรงจะถูกมองจากชาติตะวันตกว่าด้อยพัฒนาและอาจถูกกล่าวเป็นอาณานิคมของชาติมหาอำนาจได้ การเขียนประวัติศาสตร์การศึกษาในยุคนี้จึงต้องเขียนให้เห็นเส้นสายของความเจริญ ที่สร้างให้แก่คนในสังคมด้านความรู้สมัยใหม่ ให้เด่นชัดที่สุด เพื่อเปิดพื้นที่ให้ตะวันตกเห็นว่ามีพัฒนาการเกิดขึ้น การเรียนของคนจึงหมายถึงการปรับตัวให้มีความรู้แบบสากล การเรียนของคนจึงหมายถึงการสอบไล่ได้ การวิเคราะห์วงศาวทยาต่างไปจากประวัติศาสตร์แนวประเพณีจึงเผยว่า ถ้าประวัติศาสตร์สร้างคน (subjects) จะวิเคราะห์ว่าสภาพของการสร้างนั้น สร้างอะไร คนพูดถึงในด้านใด อะไรคือสภาพ เมื่อสร้างออกมาได้สำเร็จ จึงต้องดูที่ความเชื่อมโยงระหว่างการสร้าง การไหลเวียนของความรู้ และการสร้างองค์ประฐานประวัติศาสตร์ สุดท้ายคนยอมให้ร่างกายอยู่ภายใต้การห่อหุ้มของประวัติศาสตร์ อาทิการมองว่าวิถีชีวิตคนเจริญ ทันสมัยขึ้นเพราะได้รับการศึกษา

วงศาวทยาเป็นแนวการศึกษาไม่เน้นความต่อเนื่อง สืบสาวความไม่ต่อเนื่องด้านอุดมการณ์ในสังคม รวมทั้งภาคปฏิบัติการวาทกรรมการศึกษาสากล การศึกษาแบบจารีต ที่จะมีการเบียดขับช่วงชิงกัน มีความสำคัญในสังคมไทย และมีผลชัดเจน ความรู้สากลขึ้นเถลิงอำนาจเหนือความรู้แนวดั้งเดิมในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2482-2488) ที่เกิดสถาบันทางสังคมใหม่ เกิดโรงเรียนเฉพาะทางขึ้นมากมาย จะชี้ให้เห็นว่าการสถาปนาความเป็นองค์ประธานของประวัติศาสตร์มิใช่เกิดจากการสร้างขึ้นของสังคม แต่เกิดจากเครือข่ายวาทกรรม ที่คนตกอยู่ในกระแสวาทกรรมคนกลายเป็นเครื่องมือของปัจจัยอื่น นั่นคือ คนกลับเป็นผลผลิตของตัวกระทำกรอื่นของวาทกรรม ได้แก่เครือข่ายของกฎเกณฑ์ ค่านิยม ความรับรู้ ความเข้าใจร่วม มาตรฐาน และความเชื่อที่มุ่งเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่ความทันสมัย

วงศาวิทยาไม่เน้นการเขียนประวัติแบบเรียงลำดับเวลา และเหตุการณ์กล่าวคือจะไม่มีเวลาสากลอยู่ภายใต้วงศาวิทยา ประวัติศาสตร์การศึกษากระแสหลักมักใช้ลำดับเวลาเคร่งครัด คือ มีจุดมุ่งหมายว่าจะเขียนประวัติศาสตร์เรื่องอะไร ตอนไหน ช่วงเวลาใด แล้วค้นหาข้อมูลมาให้เพียงพอ เพื่อเขียนประวัติศาสตร์ในช่วงนั้นๆ งานแบบนี้จึงให้ความสำคัญกับหลักฐาน และแหล่งที่มาของหลักฐาน กับเวลา พยายามใช้หลักฐานในสมัยนั้นเขียน แม้จะเป็นหลักฐานรอง คือหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่นักประวัติศาสตร์คนอื่น ๆ ได้ศึกษาค้นคว้าจากแหล่งที่มาของหลักฐานดั้งเดิม และได้บันทึกเหตุการณ์ก็จะต้องตามลำดับ และจะมีการตีความว่าถูกผิดกับเวลา ให้ความสำคัญต่อตารางเวลา แต่วงศาวิทยาให้ความสำคัญแก่คน ที่อยู่ในเครือข่ายวาทกรรม ทำไมจึงอยู่ในอำนาจ ยอมปฏิบัติตาม หรือ ขึ้นต่อระบบ กล่าวคือ ดูว่าประวัติศาสตร์ทำไมสถาปนาความเป็นคน (subject) ขึ้นมาอย่างนั้น อัตลักษณ์อย่างนั้น ลำดับเวลาจึงไม่สำคัญที่สุด เพราะช่วงเหตุการณ์อาจเป็นอุบัติการณ์เป็นสิ่งที่คนคิดไม่ถึง อาจขึ้นอยู่กับอำนาจ/ความรู้ คนละชุดกัน เวลาจะไม่เท่ากัน และวงศาวิทยาให้ความสำคัญแก่ผลของประวัติศาสตร์ การรู้อดีต จึงควรรู้ แต่ผลของอดีตในรูปวาทกรรมต่างๆ เป็นสิ่งที่วงศาวิทยาจะขุดคุ้ยเพื่อสร้างอดีตขึ้นมา

ประการที่สองประวัติศาสตร์การศึกษาแนวประเพณีให้ความสำคัญแก่ “มหานบุรุษ” เป็นองค์ประธานของประวัติศาสตร์ แต่การวิเคราะห์วงศาวิทยาสามารถศึกษาอดีตได้โดยไม่ต้องแสวงหาองค์ประธาน ผู้กระทำการ หรือปัจจัยถาวรใดๆ ที่อยู่เหนือประวัติศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ เหตุผล พระเจ้า หรือการผลิต(ธงชัย วินิจกุล. 2534 : 46) ประวัติศาสตร์แนวจารีตมีหลักการว่าโครงสร้างขององค์ประธาน (subject) ที่เป็นตัวกระทำทางประวัติศาสตร์คือความคงที่ นั่นคือประวัติศาสตร์มีปลายทาง วิเคราะห์ตีความเข้าไปก็จะพบความจริง วงศาวิทยาจึงต้องเผยความเชื่อมโยงระหว่างการสร้าง การหมุนเวียนของความรู้ในวิถีชีวิตของคนในชุมชน แท้จริงคนเป็นผู้กระทำและผู้ถูกกระทำอยู่ในวาทกรรม การวิจัยทางวิทยาศาสตร์ ปฏิฐานนิยม มักใช้ข้อมูลจำนวนมาก และได้มาจากการวัด ซึ่ง การอธิบาย แต่แนวประวัติศาสตร์ความคิด สนใจอยู่ในพื้นที่ของ “ตัวบท” (texts) ตัวบทนอกจากจะหมายถึงเอกสารแล้วยังหมายถึงสถานที่ ถ้อยแถลง ถ้อยคำที่คนพูดอยู่ในสังคม อาทิการที่คนไปวัดแล้วพูดถึงเรื่องทำมาหากิน คนในชุมชนก็เข้าใจได้ วัดก็จะเป็นตัวบทหนึ่ง ที่มีสัญลักษณ์ หมายถึงที่ที่คนไปทำบุญและสนทนากันทำมาหากิน ซึ่งก็คือการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้ อันเป็นแนวการศึกษาในยุคจารีตที่สืบทอดอยู่ในสังคมสมัยใหม่ แต่ความรู้แบบนี้ก็จะถูกจัดว่าเป็นความรู้พื้นบ้านในชั้นต่ำๆ ไม่มีมาตรฐาน ไม่น่าเชื่อถือ ไม่มีความชอบธรรม อันเป็นอาการของความไม่ต่อเนื่องในเชิงความรู้จารีต และมีโอกาสที่จะดับสูญไป ซึ่งวงศาวิทยาจะเผยให้ความรู้จารีตที่ยังหมุนเวียน และใช้อยู่ในเฉพาะกลุ่มของคนในชุมชน แม้ความรู้

ที่ถูกกดทับเหล่านี้จะดูไม่มีมาตรฐานจะเผยให้เห็นการใช้ความรู้เหล่านี้ในวิถีชีวิต อันเป็นการเปิดพื้นที่ให้แก่ภูมิปัญญาในแบบดั้งเดิม ให้มีความสำคัญขึ้นมา อาจจะเรียกว่าความรู้ชาวบ้าน ความรู้ตำบล อันนำไปสู่การสร้างผลิตภัณฑ์ชาวบ้าน ผลิตภัณฑ์ตำบล เพื่อยังชีพหรือแลกเปลี่ยนในระบบเศรษฐกิจต่อไป

ประการที่สาม ประวัติศาสตร์การศึกษาแนวจารีตมักวิเคราะห์หาจุดกำเนิด วงศาวิทยา ไม่เน้นการค้นหาคำกำเนิด การที่ประวัติศาสตร์การศึกษาแนวจารีตมักกลับไปหาจุดกำเนิด เชื่อว่าคนต้องการทราบรากเหง้าต่างๆของตัว เพื่อยืนยันเชื่อมโยงเป็นเส้นสายมาถึงเหตุการณ์รุ่นหลังๆ เหมือนกับว่ามีจุดกำเนิดแล้ว ทุกสิ่งจะเป็นอมตะ เจริญเหมือนต้นไม้ จากรากลำต้นถึงยอดไม้ แต่ประวัติศาสตร์แนววงศาวิทยาใช้การวิพากษ์จุดกำเนิด แท้จริงไม่มีสาระ ไม่มีจุดกำเนิดในตัวของประวัติศาสตร์ การเห็น เผยให้เห็นตัวตนของสิ่งปัจจุบัน ล้วนเป็นผลจากการปะทะประสานกันของสิ่งในอดีต ประวัติศาสตร์กระแสหลักต้องการที่จะแสดงให้เห็นเพียงจุดกำเนิดและให้จุดกำเนิดเป็นตัวบดบังวัตถุประสงค์ซ่อนเร้นของเจตจำนงที่จะรู้ (will to knowledge) การเผยตัวของระบบการศึกษาทั้งในยุคจารีตและยุคทันสมัย ควรจะได้รับการวิพากษ์ว่าเผยตัวขึ้นด้วยกฎเกณฑ์ใดๆ และที่จริงเมื่อมีการเผยตัวแล้วจะต้องมีการแตกหัก ดับสูญลงด้วย นั่นคือมีการล่มสลายของสิ่งที่มีอำนาจน้อยกว่า สิ่งที่แข็งแกร่งกว่า จะยืนกำบังครอบครองพื้นที่ หรือความสำคัญในสังคม ครอบความเป็นเจ้า (hegemony) ในสังคม การเผยตัวจึงเป็นงานในวงศาวิทยา ที่เน้นการตรวจสอบการสถาปนาคน มิใช่การปฏิเสธการตีความหมาย แต่พยายามเผยให้เห็นการครอบงำด้วยอำนาจที่เหนือกว่า ทุกครั้งที่พบการเผยตัวของระบบความรู้ก็จะพบประตูเข้าสู่อำนาจที่ให้ความชอบธรรมต่อชนิดของความรู้นั้น การเผยตัว จึงพ้นจากสถานที่และเวลา หลัก "สากล"ทั้งหลาย เช่น มนุษย์ที่เป็นสากล จึงมิได้มีความหมาย หากถอดรหัสออกมาได้จะพบความรุนแรง ตัวกฎเกณฑ์ในระบบอวาทกรรมการศึกษา จึงกระทำความรุนแรงต่อคนและสิ่งแวดล้อม และการแปรสภาพเป็นตัวครอบงำใหม่ ความรู้ที่ต่างไปนั้นล้วนเป็นผลจากการใช้อำนาจเข้าไปกระทำ ให้เกิดอัตลักษณ์ ความหมายขึ้นด้วยผลของการเข้าไปแทนที่ (substitutions) สวมรอย (displacements) การตรวจสอบ การกลับหัวกลับหางระบบ บทบาทของวงศาวิทยาคือการบันทึกด้วยประวัติศาสตร์จึงมีความคล้ายกับประวัติศาสตร์ความคิด ประวัติศาสตร์จริยธรรม หรือแนวคิดอภิปรัชญา ประวัติศาสตร์กระแสหลักเมื่อขึ้นป้าย หรือเผยตัวให้เห็นระบบการศึกษาแบบทันสมัยแล้ว ก็เสมือนว่าประวัติศาสตร์การศึกษาแนวนี้จะผลักดัน เปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่สังคมทันสมัยให้ได้ ผลของประวัติศาสตร์แนวนี้จึงเป็นเสาหลักใหญ่ยืนกำบังให้แก่บรรดาความรู้สากล ที่ทั้งเหมาะสมและไม่เหมาะสมกระทำการรุนแรงเบียดขับความรู้แบบพื้นบ้านของไทย คือ สร้างคู่มือขวางระหว่างความรู้ทันสมัย

กับความรู้ดั้งเดิม วงศาวิทยาจะช่วยเผยให้เห็นมิติที่ต่างไป ให้โอกาสแก่ความรู้พื้นบ้าน ไม่ว่าจะเป็นการทอดผ้า การทำไร่ ทำนา การหาผักพื้นบ้าน เป็นต้น

ประการที่สี่ ประวัติศาสตร์การศึกษาแนวจารีตเน้นวิธีการหลักฐานทางประวัติศาสตร์เป็นภววิสัย แต่วิธีการทางวงศาวิทยา เน้นความหลากหลาย พยายามปลดปล่อย เหตุการณ์ ปัจจัยที่ถูกกลดทอนความสำคัญลง ประวัติศาสตร์การศึกษาแนวจารีตเชื่อว่าความจริงจะหาได้เฉพาะตัว แทนได้ อะไรตรวจสอบแล้วไม่พบหลักฐานหรือหลักฐานไม่น่าเชื่อถือก็จะถือว่าไม่จริง ทำนองนี้ประวัติศาสตร์ต้องการเป็นศาสตร์ที่มีลักษณะเป็นภววิสัย ทั้งที่ความเที่ยงตรง ความเป็นกลางก็ยากที่จะมีมาตรฐานสำหรับตรวจสอบ วงศาวิทยาจึงมองไปที่วาทกรรมการศึกษาชุดต่างๆ ทำให้สามารถเสนอภาพอดีตได้แตกต่างออกไป เห็นอำนาจ/ความรู้ที่อยู่เบื้องหลังของปฏิบัติการวาทกรรม เผยให้เห็นว่าใครหรือสิ่งใดครองความเป็นเจ้าเป็นศูนย์กลาง ใครหรือสิ่งใดเป็นกลุ่มที่ต้องอยู่ใต้อำนาจ อยู่ขอบนอก

ประวัติศาสตร์แนววงศาวิทยา อาจใช้การดูทั้งประวัติศาสตร์และระบบความคิด ด้วยการรื้อถอนเชิงญาณวิทยาของประวัติศาสตร์ (Barker. 1993 : 43) ตั้งข้อสังเกตว่า พูโก ได้ใช้ 2 วิธีการการวิเคราะห์โครงสร้างเพื่อดูในเรื่องคู่ตรงข้าม อาทิ เหตุผล-นอกเหตุผล และปรากฏการณ์วิทยา ดูในเรื่อง การรื้อสร้างประสบการณ์ เช่น คนบ้า ซึ่งคือการที่คนเป็นเครื่องมือของปัจจัยวาทกรรมชุดนั้น

วงศาวิทยาจึงให้การวิเคราะห์จากวาทกรรม โดยมองที่ยุคสมัย (episteme) ยุคสมัย หมายถึง ช่วงเวลาของประวัติศาสตร์ซึ่งถูกจัดขึ้นตามทัศนะพื้นฐานในของโลก และวาทกรรม โดยแต่ละช่วงจะมีสถาบัน, วิชาการ วินัย ความรู้ กฎ กิจกรรรม ซึ่งสอดคล้องหรือไปกันได้กับทัศนะพื้นฐาน ที่ถูกสร้างขึ้นในแต่ละช่วง (นภาพรณ์ หะวานนท์. 2544 : 1) การวิจัยแนววงศาวิทยาครั้งนี้จึงเป็นการนำมิติใหม่ในการเผยแพร่ระบบการศึกษาไทย ด้วยกระบวนการเบียดขับความรู้ดั้งเดิม ที่ระบบความรู้สมัยใหม่ค่อยๆ กระทำการเบียดขับความรู้ดั้งเดิมทีละน้อย จนปัจจุบันสามารถขึ้นเถลิงอำนาจเป็นความรู้หลักของสังคม วงศาวิทยากระบวนการศึกษาไทย จึงเป็นผลผลิตจากทั้งความรู้พื้นบ้าน (popular knowledge) และความรู้ของโรงเรียน (erudite knowledge) (Seidman; & Alexander. 2001 : 71) และการเถลิงอำนาจของความรู้ของโรงเรียน จะมีผลต่อคน (subject) ที่แสดงออกมาด้วยความรู้ ประสบการณ์ของคนในยุคหนึ่งๆ เพราะคนถูกวาทกรรมประวัติศาสตร์ความรู้ในยุคกระทำนองเอง ทั้งนี้การวิจัยจะลงไปศึกษาในปรากฏการณ์การศึกษาของชุมชนและโรงเรียน ในด้านการทำมาหากินในวิถีชีวิตดูที่การก่อรูปของวาทกรรม (discursive formations) การก่อรูปของ

วาทกรรมการเรียนการสอนในชุมชน และโรงเรียนทำงานอย่างไร การเปิดทับความรู้ดั้งเดิมเป็นอย่างไร คำตัดสิน ผู้รู้ กฎระเบียบ และ ผู้สร้าง/ผู้เขียน คือใครทำงานอย่างไร

ทั้งนี้เพราะมนุษย์เกิดมามีความพยายามปรับตัวและใช้ชีวิตอยู่ ความคิด ความรู้ที่จำเป็นต่อการอยู่ในสังคม และเป็นสิ่งที่ได้มาจากการสร้างของประวัติศาสตร์ระบบการศึกษาไทย คนจึงมองเห็นโรงเรียนหรือสถานศึกษา เป็นสถานที่สร้างความรู้ กำเนิดของสถานศึกษานับเป็นการนำเข้ามาของวัฒนธรรมสู่ชุมชน แล้วกลไกของระบบการศึกษาได้เริ่มสร้างระเบียบสังคมแบบใหม่ จัดการชีวิตทางสังคมของคนไปสู่ความทันสมัย คนสนใจศึกษาเรื่องศาสตร์เฉพาะสาขาลึกลงไปมากขึ้น เรื่องราวการสื่อสารที่คนในสังคมพูดถึงและเข้าใจกันได้ ล้วนเป็นเรื่องของวาทกรรมการศึกษาแบบทันสมัยที่เข้ามากินพื้นที่ทางความรู้ ในความรับรู้ ความเชื่อ ของคนยุคปัจจุบัน ความรู้เฉพาะสาขาทำให้ระบบการแบ่งงานกันทำมีความลึกลงไป และย้อนกลับมาสู่การจัดสรรรายได้และโภคทรัพย์ในสังคมตามความรู้เฉพาะทางของคน ความรู้ที่เกิดจากการเรียนที่โรงเรียน ใครได้รับจึงมีอำนาจในเชิงสร้างสรรค์ คือมีอำนาจทางเศรษฐกิจและคาดว่าจะนำไปใช้ในการทำนุบำรุงตนเองและประเทศได้ต่อไป ระบบการศึกษาจึงเผยให้เห็นอำนาจ/ความรู้ ที่สร้าง พอกพูน และหมุนเวียนจากสถาบันทางสังคมสมัยใหม่ ในชื่อ โรงเรียน ในอีกซีกหนึ่งของชีวิตทางสังคม คนกลับอยู่ในระบบการศึกษาแบบจารีต เรียนและสร้างความรู้จากการทำมาหากิน พยายามปรับตัวในด้านประเพณีการทำงาน การกินอยู่ การใช้เวลาร่วมโดยมีวัด โรงเรียนเป็นศูนย์รวมของสังคม

แนวคิดวงศาวิทยา จะช่วยให้เห็นวาทกรรมการศึกษา โดยการสืบสาว การเรียนรู้ระยะเวลาการคลี่คลายสืบสาววาทกรรมการศึกษายุคจารีต และวาทกรรมการศึกษาไทยยุคปัจจุบัน โดยมองปัญหาการศึกษาของไทยจากทัศนะแบบครอบคลุมทั้งหมด (holistic approach) ถือว่าระบบการศึกษาเป็นระบบย่อย (subsystem) อันหนึ่งของสังคม ที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน (interdependent) กับระบบย่อยอื่นๆ เช่น เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม ซึ่งก่อตัวและคลี่คลายมาในกระบวนการทางประวัติศาสตร์ของสังคมนั้นๆ (สมเกียรติ วันทะนะ. 2525) ปรากฏการณ์เน้นในเชิงภาคปฏิบัติมากกว่าหลักฐาน เพราะวาทกรรมและอำนาจ คือ ปรากฏการณ์ของการเปิดทับ (exclusion) การจำกัด (limitation) และกีดกัน ปิดกั้น (prohibition) (Foucault. 1976 : 245) คุณค่าการสืบสาวแบบวงศาวิทยาจะเป็นประวัติศาสตร์การศึกษาไทย ช่วยขยายภาพตัวตนการศึกษาในอดีต เช่น เห็นวาทกรรมการเรียนรู้เป็นไปอย่างธรรมชาติ เห็นภาคปฏิบัติการดำเนินชีวิตการถ่ายทอดในระบบครัวเรือน สถาบันศาสนาในวัด ภูมิปัญญาท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้าน การมองย้อนคงมีความสำคัญยิ่งขึ้นมีประโยชน์ยิ่งขึ้นต่อการไปสู่อนาคต

ปัญหาการวิจัย

วิธีการทางวงศาวิทยาจะเผยให้เห็นภาพยุคสมัย(episteme)ของระบบการศึกษาไทยนับจากอดีตถึงปัจจุบันว่ามีความต่างไปจากการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์แนวจารีตได้อย่างไร และในแต่ละยุคสมัยมีกระบวนการสร้าง/สถาปนาความรู้ขึ้นมาเป็นวาทกรรมหลักของชุมชนและสังคมได้อย่างไร

วัตถุประสงค์

การวิจัยมุ่งตอบปัญหาการวิจัยโดยกำหนดวัตถุประสงค์ในการศึกษา ดังนี้

เพื่อใช้วิธีการวงศาวิทยาในการวิเคราะห์ระบบการศึกษาไทยซึ่งถูกจัดขึ้นตามทัศนะพื้นฐานในการมองโลกว่าจะเผยให้เห็นกระบวนการสร้าง/สถาปนาความรู้ และการใช้อำนาจผ่านสถาบัน วินัย/สาขาวิชาการ กฎเกณฑ์ และกิจกรรมต่างๆ ของระบบการศึกษาในแต่ละยุคสมัย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ผลการวิจัยจะเผยให้เห็นภาพระบบการศึกษาที่มีวาทกรรมและภาคปฏิบัติการที่แตกต่างออกไปจากประวัติศาสตร์การศึกษาแนวจารีต
2. ผลการวิจัยช่วยในการสืบสาวกระบวนการสร้าง/สถาปนาความรู้ที่ทรงอำนาจอยู่ในชุมชน สังคม อันเป็นการวิจัยระบบการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ยุคหลังสมัยใหม่ที่เป็นมิติใหม่ของการศึกษาประวัติศาสตร์การศึกษาไทย

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและกรอบแนวคิดในการวิจัย

การนำเสนอบทนี้เพื่อทบทวนแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและนำมาใช้ในการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย วงศาวิทยาาระบบการศึกษาไทย ยุคการศึกษาแบบจารีต ยุคการศึกษาแบบทันสมัย โดยแนวคิดทฤษฎีเหล่านี้จะเชื่อมโยงกันเป็นพลังส่องสว่างให้เข้าถึงเรื่องวิจัย

วงศาวิทยาาระบบการศึกษาไทย

การศึกษาไทยมีการศึกษาวิจัยด้านที่เกี่ยวข้องมาแล้วเป็นอันมาก ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเพื่อทดสอบทฤษฎีเพื่อหาสาเหตุผลทางการศึกษาการเรียนการสอน ความหมายการศึกษาคนจึงเห็นและหมายถึงโรงเรียน ทั้งที่การเรียนการสอนเป็นกระบวนการตั้งแต่เกิดจนตาย การวิจัยจึงควรกระทำมากกว่าการศึกษาเชิงสาเหตุผลในแนวเหตุผลแบบศาสตร์ ควรมีการวิจัยแนวคิดประยุกต์ทางความคิดให้คนมุ่งสู่การปลดปล่อยทางปัญญาที่ถูกครอบงำด้วยวาทกรรมบางอย่าง การวิจัยด้านการศึกษาถ้าดูด้านประวัติศาสตร์การศึกษาจะเป็นการอธิบายการศึกษาที่เป็นพัฒนาการเส้นตรงกล่าวคือเพราะคนมีการศึกษาจึงสร้างความเจริญให้แก่ประเทศได้มากกว่าคนที่ไร้การศึกษา ประวัติศาสตร์แนวนี้จึงเป็นการกล่าวถึงโรงเรียนในฐานะตัวกระทำการสร้างความเจริญให้แก่ชาติ ซึ่งหมายถึงโรงเรียนเป็นองค์ประธาน(Subject) ของประวัติศาสตร์ วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์แบบวงศาวิทยา (Genealogy) ตามแนวคิดของ มิเชล ฟูกู (Michel Foucault) เป็นแนวการศึกษาที่ต่างไปจากประวัติศาสตร์แนวปฏิฐานนิยมที่เชื่อว่ามีความเป็นศาสตร์ และความเป็นกลางอยู่ในประวัติศาสตร์ จะใช้คลี่คลายภาพที่ทับซ้อนกันในระบบการศึกษาไทยซึ่งเป็นวาทกรรมที่จะถูกขุดคุ้ยแหล่งโบราณคดีของความรู้จะได้จากตัวบทของสถาบันทางสังคมของยุค ที่ผลิต“ความรู้”เพื่อตอกย้ำวาทกรรมการศึกษายุคสมัยจารีตได้แก่วัดและบ้าน และยุคสมัยใหม่ได้แก่โรงเรียน เบื้องหลังความรู้ทั้งหลายคือการเถลิงอำนาจ ความมั่นหมายในความรู้(will to knowledge) ก็คือความมั่นหมายในอำนาจ(will to power)(วีระ สมบูรณ์. 2541 : 77) การสืบสาวขุดคุ้ยที่มาของความรู้ (The Archaeology of Knowledge)เป็นการเริ่มต้นชี้ชวนให้เห็นสิ่งที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ของสังคมต่างๆเพื่อเผยให้เห็นการก่อรูปของปฏิบัติการและเหตุการณ์ ที่ได้สร้าง/ผลิต ความรู้ ขึ้นมาในช่วงเวลาต่างๆกันของประวัติศาสตร์ (นภาพรณี หะวานนท์. 2544 : 1) การสืบสาวการศึกษาใน

เบื้องต้นจะเห็นการสร้างวาทกรรมการศึกษายุคจารีตจนถึงยุคการรับความรู้สากลแบบตะวันตก
 เผยมิติสำคัญ อาทิ การก่อรูปของปฏิบัติการและเหตุการณ์ในการสร้าง/ผลิต สัจจะ ความรู้ และ
 อำนาจ แม้การดูแบบทั่วไปก็อาจเห็นได้บ้างดังผู้รู้ได้เคยบุกเบิกมาก่อนเช่นเห็นว่า การศึกษาสมัยนี้
 ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเฉพาะอย่าง สร้างให้เกิดความเชี่ยวชาญเฉพาะวิชาที่ได้ศึกษามา จึงมีการ
 ต่อสู้ทั้งภายในและระหว่างสาขาวิชา ก็ต้องบงการในความรู้สาขาอื่นเป็นธรรมดา ถ้ายังมีความรู้
 เชี่ยวชาญเฉพาะวิชาใด ก็มักตามืดและใจคับแคบ เพราะรู้สึกเห็นว่าวิชาอื่น มีความสำคัญสู้วิชา
 ตนไม่ได้(เสฐียรโกเศศ. 2531 : 143) เป็นการมองการศึกษาของชาวบ้านที่ตรงและลึกมากส่วน
 การมองให้เห็นความเป็นไปของการศึกษา นักเศรษฐกรก็คิดจะให้สังคมอย่างของเราเอาชนะ
 สังคมฝรั่งและผลจากการปฏิรูปสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และการศึกษา ชนิดเจริญรอยตามแบบ
 ฝรั่งอย่างผิวๆ ในรอบสามสี่สิบปีมานี้ ก็ชี้ให้เห็นแล้วมิใช่หรือว่าศิลปินพื้นบ้านของเราหมดไป โดย
 ที่สภาพเศรษฐกิจและสังคมของเราก็หาได้ดีขึ้นเป้าหมายการศึกษารับใช้สิ่งอื่นที่มีชีวิตผู้เรียน
 กระแสการพัฒนาคู่ใหม่ ครูคือผู้สร้างดุลยภาพให้เยาวชนของเราที่กำลังก้าวไปเรียน"วิชาการดุด"
 เหล่านี้มากขึ้น มิให้ทอดทิ้ง "วิชาจิตใจ"ที่อาจจะทำให้ชีวิตของเขามีความสุขโดยมิต้องผูกอยู่กับ
 จำนวนเงินในกระเป๋า ระบบการศึกษาไทยในปัจจุบัน เป็นระบบที่เน้นการเรียนหนังสือตามช่วง
 อายุและระดับชั้นเป็นหลัก (ส. ศิวรักษ์. 2533 : 48; นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2541 : 5; สิปปนนท์ เกตุทัต.
 2539 : 1-2; และ อมรวิทย์ นาครทรรพ. 2542) การมองการศึกษาเป็นเครื่องมือพัฒนาทำให้งาน
 ศึกษาวิจัยที่นิยมนำมาอ้างถึงเพื่อสนับสนุนความเชื่อในเรื่องนี้ก็มักจะดูเพียงค่าของความสัมพันธ์
 (correlation)ระหว่างระดับของการพัฒนาการศึกษา กับระดับการพัฒนาทางการเมือง เศรษฐกิจ
 และสังคมของประเทศใดประเทศหนึ่งหรือของกลุ่มประเทศเท่านั้น การอ้างเอาความสัมพันธ์
 ระหว่างสิ่งสองสิ่งมาตีความว่ามันเป็นเหตุและผล (cause and effect) นั้น ผู้มีความรู้ทางสถิติอยู่
 บ้างก็พอจะรู้ว่าข้ออ้างนั้นขาดน้ำหนักมากแค่ไหน(อุทัย ดุลยเกษม. 2530 : 17)การเขียนประวัติ
 ศาสตร์การศึกษาเป็นแนวทางที่ใช้การพรรณนาความเจริญและพัฒนาการทางการศึกษาที่อาจจะ
 เลยกการชี้ชวนให้เห็นคนขายขอบในชุมชนว่าเรียนรู้ ถูกเบียดขับออกไป "เป็นอื่น"อย่างไร ความรู้ใด
 บ้างที่ขาดหายไป ทำไมคนในชุมชนจึงยอมขึ้นกับวาทกรรมการศึกษาชุดนั้น อาจดูฐานคิดเชิง
 ญาณวิทยาของชาวบ้านเพื่อให้เกิดมุมมองที่หลากหลายและจุดประกายความคิดของคนที่มีต่อ
 การเรียนการสอนงานวิจัยนี้จะวิเคราะห์และเผยให้เห็นความสัมพันธ์ของสัจจะ ความรู้ และอำนาจ
 ที่ให้เห็นความเป็นประวัติศาสตร์ของสรรพสิ่งต่างเป็นเพียง ผลผลิตของวาทกรรมชุดหนึ่ง

ความหมายทั่วไปของยุคสมัย (episteme) เกี่ยวข้องกับญาณวิทยา หรือทฤษฎีความรู้
 โดยญาณวิทยาหมายถึง"ศาสตร์หรือทฤษฎีความรู้"มาจากคำว่าepisteme=knowledge
 (ความรู้),logic=science(ศาสตร์)epistemeจึงหมายถึงknowledgeหรือscience (บุญมี แท่นแก้ว.

2535 : 1 ; พิสิฐ โคตรสุโพธิ์. 2543 : 2; ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์. 2519 :1) ในการแปลความหมายมิได้ตรงกับภาษาอังกฤษแม้ episteme มาจากรากของภาษากรีกว่า "science" หรือ "systemetic understanding" มีความหมายหลักถึง "ศิลป" หรือ "วิชา" อันมีความหมายโดยตรงถึง "ความรู้" (Foucault. 1997 : xliii-xliv) และในการวิเคราะห์ทางวงศาวิทยาของฟูโก episteme เป็นคำที่ฟูโกสร้างใช้เฉพาะในการวิเคราะห์ของเขา หมายถึง ช่วงเวลาของประวัติศาสตร์ซึ่งถูกจัดขึ้นตามทัศนะพื้นฐานในการมองโลกและวาทกรรม โดยแต่ละช่วงเวลาจะมีสถาบัน วินัย/วิชาการ ความรู้ กฎ กิจกรรมซึ่งสอดคล้องหรือไปกันได้กับ ทัศนะพื้นฐาน ที่ถูกสร้างขึ้นมาในแต่ละช่วงเวลา(นภภรณ์ หะวานนท์. 2544 : 1) การวิเคราะห์ทางวงศาวิทยาจะมีวิถีทาง(the way) ที่ความรู้หลักของยุคสมัยเข้าไปจัดการ ตัวอย่าง เช่น แนวคิดทางการแพทย์สมัยใหม่ คนทั่วไปยอมรับโดยปราศจากการตั้งข้อสงสัย ทุกฝ่ายต่างยอมรับว่าดีสำหรับทุกคนที่เป็นเช่นนั้นเพราะทั้งสถาบัน(โรงพยาบาล โรงเรียนแพทย์ ข้าราชการ โรงเรียน สื่อ) ต่างพูดเสียงเดียวกันว่าดี ในทางการแพทย์จะเป็นผู้พูดในฐานะการพูดที่เป็น "ความจริง"(เกี่ยวข้องกับการพูด การต่อต้านเชื้อโรค)ด้วยการเปรียบเทียบชี้ว่าอะไรมิใช่ แสดงให้เห็นว่า "ระเบียบแห่งสรรพสิ่ง" อยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์ระหว่างความคิดตามหลักการทางศาสตร์ วิธีการ และเหตุผลโดยทั่วไปแพทย์และพยาบาลเป็นผู้สร้างปฏิบัติการให้เป็นไปตามระบบของสิ่ง(สิ่งคือ ประชาชน ความคิด วัตถุ แนวทัศนะ) ให้ถูกจัดแยกไปตามหลักการแพทย์ตามคุณค่าและเป็นวิทยาศาสตร์ซึ่งสิ่งที่มีลักษณะแบบการใช้เวทมนตร์คาถา(mumbo jumbo)จะมีได้ใช้วิธีการนั้น หรือดำเนินการด้วยคุณค่านั้น

ตัวอย่างอื่นของวิถีทางเช่นการจำแนกหมวดหมู่ของสิ่งมีชีวิตใช้ทอแมสแบบวิทยาศาสตร์อาทิ จำแนกเป็นพวกแมลง นก ปลา ครึ่งบกครึ่งน้ำ เลื้อยคลาน ออกไข่ เลี้ยงลูกด้วยนมตามลักษณะข้อมูลแบบของชีวิต รูปร่าง เมื่อเราพบสัตว์ตัวหนึ่งการจำแนกด้วยระบบคิดนี้จะเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติเพราะมันเป็นตัวกำหนดความคิดทั้งที่คนรู้ตัวหรือไม่รู้ตัว ระบบคิดการจำแนกนี้เป็นพื้นฐานที่แบ่งตามคุณลักษณะทางกายภาพที่สร้างมามีลักษณะเหมือนกัน(สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมจะเป็นสัตว์เลือดอุ่นและมีเต้านมเลี้ยงลูกอ่อน)ซึ่งลักษณะนี้ทำให้สัตว์อื่นมีความแตกต่าง(สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ เลื้อยคลาน และออกไข่เป็นพวกมีเลือดเย็นและออกลูกเป็นไข่)(Danaher, Schirato, Webb.2000:16-18)

เห็นได้ว่าระบบการจำแนกสัตว์ตามฟูโกได้อ่านเรื่องของนักเขียนอาร์เจนตินา Jorge Luis Borges เกี่ยวกับการจัดแบ่งสัตว์ปะปนกันทั้งสัตว์ในยุคเก่าและยุคใหม่ มีทั้งความเหมือนกันและต่างกันของสารานุกรมจีน อาทิ (a)สัตว์ของพระเจ้าจักรพรรดิ (b)สัตว์ในความทรงจำ (c)สัตว์สี่ขา (d)ลูกหมูกำลังดูคน (e)สัตว์ที่ส่งเสียงเจือกไซเรน (f)สัตว์วิเศษในเทพนิยาย (g)สุนัขข้างถนน (h)สัตว์ที่รวมอยู่ด้วยในการจำแนก (i)สัตว์บ้า (j)สัตว์มีอายุนับจำนวนได้ (k)สัตว์วาดภาพด้วยแปรงขนอูฐ

(l)สัตว์อื่นนอกเหนือจากที่แบ่งครั้งนี้ (m)สัตว์เหยียบเหยือกน้ำแตก และ(n)สัตว์มองดูแต่ไกลคล้ายแมลงวันบินไปมาได้ การแบ่งเช่นนี้มีได้เป็นไปตามวิชาจำแนกสัตว์ ระบบคิดเช่นนี้ไม่อาจเป็นไปได้ในระบบคิดของคนตะวันตกคือคิดไม่ถึงเช่นนี้ (impossibility of tinkling that) (Foucault. 1970:XV) เห็นได้ว่าระบบการจำแนกตามตัวอย่างที่Borgesเขียนมิได้มีความแตกต่างกันตามพื้นฐานของเลือดอุ่นหรือเลือดเย็น มีชุดหลักการที่แตกต่างไปจากวิถีทางของการคิดแบบศาสตร์ เช่น จำแนกสัตว์ "เหยียบเหยือกน้ำแตก"ออกจาก "สัตว์ของพระเจ้าภรรดิ" สัตว์วาดภาพด้วยแปรงขนอุฐ หรือสัตว์มองดูแต่ไกลคล้ายแมลงวัน วิถีทางของการจำแนกสัตว์มิได้เป็นไปตามความรู้ยุคใหม่ เพราะว่าหลักการมิได้อยู่บนพื้นฐานของวิทยาศาสตร์ หรือวิธีคิด เป็นสิ่งที่ไม่สอดคล้องกันแต่ทั้งหมดนั้นขึ้นอยู่กับหลักเกณฑ์พื้นฐานบางอย่าง เช่น แยกตามปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น(สัตว์เหยียบเหยือกน้ำแตก) แยกตามผู้เป็นเจ้าของ(สัตว์ของพระเจ้าภรรดิ) แยกตามลักษณะที่ปรากฏทั่วไปเกี่ยวกับสัตว์(สัตว์วาดภาพด้วยแปรงขนอุฐ) หรือแยกตามสัตว์ที่คล้ายกัน(สัตว์มองดูแต่ไกลคล้ายแมลงวัน) ในจิตของคนตะวันตกเห็นว่ามันปนเปกัน ด้วยเฉพาะหลักการพื้นฐานที่ว่าทำไมคนจึงเข้าใจความ "เหมือน"หรือ "แตกต่าง" เพราะความสอดคล้องของคุณลักษณะทางกายภาพเท่ากับความเหมือนความเป็นเจ้าของและการมองดูแต่ไกลคล้ายกันกับสัตว์บางอย่างเป็นความแตกต่าง (different)สิ่งที่ทำให้คนเป็นไปตามเหตุการณ์ก็โดยช่วงเวลาของประวัติศาสตร์ของเรา(our episteme) ในอีกยุคสมัยของความรู้อื่นความคิดว่าด้วย ความเหมือน ก็อาจขึ้นอยู่กับสิ่งที่กำหนดโดยลักษณะทางกายภาพของร่างกายหรือสิ่งที่คิดไม่ถึง และบอกไม่ได้(ในยุคนี้) ก็ได้

ฟูโกวิเคราะห์ทางศาวิทยา อาทิ ในงานระเบียบแห่งสรรพสิ่ง จำแนกช่วงเวลาของประวัติศาสตร์ออกเป็น 3 ยุคหลัก(major episteme)ในตั้งแต่ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา คลาสสิก และสมัยใหม่ดูความสอดคล้องกันหรือการไม่เปลี่ยนแปลง และทั้งความต่อเนื่องและไม่ต่อเนื่อง ในระยะนั้น ซึ่งลักษณะเช่นนี้คล้ายแนวทางบางประการของการเปลี่ยนเค้าโครงแนวคิดใหม่ (paradigm shift) ที่พัฒนาโดยนักปรัชญาชาวอเมริกัน โทมัส เอส คูห์น (Thomas S. Kuhn) นักวิชาการจะถามตัวเองเสมอว่าความรู้ต่างๆ ที่มีอยู่นั้นเป็นความรู้อันสมบูรณ์ที่ใช้ศึกษา อธิบาย ทำความเข้าใจ หรือนำความจริงสุดท้ายมาให้เราหรือไม่ จากประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาเราจะเห็นว่าการแสวงหาความจริงขั้นสุดท้ายนั้นเป็นสิ่งที่กระทำท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงมาตลอด(สุรวุฒิ บัดโรตง.2543:68)การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางวิทยาศาสตร์ของคุณเหมือนการสร้างกล่อง มีการสร้างเพิ่มพูนสัจจะทางวิทยาศาสตร์แทนสัจจะเก่า สัจจะใหม่(new truths)เกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่มาแทนที่ความรู้เดิมการวิเคราะห์เช่นนี้คือการดูแบบกระบวนการพัฒนาการทางประวัติศาสตร์

แนวคิดของวงศาวิทยากลับมิได้เน้นความเป็นเส้นตรง(linear) หรือพัฒนาการก้าวหน้า (progressive development)จากยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา คลาสสิก ถึงสมัยใหม่ จึงมีทั้งความเหมือน

และความต่าง ยกตัวอย่าง ในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา ประชาชนคิดว่าเป็นโลกของพระเจ้า ภาษาพระเจ้ายกย่องให้และเขียนกำหนดทุกสิ่ง (ธรรมชาติ พฤติกรรมของคน สิ่งของ) ยุคนี้เป็นยุคของความคล้ายคลึงกันเพราะความคิดของคนได้มีความเหมือนกัน(ทำซ้ำ ลอกเลียน) รวมถึงสิ่งอื่นขึ้นต่อแนวทางกฎเกณฑ์ของพระเจ้าเป็นแกนหลัก อันทำให้เกิดความเหมือนกันเมื่อถอดรหัสก็สื่อความเข้าใจได้ตรงกัน

ในยุคคลาสสิก มีความเจริญทางวิทยาศาสตร์ โลกจึงเข้าใจระเบียบธรรมชาติ(natural order) ต่อสิ่งต่างๆความคิดของคน จึงมีอยู่ที่คุณค่าหลักการแห่งการวัดเป็นการเริ่มทำให้คนเข้าใจ และมีการจัดสิ่งโดยการโดดเด่นของคนออกมาจากธรรมชาติ จากนั้นคนก็พยายามจัดการธรรมชาติ (เอาชนะธรรมชาติ)

ในยุคสมัยใหม่เริ่มมีความคิดต่างออกไปปฏิเสธการจัดระเบียบแห่งสรรพสิ่งที่มีในยุคก่อนหน้า ที่มีร่องรอยถึงพระเจ้า และธรรมชาติ ในยุคสมัยใหม่ คือ "คน" เป็นการตอบสนองเพื่อความรู้เพื่อการวัด ทั้งหมดนั้นคล้ายมีความต่อเนื่อง และคล้ายกันของช่วงเวลาของประวัติศาสตร์ และฟูโกเห็นว่าการคล้ายคือความเสมือนที่เป็นการหลงใหลบนพื้นฐานของการตีความพลาด (misinterpretations)

ตัวอย่างความบ้าของคนในยุคต่างๆตั้งแต่ ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา คลาสสิก ถึงสมัยใหม่ ได้มีการจัดกระทำต่อคนบ้าด้วยเงื่อนไข สาเหตุ และผูกติดกับความคิดร่วมสมัยจากจิตวิทยาและจิตเวชศาสตร์ ต่างจากยุคแสงสว่างทางปัญญาพฤติกรรมคนบ้าคนเชื่อว่าเกิดจากผลของดวงจันทร์ พอมีความก้าวหน้าและมีการเรียนรู้ทางศาสตร์มากขึ้น ความคิดเกี่ยวกับความบ้าจะต่างกันไปในแต่ละยุคฟูโกเห็นว่าไม่มีความต่อเนื่อง เชื่อมโยงระหว่างยุค ไม่มีธรรมชาติเชื่อมโยงระหว่างกัน ไม่มีการเคลื่อนย้ายยุคสมัยหนึ่งไปสู่ยุคสมัยอื่น ทำไมยุคสมัยจึงเป็นตัวพูดคือแสดงออกมานั้น และเบียดขับทุกสิ่งให้เป็นอื่นได้ คงจะต้องดูการก่อรูปของวาทกรรม

ในทางการศึกษาไทยการเรียนการสอนมีการเปลี่ยนแปลงมาตลอด วาทกรรมและทัศนะการมองโลกของคนต่างกันไป ยุคการศึกษาแบบจารีตการเรียนการสอนอยู่ที่วัดกับบ้านความรู้ที่คนเรียนกันที่บ้านเป็นชนิดความรู้แบบการทำมาหากิน การสร้างความรู้ การสะสม การถ่ายทอด และการใช้จึงผูกติดอยู่รอบครัวและวัด หรือวัดกับวัง ต่อมาเกิดโรงเรียนขึ้นในชุมชนความรู้แบบใดที่เรียนและสอน จนถึงความรู้ในแบบที่คนมีและนำไปทำงานในระบบราชการที่คัดเอาคนหัวกะทีก่อน ในโรงงานภาคอุตสาหกรรมในภาคสมัยใหม่ ความรู้เหล่านี้ยังคลุมเครือและมีความรู้ดั้งเดิมบางอย่างถูกเบียดขับควรที่จะได้รับการสืบสาวหาความรู้และเผยให้เห็นช่วงเวลาของประวัติศาสตร์ที่ถูกจัดขึ้นตามทัศนะการมองโลกของคนในชุมชน จะทำให้เห็นยุคสมัย การทำงานของสถาบัน วินัย/วิชาการ ความรู้ กฎ กิจกรรมที่ไปกันได้กับทัศนะพื้นฐาน สัมพันธ์เชื่อมโยง

กันจนเป็นโยงใยของวาทกรรมการเรียนรู้การสอน งานที่แสดงการปะทะประสานและช่วงเปลี่ยนผ่านของความรู้ในหมู่บ้านแล้วสัมผัสลึกลงไปถึงสิ่งที่เรียกว่าความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของคนในชุมชน ที่ซึ่งได้สืบทอด เรียนรู้ผ่านคน รุ่นแล้ว รุ่นเล่าเช่นภูมิปัญญาในเวศวิทยาชนพื้นเมือง(ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี.2539)เป็นความพยายามที่จะวิเคราะห์ให้เห็นแต่หากในแนวนองศาวิทยาอาจจะเห็นในมิติที่หลากหลายเพราะจะเผยทัศนะพื้นฐานในการมองโลกของคนและวาทกรรมความรู้สมัยใหม่ที่เถลิงอำนาจเหนือชุมชน

การก่อรูปของวาทกรรม (Discursive formations)

การก่อรูปของวาทกรรมเป็นงานของช่วงเวลาของประวัติศาสตร์ และจะเป็นตัวพูด (speak themselves) ความเป็นไปได้ในการพูด จัดการความคิดหรือแนวคิด และผลิตตัวความรู้ในงานของฟูโก การจะกำหนดว่าใครบ้าง (การสร้างวาทกรรมความบ้า)ได้แก่การทำงานของ 3 สิ่ง คือ กฎระเบียบ(disciplines) คำตัดสิน(commentary) ผู้สร้าง/ผู้เขียน(author) กฎระเบียบคือวิชาจิตวิทยา วิชาจิตเวชศาสตร์ที่จัดระเบียบต่อสิ่ง คำตัดสินคือคำวิจารณ์ที่เชื่อมโยงระหว่างผู้เชี่ยวชาญ(expert) กับสาขาวิชาการเพื่อนำไปสู่ความเห็นสุดท้าย คนที่จะพูดความเห็นสุดท้ายเพื่อจะตัดสินออกมา ผู้สร้างคือคนเขียนคนแต่งที่ทำงานด้านนี้มาโดยตลอด อาทิ Freud, Jung, Adler, Jones, Reich,..., Lacan. และในงานระบอบของวาทกรรมหมายถึงความเชื่อถือได้ของข้อเขียนเอกสาร อาทิในบางยุคความบ้าถูกกำหนดโดย กฎเกณฑ์ และสถาบัน วาทกรรมและผู้ปฏิบัติ ล้วนแต่เกี่ยวข้องกับความบ้าทั้งมากและน้อยมีผู้สร้างความรู้ว่าคนบ้าคืออย่างไร แม้ศาลก็จะทำงานไปตามที่ผู้สร้าง หรือผู้ชำนาญเฉพาะทางบอก คือทำงานตาม “ความรู้” เกี่ยวกับความบ้า ศาลจึงทำงานโดยความชำนาญและความรู้โดยคุ้นเคยกับวาทกรรมและ ตัวบท

การก่อตัวหรือการสร้างวาทกรรม จึงมีวิธีการเชื่อมโยงกันทั้ง กฎระเบียบ คำตัดสิน และผู้สร้าง เชื่อมโยงกันเป็นกลไกและมรรควิธี อันเป็นตัวผลิต การก่อรูปของวาทกรรมการเรียนรู้การสอนมีกลไกทำงานอย่างไร กฎระเบียบได้แก่การเรียนรู้ในความรู้ใดที่มีอำนาจเหนือความรู้อื่น คำตัดสินหรือคำอธิบายแบบใดที่เชื่อมโยงระหว่างผู้เชี่ยวชาญกับกฎระเบียบจนนำไปสู่คำวิจารณ์ตัดสินสุดท้าย ผู้สร้าง/ผู้เขียนคือใครที่ทำงานด้านนั้นมาโดยตลอด เช่น อาชีพทำไร่ ทำสวน จะเป็นผู้สร้างอย่างไรถ้าสามารถวิเคราะห์โยงความสัมพันธ์ได้จะเห็นการสร้างวาทกรรมโดยเฉพาะวาทกรรมอื่นนอกเหนือไปจากวาทกรรมการเรียนรู้การสอนในโรงเรียนของชุมชน

วงศ์วิทยา (Genealogy)

วงศ์วิทยาหมายถึงกระบวนการวิเคราะห์และเผยให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสัจจะ (truth) ความรู้(knowledge) และอำนาจ(power) (นภาพรณี หะวานนท์. 2544 : 1)สำหรับฟูโก เห็นว่าความรู้และสัจจะผลิตและสร้างขึ้นจากการต่อสู้กันระหว่างและภายในสถาบัน สาขาวิชา

และนำออกเผยแพร่ในลักษณะสิ่งที่เป็นสากล(universal)และยืนยง(eternal) ราบินาวชี้ให้เห็นว่า นักทฤษฎีวิทยาอย่างฟูโกพยายามที่จะเปิดหน้ากากคือเผยให้เห็นและทำให้เรารู้หลักการของระเบียบแห่งสรรพสิ่งและการเบียดขับ(exclusion)(Rabinow.1986:105อ้างถึงในDanaher,Schirato & Webb. 2000 : 24)ผลทำให้เกิดการก่อรูปของวาทกรรมและความเป็นไปได้ของยุคสมัย

การวิเคราะห์ทฤษฎีวิทยาในช่วงหลังงานระเบียบแห่งสรรพสิ่ง(*The Order of Things*) ฟูโก ได้ย้าชัดถึงระบอบวาทกรรมเพื่อใช้ในการวิเคราะห์ในงานต่อมา โดยปรากฏใน*The Discourse on Language* ต้นฉบับภาษาฝรั่งเศสในชื่อ *L'ordre du discours* แปลเป็นภาษาอังกฤษโดย Rupert Swyer(1971) จากคำบรรยายของฟูโก ณ College de France ในเดือน ธันวาคม 1970 (Foucault. 1972 b : 215) ในทุกสังคมมีการผลิตวาทกรรม แล้วมีการควบคุม เลือกสรร การจัดระบบ และการจัดสรรใหม่เพื่อช่วยให้วาทกรรมเกิดความสำคัญ มีบทบาทจากอำนาจและกระทำ อันตรายต่อสิ่งผลลัพธ์คือการเปลี่ยนแปลง ฟูโกบรรยายให้เห็นระบอบของวาทกรรมประกอบด้วย 3 ระบบ ได้แก่ ระบบของการให้ความสำคัญแก่วาทกรรม(system of exclusion) ระบบของการควบคุมและจำกัดของวาทกรรม(system for the control and delimitation of discourse) และ หลักการกลั่นกรองตัวผู้พูด(principle of rarefaction)

ระบบของการให้ความสำคัญแก่วาทกรรม(system of exclusion)กระบวนการที่ใช้คือ "การห้าม" (prohibited) คนภายใต้วาทกรรมมิได้มีเสรีที่จะพูดเรื่องต่างๆได้โดยง่ายไม่ว่าจะเป็น เวลา สถานที่ใดเพราะถูกกระทำด้วยกระบวนการห้าม คือ (1)สิทธิพิเศษสำหรับบางคนเพื่อพูดบางอย่าง (exclusive right to speak of a particular subject) เป็นการห้ามโดยการบังคับ ให้มีการพูดโยงใยสัมพันธ์เพียงบางเรื่อง บางพื้นที่ เห็นชัดในการพูดเรื่องเกี่ยวกับการเมือง และเพศสภาพ เรื่องทางเพศพูดได้ในพื้นที่ส่วนบุคคลการห้ามจึงเกี่ยวข้องกับความปลอดภัยและอำนาจ (2)การแบ่งแยกและการปฏิเสธวาทกรรม(division and a rejection) ยกตัวอย่างโลกของคนบ้าในยุโรปยุคกลางที่ตกอยู่ภายใต้วาทกรรมปกติ(common discourse)(ในขณะนั้นคือการปกครองและการศาสนา)ที่ให้ความหมายเป็นโลกของสังคม จึงปฏิเสธคนบ้าแยกคนบ้าออกถือเป็นพวกนอกเหตุผล คนปกติเป็นคนที่มีความเหตุผล(rational man) สังเกตว่าแบ่งแยกโดยคนมีเหตุผลกับคนบ้า แต่พอถึงศตวรรษที่ 18 เริ่มมีการแบ่งแยกระหว่าง เหตุผล กับ ความบ้า คนบ้าเป็นสัญลักษณ์ทางจิต การมีแพทย์และจิตวิเคราะห์ทำให้เกิดการสถาปนาสถาบันใหม่ก่อผลต่อความบ้าต่างไปจากวาทกรรมเดิมความบ้ากลายเป็นการป่วยทางจิตโดยการพูดของแพทย์ (3)การแบ่งแยกประโยคที่ถูกและประโยคที่ผิด(opposition between true and false) กระบวนการของการให้ความสำคัญแก่วาทกรรมจึงเป็นความปลอดภัยเพื่อเข้าถึงสังคมในทางประวัติศาสตร์แสวงหาความรู้ ซึ่งกระทำได้และได้รับการสนับสนุนด้วยระบบของสถาบัน เพราะสถาบันมีการสอนความเป็นธรรมชาติ หนังสือ

ระบบการตีพิมพ์ ห้องสมุด อันเป็นการเรียนรู้ของสังคมในอดีต และเป็นปฏิบัติการอยู่ในปัจจุบัน ฟูโก เห็นว่าวิถีทางเหล่านี้เป็นการโฆษณา แบ่งแยก และบางวิถีทางทำหน้าที่ให้เหตุผล(attribute)แก่ วาทกรรม (Foucault. 1972 b : 216-219)

ระบบเพื่อการควบคุมและจำกัดวาทกรรม (systems for the control and delimitation of discourse)ระบบนี้ทำหน้าที่ในส่วนของวาทกรรมที่เกี่ยวข้องกับอำนาจและความปรารถนา การควบคุมเป็นการทำงานของวาทกรรม ภายใต้กฎเกณฑ์การแบ่งแยก การจัดระเบียบ และการแจกจ่ายหมุนเวียน มีพื้นที่(place) ดังนี้ (Foucault. 1972 b : 220) คำตัดสิน/คำวิจารณ์ (commentary)ในสังคมมีวาทกรรมหลักจะเป็นตัวพูดแล้วคนยอมรับ ภายใต้กฎเกณฑ์ ตัวบท และ ตัวบททางพิธีกรรม(ritualised text) ที่จะพูดในสถานการณ์ที่เหมาะสม คนพูดอยู่ใต้วาทกรรมหลัก คำพูดประจำวันและเหตุผลเกิดจากการปะทะกันของวาทกรรม การพูดตามบท(literary) รวมทั้ง ตัวบททางศาสตร์ คำตัดสินคำวิจารณ์เกิดจากในตัวบทของวาทกรรม คำตัดสินคำวิจารณ์จึงมีความสำคัญมากต่อวาทกรรม มีผลทำให้วาทกรรมใดควรมีความต่อเนื่องทางความคิดต่อไปได้ หรือให้มีการพูดถึงน้อยลง กล่าวคือมีผลต่อการสืบสานอ้างอิงระหว่างตัวบทแรกไปสู่ตัวบทที่สอง ผู้สร้าง/ผู้เขียน (author) ฟูโกมิได้หมายถึงคนพูด เขียนตัวบท แต่หมายถึงหลักการทำให้สอดคล้องกันของพวกข้อเขียนหรือเอกสารถ้อยแถลง ปิดกมลมิให้เห็นแหล่งต้นตอของการหลอกลวง(lying)ที่สำคัญ โดยให้ดูประสานกลมกลืนเป็นอันเดียวกัน(coherence) กฎระเบียบ (disciplines) กฎระเบียบเป็นตัวควบคุมการผลิตวาทกรรม จำกัดกิจกรรมให้มีลักษณะแบบเดียวกันทำซ้ำกันอย่าง เป็นระบบ ตัวอย่าง ความพยายามเข้าถึงกฎระเบียบธรรมชาติของพืช ในระยะศตวรรษที่ 16 คนให้ความสำคัญแก่ลักษณะพืชตามที่มองเห็น แล้วนำลักษณะมาจัดระเบียบเป็นข้อเสนองานพฤกษชาติ (botanical) ในช่วงต้นเห็นได้ว่าปราศจากกฎระเบียบเพราะใช้แนวคิดเป็นเครื่องมือและเทคนิคในการจำแนกพืช แม้การแพทย์ช่วงนี้ก็มิใช่ "การแพทย์"ที่เห็นดังในปัจจุบัน ต่อมาแนวคิดเหล่านี้กลายเป็นแฟชั่น ศตวรรษที่ 19 เกิดการอาศัยการทดแทนสัญลักษณ์(metaphor)ทางความรู้ต่อกัน การแพทย์สมัยใหม่ทดแทนการแพทย์ดั้งเดิมความรู้การจำแนกพืชด้วยการดูโครงสร้างเนื้อเยื่อ ทดแทนการดูลักษณะภายนอก การเจริญขึ้นของวิทยาศาสตร์ นักพฤกษศาสตร์กลายเป็นองค์ ประธานในการพูด พูดด้วยกฎเกณฑ์ วิธีวิทยาและทัศนะเชิงทฤษฎีทั่วไปของชีววิทยา คนจึงยอมรับ ได้กลายเป็นวาทกรรมชีววิทยา (biological discourse)

ฟูโกเห็นว่าระบบการควบคุมวาทกรรมเกิดจากอำนาจของการอยู่ภายในวาทกรรม(power contained within discourse) เป็นตัวกำหนดเงื่อนไขต่างๆ ของวาทกรรมให้มีความเป็นไปได้ (Foucault. 1972 b : 221-224)

หลักการกลั่นกรองตัวผู้พูด (rarefaction speaking subjects) การกลั่นกรองตัวผู้พูด มีความจำเป็นในการกำหนดองค์ประธานผู้พูดโดยเฉพาะให้เป็นที่ยอมรับได้กว้างขวางในวัฒนธรรม เป็นที่เชื่อถือ ด้วยการทำให้พื้นที่ของวาทกรรมไม่ทั้งหมดที่จะเป็นพื้นที่เปิดและผ่านทะลุได้ บางพื้นที่เป็นพื้นที่ที่ต้องห้ามแยกออกไปเป็นการเฉพาะ เพื่อการหวงห้ามสงวนวาทกรรมไว้ฟูโกยกตัวอย่างเรื่องเล่าการจำกัดของวาทกรรม (constraints of discourse) คือการจำกัดด้วยอำนาจในการควบคุม แลกเปลี่ยน และมีการเลือกสรรองค์ประธานผู้พูด (speaking subjects) เช่น ช่วงก่อนศตวรรษที่ 17 โซกุน กุมบังเขียนอำนาจเหนือชาวยุโรปที่เข้าไปในญี่ปุ่นในด้านการค้า การเมือง และกำลังทหาร เป็นเหตุการณ์ทำให้เกิดการรับรู้ทางคณิตศาสตร์ของโซกุน โซกุนต้องการรับรู้อย่างยิ่ง เมื่อมีบางคนเสนอโซกุนว่าให้นำตัวกะลาสีเรือชาวอังกฤษมาครอบครองไว้ ทำให้เกิดวาทกรรมเหลือเชื่อ โซกุนออกหมายเรียกกะลาสีเรือเข้าวังและเก็บให้อยู่ในนั้น จากนั้นโซกุนได้เรียนคณิตศาสตร์ทั้งตัวเองและครอบครัวจากลูกเรือ หลังจากนั้นทำให้เขาได้ผูกขาดอำนาจมากกว่ายุคโบราณ จนกระทั่งศตวรรษที่ 19 จึงได้เริ่มมีนักคณิตศาสตร์ชาวญี่ปุ่นเกิดขึ้น เรื่องนี้เป็นเกร็ดประวัติที่พูดในยุโรป เป็นเรื่องของกะลาสีเรือชื่อวิลล์ อาดัมส์ (Will Adams) เดิมเป็นช่างไม้และผู้สอนอิสระ (autodidact) การเป็นลูกเรือของเขาจึงได้เรียนเรขาคณิต และเขาจึงสอนโซกุนได้ ฟูโกเห็นว่าเป็นมายาคติที่ยิ่งใหญ่ของยุโรปหรือไม่ เพราะเป็นการแสดงให้เห็นการผูกขาดความรู้ และการเก็บรักษาความลับของความรู้ด้วยเบื้องหลังอำนาจบาตรใหญ่ ยุโรปต่อต้านการสื่อสารเผยแพร่ความรู้ไปในสากลและต่อต้านมิให้มีอาณาบริเวณอิสระต่อการแลกเปลี่ยนวาทกรรม

การกลั่นกรองตัวผู้พูดจึงประกอบด้วย พิธีกรรม (ritual) คือ คุณสมบัติตัวผู้พูด เพราะจะทำให้วาทกรรมน่าเชื่อถือ ตรวจสอบจ้องมองไปที่การกระทำ พฤติกรรม วิธีการใช้ถ้อยคำและแนวทางทั้งหมดของสัญญาณที่ติดมากับวาทกรรม หลักการนี้ใช้ทั้งในวาทกรรมศาสนา ยุติธรรม การบำบัดรักษา และการเมือง วาทกรรมเหล่านี้ต้องการใช้ "พิธีกรรม" มากำหนดคุณสมบัติคนและให้การรับรองบทบาทตัวผู้พูด และความเป็นสมาชิกของวาทกรรม (fellowships of discourse) เป็นการให้ความสำคัญแก่สังคมวาทกรรม ทำให้เกิดการสงวน ป้องกันวาทกรรมบางอย่าง (เช่น ยุโรปสงวนความรู้คณิตศาสตร์ไว้จนโซกุนต้องเรียนจากกะลาสีเรืออังกฤษ) ให้มีการเผยแพร่วาทกรรมได้เพียงภายในวงจำกัดของประชาคม มีการรักษาความลับของวาทกรรม ตัวเอกสารลัทธิ (doctrin) จึงต้องดูแลควบคุม อาทิ ศาสนา การเมือง ปรัชญา ความคิดทางเทคนิคและวิทยาศาสตร์ ทั้งการพิมพ์ การใช้หนังสือทำได้เฉพาะภายในบุคคลบางพวก ที่อยู่ในสมาชิกของวาทกรรม วาทกรรมหนึ่งจึงมีสังคมและอยู่ในระบบความสัมพันธ์เป็นสมาชิกของวาทกรรม

งานแบบฉบับของวงศาวิทยา อาทิ วินัยและการลงโทษ (*Discipline and Punish*) และ ประวัติศาสตร์เพศสภาพ (*The History of Sexuality*) ให้ความสำคัญกับคำถามที่ถูกกละเลยในยุคสมัยใหม่เป็นความรู้ที่ชี้ให้เห็นว่าสังคมจะได้มีการนิยามวิถีทางให้เด่นชัดเพียงความสัมพันธ์ที่ความรู้ได้มีต่อบางสิ่งรวมทั้งได้เป็นอิสระจากอำนาจ นั่นคือความรู้และสังคมจะเป็นตัวแบบพื้นฐานในสังคม วัฒนธรรมของเรา แต่ฟูโกว์วิเคราะห์ให้เห็นว่ามีความสัมพันธ์กับอำนาจด้วยและได้มีการเปลี่ยนแปลงมาตลอดในประวัติศาสตร์ นั่นคือวาทกรรมในอดีตได้เปลี่ยนแปลงมาตลอดซึ่ง Jordanova (2000:81) ในงานประวัติศาสตร์ในภาคปฏิบัติ มองเห็นแนวคิดวาทกรรมของฟูโกว์ว่าเกี่ยวข้องกับการผลิตวัฒนธรรมมิใช่ทางวัตถุ จึงมีเรื่องของการเมืองและอำนาจอยู่เบื้องหลังที่จะให้คนพูดเขียนและเกิดผลทางปัญญาด้วยทฤษฎีและภาษาที่มีต่อศักยภาพประสบการณ์ของคน และวาทกรรมเกี่ยวข้องกับทัศนะที่อยู่เบื้องหลังตัวบทวิธีวิทยาของวงศาวิทยาปรากฏใน Nietzsche, Genealogy, History รวมทั้งได้เห็นข้อต่างจากงานประวัติศาสตร์กระแสหลักคือปฏิเสธประวัติศาสตร์แม่บท (metahistorical) โดยเฉพาะจะอยู่ตรงข้ามกับการหาจุดกำเนิด (origin) การยืนยันในความต่างของวงศาวิทยา คำที่เกี่ยวกับแหล่งกำเนิด อาทิ *ursprung* ซึ่งแปลว่า *source*, *causal* หรือ *beginning* ถ้าค้นหาเฉพาะจุดกำเนิดจะไม่ใช้ในการวิเคราะห์วงศาวิทยา การวิเคราะห์โดยวงศาวิทยา จะต้องใช้การมองเชื้อสาย (*herkunft*) ในแนวของการวิพากษ์ (*descent*) อันเป็นค่านิยมของวงศาวิทยา การวิพากษ์ลักษณะนี้ฟูโกว์เรียกว่าการตรวจสอบ (*examination*) เป็นงานที่จะรื้อถอนตัวตนของกระบวนการประวัติศาสตร์ การเผยให้เห็น (*entstehung*) ตรงกับภาษาอังกฤษว่า *emergence* การเผยตัวให้เห็น คือ ณ ขณะที่เราเห็นสรรพสิ่งก็มีสภาพเช่นนั้น การถอดรหัสเผยตัวออกมาเป็นการเปลี่ยนจุดยืน คือ จากการพิจารณาเพียงกฎเกณฑ์เดียวนั้น เป็นการผิดที่จะทำการวิพากษ์ในสิ่งที่ไม่แตกหักต่อเนื่องอันแสดงให้เห็นพัฒนาการสุดท้ายของประวัติศาสตร์วงศาวิทยาแม้ว่าจะเน้นการสถาปนาใหม่ในระบอบที่ผันแปรขององค์ประธานแต่มิได้ปฏิเสธอำนาจที่ให้ความหมายนั้น โดยดูว่าสิ่งใดบงการอยู่เบื้องหลัง การเผยให้เห็นเป็นการเผยขึ้นของการเข้ามาปะทะประสาน เจกเช่น การเผยออกเป็นตัวตนของคน สัตว์ และการที่ได้มาเป็นสายสกุลเดียวกันในความเป็นจริง ตัวตนนั้นล้วนมาจากหลากหลายสายพันธุ์ แม้ในบางโอกาสยังดูคล้ายมีความคงทน กระบวนการสร้างแบบตายตัวเป็นอย่างเดียวกันหมด และความเรียบง่าย วงศาวิทยา กลับตรงกันข้ามการเผยตัวให้เห็นของความแตกต่างของปัจเจกเป็นขั้นตอนของอำนาจที่มีปฏิสัมพันธ์ วงศ์วานจึงมีทั้งส่วนเกิดขึ้นและดับสูญ การเผยตัวให้เห็นจึงเผยด้วยอำนาจที่มีทั้งเข้มแข็งและอ่อนแอ มีการแปรเปลี่ยนไร้กาลเทศะ การจะตีความค้นหาอัตลักษณ์บางครั้งจึงรุนแรงแฝงเร้นด้วยระบบกฎเกณฑ์ ทั้งที่มิได้มีสาระความหมายในทิศทางหรือให้เจตจำนงใหม่ต่อสิ่งที่ถูกศึกษานั้น อีกทั้งกฎเกณฑ์ที่ตีความนั้นแท้จริงคือกฎเกณฑ์ที่สอง (*secondary rules*) ที่พัฒนาโดย

ความเป็นมนุษย์ในชุด(series)ของการตีความบทบาทของวงศาคณาญาติคือการบันทึกด้วยตัวประวัติศาสตร์เองของประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับจริยธรรม แนวคิด อภิปรายภาพ แนวคิดอิสระภาพ สิ่งที่ชีวิตบูชายึดมั่น(ascetic life) ซึ่งเป็นการเผยแผ่ ตีความต่างไปจากสิ่งที่เห็นอยู่ว่าเป็นเหตุหรือขั้นตอนตามพัฒนาการในประวัติศาสตร์

วงศาคณาญาติเป็นประวัติศาสตร์ที่ฟูโกให้ชื่อใหม่ 2 ชื่อ คือ วงศาคณาญาติหรือประวัติศาสตร์ของปัจจุบัน(a history of the present)และประวัติศาสตร์ของการเป็นปมปัญหา (a history of problematizations)(During.1992 : 125) ประวัติศาสตร์ของปัจจุบันมีความเกี่ยวข้องกับอำนาจที่เชื่อมโยงกับการขาดตอนลงของความคิดที่คนมีต่อคนหรือบางสิ่งที่ไม่ทำหน้าที่ (Kendall & Wickham.1999 : 34) แม้ว่าบางสิ่งมีอาจแสดงออกมาทั้งหมดให้เห็นในเชิงโครงสร้างของการตีความแต่ฟูโกเน้นการให้ความสว่างแก่ปัจจุบันโดยการใช้บริบทและประวัติศาสตร์สะท้อนกลับไปให้เห็นความต่อเนื่อง การเชื่อมโยงและศักยภาพของการเลือกวิถีโคจร(trajectories)ของเหล่าสาระที่จัดรูปสังคมปัจจุบันและมิได้มีการกำหนดแน่ ในอดีต ปัจจุบันมิใช่ผลผลิตของพัฒนาการจากประวัติศาสตร์เบื้องต้นของฟูโกจึงต้องการวิพากษ์ประวัติศาสตร์ที่มาสรางความเป็นไปได้ (Ritzer.2000 : 461) นั่นคือการที่ใชบริบทเชิงประวัติศาสตร์ในปัจจุบันเสนอให้เห็นวาทกรรมเรื่องราวในอดีตกาลกลับลงไปในแนวตั้งจาก ณ ตำแหน่งของมัน (Foucault.1984 : 90) อันเป็นการดูที่มรรควิธีที่สัจจะได้เดินผ่านมาแล้ว

วงศาคณาญาติในแบบประวัติศาสตร์ของการเป็นปมปัญหาเป็นแนวประวัติศาสตร์ความคิดอาทิ การเปลี่ยนจากสังคมดั้งเดิมไปเป็นสังคมสมัยใหม่ การตรวจสอบการเผยแผ่ของการเรียนการสอนสมัยใหม่ภาพเหล่านี้ในแนวกว้างล้วนเป็นปมปัญหา นักวงศาคณาญาติจะทำให้เกิดการมองเห็น (makes visible) ภาวปฏิบัติการ(practices) เป็นส่วนสนับสนุนให้เกิดประวัติศาสตร์การเป็นปมปัญหา (Szokolczai.1998 :59) วิธีวิทยาที่ฟูโกใช้วิเคราะห์เป็นประวัติศาสตร์ว่าด้วยวาทกรรมและปฏิบัติการแต่มิใช่ประวัติศาสตร์ว่าด้วยการนำเสนอหรือสังคมวิทยาของพฤติกรรม(sociology of behaviours) (O'Farrell.1989 :121)วงศาคณาญาติเป็นการปลดปล่อยปฏิเสธหรือตอบโต้ศาสตร์แต่มิได้อยู่ตรงข้ามศาสตร์หรือเหตุผลทั้งหมด(Hoy. 1998 : 21-23)วงศาคณาญาติมีวิธีศึกษาตามลักษณะ (Kendall & Wickham. 1999 : 34) ดังนี้

- การอธิบายด้วยถ้อยแถลงเอกสาร(statements)ให้ความสำคัญด้านอำนาจ
- การชี้ชวนให้เห็นอำนาจที่มีอยู่ในประวัติศาสตร์ของปัจจุบัน ด้วยการวิเคราะห์ตามทัศนะความรู้ต่อสิ่งที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง โดยชี้ให้เห็น "สิ่ง" ต้นตอที่เคลือบแฝงและยังคงออกฤทธิ์
- การอธิบายด้วยถ้อยแถลงเอกสารในฐานะกระบวนการดำเนินอยู่เพื่อให้เห็นโยงใยของวาทกรรม(web of discourse)

- การให้ความสำคัญต่อการใช้ยุทธศาสตร์ศึกษาแบบarchaeology เพื่อตอบปัญหาเกี่ยวกับในปัจจุบัน

ประวัติศาสตร์แบบวงศาวินิจฉัยจะให้ความรู้สึกที่ต่างจากการใช้ตัวแบบประวัติศาสตร์เพลโต (Platonic modalities of history) ประการแรกประวัติศาสตร์ที่เลียนแบบเหตุการณ์ อาทิ นักประวัติศาสตร์ด้านปฏิบัติที่มีอิทธิพลจากแนวคิดโรมันเป็นลักษณะเด่นหรือแบบจินตนิยม (romanticism) หรืออัครวินัยเยอรมัน ประวัติศาสตร์วงศาวินิจฉัยเป็นประวัติศาสตร์ใหม่ นักวงศาวินิจฉัยจะทราบให้ได้ว่ามีอะไรที่ก่อให้เกิดการปิดบังซ่อนเร้น อัตลักษณ์ที่เป็นอยู่นั้นบางครั้งเกิดเป็นภาพลวงตาไม่สมจริง(unrealization)ประวัติศาสตร์แบบกระแสหลักเป็นประวัติศาสตร์อนุสาวรีย์ถาวร (monumental history)แต่วงศาวินิจฉัยเป็นประวัติศาสตร์ในรูปแบบของการกระทำร่วมตั้งเทศกาลแสดง(ไม่ถาวร)มีส่วนเกี่ยวข้องกับหลากหลาย ประการที่สอง การใช้ประวัติศาสตร์มีการแยกออกของอัตลักษณ์อัตลักษณ์ที่เข้มแข็งจะเด่นขึ้นมา อัตลักษณ์ที่ด้อยจะเลือนหายไป นั่นคือวงศาวินิจฉัยพยายามอธิบายการก่อตัวของอัตลักษณ์ ที่จะดำรงอยู่เฉพาะเงื่อนไข และสถานการณ์ที่เอื้ออำนวยต่อการเผยตัว วาทกรรม/ตัวตนที่เกี่ยวกับการพูด การคิด การกระทำของคนในอดีตจึงเป็นพื้นที่ของความรู้อันที่เราจะเข้าไปขุดคุ้ยสืบค้น ประการที่สาม การใช้ประวัติศาสตร์แบบบูชาขึ้นขอบสาระความรู้ โดยเชื่อว่าประวัติศาสตร์ที่สร้างขึ้นมีลำนีความเป็นกลาง(neutral) ปราศจากอารมณ์อคติ (devoid of passion)และการไปสู่อะไรสักอย่างจะเดียว(committed solely to truth) แต่เมื่อตรวจสอบอย่างจริงจังกลับกลายเป็นความแปรปรวนไปตามสำนักเชิงวิทยาศาสตร์อยู่ในตัวประวัติศาสตร์ เมื่อค้นหาถลึงลงไปจะพบการแปรปรวนสุวิติเพื่อเจตจำนงของความรู้ สัญชาตญาณอารมณ์ การบูชาผู้ชอบการจ้องตรวจ การทำให้เกิดความเจ็บปวด เล่ห์เหลี่ยม และความมั่งร้าย (malice) กระทั่งปัจจุบันเจตจำนงแห่งความรู้มิได้บรรลุผล(achieve) ถึงสัจจะสากล (universal truth) ประวัติศาสตร์แบบวงศาวินิจฉัยจึงเป็นประวัติศาสตร์ชี้ชวนให้เห็นแหล่งที่มาของกระบวนชีวิตที่ถูกกีดกันปิดกั้นอันเกี่ยวเนื่องกับสิ่งที่เห็นว่าเป็นสัจจะและไม่มีความจริงอะไรที่จะบอกผ่านวาทกรรม อำนาจ/ความรู้ เป็นสิ่งที่มีการรวมตัวกัน(condensed) การส่งผ่าน(transmitted)และการต่อต้าน การผลิตวาทกรรมของความเป็นประวัติศาสตร์(Howarth, 2000 : 77-78)การมองอำนาจจึงมองผ่านปฏิบัติการของวาทกรรมการเรียนการสอนในโรงเรียน อาทิ มองผ่านหลักสูตรเพราะหลักสูตรเป็นสิ่งที่กำหนดกฎเกณฑ์สร้างอัตลักษณ์ตัวตนให้เป็นผู้มีการศึกษา

การใช้วงศาวินิจฉัยสืบสาวระบบการศึกษาไทย

ด้วยเหตุที่ระบบการเรียนการสอนในโรงเรียนเป็นภาคปฏิบัติการวาทกรรมที่ว่าด้วยอำนาจความรู้ การสืบสาวแบบวงศาวินิจฉัยช่วยคลี่ภาพทับซ้อน รื้อถอนตัวตน การเผยให้เห็นตัวตน

การเรียนการสอนสมัยใหม่ การศึกษา “วงศาวิชยา” คือการศึกษาการก่อรูปของวาทกรรม (genealogy aspect concerns the effective formation of discourse ...genealogy study their formation) โดยเน้นที่ความไม่ต่อเนื่องและกฎเกณฑ์ (Foucault. 1972a : 233) การเน้นที่จารีตความรู้การพัฒนาโดยเหตุผลวิทยาศาสตร์ในสถาบันการศึกษารัฐ ด้วยรสนิยมแนวการวิพากษ์เชิงวงศาวิชยาให้เห็นวาทกรรมอื่นอันเป็นความรู้เดิมของชุมชน อาทิความรู้ในการควบคุมแมลงศัตรูพืช ความรู้ในการจัดสร้างและใช้เหมืองฝายทดน้ำทำการเกษตรความหมายเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับคนในชุมชนเห็นประหนึ่งเป็นการพัฒนาที่มีความเป็นอมตะตลอดกาล (immortal in man) หรือเหนือกาลเวลาฟูโกต์เชื่อว่าการเกิดขึ้นของอารมณเป็นสิ่งเหนือกาลเวลา แต่อารมณทุกชนิดของคนชั้นสูงในสังคมเป็นส่วนใหญ่ที่ได้กลายเป็นประวัติศาสตร์อันเป็นประวัติศาสตร์ที่ง่ายต่อการทำลายตัวเอง ในเหตุการณ์ต่างๆคนจะปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่กีดกันล้วนเป็นผลของประวัติศาสตร์ อันเป็นสิ่งผิด(false) เพราะที่จริงแล้วร่างกายถูกหุ้มล้อมด้วยสภาวะที่ระบอบ และอาจเปลี่ยนแปลงโดยลีลา(rhythms)ด้านงาน ที่อยู่ และการพักผ่อนรวมทั้งเกิดอันตรายจากค่านิยมหรืออาหาร นิสัยในการกิน หรือ ศีลธรรมกฎหมายอันจะสร้างสิ่งต่อต้าน วงศาวิชยาจึงเป็นประวัติศาสตร์แบบ “effective history” ต่างจากประวัติศาสตร์ประเพณี ในด้านที่เป็นประวัติศาสตร์ที่ปราศจากความคงที่จึงเป็นอาการที่จะขาดความต่อเนื่อง ร่างกายหรือชุดของร่างกายต่อต้านได้ ประวัติศาสตร์แบบeffective historyให้ความสำคัญแก่ตัวตน การย้อนกลับไปดูด้านที่เป็นชีวิตและนิสัยอาจเป็นส่วนเล็กน้อยจบสิ้นแล้วเมื่อพ้นปี การดูส่วนที่แตกหักขาดตอนก่อนที่จะเป็นความต่อเนื่องแสดงให้เห็นว่าความรู้มิได้ช่วยให้เกิดความเข้าใจแต่ความรู้จะเพื่อช่วยตัด คัด (cutting) สุดท้ายของประวัติศาสตร์effect historyคือตัวมันเองได้ยืนยันความรู้ว่าเป็นแนวทัศนะการสืบสาวให้เห็นการดำรงอยู่ การยอมรับหรือการคัดค้านเป็นสิ่งที่ควรให้เกิดขึ้นในการเรียนรู้จะเป็นร่องรอยเบาะแสสืบสาวหาส่วนที่ให้เป็นยาด้านพิษได้อย่างดี โดยการวิพากษ์เชิงประวัติศาสตร์วงศาวิชยาจะสืบค้นลงไปยุคสมัยที่ศึกษาในวาทกรรมเฉพาะอย่างยิ่งภาคปฏิบัติการในชุดหรือเรื่องนั้น

การวิเคราะห์แบบวงศาวิชยาจึงพยายามสืบสาวระบบการศึกษาแบบกลับหัวกลับหางประวัติศาสตร์นิพนธ์กระแสหลักมักอธิบายที่นำดินแดนขึ้นชอบการอธิบายทั่วไปแบบเอาเหตุเป็นตัวตั้งโดยอ้างเหตุตั้งแต่ครั้งอดีตกาลจึงเกิดเป็นผลในปัจจุบัน เช่น เหตุเพราะ “การเป็นผู้มีการศึกษา”ผลจึงทำให้ “ประเทศสู่ความเจริญทันสมัย” วิเคราะห์แบบประวัติศาสตร์ของปัจจุบันได้กลับกันว่า เหตุเพราะ “ประเทศสู่ความเจริญทันสมัย” ผล จึงทำให้ตรวจสอบมองหาว่า “ทำไมคนต้องการเป็นผู้มีการศึกษา” นั่นคือได้มีภาคปฏิบัติการวาทกรรมกีดกันเบียดขับคนอีกกลุ่มที่ด้อยโอกาสกว่าให้เป็นผู้แพ้ผู้ไร้การศึกษาถูกปิดฉากเป็นกลุ่มชายคาขายขอบสังคม อันมีผลต่อเนื่อง

อื่นเชิง(นิยาม)ปัญหาสังคมตามมามากมาย ประวัติศาสตร์ของปัจจุบันเป็นประวัติศาสตร์ที่อธิบายว่า ทำไมคนเราจึงยอมรับอะไรที่เห็นกันอยู่อย่างง่าย ๆ (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. 2528:216) การเป็นผู้มีการศึกษาจึงจะได้สืบสาวว่ากฎเกณฑ์และช่วงเวลาของประวัติศาสตร์ที่ถูกจัดขึ้นตามทัศนะพื้นฐานการมองโลก และวาทกรรมที่เป็นตัวกำหนดให้เกิดจริงคือสิ่งใด แล้วทำไมคนในหมู่บ้านจึงหมายความว่าเช่นนั้นด้วย ความเป็นประวัติศาสตร์รื้อรอยการเรียนการสอนใดที่จะเผยตัวให้เห็นเครือข่ายวาทกรรมการเรียนการสอนในโรงเรียน อำนาจของการศึกษาวางอยู่บนความชอบธรรมใด จนทำให้ทุกฝ่ายยอมรับและถูกทำให้เป็นปกติธรรมดาได้อย่างไร โรงเรียนเป็นที่หลอมรวมกันอย่างแนบเนียนระหว่างการปกครอง เศรษฐกิจได้อย่างไร วงศาวทยาเป็นการย้อนดูถึงการก่อรูปของวาทกรรม(genealogy look to beginnings) หาอุบัติการณ์ การเปลี่ยนแปลง อารมณ์ อากาการกระสับกระส่ายปั่นป่วน ความไร้เสถียรภาพในชัยชนะ และอำนาจ(Davidson. 1986:224) การเรียนการสอนระบบโรงเรียนได้เกิดกฎเกณฑ์อากาการแบบใดต่อชุมชน เพราะหากมีทราบกฎเกณฑ์อากาการจะเปลี่ยนการเรียนการสอนในโรงเรียนจะปฏิรูปการศึกษาไปได้อย่างไร ถ้าไม่สืบสาวไม่เผยตัวการศึกษาให้เห็นเสียก่อน กล่าวคือวงศาวทยาเป็นการวิพากษ์แบบหนึ่ง ที่ชวนให้เห็นการสร้างเอกลักษณ์ตัวตนดั้งเดิมของโรงเรียน คุณค่าที่ว่าแท้จริงในอดีตยังใช่หรือที่จะเป็นความจริงในปัจจุบันโดยดูการก่อรูปของวาทกรรมและช่วงเวลาของประวัติศาสตร์ที่ถูกจัดขึ้นตามทัศนะพื้นฐานการมองโลกและวาทกรรม อาทิ

นิยามของการศึกษาวงศาวทยาที่ชวนให้เห็นความหมายของการศึกษาที่ถูกนิยามโดยวาทกรรมหลัก ดูการก่อรูปของวาทกรรมและแปรสภาพวาทกรรมทางการ(official discourse) ไปเป็นวาทกรรมตลาด(colloquial discourse) โดยอาศัยการพูด เรื่องเล่าที่ชาวบ้านเข้าใจง่ายอย่างไร

การศึกษายุคจารีต รัฐ ในเวลาของประวัติศาสตร์ ดูในเรื่องเทคนิควิทยาของอำนาจ ความรู้ใหม่มีการเถลิงอำนาจอย่างไร ยุคสมัยใหม่หลักสูตรทำงานอย่างไร การตอบโต้วาทกรรมการศึกษาหลักมีอย่างไร

วาทกรรมสังคมการเรียนรู้(discourse of the learning society) ก่อให้เกิดผลใด เป็นเครื่องมือของระบอบกฎเกณฑ์ใด เข้ามามีจุดยืนในชุมชนได้อย่างไร

ตำราเรียน สื่อการเรียน ประกาศนียบัตร มีการสืบทอดอุดมการณ์ใด อำนาจของวาทกรรมทุนนิยมได้เร่งให้เกิดการสร้างอัตลักษณ์ตัวตนใดให้แก่โรงเรียน มีความเลื่อนไหล พลวัตของความหมายสิ่งเหล่านี้อย่างไร

การศึกษากระแสหลักคือการศึกษาระบบโรงเรียน วิเคราะห์แบบวงศาวทยาคือการปรากฏตัวหรือเผยตัว องค์ประกอบหรือคุณลักษณะบางด้านของระบบการศึกษา ส่วนความรู้เดิมของชุมชนสิ่งใดบ้างลดความสำคัญลงจนมีอาจพูดได้หรือมีเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์ทั้งที่มีคุณค่าพอๆกับ

ความรู้กระแสหลัก การประกอบกันเป็นตัวตนโรงเรียนคงมิได้มีวาทกรรมหลักหนึ่งใดครองความเป็นเจ้าได้ตลอดเวลา หรือบริบทชุมชนที่เปลี่ยนไป ภาวะที่พลังขององค์ประกอบด้านต่างๆ มาปะทะประสานกัน เอกลักษณะ หมายถึงคุณลักษณะที่ดำรงอยู่เฉพาะสถานการณ์ที่เอื้ออำนวยต่อการเผยตัวของสิ่งหนึ่งๆ จึงควรมีการตามรอยองค์ประกอบหลากหลาย ไม่เป็นเอกภาพที่กลายมาเป็นสิ่งเดียวกัน ณ ขณะที่แน่นอนหนึ่ง วงศาวิทยาจะตามร่องรอยอันซับซ้อนยุ่งเหยิงของสายพันธุ์ต่างๆ จะชี้ให้เห็นความบกพร่อง ประเมินพลาด คำนวณผิด หรือระบบการเรียนการสอนโรงเรียนที่ดำรงในสังคมและมีความหมายต่อคน วงศาวิทยาจะค้นหาสิ่งที่จะที่ไม่ได้สิ่งสถิตอยู่ ณ รากเหง้าของสิ่งที่เรารู้จัก แต่อยู่ที่ผลปฏิบัติการต่างๆ การเผยตัวเป็นผลจากการปะทะประสาน สำหรับวงศาวิทยาจึงไม่มีองค์ประธานที่เป็นปัจเจกบุคคล หรือกลุ่มคนที่ผลักดันประวัติศาสตร์(ธงชัย วินิจจะกุล. 2534 : 42-43)วงศาวิทยาจะพยายามปลดปล่อยความหลากหลายกระจัดกระจายออกมา ปลดปล่อยเหตุการณ์ องค์ประกอบ ปัจจัยที่ลดคุณค่า ลดทอนความสำคัญ อาทิ การเรียนรู้ ความรู้ดั้งเดิมของชุมชนที่ถูกบดบังในการอธิบายแบบประวัติศาสตร์จารีตให้กลับมามีชีวิตโลดแล่นอีกครั้งหรือไม่ จะเป็นการสืบสาวการเรียนรู้ความรู้ดั้งเดิมของชุมชนมีช่วงเวลาของประวัติศาสตร์ซึ่งถูกจัดขึ้นตามทัศนะพื้นฐานในการมองโลกและวาทกรรมที่ถูกกีดกัน กีดกันจากความรู้สมัยใหม่ ระบบเหตุผลวิทยาศาสตร์ เพราะเห็นว่ามีผลอย่างไรต่อความทันสมัย พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ดังที่งานศึกษาประวัติศาสตร์แบบวงศาวิทยา “ประวัติศาสตร์การสร้างตัวตน” (ธงชัย วินิจจะกุล. 2530:129-182) เผยให้เห็นความหมายของพื้นที่และสัญลักษณ์กำกวมคือมีความหมายได้หลายอย่างหลายนัย หรือบางที่ขัดแย้งปะทะประสานกัน

การรื้อถอนภาพเผยให้เห็นระบบความรู้อื่นในระบบการศึกษา เป็นการเผยให้เห็นส่วนหลากหลายเป็นภาพกว้างที่สามารถเห็นมิติต่างๆ หลากหลาย(changing kaleidoscope)(Nola. 1998 : 126)ระบบการเรียนการสอนในโรงเรียนอาจเกิดจากวาทกรรมหลักตั้งแต่ภาษา ชีววิทยา เศรษฐกิจ วัฒนธรรม การเมือง ที่มาปะทะประสานกัน โดยมียุทธศาสตร์วิพากษ์ในระดับวัฒนธรรมของภาวะสมัยใหม่เชื่อมโยงภาวะหลังสมัยใหม่ศึกษาประวัติศาสตร์ในมิติวัฒนธรรม(อานันท์ กาญจนพันธุ์.2543: 161)(Surber.1998 :185)ศาสตร์ที่เกี่ยวกับมนุษย์อาทิ ชีววิทยา เศรษฐศาสตร์ ภาษาศาสตร์จะเห็นความไม่ต่อเนื่องในตัวความรู้เช่น ระหว่างธรรมชาติกับวัฒนธรรม (Foucault.1970 :357-359)การสืบสาวจะชี้ชวนให้เห็นการเคลื่อนไหววัฒนธรรมการเรียนการสอน รูปแบบ และการผลิตใหม่ คนไม่เข้าชั้นเรียนยากจนเขาอ่านหนังสืออย่างไร ภายใต้วาทกรรมโรงเรียนเขาถูกกระทำอย่างไร อำนาจในเชิงใด ด้วยความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบใด สืบสาว วิพากษ์ ตรวจสอบจนเผยให้เห็น(examination of emergence)ระบบการศึกษายุคจารีตและยุคสมัยใหม่

ยุคการศึกษาแบบจารีต

การศึกษาไทยนับแต่โบราณถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 มีวาทกรรมการศึกษาด้านศาสนาและการทำมาหากินทรงอำนาจมาก่อน แม้นักบวชหรือผู้นำธรรมชาติจะพยายามดำรงฐานะความเป็นผู้ถ่ายทอดวิชาความรู้หรือเผยแพร่ความเชื่อ พิธีกรรม การศึกษานัยนี้จึงใกล้เคียงกับความหมายของการขัดเกลากายทางสังคม ที่มุ่งเตรียมเด็กให้อยู่รอดในสังคมทั่วไปภายใต้อุดมการณ์หลักของสังคม ทางด้านการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ การเตรียมเด็กให้อยู่รอดในสังคมปลายทางจึงเป็นการสร้างอัตลักษณ์ของคนและชุมชนให้ปรากฏตามแบบของอุดมการณ์ ช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลงความรู้จึงเป็นการก่อรูปวาทกรรมการศึกษาแบบจารีตสร้างร่องรอยของการต่อสู้ช่วงชิงวาทกรรมมาตลอด จึงเกิดการดับลงหรือความไม่ต่อเนื่องของความรู้ หรือการขึ้นเถลิงอำนาจของความรู้ในยุคสมัยการศึกษาแบบจารีตตลอดมา โดยการวิเคราะห์ในแต่ละยุคสมัยด้วยอำนาจ ความรู้ ความจริง ดังนี้

สถาบัน สถาบันในยุคการศึกษาแบบจารีต ได้แก่ บ้าน วัด วังและบ้านขุนนาง บ้านเป็นสถาบันสอนอาชีพทำมาหากิน ทำไร่ ไถนา แก่เด็กชาย เด็กหญิงอาจได้เรียนการดักน้ำ ตำข้าว เมาถ่าน เก็บฝืน หุงข้าว ทอผ้า และทำอาหาร บ้านที่พ่อแม่ค้าขายลูกอาจทำค้าขาย อาทิจากการค้าวัวควาย การค้าข้าว เกลือ วัด การศึกษาที่วัดสืบสาวตวบทที่เป็นเอกสาร เรื่อง *โบราณศึกษา* ของพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษณ์.2502) *ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน* (เสฐียรโกเศศ. 2531) ตลอดจน *ประวัติสังคมไทยสมัยโบราณก่อนศตวรรษที่ 25* (ชัย เรื่องศิลป์. 2539) เผยให้เห็นภาพของการศึกษาที่วัดมีมิติพัฒนาการพระเป็นผู้สอนให้คน "รู้หนังสือ" ทั้งด้าน การอ่าน การเขียน การเรียนเลข แบบไตรภาค และการอบรมศีลธรรมจรรยา ทั้งที่จริงความคิดของคนในยุคสมัยอาจมีความคิดหลากหลายกว่านี้ หรือมีความคิดต่างไปจากการเรียนเพียงอ่าน เขียน เรียนเลข คนอาจต้องการที่จะเลื่อนชั้นทางสังคม หรือสร้างความรู้ในแบบชุมชนเดิมของตน การพูดถึงงานที่ตัวเองทำ ดูเป็นความรู้ที่ไร้ "สถาบัน" ไม่มีระบบ เพราะคนทำงานเริ่มในครอบครัวเป็นลูกทำงานกับพ่อแม่ เป็น "ลูกมือ" ทำงานกับผู้รู้ ความรู้ถูกกำกับด้วยแบบแผนและระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ในสถาบันยุคนี้จึงตอกย้ำให้ความรู้และกิจกรรมชีวิตประจำวันไปด้วยกัน คนอาจเชื่อและต้องการตายแล้วไปสวรรค์ หรือถ้ากลับมาเกิดใหม่ก็ขอให้เกิดเป็นคนที่มีบุญด้วยทรัพย์และเกียรติยศ อันเป็นผลมาจากหนังสือไตรภูมิ คนเรียนที่วัดจึงเป็นผลผลิตของวาทกรรมศาสนาในทางหนึ่งและเชื่อในเรื่องบุญ บาป อันเป็นอัตลักษณ์ของคนยุคการศึกษาแบบจารีต เมื่อสืบทอดมาประกอบอาชีพ ความเชื่อจึงยังคงอยู่มีภาคปฏิบัติต่อการทำมาหากิน คนยังเกรงกลัวต่อบาปหรือเชื่อในเรื่อง ภูติ เทวะ กิจกรรมการทำมาหากินจึงเกี่ยวข้องกับหรือมีพิธีกรรมทางด้านความเชื่อในตัวคนปรากฏให้เห็น

วังและบ้านขุนนาง เป็นที่ละสมนักปราชญ์ราชบัณฑิต และนายช่างผู้มีความรู้ตามสาขาอาชีพของยุคสมัย ตามสถาบันเหล่านี้จึงเป็นที่เก็บตำรา เอกสาร ตำรายาโบราณ ชาวบ้านอาจเรียกติดปากว่า "ตำหรับชาววัง" คนทั่วไปจะไม่มีโอกาสอิสระที่จะได้ศึกษามักเป็นผู้มีหน้าที่ราชการ อันเป็นระบอบของการสงวนวาทกรรมไว้เพียงภายในสมาชิกของผู้ปกครองของยุคสมัย

วิชาการและวินัย วิชาการในยุคการศึกษาแบบจารีต ได้รับอิทธิพลจากสาขาวิชาการแนวศาสนา อาทิ หนังสือไตรภูมิ อันเป็นสาขาวิชาการศาสนา คนสมัยโบราณชอบสร้างหนังสือทางศาสนาและหนังสือช่วยบำรุงการศึกษาถวายวัดจะสร้างเรื่องใดตอนใด ก็ว่าจ้างช่างจารเขียนลงใบลานหรือจ้างเสมียนคัดลอกลงบนสมุดไทย สมุดข่อยขนาดธรรมดา คนโบราณไม่ชอบเก็บหนังสือไว้บนบ้านเพราะเคารพอักษรไม่ว่าจะเป็นอักษรขอมหรืออักษรไทย กลัวจะเผลอเดินเฉียดกรายหรือข้ามหนังสือ ซึ่งจะทำให้เกิดเสนียดจัญไรในปัจจุบันและต้องตกนรกเมื่อสิ้นชีวิต (ชัย เรื่อง ศิลป.2539:225-226) วิชาการเป็นการดูทางด้านองค์ประกอบของวิธีการ แนวทัศน์ ทฤษฎี และองค์ความรู้ของยุคสมัย การเผยแพร่วาทกรรมสาขาวิชาการมีความจำกัด หรือการปิดบังอำพรางวิชาการเพียงใด ร่องรอยการจ้างช่างจาร หรือเสมียนคัดลอก แสดงว่ามีความเจาะจงและอำพรางวิชาการในเชิงวิธีการและทักษะ แต่กฎเกณฑ์เบื้องหลังคือการที่คนมีและเชื่อวิชาการแบบไตรภูมิเป็นการตอกย้ำและให้ความสำคัญแก่สิ่งเหนือธรรมชาติและศาสนา น่าจะสืบค้นว่าถ้าชนชั้นนำใช้วิชาการให้เกิดความชอบธรรมในการปกครองหรือหาประโยชน์ให้แก่กลุ่มแล้วชาวชุมชนมีการล้อเล่นกับวาทกรรมวิชาการรวมทั้งอำนาจของวาทกรรมอย่างไร เพราะสาขาวิชาการแบบชาวบ้านเป็นเรื่องการทำมาหากินก็ทรงอำนาจมากในยุคสมัย การดำรงอยู่ได้ของการทำมาหากินเกิดเนื่องจากการประสานประโยชน์ในเรื่องภาษีหรือส่วยที่ส่งให้แก่ทางการเมื่อเก็บเกี่ยวข้าว ผลผลิตต่างๆ แล้วเสร็จ ด้วยความสามารถได้ข้าวมาขายหรือไม่ทางการจึงยังให้ความสำคัญแก่วิชาการแบบพื้นบ้าน แม้ชาวบ้านจะเชื่อในเรื่อง ดิน น้ำ ลม ไฟ แต่สามารถสร้างทำนบ ฝาย ตลอดจนสร้างวัฒนธรรมสอดคล้องกับธรรมชาติ ตามลุ่มน้ำสำคัญของราชอาณาจักรสยามจึงยังเป็นพื้นที่ของสาขาวิชาการแบบจารีตที่แม้แต่ชาวต่างชาติยังให้ความสนใจ สาขาวิชาการอันเกิดจากดิน น้ำ จึงน่าสนใจเพราะเต็มไปด้วยอุดมการณ์และภาคปฏิบัติการวาทกรรมการศึกษาแบบจารีต

วินัย เป็นกลไกการใช้เทคนิควิทยาของอำนาจ มีความมุ่งหมายที่จะควบคุมคนให้อยู่ในสังคมให้ดำรงชีพตามเส้นทางที่สังคมวางหรือมีคนก่อนๆเดินด้วยเส้นทางชีวิตสายนี้ไปล่วงหน้าแล้ว คนในยุคจึงรู้สึกปลอดภัยและยินดีอยู่ในกรงเหล็กแห่งวาทกรรมหลักของยุค ที่เชื่อว่ามีพัฒนาการต่อเนื่องมาแต่โบราณคนรุ่นต่อมาจึงควรตามไปเรื่อยๆ แล้วสักวันหนึ่งก็จะถึงปลายทางที่สังคมหวังไว้ วินัยการควบคุมคนในสังคมโบราณได้แก่การใช้อำนาจ/ความรู้ ผ่านเทคนิควิทยาของอำนาจพิธีกรรมของการใช้ความรู้ให้คนเชื่อในเรื่องนรก สวรรค์ทำให้ผู้ปกครองและคนในชุมชน

อยู่ร่วมกันโดยราบรื่น ผู้ปกครองจึงสร้างปฏิบัติการตอกย้ำให้คนเชื่อในเรื่องบุญ บาป ด้วยการเป็นผู้นำในการทำพิธีกรรม งานบุญ เพื่อไปสู่การบรรลุ และหลุดพ้น ที่ชาวบ้านต้องลอกเลียนและทำตามจึงเป็นการสร้างวินัยในการควบคุมคนอย่างเยียบเยิบ และคนไม่รู้สึกรู้ว่าถูกควบคุม ระวัง ระวังและจ้องมองจากอำนาจตรงข้าม สร้างให้เกิดคู่ตรงข้ามอย่างไม่รู้ตัว

การสร้างวินัยผ่านความรู้จึงก่อให้เกิดวาทกรรมเหลือเชื่อในแบบของคนทันสมัย แต่เป็นการทำให้เกิดปฏิกิริยาคาใจในคนยุคการศึกษาแบบจารีต อาทิ การจับคนให้พิสูจน์ความบริสุทธิ์ ด้วยการให้ดำนํ้า ลุยไฟ เคี้ยวข้าวสาร เพราะเชื่อว่าคน “ดี” ตกนํ้าไม่ไหล ตกไฟไม่ไหม้ เมื่อคนเชื่อกิจกรรมที่ไปกันได้จึงเป็นเรื่องธรรมดาและตัดสินใจไปตามความจริงเยี่ยงนี้ ผลที่ตามมาจากความจริงจึงทำให้คนไม่กล้าทำสิ่งที่ตนเชื่อว่าผิด เพราะเกรงว่าร่างกายจะถูกทรมานให้เจ็บปวด ระบบศาลาบาณและการสักร่างกายจึงใช้ได้ในยุคนี้ไม่ต้องมีเอกสารสัญญาและผู้ปกครองนักการเมืองในสมัยต่อมานิยมใช้เพื่อประโยชน์ทางการเมือง เวลาสืบสาวในชุมชนจึงควรวิเคราะห์ในมิติเหล่านี้ที่อาจเห็นการช่วงชิง เบียดขับคนในชุมชนให้เป็นชายขอบถูกรุกไล่ที่ดินทำกิน ถูกเรียกเกณฑ์แรงงาน หรือการจัดสรรโภคทรัพย์ในชุมชนอย่างไม่เป็นธรรมภายใต้วินัยของยุคจารีต ความโดดเด่นของวินัยในการควบคุมคนในยุคจารีตจึงเป็นการศึกษาที่ทำให้คนเชื่อฟังและเชื่อ เกรง กลัว นรก ที่สามารถผูกโยงไปถึงการเมือง และเศรษฐกิจ(แรงงานและผลผลิต)

ความรู้ ความรู้ที่สืบสาวในการศึกษาแบบจารีตไปเน้นที่ความรู้ของคนบางกลุ่มเพียงกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในบางชุมชน มิได้ต้องการเผยแพร่วิถีหลัก อันเป็นแบบแผนที่คนทั้งในสังคมยึดถือร่วมกัน หรือให้ความสำคัญแก่ความรู้ชนิดนั้นกล่าวคือ ค่อนข้างจะไม่ลงเอยให้แก่ความรู้ชนิดครอบงำรวมทั้งการสืบสาวการสร้างความรู้ชนิดที่อยู่ชั้นพื้นๆของสังคมนับเป็นการให้โอกาสแก่ความรู้กระแสรอง ความรู้ที่แปลกแยกแตกต่าง กระจัดกระจายหลากหลาย และเผยให้เห็นความรู้หลักที่กระทำการจนมีอำนาจเหนือความรู้อื่นในชุมชนในยุคสมัยนั้น ความรู้ที่สร้างความชอบธรรมให้แก่วาทกรรมการศึกษาแบบจารีต แบ่งได้เป็น องค์ความรู้ทางด้านอักษรวิธี ไสยศาสตร์ ดาราศาสตร์ โหราศาสตร์ และศาสนา ส่วนความรู้ทางด้านการฝึกช้าง ฝึกม้า การทำนาเป็นความรู้กระแสรอง ความรู้ที่เกี่ยวกับวาทกรรมหลักถูกสร้างให้เป็นความจริงของสังคม

ภาคปฏิบัติการของกระบวนการถ่ายทอดจึงให้ความสำคัญแก่ความรู้เหล่านั้นมาก การสืบสาวกระบวนการถ่ายทอดจึงเป็นการเผยให้เห็นการขึ้นมามีอำนาจของความรู้หลักนั้นๆ พร้อมกับเห็นการเริ่มมีการเบียดขับความรู้กระแสรอง พิธีกรรมจึงต้องแสดงความศักดิ์สิทธิ์ มีข้อห้าม มีทองคำ การถือเคล็ด ด้านฤกษ์การทำงาน วิถีปฏิบัติงานและการแต่งกาย การถือลา การที่วาทกรรมการศึกษาจารีตทางด้านการท่องจำคาถา ทรงอำนาจ ได้มีผลต่อกระบวนการถ่ายทอดความรู้ที่เน้นการท่องจำเป็นการไล่หนังสือและการสอบในเวลาของยุคทันสมัยที่แปลงไปเป็นการสอบไล่

การที่หมอยาท่องคาถาก่อนให้ยาไปดื่มกินทำให้ความรู้ชนิดนั้นมีเพียงคนบางคนที่ทรงอาคม หรือเป็นเอตทัคคะในความรู้นั้นจึงจะพูดได้ และตัดสินคนได้ว่าใครเจ็บป่วยหรือถูกผีเข้าเจ้าทรง และจะต้องบำบัดวิธีใด ใครจะศึกษาเกิดอาคมขลังได้เพียงใดขึ้นอยู่กับาท่องคาถาให้ได้มาก ประกอบกับการขาดอุปกรณ์การจดบันทึกทำให้คนจำความรู้วิชาต่างๆด้วยการท่อง การศึกษาในแบบจารีตจึงมีการท่องเป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้และทรงอำนาจมาถึงยุคทันสมัย ดังปรากฏในหนังสือประณม ก กา หัดอ่าน ปฐมมาลา อักษรนิติ(แบบเรียนหนังสือไทย. 2513 : 92)

วิชาอันที่ดี ให้ได้ตามที่ขัดสน อาจารย์ท่านบอกให้
จำใส่ใจไว้เป็นผล คำเจ้าจงบัน สักขัตถายให้ชื่นใจ

กฎ ในยุคการศึกษาแบบจารีต ความรู้ที่ทรงอำนาจและมีความสำคัญอยู่ในสังคมได้นั้น จะเกิดจากการก่อรูปของวาทกรรม ภายใต้กฎเกณฑ์หลักของวาทกรรมชุดนั้นๆ การสืบสาววาทกรรมในยุคสมัยจึงสืบสาวจากวาทกรรม เพราะกฎเกณฑ์เป็นตัวที่ไปจัดระเบียบให้แก่สรรพสิ่งในชีวิตทางสังคมของคนในชุมชน เวลาที่มีการงานในอาชีพหรือเวลาหยุดพักทำงาน อาทิ การทำนา การค้าขาย การมีงานวัดงานบุญประเพณี ตั้งแต่ เกิด แต่งงาน และตาย มีพิธีกรรม มีพิธีทำขวัญ และพิธีสวดมนต์เลี้ยงพระอยู่ด้วยแทบทุกประเพณี เด็กๆไม่ว่าหญิงหรือชายก็ได้มีโอกาสรู้เห็นเรื่องเหล่านี้อยู่เสมอ เท่ากับเป็นการศึกษาอยู่ในตัว เด็กสมัยนั้นจึงรู้เรื่องขนบประเพณีดีกว่าเด็กสมัยนี้ เพราะมีสิ่งแวดล้อมแตกต่างกับเด็กสมัยปัจจุบัน(เสรีรักษ์โกเศศ. 2531 : 146) การมองในแบบพัฒนาการชี้ให้เห็นแต่หากในมิติของการสืบสาวแบบวงศาวิทยา คือการเผยให้เห็นว่าภาคปฏิบัติการอะไรทำให้คนเชื่อฟังยอมตามกฎเกณฑ์ โดยเฉพาะการที่เด็กสมัยนั้นยอมปฏิบัติตามขนบประเพณีอันถือเป็นกฎของสังคมที่คนจะอยู่ร่วมกันโดยราบรื่น การสืบสาวในมิติของภาคปฏิบัติ การว่าด้วยกฎเกณฑ์ ยังเป็นการสืบสาวไปถึงกฎเกณฑ์ในเรื่องการทำมาหากิน และเป็นการศึกษาที่ทุกคนในอาชีพนั้นต้องขึ้นต่อกฎ ทำไมคนจึงยอมที่จะทำมาหากินสร้างผลผลิตแต่พอยังชีพโดยไม่มุ่งสะสมทุนและสร้างความมั่งคั่ง ในเบื้องต้นคงไม่มีกฎเกณฑ์ที่ไร้เดียงสา แต่เป็นกฎเกณฑ์ประกอบด้วยความจริงและอำนาจ หนุนให้เกิด การผลิต หมุนเวียน และพอกพูนอำนาจและความจริงในชุมชน ในวาทกรรมหรือแม้แต่สัญลักษณ์ภาษาที่คนสื่อสารกับคนในชีวิตประจำวัน ในวาทกรรมจึงมีกฎเกณฑ์ มิใช่การชุดคู่เพื่อสร้างความจริงหรือเท็จจากกฎเกณฑ์ แต่เป็นสืบสาวดูผลของกฎเกณฑ์ มิใช่ดูที่สภาพของวัตถุ ภายในของกฎเกณฑ์มีเบื้องหลังจากการเกิดความขัดแย้งทางแรงงานหรือผลผลิต เมื่อความรู้เดิมในชุมชนมีความขัดแย้งภายในตัวความรู้และผลจากความรู้นั้นคนจะสร้างกฎเกณฑ์ขึ้นมารองรับต่อๆมาเมื่อคนยอมรับจะแปรไปเป็นบรรทัดฐานของ

สังคม กฎเกณฑ์ที่อ้างว่ามีความเป็นกลางจึงเกิดมาแต่ความเห็น ความสนใจ ความเชื่อ อันเป็นสิ่งที่เรียกว่าอุดมการณ์ การดูร่องรอยผลอันเกิดจากกฎเกณฑ์ในยุคการศึกษาแบบจารีตจึงดูที่ภาคปฏิบัติการวาทกรรมที่ทิ้งให้ตัวบทเป็นตัวพูดเผยให้เห็น "ข้อกำหนด" สังคมหรือวัฒนธรรมที่คนปรับและสืบทอดอยู่ในชุมชน และกฎเกณฑ์นี้จะอ่อนล้าหมดความสำคัญลงไปตามยุคสมัยเป็นอันว่าวาทกรรมการศึกษาจารีตขาดตอนลงไม่ต่อเนื่อง

กิจกรรม กิจกรรมในที่นี้เป็นกิจกรรมซึ่งสอดคล้องหรือไปกันได้กับ ทศนะพื้นฐานที่ถูกสร้างขึ้นมาในแต่ละช่วง(นภากาศ ๒๕๔๔ : ๑) เป็นการมองที่ผลผลิตทางวาทกรรมการศึกษาแบบจารีต ทั้งอำนาจ/ความรู้ ทำให้สังคมได้ชุดแนวคิดหนึ่งมาจัดกิจกรรมให้เป็นไปตามความเชื่อว่าเป็นความจริง กิจกรรมที่ไปกันได้กับยุคการศึกษาแบบจารีตจึงเป็นกิจกรรมเศรษฐกิจการเมืองเชิงศาสนา คือเศรษฐกิจและการเมืองที่มีฐานความเชื่อทางศาสนา การชุดคู่จึงทำในระดับวาทกรรม อัตลักษณ์ของชุมชนอันเป็นผลผลิตจากวาทกรรมการศึกษาแบบจารีต การประกาศอัตลักษณ์ของชุมชนจึงเป็นชุมชนอาชีวะ อาทิจ ชุมชนบ้านหม้อ ชุมชนบ้านนา และอัตลักษณ์ของราชอาณาจักรจึงเป็นอาณาจักรเกษตรกรรม หรืออยู่ข้าวอยู่น้ำ แม่นามที่เรียกขานคนหรือสิ่งของมักต่อท้ายว่าลูกเจ้าแม่ หรือลูกเจ้าพ่อบางสิ่งของอัตลักษณ์ชุมชน กิจกรรมที่ไปกันได้จึงตกย้ำให้ความเชื่อ ความจริงของยุคสมัยดำรงอยู่ในตัวบทของตำราทำนา หรือตำราอาชีวะโบราณได้มีกิจกรรมความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ ไสยศาสตร์รวมอยู่ด้วยเสมอ ในกิจกรรมทำมาหากินค้าขายของยุคจารีตก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ จึงมีพิธีกรรมความเชื่อประกอบ

ในอีกด้านหนึ่งของกิจกรรมในยุคการศึกษาแบบจารีตของทางการเป็นกิจกรรมที่เกิดจากราชบัณฑิต ภาคปฏิบัติการเกี่ยวข้องกับการปกครอง อาทิจ พระราชพิธีแรกนาขวัญ และพระราชพิธีอาพาธพินาศก็ยิ่งตอกย้ำความเชื่อทางไสยศาสตร์(พิพาดา ยังเจริญ; และ สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา. ๒๕๒๙ : ๑๐๐) การสืบสาวกิจกรรมที่ไปกันได้กับทศนะพื้นฐานของยุคจึงสามารถทำได้ในตัวบทเอกสารและในชุมชนโดยร่องรอยจะเหลืออยู่ในพิธีกรรมการทำมาหากิน บุญประเพณีต่างๆของชาวบ้าน การสืบค้นมิใช่การตัดสินคุณค่าแต่เผยให้เห็นกฎเกณฑ์ด้านอำนาจ/ความรู้ที่สร้างความชอบธรรมให้แก่กิจกรรม และตอกย้ำให้วาทกรรมการศึกษาแบบจารีตดำรงอยู่

ยุคการศึกษาแบบทันสมัย

การสืบสาวนัยของอำนาจที่ก่อให้เกิดการผลิตวาทกรรมการศึกษาเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ งานของประวัติศาสตร์วงศาวิทยาเกี่ยวข้องกับภาววิทยาทางประวัติศาสตร์ (historical ontology) ที่ให้คนอยู่ในสภาพที่เป็นจริง (actual bodies) คือคนที่อยู่ได้เครือข่ายอำนาจ อันเป็นรากเหง้า (deep-rooted) ของวิถีวิทยาและทฤษฎี (During. ๑๙๙๒ : ๑๓๐) รากฐานของทฤษฎีในระบบคือ

ความรู้ อำนาจในแบบของฟูโกจึงสร้างความรู้ความจริง ความรู้มีปฏิบัติการทำให้เป็นปกติในรูปของสถาบัน การสืบสาวการเรียนรู้การสอนจึงสืบสาวความรู้ในเทคนิควิทยาของอำนาจ ที่เป็นตัวสาขาวิชาการ รวมทั้งการที่มีการพอกพูน หมุนเวียนและใช้วิชาการอยู่ในโรงเรียนด้วยแนวคิดแบบปฏิฐานนิยม มองมนุษย์เป็นวัตถุแห่งการปรับแต่งได้ ทุกคนจึงเชื่อกันว่ามนุษย์สามารถทำให้บริสุทธิ์ (purification) ได้หายจากอาการเดือดพล่านของความคิดผิด, เกือบกด, ความรุนแรง และพฤติกรรมวิญญานทุจริต (Foucault. 1965 : 162) การจะสร้างคนให้มีวัฒนธรรมและระบบคุณค่าใหม่ที่สนองต่อการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยได้ต้องทำการขัดเกลากายสังคมาจัดการสอนการสอบให้คนมีคุณลักษณะของความเป็นคนทันสมัย (modern man) โดยการล้างระบบความคิด ความเชื่อ และวัฒนธรรมดั้งเดิม ที่ถือว่าเป็นความคิดผิดเหมือนถ่ายเลือดเดิมออกแล้วใส่ชุดความคิดความเชื่อใหม่เข้าไปในรูปความรู้ โดยใช้อำนาจปรับเทคนิคทางการศึกษาที่เรียกชื่อว่า การปฏิรูปการศึกษา อันเป็นเรื่องของการใช้อำนาจ/ความรู้ (Power/Knowledge) ในวาทกรรมการปฏิรูปการศึกษาล้างความเชื่อทางคติของไทยว่า ความรู้เป็นผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปและมีลักษณะตายตัวนั้น มีส่วนช่วยให้เกิดความคิดที่ว่า การศึกษามีไว้เพื่อฝึกปัญญา (วิทย์ วิศท เวทย์. 2526 : 64) เช่นนี้แล้วหากผู้นำทางการศึกษาเห็นว่า ชุดความรู้ใดไม่สามารถฝึกปัญญาได้แล้วจะต้องปฏิรูปความรู้นั้นให้ใช้ได้ดี เหมาะสมกับความต้องการของระบบเศรษฐกิจสังคมและการเมือง

การสืบสาวลึกไปถึงระดับร่องรอย (level of traces) เผยให้เห็นการเอื้ออำนาจประโยชน์แก่สังคมเศรษฐกิจและการเมืองอันเป็นวาทกรรมการปฏิรูป ซึ่งเป็นมายาการของความชำนาญนิยม (expertism) เพื่อตอบสนองการปรับปรุงและแปรรูปสังคม 4 ด้านคือ การเพิ่มขึ้นของผู้เชี่ยวชาญ การเพิ่มขึ้นของการเน้นวิทยาศาสตร์ พลวัตการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ความหวังจิตวิญญานและจริยธรรมของคนต่อการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ เหล่านี้เป็นวาทกรรมการปฏิรูปโรงเรียน (school reform discourse)(Popkewitz. 1991 : 137-143) การใช้แนวประวัติศาสตร์ศึกษา โรงเรียน จึงเป็นแนววงศาวิทยาการสืบสาววงศาวาน เป็นแนวประวัติศาสตร์ที่นำเสนอย้อนลงไปในอดีตจนกระทั่งถึงพื้นที่เฉพาะกระบวนการดูลึกลงไปถึงการเปลี่ยนแปลง จะให้ความสนใจความไม่ต่อเนื่องพอๆ กับความต่อเนื่อง อันเป็นวิธีการที่ฟูโกใช้เป็นความแตกต่างที่เป็นวาทกรรมและภาคปฏิบัติการของวาทกรรม อันเป็นแนวทางอธิบายให้เห็นเหตุผลของการปรากฏการณ์เป็นเทคนิควิธีของอำนาจที่นำเสนอในปัจจุบัน จึงมีฐานคติที่เผยให้เห็นส่วนของความไม่มีเหตุผล (irrational) ที่ซ่อนอยู่เบื้องหลัง (Sarup. 1993 : 8 - 9) สอดคล้องกับมุมมอง Arnold Davidson (1986) ตัวฟูโกได้พูดว่าเขาเป็นผู้เขียนประวัติศาสตร์ของปัจจุบัน รวมทั้งได้พัฒนา 2 แบบคิดสำคัญที่มีการสืบสาวในด้านค่านิยม ความมีศีลธรรม วิธีการถือสันโดษ

(asceticism) และความรู้ ได้แก่วงศาวิทยา ไม่ใช่ความรู้ที่ต่อเนื่องและสอดคล้องกับวงศาวิทยา เพื่อความเข้าใจสิ่งที่ปรากฏ (emergence) ในปัจจุบัน มิใช่จุดจบของปรากฏการณ์ เช่น เน้นในเรื่องการใช้อำนาจต่อประชาชนของรัฐ ดังสะท้อนวิธีการในงานวินัยและการลงโทษ (discipline and punish) รวมทั้งมาร์แชล (Marshall, 1990 : 13) ได้เห็นว่า เรื่องอำนาจ/ความรู้ มีความเหมาะสมกับวงศาวิทยา และสายพิน ศุพุททมงคล (2543 : 4 - 5) อ้างบรรยายของฟูโก 2 ครั้งในเดือนมกราคม 1976 ว่า วงศาวิทยา คือ "ความพยายามที่จะปลดปล่อยความรู้ประวัติศาสตร์จากลำดับชั้นของอำนาจซึ่งเชื่อมโยงกับวงศาวิทยา ทำให้ความรู้ประวัติศาสตร์นี้สามารถต่อกรหรือสู้กับการครอบงำของวาทกรรมวิทยาศาสตร์" คำถามสำคัญคือ อะไรคือประวัติศาสตร์ของความหมายในสิ่งจะนี้ มีผลกระทบอย่างไรบ้าง มันถูกสานเข้ากับความสัมพันธ์เชิงอำนาจอย่างไรบ้าง งานของฟูโกจึงเป็นการใช้วิธีการ "สืบสาววงศ์วาน" และคำถามเหล่านี้มองวาทกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นวาทกรรมเกี่ยวกับความบ้า คุกตะราง จิตเวช แพทย์ศาสตร์ และการสืบสาววงศ์วานนี้อาจกระทำได้กับแขนงวิชาทั้งปวง (วีระ สมบูรณ์, 2541 : 179 - 8) ความรู้และสิ่งจะจึงสร้างมาจากนักมนุษยศาสตร์ (Danaher, Schirato & webb, 2000 : 26) ประวัติศาสตร์ของการศึกษาโรงเรียนเป็นการเผยให้เห็นปัจจุบันที่สะท้อนอดีต โดยให้สิทธิแก่โรงเรียนพอๆ กับหลักฐานประวัติศาสตร์

การสืบสาวให้เห็นว่า การเรียนรู้ในโรงเรียนตามวิชาการสากล (ความรู้) เป็นเพียงวิชาการในการควบคุม (อำนาจ) คนในชุมชน ให้อยู่ในฐานะต้องเข้าเรียนในโรงเรียน ตามระบบการศึกษาที่ทางราชการกำหนด ส่วนคนในชุมชนที่เรียนรู้ในวิถีชีวิต แม้จะทอดผ้าไทย ออกแบบลายผ้าได้วิจิตรงดงามเพียงใด จะไม่ถือเป็นผู้มีความรู้ หรือผู้มีการศึกษา คนกลุ่มนี้จึงเสียเปรียบ และถูกละเลยหรือคนในชุมชนสร้างทำนบตื่อน้ำเข้านาดด้วยภูมิปัญญา ในระบบการเรียนรู้ในโรงเรียนจะไม่สอนแต่สอนเป็นวิชาลประทาน หรือเกษตรกรรมแผนใหม่ ตามเหตุผลวาทกรรมวิทยาศาสตร์ วงศาวิทยาต้องการอธิบายให้ได้ว่าวาทกรรมกำหนดคุณค่าต่างๆ ความเข้าใจได้ เข้าใจไม่ได้ ความถูก/ผิด ควร/ไม่ควร ได้อย่างไร ควรได้เปิดเผยให้เห็นบทบาทและการใช้อำนาจของวาทกรรมต่อคนในชุมชน และความชอบธรรมที่คนทั่วไปเชื่อถืออยู่ แท้จริงความรู้ที่อ้างว่าชอบธรรมเป็นเพียงผลผลิตของวาทกรรมการศึกษา ความหมายของวาทกรรมมักยึดโยงกับแกนความรู้ อำนาจ (power) และการทำให้เป็นอัตวิสัย (subjectivation) (Flynn, 1988 : 106 - 107) ภาวปฏิบัติการณ์ของวาทกรรมความรู้เชิงศาสตร์ที่ได้นิยามพื้นที่ความรู้ขึ้นมา ความรู้หลักของสังคม ในยุคที่อ้างว่าเป็นความรอบด้าน ศาสตร์เหล่านั้นล้วนเป็นศาสตร์เทียม (pseudo-scientific) มีเจตนาอยู่เพียงระดับของความเห็น ความสนใจ หรือความเชื่อ อันเป็นสิ่งที่เรียกว่าอุดมการณ์ (Foucault, 1970 : 344 - 365) โรงเรียนจึงสะท้อนความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่รัฐ อุดมการณ์รัฐที่มีเหนือชุมชน แนวคิดในการสืบสาวความสัมพันธ์ระหว่างความรู้/อำนาจ กับคนที่เสียเปรียบ และถูกลืมในสังคมชุมชน ด้วยความเป็น

องค์ประธานของการเรียนการสอน จะเป็นประวัติศาสตร์วงศาวินยา ซึ่งเป็นวิธีการที่เผยให้เห็นกฎเกณฑ์ของโรงเรียนและอำนาจที่ไปควบคุมการเรียนรู้ในวิถีชีวิต ซึ่งปัจจุบันอ่อนล้าเต็มที่มีผลให้ชุมชนอ่อนแอหรือยากจน หากมีการชวชิ่ง ตอบโต้ว่าทรรรมรองจะมีพื้นที่ในสังคมการเรียนการสอนสมัยใหม่ได้อย่างไร

การวิเคราะห์เป็นการดูช่วงเวลาของประวัติศาสตร์ว่ามีเหตุการณ์ที่ชุดกฎเกณฑ์แต่ละชุดประกอบด้วย สถาบัน วิชาการ ความรู้ กฎ กิจการที่สอดคล้องไปกันได้กับทัศนะพื้นฐานมีความสัมพันธ์กันเชิงใด การตอบได้ ชวชิ่งของความรู้เดิมของชุมชนกับความรู้สากลมีความเป็นไปได้เพียงใด อำนาจความรู้ย่อมมีการผลิตใช้ หมุนเวียนและพอกพูน คนยากจนยากไร้ได้ถูกนิยามให้แหลมคมยิ่งขึ้นเพียงใดอาทิประชากรที่เป็นภาระ คนไร้การศึกษา การเผยให้เห็นการเรียนรู้ในวิถีชีวิต เป็นการก่อรูปของความรู้ เมื่อความรู้ได้ถูกใช้เพื่อการประกอบอาชีพการงาน จะถูกปรับแต่งปรับตัวให้เหมาะสมกับสิ่งแวดล้อม ความคิดริเริ่มจึงถูกจัดระบบมาเป็นองค์ความรู้ เพื่อการทำมาหากิน เบื้องหลังจึงสะท้อนให้เห็นศรัทธา ความเชื่อ พิธีกรรม จารีตธรรมเนียมปฏิบัติ ส่วนการกระจายความรู้เป็นการสื่อสารแบบง่าย ๆ จากการบอกสอนบอกเล่า ปากต่อปาก การรวมกลุ่มพูดคุย การสั่งสมและกระจายความรู้ จึงเป็นไปตามการจัดระเบียบสังคมในชุมชน, สถาบัน สังคมจึงเป็นตัวแทนในการถ่ายทอดความรู้ จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนรุ่นหนึ่ง ซึ่ง พงนี เทียมศักดิ์ (2543 : 39) แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ ครอบครัว เป็นสถาบันถ่ายทอดความรู้แก่สมาชิกในครัวเรือน วัด เป็นสถาบันถ่ายทอดความรู้แก่สมาชิกในชุมชน และปราชญ์ชุมชน ในฐานะเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้เฉพาะด้าน ความรู้ที่สร้างขึ้นและถ่ายทอดอยู่ในสถาบันเหล่านี้ปรากฏให้เห็นทั้งทางตรง คือ สร้างประดิษฐ์, อุปกรณ์ทำมาหากิน ตะกร้า แห อวน ครกตำข้าว ฯลฯ ทางอ้อม คือ จารีต ประเพณี วัฒนธรรม ซึ่งคนในชุมชนซึมซับไปโดยธรรมชาติในชีวิตประจำวัน เหล่านี้เรียกว่า การเรียนรู้ในวิถีชีวิต และเกิดอยู่ในพื้นที่นั้นๆ จึงเรียกว่าการเรียนรู้ในวิถีชีวิตชุมชน

กำเนิดการเรียนรู้กระแสหลัก เป็นการเกิดขึ้นโดยความจงใจของรัฐ เกิดตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ตั้งแต่ พ.ศ.2504 มุ่งเตรียมกำลังคนเพื่อพัฒนาประเทศ จึงใช้การ "อบรมคน" ในสังคมอย่างกว้างขวาง โดยกลไกหลักอยู่ที่การจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน ในการวิจัยครั้งนี้จะคลี่คลายโครงสร้างและกฎเกณฑ์โรงเรียนให้เห็นจุดด้อยที่เกิดในระบบโรงเรียนและได้ทำหน้าทีมานานสมควรจะตั้งข้อสงสัยว่ากฎเกณฑ์โครงสร้าง หน้าทีโรงเรียนยังเหมาะสมกับปัจจุบันอย่างไร แม้ ไม่เหมาะสม กลับยังปิดกั้นการเรียนรู้ในวิถีชีวิตอย่างไร

ในการศึกษาการเรียนรู้ในวิถีชีวิตชุมชนและโรงเรียน เพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน แนวคิดทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ อันเป็นทฤษฎีแม่บททางสังคมวิทยายังสามารถมีพลังช่วยทำความเข้าใจระบบการศึกษาได้แนวทางหนึ่งโดยจะช่วยอธิบายในส่วนโครงสร้าง-หน้าที่ของระบบการศึกษา

ระบบการศึกษาไทยได้ใช้เป็นเครื่องมือและตัวการในการพัฒนาประเทศตามทฤษฎีความทันสมัย โดยเริ่มจากการศึกษาสมัยใหม่มุ่งสู่ความทันสมัยผลจากการจัดการศึกษาตามกระแสตะวันตก ทำให้ประเทศมีการพัฒนาไปในทิศทางไม่เพียงประสงค์ของคนส่วนใหญ่ การจัดการศึกษาทั้งในอดีต และปัจจุบันเพื่อให้ได้พลเมืองที่มีคุณสมบัติที่พึงประสงค์โดยมุ่งหวังให้เป็นหน้าที่ของการศึกษาที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมประเทศให้บรรลุเป้าหมายทางสังคมตามสาขาอาชีพ โดยมีโรงเรียนเป็นตัวการในการส่งผ่านทางวัฒนธรรม (transmission of culture) ทั้งขนบธรรมเนียม วิถีชีวิต ภาษา กฎระเบียบ จากคนรุ่นเก่าสู่คนรุ่นใหม่ (Waller. 1973 : 241) รวมทั้งมีการส่งผ่านทักษะ (transmission of skills) ให้แก่ชุมชน สังคมการส่งผ่านในอดีตอาศัยชุมชน ด้วยวัฒนธรรม ทักษะการเรียนรู้ในวิถีชีวิตในชุมชน ปัจจุบันอาศัยความรู้และทักษะสากล มีวัฒนธรรมการเรียนรู้ในวิถีชีวิตช่วงชิงวาทกรรมกับความรู้แบบวิชาการสมัยใหม่ (academic tradition) โดยมากครูจะเริ่มจากทักษะอ่านเขียนและเลขแล้วไปสู่ทักษะที่สังคมต้องการ (Ellis, Cogan & Howey. 1991 : 135) อันจะเป็นการช่วยให้สังคมดำรงอยู่

การสืบสาวให้เห็นภาพซับซ้อนอาจเป็นการเปรียบเทียบในทฤษฎีสมัยใหม่จะทำให้เห็นการดับลงของวาทกรรมและความรู้ดั้งเดิม อาทิทฤษฎีว่าด้วยระบบสังคม (social system) ของ พาสัน (Parsons) จุดที่เขาอธิบายการดำรงอยู่และพัฒนาต่อไปได้เนื่องจากระบบสังคมนั้นสามารถแก้ปัญหาหรือสามารถจัดการส่วนต่างๆ ของระบบทำหน้าที่ตอบสนองความจำเป็นในการอยู่รอดของระบบได้อย่างมีประสิทธิภาพ เงื่อนไขที่จำเป็นของสังคม ได้แก่ ความสามารถในการปรับตัว (adaptation) ความสามารถในการจัดลำดับความสำคัญของเป้าหมายและการกระตุ้นให้ส่วนต่างๆ ดำเนินการให้บรรลุ เป้าหมายของระบบ (goal attainment) ความสามารถในการบูรณาการส่วนต่างๆ ของระบบให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (integration) และความสามารถในการรักษาไว้ซึ่งแบบแผนที่เหมาะสม เช่น ค่านิยม ทักษะ การแก้ไขปัญหาความตึงเครียด หรือความขัดแย้งระหว่างสมาชิกในระบบ (latency) การตอบสนองของระบบต้องมีกลไกที่มีประสิทธิภาพ กลไกที่พาสันให้ความสำคัญอย่างมากคือการขัดเกลาทางสังคม (socialization) หากปราศจากการขัดเกลาทางสังคมที่ก่อให้เกิดการใช้พื้นฐานต่างๆ แล้วก็จะไร้ความเป็นสังคมทั้งหมด (Parsons. 1968 : 315) ซึ่ง นภาพรณ์ หะวานนท์ (2540. 19 - 30) เห็นว่าสังคมจะมีอัตราเร็วของการเปลี่ยนแปลงได้มากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญสองประการคือ ประการแรกเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคม ถ้าสังคมขัดเกลาเคร่งครัดต่อระเบียบ กฎเกณฑ์ต่างๆ สังคมนั้นจะมีอัตราการเปลี่ยนแปลงทางสังคมช้ากว่าสังคมที่คอยกระตุ้นให้สมาชิกมีความริเริ่มให้เสรีภาพแก่สมาชิก ประการที่สอง การควบคุมระเบียบสังคม ถ้าสังคมมีการควบคุมให้สมาชิกปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของสังคมอย่าง

เข้มงวด ไม่ว่าจะเป็นในครอบครัว ในโรงเรียน ในหน่วยงาน ในการบริหารการปกครอง ในการศาสนา โอกาสที่จะรักษาสังคมไว้ไม่ให้เปลี่ยนแปลงก็มีมาก

หน้าที่การขัดเกลาเป็นหน้าที่ของการศึกษา การศึกษาในปัจจุบันรวมทั้งการปฏิรูปการศึกษาจึงควรพิจารณาในประเด็นการจัดการศึกษาเพื่อเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมให้สอดคล้องกับความจริง สมาชิกสังคม การเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อม การศึกษาในโรงเรียนมิได้มีไว้เพื่อการเติบโตทางเศรษฐกิจในอัตราที่สูงแบบเส้นตรง หรือแม้แต่บริษัทข้ามชาติเท่านั้นแต่จะต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาความรู้ การเรียนรู้ในวิถีชีวิตของชุมชน เพื่อป้องกันมิให้ติดกับดักระบบทุนนิยม ความมีขอบเขตทางวิถีคิดของคนที่ยึดติดกับความทันสมัยย่อมนำมาซึ่งความมีমনอย่างไม่ต้องสงสัย องค์กรเดียวของไทยที่ดำรงอยู่ในคราววิกฤติเศรษฐกิจทำหน้าที่แทนบริษัทได้นำจะได้แก่ชุมชน ทำให้ที่ตั้งของชุมชนมีทุนทางสังคมรอการนำออกมาใช้ช่วยประเทศได้สิ่งนั้นคือการเรียนรู้ในแบบแผนของชุมชน วัฒนธรรมดั้งเดิม เพื่อการปรับตัว และลดช่องว่างความสัมพันธ์ทางสังคมที่ไม่เท่าเทียมกัน

การศึกษาเป็นความสัมพันธ์ในการเรียนรู้ชีวิตอยู่ในระบบเกษตรกรรมดั้งเดิมที่ได้มีการปรับตัวปรับสมดุลตลอดมาเพราะระบบการถ่ายทอดความรู้แบบดั้งเดิมเป็นอันเดียวกันกับชีวิตการทำมาหากิน แต่สเมลเซอร์ (Neil J. Smelser) เห็นว่าหน้าที่ทางการศึกษาทำหน้าที่ดำรงความสัมพันธ์ของคนในสังคม เป็นการดำรงสังคมโดยการสืบทอดวัฒนธรรม ที่ไม่สามารถถ่ายทอดทางพันธุกรรมแต่ต้องมีการเรียนรู้ และหน้าที่ก่อรูปบุคลิกภาพทางสังคมของคน โดยได้แยกวิเคราะห์สังคมออกเป็นปลายสองข้าง คือ สังคมโบราณและสังคมเทคโนโลยี (primitive and technological societies) สังคมโบราณ มนุษย์ดำรงชีวิตง่ายๆ ระบบชีวิตมีการปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อม มีชีวิตอยู่แบบเทคโนโลยีพื้นฐานง่ายๆ มีการแบ่งงานกันทำงานๆ การจัดการศึกษาเฉพาะด้านวัฒนธรรมส่งถ่ายโดยระบบญาติ จึงไม่มีคนเป็นผู้ชำนาญเฉพาะทาง สังคมเทคโนโลยี ชีวิตอยู่บนเงื่อนไขที่ซับซ้อน การเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิต การศึกษาเน้นความรู้ความเข้าใจจากนั้นจึงเป็นเรื่องศีลธรรม การศึกษาทำให้เกิดความเชี่ยวชาญเฉพาะทางและสังคมขึ้นอยู่กับการสัมพันธ์ของคนในการทำงานของส่วนย่อยจากส่วนรวมทั้งหมดของวัฒนธรรม (Smelser, 1967 : 358 - 387) การนำแนววิเคราะห์สังคมแบบสองขั้วจะช่วยให้เห็นแบบแผนสัมพันธ์ของตัวแบบแผนสัมพันธ์ของตัวแบบสังคมที่ต่างกันแม้ว่าเป็นตัวแบบในอุดมคติแต่ช่วยวิเคราะห์การเรียนรู้สำหรับสังคมไทยที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย เพราะปลายทางของสังคมที่มีการแบ่งงานกันทำจะเกิดระบบการศึกษาเฉพาะทาง โรงเรียนจัดแยกชั้นคนได้ตามเหตุผลเชิงวิชาการเกิดความไม่เท่าเทียมกันของความรู้ความคิดทางวิชาการ ทักษะทางอาชีพ

แนวทางการบูรณาการทางโครงสร้างการศึกษาไทยเพื่อการเรียนรู้ที่พ้นไปจากการตอกย้ำ การศึกษากระแสหลัก โรงเรียนมีความสำคัญยิ่ง เพราะโรงเรียนเป็นหน่วยการศึกษาหลักทำการ ผลิตและผลิตซ้ำทางการศึกษาในชุมชนที่เป็นสังคมเกษตรกรรม กลับกันโรงเรียนในชุมชนปัจจุบัน สนองวิถีการผลิตโรงงานอุตสาหกรรมและภาคทันสมัย การปิดบังปิดกั้นการเรียนรู้วิถีชีวิต เมื่อมี การใช้มาตรฐานเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์มาวัดมาตรฐานการศึกษาจึงดูว่ามาตรฐานการศึกษา ไทย “ตกต่ำ” ทั้งที่ความจริงการเรียนรู้มีรากเหง้ามาจากเกษตรกรรมพื้นฐานต่างกันกับสังคมอุต สสาหกรรม

สังคมไทยได้มีการพัฒนาด้านเทคโนโลยีทางการเกษตรของตนเองมานาน โดยมีการทำนา เป็นหลัก ประกอบกับการเพาะปลูกอื่นๆ และการเลี้ยงสัตว์ ซึ่งล้วนต้องใช้เทคโนโลยีทั้งสิ้นหาก แต่เป็นเทคโนโลยีดั้งเดิมเป็นสิ่งที่สะสมมาจากประสบการณ์ เป็นระบบความเชื่อและภูมิปัญญา แบบองค์รวม (holistic) ซึ่งต่างจากมองแบบแยกส่วนของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจากตะวันตก ที่มาภายหลัง (ยงยุทธ ยุทธวงศ์. 2543. 2-3) ฐานการพัฒนาความรู้เช่นนี้เป็นความรู้ที่เกิดจากการ เรียนรู้ในวิถีชีวิต

แสดงว่าแกนกลางของชุมชนคือการศึกษา การที่มนุษย์สร้างชุมชนขึ้นมาก็เพื่อจะได้ สภาพที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ถ้าไม่มีความเป็นชุมชนการเรียนรู้อาจไม่เกิด การเรียนรู้ในชุมชนจึงส่ง ผ่านเข้าสู่การศึกษาในโรงเรียน จากนั้นการศึกษาในโรงเรียนจะส่งผ่านความรู้เข้าสู่ชุมชนเป็นวงจร คล้ายไต่กับไข่ ดังที่ แอลเลนและมาร์ติน(Allen , Martin. 1994 : 124) เห็นว่าไม่มีการศึกษาที่ ปราศจากชุมชน (no education without community) การเรียนรู้จึงมีความสำคัญหากโรงเรียน ตอกย้ำความรู้สากลทิศทางเดียว วัฒนธรรม ความรู้ และทักษะในชุมชนจะไม่มีตำแหน่งแห่งที่จะ ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ชุมชน โรงเรียนจะรับใช้เฉพาะภาคอุตสาหกรรม ส่วนชุมชนจะอ่อนแอลง เพราะการขาดหายไปของการเรียนรู้ในวิถีชีวิต เป็นการไม่รองรับซึ่งกันและกันของระบบการศึกษา สมัยใหม่กับการเรียนรู้ในวิถีชีวิต จุดเปลี่ยนทางการศึกษาเริ่มตั้งแต่การที่รัฐเข้ามามีการจัดการศึกษา ขณะเดียวกันภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ประเทศมหาอำนาจตะวันตกได้เผยแพร่ทฤษฎีความ ทันสมัย (modernization) ไปยังประเทศต่างๆ แบบแยกสังคมออกเป็นสองขั้ว คือ สังคมดั้งเดิม หรือสังคมด้อยพัฒนา กับสังคมทันสมัยหรือพัฒนาแล้ว (เพ็ญศิริ จีระเดชากุล. 2541 : 7) เมื่อเป็น เช่นนี้แล้วในทางการศึกษาเริ่มมีผลกระทบจากการพัฒนาปรากฏชัดเจนในราวปี พ.ศ.2516 ปัญญาชนนักคิดได้ออกมาเสนอแนวทางการศึกษารวมทั้งการเริ่มมีการปฏิรูปการศึกษาในปี พ.ศ.2517 ช่องว่างทางโอกาสการศึกษาขยายออกมากขึ้น คนในชนบทได้รับการศึกษาน้อยกว่าคน ในเมือง ภายใต้การให้ความสำคัญแก่หลักสูตรการศึกษาของทางการได้เกิดความชอบธรรมยิ่งขึ้น เมื่อรัฐบาลประกาศใช้หลักสูตรประถมศึกษาพ.ศ.2521ภายใต้เป้าหมายที่มีคำตอบให้แก่โรงงาน

อุตสาหกรรม “คิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น” แต่ไม่รู้เท่าทันระบบทุนนิยม ภาคชุมชนชนบทจึงเป็นภาคที่มีแรงงานเกินเกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานเข้าสู่โรงงานและภาคธุรกิจ

วาทกรรมการศึกษาสมัยใหม่ที่มองไปด้วยพื้นที่ของเหตุผล สังคมแห่งเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์ที่ใช้การคำนวณประสิทธิภาพกับเวลา ริเซอร์ (George Rizer) ได้ศึกษาและเรียกว่าสังคมแมคโดนัลด์ (The McDonaldization of Society) การเรียนรู้จึงเป็นการเรียนรู้ McDonald ซึ่งควบคุมโดยเทคโนโลยีที่ไร้ความเป็นมนุษย์และสอนกันโดยโทรทัศน์ (Ritzer, 1993 : 115 - 116) และงานของมาซาร์ (Michael J. Mazarr) ในเรื่อง *Global Trends 2005* เห็นว่าสังคมยุคใหม่ เป็นสังคมยุคแห่งความรู้ (knowledge era) การศึกษาที่ผ่านมาร้อยห้าสิบปี นักเรียนสิบถึงสี่สิบคนเรียนยัดครูเพียงคนเดียว และนักธุรกิจไทยคนหนึ่งเห็นว่า “การศึกษาของเราไม่ได้พัฒนาวิธีคิด” และ มาซาร์เสนอความคิดต่อการปฏิรูปการศึกษาในศตวรรษหน้าว่าการศึกษายุคแห่งความรู้ควรเรียนรู้ให้มากขึ้นในแบบองค์รวม เชื่อมโยงระหว่างวิชาการกับประเด็นศึกษาและเทคโนโลยีขั้นสูง เน้นการมีส่วนร่วมและความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ให้มีทางเลือกแก่การแข่งขันที่หลากหลายและเห็นว่าปัญหาที่เป็นอุปสรรคต่อการอุตสาหกรรมคือ การศึกษา (Mazarr, 1999 : 283 - 288) การกลับมาทบทวนกระบวนการจัดการเรียนรู้ของทางการในชุมชนและโรงเรียนทางด้านหลักสูตรสร้างขึ้นมาไร้ใคร การศึกษาอยู่ในฐานะเครื่องมือรับใช้ระบบทุนนิยมใช้การศึกษาเป็นตัวการในการสร้างค่านิยม และทำการปรับระบบทุนนิยมใหม่ “re (new)ed capitalism” ทศนคติที่มีประโยชน์ในการสืบสาวการศึกษาไทยคือการศึกษาแบบองค์รวมการเชื่อมโยงการเรียนรู้ในชุมชนกับวิชาการ ความรู้สากลในระบบโรงเรียน ประเด็นหนึ่งที่จะได้ศึกษาเป็นการเรียนรู้ของคนในชุมชนที่นับวันแต่จะอ่อนล้าเพราะการแบ่งงานกันทำก่อให้เกิดความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน พื้นที่ของการเรียนรู้ตามความสนใจของผู้เรียนอยู่ในตำแหน่งแห่งที่ใดในชนิดของหลักสูตรที่คิดแบบแยกส่วนของการศึกษายุคใหม่ การสรรหาคัดเลือกเข้าเป็นครูในหน่วยงานทางการศึกษาได้เปิดพื้นที่ให้แก่การเรียนรู้เพียงใด หรือการกำหนดคุณสมบัติครูให้มีความสำคัญกับใบประกาศนียบัตรจากสถาบันการศึกษา กระแสหลัก สืบสาวการสอนของครู หนังสือเรียนของนักเรียนเชื่อมโยงให้มีการรักษาและถ่ายทอดความรู้เพียงใด เพราะสิ่งที่การศึกษายุคใหม่จะเลยไปในสังคมไทยได้แก่การยึดเหตุผลตามระบบอุตสาหกรรม การจัดการศึกษาลักษณะนี้เป็นการลดทอนความเป็นมนุษย์ คล้ายกับปรากฏการณ์ล้างเผ่าพันธุ์เชื้อชาติยิว (Holocaust) เพราะระบบเหตุผล (Ritzer, 1996 : 582 - 586) การจัดการศึกษาที่สนองอุตสาหกรรมยึดเหตุผล มาตรฐานแบบอุตสาหกรรมทุนนิยมเป็นสิ่งที่รัฐไทยกำลังล้าสมัยปัญญาชาวบ้านหรือไม่ สิ่งที่จะควรได้รับการคลี่คลายต่อไปได้แก่พื้นที่ในการเรียนรู้ตามการศึกษาทางการจะต้องพิจารณาถึงลงไปถึงตัวการกำหนดคุณสมบัติครู หลักสูตรการสอน หนังสือ เวลาเรียนแบบตารางและท่าเลการศึกษา

ช่วงเวลาของประวัติศาสตร์ที่ถูกจัดขึ้นตามทัศนะพื้นฐานในการมองโลก และวาทกรรม จัดด้วยกฎเกณฑ์ใด อย่างไร เพราะภายในชุมชนที่มีการก่อรูปของวาทกรรมจะมีระบอบเฉพาะของวาทกรรมชุมชน อาจได้แบ่งออกเป็นยุคซึ่งจะต้องสืบค้นในชุมชนที่ศึกษา ความเป็นสถาบันโรงเรียนที่อิงแอบอยู่กับความชอบธรรมของความรู้ต่างๆ ที่รัฐเห็นชอบทำให้โรงเรียนเป็นสถาบันทางการที่มีอำนาจทางการศึกษาและอยู่ในฐานะองค์ประธาน คำถามต่อการเรียนการสอนในระบบโรงเรียนที่สำคัญคือระบบโรงเรียนได้ทำหน้าที่อย่างเป็นกลาง หรือยอมรับจารีตความรู้จากชุมชนเพียงใดกับการ "เป็นผู้มีการศึกษา" มิใช่เรื่องของการพัฒนาคนให้มีความรู้อย่างเดียวแต่เป็นการกำหนดกฎเกณฑ์ เบียดขับใครไปเป็นผู้ได้รับการศึกษาอันจะเกี่ยวเนื่องกับการเข้าถึง แจกจ่ายโภคทรัพย์ในสังคม จะวิเคราะห์ให้เห็นเทคนิควิทยาของอำนาจได้ชัดเจนขึ้น โดยใช้แนวคิดยุคหลังสมัยใหม่ "ความรู้" เป็นสิ่งที่ชุมชนต้องสร้างขึ้นเอง เพราะ "ความรู้" อย่างหนึ่งยอมให้อำนาจแก่คนกลุ่มหนึ่งเสมอ ความรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้ในวิถีชีวิตชุมชนยอมให้อำนาจชุมชน ในขณะที่เดียวกันชุดความรู้ที่โรงเรียนสอนนักเรียนยอมให้อำนาจแก่รัฐ นั่นเป็นการให้ความสำคัญด้านเป้าหมายวิชาการ การมุ่งรับวัฒนธรรมและระบบคุณค่าการปฏิรูปการศึกษา และการครอบงำอุดมการณ์ที่มีศูนย์อำนาจอยู่ที่รัฐซึ่งน่าจะคลี่คลายว่าส่วนใดที่ก่อปัญหาต่อกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตชุมชน โดยการวิเคราะห์วาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียน

แนวคิดฟูโกในเรื่องวาทกรรม จะใช้วิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ เพื่อพ้นไปจากการวิเคราะห์ที่ว่าใครคือผู้มีอำนาจไปสู่กระบวนการพิจารณาเรื่องต่างๆ ของคนในฐานะที่ได้รับผลของอำนาจ (effect of power) ความสัมพันธ์เชิงอำนาจไม่สามารถถูกจัดตั้งหรือเอาไปใช้การได้หากไร้การผลิต สะสมหมุนเวียนและการทำงานของวาทกรรม (Foucault, 1976 : 93) วิธีการวิเคราะห์วาทกรรมจะได้นำมาใช้วิเคราะห์หลักสูตรและการเรียนรู้ในโรงเรียนซึ่งต่างไปจากการวิเคราะห์วาทกรรมการศึกษากระแสหลักในแนวกว้าง การวิเคราะห์วาทกรรมเรียนรู้ จะช่วยคลี่คลายคำถามว่าใครเป็นเจ้าของการเรียนรู้และจัดการศึกษารับใช้ใคร การจัดการศึกษาโดยการเรียนรู้ในชีวิตโดยอาศัยชุมชนเป็นแหล่งร่วมให้ความรู้แก่นักเรียนจะทำให้ผู้เรียนไม่ตัดขาดชุมชนที่เป็นชีวิตจริงของสังคมภายใต้ความเชื่อที่ว่าความรู้คืออำนาจ อำนาจกระจายอยู่ในทุกองศาของสังคม ผู้เรียนจึงเป็นผู้สร้างความรู้ได้ เอกลักษณะของฟูโกต่างไปจากความรู้ 3 ยุค คือ ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา ยุคคลาสสิก และยุคสมัยใหม่ ที่มองการพัฒนาเป็นเส้นตรงและมีความต่อเนื่อง แต่ฟูโกกลับให้ความสำคัญแก่ความรู้ในแบบไม่เป็นเส้นตรงและไม่ต่อเนื่องความรู้ ไม่เป็นทั้งแบบพระเจ้าและธรรมชาติแต่เป็นมนุษย์ (Danaher, Schirato & Webb, 2000 : 19-20) ในทัศนะนี้เมื่อวิเคราะห์วาทกรรมการศึกษาในโรงเรียน เช่น การเรียนตามหลักสูตรต้องต่อเนื่องจำนวน 200 วัน 1000 ชั่วโมง และนับเฉพาะการเข้าห้องเรียนตามตารางสอน การไปช่วยอนุรักษ์ธรรมชาติในชุมชน การไปช่วยพ่อแม่กำจัดศัตรู

ชาวในนา ถูกจัดเป็นเรื่อง "ขาดเรียน" หรืออย่างมากเป็นเพียง "กิจกรรม" ไม่ใช่การเรียน ใครเป็นคนกำหนดเช่นนี้ การกำกวมคำศัพท์หากทำไม่ทันชาวเสียหายนักเรียนไม่มีข่าวรับประทานทั้งปีการมานั่งเรียนจะมีคุณภาพได้หรือไม่และเป็นคุณภาพที่รับใช้ใคร การมองเป็นองค์รวมเช่นนี้เป็นแนวการวิจัยของงานนี้ รวมทั้งใช้แนวคิดเรื่องรัฐ การศึกษา เพื่อดูในเรื่องของความเป็นปึกแผ่น การศึกษาและการมีส่วนร่วมเพิ่มขึ้น ทั้งนี้เพื่อวิเคราะห์ว่า การเรียนรู้ในโรงเรียนที่เกิดขึ้นเป็นอย่างไร เป็นวาทกรรมการเรียนรู้ในโรงเรียนอย่างไร เป็นการช่วงชิงการนำเสนอความหมายระหว่างการพัฒนาผู้เรียนโดยโรงเรียนเป็นองค์ประธานซึ่งหมายถึงเผยให้เห็นรากฐานของการจัดระเบียบองค์ความรู้ แขนงวิชาการ การนำเสนอความรู้พูดถึงความรู้สมัยใหม่ อันเป็นการสร้างอัตลักษณ์ตัวตนกับโดยเด็กต้องเรียนรู้เพื่อการดำรงอยู่ตามการแบ่งงานกันทำในสังคมและกฎเกณฑ์ของระบบการศึกษาสมัยใหม่

ระบบโรงเรียนได้ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อตอกย้ำความทันสมัยทั้งที่จริงอาจมีวาทกรรมอื่นอยู่ในชุมชน เฉพาะอย่างยิ่งนับแต่เศรษฐกิจเริ่มขยายตัวภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมาหน้าที่หลักของโรงเรียนทำหน้าที่ผลิตและผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางการผลิต โรงเรียนจึงเป็นกลไกสำคัญที่ใช้ในการครอบงำอุดมการณ์ของคน ระบบโรงเรียนจะมีกระบวนการทำงานตั้งแต่การควบคุมและบริหาร (control and administration) กิจกรรมของครูจึงถูกแบ่งไปตามชนิดของการควบคุมและบริหารได้ 2 ชนิด คือ กิจกรรมที่เป็นไปตามนโยบาย (police-type) กิจกรรมที่เป็นไปตามระบบราชการ (bureaucratic-type) กิจกรรมที่เกิดจากสองแนวทางนั้นจะสะท้อนการเป็นตัวแทนของระบบทุนนิยม และมีแนวโน้มนำไปสู่การศึกษาเรียนรู้แบบผูกขาด ทั้งทางด้านอุดมการณ์ศึกษาหลักสูตร การผลิตครู โครงสร้างเงินเดือน วิธีการสอน การประเมินผลความสำเร็จในการสอนเป็นต้น ทุกอย่างถูกสร้างเป็นชุดของกฎระเบียบสำเร็จรูปลงมาจากรัฐ การวิเคราะห์วาทกรรมการเรียนรู้ในโรงเรียนเพื่อเผยให้เห็นการปิดบัง ปิดกั้น การเรียนรู้ในแบบจารีต

ความเป็นอิสระทางวิชาการ (academic freedom) ชี้ชวนให้เห็นสิ่งที่ขาดหายไปจากการศึกษาระบบโรงเรียน เนื่องจากโรงเรียนถูกควบคุม จึงมิได้เปิดพื้นที่ให้แก่ ความรู้ความคิดในแบบที่โรงเรียนเป็นต้นคิด ตรงกันข้ามโรงเรียนมิได้เป็นผู้เลือกให้ผู้ศึกษาได้เรียนรู้ เพียงแต่ทำงานไปตามนโยบายหน้าที่ซึ่งรัฐกำหนด นั่นคือนักเรียนถูกควบคุมทั้งพื้นที่เวลา (space and time) คล้ายระบบระวางระไวนักโทษ ฟูโกมองญาณวิทยาทางสังคมของการเรียนการสอนในโรงเรียนคือส่วนที่เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (Popkewitz, 1991 : 16) และด้วยเหตุที่รัฐสนับสนุนโรงเรียนทางด้านทรัพยากร และควบคุมทางด้านนโยบาย โรงเรียนโดยคณะครูจึงถูกฝึกให้รองรับนโยบายและปฏิบัติตาม อาทิ การสอน ตำรา หลักสูตร ระบบโรงเรียนจึงเป็นระบบราชการเป็นส่วนขยายของรัฐ รัฐได้แผ่อำนาจ การครอบงำการเรียนรู้ไว้ในกลไกโรงเรียนแล้ว ที่เห็นชัดที่สุดคือ หลักสูตร ตำรา

การสอน ที่ก่อให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างการเรียนรู้การสอนในโรงเรียนกับวาทกรรมสาธารณะ (public discourse) จึงเกิดขึ้นในปัจจุบันเมื่อมีกระแสเรียกร้องการกระจายอำนาจการศึกษา จะทำให้เห็นกระบวนการกลืนกลาย (assimilation) ของผู้อพยพเคลื่อนย้ายเข้าไปตามกระบวนการกลายเป็นอุตสาหกรรม กระบวนการกลายเป็นเมืองและต้องการเปิดพื้นที่การศึกษาในระบบโรงเรียนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตแบบใหม่ ในขณะที่ชาวชนบทได้ถูกวาทกรรมการศึกษาทางการปิดบังปิดกั้น ความรู้ ในการทำมาหากิน มิให้สร้าง ถิ่นอาศัย กระจายความรู้ ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตทั้งแบบเก่าและแบบใหม่ล้วนแต่มีปัญหาความเหมาะสมทั้งสองด้าน เหตุปัจจัยหนึ่งอาจมาจากความรู้ในแบบกระแสหลักมีตำราผลิตจากกรุงเทพฯ เข้าสู่โรงเรียน ด้วยความชอบธรรมในฐานะแบบเรียนตามหลักสูตรชาติ (national curriculum) โดยมีแขนงวิชาเป็นตัวกำกับ เป็นการจับจองพื้นที่ของสิ่งที่เรียกว่าความรู้ ภายใต้วิธีคิดว่าความรู้นั้นสัมพันธ์กับทุกคน และยังมีหลักสูตรกำกับ ความรู้ชนิดนั้นจึงทำให้ผู้เรียนเชื่อเห็นเป็นความจริง ตกอยู่ในวงวนของทุนนิยม ตัวหลักสูตรมีอาจทำให้ผู้เรียนพ้นจากมายาคติ (demystify) หรือออกจากความแปลกแยก (disalienate) ตามแนวทางของความรู้นั้นได้ (Price. 1986 : 42-43)

การศึกษาในโรงเรียนอีกมิติหนึ่ง คือการสร้างวินัย (discipline) ที่เหมาะสมแก่สมาชิกรุ่นต่อไป ผู้เรียนถูกครอบงำทั้งความรู้แบบทางการผนวกกับวินัยแบบทางการ จึงมีความซับซ้อนของความรู้และอำนาจซึ่งโรงเรียนกับรัฐ ได้สร้างขึ้นอย่างชอบธรรม ตรงนี้ฟูโกเนียนว่าความรู้ คืออำนาจ แต่เป็นอำนาจที่มีรสนิยมถูกฟอกจนบริสุทธิ์ ความรู้อำนาจชนิดนี้ได้ครอบงำคนไทยได้อย่างกลืนสนิท โดยผู้ถูกครอบงำไม่รู้ตัวด้วยจิตสำนึก เพราะเป็นแบบความรู้ผิด (false knowledge) ผลตามมามีครูกับศิษย์ ดำรงความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบไม่เท่าเทียมกัน ครูจึงอยู่ในฐานะนาย (boss) คนแรกของศิษย์ ความสัมพันธ์แบบพิเศษนี้เกิดขึ้นในสถาบันโรงเรียนสมัยใหม่ และพาราไดม์การสอน "teaching paradigm [s]" ของครู ความเป็นผู้มีความรู้หรือไม่มีความรู้จึงเป็นผลผลิตของนิยาม รัฐพรากการศึกษาจากวัดและชุมชนมาจัดเอง แล้วมิได้หันกลับไปส่งเสริมรากเหง้าของการศึกษาในวิถีชีวิตอีก กลับนิยามใหม่ว่าใครไม่ไปเรียนในโรงเรียน ไม่มีคุณวุฒิหรือใบประกาศนียบัตร หรือผู้ไร้การศึกษา นั่นคือวาทกรรมการเรียนรู้ในระบบโรงเรียนมีกิจกรรม ดังนี้

1. การสร้างความรู้ คือการก่อให้เกิดความสัมพันธ์ในการควบคุมสรรพสิ่งให้มีลักษณะเป็นสถาบันโรงเรียนโดยการค่อยๆ ทำให้การแสวงหาความรู้กระทำเฉพาะที่โรงเรียนนั่นคือเด็กทุกคนที่มีอายุตามเกณฑ์ต้องเข้าโรงเรียนเพื่อเรียนวิชา นานไปวาทกรรมการศึกษากระแสหลักได้ทำให้เกิดนิยามใหม่ว่าการศึกษาคือโรงเรียน โรงเรียนคือการศึกษ ผลที่ตามมาทำให้ครูกลายเป็น "ผู้เชี่ยวชาญ" กลุ่มเดียวที่จะสอนความรู้ให้คนในชุมชน การเรียนรู้ในวิถีชีวิต อาทิ การทำนา การเลี้ยงวัวควาย การประมงที่สอนโดยผู้รู้ในชุมชนถูกกีดกันไปอยู่ชายขอบของระบบความรู้สากล ใน

ขณะที่วิชาความรู้สากลได้มีความเป็นเฉพาะทางมากขึ้น ภาษาที่ใช้เรียนใช้สอนจึงเป็นภาษาเฉพาะเจาะจงมากขึ้น นานเข้าลูกจึงถามการบ้านพ่อแม่แล้วพ่อแม่ไม่รู้ภาษาไม่เข้าใจ ความรู้ลักษณะนี้ เช่น วิทยาศาสตร์ จึงกลายเป็นวิทยาศาสตร์แห่งประเพณีที่มีตำแหน่งแห่งที่คนละตัวกับความรู้อื่นในชุมชน

2. วาทกรรมของอำนาจในการศึกษา ภายใต้กฎเกณฑ์การศึกษา ได้ทำงานผ่านกลไก "วินัย" เป็นเทคนิควิทยาของอำนาจ (technology of power) ซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญควบคู่ไปกับการก่อตัวและพัฒนาของสถาบันต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นโรงเรียน โรงงาน กองทัพ การจัดการกับประชาชนมิได้มีเพียงความรุนแรง แต่ได้ใช้วินัยในการจัดการกับประชาชนในระดับลึก และรายละเอียด ตามแนวคิดการปกครอง ซึ่งจะต้องประสานด้วยกัน 3 ปัจจัย คือ อำนาจอธิปไตย, วินัย, รัฐบาล (sovereignty, discipline, government) ยิ่งวินัยควบคุมต่อร่างกายมากละเอียดเท่าใด อำนาจของครูจะเหนือนักเรียนมากขึ้นเท่านั้น ตำแหน่งแห่งที่ของครูกับนักเรียนในมิตินี้เป็นความพยายามให้เกิดปฏิสัมพันธ์สร้างกลไกให้คนยอมเชื่อฟังให้มาก (more obedient) ร่างกายคนที่ถูกฝึกระเบียบวินัย ฟูกูเรียกร่างกายแบบนี้ว่า "ร่างกายที่เชื่อง" (docile bodies) (Foucault 1977 : 138) เทคนิควิทยาของอำนาจส่วนใหญ่ใช้เพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ การปกครอง เพราะร่างกายที่มีพลังทางเศรษฐกิจต้องถูกฝึกให้ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพและว่องไว

ทฤษฎียุคหลังสมัยใหม่ (Postmodernism) โดยเฉพาะฟูกู ได้ใช้แนวคิด อัตลักษณ์ (identity) ในงาน *The Archaeology of Knowledge* ในความหมายทั้งเชิงภาษาและมากกว่าความเป็นภาษา อัตลักษณ์จะเป็นตัวขยายความหมายโดยสถานภาพของประโยคและข้อเสนอ (proposition) การเกิดขึ้นคงอยู่ของความหมายได้กำหนดสร้างอัตลักษณ์อันนำไปสู่ความเป็นวาทกรรม โดยการก่อรูปของภาคปฏิบัติการวาทกรรม (discursive formation) (Foucault. 1972a : 100-107) ส่วนความหมายของวาทกรรมหมายถึงระบบและกระบวนการในการสร้าง/ผลิต (constitute) เอกลักษณ์ (identity) และความหมาย (significance) ให้กับสรรพสิ่งต่างๆ ในสังคมที่ห่อหุ้มเราอยู่ (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2540 : 89-90) สิ่งที่ห่อหุ้มเราฟูกูชี้ชวนให้เห็นมีทั้งความรู้/อำนาจ สังคม วินัยและการลงโทษ ความบ้า ทำให้มองเห็นโครงสร้างของวาทกรรมเป็น 2 ภาค คือภาคอุดมการณ์และภาคปฏิบัติการของวาทกรรม การเปลี่ยนแปลงวาทกรรมจึงมีการสร้างอัตลักษณ์ขึ้นมาภายใต้กฎเกณฑ์ชุดหนึ่ง การได้คลี่คลายการผลิตอัตลักษณ์จะช่วยให้การวิเคราะห์วาทกรรมอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

ก่อนหน้าทฤษฎียุคหลังสมัยใหม่ได้มีทฤษฎีเอกลักษณ์ (identity theory) ตามแนวคิดของสำนักปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์ (symbolic interactionism) โดย Goffman เขียนหนังสือ *Stigma : Notes on the Management of Spoiled Identity* (1963) โดยเขาสนใจศึกษาช่องว่างอัตลักษณ์

ทางสังคม ระหว่าง 2 ส่วน คือ อัตลักษณ์เสมือนจริง (virtual identity) ซึ่งบุคคลควรจะเป็น (person ought to be) กับอัตลักษณ์ตามความเป็นจริงของบุคคล (actual social identity) (Ritzer. 1996 : 358) นักสังคมวิทยาในยุคสมัยใหม่อีกคน ซูซัน สตีเฟนสัน (Susan Stephenson. 2000 : 112 - 114) ให้ความสำคัญด้านการอธิบายกับอัตลักษณ์ (narrative and identity) ที่ให้เห็นอัตลักษณ์มีความสัมพันธ์กับการอธิบายที่มีพื้นฐานมาจากวัฒนธรรม กับประวัติศาสตร์ อัตลักษณ์เกิดขึ้นและดำรงอยู่ในชุมชน จากความรู้ความเข้าใจที่เป็นการยอมรับ ความเป็นอื่น (others)

ทฤษฎีเอกลักษณ์มีฐานความคิดที่ว่าอัตตะเป็นผลผลิตของสังคมและเป็นตัวจัดระเบียบพฤติกรรมและการเลือกบทบาทของบุคคลมีรากฐานมาจากความสำคัญของเอกลักษณ์ที่เขาครอบครองอยู่ การยึดมั่นผูกพันกับความสำคัญของเอกลักษณ์และกระบวนการพฤติกรรมบทบาทที่เนื่องมาจากโครงสร้างสังคม ซึ่งจะมีผลกระทบต้อโอกาสหรือขอบเขตของการเข้าสู่หรือการคงอยู่ในโครงข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม โครงสร้างสังคมในระดับที่กว้างกว่า ซึ่งได้แก่ระบบอำนาจชนชั้นทางสังคม กระบวนชีวิต (life course)(พงศ์สวัสดิ์ สวัสดิพิงศ์. 2532 : 140-141) อัตลักษณ์ทางสังคมจึงเน้นการศึกษาช่องว่างที่เกิดจากอัตลักษณ์แท้จริงที่เป็นความคาดหวังของสังคมอันเกิดจากมาตรฐาน บรรทัดฐานของสังคมที่ควรจะเป็น ขณะเดียวกับที่คนหรือสถาบันมีอัตลักษณ์ความเป็นจริงที่เกิดขึ้นแต่ละปรากฏการณ์อาจไม่เป็นไปตามมาตรฐาน เพราะโครงข่ายความสัมพันธ์กับโครงสร้างสังคม เช่น ระบบอำนาจ ความรู้ ความเป็นวิชาชีพ ความเป็นโรงเรียน สำหรับคำศัพท์ อัตลักษณ์ "identity" แปลว่าความเหมือนกัน ความคล้ายกัน คำเหมือนกัน เช่น sameness, oneness, individuality, likeness, similarity คำตรงข้ามคือ difference (ธง วิทย์วัฒน์. 2540 : 400) ส่วนคำที่มีความหมายใช้เกี่ยวเนื่องกับอัตลักษณ์ เช่น agency เป็นคำที่ Goffman ใช้เขียนเน้นถึงตัวตน (body) ที่เป็นส่วนทั้งหมดของมนุษย์เพราะสนใจตัวตนคนในฐานะที่ได้มอบอำนาจและถูกทำให้แตกต่าง (make a difference)(Shilling. 1994 : 82)

ดังนั้นความหมายของคำว่า "อัตลักษณ์" จึงหมายถึงการพูดถึงเรื่องของอำนาจ การนิยามความหมาย และการสร้างภาพแทนความจริง มีพื้นฐานจากแนวคิด (self-identity) ที่วางอยู่บนฐานของสถานภาพทางสังคม (social statuses) ที่บุคคลครอบครองอยู่ (person occupies) เป็นที่ทราบว่านั้นคือ อัตลักษณ์ทางสังคม (social identity) (Johnson. 1995 : 249) ความหมายอัตลักษณ์ได้ถูกนำมาใช้ในการวิเคราะห์อัตลักษณ์ที่เกี่ยวกับโรงเรียนมุ่งไปสู่การถอดรหัสโรงเรียนอันนำไปสู่การตั้งคำถามในเรื่อง "ความจริง" ตัวตนของโรงเรียนตามช่วงเวลาของประวัติศาสตร์ที่ถูกจัดขึ้นตามทัศนะพื้นฐานในการมองโลกและวาทกรรม การสืบสาวอาจเห็นการเปลี่ยนแปลงองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ของคนในชุมชนกับโรงเรียนที่คนทั่วไปมองว่าบริสุทธิ์เหมาะสมไว้วางใจ

ให้ทำการขัดเกลา สร้างความรู้ให้แก่ นักเรียนได้ การมองโรงเรียนอย่างไรเพียงสาทำให้สังคมละเลยการตรวจสอบความจริง ความรู้ในแบบโรงเรียน แต่ผู้รับกรรมทั้งดีและไม่ดีพึงประสงค์แต่ถูกกระทำตลอดเวลาคือนักเรียน สำหรับประเทศไทยเป็นเวลากว่าศตวรรษแล้วที่เราไม่เคยตั้งคำถามต่อระบบโรงเรียนทำไมโรงเรียนจึงต้องเหมือนกัน มาตรฐานเดียวกัน ความหลากหลายในแบบการเรียนรู้ของชุมชนจะเหมาะสมอย่างไร หรือโรงเรียนเป็นอาณาบริเวณที่รัฐพยายามสร้างองค์ความรู้เพื่อการครอบงำคนให้ง่ายต่อการปกครองแบบรวมศูนย์ คือ คนที่มีอัตลักษณ์เป็นแบบเดียวกันรัฐก็ชอบที่จะสร้างกฎแบบเดียวปกครองคน โรงเรียนชอบที่จัดหลักสูตรเดียว มาตรฐานเดียวสอนนักเรียน โดยโรงเรียนคิดแทนนักเรียนไปว่าหลักสูตร และมาตรฐานที่มอบให้นั้นนักเรียน ชุมชนชอบและตรงตามความต้องการแล้ว

อัตลักษณ์มีการแสดงความคิดออกมาเป็นสัญลักษณ์ ซึ่งการสร้างอัตลักษณ์กระทำทั้งโดยทางสัญลักษณ์และสังคม (Woodward. 1997 : 9-10) ดังนั้นตัวบ่งชี้ถึงอัตลักษณ์ (identity marker) ของโรงเรียนที่เกี่ยวข้องกับทางกายภาพ อาทิ การแต่งกาย เครื่องหมาย ทำเลการเรียนรู้ หรือแม้แต่วัฒนธรรมที่เป็นวัฒนธรรมทางด้านภาษา อาทิ คำขวัญ คำประกาศ คำในพิธีกรรมโรงเรียนที่ใช้ภาษาราชการประกอบพิธีการทางการศึกษา ศาสนา มากกว่าภาษาในชุมชนชีวิตประจำวัน คำที่ใช้เรียกในหมู่ญาติพี่น้อง คำที่ใช้เรียกในการเรียนรู้ในวิถีชีวิตชุมชน แตกต่างกันอย่างใด ถูกปิดบังปิดกั้นอย่างไร ซึ่งเมื่อภาษาในชีวิตประจำวันถูกปิดกั้นจะมีโอกาสสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของชุมชนผ่านการประกอบอาชีพ ในทำเลการเรียนรู้ตามนา ไร่ ตลาด ชุมชนท้องถิ่น ซึ่งพิจารณาในโรงเรียน อัตลักษณ์จึงคือการสร้างตัวเกณฑ์มาตรฐาน อัตลักษณ์การศึกษาในระบบอุตสาหกรรม ตัวเกณฑ์ที่โรงเรียนจะต้องสร้าง ได้แก่ การมีวุฒิบัตร การวัดผลชัดเจน มีการตัดเกรด ทั้งนี้เพื่อให้มีสัญลักษณ์บ่งบอก และให้สังคมอุตสาหกรรมยอมรับ

อัตลักษณ์โรงเรียนสมัยใหม่ เป็นการสร้าง การทำให้โรงเรียนศักดิ์สิทธิ์ การทำให้โรงเรียนเป็นพื้นที่พิเศษ การจัดกระบวนการควบคุมวินัยและการลงโทษ ระบบความรู้การสอนของครูเป็นไปตามมาตรฐานเดียวของทางราชการ โรงเรียนแบบที่ดำรงอยู่สร้างขึ้นมาจากการเก็บกด ปิดกั้นความเป็นอื่น ขาดการเรียนรู้ ความรู้ ผู้รู้โดยเฉพาะถ้าเป็นคนนอกโรงเรียนไม่ถือว่าเป็นครูแม้จะมีความรู้ความสามารถเพียงใดก็ตาม ให้ความสำคัญแก่ใบความรู้ ใบประกอบวิชาชีพ วิธีคิดแบบนี้เป็นการพยายามสร้างอัตลักษณ์ของตัวเอง (self-identity) ที่มีตัวแบบโรงเรียนจากตะวันตก นำไปสู่ความรุนแรง ตลอดจนการทำลายล้างอัตลักษณ์ที่ไม่เหมือนกับตนเอง ผลคือการลดทอนนักเรียนลงมาเป็นวัตถุ วัตถุแห่งการระวางระไวของครูอันเป็นระบบคล้ายกับที่ใช้ควบคุมนักโทษทั้งนักเรียนมิใช่ักโทษ ได้แก่การควบคุมการเคลื่อนไหวของนักเรียน การมีระเบียบแม้จะเข้าห้องน้ำจะมีการขออนุญาตครูก่อน ด้วยภาษาเฉพาะ มีระบบหัวหน้าชั้น ครูประจำชั้น ฝ่ายปกครองโรงเรียน ระบบ

รายงานความประพฤติและสมุดรายงาน ตัดผมสั้นแม้โดยอ้างว่าเพื่อความเป็นระเบียบ และไทยเป็นเมืองร้อนทั้งที่มีฤดูหนาวและระบบการปกครองมิได้ส่งผลต่อการเรียนรู้ของนักเรียน คนจะเรียนรู้คงมิได้มาจากปัจจัยตัดผมสั้นหรือผมยาว รวมทั้งการทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมระหว่างครูกับนักเรียนเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจในแนวดิ่ง

การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา มุ่งประเด็นญาณวิทยาทางสังคมที่สัมพันธ์กับโรงเรียน เพื่อความเข้าใจด้วยทฤษฎีประวัติศาสตร์ ที่ปรากฏในภาษาปัจจุบันของการปฏิรูป และอัตลักษณ์ในประเด็นการเปลี่ยนแปลงและไม่สอดคล้องกันทางสังคมกับสาระการก่อตัวของการศึกษา รวมไปถึงประเด็นปัญหาในทฤษฎีประวัติศาสตร์ กลุ่ม เทคนิค โดยมีบรรทัดฐานและแนวคิดต่างๆ ที่นำไปสู่การยอมรับ เหตุผลและความจริงทางการศึกษา (Popkewitz, 1997 : 45-76) แนวคิดของ Popkewitz ได้แสดงให้เห็นการทำงานของอัตลักษณ์ ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงและความสัมพันธ์ในการสอน ศึกษาศาสตร์ในฐานะที่เป็นความสัมพันธ์กับการสร้างแนวคิดที่สัมพันธ์กันระหว่างอำนาจกับความรู้ ความสัมพันธ์เชิงสถาบันในศตวรรษที่ 19 ในขอบข่ายการสอนอาชีพ และศึกษาศาสตร์อันเป็นแนวทางที่มีผลต่อการศึกษา และการปฏิรูปการศึกษา ในขณะที่การจัดองค์กรการศึกษางาน การสอน การฝึกหัดครู และศึกษาศาสตร์ที่สังคมและการปกครองของบุคคลแสดงให้เห็นปรากฏออกมา ประเด็นการปฏิรูปการศึกษาและความเป็นวิชาชีพ คือความร่วมมือเพื่อการจัดการ ในขณะเดียวกันได้ก่อให้เกิดการแบ่งแยกเป็นชั้นอยู่ภายในด้วยโดยในระดับสูงจะเกี่ยวข้องกับการผลิตความรู้ การบริหารทางด้านอาชีพ และระดับล่างมักเป็นผู้ที่ยึดอาชีพสอน

สถาบันทางสังคมที่แตกต่างกันช่วยให้เกิดนิยามใหม่ (redefine) ที่มีความสัมพันธ์ของปัจเจกชนกับสังคมในระหว่างนี้และในกระบวนการก่อตัวของแบบแผนระเบียบสังคมและโครงสร้างความสัมพันธ์ ยุคนี้ก่อให้เกิดพลวัตทางสังคมและเกิดการพลิกผันแบบแผนทางสังคม รวมทั้งก่อให้เกิดการศึกษาก้าวหน้า เพื่อเตรียมสังคม การปฏิรูปได้นำมาซึ่งทัศนะแบบเหตุผลวิทยาศาสตร์ อันที่จะทำให้เปลี่ยนแปลงไปสู่ตัวแบบพลเมืองความเชื่อทางวิทยาศาสตร์จะเชื่อมโยงกับการปรับปรุงทางสังคม และเข้าสู่การครอบงำนโยบายสาธารณะแห่งยุคก้าวหน้าและได้รับการตอกย้ำในฐานะเป็นส่วนใหญ่ของวาทกรรมของมืออาชีพ (discourse of professionalism)

อัตลักษณ์ทางสังคมมีผลให้โรงเรียนสร้างอัตลักษณ์ใหม่ตามแนวทางของสังคม กล่าวคือ อัตลักษณ์โรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์สังคม โรงเรียนจึงมีภาพของผู้มีอัตลักษณ์แบบความรู้เชี่ยวชาญ (expert knowledge) ซึ่งมีผลกระทบต่อกระบวนการสร้างความรู้ในชุมชน เพราะจะไม่ยอมรับความรู้จากบ้าน จากพระ หรือผู้รู้ในชุมชน ศักดิ์ศรีของการเรียนรู้ในชุมชนดั้งเดิมถูกเบียดขับลงให้ด้อยกว่า โรงเรียนจึงสร้างอัตลักษณ์แห่งอำนาจ/ความรู้ และมักขึ้นป้ายรณรงค์ต่างๆ ไว้หน้าโรงเรียนมากกว่าที่โรงเรียนจะเปิดเข้าชุมชนพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้บ่อยครั้งที่คนในชุมชน

อ่านป้ายรณรงค์แล้วเข้าใจในภาษาที่ราชการใช้ยาก ภาคปฏิบัติการเหล่านี้เป็นสิ่งที่จะถอดรหัสออกมาให้เห็นชัดในการวิจัยครั้งนี้

ถอดรหัสระบบโรงเรียน

การศึกษาระบบโรงเรียนไทยนำตัวแบบความเป็นมาของอัตลักษณ์ความเป็นวิชาชีพจากตะวันตกเป็นการกระทำให้เห็นการก่อตัวของอัตลักษณ์โรงเรียนที่มีมาจากวาทกรรมมีอาชีพมีความพยายามที่จะสร้างความเหมือนระบบโรงเรียนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ด้วยการใช้ผู้บริหาร ครู ผู้มีคุณวุฒิ ผูกขาดการบริการการศึกษาและการสอนในฐานะผู้เชี่ยวชาญเฉพาะในวิชาครู เช่นเดียวกับวิชาชีพกฎหมาย แพทย์

การใช้อำนาจของผู้บริหารและครูในพื้นที่ของผู้เชี่ยวชาญกลายเป็นการสร้างความคิดแย้งแตกต่างให้เกิดขึ้นต่อผู้รู้ และความรู้อื่นในสังคม ทั้งที่ความแตกต่างในผู้รู้และความรู้เคยมีอยู่ก่อนในสังคม ความแตกต่างจะถูกทำลายลงไปด้วยความเป็นวิชาชีพภายใต้โครงสร้างระบบราชการ

วิชาการในโรงเรียนเป็นวิชาการตามความรู้ที่ครูได้รับการฝึกจากสถาบันการผลิตครูที่รับญาณวิทยา เหตุผลแบบวิทยาศาสตร์มา อัตลักษณ์ของโรงเรียนจึงคล้ายกัน ทั้งการเรียนการสอน การวัดประเมินผล เทคโนโลยีและสื่อการศึกษา อาจทำให้เป็นตัวกีดกัน ปิดบังการเรียนรู้ในวิถีชีวิตในบางประการ กิจกรรมที่กีดกันชัดเจน เช่น การจัดครูสอน การจัดสิ่งอำนวยความสะดวกการเรียน การเลือกตำราเรียน การดำรงรักษาอุดมการณ์วิชาการแบบโรงเรียนที่ถูกครอบงำมาจากระบบเศรษฐกิจการเมือง โดยการผลิตและผลิตซ้ำตามแนวทางทุนนิยมใหม่ เหล่านี้เป็นแนวทางการเข้าไปสู่ความชัดเจนของภาคปฏิบัติการวาทกรรมการเรียนการสอนระบบโรงเรียน

อัตลักษณ์โรงเรียนเหล่านี้แม้ในทางหนึ่งจะช่วยให้ “เรา” ครู นักเรียนรู้สึกมั่นคงว่าเป็นใคร อยู่สถาบันไหน จบและมีใบประกอบวิชาชีพมาจากสาขาวิชาของทางราชการ การจัดโรงเรียนจึงรู้สึกถูกต้องแต่ขณะเดียวกันได้ชี้ว่าใครไม่ใช่พวกเรา แม้จะมีความรู้ที่สอนได้แต่เป็นความรู้ “พวกเขา” เป็นความรู้ในวิถีชีวิตเป็น “ความเป็นอื่น” (otherness) อัตลักษณ์จึงเป็นกำแพงแยกและปกป้องโรงเรียน “พวกเรา” ไว้ภายใน คมขังความคิดความรู้ครูนักเรียนไว้ในระบบการศึกษาแบบนี้ มองไม่เห็นความรู้ในจารีตอื่นเป็นการศึกษาแบบมิติเดียวแคบๆหรือไม่ นี่คือความสำคัญของอัตลักษณ์ในอันที่จะช่วยวิเคราะห์ถอดรหัสโรงเรียน

การถอดรหัสโรงเรียน เป็นการเผยให้เห็นการสร้างอัตลักษณ์การเรียนรู้ในระบบโรงเรียนว่ามีแบบแผน เจื่อนไขอันเป็นตัวเกณฑ์ เป็นตัวกำหนดให้โรงเรียนมีอัตลักษณ์ต่างจากการเรียนรู้ในวิถีชีวิตชุมชน เข้าสู่ภาคเศรษฐกิจอุตสาหกรรมทันสมัยเพราะในการเรียนรู้ในวิถีชีวิตชุมชน อัตลักษณ์ทางสังคมของชุมชนถูกกำหนดและก่อตัวมาจากวิถีชีวิต การประกอบอาชีพ และการมีวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน คนจึงมีชีวิตและจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน จิตสำนึก

ที่ผูกพันต่อเนื่องอยู่กับท้องถิ่น แต่อัตลักษณ์ผู้มีความรู้จากโรงเรียน ความมีแบบแผนการเรียนรู้ในระบบโรงเรียนเป็นการเรียนรู้ที่ครูเป็นศูนย์กลางมีมาตรฐานเดียวกัน มีการแลกเปลี่ยนความรู้ในห้องเรียนและนอกห้องเรียน และเงื่อนไขของการเกิดแบบแผนการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน เป็นเงื่อนไขเกี่ยวกับการกำหนดนโยบายของส่วนกลาง และการบริหารจัดการแบบราชการในโรงเรียน ตรงนี้จะวิเคราะห์ต่อไปว่าโรงเรียนได้ค้นหาอัตลักษณ์ของตนเองขึ้นมา เพราะจะสนองตอบนโยบายของรัฐ ชุมชน โดยเฉพาะการเรียนรู้ในวิถีชีวิตชุมชนได้พยายามสร้างอัตลักษณ์ของท้องถิ่นขึ้นมาใหม่หรือไม่ อันเป็นตัวตนจากอดีตหรือประวัติศาสตร์ของชุมชน และการแย่งชิงนั้นกระทำการเรียนรู้ในระบบโรงเรียนอย่างไร อาทิ การที่โรงเรียนเชิญผู้รู้ในชุมชน พระสงฆ์ เข้าไปสอนนักเรียนในโรงเรียน เป็นต้น

อุดมการณ์ การวิเคราะห์วงศาวิทยาว่าด้วยการศึกษามีดินหนึ่งที่เราควรได้สืบสาวเผยให้เห็น ได้แก่ความรู้ที่จัดการเรียนการสอนขึ้นในโรงเรียนได้รับอุดมการณ์ใดของสังคม ระบบแห่งวาทกรรมหากวิเคราะห์ให้ชัดจะเห็นว่าถูกสร้างขึ้นมารองรับอุดมการณ์ อุดมการณ์เป็นสิ่งที่คนต้องคิดก่อน จากนั้นจึงสร้างภาคปฏิบัติการณ์เพื่อให้เกิดพฤติกรรมหรือการกระทำ การก่อรูปของวาทกรรมและวงศาวิทยาของความรู้ (genealogy of knowledge) ต้องการวิเคราะห์ให้เห็นยุทธศาสตร์และยุทธวิธีของอำนาจต่อการปลุกฝัง การกระจาย การแบ่งแยก และการควบคุมพื้นที่และการจัดการ (Foucault, 1980 : 77 อ้างถึงใน Ball, 1990 : 117) คือ สืบสาววาทกรรมความรู้ที่สามารถขยายและสร้างความสำคัญขึ้นในชุมชน โดยนัยของฟูโก อุดมการณ์จึงมีมาก่อนจะมีภาคปฏิบัติการณ์วาทกรรมเมื่อมองเป็นช่วงเวลาของประวัติศาสตร์ซึ่งถูกจัดขึ้นตามทัศนะพื้นฐานในการมองโลกและวาทกรรมจะเผยให้เห็นความหมายอุดมการณ์การเรียนรู้ความรู้ดั้งเดิมของชุมชนในการทำมาหากินเรียวยาวตามจังหวะช่วงยุคสมัย ถึงสมัยใหม่จึงเหลือเฉพาะการทำกินแต่ไม่ได้สืบทอด พอกพูนความรู้ ในขณะที่ความรู้แบบวิทยาศาสตร์มีความเข้มสูงสุดในการจัดการเรียนในชุมชน นั่นคือเกิดการเบียดขับความรู้ดั้งเดิมของชุมชน คำถามตามมาได้แก่เบียดขับความรู้ดั้งเดิมไปทำไม เบียดขับความรู้ดั้งเดิมแล้วเกิดความเสียหายอย่างไร การวิเคราะห์วงศาวิทยาจึงชี้ชวนเผยให้เห็นการรับใช้อุดมการณ์หลักของสังคมใหม่ในปัจจุบัน ผ่านการฝึกฝนให้มีตัวแทนกระทำการทุนนิยมให้มีเทคนิคการครอบงำโดยผ่านการใช้คำพูดและด้วยนิยามของอุดมการณ์ คือ ชุดของความคิด ความเชื่อของกลุ่มหนึ่งกลุ่มใด โดยอุดมการณ์นี้จะสะท้อนผลประโยชน์ และการกระทำของกลุ่มนั้นๆ โดยกลุ่มดังกล่าวจะพยายามทำให้ความคิด ความหมาย คุณค่า ที่กลุ่มมีอยู่นี้กลายเป็นเรื่องธรรมชาติหรือสิ่งปกติธรรมดาให้มากที่สุด โดยอ้างความเป็นสากลของอุดมการณ์ของตนเอง หรืออ้างว่าอุดมการณ์นั้นเป็นสามัญสำนึกของมนุษย์ (นภาภรณ์ หะวานนท์, 2544 : 1) เป็นการทำให้อุดมการณ์ในวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนเน้นเรื่องความรู้ การเบียดขับความรู้ในแต่ละยุคสมัย จึงค่อยๆ

ทำตั้งแต่การก่อตั้งโรงเรียนในชุมชนไทย ยุทธศาสตร์ของอำนาจตามแนวคิดของฟูโกคือการที่คนจะต้องมีอัตลักษณ์ รวมทั้งกฎเกณฑ์กติกายอมรับในเรื่องความจริงนั้น อาทิ การพูดถึงชายเป็นใหญ่เป็นการพูดถึงอุดมการณ์ ดังนั้นภาคปฏิบัติการจึงตามมามากมายในการสร้างความเป็นผู้หญิง วงศาวิทยาการศึกษาอยู่ในแนวทางนี้ด้วยทันทีที่พูดถึงเรื่องการเรียนการสอน การขัดเกลาทางสังคมจะเป็นการพูดถึงเรื่องอุดมการณ์ และภาคปฏิบัติการของแต่ละช่วงยุคสมัย

อุดมการณ์กับการเบียดขับความรู้

ทัศนะการมองส่วนต่างๆ ในสังคมแยกออกจากกัน และมีความสัมพันธ์กันระหว่างความรู้กับอำนาจ ความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างการศึกษาับเศรษฐกิจ เชื่อมโยงกับความรู้และอำนาจ ไมเคิล แอปเปิล (Michael W.Apple) ใช้กรอบการวิเคราะห์ที่ช่วยชี้ชวนให้เห็นมิติที่ โบลส์และจินนิทส์(Bowles ; & Gintis) ได้เห็นว่าโรงเรียนมีวิถีทางที่เน้นความเป็นสถาบันโรงเรียน มีบทบาททางเศรษฐกิจ เลื่อนขั้นคน เลือกสรรผลิตซ้ำการแบ่งงานกันทำ และผลประโยชน์ของคน มีโรงเรียนเป็นตัวสร้างขึ้น โรงเรียนพยายามดำรงความเป็นปกติธรรมดา เพื่อครอบงำทางอุดมการณ์ กลุ่มปัญญาชนจะสร้างอุดมการณ์ให้ดูคล้ายเป็นกลาง (neutral) เมื่อตรวจสอบให้ดีแล้วปัญญาชนในที่นี้คือ ครูผู้สอน เบื้องหลังมีตัวองค์ความรู้ (knowledge forms) เป็นตัวทำให้เกิดการเลือกสรร การสงวน ควบคุม และกระจาย วิเคราะห์อุดมการณ์ตรงนี้จะมามีคำถามว่า จริงหรือที่โรงเรียนจะสร้างความรู้หรือแท้จริงจะกระจายความรู้รับใช้วาทกรรมบางอย่าง แอปเปิลชี้ให้เห็นว่ามีความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมเงินตรา และเศรษฐกิจ และการควบคุมสังคมถ้าวิเคราะห์ให้ดีจะเห็นอะไรเป็นสังคม อะไรเป็นกลุ่มเศรษฐกิจ และชนชั้น ที่สำคัญยิ่งแนวคิดของ Gramsci และ Williams เกี่ยวกับธรรมชาติของการครอบงำ กิจกรรมในโรงเรียนประจำวัน นักการศึกษาสร้างขึ้น ล้วนรับใช้การเมือง เศรษฐกิจ เช่นนี้แล้วโรงเรียนก็คือส่วนของกลไกเพื่อการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ ในการวิเคราะห์แอปเปิลจึงให้ความสำคัญทั้ง ความรู้ สถาบันโรงเรียนและผู้สอน (Apple. 1979 : 11)

การศึกษาเชื่อมโยงระหว่างอุดมการณ์และหลักสูตร และอุดมการณ์กับประเด็นการศึกษา เพื่อเป็นไปตามสาขาหลักสูตร (curriculum field) ทฤษฎีการศึกษา (education theory) และนโยบายการเมืองทางหนึ่งคิดถึงวัฒนธรรมเพื่อการแจกจ่ายความรู้ ให้แก่กลุ่มสังคม และชนชั้นทางเศรษฐกิจ กลุ่มอาชีพ กลุ่มวัย กลุ่มที่มีอำนาจต่างไป (กลุ่มน้อย) หลักสูตรการเรียน ความเข้าใจสังคมวิทยา และการศึกษาอุดมการณ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจ บรรจุในพื้นที่โรงเรียน ในวัฒนธรรมซึ่งก็เท่ากับวัฒนธรรมเงินตราเป็นการผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางชนชั้นของสังคมอุตสาหกรรม ในโรงเรียนความรู้ในหลักการสอน คล้ายเป็นการจัดระบบโรงเรียนและสร้างระบบความเข้าใจเป็นการเลือกสรร การใช้ การแยกช่วงชั้นทางเศรษฐกิจและสังคม เป็นความสัมพันธ์กับวัฒนธรรม

อุตสาหกรรม และการกระจายการควบคุมเศรษฐกิจการเมือง ระบบการศึกษาจึงเน้นประสิทธิภาพ โรงเรียนแบบ ปัจจัยป้อน-ผลผลิต จึงมีการให้นักเรียนบางคนรู้บางเรื่องของความรู้ได้ และทำการ ตัดตราให้ว่าเป็นผู้เข้าใจในประยุกต์วิทยา การสอนแบบไม่เอ่ยวาจาเช่นนี้เรียกว่าสอนอยู่ในหลัก สูตรแฝง (hidden curriculum) ความรู้ของโรงเรียนเช่นนี้ถูกครอบงำมาตั้งแต่ต้นนโยบายหลักทางการ ศึกษาและวาทกรรมหลักสูตร (Apple. 1979 : 14-17)

การใช้หลักสูตรแฝงคือการครอบงำมิให้ผู้เรียนรู้ตัว ด้วยการเชื่อมโยงความรู้เข้ากับหลัก สูตรอุดมการณ์และโครงสร้างเศรษฐกิจ ประสิทธิภาพและการขัดเกลาก้าวสังคมเป็นข้ออ้างที่นำไป สู่ความชอบธรรม ความรู้ที่โรงเรียนจัดจึงเป็นความรู้ที่ชอบธรรม และมีการแยกความรู้ชนิดที่เข้ากัน กับเทคนิคทางศาสตร์และรับใช้เศรษฐกิจเป็นความรู้มีสถานภาพความชอบธรรมสูง (high status knowledge) ส่วนศาสตร์ที่รับใช้เศรษฐกิจคือความรู้ทางเทคนิควิทยาในระดับสูง (high levels of technical knowledge) อันถือได้ว่าเป็นกลไกของเศรษฐกิจ ในหลักสูตรหลักจึงเห็นได้ว่าการ บรรจุและพัฒนาหลักสูตรวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์มากกว่าทางศิลปะและมานุษยศาสตร์ ใน โรงเรียนหลักสูตรจึงบรรจุเรื่องทางศาสตร์มากแม้การวัดผลหากมีคำถามจะตอบยากมากเพราะวัด เป็นประสิทธิภาพของหลักสูตรในสังคมอุตสาหกรรมทันสมัยศาสตร์และเทคนิคได้มีความชอบ ธรรมมาก เกณฑ์ทางศาสตร์กลายเป็นเกณฑ์ของความรู้ (Apple. 1979 : 35-39) ใครได้ใครเสีย จากแนวทางนี้ เป็นคำถามที่จะต้องสืบสาวในชุมชน แนวการศึกษาเช่นเป็นแนวการศึกษากระแส หลักของหลักสูตรเชิงศาสตร์อยู่บนพื้นฐานของประสิทธิภาพ และการขัดเกลาก้าวสังคม เน้นระบบ การจัดการ และพฤติกรรม วัตถุประสงค์เทคนิคและทักษะปฏิฐานนิยมอยู่ในเบื้องลึกการศึกษา

การสืบสาวให้เห็นการเบียดขับความรู้อันเนื่องจากอุดมการณ์ครอบงำฟูโกวีเคราะหิให้เห็น เทคโนโลยีของอำนาจ (technology of power) ซึ่งบอล (Ball .1990 : 153-154) ชี้ชวนให้เห็นว่า เป็นการจัดการในฐานะจริยธรรมของประยุกต์วิทยา (management as moral technology) การ จัดการ ได้ยอมรับมากเพื่อการบริหารที่ดีในโรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย การจัดการก่อให้เกิด ความมั่นใจว่าเป็น “แนวทางที่ดีที่สุด” ในการจัดระบบการศึกษา การฝึกอบรม การท้าทายให้เกิด ประสิทธิภาพด้วยการจัดการ เมื่อจัดการแล้วจะมีผลกระทบต่อการปฏิบัติงาน ครู นักการศึกษาจะ ต้องเห็นคุณค่าอย่างมาก การบริหารจัดการเป็นกระบวนการสร้างใหม่ให้แก่งานสอน แต่ก็ทำให้ เกิดวิกฤติในสิทธิการวิพากษ์และถูกกดทับไว้ พร้อมกับการเพิ่มการควบคุมกระบวนการเรียนการ สอน วาทกรรมการจัดการ สาระที่อยู่ที่การ จัดกระทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลง ความสำเร็จ อันเป็น รูปแบบใหม่ของการควบคุมรายงานราชการกระแสหลัก มักเขียนว่ากลไกการควบคุม คือ กลไก การปฏิรูปโรงเรียนและวินัยของครู ความสำเร็จของโรงเรียนขึ้นอยู่กับคุณสมบัติด้านทักษะการสอน และความรู้ความสามารถของครู ความรู้ที่เกิดจากครูได้จากระบบการประเมิน (appraisal system) เพื่อ

ใช้ในการจัดระเบียบพัฒนาความก้าวหน้าในอาชีพครู กระตุ้น ฝึกอบรมครูประจำการและแนะแนวทางการสอน ทบทวนการสอนและการให้ได้รับตำแหน่ง ในภาพรวมคนเชื่อว่าความสำเร็จของระบบโรงเรียนเกิดจากการประยุกต์ใช้กับการผลักดันครูด้วยการจัดการ การใช้มาตรฐานที่เคยใช้มาในระบบการจัดการอุตสาหกรรม ขณะที่ บอล เห็นว่าในการจัดการ อำนาจมิได้อยู่ที่เพียงบางคนที่จะใช้อำนาจได้ตามลำพัง อำนาจอยู่ที่คนทั่วไปด้วย มิได้มีใครมีอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาด ในขณะที่คนเป็นผู้ใช้อำนาจคนนั้นอาจจะถูกกระทำด้วย (subjected) (Ball. 1990 : 156 ; citing Foucault. 1977 : 156) บอล จึงชี้ชวนให้เห็นเทคโนโลยีของอำนาจในการจัดการมีกระบวนการดำเนินงานให้เกิดมาตรฐาน การจัดการปกติจะอิงแอบอยู่กับการจัดการอุตสาหกรรม รูปแบบของการจัดการอุตสาหกรรมให้ความสำคัญแก่ระบบการประเมิน การจัดการมีกระบวนการที่อิงกับเศรษฐกิจ ดังนี้

การจัดการ คือ วาทกรรมวิชาชีพ หรือความเป็นวิชาชีพ (professional, professionalizing discourse) การจัดการสำคัญที่ผู้พูด มีความเป็นผู้เชี่ยวชาญ เพราะจะต้องแสดงภาวะผู้นำ การตัดสินใจผู้จัดการถูกให้ความสำคัญมากกว่าผู้อื่น มากกว่าผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา วาทกรรมวิชาชีพทำงานเช่นเดียวกันนี้ คือ ให้ความสำคัญการจัดการ มีเป้าหมายที่การพูด (พูดนโยบาย สั่งการ) การจัดการด้วยความเป็นวิชาชีพจึงเป็นชุดที่อยู่เหนือครูและความมีอิสระ

การจัดการ คือ ทฤษฎีและปฏิบัติการด้านเทคนิควิทยาเชิงเหตุผล (theoretical and practical technology of rationality) เพื่อการสร้างประสิทธิภาพ ปฏิบัติและควบคุม หลักการนี้เป็นจุดจบของการมีส่วนร่วม ด้วยการเผยตัวของความเป็นระบบราชการ (bureaucratization) ก่อให้เกิดโครงสร้างการควบคุม ด้วยการกำหนดรายการภาระหน้าที่งานในตำแหน่งนั้นอย่างชัดเจน มีสายการบังคับบัญชาช่องทางสื่อสาร ทิศทางการตัดสินใจที่ตายตัว (คือใครมาทำหน้าที่ในตำแหน่งนั้นก็จะตัดสินใจแบบเดียวกัน) ลักษณะนี้เป็นปรากฏตัวของญาณวิทยาเหตุผลเชิงประจักษ์ ควบคุมการทำงานของคนให้อยู่ภายใต้ทัศนคติเดียวกันของสังคมนั้น แม้แบบของแนวคิดนี้คือวิทยาศาสตร์อันเป็นกฎหลักของการจัดการ ผู้จัดการจะเลือกกระบวนการความรู้ของศาสตร์สมัยใหม่และฝึกอบรม ระบบจึงเป็นระบบปิดระบบเดียวแยกนโยบายออกจากการบริหาร และส่งเสริมการตัดสินใจนโยบายด้วยเทคนิค ยิ่งกว่านั้นจะเกิดการทำให้คนต้องคิดคำนึงถึง ความเป็น "วัตถุวิสัย" เทคนิคของความเป็นกลาง อุดมคติเพื่อประสิทธิภาพที่ยิ่งใหญ่ด้วยวิธีการที่ดีที่สุด

การจัดการ คล้าย วาทกรรมจักรวรรดินิยม (imperialistic discourse) ทฤษฎีการจัดการมีทัศนะการมองโลก ในฐานะที่จะต้องขจัดความไร้เหตุผล ไร้ระเบียบ ด้วยการสร้างคู่ตรงข้ามที่คิดว่าดี อาทิ ระเบียบ ขจัด ไร้ระเบียบ, เหตุผล ขจัด ไร้เหตุผล, ประสิทธิภาพ ขจัด ไร้ประสิทธิภาพ,

ระบบคุณธรรมขจัด ระบบเล่นพรรคเล่นพวก เป็นต้น ถือเป็นวิกฤติของภาษาหรือไม่ เป็นหลักการที่ประเทศเจ้าของอาณานิคมเข้าไปจัดระเบียบประเทศได้อาณานิคม (Ball. 1990 : 156-157)

การใช้ภาษาของการจัดการที่เน้น ความเป็นเหตุผลและประสิทธิภาพ ทำให้เกิดการควบคุมระบอบ "ความเป็นธรรม" และ "การตัดสิน" ให้อยู่ใต้วาทกรรมความรู้ ทำให้ปัญหาถูกทำให้กลายเป็นเรื่องไม่สลักสำคัญ คนที่อยู่ใต้การจัดการจะอยู่ภายใต้อรรถประโยชน์แบบเศรษฐกิจและมีพลังทำให้คนเชื่อฟังการต้องใช้ศิลปะของการลงโทษ (The Art of Punishing) นับเป็นการเปิดมุมมองการที่ทั้งผู้จัดการ และผู้ถูกจัดการ จะต้องทำผ่านกลไกเทคโนโลยีของอำนาจ การทำให้คนเชื่อ ด้วยเครือข่ายการควบคุม ด้วยกระบวนการการแยกแยะแล้วเฝ้าสังเกต (hierarchical observation) การทำให้เป็นปกติ (normalizing judgments) และ การตรวจสอบด้วยรูปแบบต่างๆ (forms of examination) ในระบบโรงเรียนก็ใช้เทคโนโลยีอำนาจเหล่านี้ อันเป็นผลจากภาคปฏิบัติการของระบอบอุตสาหกรรม โดยเฉพาะการสอบเป็นการผสมผสานเทคนิคการแยกแยะแล้วเฝ้าสังเกตกับเทคนิคการทำให้เป็นปกติด้วยการจ้องมองนักเรียน ระวางระไว เพื่อจัดแยกชั้นคุณภาพและการลงโทษ เห็นได้ว่าการก่อรูปของความรู้ภายใต้การเชื่อมโยงกับอำนาจ การประเมินคืออำนาจตัดสินความเป็นผู้มี "ความรู้" ของนักเรียนซึ่งฟูโกเห็นว่ามีหลักการพื้นฐานการตรวจสอบ 3 ประการ การตรวจสอบเป็นธุรกรรมที่มองเห็นได้ของอำนาจ เป็นพื้นที่ของการครอบงำ (space of domination) เช่น มีการใช้ห้องมืดขิด ให้ความสำคัญกับ กิจกรรม การปิดบัง และการพัฒนาผู้ถูกตรวจสอบ การตรวจสอบเหมือนกับการนำรายการเก็บไว้ในเอกสาร เหมือนการเก็บแฟ้มเอกสาร คือมีการบันทึกการกระทำ ทั้งต้องมีการทำให้ข้อมูลเป็นปัจจุบันเพื่อใช้ตัดสิน ให้รางวัล จุดนี้นับเป็นความโดดเด่นของฟูโกที่มองว่าการลงโทษรวมถึงการให้รางวัลและการสังเกตด้วย (punishing, for Foucault, includes rewards and observation) เช่นเดียวกับการบันทึก จุดอ่อน จุดบกพร่อง การวัดการกระทำก็เพื่อจัดชั้น แยกกลุ่มคน เพื่อกำหนดมาตรฐานและบรรทัดฐาน (Ball. 1990 : 160 ; citing Foucault. 1979 : 183) การตรวจสอบโดยรวมเป็นเทคนิคเอกสารแยกเป็นรายกรณี เพื่อสะดวกในการจัดกระทำให้คนเป็นปกติ ทำให้คนรับการ พัฒนา มีความชอบธรรมและดีขึ้นด้วยตนเอง เข้าใจตนเอง ซึ่งฟูโกเรียกว่าการทำให้เป็นอัตวิสัย (subjectification) (Ball. 1990 : 160-161) นอกจากนี้การประเมินยังรวมถึงการสำรวจภาพบาปอันเป็น วาทกรรมของพิธีกรรมทางศาสนา

ดังนั้นการใช้ทฤษฎีการจัดการในโรงเรียน จึงเป็นการใช้วาทกรรมศาสตร์ในฐานะที่เป็นระบอบของสัจจะ ในสังคมทั้งคนงาน นักเทคนิค และครูคือผู้สร้าง (หรือสร้างใหม่) ล้วนอยู่ในเครือข่ายวาทกรรม และมีบทบาท แห่งความมุ่งมาดปรารถนา (มีอาจารย์ตัวว่าถูกครอบงำ)

สืบค้นการเบียดขับความรู้

การสืบค้นการเบียดขับความรู้เป็นการวิเคราะห์วงศาวิทยาที่พยายามค้นหาโครงสร้างวาทกรรมในส่วนของอุดมการณ์ หรือจะเรียกว่าเป็นเทคนิคในการสร้างตัวตนของการศึกษา การทำให้การศึกษาเป็น "ความรู้" และ "ความจริง" การทำให้การศึกษาดูเป็นเรื่องปกติธรรมดา จนกดทับให้ความรู้ดั้งเดิมของชุมชนเรี่ยพล หรือสาบสูญ การค้นหาการต่อต้าน หรือการตอบโต้อุดมการณ์ การศึกษาหลัก จึงดูตามจังหวะยุคสมัย คือ ดูตามช่วงเวลาของประวัติศาสตร์ซึ่งถูกจัดขึ้นตามทัศนะพื้นฐานในการมองโลกและวาทกรรม วิเคราะห์วาทกรรมการศึกษาในโรงเรียนเพื่อถอดรหัสคลี่คลายเผยให้เห็น วาทกรรมการศึกษาอื่น จะนำไปสู่การปลดปล่อยโรงเรียนออกจากจารีตแบบเหตุผลวิทยาศาสตร์ชี้ชวนให้เห็นกระบวนการสร้างสถาปนาความเป็นเจ้าของชุดวาทกรรมการศึกษาในโรงเรียนสมัยใหม่ แนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ในทฤษฎีการครอบงำในอุดมการณ์ (theory of ideological hegemony) จะมาช่วยคลี่คลายให้เห็นยุคสมัย เขาเห็นว่า การครอบงำหมายถึง การครอบงำด้านอุดมการณ์ของชนชั้นนำหรือชนชั้นผู้ปกครองด้านสังคม (civil society)(Carnoy. 1984 : 68) โดยครอบงำที่โครงสร้างส่วนบนคือด้านสังคม ด้วยเหตุที่สามารถครอบงำอุดมการณ์ได้แล้วจะส่งผลต่อโครงสร้างทางเศรษฐกิจและมีผลต่อการเมือง (political society) สำหรับการครอบงำของชนชั้นปกครองจะเป็นผู้ครอบงำเหนือชนชั้นใต้ปกครอง (subordinate classes) นั่นคือรัฐและนโยบายของรัฐในสังคมทุนนิยม ตกอยู่ภายใต้การครอบงำของชนชั้นกฎหมายซึ่งมีอำนาจมากที่สุดในสังคมโดยผลจากการควบคุมปัจจัยการผลิตและการสะสมทุน (อนุสรณ์ ลีมนานี. 2542 : 49) โดยนัยนี้จะพบว่าชนชั้นปกครองยังดำรงอำนาจเหนือมาตลอด ในรัฐไทย จึงครอบงำในสังคมอุดมการณ์โดยทำการผ่านวิธีการผลิต เป็นเครื่องมือการครอบงำ (hegemonic apparatuses) ผ่านโรงงาน โรงเรียน ครอบครัว แนวคิดการครอบงำมี 2 หลักการ

1. กระบวนการ (process) ที่คนส่วนน้อยควบคุมคนส่วนใหญ่ผ่านการนำทางจริยธรรม (moral) และปัญญา (intellectual)

2. ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นผู้ครอบงำกับผู้ถูกครอบงำไม่เท่าเทียมกัน ผู้ครอบงำมีอำนาจเหนือกว่า เครื่องมือในการครอบงำ คือ โรงเรียน (ทั้งระดับต้นและระดับสูง) และวัฒนธรรม (พิธีภัณฑ์และห้องสมุด) (Carnoy. 1984 : 69 – 70) ความลึกซึ้งของเครื่องมือที่เป็นโรงเรียน เพราะภูมิหลังการศึกษาจะสามารถเป็นตรงข้ามกับระบบเศรษฐกิจได้ เช่นเดียวกับวัฒนธรรมที่เป็นฐานของการสร้างตัวภาวะเบียดขับในสังคม การคิดเช่นนี้ทำให้กรัมสกีมีแนวคิดที่ต่อต้านกับเลนิน (Adamson. 1980 : 172) ส่วน บอกส์(Boggs. 1984 : 60) เห็นว่าแรงจูงใจในเบื้องลึกของทฤษฎีการครอบงำ (Theory of hegemony) เพื่อต้องการปฏิเสธแนวคิดเศรษฐกิจนิยม (economist) ทั้งในส่วนของวิธีวิทยาและมิติด้านการเมือง การใช้แนวคิดการครอบงำในอีกทางหนึ่งจะช่วยให้

วิเคราะห์โรงเรียนอย่างรู้เท่าทัน เพราะโรงเรียนเป็นเครื่องมือการครอบงำที่ทรงพลัง วัฒนธรรมไทยสอนให้เชื่อโรงเรียน จึงควรวิพากษ์โดยวงศาคณาจารย์ตั้งคำถามต่อโรงเรียนเพื่อตรวจสอบปมปัญหาโรงเรียนซึ่งเป็นระบบเก่าแก่มีการเลื่อนไหลของความหมายไปอย่างไร จะได้พิจารณาเครือข่ายวาทกรรมด้านต่างๆ ที่มีต่อสังคม ชุมชน

โรงเรียนในฐานะกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐ (schooling as an ISA) การนำแนวคิดการครอบงำมาใช้คือคล้ายโรงเรียนจะมีความชัดเจนขึ้น โดยใช้แนวคิดกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐของหลุยส์ อัลธุสเซอร์ (Louis Althusser) เพราะเป็นการเผยให้เห็นการช่วงชิงวาทกรรมของความเสมอภาคทางโอกาส (discourse of equal opportunity) (Wolpe. 1996 : 300) โอกาสที่วาทกรรมรอง อาทิ การศึกษาในวิถีชีวิตจะเข้าสู่ระบบโรงเรียนเป็นวาทกรรมกระแสหลักเป็นอย่างไรจะมีความเสมอภาคทางโอกาสหรือไม่ ทั้งนี้อัลธุสเซอร์ได้แบ่งอุดมการณ์และกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐ 2 ด้านคือกลไกการบังคับ (repressive state apparatuses) ทำงานอยู่ในภาคกองทัพ ตำรวจ ศาล และคุก ปฏิบัติการแบบรุนแรงทางตรงและบีบบังคับ กับกลไกทางอุดมการณ์รัฐ (ideological state apparatuses; ISA) คล้ายเป็นหลักการแบบศาสนาแต่รายละเอียดต่างกัน อาทิ ระบบการศึกษา ระบบครอบครัว สมาคมการค้า รวมทั้งการสื่อสารในรูปแบบต่างๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ รวมทั้งวัฒนธรรมและทุกส่วนในภาคประชาสังคม (civil society)(Wolpe. 1996 : 301) และเนื่องจากการดำรงอยู่ของโรงเรียนไทยด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจจึงควรมีความชัดเจนในประเด็นการครอบงำของรัฐต่อโรงเรียนและโรงเรียนต่อสังคมว่าทำงานอย่างไร ในทางเศรษฐกิจกลไกโรงเรียนจะทำหน้าที่ด้านความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับตลาดแรงงาน โรงเรียนทำหน้าที่ผลิตและผลิตซ้ำอุดมการณ์ของทุนนิยมตามกรอบแนวคิดของอัลธุสเซอร์ถูกนำมาใช้ในงานของ โบลส์และจิลนิทส์ (Wolpe. 1996 : 303 citing; Bowles & Ginitis. 1976 *Schooling in Capitalist America*) พบว่าโรงเรียนจะผลิตซ้ำความเป็นทุนนิยมในด้าน เทคนิควิธี (know-how) ความชอบธรรมของแบบความรู้ ค่านิยม ภาษา และสถาปนาวัฒนธรรมหลักของสังคม (dominate culture) วาทกรรมการศึกษาโรงเรียนจึงมีภาคปฏิบัติการกีดกันให้คู่ตรงข้ามเป็นอื่น อาทิ เทคนิควิธีทันสมัยกับดั้งเดิม ความรู้สากลกับความรู้ในวิถีชีวิต ส่วนค่านิยม ภาษา และวัฒนธรรมล้วนถูกการศึกษาแบบสมัยใหม่สร้างพื้นที่ครอบครองเบียดไล่ค่านิยม ภาษาและวัฒนธรรมดั้งเดิมจนแทบไม่มีตำแหน่งให้อยู่ในโรงเรียนแบบสังคมทันสมัยตามแนวคิดทฤษฎีเสรี (liberation theory) พยายามตั้งคำถามต่อการพัฒนาและเห็นว่าทางเลือกที่จะช่วยให้คนส่วนใหญ่ในสังคมหลุดพ้นจากการกดขี่ของผู้มีอำนาจในสังคมได้นั้น การศึกษาเท่านั้นที่จะเป็นทางเลือกสำหรับการพัฒนา (สุรุฒิ ปัดโรสง. 2543 : 15) ซึ่งถ้าเผยให้เห็นวาทกรรมกระแสรองได้ชัดเจนจะเห็นทางเลือกในการช่วงชิงวาทกรรมของความรู้อื่นในชุมชน

การครอบงำทางการศึกษาในระบบการศึกษาโรงเรียนเหนือการเรียนรู้ดั้งเดิมของชุมชน เป็นวาทกรรมการพัฒนาในชื่อการศึกษาที่รัฐมีเหนือประชาสังคม การวิจัยจึงควรเผยให้เห็นกลไกการครอบงำ ที่โรงเรียนมีเหนือชุมชน โรงเรียนเป็นสถาบันอำนาจที่สร้างสัจจะ ครูเป็นกลุ่มเทคนิค และมีอาชีพ เป็นปัญญาชนของรัฐ ความรู้แบบวิทยาศาสตร์ของครูเหมาะสมกับการสร้างคนให้มีศักยภาพไปสู่ภาคอุตสาหกรรมที่เน้น ประสิทธิภาพ ประสิทธิผล การเรียนรู้ดั้งเดิมของชุมชนหรือการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน แบบไหนจะเหมาะสมกับชุมชน หรือจะต้องเปิดโอกาสให้ความรู้ ทั้งจากภูมิปัญญาเดิมของชุมชน ปะทะประสานกับความรู้สากลของโรงเรียน จึงจะเหมาะสมกับศักยภาพชุมชน ถ้าเช่นนั้นการเรียนรู้ดั้งเดิมของชุมชนจะสามารถดึงปัญญาชนในโรงเรียนให้ตระหนักเห็นประโยชน์ของการเรียนรู้ดั้งเดิมของชุมชนได้อย่างไรจะต้องมีแบบแผนความสัมพันธ์อย่างไร ภายใต้บริบทสังคม เศรษฐกิจและการเมืองที่เป็นอยู่ การสืบสาวจึงคลี่คลายให้เห็นภาพยุคสมัย

ยุคแรกเริ่มของการศึกษาแบบทันสมัย

การสร้างโรงเรียนในช่วงปฏิรูปประเทศไปสู่อุดมการณ์ความทันสมัย การศึกษาเป็นอุบายให้แก่อุดมการณ์รัฐชาติ เป็นการศึกษามวลชน รัฐชาติไทยอุบัติขึ้นในช่วงนี้ เมื่อสมัยรัชกาลที่ 5 การเรียนการสอนทำภายใต้ข้อจำกัดทางความพร้อมของครู และผู้จะเข้าเรียน การสอน ความรู้ระยะนี้จึงเป็นเพียงการสอนวิชาหนังสือ อาทิ หลักสูตร พ.ศ.2438 นั้น มีวิชาที่ต้องเรียน ประโยค 1 ขึ้น 1 อ่านแบบเรียนเร็วเล่ม 1 หรือแบบสอนอ่าน (เรื่องนกกระจอก) เขียนตามคำบอก ลายมือ ไวยากรณ์ เลข บวก ลบ คูณ หารสั้น ตัวคุณไม่เกิน 6 ท่องสูตรจบแม่ 6 เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ. 2507 : 107-108) การสอนภาษาไทย เป็นปฏิบัติการวาทกรรมที่ถ่ายทอดอุดมการณ์ทางการเมืองของรัฐ ผู้ผลิตตัวบท และผู้นำเสนอตัวบท คือ ครู พระที่สอน หรือผู้รู้ สารของการเรียนขณะนั้น เป็นความรู้ภาษาไทยหากพระสอนจะมีความรู้ทางศาสนาประกอบด้วย แม้การพยายามของรัฐในการรวบรวมอำนาจรัฐเข้าสู่ส่วนกลางสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของรัฐ เมื่อรวมกันเข้ากลุ่มชนอื่นกลายเป็นรัฐหรือรัฐชาติ (nation state) กระบวนการถ่ายทอดความรู้ ความเชื่อ วัฒนธรรมภายในกลุ่มก็ย่อมจะถูกเปลี่ยนแปลง หรือในบางกรณีก็ถูกขัดขวางโดยอำนาจรัฐส่วนกลาง กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือรัฐต้องการให้สมาชิกทุกคนมีความรู้สึกร่วมกันว่าเป็นสมาชิกของรัฐมิใช่เป็นสมาชิกของเผ่าพันธุ์ย่อยๆ ในสังคมนั้น อันเป็นการสร้างเอกลักษณ์ของชาตินั่นเอง (national identity)(อุทัย ดุลยเกษม. 2530 : 18) ทศวรรษการมองโลกของคนในช่วงนี้ จึงยังเป็นเรื่องศาสนา และวัฒนธรรม ประเพณี ใน 12 เดือน มีราชพิธี 24 อย่าง ประจำพระมหานคร กรุงสยาม (ก.ศ.ร.กุหลาบ. 2538 : ค) ยิ่งในหัวเมืองจะมีวัฒนธรรมย่อยตามชุมชนต่างกันไป วาทกรรมการศึกษาในโรงเรียนให้อ่านออกเขียนได้ยุคนี้ นับว่ายังอ่อนกำลังและอยู่ในวงจำกัดมาก วาทกรรมความรู้ดั้งเดิมจึงยังไม่ถูกเบียดขับมากนัก ลักษณะ ปันวิชัย (2542 : 106-107) ตั้งข้อสังเกตต่องานของสุมินทร์ จุฑาทูกร ในส่วนการใช้

แบบเรียนหลวงในรัชกาลที่ 5 ว่ารัฐไทยสมัยนั้นไม่มีนโยบายที่จริงจังที่จะขยายการศึกษาลงสู่ราษฎรสามัญ การศึกษามัธยมนั้นยังคงจำกัดอยู่เฉพาะในหมู่เจ้านายและขุนนาง และลูกหลานผู้มีอันจะกินเท่านั้น

งานวิเคราะห์เบื้องต้นเป็นการชี้ให้เห็นว่าวาทกรรมการอ่านภาษาไทยก็ยังมีได้เล็งอำนาจเต็มที่ในทุกชุมชนไทย ความรู้ดั้งเดิมจึงน่าจะยังครอบครองพื้นที่อยู่ในชุมชน คือ มีการผลิต ใช้ ถ่ายทอดและพอกพูนความรู้ แม้ตัวภาษาไทย นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2528 : 36-37) เห็นว่าภาษาไทยมีวิญญานและมีพลัง สามารถปรับตัวให้เป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพสำหรับสื่อความของคนไทยได้อย่างไม่รู้หยุดหย่อน แม้การกดขี่ด้วยอำนาจทางการเมืองให้เป็นภาษาที่ตายนิ่งก็ไม่อาจสังหารชีวิตที่แกร่งกล้าของภาษาไทยได้ ส่วนความรู้ในการทำอาชีพยังคงทำเพื่อยังชีพความรู้จึงถ่ายทอดอยู่ในครัวเรือน ตัวระบบการศึกษาทำหน้าที่คัดคนเข้ารับราชการได้เพียงบางส่วนคนที่อยู่ในชุมชนยังสืบทอดอาชีพเดิม ควรที่จะได้ลงไปชูดคู้หาการสร้างยุคสมัยในชุมชนต่อไป

ยุคการกล่าวอ้าง งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข

ระบบการศึกษาแบบสถาบันได้เกิดขึ้น ก่อนหน้าที่จะมีคำขวัญงานคือเงินได้เริ่มมีการปฏิบัติขึ้นของอาชีวศึกษา ซึ่งหมายถึงการศึกษาวิชาอาชีพสำหรับออกไปประกอบอาชีพนั้น กระทรวงธรรมการใช้คำว่า วิสามัญศึกษา จะเห็นได้จากแผนการศึกษาชาติฉบับ พ.ศ.2475 ระบุว่า "วิสามัญศึกษา ได้แก่การศึกษาวิชาชีพ ซึ่งจัดให้เหมาะแก่ภูมิประเทศ เช่น วิชากลสิกรรม หัตถกรรม และพาณิชยกรรม ซึ่งเป็นพื้นความรู้สำหรับประกอบอาชีพการเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมต่างๆ" (กระทรวงศึกษาธิการ. 2507:685) วาทกรรมการเรียนการสอนในโรงเรียนให้แก่คนในชุมชน เริ่มใช้อุดมการณ์การสอนอาชีพ รัฐเริ่มบทบาทคุณพ่อรู้ดีมีการช่วงชิงการสอนอาชีพจากมือชาวบ้านขึ้นมาสอนในโรงเรียน เป็นการเคลื่อนย้ายเข้าไปเป็นเครือข่ายอารยธรรมอุตสาหกรรมความรู้ในอาชีพหลายอย่างในชุมชน จึงเริ่มถูกเบียดขับเข้มมากขึ้น คนทั้งอาชีพเดิมเริ่มไปทำงานรับจ้างเป็น "กุลิ" เสน่ห์ จามริก (2531 : 13) เห็นว่าเมื่อมาในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ขึ้นมาเล็งอำนาจในปี 2501 แล้วเริ่มมีการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ การศึกษาขยายบทบาทหน้าที่ออกไปนอกเหนือจากการคัดคนเป็นราชการ แล้วก็คัดคนเข้าสู่อาชีพในวงการต่างๆ ทางในภาคเศรษฐกิจและสังคมสมัยใหม่ ที่สำคัญยิ่ง คือการได้แรงงานราคาถูก คนช่วงนี้ยังถูกดูว่าไร้ความรู้ ตรงกับคติเหย์เลอร์ว่า คนงานในโรงงานไม่สามารถคิดเองได้ (มาร์แชล และทัคเกอร์. 2540 : 24) ในขณะเดียวกัน ถนน ไฟฟ้าเริ่มมี การจำแนกแฉกแฉงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ในสังคมดั้งเดิม (traditional society) การผลิตและการบริโภคดำรงอยู่ในบริบททางสังคมเดียวกัน เงินตรามีอิทธิพลน้อยมากในสังคมเหล่านี้ เมื่อมีการพัฒนาเศรษฐกิจเกิดขึ้น กิจกรรมทางเศรษฐกิจหลายอย่างถูกเคลื่อนย้ายออกจากครอบครัวและหมู่บ้านในการทำเกษตรกรรมการปลูกพืชเพื่อขาย(cash crops) (นาถภรณ์ ทะวานนท์.

2543 : 17) ความรู้ที่สอนในโรงเรียนเริ่มผูกอยู่กับเศรษฐกิจ คนเริ่มเชื่อว่าการเรียนเป็นโอกาสเข้าสู่อาชีพเพื่อ “รายได้” จากเดิมที่เรียนกับครอบครัวเป็น “ชีวิต” ที่พอเพียง ภาควิชาการวาทกรรมการพัฒนาเกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองข้าราชการเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในกระบวนการสร้างประเทศไปสู่ความทันสมัยแบบตะวันตก ดังเห็นได้จากกลุ่มข้าราชการ นักวิชาการหรือเทคโนโลยีได้ร่วมกันวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจตั้งแต่ พ.ศ.2504 อันเป็นจุดกำเนิดของแผนพัฒนาเพื่อไปสู่สังคมอุตสาหกรรมทันสมัยตะวันตก (สุรวุฒิ ปัดไธสง และคณะ. 2543 : 1) รวมทั้งแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2503 ได้วางแผนจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจด้วย เช่นส่วนหนึ่งของระดับประถมศึกษาจัดให้มีพุทธศึกษา เพื่อเป็นรากฐานของการประกอบอาชีพ ชาวบ้านเริ่มคุ้นชินกับความเจริญและอยากได้ข้าวของทันสมัยจึงเร่งทำงาน งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข สำคัญยิ่งกว่านี้ คือความรู้ที่สอนได้รับใช้แนวทางเศรษฐกิจสมัยใหม่เป็นการครอบงำคนโดยที่คนไม่รู้ตัว ด้วยกระบวนการของระบอบวาทกรรมและได้เบียดขับความรู้ดั้งเดิมของชุมชนให้อ่อนพลังลง ความรู้ดั้งเดิมหลายชนิดเริ่มมรดณาครที่จะได้สืบสาวดู

ยุคการกล่าวอ้างโรงเรียนประชาบาลเป็นของประชาชน

ระยะนี้มีการโอนโรงเรียนประชาบาลไปสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด กระทรวงมหาดไทย ตามพระราชบัญญัติการโอนการศึกษาประชาบาล พ.ศ.2509 เป็นช่วงที่วาทกรรมความรู้สากลเริ่มครอบครองพื้นที่ความรู้ในชุมชนได้มากขึ้นเพราะโรงเรียนประชาบาลเป็นตัวแทนอำนาจรัฐโดยสมบูรณ์ภายใต้การปกครองของกระทรวงมหาดไทย ด้วยเหตุผลเพื่อตอบสนองการพัฒนาท้องถิ่น วาทกรรมการพัฒนาจึงปะทะประสานกับวาทกรรมความรู้สากลที่จัดโดยโรงเรียน ฝ่ายปกครองจึงครอบครองทรัพยากร งบประมาณ การจัดการ การสั่งการ ทำให้ครูประชาบาลเริ่มสร้างขบวนการต่อสู้เพื่อวิชาชีพครูและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาแทบมิได้เกิดขึ้นเพราะรัฐจัดสรรงบประมาณมาให้ แล้วมีข้อความประชาสัมพันธ์ของโรงเรียนนิยามความหมายให้ชาวบ้านเข้าใจว่ามีอำนาจในการพัฒนาด้วยคำว่า โรงเรียนประชาบาลเป็นของประชาชน ประกอบกับรัฐใช้แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2510 – 2514) มีนโยบายขยายปริมาณนักเรียนมัธยมศึกษา ซึ่งเป็นกำลังคนระดับกลางอย่างเร่งด่วน การจัดการมัธยมศึกษาสายสามัญเป็นรูปแบบโรงเรียนมัธยมแบบประสมมุ่งเน้นวิชาเกษตรกรรมในโรงเรียนมัธยมส่วนภูมิภาค และปรับปรุงโรงเรียนมัธยมในชนบท (พิมพันธ์ เดชะคุปต์. และ ทิศนา ขัมมณี. 2540 : 145) ความรู้สากลได้เริ่มจำกัดความรู้การเกษตรกรรมให้เป็นความรู้แบบเกษตรกรรมแผนใหม่พรากความรู้การทำนาทำไร่จากชาวนาชาวไร่ ด้วยการจำกัด และลดทอนความรู้ในชีวิตการทำนาทำไร่ไว้เพียง “วิชาเกษตรกรรม” แยกเรียนเป็นส่วนๆ พืช สัตว์ ทั้งที่ ความรู้เดิมเป็นองค์รวม ชาวนา ข้าว หญ้า วัว ควาย และ

พิธีกรรมมิได้แยกกันเด็ดขาด การกำหนดชั่วโมงเรียนจะไม่มากเท่าวิชาวิทยาศาสตร์คณิตศาสตร์ ในรอบหนึ่งสัปดาห์ ความรู้วิชาการเกษตรจึงเป็นตัวพูดและมีอำนาจกระทำความรุนแรงแก่ความรู้ อื่นรวมทั้งจัดระเบียบความรู้และสรรพสิ่งในชุมชนให้เป็นศาสตร์ ทักษะการมองโลกของชาวนา ของนักเรียนเป็นเช่นไร ความจริงชาวนาไม่ต้องการให้ลูกทำนาหรือใครต้องการแรงงานจากลูกชาวนา หัวดี หรือยังคงมีพลังพอที่จะต่อสู้ ตอบโต้กับความรู้สากลอย่างไร ภายใต้กระบวนการปิดล้อมและ การพัฒนาท้องถิ่นตลอดจนหลักสูตรการเรียนของรัฐ เพื่อดำรงไว้ซึ่งความรู้ดั้งเดิมหรือจบลงด้วย ความพ่ายแพ้ ความรู้การเกษตรสมัยใหม่ การขยายการเพาะปลูกเพื่อพาณิชย์เผยตัวในยุคสมัย ใด อย่างไร สมควรจะได้สืบสาวด้วยการวิเคราะห์วงศาวิทยา

ยุคการศึกษาตลอดชีวิต

การขยายโอกาสการศึกษาเป็นความพยายามที่จะยกระดับการเรียนรู้ของคนในชุมชนให้ทั่ว ถึงและสูงขึ้น แต่ว่าทหกรรมการศึกษามีอำนาจกระทำการไกลกว่าการผลิตแรงงาน (manpower) และ ใช้กลไกอำนาจสร้างให้เป็นแรงงานราคาถูก ด้วยการใช้นโยบายการจัดการ มีการสอนประเมินการจัด แยกคุณภาพคน คนที่ผ่านการสอบได้จะได้ไปขึ้นได้อ่านเรียนสูงขึ้น คนอ่อนและออกหางานทำ ด้วยระบบปฏิบัติตามโครงสร้างวงศาวิทยาของฟูโก ที่ประกอบด้วย 3 แกน (Foucault. 1997 : 262 – 263) คือ แกนทางความรู้ (truth axis) คือด้านการสร้างสัจจะด้วยความรู้ อาทิ การศึกษาการจัด ระเบียบแห่งสรรพสิ่ง ความรู้เป็นตัวจัดระเบียบ แกนทางอำนาจ (power axis) คือด้านความ สัมพันธ์การใช้อำนาจ ในฐานะที่ไปกระทำต่อผู้อื่น อาทิ การวิเคราะห์วินัยและการลงโทษ แกน ทางจริยธรรม (ethical axis) คือด้านของความสัมพันธ์ที่สร้างจริยธรรมขึ้นให้แก่ตัวเอง (moral agents) อาทิ การวิเคราะห์ประวัติศาสตร์เพศสภาพ ทั้งสามแกนเป็นโครงสร้างทางวงศาวิทยาใน ส่วนภาวะทางประวัติศาสตร์เพื่อสร้างความเป็นตัวเราเผยขึ้นมา แนวคิดการสืบค้นลงไปในวาท กรรมการศึกษากระแสหลักจึงดูการก่อรูปวาทกรรม ภายใต้กลไก แกนความรู้ อำนาจ จริยธรรม การก่อรูปเป็นความรู้ของชุมชนได้อย่างไร ทั้งที่ความรู้สากลที่โรงเรียนสอนนำเข้าจากนอกชุมชน มี การปะทะประสานอย่างไร การดัดแปลงแต่เพียงบางส่วนความรู้ใหม่เข้ากับความรู้เก่า ทำผ่านกลไกใดภายใต้กฎเกณฑ์ใด จริยธรรมของความรู้ ความจริงที่ตัวเด็กสร้างขึ้นให้เป็นอัตลักษณ์จึงเป็น การเรียนแบบบริบทความรู้ข้อมูล ท้องจำความรู้แทนการเรียนรู้ ทักษะการมองโลกของคนรุ่นใหม่ ในชุมชนจึงเปลี่ยนไปสู่วัฒนธรรมบริบท การแบ่งงานกันทำเกิดสูงสุดในช่วงนี้เพราะโรงเรียนเป็น ตัวแทนดำเนินการให้แก่ภาคธุรกิจอุตสาหกรรม

กรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework)

การวิเคราะห์ทางศาวิตทยาว่าด้วยระบบการศึกษาไทยมีความสำคัญยิ่งต่อการเรียนรู้ของคน เพราะสถาบันทางสังคมของแต่ละยุคสมัยต่างทำหน้าที่ตอกย้ำในอำนาจความรู้หลักให้สามารถเป็นความจริงของสังคมได้และคนได้ทำกิจกรรมไปตามความเชื่อว่าจะจริงอันเกิดจากวาทกรรมการศึกษาของยุคสมัย การสืบสาวจึงใช้แนววิเคราะห์แบบวงศาวิตทยาเพื่อเผยให้เห็นภาพยุคสมัยของระบบการศึกษาไทยนับจากอดีตถึงปัจจุบัน ให้ความเห็นหลากหลาย เห็นการเบียดขับความรู้หลักกับความรู้ย่อยต่างๆ ทางการนำมาหาเกินของคนธรรมดาสามัญ การสืบสาวได้ใช้วิธีการชุดคีย์วาทกรรมการศึกษาและภาคปฏิบัติการที่เกี่ยวข้อง ตั้งแต่ยุคการศึกษาแบบจารีตจนกระทั่งถึงยุคการศึกษาทันสมัย มีโรงเรียนให้การเรียนรู้เฉพาะส่วนของความรู้สากล และกระบวนการจัดการศึกษาเพื่อตอบสนองภาคเศรษฐกิจ มุ่งสู่ความเจริญด้านเศรษฐกิจ งานปฏิรูปการศึกษามุ่งปฏิรูปการศึกษาในฐานะที่เป็นปัจจัยสำคัญสูงสุดต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศ อันเป็นการกำหนดตามอุดมการณ์รัฐ วงศาวิตทยาที่มีค่านิยมที่การวิพากษ์มองการเรียนการสอนที่การเผยให้เห็นตัวตนมากกว่าหาจุดกำเนิดโรงเรียน การมีมุมมองแนวใหม่นี้ก่อให้เกิดภาพการศึกษาที่หลากหลายแผ่กว้างนำไปสู่การมองการศึกษาแบบองค์รวม โดยวงศาวิตทยาจะวิเคราะห์เผยให้เห็นการเปลี่ยนไปภายใต้ระบอบของวาทกรรมด้วยการเชื่อมโยงกับโครงสร้างอำนาจของสังคมที่อยู่นอกภาคปฏิบัติการ (Craig, 1998 : 711) คนจะรู้เท่าทันเห็นทิศทางการศึกษาที่จะตอบสนองมวลชน อันจะช่วยแก้วิกฤติของชาติได้

ในส่วนแรกจึงนำแนวคิดวงศาวิตทยาหรือการสืบสาววงศ์วาน (genealogy) มาเพื่อศึกษาสืบสาวระบบการศึกษาไทยซึ่งถูกจัดขึ้นตามทัศนะพื้นฐานในการมองโลก ทั้งก่อนและเมื่อมีการศึกษาแบบทันสมัย เพื่อดูว่ากระบวนการเรียนรู้ในระบบการเรียนรู้ดั้งเดิมของชุมชนเป็นอย่างไร คนพูดถึงและให้ความหมายอย่างไร การขึ้นเถลิงอำนาจของการเรียนรู้ในระบบโรงเรียนด้วยความชอบธรรมในอำนาจ/ความรู้ สืบสาววาทกรรมการเรียนการสอนในฐานะประวัติศาสตร์ การสืบสาวในลักษณะความสัมพันธ์ของความรู้/อำนาจ ที่แฝงอยู่เบื้องหลังเทคนิคการเรียนการสอน อาทิ วิธีสอน การวัดผล เทคโนโลยีการศึกษา ทำอย่างไรจึงปิดกั้นเบียดขับการเรียนรู้ดั้งเดิมของชุมชนให้ค่อยๆ เร็วลง ได้ยึดถือเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์จนละเลยเหตุผลในจารีตอันอย่างไร หาร่องรอยให้เห็นกฎเกณฑ์ที่เป็นตัวกำหนดในเบื้องลึกวาทกรรมการศึกษาในแต่ละยุคสมัย

จากนั้นวงศาวิตทยาจะเผยให้เห็นกระบวนการสร้าง/สถาปนาความรู้ และการใช้อำนาจผ่านสถาบัน วินัย/สาขาวิชาการ กฎเกณฑ์ และกิจกรรมต่างๆ คือใช้วาทกรรมการศึกษาที่มีหลายชุด อาทิ ความรู้ในชุมชน วัด ชาวบ้าน พระ ครู หลักสูตร การสอน หนังสือแบบเรียน เวลาเรียน และท่าเลการเรียนรู วาทกรรมการศึกษาในโรงเรียนวาทกรรมหลักกับวาทกรรมการเรียนรู้ดั้งเดิม

และวัฒนธรรมของชุมชน สืบสาวเบื้องลึกของเรื่องเล่า (narrative) ทางกรเรียนการสอนดั้งเดิมของชุมชนกับการศึกษาในโรงเรียน

เมื่อประวัติศาสตร์ได้กระทำต่อคนด้วยวาทกรรมชุดต่างๆ มีการเบียดขับความรู้อยู่ที่เคยมีหลากหลายจนกลายเป็นความรู้หลักที่ได้ถึงอำนาจยอมกระทำความรุนแรงแก่ตัวตน คนจึงมีอัตลักษณ์ทางสังคม รวมทั้งได้รับผลจากการเบียดขับให้เป็นอื่น คนยากลำบากหรือยอมตามความรู้ที่รับใช้อำนาจหลักของสังคม รวมทั้งได้ทำมาหากินต่อมาด้วยการสร้างความรู้ด้านหรือการผสมผสานความรู้ต่างๆ เพื่อการทำมาหากิน จนมาถึงยุคทันสมัย เผยให้เห็นการสร้างอัตลักษณ์การเรียนรู้ ในระบบโรงเรียน ตามแบบแผน เงื่อนไข แบบแผนการเรียนรู้ในระบบโรงเรียนแบบครูเป็นศูนย์กลาง มีมาตรฐานเดียวกันและแลกเปลี่ยนความรู้ ส่วนเงื่อนไขวิเคราะห์ทางด้านการกำหนดนโยบายจากส่วนกลาง และการบริหารจัดการแบบราชการในเบื้องต้นแล้วดูลึกไปถึงการเรียนรู้ดั้งเดิมของชุมชน มีความพยายามสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนมาใหม่ เพื่อแย้งชิงสัญลักษณ์ต่างๆ ทางวัฒนธรรมอย่างไร

การครอบงำทางการศึกษาเหนือการเรียนรู้ดั้งเดิมของชุมชน นำมาวิเคราะห์เสริมให้เห็นภาคปฏิบัติการวาทกรรมการที่ดับลงขาดตอน ขาดการเชื่อมโยง เพราะการครอบงำ รัฐได้ใช้เครื่องมือการครอบงำ (hegemonic apparatuses) คือ โรงเรียนและวัฒนธรรม โรงเรียนจึงอยู่ในฐานะกลไกทางอุดมการณ์รัฐจึงทำหน้าที่ผลิตและผลิตซ้ำอุดมการณ์ของทุนนิยม จึงช่วยให้ผู้รู้ในชุมชนรู้เท่าทันรัฐ การจัดการเรียนรู้ดั้งเดิมจึงเป็นการเสริมสร้างอำนาจชุมชน อันเป็นส่วนประชาสังคม ซึ่งจะนำไปสู่การแย้งชิงทรัพยากรชุมชนจากรัฐ โดยการนิ่งต่อการใช้กำลังกล่าวคือ ชักนำปัญญาชนทางฝ่ายรัฐในที่นี้ได้แก่ครู มาเป็นกลุ่มการเรียนรู้ดั้งเดิมของชุมชน เพราะครูจะช่วยเชื่อมโยงการเรียนรู้ดั้งเดิมเข้ากับการเรียนในระบบโรงเรียน ครูจะได้จัดแหล่งความรู้ในชุมชน รู้จักเชิญผู้รู้ในชุมชนมาถ่ายทอดความรู้

ผลจากการวิจัยในทัศนะวงศาวិทยา จะเผย วิพากษ์ อธิบายได้ว่า ยุคสมัยของระบบการศึกษาไทยนับจากอดีตถึงปัจจุบัน มีความต่างไปจากการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์แนวจารีตได้อย่างไร และในแต่ละยุคสมัยมีกระบวนการสร้าง/สถาปนาความรู้ให้มีความสำคัญเป็นวาทกรรมหลักของชุมชน/สังคมได้อย่างไร โดยดูภาคปฏิบัติการได้เบียดขับ ปิดบังความรู้แบบแผนอื่น การเรียนรู้ดั้งเดิมและวัฒนธรรมของชุมชนหรือเชิดชูความรู้แบบใดในโรงเรียน กระบวนการเชื่อมโยงการเรียนรู้เดิมของชุมชนและโรงเรียน มีการตอบโต้ หรือการก่อตัวของอัตลักษณ์ คณินยามการเรียนรู้ดั้งเดิมของชุมชนอย่างไร ชุมชนสามารถเสริมสร้างการเรียนรู้ โดยใช้โรงเรียนเป็นองค์ประธานภายใต้เงื่อนไข และกระบวนการที่ได้จากการวิจัยอาจจะเป็นการเสริมสร้างอำนาจให้คนที่เป็นอย่างอื่น คนธรรมดาของชุมชนในทางความรู้ได้

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวงศาวทยาว่าด้วยระบบการศึกษาไทย ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยโดยใช้การสืบสาวแนววงศาวทยา (genealogy) ตามแนวทัศนะของมิเชล ฟูโก (Michel Foucault) ซึ่งมีวิธีวิทยาที่ปรากฏในเรื่อง *"The Discourse on Language"* (1972) กับ *"Nietzsche, Genealogy, History"* (1984) เป็นหลักสำหรับวงศาวทยา ประกอบกับแนวคิดโบราณคดีของอำนาจ/ความรู้และระเบียบแห่งสรรพสิ่ง ซึ่งแนวการสืบสาววงศาวทยาสามารถเผยให้เห็นมิติที่คนคิดไม่ถึงหรือไม่ให้คิด และเป็นอุปติการณ่มากกว่าพัฒนาการแบบเส้นตรงของระบบการศึกษาไทย ที่มีอยู่ภายในความสัมพันธ์เชิงประวัติศาสตร์ระหว่างความจริง (truth) ความรู้ (knowledge) และอำนาจ (power) วาทกรรมการศึกษาชุดต่างๆ วิเคราะห์ด้วยตัวบท จากเอกสาร รวมทั้งถ้อยแถลง คำพูด สัญญา ที่คนในชุมชนนิยามและให้ความหมายที่มีความรู้/อำนาจเป็นตัวกำกับเพื่อสร้างอัตลักษณ์ทางการศึกษา โดยดูจากการก่อรูปของวาทกรรม และเกิดผลผลิต อันเนื่องจากการเบียดขับความรู้ การช่วงชิงวาทกรรมทั้งภายในและระหว่างสถาบัน สาขาวิชา และระเบียบวินัย ส่งเสริมให้การศึกษาตาม "ความรู้" นั้นทรงอำนาจยืนยง และเป็นสิ่งสากล ซึ่งผลของความรู้ คนจะใช้ในการทำงานท่ามกลางกัน จึงมีการสร้าง การถ่ายทอด การหมุนเวียน การพอกพูน และผลิตซ้ำของความรู้อยู่ตลอดเวลา ส่งผลกระทบต่อคนในฐานะที่เป็นผู้กระทำและผู้ถูกกระทำ เพราะระบบการศึกษากลายเป็นความจริงที่คนเชื่อ และการศึกษาได้เข้าไปกำกับ จัดระเบียบสรรพสิ่ง และระบบความสัมพันธ์ทางสังคม

สนามของวาทกรรม

การวิเคราะห์วงศาวทยาในระบบการศึกษาไทยผู้วิจัยใช้เอกสาร ทำการวิเคราะห์ด้วยตัวบท สืบสาวการก่อรูปของวาทกรรมชุดต่างๆ การที่ผู้วิจัยสืบสาวตัวบทเพื่อให้เข้าใจอุปติการณณ์เนื่องจากตัวบทมีสิ่งแวดล้อมผู้วิจัยจึงใช้การตีความเอกสารจนเห็นอุปติการณณ์จากตัวบทพยายามมองหามิติการสื่อความหมายผ่านสัญญา ปัญหาอันเกิดจากการจำกัด การแบ่งแยก การแปรรูปของวาทกรรมเกี่ยวกับการศึกษาซึ่งทำให้ความรู้บางอย่างลดความสำคัญหรือขาดหายไป หากกฎเกณฑ์ที่อยู่เบื้องลึกของวาทกรรมอันจะนำไปสู่การเผยให้เห็นอำนาจ ความรู้และการทำงานของสถาบันทางการศึกษา ตัวบทจึงเป็นตัวผลิตวาทกรรม ดูจากเอกสารประเภท กฎระเบียบทางการศึกษา แผนการศึกษา นอกจากนี้ยังดูเอกสารประเภท หลักสูตรการเรียน หนังสือแบบเรียน ตำรา บันทึก แผนปฏิบัติการ โครงการประจำปี ใบ

ประกาศ ป้ายคำขวัญ เอกสารเกี่ยวกับการศึกษาที่ใช้ในโรงเรียนในอดีต เอกสารได้จากหอสมุด หน่วยงาน วัด สถาบัน บ้านผู้รู้ บ้านผู้นำชุมชน

เมื่อวิเคราะห์ด้วยบทจนเผยแพร่รอยยุคสมัยการศึกษาแล้ว อีกทางหนึ่งสืบสาวในชุมชน ที่การศึกษาในอดีตเป็นการศึกษาของชุมชนเอง การศึกษาของชุมชนดูจากการทำมาหากินกับมีวัดเป็นศูนย์กลางของการศึกษาต่อมา มีการจัดตั้งโรงเรียนในชุมชนขึ้นมาภายหลัง ในอดีตคนในชุมชนมีอาชีพมีฐานะมีรายได้ และนิยมส่งลูกหลานไปเรียนต่อในระดับสูงขึ้นเป็นจำนวนมากอันจะทำให้เห็นภาคปฏิบัติการวาทกรรมการศึกษาได้ชัดเจน โรงเรียนกับวัดจึงเป็นศูนย์รวมในการทำกิจกรรมของชุมชน ซึ่งอาจมีคนสองหรือสามหมู่บ้านมาใช้โรงเรียนและวัดทำกิจกรรมร่วมกัน ชาวบ้านประกอบอาชีพด้วยความรู้ที่หลากหลาย ตั้งแต่เกษตรกรรม บางส่วนค้าขาย บางส่วนรับจ้าง แบบแผนในชีวิตประจำวันและความสัมพันธ์ในสังคมจึงเด่นชัดและคนเป็นผลจากการกระทำของประวัติศาสตร์ คนในชุมชนมีส่วนได้รับผลจากการศึกษาในยุคจารีต และการศึกษาในยุคทันสมัย คนจึงมีฐานะทางเศรษฐกิจต่างกัน ปรากฏการณ์ในชุมชนบางโอกาสจึงมีการต่อสู้ในเรื่องการศึกษาและทรัพยากรในชุมชน การต่อสู้ช่วงชิงในด้านการศึกษาเป็นการต่อสู้ของภูมิปัญญาหรือความรู้พื้นบ้าน เช่น ภูมิปัญญาในการดูแลและใช้ทรัพยากร ความรู้ด้านการทำมาหากินทั้งด้านศิลปะ งานช่าง ด้านการผลิตสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ อันถือเป็นการประกาศอัตลักษณ์ของชุมชนช่วงชิงกับความรู้สากล จากคนที่ได้รับการศึกษา และมีความคิดการปฏิบัติในวิถีชีวิตแบบทันสมัย เพราะได้ถูกรวบงำจากวาทกรรมการศึกษาสมัยใหม่ โดยไม่รู้สึกรู้สัว รวมทั้งดูผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อคนในชุมชน

ชุมชนที่เป็นสนามของวาทกรรม

ชุมชนที่เป็นสนามวาทกรรมเป็นพื้นที่ของเรื่องราวมีนิเวศสิ่งแวดล้อม เป็นชุมชนเก่าแก่อายุชุมชนชาวบ้านคาดว่าไม่น้อยกว่า 200 ปี ปัจจุบันเรียกว่าบ้านคลองนพมาศ ตั้งอยู่ในเขตอำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดสุโขทัย อยู่ตอนกลางลุ่มน้ำยมพื้นที่ชุมชนเป็นที่ราบลุ่มที่ดอนลาดเทลงลำนํายม มีแม่น้ำยมสายเก่า บึงกละและแก่งและหนองน้ำเล็กๆด้านตะวันตกท้ายหมู่บ้านมีเขาใหญ่ระดับความสูงประมาณ 100 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ในฤดูน้ำหลากได้พัดพาตะกอนมาทับถมเป็นปุ๋ยให้พื้นที่สวน นา ชาวบ้านเรียกว่าพื้นที่ดินน้ำไหลทรายมูล ในช่วงเก็บข้อมูลมีน้ำท่วมติดต่อกันสองปีสมัยโบราณในฤดูแล้งน้ำยมแห้งขอด ชาวบ้านลงไปสร้างน้ำซึมบ่อทรายในโค้งน้ำหาดทรายน้ำเขียว รวมทั้งใช้หาดทรายตากใบตองมวนยาสูบ ตากหอมกระเทียม เพกา พืชพันธุ์อุดมสมบูรณ์เป็นสวนโบราณ ไร่ข้าวเบา และนาทุ่งทางท้ายหมู่บ้านออกไปทางบ้านหนองสลับ ทุ่งแม่ระวิงและบ้านเคียงสวน มีไม้ผลโบราณทั้งมะปรางเต่า ละมุด มะไฟ ส้มโอ ส้มจุก มะกรูดหอม เพกา กล้วย พืชผัก สมุนไพร ข้าวเบาโบราณพันธุ์เหลืองปานเนื้อ ปลาต่างๆ ปลาแดง ปลาช่อน ปลาสวายทำน้ำปลา จับด้วยนาง เบ็ด

การทำมาหากินคนจึงยังชีพด้วยการทำสวน นา ไร่ รับจ้างต่อแพ ทำงานช่างตีมีด เก็บหาของป่า สมุนไพร ต่อมาความเจริญมาถึงชุมชนจากทางรถไฟมาถึงสวรรคโลกเมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2452 รับส่งสินค้าข้าวเปลือก พืชไร่ ไปขายกรุงเทพ คนรับความทันสมัยเกือบทุกด้าน รวมทั้งมีการสร้างกฎแบบฝรั่ง วัดสวรรคาราม พ.ศ.2465 (เมือง ไตรทอง.2546 : 35,79) ในชุมชนมีถนนรถยนต์ราว พ.ศ. 2491 ถนนสาย 101 ปรับปรุงดีแล้วราว พ.ศ. 2515 ไฟฟ้าเข้าหมู่บ้านราว พ.ศ.2517 สถาบันวัดได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมานับตั้งแต่วันที่ 17 มีนาคม 2421 เปิดสอนธรรมบาลีอักษรวิธี เป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรม พ.ศ.2485 เป็นยุคทองทางการพระศาสนาตั้งแต่เจ้าอาวาสรูปที่หนึ่ง พระครูปลัดเล็ก ชาวบ้านรับรู้ว่าเคยรับราชการในสมัยรัชกาลที่ห้าแล้วมาบวช สำนักเรียนวัดคลองนพมาศเลื่องลือในสุโขทัยศิษย์สอบธรรมบาลีสนาบหลวงได้หลายคน บางคนส่งไปเรียนต่อสำนักวัดมหาธาตุกรุงเทพมหานคร ศิษย์มีความเป็นสัตบุรุษเป็นตัวอย่างในแบบวิถีชีวิต อาทิ นายเจริญ อาโปร่ง จึงเป็นธรรมดาที่ในชุมชนจะมีอดีตมาหลายคนและเป็นปัญญาชนชาวบ้านต่อมา โรงเรียนประถมศึกษาของรัฐตั้งอยู่ในวัดเมื่อ พ.ศ.2475 เปิดศักราชการศึกษาทันสมัยในชุมชน เรียนตามระบบการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ

ประวัติชุมชน จากเรื่องเล่า สมัยก่อนมีคลองสำคัญ คือ คลองขุนตากง ปัจจุบันดินเลนไม่เหลือสภาพคลอง ชาวบ้านใช้ในการอุปโภคบริโภค จึงเรียกคนในชุมชนนี้ว่า "บ้านคลองขุนตากง" หรือสมัยโบราณมีตัวสัตว์กระเจงลงมากินน้ำยมบริเวณนี้ แต่ต่อมาเรียกเพี้ยนเป็นบ้านคลองนพมาศมาจนถึงปัจจุบัน คนเป็นชาวพื้นถิ่นสุโขทัยมีภาษาถิ่นสวรรคโลก บางคำอาจมีรากศัพท์จากทั้งภาษาทางล้านนา เช่น คำว่าหยุด พูดว่า "ยัง" ปัจจุบันหมู่บ้านที่เป็นที่ตั้งบ้านก้านอันเป็นบ้านศูนย์กลางการศึกษา มี 92 ครัวเรือน จำนวนคน 358 คน คนส่วนใหญ่ฐานะทางเศรษฐกิจปานกลาง รวมทั้งชุมชนได้มีการแลกเปลี่ยนสิ่งของหรือความรู้ที่ชุมชนไม่มีและให้ทรัพยากรลุ่มน้ำยมเดียวกันกับชุมชนข้างเคียงบ้านย่อยที่เกี่ยวข้องจะเก็บรวบรวมข้อมูลด้วย อาทิ บ้านทรงทอง หนองสลับ เพื่อนำมาวิเคราะห์เผยภาพวงศาวานของความรู้

การเข้าสู่ชุมชนที่เป็นพื้นที่ของเรื่องราว

การเข้าสู่ชุมชนที่เป็นพื้นที่ของเรื่องราวสืบสาววิเคราะห์ด้วยบทเชิงเอกสารในฐานะแหล่งโบราณคดีของความรู้ จากสถานที่เก็บเอกสารในชุมชนรวมทั้งสถานที่เกี่ยวข้องร่วมกับอีกแนวทางหนึ่งใช้การสืบสาวโดยการสร้างแนวสนทนาเพื่อใช้สนทนากับคนที่มีความรู้ในวงศาวานของความรู้ เพื่อสนทนาทั่วไปของประวัติชุมชน เหตุการณ์ อุบัติการณ์ ทางประวัติศาสตร์สำคัญในบริบทของชุมชนจากผู้แก่ ผู้เฒ่า และคนหลากหลายความรู้ โดยยึดปัญหาการวิจัย วัตถุประสงค์ในการวิจัยเนื้อหาของแนวสนทนา จึงครอบคลุมเพียงพอที่จะสืบสาวเผยให้เห็นวงศาวานของการศึกษาไทย ในการเข้าสู่ชุมชนที่เป็นพื้นที่ของเรื่องราวได้เริ่มตั้งแต่วันที่ 30 มิถุนายน 2545 ถึงวันที่ 5 ตุลาคม 2546 ช่วงแรก เป็นการเก็บข้อมูลบริบท

ประวัติชุมชน ช่วงสองเป็นการสืบสาววงศ์วานของความรู้ชาวบ้านในวิถีชีวิตหลากหลายพร้อมกับวงศ์วานของความรู้ตามระบบการศึกษาในโรงเรียน สถาบันรัฐที่เกี่ยวข้อง ช่วงที่สามสืบสาวคนในวิถีชีวิตวงศ์วานของความรู้ที่บ้านย่อย “เกาะ” ช้างเคียงเพื่อให้เห็นภาพอัตลักษณ์ทางสังคมที่ชาวบ้านรับรู้ในยุคสมัย

ด้วยมุมมองที่มีต่อความรู้ ความจริง และอำนาจของระบบการศึกษาไทยตามแนววงศาวิทยา ประกอบกับได้เคยมีความรู้ ประสบการณ์ศึกษากับแม่ พ่อ ผู้มีวิถีชีวิตตามสวน นา ไร่ ในชนบทอันแห้งแล้งแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เคยเดินตามผู้รู้ ชาวบ้านไปสวน นา ที่อยู่ห่างจากหมู่บ้านที่ตัวเองอยู่ประมาณ 7 กิโลเมตร ทุกครั้งที่ตามไปเล่นไปศึกษาวิถีชีวิตจะได้ความรู้ ความจริงใหม่ๆ อยู่เสมอ รู้ด้านการจัดระเบียบสรรพสิ่งของการทำสวน ทำนา ล้วนมีกฎเกณฑ์กำกับอยู่เบื้องหลัง ความทรงจำได้กลับฟื้นขึ้นมาอีกครั้ง เมื่อได้เดินทางมาถึงสวนโบราณ และพื้นที่ทำมาหากินแถบลุ่มแม่น้ำยม อำเภอสวรรคโลก เมื่อทดลองเริ่มต้นพูดคุย สนทนา ได้รับรู้เรื่องราว ที่ผูกโยงไปถึงความรู้ อำนาจการทำสวนโบราณ มีความแตกต่างจากความรู้ อำนาจในยุคสมัยดั้งเดิม ที่เคยรับรู้มาจากที่อื่นๆ พื้นที่ดินน้ำไหลทรายมูลเช่นนี้ มีความต่างจากพื้นที่แห้งแล้ง และอำนาจที่กำกับอยู่ต้องเป็นคนละเรื่องราวที่เคยรับรู้ ยิ่งชาวบ้านชี้ให้ดูต้นมะปรางเฒ่าอายุกว่าร้อยปี ยิ่งสนใจที่จะสืบสาวเผยแพร่ข้อความรู้ ความจริงของสวนและวงศ์วานของความรู้โบราณเหล่านั้นปฐพืดของชาวบ้านย่อมไม่ปลุกมะปรางทิ้งขว้าง ย่อมมีเจตจำนงแน่อนในเมื่อตัวตนผู้วิจัยก็มีวิถีชีวิต โลกทัศน์ ความรู้สวน นา ธรรมชาติตามสมควรรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตเหล่านี้ อย่างน้อยก็ถือว่าเป็นลูกชาวบ้าน แม่พ่อก็ทำกินมาแบบนี้ นี่จะเป็นโอกาสอันดีที่จะเผยแพร่วงศ์วานของความรู้ของคนทำมาหากินแบบชาวบ้านขึ้นมาในพื้นที่ทางสังคม ให้คนได้รับรู้เรื่องราวบ้านที่เงียบเสียงมานาน ว่าวงศ์วานของความรู้ ยังมีสภาพความจริงเป็นอย่างไร ถูกสันคลอนอย่างไร เพราะเท่ากับเผยให้เห็นการสถาปนาความรู้ อำนาจ ในแต่ละยุคสมัยที่เป็นความรู้ อำนาจหลักของสังคม

การเข้าสู่ชุมชนที่เป็นพื้นที่ของเรื่องราว ไปตามกลุ่มวิถีชีวิต สนทนา แลกเปลี่ยนความรู้ไปตามบ้าน วัด สวน นา กลุ่มคนมีเวลาว่างในช่วงผลไม้ยังไม่ออกสนทนาก็ได้ลุ่มลึก เลิกไปให้ถูกจังหวะฤดู กลุ่มคนวิถีชีวิตรับจ้างเลือกเข้าร่วมกิจกรรมสอยเก็บผลไม้ด้วย สนทนาไปด้วย บางคนกำลังซุดหลุมปลูกต้นไม้ กำลังตัดฟันใช้การเดินไปตามช่วงสวนที่รกทึบไปตามเสียง ตัดไม้ ซุดดิน จนพบตัวคนจะได้สนทนากัน การนัดหมายจึงเลือกถือเอากิจกรรมเรื่องราวเป็นตัวตั้งต้น ฤดูเก็บผลไม้ จะเห็นกองผลไม้ อยู่มากมาย จะพูดไปตามการนั้นด้วย แล้วค่อยๆ สนทนาเรื่อง อุดมการณ์ ความรู้ ความเชื่อ พิธีกรรม ซึ่งมีเรื่องเล่าให้สืบสาวตามคนในวงวนศ์ของความรู้

ผลกระทบที่คนถูกกระทำการจากองค์ประธานของประวัติศาสตร์ อันได้แก่ ปัญญาชนที่มีอำนาจ/ความรู้อยู่ในชุมชน และเป็นผู้มีอำนาจพูดวิจารณ์ หรือตัดสินด้วยความรู้เฉพาะสาขา โดยผู้วิจัย สนทนาด้วยตนเองและกัลยาณมิตรนิสิตปริญญาเอกสาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ร่วมรุ่นที่มีประสบการณ์

วิถีชีวิตแตกต่างกันประกอบด้วยด้านสุขภาพและชุมชนคุณมนรินทร์ สังข์รักษา ด้านบริหารจัดการศึกษา คุณวัลยา ภูมิภักดีพรรณ และด้านการเรียนการสอนและชุมชนคุณมณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ ช่วยสนทนา และอภิปรายตีความความหมายความรู้อำนาจที่ชุมชนสร้างและสะท้อน การบันทึกเทป เพื่อนำไปถอดเทป และวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกับตัวบทที่เป็นความรู้จากแหล่งเอกสาร

การสนทนากับชาวบ้าน

การสนทนากับชาวบ้าน ได้แก่ คนในชุมชน ครู ผู้บริหาร พระสงฆ์ นักเรียน ศิษย์วัด เลือกจาก คนที่มีอำนาจ/ความรู้ ในชุมชน และคนชายขอบในชุมชน คนที่เป็นพวกเสียงชาวบ้านธรรมดาสามัญ คนกลุ่มที่ถูกเบียดขับด้วยการใช้อำนาจ/ความรู้ อาจเป็นชาวบ้านที่เป็นกลุ่มอาชีพดั้งเดิม หมอยา โบราณ ครูเก่า นายช่าง คนทำพิธีกรรม คาถาอาคม เป็นต้น เพื่อให้ได้ความรู้ ประสบการณ์ที่หลากหลายช่วยให้เผยแพร่การขาดตอนของความรู้ในยุคสมัยให้เห็นการต่อสู้ช่วงชิงความรู้ในยุคสมัยได้ และมีการวิพากษ์ความรู้ในยุคสมัยได้โดยอิสระ เพราะวงศาวิทยาเน้นการวิพากษ์ ในจุดกำเนิดของสิ่งต่างๆ ระหว่างการสนทนาผู้วิจัยจะได้สังเกต ท่วงที บรรยากาศ อารมณ์ ความรู้สึกของคนด้วย แนวสนทนาที่ใช้จึงมีส่วนที่เปิดกว้างต่อการวิพากษ์ และได้รับความเห็นชอบจากกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ในประเด็นสนทนาต่าง ๆ รวมทั้งผ่านการทดลองใช้ในชุมชนมาแล้วโดยสนทนากับชาวบ้านเจ้าของสวนลุงวัด อำเภอเมืองสุโขทัย และครูเก่าสวนครูประพล อำเภอศรีนคร การเลือกผู้รู้เป็นแบบเจาะจง อาทิ เจ้าพิธีกรรม ปราชญ์ชาวบ้าน คนชายขอบในความรู้ของชาวบ้าน การเลือกคนในวงศาวานของความรู้ทำมาหากินเป็นคนแรกอันจะช่วยเป็นการใช้ประวัติศาสตร์จากข้างล่างมองขึ้นไปสู่ชนชั้นนำและรัฐ คนในระบบการศึกษาสมัยใหม่และคนหลังๆ เลือกและพยายามให้ได้กรณีข้อมูลต่างออกไปจากผู้ให้ข้อมูลคนก่อน การสนทนา เพื่อสืบสาวระบบการศึกษาไทย จึงคล้ายกับการรับรู้เรื่องเล่า เป็นการเสริมสร้างอำนาจให้คนธรรมดาสามัญเป็นการพยายามชี้ชวนให้เผยแพร่ความรู้และความจริงที่ถูกกดทับหรือถูกเบียดขับได้มีโอกาสสร้างประวัติของชุมชนตัวเอง ซึ่งมีผู้ร่วมสนทนารวม 63 คน ดังนี้

วิถีชีวิตคนในวงศาวานของความรู้	ฐานะทางสังคม	เพศ	อายุ(ปี)
1. ทำสวน	กำนัน	ชาย	59
2. ทำสวน	กำนันเก่า	ชาย	82
3. พระครู	เจ้าอาวาส	ชาย	40
4. ทำสวน	ผู้ใหญ่บ้าน	ชาย	74
5. ทำสวน	ปราชญ์ชาวบ้าน เจ้าพิธีกรรม	ชาย	74
6. ทำสวน	มหาเปรียญเก่าสอนธรรมบาลี	ชาย	60

วิถีชีวิตคนในวงศ์วานของความรู้	ฐานะทางสังคม	เพศ	อายุ(ปี)
7. ทำสวน	มหาเปรียญเก๋า ครูเก่า	ชาย	71
8. หมอยาสมุนไพร	ครูเก่า ประธานกลุ่มเกษตร	ชาย	76
9. หมอนวดไทย	ชาวบ้าน	หญิง	75
10. ทำสวน สมุนไพร	ชาวบ้าน	หญิง	67
11. ทำสวน แปรรูปผลไม้	ประธานกลุ่มแม่บ้าน	หญิง	54
12. ทำสวน นา	ชาวบ้าน	หญิง	81
13. ทำสวน ข้าวเบาในสวน	ชาวบ้าน	หญิง	70
14. ข้าวเบาในสวน น้ำปลาปลาสร้อย	ชาวบ้าน	ชาย	72
15. ทำสวน รับจ้างโรงงาน	ชาวบ้าน	หญิง	43
16. ราชการ	พัฒนาชุมชน	หญิง	43
17. ราชการ	ครู	หญิง	52
18. ทำสวน	ปราชญ์ชาวบ้าน	ชาย	53
19. ทำสวน	ชาวบ้าน	ชาย	61
20. ทำสวน	ชาวบ้าน	ชาย	65
21. ทำสวน	ชาวบ้าน	ชาย	52
22. ทำสวน	ชาวบ้าน	ชาย	82
23. ทำสวนแม่ค้าแร่ขายขนมไทย	ชาวบ้าน	หญิง	50
24. ทำสวน	ชาวบ้าน	หญิง	38
25. ทำสวน	ชาวบ้าน	หญิง	41
26. ทำสวน ราชการ	ครู	หญิง	44
27. ทำสวน ค้าผลไม้ ไปตอง	ชาวบ้าน	ชาย	53
28. ทำสวน ราชการ	ครู	ชาย	50
29. ทำสวน	เหรียญกฐนกลุ่มออมทรัพย์	หญิง	43
30. ทำนา	ชาวบ้าน	หญิง	71
31. ทำสวน ค้าผลไม้ ไปตอง	ชาวบ้าน	หญิง	55
32. ทำสวน	ชาวบ้าน	หญิง	41
33. ทำสวน มะปรางโบราณ	ชาวบ้าน	หญิง	72
34. ทำสวน ราชการ	อนามัย	หญิง	45
35. ทำสวน	ชาวบ้าน	ชาย	42

วิถีชีวิตคนในวงศัวนของความรู้	ฐานะทางสังคม	เพศ	อายุ(ปี)
36. ทำสวน ค้าทางเรือ	ชาวบ้าน	หญิง	67
37. ทำสวน ค้าผลไม้	ชาวบ้าน	ชาย	41
38. เร่ขายขนมจีน ก๋วยเตี๋ยว	ชาวบ้าน	ชาย	53
39. ทำสวน	ชาวบ้าน	หญิง	46
40. รับจ้าง	ชาวบ้าน	หญิง	61
41. รับจ้าง	ชาวบ้าน	หญิง	37
42. ราชการ	เกษตร	หญิง	41
43. ทำสวน	ชาวบ้าน	หญิง	68
44. ค้าผลไม้	ชาวบ้าน	ชาย	34
45. ทำสวน เลี้ยงแพะ	ชาวบ้าน	หญิง	40
46. ราชการ	ผู้ช่วยผู้อำนวยการโรงเรียน	ชาย	57
47. ราชการ	ผู้อำนวยการโรงเรียน	ชาย	50
48. ทำสวน แลกข้าว	ชาวบ้าน	หญิง	70
49. ทำสวน แลกข้าว	ชาวบ้าน	ชาย	78
50. ทำนา	ชาวบ้าน	หญิง	75
51. ทำนา	ชาวบ้าน	หญิง	38
52. ทำนา นายพราน	ชาวบ้าน	ชาย	73
53. ทำนา นายพราน	ชาวบ้าน	ชาย	75
54. ทำนา	ชาวบ้าน	ชาย	79
55. ทำนา เหมืองฝาย	แพทย์ประจำตำบล	ชาย	61
56. ทำไร่	ผู้แทนบริษัทการเกษตร	หญิง	37
57. ช่างตีมีด เหล็ก	ชาวบ้าน	ชาย	66
58. ช่างตีมีด	ปราชญ์ชาวบ้าน	ชาย	78
59. ทำเชือกจากต้นกล้วย	นักเรียน	หญิง	15
60. ช่วยทำสวน	นักเรียน	ชาย	15
61. ทำสวน ประมง	ประมงจังหวัดเก่า	ชาย	67
62. ทำสวน	ครูเก่า	ชาย	77
63. สมาชิกเทศบาล	ครูใหญ่เก่า	ชาย	82

การวิเคราะห์ตัวบท

การวิเคราะห์ตัวบทกระทำไปพร้อมกับการสนทนา ทั้งตัวบทเอกสารและข้อมูลจากการสนทนา เรื่องเล่า(Stephenson.2000) แล้วนำมาตีความและเพื่อให้การตีความเป็นไปโดยเจ้าของปรากฏการณ์ (สุรวดี ปัดไธสง.2540 : 11) จึงใช้การสนทนา แล้วถอดเทปคำสนทนาให้ได้ตัวบท นำมาตีความหมาย ความหมายที่ได้จึงเกิดจากคนในสนาม โดยการใช้แว่นวงศาวิทยาของการสร้างวงศาวานของ ความรู้ เพื่อการจัดระเบียบสรรพสิ่งทำโดยชุดความรู้เฉพาะกลายเป็นความรู้ของยุคสมัย(episteme) เผยให้เห็นด้านที่เป็นอำนาจ ความรู้ และความจริง(Foucault.1970,1972a) กระบวนการตีความจึงเริ่ม ตั้งแต่อุดมการณ์ เจตจำนงแห่งอำนาจ ภาคปฏิบัติการทางวาทกรรม(นภภรณ์ หะวานนท์.2546 : 3) ซึ่งมีทั้งการสร้างผลิตความรู้ของชุมชนและนอกชุมชน การตีความจึงต้องสามารถเข้าใจสัญญาะ ความสัมพันธ์ หลักการที่ใช้อ้างอิง(domains of reference)(Smart. 2002 : 58) ทิศนะการมองโลก และเจตจำนงเพื่อรู้ อันจะช่วยคลี่ให้เห็นว่าอำนาจสร้างความรู้ความจริงอย่างไร(Prado.2000 : 39)การทำให้ คนยอมรับด้วยการขับเคลื่อนของชุดวาทกรรม สุดท้ายจนคนรับรู้การสร้างอัตลักษณ์ตามความจริงและ เจตจำนงแห่งอำนาจที่ครองความเป็นวาทกรรมหลัก โดยวิเคราะห์การสร้างความหมายใหม่ของชาวบ้าน อันเป็นเสียงน้อยชายขอบ(minority voice)เพื่อเปิดพื้นที่ทางสังคม ปฏิบัติการสร้างความจริงให้ แก่วงศ์วานของความรู้ชาวบ้าน

การนำเสนอเรื่องราวอันเป็นผลมาจากแนวการศึกษาวงศาวิทยา จะช่วยคลี่คลายการศึกษา แต่ละยุคสมัยออกมา รวมเปิดเผยให้เห็นกระบวนการสร้าง/สถาปนาความรู้ การใช้อำนาจผ่าน สถาบัน วิทยุ/สาขาวิชาการ กฎเกณฑ์และกิจกรรมต่างๆ จนความรู้ที่นั่นทรงอำนาจอยู่ได้ มีเรื่องราวการวิจัย แนวคิด ทฤษฎี และกรอบแนวคิดในการวิจัย วิธีดำเนินการวิจัย ยุคสมัยของระบบการศึกษาแบบจารีต วาทกรรม อำนาจและความรู้เพื่อการจัดระเบียบสรรพสิ่ง สืบสาวปลายยุคสมัยระบบการศึกษาแบบจารีต และการเริ่มสถาปนาระบบการศึกษาสมัยใหม่ การสั่นคลอนวงศ์วานของความรู้สมัยเก่า กับการเชื่อมต่อวาทกรรมของยุคสมัยการศึกษาแบบทันสมัย และ ผลจากเรื่องราวชาวบ้านจะเกิดปฏิบัติการสร้างความจริงให้แก่วงศ์วานของความรู้ชาวบ้าน

บทที่ 4

ยุคสมัยของระบบการศึกษาแบบจารีต วาทกรรมอำนาจและความรู้เพื่อ การจัดระเบียบสรรพสิ่ง

การรวมกลุ่มกันเป็นชุมชนของผู้คนได้อาศัยชุดความรู้ ประสบการณ์ เป็นเครื่องมือทำมาหากิน การจัดระเบียบสรรพสิ่งเพื่อสนองตอบอุดมการณ์การทำมาหากินแบบยังชีพ รวมทั้งสอดคล้องประสานกับ อุดมการณ์ดั้งเดิมทางด้านศาสนา ภายใต้แบบแผนการทำมาหากินแต่พอยังชีพนั้นมีพื้นฐานร่วมกัน ประการสำคัญได้แก่โลกทัศน์ การสืบสาววงศาวิทยาว่าด้วยระบบการศึกษาไทย จึงกระทำได้จาก ระบอบวาทกรรมชุดต่างๆ ซึ่งมีวาทกรรมหลายชุดผ่านระบอบวาทกรรม ตั้งแต่การลบล้างออกไป การ แทนที่ และการจัดระเบียบใหม่อยู่ตลอดเวลา ภายใต้วาทกรรมจะมีอุดมการณ์หลักอยู่เบื้องหลัง และมี ภาควิถีปฏิบัติการปรากฏตัวในรูปความรู้ อำนาจ ซึ่งมีการสร้างความหมาย ความจริงแก่ความรู้ชุดนั้น รวมทั้งมีประวัติความเป็นมาของสรรพสิ่งรองรับซึ่งเมื่อนำทั้งสองด้านเข้ามาพิจารณาจะสามารถตี ความออกมาได้ทำให้คนเข้าใจ รับรู้ตามกิจกรรมและจังหวะที่ไปกันได้ จุดเบื้องต้นซึ่งคลี่คลายได้ชัดเจนได้แก่การก่อรูปวาทกรรม ซึ่งเป็นจังหวะการให้ความสำคัญแก่วาทกรรม การเบียดขับวาทกรรม คลี่ ภาพทับซ้อนระบบการศึกษาจะเห็นอุดมการณ์และปฏิบัติการทางการศึกษาของรัฐแบบใหม่กำลังก่อ รูปขึ้น และค่อยทวีความหมายความสำคัญขึ้นเป็นเจ้าเหนืออุดมการณ์ชุดเก่าซึ่งเบื้องลึกของอุดม การณ์เป็นการกรุยทางสู่เจตจำนงแห่งอำนาจ อันมิได้มีการปะทุแสดงตัวตนของอภิอำนาจออกมาโดย ตรง หากจะมีภาควิถีปฏิบัติการวาทกรรมผ่านความรู้ และอำนาจที่หลากหลายในทุกภาคส่วนของสังคม ตัวระบบการศึกษาแบบจารีตได้สร้างความรู้ ผ่านภาษา ขนบประเพณีสังคมแห่งความเชื่ออาทร และ การทำมาหากินแบบยังชีพ กระตุ้นให้คนเป็นพวกพ้องเดียวกัน เป็นบ้านเป็นเมืองเดียวกัน ซึ่งเป็นการ ก่อตัวของรัฐดั้งเดิมที่ยังมิได้มีอาณาเขตทางแผนที่ ความเป็นรัฐ ความเป็นชาติจึงเกิดจากพลังของ ภาควิถีปฏิบัติการในยุคสมัยอันหลากหลาย คนจึงมีความเป็นสังคมภายใต้การกำหนดของตัวเอง ด้วย เจตจำนงของคน แม้มิได้เรียกระบบการเมืองการปกครองว่าอย่างใดเฉพาะ แนวคิดเรื่องอำนาจเรื่อง การปกครองได้ก่อรูปขึ้นแล้ว ผู้นำจึงใช้ปฏิบัติการศิลปการปกครองร่วมกับภาษา ระบบการศึกษา วัฒนธรรม เป็นมาตรฐานผ่านผู้รู้ของชุมชนก่อให้เกิดอัตลักษณ์คนในชุมชนขึ้นมา

การทำสวนโบราณสะท้อนให้เห็นการยืนบนลำแข้งตัวเองด้วยการใช้ภูมิปัญญาและชุด ความรู้ที่คนในชุมชนสร้างขึ้น ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง ประวัติของการสร้างความรู้เริ่มจากความ พยายามคิดหาวิธีการแก้ปัญหาการทำมาหากิน ความรู้ชุดต่างๆที่สร้างขึ้นมีความเป็นตัวของตัวเองคือ

สร้างและใช้ภายในชุมชน ยุคสมัยในความรู้ของชาวสวนโบราณจึงชัดเจนและบางชุดความรู้สามารถมีพลังข้ามยุคสมัยไปได้

อุดมการณ์ดั้งเดิมการทำมาหากินแต่พอยังชีพของชุมชน ชาวสวนมีความซาบซึ้ง ผลผลิตที่ได้อาจใช้ทำบุญให้ทานและแลกเปลี่ยนของแลกของ สร้างความมั่นคงเชิงอาหาร การทำมาหากินคนใช้ความรู้และเทคนิคโดยความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ความรู้ประสบการณ์ทำสวนทำมาหากินจึงออกเอยมาจากโลกทัศน์ดั้งเดิมที่คนมีมาก่อนและได้รับการปลูกฝังมาแต่เยาว์วัยจากชุมชน เกิดความสมดุลในระบบธรรมชาติสิ่งแวดล้อม พร้อมไปกับการสะสมคน รวมคน ผ่านระบบการเมืองการปกครองของชาวสวนอันเป็นการปกครองแบบใช้ความรู้ ความสัมพันธ์ของคนผ่านระบบญาติ และความเป็นพวกพ้องเดียวกัน ความรู้ความจริงจึงยังไม่ถูกจัดชั้น ส่งผลให้การถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นหนึ่งทำได้ง่าย ยุคสมัยนี้เป็นยุคสมัยความรู้สวนโบราณ

การค่อยๆ คลี่ภาพของยุคสมัยจากมิติอุดมการณ์และภาคปฏิบัติการวาทกรรมจะเริ่มต้นจากการคลี่คลายตัวอุดมการณ์ของชาวสวนและภาคปฏิบัติที่คนสร้างสถาปนาความรู้ อำนาจความจริงขึ้นมารับใช้การทำมาหากินและบงการวิถีชีวิตของตนเอง ความรู้และประสบการณ์ที่คนสร้างขึ้นจากโลกทัศน์แบบดั้งเดิมจึงเป็นความรู้ต้นทุนที่คนสะสมความรู้และใช้ความรู้ได้อย่างมีความหมายและคุณค่า และความรู้ต้นทุนจะเป็นฐานช่วยสร้างสรรค์ความรู้ใหม่ให้งอกเงยได้ชาวสวนจึงไม่เคยจนแต่มีจนตรอกต่อธรรมชาติแต่สามารถอยู่ร่วมกับความหลากหลายของธรรมชาติได้ ขณะที่ทางด้านสังคมคนได้มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจมากขึ้นจากเดิมที่สัมพันธ์กันด้วยระบบเครือญาติแสดงให้เห็นความโดดเด่นของอัตลักษณ์ชาวสวนโบราณ และได้รับการขนานนามว่าเมืองผลไม้ และมีผู้รู้ทางการทำมาหากินเป็นผู้ประศาสน์การ ผู้รู้เหล่านั้นเก่งรอบด้าน ชำนาญการหาเลี้ยงชีพ มีประสบการณ์ที่กว้างขวางหลากหลาย ไวต่อปัญหาและเป็นผู้พูดบอกความรู้ ภายใต้ความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชุมชนเป็นทุนเดิมปฏิบัติการวาทกรรมจึงเป็นไปตามระบอบสามารถดำรงอำนาจความรู้แห่งสวนโบราณ

อุดมการณ์ โลกทัศน์ เจตจำนงพื้นฐานปฏิบัติการสร้างระบบการศึกษาแบบจารีต

อุดมการณ์ที่ผู้วิจัยมุ่งสนใจหมายถึงอุดมการณ์ที่สร้างขึ้นจากผู้มีอำนาจ อุดมการณ์เป็นแค่เจตจำนงของผู้มีอำนาจ ส่วนการทำให้คนเห็นด้วยนั้นอาจทำได้ทั้งการใช้กลไกอุดมการณ์ทั้งแบบอำนาจบังคับและแบบครอบงำทางความรู้ ส่วนโลกทัศน์เป็นทัศนะการมองโลกของคน และมองเห็นโลกเป็นอย่างไร โดยการพิจารณาการก่อรูปของวาทกรรม ที่จัดว่าเป็นระบบการศึกษา ได้แก่ การศึกษาด้านศาสนา และการทำมาหากิน มีความสำคัญและทรงอำนาจ ศาสนาจึงเป็นปุมของความรู้ในยุคสมัยนี้ ความรู้จากศาสนามีอิทธิพล และเข้าไปจัดระเบียบสรรพสิ่งภายในสังคม ผู้คนที่ถูกความรู้ทางศาสนาจัดระเบียบให้แล้วเมื่อมีความคิด อุดมการณ์จึงสะท้อนเจตจำนงผู้มีอำนาจทางศาสนา ส่งผลให้

สังคมร่มเย็น สงบสุข เปี่ยมล้นด้วยความเมตตา และการช่วยเหลือ ให้อาน ให้อภัยกัน พ่อแม่จะทำให้ลูกเห็นถึงความมีเมตตา และศีลธรรม ลูกๆ จะทำตาม การขัดเกลาเชิงนี้จึงอาศัยความรู้ทางศาสนาเข้าช่วยและเป็นแกนให้แก่สังคม คนมีแนวโน้มจะรวมกลุ่มกัน ช่วยเหลือกัน ตั้งแต่การตั้งบ้านเรือน สังเกตว่าพยายามตั้งรวมกลุ่มกัน จากนั้นสรรหาผู้นำเพื่อเป็นแกนบ้าน เป็นเสาหลักของบ้าน การเกิดขึ้นของผู้นำจึงถูกคนในชุมชนคัดสรรมาจากคนมีความรู้ในทางศาสนา รวมทั้งความรู้ด้านการทำมาหากิน รู้จักเสาะแสวงหาทรัพยากร น้ำ ดิน ไม้ สมุนไพร ด้วยความรู้ที่สร้างขึ้นภายในชุมชนตั้งแต่รุ่นก่อน แล้วถ่ายทอดลงสู่คนรุ่นถัดๆ มา เมื่อจะคลี่ภาพระบบการศึกษาในวิถีชีวิต จึงควรเริ่มที่สถาบัน วิชาการและวินัย ความรู้ กฎ และกิจกรรม ซึ่งการก่อรูปของวาทกรรมจะยึดโยงกันเป็นเครือข่ายภายในสังคม เป็นระบบการศึกษาในวิถีชีวิต ที่กลายเป็นความจริงของสังคมในยุคสมัยนั้น รวมทั้งได้ส่งผลกระทบต่อชีวิตของผู้คนในฐานะที่เป็นผู้ถูกกระทำ และกระทำการภายในวาทกรรม และยากที่คนจะพ้นจากอำนาจของวาทกรรมแห่งยุคได้ ประวัติศาสตร์สังคมในชุมชนที่ศึกษาจะฉายให้เห็นภาพตามนัยของความรู้ยุคสมัย

การสร้างอุดมการณ์ของชุมชนคลองนพมาศจะคลี่คลายได้จากตัวบทหรือภาคปฏิบัติการวาทกรรม ซึ่งมีกระบวนการต่อยาวาทกรรม ผ่านปฏิบัติการก่อรูปวาทกรรมให้คนในชุมชนได้ลงมือปฏิบัติ เกาะติดอยู่ในกระแสอุดมการณ์นั้น จนคนยอม คำนึงกับภาคปฏิบัติการนั้นในวิถีชีวิต ในที่นี้ได้แก่อุดมการณ์ "การทำสวนโบราณการทำมาหากินด้วยความรู้" ซึ่งเป็นอุดมการณ์ที่ได้รับการสืบทอด ชุมชนสวนโบราณเป็นชุมชนทำมาหากินโดยการอาศัยทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ไม้ สัตว์ป่า กว่า 100 ปีมาแล้วผู้นำยุคแรกได้พากันบุกเบิกกันสร้างเปิดป่ามาเป็นไร่ ปลุกถั่วเหลือง ยาสูบ ฝ้าย รวมทั้งไร่ข้าว ต่อมาเริ่มร่นที่ดินสร้างเป็นสวนโดยไม่ไค่นไม้ผลดั้งเดิมแต่ใช้การปลูกเพิ่ม อันเป็นระบบการศึกษาในยุคจารีตพ่อสอนลูกปู่สอนหลาน ทำตามแบบอย่างการสะสมความรู้การทำสวนโบราณจึงเป็นกลไกการปลูกฝังอุดมการณ์การทำสวนโบราณด้วยความรู้ ที่มีเจตจำนงเพื่ออำนาจของการปกครอง สุดท้ายก่อให้เกิดอัตลักษณ์ทางสังคมชาวสวน คนในสังคมรับรู้ว่าคุณคนและดินแดนแถบนี้เป็นเมืองผลไม้ และนาข้าว ซึ่งจะสืบสาวเผยเงื่อนไขเฉพาะตัว ความไม่ต่อเนื่อง ความไม่ราบรื่นของความรู้การทำมาหากินในวิถีชีวิตประจำวันแต่ดั้งเดิมของคน

สนามวาทกรรมในยุคสมัยระบบการศึกษาแบบจารีต

สังคม ชุมชนไทย สถาบันทางศาสนา และสถาบันทางการทำมาหากินต่างๆ เป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ผลิตความจริงให้แก่คนในชุมชน โดยการสร้างปฏิบัติการผ่านความรู้ มีความรู้หลายรูปแบบ ในงานวิจัยนี้จึงเรียกการสืบสาวเครือข่ายชุดความรู้หลายชุดว่า วงศวานของความรู้ ซึ่งหมายถึงเครือข่ายของความรู้ในยุคสมัยจารีต เจตจำนงเพื่อรู้นี้ล้วนออกมาจากผู้มีอำนาจ ผู้รู้ ซึ่งผู้มีอำนาจ ผู้รู้ ก็จะพยายามทำให้เจตจำนงของตนหรือกลุ่มตนเป็นจริงขึ้นมา อุดมการณ์จึงสร้างขึ้นมารองรับ เจตจำนง

ดังนั้นในงานวิจัยวงศาวิทยา เมื่อพูดถึงอุดมการณ์ จึงมิใช่การอธิบายเนื้อหาทางอุดมการณ์ วงศาวิทยาว่าด้วยระบบการศึกษาไทย จึงมิได้เน้นการเปลี่ยนอุดมการณ์ของคนจากชุดหนึ่งไปสู่ชุดหนึ่ง แต่ต้องการเผยให้เห็นความเป็นไปได้ของการสร้างความจริงขึ้นมา โดยอาศัยความรู้ อำนาจ ซึ่งการสื่อให้คนพูด คิด แสดงออกไปตามความจริง ส่วนหนึ่งทำด้วยภาคปฏิบัติทางสถาบันของการสร้างความจริงในชุมชน ซึ่งทำให้สภาพวิถีชีวิตของคนถูกตีตรากำหนดมาตรฐานด้วยค่านิยมของชนชั้นผู้นำ คนตามสภาพวิถีชีวิตจำพวกคนรับจ้าง คนหาเช้ากินค่ำ คนแม่บ้าน คนทำสวน ทำนา กลายเป็นคนที่ถือว่าไม่มีความรู้ ต้องรอรับคำสั่ง คำแนะนำ ว่าความรู้ที่เหมาะสมที่ควรในการประกอบอาชีพในชีวิตประจำวัน ควรจะอย่างไร ใช้ความรู้ใหม่ๆ อะไร คนผู้รู้ที่บอกคนตามสภาพชีวิตเหล่านี้มีสิทธิอะไรจึงมาบอกเขาได้ อำนาจ ความรู้แบบไหนจึงทำให้เขาเป็นผู้ที่อยู่ในตำแหน่งแห่งที่เหนือกว่าชาวบ้าน สถาบันในชุมชนในยุคจารีตจึงเป็นอาณาบริเวณเฉพาะที่พยายามจะคลี่คลายหรืออาจจะเรียกว่าเป็นสนามวาทกรรม ซึ่งจะช่วยให้เผยโครงสร้างอำนาจที่มากกระทำต่อชาวบ้านได้ชัดเจนขึ้น คนยังคุ้นชินกับสถาบันในชุมชนในยุคจารีตมากเท่าใด ก็ยิ่งรู้สึกกว่าชีวิตจริงเป็นเรื่องปกติ ความรู้ อารมณ์ ความรู้สึกชาวบ้านไม่เห็นมีอะไรแปลก ทั้งที่สิ่งต่างๆ เหล่านั้นมีเรื่องของอำนาจอยู่ด้วย ซึ่งต้องการจัดระเบียบ ควบคุมคน หรือกำกับให้สรรพสิ่งในชุมชนเป็นธรรมดา

ในชุมชนมีการใช้อำนาจและการผลิตความจริง ทั้งการใช้อำนาจและการผลิตความจริง กระทำกันอยู่ในสนามวาทกรรมนับเป็นปรากฏการณ์ในชุมชน ที่ดำเนินไปอย่างเงียบเชียบ ชุมชนอยู่ในโลกแห่งความสงบไม่รุนแรง เพราะผู้รู้ผู้นำในชุมชนพยายามประคับประคองจัดระเบียบความคิดวิธีการมองโลกให้คนในชุมชนเห็นความจริงในแบบเดียวกัน ทำให้คนปรองดองทางความคิดติดต่อกัน ปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงวิธีการมองโลก การรับรู้ จึงค่อยๆ ดำเนินไป หรือบางครั้งคนก็ตั้งคำถามเก็บไว้ในใจรอเวลาจนเหมาะสมจึงเริ่มมีปฏิบัติการตอบโต้ หรือเปลี่ยนแปลง ความคิดเดิมไปสู่ความคิด ความรับรู้ใหม่ของตัวเอง ซึ่งปฏิบัติการสำแดงชัดเจนในสถาบันบ้าน วัด สวน ไร่ข้าวเบา และนา คนทั่วไปเมื่อได้ยินคำว่าบ้าน วัด สวน ไร่นามีความเป็นสถาบัน คงขยายความให้ชัดเจนว่าสถาบันในฐานะสนามของวาทกรรม มิใช่สถาบันตามนิยามของศัพท์บริหารจัดการ ยุคจารีตตามความรู้ของชาวบ้าน สถาบันยังรวมความไปถึงสถาบันที่อยู่เหนือธรรมชาติ อาทิ สวรรค์ นรก ผู้รักษาภูเข่า แม่น้ำ สนามของวาทกรรม เป็นพื้นที่เชิงสังคม มิได้ขีดเส้นแบ่งหนาเตอะแบบแผนที่ภูมิศาสตร์กายภาพ สนามวาทกรรมเป็นพื้นที่ทางสังคมที่เอื้อให้คนมีตำแหน่งแห่งที่ ดำรงอยู่ด้วยความลงตัวพอดีเป็นปกติ คนกับสถาบันในชุมชนแบบง่าย ๆ นี้ได้ช่วยให้เราเห็นการปฏิบัติการวาทกรรมของวงศาวานของความรู้ ซึ่งวงศาวานของความรู้หมายถึงชุดความรู้ เครือข่ายของความรู้ ที่เกิดจากอำนาจของผู้มีอำนาจ ผู้รู้ เป็นผู้สร้างความรู้ (constitution of knowledge) ดังนั้นความรู้จึงมิได้ปลอดจากเจตจำนง ความรู้เป็นการเมืองเสมอ การสืบสาววงศาวานของความรู้ จึงช่วยให้เห็นภาพของระบบการศึกษา เพราะในแต่ละยุคสมัย (episteme)

ความรู้มิได้มีความหมายหยุดนิ่ง หากแต่ได้มีการใช้ ถ่ายทอด พอกพูน หมุนเวียนความรู้อยู่ตลอดเวลา ในชุมชนเมื่อลงรากปักฐานได้แล้ว สถาบันต่างๆ จึงมิได้หยุดเฉย หากแต่มีปฏิบัติการสร้างและ ใช้ความรู้อยู่ตลอดเวลา บางยุคสมัยความรู้บางชุดได้سابสูญลงไป หรือไม่เหมาะสมกับยุคสมัย เมื่อคนไม่พูดถึงไม่นำมาใช้ในการสื่อสารภายในสถาบัน หรือระหว่างสถาบัน ความรู้นั้นก็สิ้นลมหายใจ กลายเป็นความรู้เล็กในสนามวาทกรรมนั้น

การพูดถึงว่าความรู้มีการสร้าง ใช้ สะสมพอกพูน หมุนเวียน นั้น หมายถึงความรู้ในฐานะที่เป็นสิ่งที่คนสร้างขึ้น มิใช่ความรู้สูงสุด แบบแนวคิดพุทธศาสนา คำว่าการสะสมความรู้จึงเป็นการชี้ให้เห็นว่า คนได้มีการรับรู้ หรือทำให้รับรู้ว่าความรู้สะสมได้ ทั้งที่กระบวนการคิดอาจเป็นการปรับเปลี่ยนไปจากชุดความคิดเก่าดั้งเดิม หรือเปลี่ยนกระบวนการทัศน์เก่าไปสู่กระบวนการทัศน์ใหม่ ในงานของชุมชนมีความรู้หลายอย่างเป็นทำนองนี้ ความคิดกระแสหลักว่าด้วยความรู้ คนก็จะสร้างความรู้ ความจริงเสมือนการสร้างความรู้มั่งคั่ง

ระบบของการกำหนดความถูกต้องว่าอะไรจริงหรือไม่จริง มีหลากหลายวิธีการ วิธีการหนึ่งที่เป็นวิธีการสร้างไว้ก่อนหน้าที่ชาวบ้านจะมีภาคปฏิบัติการทำมาหากินได้แก่ การใช้กลไกของอำนาจประกอบสร้างอุดมการณ์ขึ้นมา (ideological productions) ในงานวงศาวิทยาว่าด้วยระบบการศึกษาไทยจึงจะได้ใช้คำว่า “อุดมการณ์” ในความหมายว่า เจตจำนงของผู้มีอำนาจปรารถนาให้เกิดเป็นสัจจะความจริง ซึ่งอุดมการณ์แบบกระแสหลักได้แก่ ความคิด ความเชื่อ แต่ในวงศาวิทยาใช้คำว่าอุดมการณ์ต่างออกไปในฐานะที่อุดมการณ์เป็นสิ่งประกอบสร้างตามเจตจำนงของผู้มีอำนาจ จึงจะต้องเผยอุดมการณ์ให้เห็นความแยบยลของอำนาจ มิใช่การอธิบายการทำงานของอุดมการณ์ในสมองความคิดของคน (self) (ดูใน Foucault. 1976 : 102) ซึ่งภายในชุมชนจะเห็นอุดมการณ์พยายามมีจุดยืนความพยายามสร้างให้คนเข้าใจว่านั่นคือ ความจริง และที่บอกว่าอุดมการณ์เป็นความเชื่อก็เพื่อเป็นการเปลี่ยนแปลงความเชื่อคน ให้เชื่อไปตามปรารถนาเจตจำนงผู้มีอำนาจ อีกทั้งอุดมการณ์ได้ทำหน้าที่รับใช้ กำหนดเศรษฐกิจ การบริโภค และวัตถุสิ่งของ ทำให้คนรู้ไม่เท่าทัน “อุดมการณ์” จากผู้มีอำนาจเหล่านั้นของยุคสมัย อุดมการณ์ เจตจำนงแห่งอำนาจ ผู้ปกครองในยุคจารีตให้โอกาสคนใช้ความรู้ทำมาหากิน ซึ่งการที่คนได้มีโอกาสสร้างความรู้ในมิติหนึ่งก็เป็นการจัดระเบียบสรรพสิ่งไปในขณะเดียวกัน เพราะผู้ปกครองได้รู้ว่าคนต้องการทำมาหากิน และได้มีตัวตนปรากฏออกมา ไม่เป็นที่สงสัยคลุมเครือ แต่คนเมื่อกระทบกับอำนาจความรู้ในต่างมิติจะเริ่มรู้ตัวและตั้งข้อสังเกต และผลิตต์วาทให้ตีความ ให้เข้าใจว่าหลักการเอื้ออาทรเป็นหลักการที่คนอ้างอิงในยุคสมัยดั้งเดิม

เมื่อก่อนตอนเป็นเด็ก ๆ เขาจะปลูกต้นหอมกัน และก็ผักชี เขาก็จะหากินตามพื้นข้างบนนี่ะตรงที่เขาเป็นริมตลิ่ง เขาก็ลงไปทำแปลง และก็เพาะปลูก บ้านไหนปลูกก็เอาของมาแจกกัน นะ ใครจะกินผักชีก็ไปถอนมาแจกกัน

หลายคนอาจสงสัยว่าทำไมผู้ปกครองถึงต้องสร้างอุดมการณ์จัดระเบียบผู้คน เหตุผลที่สะท้อนได้แก่ความสงบราบคาบ เพราะการให้คนได้ใช้ความรู้ จะเห็นอาการของคน ทราบความเป็นมา ความต้องการเสียแต่เนิ่น การจัดการก็ง่ายเข้าและทันเวลา คนเป็นผู้ปกครองมองอนาคตออกไปไกล ยิ่งมองออกไปไกลมากเท่าใด การจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นย่อมยิ่งง่ายตาย การให้คนใช้ความรู้จึงเป็นการเผยนิสัยใจคอ อารมณ์คนด้วย คนที่มักมากโลกต้องการที่ดินมากขึ้น รุกที่ทางคนอื่นก็จะเผยนิสัยออกมา นำไปสู่การขัดความขัดแย้ง บางคนก็เชื่อในโชคชะตาสุดโต่งจะถูกดึงกลับเข้าสู่โลกความจริงของชุมชนในยุคสมัยด้วยศาสนา ผู้นำในยุคจึงมิให้ปล่อยปละละเลย แต่พยายามล่องรู้ รู้จักความรู้ การทำมาหากินที่คนใช้อยู่ในชุมชน

การเผยภาพยุคสมัย ความหมายของคำว่ายุคสมัย (episteme) หมายถึงการวิเคราะห์ 1) ทศณะการมองโลก บรรทัดฐาน 2) สิ่งยึดถือเป็นหลักการของยุค 3) การกระจายความรู้ 4) เหล่าประสบการณ์ที่คนได้ประทะสร้างสรรค์ ดังนั้นคำว่า ยุคสมัย จึงมิใช่องค์ความรู้โดดๆ (the episteme is not a form of knowledge ,connaissance) หรือชนิดของความรู้มีเหตุผล หรือความเป็นวิทยาศาสตร์ หรือความเป็นตัวตนที่ถูกกระทำ หรือวิญญาน หรือเฉพาะแต่ช่วงเวลา (period) (ดูใน Foucault 1972 a ; 191) ในงานวงศาวิทยาาระบบการศึกษาไทยผู้ศึกษาสนใจใช้คำว่ายุคสมัยที่หมายถึงทศณะการมองโลกของคนอันเกิดจากการสร้างขึ้นของความรู้ตามความเข้าใจของชาวบ้านเมื่อสะท้อนประสบการณ์คนจะหมายถึงวิถีชีวิตที่ล่วงผ่านมาแล้ว อาจเป็นตัวบทบอกเล่าจากส่วนความทรงจำ รอยพิมพ์ใจ หรือความอัดอั้นปวดร้าวใจจากการถูกกดบังคับของโครงสร้างอำนาจ การช่วงชิง (struggles) ระบบกฎเกณฑ์ต่างๆ สร้างเรื่องเล่าหรือสารภาพ หาเหตุใช้ดุลยพินิจหาทางออกให้แก่การกระทำ กฎเกณฑ์จึงเกี่ยวข้องกับการตีความของคนชาวบ้านด้วย และชาวบ้านก็จะตีความกฎเกณฑ์ออกมาเรื่อยๆ (series of interpretations) ดังนั้นเป็นการเผยประสบการณ์ชาวบ้าน ซึ่งประวัติศาสตร์จากความทรงจำ จากเรื่องเล่า จึงครอบคลุมทั้งสภาพร่างกาย อารมณ์ ความรู้สึก สำนึก เหล่านี้ล้วนเป็นปฏิบัติการมากกว่า พัฒนาการแบบการบันทึกประวัติศาสตร์กระแสหลักที่ว่าการศึกษาเริ่มมีจุดเริ่มต้น การดำเนินเดินเรื่องและจุดจบประวัติศาสตร์ ทั้งที่ประวัติศาสตร์สร้างจากเจตจำนงแห่งอำนาจ อาจมิได้มีความต่อเนื่อง (uninterrupted continuities) (ดูใน Smart. 2002 : 58-57) ในยุคจารีตการสืบสาววงศาวิทยาว่าด้วยระบบการศึกษาไทย เวลาดูความไม่ต่อเนื่องจึงได้แก่การวิเคราะห์สิ่งขาดหายไปจากยุคสมัย ซึ่งการขาดหายไปนั้นอาจเกิดจากอำนาจของการให้มีอันเป็นไปเยี่ยงนั้น ชาวบ้านอาจเห็นได้จากวงศาวานของความรู้ และก่อรูปอัตลักษณ์ทางสังคม ให้คนได้เห็นอัตลักษณ์ของชุมชน คนจึงสังเกตได้จาก ภาวะความแตกหักกระจายที่ล้วนมีส่วนสร้างอัตลักษณ์ (constructed identity) ให้ต่างไปจากสภาพดั้งเดิมของอัตลักษณ์โบราณ ฉะนั้นวงศาวิทยาจึงหยุดไม่เข้าไปให้ถึงจุดกำเนิดประวัติศาสตร์ ประวัติ

ความเป็นมาของอัตลักษณ์นั้นเพราะเชื่อว่าไม่มีอัตลักษณ์ดั้งเดิม ความจริงที่จะบอกให้คนตามอุดมการณ์จึงหาไม่ การตีความว่าจริงตามนั้น ความจริงสูงสุดหาไม่ มีแต่การสร้างความหมาย ตรงนี้เองที่วงศาวทิตยาจะต้องเป็นวิธีวิทยาในการทะลุทะลวงข้อกำหนด ความคุ้นเคย ด้วยการรื้อถอนความคิด เมื่อมีการแต่งเติมสรรค์สร้างสาระ ความหมายก็就会被ใส่ใส่แต่งเติมให้ต่างออกไปจากการรับรู้ของคนในยุคสมัยนั้นแต่ละยุค ประวัติความเป็นมาการหยุดนิ่ง ภาพนิ่ง จึงอวดอ้างหรือใช้อ้างอิงไม่ได้ เพราะไม่พ้นไปจากการสร้างประวัติศาสตร์มาในแบบแผนหนึ่ง อัตลักษณ์ตัวตนที่เห็นและรับรู้กันอยู่ขณะหนึ่ง จึงเห็นการแต่งเติม ครอบงำ และสร้างให้เห็นความจริงตามนั้นโดยสนามวาทกรรม ปฏิบัติการสำคัญในชุมชนที่ควรเผยแพร่ภาพให้เห็นได้แก่ “สถาบันต่างๆ” ในชุมชน

ยุคสังคมแบบจารีตของชุมชนสวนโบราณบ้านคลองนพมาศมีสถาบันที่เผยแพร่ให้เห็นวาทกรรมระบบการศึกษาดั้งเดิมจากสนามวาทกรรมได้แก่ บ้าน วัด สวน ไร่ข้าวเบาและนา การสืบสาววงศ์วานของความรู้หรือวาทกรรมที่ทรงอำนาจของยุคสมัยเพื่อเผยแพร่ภาพยุคสมัยของระบบการศึกษาไทยในมิติที่ต่างไปจากประวัติศาสตร์การศึกษาแบบพัฒนาการ ความรู้ของยุคสมัยจะแคบเพียงใดหากผูกขาดอยู่เพียงตัวบท หอเอกสารที่มองเพียงองค์ประธานทางประวัติศาสตร์การศึกษา กระบวนการสร้างความรู้ การรับรู้การสั่งสม ถ่ายทอด และผลิตซ้ำความรู้ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตในหมู่บ้านธรรมดาไม่เป็นที่จะต้องเผยแพร่ให้สังคมรับรู้ ความรู้ของยุคสมัยจากชาวบ้านธรรมดาไม่ถือว่าเป็นความรู้ “ความจริง” ในสังคมหรืออย่างไร เพื่อให้เห็นการเริ่มปิดกั้นบรยายแยกการลดระดับความสำคัญของความรู้การทำมาหากิน จึงเริ่มเผยแพร่ภาพตั้งแต่การสร้างวาทกรรมผ่านบ้าน วัด สวน การทำไร่ข้าวเบา การทำนา การเผยแพร่ภาพผ่านสถาบันชีวิตทางสังคมเพราะมีปฏิสัมพันธ์ ความรู้จากประสบการณ์จนปรับตัวและดำรงอยู่ได้อย่างสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติของยุคสมัย บ้านเชิงสังคมมองที่ความสัมพันธ์และความรู้ ชุมชนบ้านคลองนพมาศ เป็นการจัดระเบียบคนผ่านความรู้ แต่ยุคสมัยเปลี่ยนผ่าน ความรู้มิได้หายวับไปกับตา แต่อาจเป็นสภาวะความรู้ที่ถูกกดทับ และสรรพสิ่งมิได้มีแก่นแท้อย่างเดียว ความหลากหลายในแก่นแท้ของระบบการศึกษาในยุคสมัยกล่าวคือความรู้ของแต่ละสนามวาทกรรมต่างได้มีการสร้างสะสม และใช้ความรู้เพื่อให้เกิดการสร้างคนในชุมชนให้เชื่อเห็นเป็นความจริงเป็นผลสำเร็จ จึงควรได้รับการสืบสาว เผยออกมาเพื่อให้คนได้เห็นความรู้ที่คนในสังคมจารีตจัดลำดับว่าเป็นความรู้ที่เป็นเลิศ

บ้าน : สนามแรกของปฏิบัติการทางความรู้

การวิเคราะห์วงศาวทิตยาว่าด้วยระบบการศึกษาไทยให้เห็นภาพของบ้านในฐานะที่เป็นสนามวาทกรรม เพราะภายใน “บ้าน” เชิงสังคมเป็นระบบการศึกษาพื้นที่แรกของคน สังคมหมู่บ้าน ทำให้พ่อแม่ต้องสร้างความรู้ว่าด้วยการดูแลตัวเอง ขณะตั้งครรภ์ ความรู้ของคนตั้งครรภ์จึงมีมาแต่ภายในบ้าน โดยผูกโยงกับอำนาจของพ่อบ้าน ที่จักต้องคอยดูแล หาโอกาส สร้างบทบาทความชอบธรรมด้วยการ

ออกทำมาหากิน เตรียมที่ทางซ่อมแซมบ้าน จัดที่คลอด อยู่ไฟ หาฟืนจากไม้มุงคล และคว้นไฟจากไม้ บางอย่างทำให้คนท้องคนอยู่ไฟแพ้ ความรู้การหาฟืนอยู่ไฟให้ภายหลังคลอดนับเป็นความชอบธรรมสูงส่งที่พ่อบ้านอ้างเหนือความรู้ของการดูแลครรภ์ของแม่ลูกอ่อน แต่ปรากฏการณ์ที่เปลี่ยนไปภายหลังคลอดลูกแล้ว กลายเป็นระบบระบวงระไวที่คนในบ้านจะต้องดูแลลูกเต้า การหาอาหาร การหาสิ่งยังชีพ หรือการปรับตัวให้ได้มาซึ่งเครื่องยังชีพ ก็ด้วยต้องการประคับประคองให้ครอบครัวรอดตัวอยู่ได้ต่อไป ภายในชุมชน "เลี้ยงลูกได้ หากินเป็น" นับเป็นความรู้ที่คนในบ้านต้องสร้างสรรค์ โดยทั้งปวงผ่านการใช้อำนาจ (interplay of powers) (Foucault. 1970 : 46) หากแม่พ่อบ้านคนใดไม่ใส่ใจความรู้ตั้งแต่การเลี้ยงลูกได้ หากินเป็น คนนั้นจะถูกอำนาจของพ่อตา แม่ยาย ญาติฝ่ายหญิงออกโรงโจมตีว่ากล่าวทอหึงไม่ใส่ใจ บ้านช่อง คนเป็นพ่อของชุมชนถือว่าบกพร่องมาก มายาการชุดนี้ ครอบคลุมคนให้ต้องสยบต่อกฎเกณฑ์การเลี้ยงลูกเพื่อให้ลืมตาอ้าปากเติบโตได้ช่วยพ่อแม่ทำงานได้

ส่วนความรู้ที่บ้านสร้างเกี่ยวกับการทำมาหากินต้องมีการฝึกฝนทักษะให้อยู่ในนั้น "หากินได้ เอาตัวรอดได้" ความรู้ที่บ้านสร้างเป็นความสัมพันธ์ และอำนาจอย่างชัดเจน ลูกช่วยสร้างความรู้ อาหาร ทักษะชีวิตกับพ่อแม่ การก่อเกิดวิถีชีวิตเกิดแต่บ้านนี้เอง เพราะทั้งความรู้ โดย "วิชาทำมาหากิน" คนค่อยๆ สร้างขึ้นและใช้ในสภาพจริงของบ้าน ความสั่นคลอนของความรู้จากบ้านทำให้คนต้องหันเหไปพึ่งพาความรู้จากต่างบ้าน ด้วยกระบวนการแลกเปลี่ยนความรู้ ศัพท์เกี่ยวกับบ้านเชิงสืบค้นจึงปรากฏมากมายตั้งแต่ "ที่บ้าน" "ข้างบ้าน" "แม่บ้าน" "พ่อบ้าน" "ลูกบ้าน" โลกทัศน์ มุมมองของคนทำไมมองบ้านในเชิงสังคม ก็เพราะในยุคจารีต คนต้องพึ่งพากันรวมหมู่ กับร่วมกันทำงานภายในบ้าน ญาติ พี่น้อง คนยุคนี้อาจเอาตัวรอดด้วยระบบเครือญาติเป็นอันดับแรก ความเป็นสังคม มากกว่าการมุ่งสร้างบ้านเพื่อประกาศฐานานุรูป แต่พยายามเสริมสร้างคนเป็น "บ้าน" ในเชิงสังคมค่อนข้างมาก ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นพร้อมกันทำให้คนตีความบ้านรวมไปถึงเครือข่ายอำนาจดังนั้นบ้านจึงมีมิติการสะสมผู้คน การรวมเป็นหมู่บ้านได้มาก ในงานการศึกษาจึงให้ความสนใจบ้านในฐานะเป็นหมู่บ้าน เมื่อสะท้อนสภาพบ้านในยุคจารีตจึงเผยระบบความสัมพันธ์ของคนในบ้านใครเป็นพ่อบ้านก็ต้องนำ ลูก แม่ ญาติ ออกทำอยู่ทำกิน ให้มีอาหาร เอาตัวรอดได้ และคนเฒ่าแก่ด้วงจักได้รับการตอบแทน ลูกหลานให้ความมั่นคงเลี้ยงดู ซึ่งความมั่นคงในชีวิตบ้านปลายของคนในบ้าน สมัยก่อนเรียกว่า "ไม่ทิ้งพ่อทิ้งแม่" อันหมายถึงจึงต้องทดแทนบุญคุณเลี้ยงดูแม่พ่อในยามชราภาพ รหัสซึ่งตรงนี้มีได้มีเฉพาะระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนในหมู่บ้านเท่านั้น ยังครอบคลุมไปถึงบรรดาสิ่งมีชีวิต สิ่งของในบ้านด้วย ชาวบ้านระบบเลี้ยงสัตว์เลี้ยงจนแก่ตาย หรือบางบ้านอาจไม่ขายแม่หมู วัว ควายเฒ่า เพราะเป็นความผูกพัน เป็นเพื่อนร่วมวิถีชีวิตมา วัวควายมีบุญคุณ ถูกใช้งานหนักมาช่วยทำนาไร่ การยำนวดข้าว วัวควายบางตัวกลีบตีนเลือดแดงฉานไหลซึม ฟางข้าวบาด เจ้าของต้องเร่งนวดข้าวให้เดินย่ำรวงข้าวเพื่อแยกเมล็ดออกจากฟาง จนกลีบตีนมีเลือดไหลเกรอะแห้งแล้วแห้งอีก ซึ่งผู้เล่าเรื่องลงสารวัวควายในฤดู

เก็บเกี่ยวมาก ยามว่ว ความนั้นแก่เดมา จึงไม่ยอมขาย หรือไม่ยอมฆ่ากินเนื้อ เพราะถือว่ามันทำงานรับใช้มา พ่อแม่จะใช้ตัวบทนี้เพื่อการอบรมสั่งสอนลูกให้ลูกรักเมตตาสัตว์ เคารพในสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ที่อาจมีบุญคุณต่อคนโดยคนมองไม่เห็นความเจ็บปวด ในยามใช้งานสัตว์ ความรู้ที่เกิดในบ้านจึงโยงกับวิถีชีวิต และรับใช้วิถีชีวิตของคนในบ้านโดยตรง คนตีความตัวบทที่ได้จากบ้านตามเรื่องเล่าของคนตั้งแต่ยุคอดีตจะเห็นว่าความรู้จากบ้าน มิได้เกิดจากตัวองค์ประกอบ หรือบุคคลผู้สร้างประวัติของบ้านแต่เพียงลำพัง หากแต่ล้วนมีปฏิสัมพันธ์ยึดโยงกับเรื่องเล่าความรู้ ประสบการณ์ของคนภายในบ้าน ความรู้ในบ้านจึงสร้างจากความสัมพันธ์ของคน

ประเด็นที่น่าสนใจมาก เพราะจะรื้อถอนให้เห็นว่าบ้านรับใช้อุดมการณ์ใดของรัฐหรือผู้ปกครอง ก็ต้องตั้งคำถามล่วงหน้าว่าใครเถลิงอำนาจในยุคสมัยนั้น ซึ่งผู้ปกครองหมู่บ้านในยุคสมัย มักเป็นผู้ปกครองที่ได้รับสิทธิอำนาจจากความเห็นร่วมของคนทั้งหมู่บ้าน และทาง การแต่งตั้งเจตจำนงของผู้นำยังคงมีและชาวบ้าน บ้านต้องรับใช้เจตจำนงนั้น บ้านจึงเป็นเวทีอำนาจ การไปมาหาสู่ระหว่างญาติพี่น้องในยุคสมัย จึงกระทำอย่างสม่ำเสมอ แต่ไม่ถึงกับมาก บ้านญาติ การไปถี่ไปบ่อย แสดงถึงความเป็นกันเองมาก เช่น หลานไปบ้านยาย แต่สำหรับมิตรสหาย การไปถี่เป็นการแสดงถึงความลำบาก ถึงอาจจำเป็นต้องไปขอความช่วยเหลือกันบ่อยๆ บ้านที่อยู่เย็นเป็นสุขจึงไปเยี่ยมญาติ เพื่อนแต่พอควร แต่บ้านที่เดือดร้อน จากการไปมาหาสู่กันถี่มากแสดงให้เห็นความพยายามเกาะกันเป็นเครือข่ายอำนาจไว้ ไปพึ่งไปบุญ พึ่งพากัน จึงเป็นการไปอยู่ได้อำนาจ

ในที่สุดแล้ว ความรู้ชุดที่สร้างชาวบ้านก็จะกลายเป็นเครือข่ายของผู้มีอำนาจ คือ ต้องสร้างความรู้ รับใช้ สอดคล้องกับอำนาจที่ครองอยู่ในชุมชนด้วย บ้านแต่ละบ้านจะอยู่ภายใต้อำนาจควบคุมไม่เท่าเทียมกัน ทั้งนี้เพราะภายใต้ความรู้ได้สร้างให้เกิดความสัมพันธ์แบบสามด้าน (trinary) ระหว่าง พ่อ ลูก และผู้ปกครองหมู่บ้าน โดยมีตัวเชื่อมเป็นการใช้อำนาจทุกฝ่าย พ่อใช้อำนาจต่อลูก ลูกใช้อำนาจต่อพ่อตามประสาและภาษาเด็ก และผู้ปกครองใช้อำนาจต่อลูกบ้าน ไม่แปลกเลยที่เวลาลูกไปมีพฤติกรรมทะเลาะกันกับคนผู้ปกครองจะเชิญทั้งพ่อแม่และลูก มาร่วมรับรู้และหาทางไกล่เกลี่ยยุติปัญหา ในขณะเดียวกันหากมีการเรียกเกณฑ์แรงงานจากบ้าน ลูกก็ไปทำการแทนพ่อได้ โดยผู้ปกครองที่เรียกเกณฑ์แรงงานก็จะยอมรับ แนวคิดการแบ่งแยกคู่ตรงข้ามนี้ว่าตื่นเงินมากสำหรับยุคสมัยความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่บ้านใช้ หากใช้ไปถึงแบบความสัมพันธ์สามด้านหรือมากกว่า ลักษณะความสัมพันธ์ที่บ้านมีจึงเชื่อมโยงหลากหลายมิติบ้านจึงมีอำนาจหลากหลาย

บ้านให้การรับรองบทบาทของคนที่เป็นสมาชิกในบ้าน บ้านจึงเป็นสถานที่ช่วยแก้ปัญหาและสร้างวิธีการมองโลกให้แก่คน เป็นที่รองรับอำนาจจากผู้ปกครอง ผู้ปกครองจึงเรียกคนในหมู่บ้านว่า "ลูกบ้าน" ได้ ใช้การสร้างความรู้ให้เกิดเป็นเครือข่ายอำนาจในหมู่บ้านด้วยการเล่า และคนทำตามกัน

เล่ากันไปบางทีก็แลกเปลี่ยนสลับกันไปตรงนี้เป็นดั้งเดิมก็ถ่ายทอดกันมาตรงนั้น จะเห็นว่าอะไรมันเปลี่ยนแปลง ปรับปรุงไปนะ ปรับปรุงไปในทางที่ดีขึ้น ส่วนใหญ่จะเป็นการสืบทอดกันไปทางการกระทำมากกว่าการบันทึก เป็นการทำให้ในตัว และใครๆ ก็ทำเป็นนะ ไม่จำเป็นต้องไปจารึก เพราะทุกคนทำเป็น ไม่เป็น ก็ดูแบบอย่างติดกับบ้านตัวเอง ที่บ้านตัวเอง เพราะทุกบ้านทำเหมือนกัน

การทำเหมือนกันนี้เองก่อให้เกิดอัตลักษณ์หมู่บ้าน เส้นทางอำนาจในบ้านจึงมีเส้นทางทั้งทางตั้งจากอำนาจปกครอง สู่ลูกบ้านและแนวราบจากบ้านสู่บ้านอีกบ้านหนึ่ง หรือบ้านอื่นๆ ที่เรียกว่า “เพื่อนบ้าน” ภาษาทั้งหมดล้วนแฝงอำนาจหรือมีอำนาจเกี่ยวข้องกับความรู้เพื่อการดำรงอยู่ของบ้าน ผู้ปกครองหรือพ่อแม่บ้านจึงพยายามสร้างความจริงในชุดของตัวเองให้แต่ละฝ่ายยอมรับความจริงนั้น การรับรู้ของคนต่อบ้านข้างเคียงจึงมิใช่การรับรู้ที่บ้านนี้ทำมาหากินอะไร แต่รับรู้ไปถึงว่าทำไมบ้านนั้นจึงทำมาหากินแบบนั้น คือรับรู้วิชาการที่บ้านนั้นก่อรูปขึ้นมา(genealogy's disciplinary techniques) บ้านทางสังคมสามารถใช้สืบสาวร่องรอยของความรู้ ความจริง ที่อำนาจโบราณได้ผลิตและทิ้งร่องรอยเอาไว้ อาทิ การศาสนาเป็นเรื่องความรู้ของชาย การนอกศาสนาพิธีกรรมผีเป็นเรื่องของหญิง

การมีปฏิบัติการความรู้ผ่านบ้าน หมายถึงการสร้างชุดความรู้ ความจริงจากบ้านเป็นพื้นที่ทางสังคมแรกที่คนมีตำแหน่งแห่งที่ มีอัตลักษณ์ ลักษณะ ชุดความรู้จากบ้านในยุคสมัยมีความโดดเด่นและพึ่งตัวเองได้ หมู่บ้านเป็นอาณาบริเวณที่วาทกรรมมีการถ่ายทอด สื่อสารได้เร็วและง่ายเพราะลูกหลานจะเชื่อแม่พ่อผู้อาวุโส “ย่า(เกรง)ผู้แก่ผู้เฒ่า ย่าปู่ครู” และแม่พ่อสามารถขัดเกลารบรณสั่งสอนให้เป็นไปตามอุดมการณ์ของหมู่ได้ บ้านจึงเป็นระบบสัมพันธ์ที่เต็มไปด้วยอำนาจ ทั้งอำนาจคนภายในบ้าน อำนาจรัฐที่มีต่อบ้าน คนในบ้านพยายามปรับตัวเพื่อให้เกิดความอยู่รอดตลอดเวลา หมู่บ้านจึงมีการต่อรองช่วงชิงวาทกรรมกับรัฐตลอดมา หมู่บ้านเป็นสถานที่ถกเถียง วิพากษ์ ความเป็นธรรมในสังคม และบ้านกำหนดชะตากรรมของคนในบ้าน กระบวนการสร้างปรับปรุง ใช้การผลิตซ้ำ ความรู้ชาวบ้านจึงสำคัญยิ่งเพราะจะรวมเอาเจตจำนงชาวบ้าน กับประสบการณ์ในโลกของยุคสมัยนั้นเข้าด้วยกัน นำไปสู่การสร้างสรรค์ความรู้ของชาวบ้านชุดต่างๆ การปรับตัวให้เข้ากับบริบทที่เปลี่ยนไป การเปลี่ยนยุคสมัยซึ่งเผยได้จากภาพของ “บ้าน”

ในยุคสมัยยังไม่มีตลาดบ้านจะเป็นแหล่งแลกเปลี่ยนของแลกเปลี่ยนของ พ่อค้าเดินทางขึ้นลงระหว่างสุโขทัย สวรรคโลก อุตรดิตถ์ แพร่ จะอาศัยบ้านแลกเปลี่ยนสิ่งของ ความรู้ ประสบการณ์กันและกัน ชาวบ้านกับคนต่างถิ่นจึงแลกเปลี่ยนความรู้กันอยู่ตลอดเวลาแม้คนแปลกหน้าชาวญี่ปุ่นในยุคลงครามโลกครั้งที่ 2 พุดไม่รู้เรื่องยังสามารถสื่อสารด้วยท่าทาง เรื่องเล่าสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 มีทหารญี่ปุ่น 4-5 คน ผ่านหมู่บ้านสวนมาใช้มือตบท้อง และทำท่าเอามือควักของเข้าปาก ชาวบ้านก็แปลความได้ว่าทหารขอข้าวกิน ต้องหุงข้าวปลาอาหารเลี้ยงทหารญี่ปุ่นเป็นต้น คนแปลกหน้าได้ทำให้ชาวบ้านเรียนรู้และมีประสบการณ์สื่อสารกับคนนอกชุมชนหรือแม้แต่ชาวต่างชาติมาแต่ดั้งเดิม ชาวบ้าน

ก็สร้างความรู้หลายอย่างให้คนในบ้านและผู้มาเยี่ยมเยือน คำว่า "ฝากเนื้อฝากตัว" จึงหมายถึงการคบหาสมาคมกับคนในหมู่บ้าน ทำให้การกล่อมเกล่าแลกเปลี่ยนความรู้เป็นไปด้วยดี หรือหากมีความขัดแย้งก็ผ่อนหนักเป็นเบาได้ ความสัมพันธ์ระหว่างลูกบ้านจึงเป็นช่องทางไหลเวียนของชุดความรู้ อาจไปร่วมกันลงแขก ช่วยกันทำงาน หรือแม้แต่ไปเป็นลูกมือ ก็จะได้ความรู้ในการทำงานของบ้านนั้นๆ การสรรค์สร้างสังคมชุมชนคนจึงทำมาแต่บ้าน แบบแผนการสร้างความรู้ และการสรรหาความรู้ของคนจึงเป็นแบบ กัลยาณมิตร (society of friends) บ้านไทยจึงมีวิถียุทธ มิวติชีวิตซึ่งเป็นงานในการยังชีพ ชีวิตจึงดำรงอยู่ไม่หย่อนเหินหา อดีตคิด บ้านตามความรู้ดั้งเดิมจึงมิได้หมายถึง บ้านที่แสดงฐานานุรูป เศรษฐกิจของคน แต่บ้านคือ "สนามที่มีปฏิบัติการของความรู้" ในยุคนั้น รวมทั้งชุดความรู้ก็จะมีมากตามส่วนประกอบของบ้าน ตั้งแต่ ทางเดิน แหล่งน้ำ ศาลา เครื่องใช้ ครุฑ เล้าไก่ ยุ้งข้าว เตาไฟ มีชุดความรู้รองรับหมด กว่าจะมีชุดความรู้เหล่านี้ คนจะลงมือปฏิบัติการแล้วเลือกชุดความรู้ที่ใช้ได้เหมาะเอาไว้ ทั้งหรือแหว่นความรู้ชุดที่ไม่เหมาะออกไป มิใช่การมัดมือชกต้องเฉพาะความรู้แบบหนึ่งแบบใด การไม่สนใจความรู้บ้านแบบโบราณ ทำให้ยุคสมัยเปลี่ยนไป

ความรู้ภายในบ้านบางชุดแฝงอำนาจชายเป็นใหญ่ บางบ้านในยุคสมัยอาจลูกแก่อำนาจขนาดสอนให้เด็กเก็บปากเก็บคำ หรือมีมายาคติไปว่า ผู้ใหญ่จะถูกเด็กตั้งคำถามไม่ได้ อาจไม่เป็นผู้มีสัมมาคารวะ ภาพนี้ของบ้านยังมีอยู่และอาจเป็นภาพทับซ้อนอีกภาพหนึ่ง ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีการใช้อำนาจภายในบ้าน การเข้าถึงประสบการณ์ของผู้รอบรู้วิธีหนึ่งที่เด็กๆ ใช้ได้แก่การถาม ถามรุกเข้าไปถึงกระบวนการที่ไม่ชัดเจน พ่อแม่เป็นฝ่ายตั้งรับทั้งตอบอย่างตรงประเด็นหรือพาไปลงมือทำ การช่วงชิงวาทกรรมจึงต้องเริ่มจากคำถามนี้เอง คือถามสิ่งง่ายๆ สิ่งรอบตัว แล้วลูกจะตีความหรือสร้างความรู้ภายในตัวตนได้ ในยุคสมัยจึงมีปริศนาคำถามให้ผู้เล่า ให้มีผู้ยิงคำถาม ในวงนิทานของบ้านยามเย็นฤดูหนาวที่ก่อกองไฟผิงกัน เด็กๆ บางคนแม้ถามได้เก่งยังถามให้เพื่อนสนทนากันได้ด้วย คนในบ้านจึงมีเพียงมองธรรมชาติ หรือ "มองปัญหา" แต่ "ถามปัญหา" คือแทนที่จะดูคำถามและลงมือทำ การถามทำให้คนเข้าใจทัศนะการมองโลกของยุคสมัย อีกทั้งเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ (knowledge exchange) (Fairclough.2003 : 105-108) การเมืองของหมู่บ้านจึงอยู่ที่อำนาจในการตั้งคำถามที่ทุกคนในหมู่บ้านถามปัญหา และแลกเปลี่ยนความรู้กันได้ ซึ่งมีมตินี้เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจผ่านวงศ์วาทของความรู้

การสร้างความจริงในบ้านเกิดแต่กลุ่มคนของบ้านทั้งผู้อาวุโสลงมาถึงลูกหลาน คนผู้รู้เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ตั้งแต่สถานที่เกิด คนเกิดที่บ้านรกถูกฝังไว้ที่บ้านหรือในกอไผ่บริเวณสวนโบราณ โดยเชื่อว่าลูกโตขึ้นปัญญาจะเฉียบแหลมเหมือนหนามไผ่ ถ้ารกฝังที่บ้านเพื่อให้ลูกกลับบ้านทำอยู่ทำกินใกล้ๆ พ่อแม่ จึงเกิดคำว่า "รกราก" อันหมายถึง บ้านเกิด บ้านคือ อาณาบริเวณที่เข้มแข็งที่สุดของสังคม บ้านจึงมีมาคู่กับวิธีการมองโลกของคน คนมองว่าในยามใดที่ผู้คนในบ้านถูกเกณฑ์ไปทำงาน

นอกหมู่บ้าน บ้านจะขาดคนที่มีความรู้ความสามารถไปหนึ่งคนถ้าคนในบ้านสร้างความรู้ได้บ้านจะเข้มแข็งเสมือนข้าวปลูกพันธุ์ดี พักทองมันที่คนทั่วไปอยากได้สืบสายพันธุ์ ถ้าบ้านไหนลูก พ่อ แม่ ร่วมมือกันทำมาหากิน ชยัน ความอุดมสมบูรณ์จักเกิดขึ้น ชีวิตของคนจะปลอดภัยพ้นจากความเป็นอยู่ที่คับแคบ มีตัวบอบบอกลสอนเป็นคาถาทำกิน อาทิ "มือถีบ ดินยัน ทำขวัญปาก มือหัด ดินหัด อดเอะอะปาก" หรืออีกบทหนึ่งว่า "ทรัพย์มีมิไกล ใครปัญญาไว หาได้บ้าน แวนแคว้นแดนดิน มีสินทุกสถาน ผู้ใดใจ คร้าน บ่ พานพนา" การศึกษาโบราณที่ขอบัดอำนาจศัตรู วิธีหนึ่งที่ทำให้ได้แก่การกวาดต้อนผู้คน เพราะคนเมื่อพลัดพรากไปสู่การตั้งถิ่นฐานใหม่ มีความกระตือรือร้นโดยตรงต่อความรู้ การตั้งถิ่นฐาน รวมถึงการสร้างบ้าน จึงมีกระบวนการสร้างความรู้ใหม่ควบคู่กันตลอดมาทุกครั้งที่มีการตั้งถิ่นฐาน หรือการลงรากปักฐานใหม่ ถ้าหากความรู้ใหม่ที่สร้างส่งผลดีต่อผลผลิต กระบวนการผลิต จะทำให้ชุมชนอุดมสมบูรณ์เกิดความมั่งคั่งทางอาหาร อำนาจส่วนกลางที่ปกครองหมู่บ้าน จึงดูจากผลผลิต ข้าวและผลไม้ ข้าวดี ผลไม้โต บ่งบอกถึงความขยันและความรู้ที่สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม ข้าวไม่ดี ผลไม้ไม่งาม อาการขัดแย้ง แย่งที่ดินทำกินย่อมจะเกิดขึ้น และไม่อาจลงหลักปักฐานอย่างถาวรได้ ณ บริเวณนั้น บ้านเป็นโครงสร้างระดับรากหญ้า ที่สะท้อนความเข้มแข็ง และบ้านเป็นสถาบันที่จัดตั้งขึ้นอย่างเก่าแก่ ในยุคนี้สถาบันบ้านจึงถูกผนวกรวมอยู่ในสถาบันวัด การสร้างบ้านจึงสร้างอยู่ใกล้ๆ วัด ด้วยเหตุผลทางการปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา และแพร่ขยายความรู้จากวัดเข้าสู่บ้าน สถาบันบ้านเมื่อมีการสร้างความรู้จึงเป็นความรุ่มพันพื้นฐานของศาสนา คนจึง "หันหน้า" เข้าวัด ส่วนตัวบ้าน "หันหน้า" ลงแม่น้ำ เพื่อความสะดวกในการใช้น้ำ และการคมนาคม เป็นการเลียนแบบตัวกระเจงที่เคยเดินลงตลิ่งไปกินน้ำและยังชีพได้

บ้านจัดระบบความสัมพันธ์และระบบความรู้ อุดมการณ์ของคนในบ้าน เริ่มต้นจาก พ่อ แม่ และผู้คนในแบบดั้งเดิม (flock-people) ที่ผู้คนได้สร้างความรู้ขึ้นในชุดของบ้าน กลายเป็นความรู้ในแต่ละครอบครัวทำงานร่วมกันทั้งหมู่บ้านกลายเป็น "ตระกูล" ความรู้ของหมู่บ้าน เวลาสื่อสารผู้คนในยุคตามด้วยชนิดความรู้ที่คนสร้างมาได้ อาทิ ปู่จันทร์ทำสวน ปู่แจ่มถ่อแพ หลงชอบทำสวน เป็นต้น ความรู้ของหมู่บ้านเป็นกุญแจไขความสัมพันธ์ในอดีต ถ้ามีศิษย์จะเอ่ยนามอาจารย์ไว้ด้วยว่าเป็นศิษย์ใครทั่วทั้งหมู่บ้าน คนในยุคนี้จึงมีความมั่นคงในระดับบ้านมากกว่าความมั่นคงในระดับรัฐ หรือ ชาติ

อำนาจของพ่อแม่ทำให้ลูกต้องตามพ่อแม่ไปในสวน ในนา จากเดิมตามเพื่อนเข้าสวน ไปโลดเต้นสนุกสนานตามร่มเงาของต้นผลไม้ กลิ่นดอกส้มเป็นกลิ่นหอมชวนใจ บ่งบอกถึงอดีตมาตั้งแต่เยาว์วัยของคน เมื่อเติบโตเริ่มจำความได้ แม่ "บง" ปลูกผลไม้ ลูกจะดูและลงมือปฏิบัติด้วยการปลูกผลไม้ตามแม่และพ่อ ลูกยุคนี้จึงเริ่มเรียนตั้งแต่เล็กๆ เป็นการเรียนรู้ในวิถีชีวิต มิใช่ลูกรอกิน แต่อยากกินต้องตามแม่ไปกินผลไม้ในสวน "ผลไม้" มิได้หมายถึงอาหาร แต่ "ผลไม้" สื่อความหมายถึงระบบจำแนกแตกต่างของชุดความรู้ชาวสวน ผลไม้หนึ่งผลคนจะสังเกตความรู้ได้ตั้งแต่การเตรียมสายพันธุ์ผลไม้

การดูเนื้อ รสชาติผลไม้ การดูดินที่เป็นที่ต้งต้นผลไม้ การดูน้ำที่ผลไม้จะได้ดูดซับตามฤดูกาล การละเล่นในสวนของเหล่าเด็กๆ จึงเป็นการเล่น "เกมความรู้" วึ่งๆ ไปเก็บผลไม้หล่นอยู่ เมื่อหยิบขึ้นดู ต้องบอกหรือทายได้ว่าทำไมหล่น ผลนี้อาการเป็นอย่างไร สุกหรืออ่อน ภายในมีหนอนแมลงหรือไม่ เวลาในสวนมิใช่เวลายืนต้นหลับของผลไม้ แต่เป็นเวลาแห่งการต่อสู้ปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติ ที่สวนที่นี้เด็กๆ คนจึงเริ่มกลายเป็นมิตรกับต้นไม้ ผลไม้ยืนต้น มิตรภาพที่เกิดจากวิถีชีวิต มิใช่เกิดจากการอ่านแล้วทำตัวเป็นมิตร เช่นกับต้นไม้อันเป็นการประดิษฐ์ความเป็นมิตร (เทียม) สังคมชาวสวนจึงเป็นสังคมแห่งความขยัน สังคมชาวสวนมีความขยันมาดั้งเดิม ขยันที่จะรดน้ำ ดูแลต้นอ่อน ขยันที่จะบำรุงรักษา ขยันที่จะเก็บผลไม้ และความขยันก็ได้สร้างชุดความรู้ชาวสวน ชุดความรู้ทำไร่ข้าวเบาในสวน ชุดต่างๆ ตามมามีรู้ยุคหย่อน ชาวสวนชาวนามีได้มีภาพคนเชื้องข้า เดินทอดน่องร้องเพลงกลางสวนไร่นา แบบการเข้าไปสังเกตโอบอ้อมของนักสำรวจปฏิฐานนิยม ชีวิตชาวสวนชาวนาเป็นวิถีชีวิตแห่งปัญญา และสามารถถ่ายทอดลงสู่ลูกหลานได้ ระบบการศึกษาแบบจารีตเริ่มจาก ระบบความจำเป็นในชีวิตประจำวัน ที่คนต้องมีอาหาร ตัวกลางแลกเปลี่ยนก่อนการเกิดเงินได้แก่ "ความรู้" นี้เอง ความรู้ติดอยู่กับคน เมื่อต้องการอาหารจึงลงมือปลูกผลไม้ เพื่อไปแลกข้าวเปลือก ข้าวสารมาไว้กินตลอดปี เพื่อช่วยเพิ่มช่องทางจากการได้ข้าวจากไร่ข้าวเบาในสวน สถาบันบ้าน คนชาวบ้านจึงผูกโยงผ่านความรู้ อยู่กับวัดรวบรวมกรอบความคิดขององค์ความรู้ รวมทั้งเจตจำนงต่างๆของคนไว้ คนรุ่นถัดมา ลูกหลาน สำหรับหมู่บ้านคลองนพมาศดั้งเดิม คนมิได้ถูกมอมเมา บ้านจึงเป็นสถาบันที่มั่นคง และมีระบบความรู้ดำรงอยู่ อีกทั้งมีการเกื้อหนุนจากระบบการแบ่งมรดกที่ดินทรัพย์สินที่เป็นระบบ สังเกตได้จากบ้านที่มีที่ดินติดลำน้ำยมจะถูกแบ่งซอยลงไปเรื่อยๆ จนด้านของที่ดินติดแม่น้ำแคบลงๆ ส่วนความยาวของที่ดินเท่าเดิม เพื่อให้ลูกหลานลงไปสู่น้ำสะดวก วงศาวิทยาของบ้านจึงมีการดำรงอยู่มาไม่น้อยกว่า 200 ปี ระบบความรู้ในวิถีชีวิตไทยดั้งเดิมจึงเป็นตัวบ่งบอกวงศาวิทยาว่าด้วยระบบการศึกษาไทยได้ ความรู้ในวิถีชีวิตเสมือนหนึ่งเป็นตราประจำตระกูลที่ประกาศให้ทราบว่า เป็นคนบ้านคลองนพมาศได้แก่ "ทำสวนเป็น" และเคยทำข้าวเบาท่านาดำทางทิศตะวันตกของแม่น้ำยมแม้ว่าจะอยู่ห่างไกลศูนย์กลางอำนาจไกลปืนเที่ยง และอยู่ชายขอบ

สถาบันที่เรียกว่า "บ้าน" โดยนัยของยุคสมัยรวมถึงเครืออำนาจญาติพี่น้อง และผู้นับถือกัน ระบบสังคมมีรากฐานมาจากระบบครอบครัว และบ้านที่รองรับด้วยความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว คนในครอบครัวบ้านคลองนพมาศได้รับแบบแผนความสัมพันธ์เป็นมรดกสืบทอดมา เห็นได้จากความสัมพันธ์ที่ลูกมีต่อพ่อแม่ ในจารีกเมื่อลูกหาอาหารได้ก็นำไปให้พ่อแม่ ลูกๆ คนที่นับถือกันในรุ่นสร้างบ้านคลองนพมาศได้เคยหาแหล่งสร้างสวน หาปลา หาอาหารให้พ่อแม่ด้วย ความสัมพันธ์เยี่ยงนี้สะท้อนไปถึงภาพการปกครองที่มีอิสระมากในการตัดสินใจ เพราะภายในบ้านพ่อมีความสัมพันธ์ต่อลูกอย่างไร ทางการปกครองในระดับส่วนรวมจะเป็นเยี่ยงนั้นด้วย การเรียนรู้ในวิถีชีวิตจึง

เป็นการเรียนรู้ที่บ้าน จากพ่อแม่ และเรียนรู้ในโอกาสการใช้ชีวิตประจำวัน และบ้านได้เป็นสถาบันการเรียนรู้ที่ถ่ายทอดความรู้ให้แก่เพื่อนบ้านด้วย ในการศึกษาแนววงศาวิทยานี้เผยให้เห็นว่า แม้การตั้งหมู่บ้านหันทิศด้านหน้าลงแม่น้ำยม ย่อมสะท้อนโลกทัศน์ ความคิดแบบคนพึ่งพาธรรมชาติ การตั้งบ้านเพราะบริเวณนี้มีน้ำ เขา และป่า ที่ให้อาหาร ยาสมุนไพร ป้องกันภัยทางโจร หรือภัยสงครามได้ ระบบความรู้จึงสะท้อนความสัมพันธ์ของคนกับธรรมชาติ และเชื่อมโยงไปถึงประเพณี วัฒนธรรม การลอยกระทงที่กระทำการบูชาพุทธเจ้าและแม่คงคา ในฐานะที่คนเป็น “ข้าพระเจ้า” การทำบุญให้แก่ข้าก็เพื่อผลบุญ และอาจนำไปสู่นิพพานได้ ถึงปัจจุบันเด็กบ้านคลองนพาศที่ไม่เคยเห็นการล่องซุง ไม่เชื่อว่าปลาซุกชุม ขนาดใช้มือกอบเอาปลาบ่นไม้ท่อนซุงได้จำนวนมาก การสร้างบ้านใกล้แม่น้ำบ่งบอกถึงความต้องการพึ่งพาอาหารจำพวกปลา และการมีความรู้เกี่ยวกับการจับปลาในอดีตด้วย เมื่อคนต้องเรียนรู้และพึ่งพาความรู้กัน การตั้งบ้านต่อๆ มาจึงตั้งเกาะลำน้ำไปเรื่อยๆ ให้อยู่ชิตริมน้ำไว้ให้มาก แม่น้ำยมจึงเป็นหัวใจของการสร้างความรู้และการมีวิถีชีวิตชาวสวนคลองนพาศในระยะต่อๆ มา สวนโบราณ ริมน้ำยมอันลือชื่อว่าเป็นเขตเมืองผลไม้และข้าว บ่งบอกความรู้สึกร่วม และกิจกรรมร่วมกันของชาวสวนโบราณได้อย่างดี ในแม่น้ำยมยังเคยมีพีชน้ำ มีดอกบัว ความรู้สึกในความงามของธรรมชาติ คนได้นำแบบอย่างมาสร้างบ้าน สร้างวัด อาทิ เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม

วัด : สนามการสร้างอำนาจสาธารณะ

วัดวาอารามเป็นคำเรียกของชาวบ้าน และเข้าใจตรงกันว่าเป็นสถานที่ทางด้านการศึกษาพระคัมภีร์ ข้อวิเคราะหที่ชี้ชวนให้เห็นภาพของความรู้จากวัดวาอารามได้แก่ การศึกษาตามลัทธิศาสนา ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องเล่าใหญ่ที่อยู่ในมโนสำนึกของชาวบ้าน หลักการทางศาสนามีมากมายข้อที่เป็นประโยชน์จะถูกนำมาสร้างเป็นภาษาพูดให้เข้าใจง่าย การสร้างให้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์อาจมีเหตุจากการใช้ภาษาถ่ายทอดธรรมในภาษาบาลี สันสกฤต ซึ่งเป็นระบบภาษาต่างหากจากภาษาในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน พระจึงเป็นผู้อธิบายธรรมให้ชาวบ้านเข้าใจ เรียกว่าเป็นผู้พูดให้คนเข้าสู่ระบบศาสนาตามความเชื่อความจริงดั้งเดิม

ชาวบ้านอยู่ในความเชื่อศาสนา โดยเชื่ออย่างสนิทใจว่าจริงในทุกคำสอน คำสอนถึงแม้ถ่ายทอดมาแต่ต่างชุมชน หากเป็นเรื่องศาสนาคนจะรับไว้และเชื่อตามนั้น ในยุคสมัยจารีตคนถือลัทธิศาสนาแบบปฏิบัติมากกว่าแบบฟังและรับรู้ไว้เฉยๆ แม้แต่การเข้าสู่ระบบศาสนาก็ต้องผ่านพิธีการศาสนา บวช เข้ามา มีการผสมความรู้ ความเชื่อ ศาสนาจากทางล้านนา อาทิ การก่อพระเจดีย์จุฬามณี อันเสมือนเป็นสถานที่บรรจุพระเกศาหรือเกศแก้วขององค์ศาสดาถือเป็นมงคลสูงสุด เจดีย์จุฬามณีนั่นสร้างในดินแดนในโลกทัศน์ของชาวล้านนามากมาย แต่สำหรับชาวบ้านในยุคสร้างหมู่บ้านนั้น มีอาจสร้างเจดีย์จุฬามณีได้ยิ่งใหญ่ เช่นเจดีย์สำคัญ เพราะการหมดลงของอำนาจคนระดับพ่อเมืองโบราณ คงจะแปรความเชื่อความจริงให้ลดระดับมาสร้างเป็นเจดีย์จุฬามณีทรายในบ้านเจ้าภาพบวช

นาคในยุคนั้น คนปฏิบัติศาสนานับถือศาสนา และการใช้ศาสนากับเครื่องนุ่งห่มในกิจกรรมการทำมาหากิน ศาสนาจึงมิได้หยุดนิ่งมีปรับระบบความคิด ความเชื่อมาตามลำดับ ตั้งแต่เชื่อบรรพ หรือความหลุดพ้น มาถึงการต้องนำหลักธรรมมาช่วยเป็นฐานคิดในวิถีชีวิตประจำวัน

พออ่านออกเขียนได้ ก็ค้นคว้าจากตำราที่หลัง ตำรามันมีไม่กี่เล่มสมัยก่อน แล้วมันจะอยู่ที่ไหน มันมีแค่วัด เป็นแหล่งศึกษา เป็นแหล่งสะสมอ่านตำรานาน หรืออ่านชาดก อ่านคล่องเขียนง่าย

วัดในชุมชนเมื่อแรกก่อตั้งอาจใช้ประกาศความเป็นผู้นำถือศาสนาและประกาศความเป็นชุมชน วัดจึงเป็นอาณาบริเวณที่มีการใช้อำนาจจากทั้งผู้นำซีกคฤหัสถ์ ชีวิตผู้ครองเรือนกล่าวคือคนใช้วัดเป็นที่สร้างอำนาจสาธารณะ ส่วนบรรพชิตก็จะดำรงอำนาจในทางเผยแผ่พระศาสนา และดำรงชีวิตรบพรชิต ชีวิตคฤหัสถ์หล่อเลี้ยงชีวิตรับมาหากิน ชีวิตบรรพชิตหล่อเลี้ยงชีวิตรับตามความเชื่อและพุทธปรัชญาด้วยการขอ การร่วมกันทำบุญทานของชาวบ้าน มักมีการประกาศรายชื่อผู้ทำบุญในงานส่วนรวมทางศาสนา รายชื่อคนมาทำบุญจึงแสดงศรัทธาแต่ความหมายที่มากกว่านี้ได้แก่ การเป็นเครือข่ายอำนาจเดียวกันของคนที่มาช่วยทำบุญ อำนาจในเชิงสร้างสรรค์ ในพื้นที่สาธารณะคือร่วมกันสร้างวัดอุทิศต่างๆ ส่วนรวมหรือร่วมกันต่อสู้อุปสรรค หรือความอยู่ดีมีธรรม เช่น คราวตามพุทธรูปที่ถูกโจรกรรมไปจากวัด รวมทั้งวัดได้เป็นศูนย์กลางการแบ่งปันผลประโยชน์ เครื่องยังชีพ จากคนที่มั่งคั่งกว่าไปสู่คนขอ คนอาศัยชั่วคราว ซึ่งมียุขย้านหนึ่ง วัดจึงมีอำนาจทางศาสนาเป็นอำนาจดั้งเดิม และผู้มีอำนาจของท้องถิ่นก็ต้องสร้างเครือข่ายการทำบุญทานผ่านหรืออิงกับอำนาจศาสนา อุบัติการณ์ความขัดแย้งกันของคนหรือกลุ่มคนในหมู่บ้าน จึงอาจสะท้อนจากการไปเข้าร่วมช่วยงานบุญทาน หรือการนิมนต์พระไปในกิจกรรมศาสนา ก็จะเห็นว่าเส้นทางการเครือข่ายอำนาจเกี่ยวโยงกันอย่างไร บางเกาะบ้านทำบุญอาจต้องไปนิมนต์พระวัดใกล้เคียงเพราะนับถือกันมาดั้งเดิม ตั้งแต่ พ่อ แม่ หรือเพื่อบอกกล่าวญาติทางหมู่บ้านข้างเคียง ซึ่งก็มีอำนาจยึดโยงเป็นพวกพ้องเดียวกัน อำนาจศาสนาจึงแผ่ขยายไปมากกว่าอำนาจของผู้ปกครอง เพราะขยายไปถึงวัด บ้านต่างๆ ตามเครือข่าย ญาติธรรมที่ไปอาศัยอยู่ในต่างหมู่บ้านนั้นๆ ด้วย คำว่าทำบุญนิมนต์พระ 3 วัด หรือ 7 วัด จึงแสดงถึงเครือข่ายอำนาจชัดเจน เพื่อประกาศเครือข่ายอำนาจได้มีการลัก หรือเขียนบันทึกชื่อคนบนสิ่งของถวายวัด อาทิ ถ้วย โถโอชาม ตาลปัตร จึงต้องสร้างสัญลักษณ์แสดงอำนาจคนถวาย อำนาจจากศาสนาคนเชื่อการตั้งชื่อให้ลูกก็อาจขอให้พระตั้งให้

สายใยอำนาจสาธารณะที่คนสร้างผ่านวัดแผ่ปกคลุมลงมาถึงรุ่นลูกหลานด้วย กล่าวคือ จะต้องส่งลูกชายวัยครบอายุบวชไปบวชตามวัดที่พ่อแม่ญาติ ผู้ใหญ่ มีสายสัมพันธ์เก่าแก่ ซึ่งก็เป็นวัด

ประจำหมู่บ้าน หรือลูกชายที่ออกไปอยู่ต่างจังหวัด ไปทำงานก็ต้องกลับมาบวชในวัดที่หมู่บ้านอันเป็นวัดที่มีเครือข่ายญาติพี่น้อง บวชกันมาทุกรุ่นอำนาจเช่นนี้ มิได้ประกาศชัดเจน แต่แฝงอยู่ในความคิดของชาวบ้านตลอดมา ความรู้ที่คนบวชได้มาส่วนใหญ่ใช้การบอกเล่าปากต่อปาก หรืออ่านคัมภีร์บ้าง เพื่อเป็นตัวแทนถ่ายทอดอำนาจศาสนา ดังนั้นการดำรงอยู่ของอำนาจคนในหมู่บ้าน จึงเกิดแต่การหนุนเสริมของอำนาจศาสนา และอำนาจศาสนาดำรงอยู่ด้วยความเชื่อของชาวบ้าน

วัดในฐานะสนามวาทกรรมการสร้างอำนาจศาสนานั้นมีกิจกรรมชัดเจนมากในด้านภาษาที่ใช้ถ่ายทอดศาสนา ที่เป็นภาษาต่างไป จากภาษาไทย อีกทั้งความหมายของคำสอน ก็แตกต่าง ตีความต่างไปจากความรู้ของชาวบ้าน อาทิ คำว่า “อามรณ์” ภาษาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้สึกจากใจ เช่น ทำไปตามอามรณ์ แต่อามรณ์ในคำสอนหมายถึง จิตรับรู้ จากอายตนะภายนอก 6 อย่าง เป็นต้น อันได้แก่ หู ตา จมูก ลิ้น กาย ใจ อาณิสสการสร้างสะพาน ขุดบ่อน้ำคนจะมาร่วมกันสร้างสะพานข้ามแม่น้ำยม ขุดน้ำซึมบ่อทรายแล้วใช้ร่วมกัน ความหมายของคำสอนจึงต้องมีการอธิบายให้แจ้งใจ จากนั้นคนจึงจะนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันอีกต่อหนึ่ง

วัด ได้ใช้ระบอบวาทกรรมตั้งแต่การคัดสรรผู้พูด การรับรองให้ความสำคัญแก่หลักการทางศาสนา และเบียดขับความเชื่อเรื่องผีของชาวบ้านออกไป อารามได้ช่วงชิงการสร้างความหมายแล้วบรรจุคำสอนลงไปแทนที่ ผีทำให้เกิดภัย โรคอันตรายหลักธรรมก็จะให้ความหมายใหม่ว่าเกิดแต่ผลกรรม ประเพณีพิธีกรรมทางศาสนาฉบับชาวบ้านจึงถูกสร้างขึ้นจากอารามร่วมกับชุมชนอันเป็นที่ตั้งอารามจึงไม่พูดความรู้การทำมาหากิน วัดคลองนพมาศตั้งขึ้นริมแม่น้ำยม วัดนอกจากจะเป็นพุทธสถานแล้ววัดยังเป็นสถาบันเชื่อมโยงความรู้จากสถาบันการปกครองของรัฐ หรืออาณาจักรมาสู่บ้านด้วย หมายความว่า วัดเชื่อมโยงความรู้ อำนาจ จากบนลงสู่ประชาราษฎร แม้ว่าวัดจะสร้างเพื่อเป็นศูนย์กลางของชุมชน แสดงความมั่นคงของหมู่บ้าน ผู้สร้างถ่ายทอดความรู้วัดวาอารามได้แก่ พระภิกษุ นักบวชหรืออดีตชาวอาราม ซึ่งมีนักวิชาการศาสนาที่เรียกว่า “มหา” อันหมายถึงคนปลดบาตรมาทำกิน ชาวอารามตีความสร้างตัวบทให้ชาวบ้านเห็นว่าการบวช การเรียนธรรม นำไปสู่การหลุดพ้น บรรลุธรรมพร้อมทั้งแบ่งแยกความรู้อาราม กับการทำมาหากินออกจากกัน เพื่อสร้างความชอบธรรมให้ฝ่ายอารามเกิดการกลายเป็นหน้าที่ว่าอารามมีหน้าที่ทางศีลธรรม และถ่ายทอดศาสนาเพื่อเจตจำนงของศาสตราจารย์ผู้อบรมสั่งสอน โอกาสที่คนในหมู่บ้านจะได้รับการถ่ายทอดความรู้จึงมีตามโครงข่ายวาทกรรม วัดบ้านคลองนพมาศวัดทรงทองในฐานะที่สืบทอดพระศาสนากับที่พึ่งทางกายและใจยามชีวิตมีภาวะต่างๆ ทั้งยามโชคดีมีสุข หรือโชคร้ายมีทุกข์ คนต้องเข้าวัดเสมอ อีกทั้งวัดยังเป็นที่รวมของความรู้ทางศิลปกรรม การสร้างวัดหมายถึงการรวมหมู่ช่างต่างๆ มากมาย ทั้งช่างไม้ ช่างปูน ทั้งจิตรกรรม ประติมากรรม สถาบันวัดได้ทำหน้าที่ให้การเรียนรู้ทั้งทางพระศาสนาและวิถีชีวิตการทำมาหากินในส่วนของหลักธรรม ไม่รวมเทคนิคการทำกินเพราะอาจไม่ชอบธรรมอาจเบียดเบียนชาวบ้าน

และผิวดอกศาสนา จุดเปลี่ยนที่เดิมคนเชื่อความจริงในชุดที่มีพระศาสนาเป็นฐาน เปลี่ยนมาเชื่อเหตุผล แนวศาสตร์ทำให้ฐานเดิมเปลี่ยนไป คล้ายสิ่งยึดเหนี่ยวเดิมมีคู่เสริมเข้ามา ชีวิต และวิธีการมองโลกของคนในยุคสมัยดั้งเดิมจึงเริ่มค่อยๆแตกต่าง ภายในตัววัดทางกายภาพมีตัวบทมากมายเกี่ยวกับวิถีชีวิตที่บางคนนึกไม่ถึง ตั้งแต่พระพุทธรูป บาตร ปิ่นโต หรือ ถ้วยส่าย เครื่องจักรสาน หนังสือธรรมะ ไตรปิฎก ทั้งหมดล้วนเกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ คนที่เป็นเด็กๆ ในหมู่บ้านจึงฝากตัวมาเป็นศิษย์วัด และจะเรียนรู้สรรพสิ่งภายในวัด การใช้งาน การสร้าง การเก็บรักษา ทำความสะอาด "ล้างปิ่นโต" เป็นคำที่ประทับอยู่ในความทรงจำของศิษย์วัดทุกคน บางครั้งแสดงถึงความสามัคคีของผู้คน ลงแขกหุงหาอาหาร ล้างปิ่นโต ถ้วยชามวัด ได้สะท้อนถึงศรัทธาที่คนมีต่อวัด นำปิ่นโตมาวัด และศิษย์ได้พึ่งพาอาหารจากปิ่นโต คนจึงรู้จักคุณหมู่บ้าน รักหมู่บ้าน

เทศน์มหาชาติชาดก เป็นกิจกรรมที่วัดจัดเป็นประจำทุกปี และมีคำสอนที่ทรงพลังมากซึมออกไปสู่ความคิด โลกทัศน์ ของคนในชุมชนอย่างมาก และต่างจากการถ่ายทอดความรู้จากบ้าน กล่าวคือบ้านถ่ายทอดความรู้จากประสบการณ์ ที่คนได้ทำมาหากินแบบวิถีชีวิต แต่วัดถ่ายทอดคำสอน "ตัวบท" จากคัมภีร์ศาสนา และคนได้รับรู้เชื่อศรัทธาในตัวบทพระศาสนาทำให้ชุมชนเกิดสมานฉันท์เป็นปึกแผ่นจากคำสอนในตัวบท รู้จักทำบุญให้ทาน ให้คนขอ เอื้ออาทร อีกทั้งได้แสดงอุดมการณ์ศาสนาผ่านสิ่งของทำบุญ ในวันเทศน์มหาชาติช่วงออกพรรษา งานจึงยิ่งใหญ่ สวยงาม มีการนำผลไม้กล้วยทั้งเครือ มะพร้าวทั้งทะลาย อ้อยทั้งลำ ขนมข้าวต้มชนิดต่างๆมาทำบุญ ประดิษฐานพื้นดินเพื่อนมัสการพระในการสวดเดินคาถาพัน โดยประดับประดาตรงดังกล่าวซึ่งเป็นธงสายจากเสาหนึ่งถึงเสาหนึ่งของศาลาวัดในระดับสูงประมาณศีรษะคนรอบเดินได้มีธงสีสวยงามต่างๆรอบศาลาวัดที่มีการเทศนา อีกทั้งแขวนข้าวต้มลูกโยนระหว่างธงแต่ละผืนด้วย กรรมการจัดงานจะตกลงกับวัดและช่วยกันลงมือจัดเตรียมงานกับทางฝ่ายวัดซึ่งทำให้เกิดความสัมพันธ์ เมื่อลงแรงเตรียมงานแล้วในวันงานยังได้นั่งฟังเรื่องราวจากทางพระเทศนาตามเรื่องราวต่างๆ จึงทำให้คนรู้จักผูกพันกัน คุยกันรู้เรื่อง พระรูปใดเทศน์เป็นอย่างไร คนจะรับรู้ร่วมกันและพูดต่อกันไปได้ เรื่องเทศนาได้กลายมาเป็นเรื่องเล่าของคน อาทิ ชูชก ทุกคนจะทราบและรู้เรื่อง คือคำสอนตัวอย่างในเทศนา มาประกอบในการทำมาหากิน คนจึงให้ทาน ซึ่งเชื่อมต่อไปถึงการสร้างปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน มีการให้ทาน ให้วนิพก คนขอ ได้มีโอกาสยังชีพเอาตัวรอดได้ อีกทั้งมีการแลกเปลี่ยนผลผลิต โดยคิดว่าในทางหนึ่งเป็นการให้ทานให้มีอยู่มีกิน ประกอบกับการแลกเปลี่ยนปัจจัยยังชีพ คนขอทานจึงเป็นปฏิบัติการที่สะท้อนรากความเชื่อลึกมากและมีชาวบ้านให้ทาน คนแลกเปลี่ยนของ แลกของ เป็นเรื่องของความเอื้ออาทร

วัดในฐานะพื้นที่การแลกเปลี่ยนความรู้ในวิถีชีวิตชาวสวนชาวนา ชาวบ้านนิยมนำผลไม้ที่ออกสุกรุ่นแรกๆ ไปถวายพระ มะพร้าว ผิวเหลืองอร่าม กล้วยทรงผลสวย จะถูกนำไปปอกเป็นมะพร้าวรั้ว มะพร้าวลอยแก้ว มะพร้าวจะถูกนำไปทำข้าวหลาม กล้วยทำข้าวต้มคบ ข้าวต้มลูกโยน มะพร้าวใครผล

โต รสชาติหวานคนจะถามหาและเรียนรู้ พร้อมกับขอพันธุ์ไปปลูก การปลูกผลไม้ การทำรั้วผลไม้ ล้วนเป็นงานของตำหรับชาววังที่ถูกถ่ายทอดผ่านกิจกรรมงานบุญมาถึงชาวบ้านได้ ความประณีตเกิดตั้งแต่การปลูกผลไม้ บำรุงรักษา การเก็บผลไม้ จนถึงการทำมะพร้าวลอยแก้วถวายพระ วิถีชีวิตชาวสวนจึงเป็นวิถีชีวิตที่ละเอียด ทั้งในทางปฏิบัติการ และวิธีคิด วิธีการเรียนรู้ ชาวสวนจึงอดทน และมีการนำหลักธรรมจากวัด จากพระสงฆ์ ถ่ายทอดมาเป็นหลักในชีวิต หลักหมายถึง กฎที่ออกไว้ด้วยเจตนาธรรมณ์ที่ให้สังคมสงบสุข และคนอยู่ร่วมกันได้มีฐานมาจากศาสนา พิธีกรรมของหมู่บ้านจึงมีพิธีการทางศาสนาอยู่เสมอ เพราะคนเชื่อในสิ่งจะ พุดให้ชัดเจนไปอีกได้แก่ กฎที่ฝ่ายปกครองสร้างขึ้นนั้น มีฐานมาจากพระธรรมคัมภีร์ ความรู้ในการที่ได้จากการเรียนรู้ที่วัดจึงเป็นความรู้ที่มีพระธรรมเป็นฐาน พระในยุคนี้จึงมีหน้าที่เป็น “ครู” ด้วย

ศิษย์วัดที่อยู่นานบางคนจึงบวชเป็นพระ เรียนทางธรรม เมื่อสึกออกมาประกอบอาชีพทำสวน จะได้รับการยอมรับ นัยหมายถึง ได้เลื่อนตำแหน่งทางสังคมในหมู่บ้าน คนนับถือว่าเป็นคนสูง การผ่านการบวชจึงเสมือนได้รับ “วุฒิบัตร” และด้วยสังคมที่ยังไม่ซับซ้อนมากในยุคนี้ คนผ่านวัดจึงมีความโดดเด่น ในฐานะที่วัดเป็นสถานที่เรียนรู้สำคัญของหมู่บ้าน วัดเปิดโอกาสให้ชุดความรู้ในวิถีชีวิตชาวสวนชาวนาได้มีพื้นที่สร้าง ถ่ายทอด และหมุนเวียนผ่านวัด โดยที่วัดมิได้ลดทอนชุดความรู้ การเรียนรู้ในวิถีชีวิตชาวสวน แต่กลับเพิ่มพูน เห็นได้จากการที่คนนำผลไม้มาทำบุญ มีงานเฉพาะของผลไม้ทั้งงานบุญสลากภัตมะม่วง งานบุญสลากภัตข้าวหลาม เปิดโอกาสให้ผลไม้และการผลิตมีความสำคัญโยงกับชีวิตจริง ซึ่งตรงนี้เป็นประวัติศาสตร์ที่ขาดหายไป (absent history) ของความรู้ในวิถีชีวิตชาวสวน ภายใต้กระบวนการวิชาการและการทำให้ดูธรรมดา (discipline and normalisation) การเรียนรู้ในวิถีชีวิตชาวสวนที่คนจะมีการรู้ธรรมชาติพึ่งพา และมีท่าที่เป็นมิตรกับธรรมชาติในอดีตตอนการศึกษาอยู่ทีวัดมิได้มีบรรยากาศเยี่ยงนี้

ตอนนั้นก็พูดถึงเรื่องที่ดินก็อุดมสมบูรณ์ดีเกษตรกรก็ไม่รู้จักคำว่า ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ก็ใช้กันว่าแบบภูมิปัญญาดั้งเดิม ปุ๋ยตาข่ายทำมาอย่างไรก็ทำอย่างนั้น แต่จะปลูกพืชใช้วิธีปลูกพืชหมุนเวียนที่อาตมาเห็นแล้วก็ได้ลงมือช่วยพ่อแม่อาตมาอยู่หมายความว่า ก็จะเป็นสวนผลไม้

ก่อนจะมีโรงเรียนเด็กๆ บ้านคลองนพมาศจะได้รับการฝากตัวจากพ่อแม่ให้เข้ามาอยู่เป็นศิษย์วัด มีหน้าที่ช่วยงานเล็กๆ น้อยๆ ในวัด คนรุ่น 60 ปีขึ้นไปจำได้ดีว่าในวัดร่มรื่น อยู่ติดริมแม่น้ำ มีการข้ามเรือไปมาทั้งสองฟากฝั่งแม่น้ำยม และพื้นที่ท่าเรือหน้าวัดเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุดของหมู่บ้าน มีคนข้ามฟากไปมา และมีการซื้อขายผลไม้บ้างแล้วที่หน้าวัด แต่สืบสวย้อนขึ้นไปอีก 1 รุ่นคนพบว่ามีการแลกเปลี่ยนกันบริเวณใกล้ๆ วัดด้วย

อุดมการณ์ด้านแนวปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นมีพระเป็นธรรมทายาท เผยแผ่ อบรมเรียนรู้ด้วย
 เงื่อนโซ่ที่อารามอยู่ใจกลางหมู่บ้าน มีข้อได้เปรียบเชิงความสะดวกในการเดินทางติดต่อกับอาราม ผู้ยึด
 พระธรรมคัมภีร์จึงทรงอำนาจ และอยู่ในฐานะผู้พูดทางวาทกรรม อีกทั้งมีการครองธรรมปฏิบัติกิจของ
 นักบวช จึงเป็นพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์ก่อความเลื่อมใส ศรัทธาให้แก่ชาวบ้าน สิทธิอำนาจในฐานะผู้พูด จึง
 มาจากการมอบความศรัทธาของชาวบ้าน และการเผยแผ่จึงทำได้ ในชื่อของพระธรรม ส่วนในซีกของ
 การทำมาหากินมีอาจเผยแผ่ได้ เพราะเป็นหลักการของนิกาย ด้วยหน้าที่ในการเผยแผ่พระศาสนาทำ
 ให้วัดมีการอบรมสั่งสอนชาวบ้านมาก่อนสถาบันใด ในยุคจารีต อุดมการณ์ดั้งเดิมของชาวบ้านก่อนมี
 พระศาสนา คนเชื่อในธรรมชาติและอำนาจเหนือธรรมชาติ ด้วยอุดมการณ์เพื่อความหลุดพ้นของซีก
 อารามทำให้มีอาจนำอุดมการณ์นี้ไปประสมประเสกกับอุดมการณ์อื่น ๆ ได้โดยตรง อย่างไรก็ตาม อุดม
 การณ์จากอารามมิได้ครองอำนาจเหนือความคิด แนวปฏิบัติทั้งหมดตลอดกาล มีการขาดตอนลงใน
 ช่วงหลัง ซึ่งเห็นได้จากการที่คนส่วนหนึ่งยังเชื่อในอุดมการณ์ผี หรืออำนาจเหนือธรรมชาติ พิธีกรรมจึงมี
 ทั้งไหว้พระและบัตพลีผีในชุมชนคนได้ร่วมกันเผชิญปัญหาทางการทำมาหากิน แนวทางสร้างขวัญ
 กำลังใจจึงถูกสร้างขึ้นโดยอิงกับอำนาจเหนือธรรมชาติในยุคโบราณ รวมทั้งอำนาจธรรมในยุคมีศาสนา
 แล้ว การชวนขายดินร่นเอาชนะปัญหาเพื่อการทำมาหากิน อุดมการณ์ที่คนคิดร่วมกัน จึงตั้งอยู่บน
 พื้นฐานของความจริงชุดหนึ่ง อุดมการณ์ลักษณะเช่นนี้เป็นอุดมการณ์ชาวบ้าน มีลักษณะเฉพาะของ
 อุดมการณ์เพื่อการทำมาหากิน มิใช่เพื่อการหลุดพ้น รวมทั้งในชุมชน ได้มีการเห็นชอบร่วมกันตั้งผู้นำ
 จึงมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงอุดมการณ์ ความเชื่อ ความรู้ของคน รวมทั้งกลุ่มผู้นำ ธรรมชาติที่
 "ปลดบาตร" คือ คนที่สึกจากพระ การมีความรู้ทางอารามเป็นอย่างดี คนกลุ่มนี้อาจเป็นมหาเปรียญ
 เก่าได้มีอิทธิพลต่ออุดมการณ์ของคนในชุมชนในฐานะที่เป็นชนชั้นนำของชุมชน คนที่เคยไปทำการล่อง
 แพ ทำการค้าทางน้ำ ทั้งมหาเก่า คนค้าทางน้ำเก่า ล้วนเคยจาริก เดินทางลงมาสู่ภาคกลาง เมืองหลวง
 บทเรียนแห่งชีวิตการศาสนา ทางการค้า การเรียนของคนกลุ่มนี้ไม่มีตอนจบ เมื่อสิ้นยุคการอยู่อาราม
 หรือสิ้นยุคการค้า หากแต่กลับจะเริ่มต้นใหม่ วิถีชีวิตของคนในชุมชนที่ ตกอยู่ในตาข่ายวาทกรรม
 ศาสนา ได้มีตาข่ายแห่งวาทกรรมการทำมาหากินเป็นตาข่ายวาทกรรมชั้นที่สองสร้างให้คนชั้นนำของ
 ชุมชนนำความรู้ใหม่ เทคโนโลยีใหม่ การสื่อสารแนวใหม่มาใช้ใน ชุมชน ในช่วงก่อน 50 ปี ที่แล้ว แนว
 โน้มเหล่านี้เป็นฤทธิ์ของวาทกรรมที่คนเชื่อและเห็นจริงมิใช่ในภาวะในปริบทา แต่เป็นผลของการเบียด
 ขับอุดมการณ์ชุดดั้งเดิมทางด้านศาสนาและอุดมการณ์ผีแบบค่อย ๆ สะสมขึ้นทีละเล็กละน้อย บางพิธี
 กรรมที่เป็นภาคปฏิบัติตอกย้ำ ตรึงอุดมการณ์ได้จางหายไป บางพิธีกรรมหรือภาคปฏิบัติก็หลอม
 รวมขึ้นมาในรูปแบบใหม่ สร้างใหม่ วาดลวดลาย ลีลาใหม่ขึ้นมา การก่อรูปของวาทกรรมการทำมาหา
 กิน เป็นแนวโน้มที่มีลักษณะเฉพาะตัว และแสดงบทบาทรับใช้สอดคล้องกับวิถีชีวิตคน อย่างค่อย ๆ คลี่
 คลาย อย่างหลอมรวม สะสมกำลังคน บรรดาผู้นำชุมชนทั้งจากการสถาปนาจากรัฐ จากอาราม จาก

การทำมาหากิน ต่างเห็นจะต้องภาวะการเปลี่ยนไปของสังคม และเห็นเป็นแนวทางตรงกันว่า “สังคมเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเจริญขึ้น” คนในชุมชนได้รับผลจากการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเจริญมาตั้งแต่โบราณ เพราะคนพยายามปรับตัวให้ผสมกลมกลืนกับภาวะการเปลี่ยนผ่านยุคสมัย อีกทั้งพยายามจ้องมอง เฝาคุ่นคิดหาจังหวะและโอกาสให้แก่บุตรหลาน เพื่อส่งบุตรหลานเข้าสู่สังคมอนาคตได้ล่วงหน้า การเตรียมตัวให้บุตรหลานก้าวไปสู่สังคมอนาคต และเก็บเกี่ยวประโยชน์จากสังคมอนาคตได้ดีกว่า คน เห็นพ้องกันว่า ควรใช้ระบบการศึกษา ซึ่งในวิถีชีวิตยุคจารีต การศึกษาในชุมชนได้แก่การศึกษาที่วัดอารามและที่บ้าน การรับมือกับภาวะการเปลี่ยนแปลงแห่งสรรพสิ่ง คงต้องอาศัยความรู้และประสบการณ์เป็นฐานเป็นเสาหลัก ในการจัดการชีวิต เพื่อพาบ้านพาชีวิตรอดไปในสังคม ดำรงอยู่ในสังคม แม้ในภาวะต่างบางเหตุการณ์คนอาจล้อเล่นกับอำนาจหรือวาทกรรม จากอาราม จากบ้าน แต่ก็เพื่อการปรับตัวให้อยู่ได้ในโครงข่ายวาทกรรมหลักของยุคสมัยนั้น การเปลี่ยนแปลงอุดมการณ์จึงอาศัยกลศาสตร์แห่งอุดมการณ์ เป็นตัวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกล่าวคือ อาศัยแรงผลักดันจากอุดมการณ์ต่างชุดพลิกความเชื่อของคน พลิกอุดมการณ์ของคน คนในชุมชน เช่นไม่มีความหวังว่าลูกได้เรียนในวัดแล้วจะได้อะไร แต่ก็เชื่อว่าจะมีความคิดหลักธรรมติดตัวออกไป “ข้าวกันบาตร” เป็นการตีความแสดงถึงคนอย่างน้อยก็รักกันเป็นพวกพ้องเดียวกัน เพราะเล่นคู่กันมาแต่เยาว์วัย อุดมการณ์ศาสนา อุดมการณ์ทำมาหากิน มิได้สิ้นสุดที่อารามหรือที่บ้านเท่านั้น แต่ย่อมหมายถึงการปะทะประสานกันตลอดเวลา โดยผ่านกรรมกรวัดหรือผู้มาตกลงทำกิจกรรมร่วมกัน สภาวะ “คนสุกคนดิบ” กับภาวะที่ชุมชนพยายามปรับสมดุล และหาโอกาสให้บุตรได้บวชเรียน แบบให้ลูกหญิงยอมทำข้าวเบาในสวนเพื่อให้พี่ชายได้มีโอกาสเรียนในวัดมาแต่ยุคดั้งเดิม ความรู้สึกเก่า ๆ จึงกลายเป็นความรู้สึกปกติธรรมดา ด้วยอำนาจของระบอบวาทกรรมที่สร้างธรรมเป็นปกติธรรมดาให้แก่บุตร คุณภาพของบุตรจึงถูกขัดเซยด้วยชุดอุดมการณ์การทำมาหากิน ที่ไม่มีข้อยกเว้น แถมจะหนักเท่าหรือกว่าชายอกสามศอก หญิงจึงเป็นคนไต่วาทกรรมศาสนาที่ต้องคอยทำมาหากินตลอดมา การผลิตซ้ำความเชื่อแนวนี้เองทำให้ชุมชนมีความลงตัว อยู่ได้อย่างยาวนานของยุคสังคมจารีต

สวน : สนามการสร้างความรู้ในการผลิต

การทำมาหากินด้วยการทำสวนโบราณ คนได้รับรู้ว่ามี การสร้างความรู้จากธรรมชาติ และสิ่งรอบตัว การที่คนพยายามเชื่อมโยงสภาพชีวิตกับสภาพธรรมชาติ ให้สามารถผลิตผลไม้พืชผักออกมาคนเก็บกินยังชีพได้ ได้เกิดขึ้นโดยเจตจำนงของบรรพบุรุษ คนรุ่นพ่อ แม่ ปราบปรามที่จะให้มีปัจจัยรองรับชีวิต ทางด้านอาหารจึงได้ทำสวนโบราณ ความรู้สวนโบราณจึงมีอำนาจของพ่อ แม่ บรรพบุรุษ ค้ำยันให้ และหากใครปราบปรามอยู่เย็นเป็นสุข ก็ต้องทำสวนตามพ่อ แม่ แต่งานและความรู้ทำสวนนั้น ต้อง เชื่อมโยงกับธรรมชาติที่มีสภาพไม่แน่นอน มีการท่วมของน้ำนับครั้งไม่ถ้วนมาแต่โบราณ มีการ

หาพืชพันธุ์จากภายในบ้าน และระหว่างบ้านมาแต่โบราณ ความยากลำบากในการสร้างความรู้นี้เอง พอ แม่ จึงต้องพาลูกเข้าสวนให้คุ้นชินตั้งแต่เยาว์วัย เพื่อให้คุ้นชินกับความยากลำบากตั้งแต่ต้น เวลา ออกทำสวนเริ่มตั้งแต่ตะวันขึ้นตอนเช้าตรู่ เริ่ม "เห็นยอดอ่อน ยอดแก่" ของใบไม้ก็ออกทำสวน แต่ งานบางอย่างก็ทำได้ตอนน้ำค้างบนใบพืชแห้งแล้ว เช่นการตัดใบตองกล้วยตานี การทำสวนนั้นคล้าย การจัดชั้นผู้คนอยู่ในตัว ผู้ใหญ่ ผู้รู้ นำผู้ไม่รู้ทำตาม ผู้ทำตามต้องดูและจดจำ แล้วทดลองทำเอง รวมทั้งมีการใช้มายาการของอำนาจ เหนือธรรมชาติช่วยให้คนเห็นว่าการทำสวน มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ช่วยลดบันดาลให้สวนพอใช้ได้พอดี ซึ่งเป็นชุดความเชื่อดอกทอดลงมา ตั้งแต่การเชื่อถือผี เชื่อถือเทพ เจ้าตามศาสนาพราหมณ์

การทำสวนใช้อำนาจที่จูงใจให้คนทำ แต่การทำงานในสวนค่อนข้างเป็นอิสระเพราะว่าทำเป็น สวนๆไป ทำภายใน พอ แม่ พี่น้อง เครือญาติ คนทำสวนจึงเป็นอิสระ เพราะต้องการให้เป็นไปตาม ธรรมชาติ ปลูกแล้วต้องรดน้ำรอจนต้นโต มิได้คิดเร่งวันเร่งคืน การผลิตในสวนโบราณ จึงเป็นการผลิต ตามแนวทาง พึ่งพิงธรรมชาติทั้งหมด ความรู้จึงหลากหลายตั้งแต่ความรู้เกี่ยวกับพืช การปลูก การ บำรุงต้นไม้ การนำต้นไม้ไปแปรรูป การดูแลดิน น้ำ เชื่อมโยงไปถึงความรู้สมุนไพร ซึ่งมีหมอสมุนไพร ในสวนสร้างความรู้ในการผลิตยาประจำหมู่บ้าน

การมองสวนเป็นสนามการสร้างความรู้ในการผลิต ส่วนสำคัญได้แก่ การเผยแพร่วิถีชีวิตทาง การทำมาหากินของคนในยุคสมัย จึงต้องอาศัยการสร้างความรู้ ความจริง ขึ้นมารองรับอย่างแบบยล ซึ่งการผลิตของที่ได้จากสวน ในยุคโบราณไม่ต้องลงทุนมาก เพียงแต่ลงแรงงานก็จะได้ผลผลิตออก มาอย่างชีพ ความรู้ที่ช่วยให้คนใช้แรงทำสวนได้ตลอด จึงต้องมีอำนาจค้ำยันประสานกัน นั่นคือ "สภาพ ความเป็นคนดี การขยันทำมาหากิน" ซึ่งจะส่งผลไปถึงสภาพความเป็นอยู่ทางสังคม ถ้าขยันทำสวน ไปหาลูกสาวหรือไปล้มรสกับบ้านใดก็จะง่าย ไม่มีข้อดกกลพิเศษ ชวนกันทำมาหากินได้ต่อไป อีกทั้ง การทำสวนโบราณที่เป็นมรดก ได้มีรหัสอำนาจโบราณแฝงอยู่เบื้องหลัง ความรู้ กล่าวคือ ลูกชาย ต้องทำสวนต้นไม้ผล ที่ปลูกดปลูกไว้ เมื่อปลูกดววยชนม์ ลูกหลานที่เก็บผลไม้ไปทำบุญ ถวายพระ ปลูกดบนภพสูงก็จะได้อานิสงส์ผลบุญด้วย ส่วนลูกสาวก็ต้องแกะผลไม้ สลักให้สวยงามเพื่อแสดง ความรู้ ฝีมือ และได้อานิสงส์ผลบุญเวลานำผลไม้ไปถวายพระด้วย และเป็นการกตัญญูต่อ ปลูกด ที่ ปลูกผลไม้ไว้ให้ตั้งแต่ครั้งมีชีวิตอยู่ ต้นผลไม้ของปลูกด "มะปรางเฒ่า" คนจึงไม่ค่อยตัดโค่นกัน มีแต่ จะขยายทำให้มากขึ้นในยุคโบราณนี้ เครือข่ายอำนาจ ความรู้ การทำสวนจึงสอดคล้องประสาน ทำงานร่วม กันของสถาบัน กฎเกณฑ์และกิจกรรมในวิถีชีวิต หรือมะปรางบางต้นพอตาปลูกไว้ รักและหวงแหน มากเพราะเป็นมะปรางหวาน ผู้มาเป็นลูกเขยก็ต้องมาแสดงความรู้ ทำการบำรุง เพาะพันธุ์มะปราง จากต้นของพ่อตา เพื่อการผลิตผลไม้มะปราง แต่อำนาจที่ลึกไปได้แก่การต้องการทำให้แม่บ้านยอมรับ ว่ามีความรู้ไม่แพ้พ่อตา พาลูก แม่บ้านทำสวนต่อไปได้ ยิ่งไปกว่านั้นความรู้การทำสวนยังแสดง

อัตลักษณ์ ความเป็นคลองนพมาศ กล่าวคือคนคลองนพมาศแต่งงานไปอยู่ต่างหมู่บ้าน ก็จะนำต้นไม้สัญลักษณ์จากสวนแม่ พ่อ ไปปลูกด้วย อาทิ ต้นมะปราง ต้นขนุน ต้นกล้วย ซึ่งแฝงเร้นนัยยะของอำนาจแม่ พ่อ โดยฝ่ายสามีซึ่งเป็นคนต่างบ้านนั้น ยามมองเห็นต้นมะปราง หรือต้นกล้วย ก็จะเป็นสัญลักษณ์ให้รำลึกถึง แม่ พ่อ ฝ่ายผู้หญิง ย่าเฒ่า ทำให้ลดความรุนแรงหรือความขัดแย้งที่อาจจะมีได้ รวมทั้งการนำผลไม้ไปฝากญาติ นัยยะเบื้องลึกหมายถึงการแสดงความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ที่เจ้าของสวนมีต่อผู้ได้รับผลไม้นี้ ผลไม้จึงเป็นการแทน "อำนาจ" ใหญ่ในการผลิตจึงมีทั้งความรู้ ความจริง ที่มีอำนาจรองรับในยุคสมัยนี้ ภาควิถีการทำมาหากินด้วยการทำสวน คนสร้างสวนด้วยเจตจำนงเพื่อเอาชีวิตรอด สวนเป็นรูปแบบการผลิตดั้งเดิมของคนไทยมาแต่โบราณ เป็นสนามการประสมประสานประสบการณ์ดั้งเดิม ความรู้บางอย่างกว่าจะสร้างมาใช้ได้ต้องใช้เวลานานเป็นชั่วอายุคน เช่น การปลูกการใช้ดินคุ หากถามว่ากิจกรรมใดหล่อเลี้ยงชีวิตมา คนจะตอบทันทีว่าทำสวน หรือบางคนเปรียบเทียบว่าเป็นการทำนาบนต้นไม้ ซึ่งหมายถึง ผลไม้พืชผักที่จากสวนเหลือกินในบ้านแล้วจะนำไปแลกข้าวมาไว้เป็นอาหารหลัก ตั้งแต่โบราณมาแล้ว ป่าไม้พื้นถิ่นสุวรรณโลกได้ปกคลุมพื้นที่หนาแน่น การค่อยสร้างสวนจึงเป็นการใช้ความรู้บุกเบิกป่า ทำเป็นไร่ นา และสวน ป่าจึงล้อมสวน หลังสวนก็เป็นบริเวณป่า คนทำสวนจึงมีความรู้ ประสบการณ์ทั้งทางการทำสวนและเก็บหาของป่าในยุคดั้งเดิม เป็นที่น่าสังเกตว่าความเป็นสวนเกิดขึ้นจากการรับรองของอำนาจชุดหนึ่ง กล่าวคือ เจ้าของสวนจะต้องพยายามใช้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับตัวคนชาวสวนเอง จนสามารถได้ครอบครองสวน ได้รับการรับรองสวน หลังจากนั้นจึงทำการใช้ความรู้ทำสวน สร้างสวนขึ้นมา สวนจึงเกี่ยวพันกับอำนาจโดยตรง เจ้าของสวนกว่าจะได้ทำสวน เป็นผู้รับทราบรับรู้ว่าอาณาเขตใดเป็นสวนของผู้ใด ชาวสวนจึงต้องบอกผู้มีอำนาจ ฝากผีฝากไข้กับผู้นำว่าจะขออยู่ทำมาหากินที่นี่ ตรงนี้ตรงนั้น จากนั้นคนจะเริ่มทำอยู่ทำกิน

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ทำให้ผู้ปกครองได้ใช้อำนาจ ในโอกาสต่างๆ ทั้งการเรียกเกณฑ์แรงงาน การเอาแรง การแบ่งปันทรัพยากร หรือใกล้เคียงข้อขัดแย้งภายในชุมชน ฝ่ายผู้ให้ปกครองที่เป็นชาวบ้านก็รู้สึกมีผู้ใหญ่คุ้มครองดูแล ไม่รู้สึกที่บ้านตัวเองถูกปล้นยัด ในอีกความหมายที่ตรงกันข้ามได้แก่ คนที่ไม่ได้จับจองหรือไม่อาจมีที่ดินทำกิน คนเหล่านั้นอยากมีสวน หรือหากอยู่ในชุมชนก็ต้องต่อสู้ใช้ชีวิตในทางรับจ้าง หรือรับสิ่งตอบแทนยังชีพด้วยการไปช่วยงานสวนอื่น ที่ไม่ใช่ของตัวเอง ซึ่งคนกลุ่มนี้ได้สร้างความรู้ว่าด้วยการเอาตัวรอดขึ้นมาอีกชุดหนึ่ง ภูมิปัญญาไทยจึงแฝงอยู่ในวิถีชีวิตชาวสวน คนชาวบ้านสวนจึงเป็นสนามวาทกรรม ที่ช่วยเผยให้เห็น ปฏิสัมพันธ์ของคนกับคน ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ในสวนมีอำนาจแฝงอยู่ คนชาวบ้านหากผู้อำนาจรับรองแล้วว่าทำอยู่ทำกินได้ คนจะเริ่มระดมสรรพกำลังกาย กำลังปัญญา บุกเบิกทำสวน บ้างเริ่มจากเครื่องมือจอบเสียม บ้างเริ่มจากการขอแรงญาติพี่น้องแลกเปลี่ยนแรงงานกัน ส่วนคนไม่มีสวนก็ช่วยบ้านมีสวนทำงานเพื่อส่วนแบ่งทางอาหาร

การเอาตัวรอดให้ได้ คนจึงทนโศกเศร้ากร่ำทำสวน คำว่าจนตรอกไม่มี คำว่าอับจนไม่มี หญิงบาง
คนรับจ้างทำสวน หาบข้าวของผลไม้จนลูกในท้องพลัดตัวร้องออดังมาแต่ในครรภ์

จากความรู้ว่าหวานปลูกพืชผลใดก็ได้ผลสิ่งนั้น ทำให้ผู้นำและชาวบ้านนำแง่คิดจากธรรมชาติ
มาใช้ในการสร้างปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจ โดยพยายามห้ามปรามมิให้คนออกนอกกลุ่มนอกทางตั้งแต่ต้น
หรือต้องการให้ลูกหลานเลี้ยงพ่อแม่ยามแก่ชรา คนก็จะปลูกสร้างสวนให้ลูกไว้ด้วย หรือบางครั้งอาจมี
การسابแข่งกันไว้ ยากไม่พ่อแม่ก่อสร้างสวนไว้ หากลูกไม่สานต่อ สร้างสวนต่อ หรือไม่มีอะไรมาเลี้ยง
พ่อแม่ เพราะไม่เอาการงานสวนแล้ว คนนั้นก็ไม่มีเจริญ จักไม่มีกินเป็นต้น การห้ามปรามทำนองนี้อีก
ความหมายหนึ่งวิเคราะห์ได้ว่าเป็นการทำให้กลัวเกรง เป็นการข่มขวัญสำหรับคนไม่เอาการงาน ภาษา
ปาก ภาษาตลก จึงถูกนำมาใช้ในสวน เพื่อสร้างโลก สร้างวิถีชีวิตให้แก่ผู้คน และมีอำนาจคนสวน ผู้นำ
แฝงอยู่ แนวทางแบบดั้งเดิมของผู้สร้าง ตัวยก จึงมีการใช้ภาษาทั้งแบบพื้นๆ หรือภาษาบางอย่างลึก
ซึ้ง มีการใช้อำนาจในทางตรง ห้ามปราม หรือใช้อำนาจแฝงในพื้นที่สังคมต่างๆ การก่อแล้วสืบสาน
ความรู้นี้เองทำให้สนามวาทยกรรมการทำสวน ดำรงอยู่และมีทั้งภาคเสริมส่งและขัดแย้งกัน และการก่อ
ความรู้สวน ค่อยๆ ทำให้สนามในเชิงสังคม มีความหมายในความรู้ของคนเป็นสวนเชิง "ถิ่นฐาน" มาก
ขึ้น อำนาจของคนผู้นำจึงเป็นอำนาจของถิ่นฐาน ซึ่งในภายหลังคนรัฐรู้ว่าเป็นอำนาจท้องถิ่น ในสวน
จึงมีการใช้อำนาจของคนกับคนอย่างยาวนาน คำพูดที่ว่าคนไม่อับจนจึงแสดงให้เห็นถึงการมีอำนาจ
ทางการนำ หรือปกครอง กดบังคับเขาไว้ตลอดมา สุดท้ายจะเป็นช่วงที่หนักหรือเบา รัศมีของอำนาจแผ่
ปกคลุมสังคมชุมชนมาแต่ยุคสมัยดั้งเดิม ความคิดของคนในยุคสมัยจารีตจึงเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับ
อำนาจเหล่านั้นด้วย

ตัวยกจากคำเล่าเรื่องของชาวสวน หากเป็นตัวยกบอกเล่าระบบพื้นๆ การตีความ จะเกี่ยวข้องกับ
กับสิ่งที่เป็บริบทพื้นฐานทั่วไป แต่หากตัวยกที่มีความลึกซึ้ง แฝงนัยยะทางอำนาจ เป็นหน้าที่ของนัก
วงศาวิทยาที่จะคลี่คลายให้เห็นตัวตนที่ถูกอำนาจกระทำ และความสัมพันธ์ของอำนาจกับความรู้ที่อยู่
เบื้องหลัง ซึ่งอาจมีการเผยแพร่เทคนิควิทยาของการใช้อำนาจ ชุดความรู้ที่สร้างขึ้น ต่อข้อสงสัยว่า
ทำไมคนยอมรับในอำนาจที่คนมีอำนาจมากกว่า ในทางตรงนั้นเพราะวัฒนธรรมดั้งเดิมเคารพผู้มี
อาวุโสกว่า มีวัยสูงกว่า แต่ในอีกทางหนึ่งเพื่อความรับมรดกสวนที่ญาติผู้ใหญ่หรือพ่อแม่จะมอบให้

เขามาจับจองกัน พันเยี่ยมหมด โนนทางได้โน้นจะจับจองกันก็ยกให้เขา พอเยี่ยมแล้วก็ยกให้เขาก็อวมัน
ไม่ค่อยงามก็บุกป่าทำกันใหม่ ที่ผมอยู่ทางโน้น ที่นี้มีหน้อยเดียว ยกให้เขาเรื่อยก็คนแต่ก่อนยกให้เขาได้

การที่คนยกที่ทางทำมาหากินให้ลูกหลานนั้นเป็นการสร้างเครือข่ายอำนาจจากคนชั้นสูงวัยลง
สู่ชั้นกลางคนด้วยปัจจัยทำมาหากิน ซึ่งบ่อยครั้งการถ่ายโอนมีอำนาจแทรกแซงจากรัฐ ได้แก่ การเข้า
มาเก็บภาษีที่ดิน อำนาจรัฐที่ครอบสวนนี้ เป็นอำนาจยิ่งใหญ่ที่ทุกคนต้องสยบยอม การยกที่ดินสวนให้

ในเชิงประวัติศาสตร์ชุมชนส่วนใหญ่คนเข้าใจว่าเป็นความต่อเนื่อง เป็นกระบวนการที่ผู้ใหญ่ยกมรดกให้เด็ก แต่ในมิติของอำนาจเป็นการแสดงให้เห็นการตอกย้ำเชิงอำนาจของชนไม่ว่าใครเป็นเจ้าของ ชนก็ต้องทำแบบเดียวกันในยุคสมัยจารีต แต่อำนาจนั้นก็มีความต่อเนื่อง กลับมีการกลายตัวผันแปรไป เพราะความหมายของชน ค่อยๆ คลี่คลายให้เห็นว่ามีสิ่งที่สร้างความรู้ชนได้โดยตลอดหากไร้อำนาจ ประวัติของชนจึงมีอาจจัดระเบียบให้แบบเดียวกันได้ทุกชน บางชนคนในชนเริ่มเปลี่ยนอาชีพไป ทำอย่างอื่น เพื่อโอกาสในเชิงการแสวงหาเงินตราซึ่งก็ค่อยๆ ก่อรูปในชุมชนมาช้านานแล้ว

ทำไมคนจึงยอมอยู่ในอำนาจ หรือยอมปฏิบัติตาม คนได้เฉลยว่า ปฏิบัติการทางสังคมทำให้คนยอม ทั้งผู้มอบมรดกชนก็เพื่อมีความชอบธรรมในการจับจอง เพราะได้อำนาจไว้มอบให้ลูกหลาน พื้นที่ทางสังคมของความรู้การทำชนกลายเป็นสิ่งเบียดขับ คนที่จับจองไม่ทัน ความต่ำต้อยที่ขาดที่ดินชนคนจึงรับได้ ยอมได้ ไม่ฆ่าตัวตาย ภายในชนจึงมีพื้นที่แห่งความภูมิใจในฐานะเจ้าของชน เจ้าของความรู้ประจำชนนั้น อีกซีกหนึ่งของคนที่ไม่ได้เป็นเจ้าของชนก็ต่ำต้อย พยายามสร้างความรู้อีกชุดหรือมารับจ้างอยู่ภายในชน ด้วยความรู้สึกว่าตัวเองต่ำต้อย ยอมรับคำอธิบายในโชคชะตาว่าบุญน้อย เกิดมาเพียงนี้ เรื่องเล่าจากชนจึงมีทั้งเป็นชุดความรู้โดดเด่น กว่าชุดความรู้การสังเคราะห์สำหรับคนต่ำต้อยไร้ที่ดินทำกิน ความขัดแย้งทางชนชั้น จึงไม่มีโอกาสเป็นจริง เพราะอุดมการณ์สร้างขึ้นมาจากผู้มีอำนาจ เพราะผู้มีอำนาจในชนเป็นผู้ลงมือปฏิบัติการทำชนเสียเอง ช่องว่างจึงถูกปิดกั้น เวลาพิจารณาความรู้ชาวชนจึงพิจารณาเหมารวมไม่ได้ เพราะส่วนหนึ่งเป็นความรู้ของคนที่มีอำนาจน้อยกว่าคนอื่นในสังคมชาวชน มิได้มีมรดกสิ่งจับต้องได้ในโลกมอบให้ลูกหลาน มีแต่ประสบการณ์รับจ้าง พาลูกรับจ้างมอบให้ลูกหลานให้เอาตัวรอดในสังคม ความจริงอีกชุดหนึ่งการบริหารชนจึงค้านกับความรู้ในแบบชาวบ้านที่คนรับรู้ในยุคสมัยนั้น ความรู้ของคนรับจ้างในชนขาดหายไปจากหน้าประวัติศาสตร์ของชุมชนไทย เพราะไปมองแต่ความเป็นชุมชนหมู่บ้านในฐานะวัฒนธรรมที่ต่อเนื่องไปเรื่อยๆ มีการดำรงอยู่เสมือนว่าไม่มีปัญหา สิ่งผิดปกติในชุมชนหมู่บ้านไทย

การสืบสาววงศ์วานของความรู้ ความรู้ชนเถลิงอำนาจเป็นความรู้เฉพาะถิ่นที่สามารถเป็นที่พึ่งของคนได้อย่างพอเพียง ความรู้ในยุคจารีตผลิตจากวิถีชีวิตชนถือเป็นการสร้างความรู้ ความหมาย และได้มีการยุติชุดความรู้ด้วยอำนาจความรู้ภายนอก การผลิตความรู้เพราะมีแผ่นดิน น้ำ ไม้ ธรรมชาติให้แล้วคนใช้ประสบการณ์สร้างสรรค์สร้างชนขึ้นเอง ประสบการณ์ในชนให้ทักษะรอบด้านแบบองค์รวม มีใช้ทักษะเดียว (homogeneity of skill) อาทิ ชุดความรู้การปลูก คนสังเกตดิน พันธุ์ แล้วทดลองปลูก อีกทั้งมีการควบคุมคุณภาพผ่านคำติชมของคนกินผลไม้

การสืบสาวระบบการศึกษาในส่วนของการเรียนรู้ในวิถีชีวิต นอกจากสืบสาวได้จากตัวบทหนังสือ ยังสามารถสืบสาวได้จาก "งาน" เพราะชาวชนเป็นผู้สร้าง (authors) แต่เนื่องจากยุคสมัยนั้นสิ่งที่ชาวชนสร้างความรู้ของยุคสมัยคืองานชน (production of a text, a book, or a work) งาน

สวนมีฐานะเป็นวาทกรรมหลักของยุคสมัย ภาษาของชาวสวนเป็นวาทกรรมที่คนตีความเข้าใจต่างกัน ในยุคสมัย "ออกลูก" หรือยังมีใช้ถามว่า คลอดลูกชาย ลูกสาว แต่หมายถึงต้นผลไม้ที่บ้านมีผลหรือยัง ยัง "อ่อนอยู่" เลย มีใช้การดูแคลนว่ารู้น้อย แต่หมายถึง ผลไม้ยังไม่สุกเป็นต้น นอกจากนี้ยังมีศัพท์ชาวสวนเฉพาะอีกมากตั้งแต่คำว่า "บง" "กกต้น" "ตายพราย" "กาว่าง" "คันสวน" "ชักใบ" "เลื่อย" "เลียง" "พับ" "นุงๆ" "รก" "เลี่ยม" "ถางสวนรับน้ำ" "ผลควบ" เป็นต้น ตัวภาษาชาวสวนยังคงมีชีวิตชีวา สื่อกันเข้าใจในยุคสมัย รวมทั้งงานสวนที่มีร่องรอยผลงานคือ สวนโบราณตกอยู่ถึงปัจจุบันจึงยังมีตัว "สิ่ง" ให้ศึกษามากมายจากภาษาของชาวสวน ต้นมะปรางโบราณอายุกว่า 100 ปี ยังมีอยู่หลายต้นในบ้านคลองนพมาศ มะปรางเฒ่า ละมุดเฒ่า หลายต้นมีความเป็นมาและมีตัวบทที่เล่าขานสนุกสนาน เป็นเรื่องเล่าต่อๆ มา แค่นี้มาของมะปรางสวนลุงชิต ที่รุ่นพ่อมีอาชีพก่อแพรับจ้าง ลงมาทางพระนคร ขากลับได้มะปราง 2 เม็ด จากบ้านเจ้านายนำไปปลูกที่สวนริมน้ำ แถบตำบลปากแคว ต้นหนึ่งผลโตรสหวาน อีกต้นหนึ่งรสอมเปรี้ยว ลุงชิตได้ทำนุบำรุงต้นมะปรางทั้งสองอย่างดี ไม่ยอมให้ขยายพันธุ์แบบใหม่ คือ ตอนกิ่ง ตราบจนถนนเลียบแม่น้ำสร้างขึ้น ต้องตัดต้นมะปรางต้นเปรี้ยวที่อยู่ขวางทางออก เหลือเพียงต้นหวานต้นเดียว ลูกเขยซึ่งมีความพยายามเรียนรู้การทำสวนได้ลองตอนกิ่งดูโดยไม่บอกลุงชิต จนติดรากได้ผลจึงบอกตั้งแต่นั้นลุงชิตจึงยอมให้ตอนมะปรางหวาน และสามารถขยายสวนมะปรางได้ต่อๆ มา กลายเป็นเรื่องเล่าลูกเขยตอนต้นมะปรางพ่อตาย และปัจจุบันมะปรางพันธุ์ลุงชิตได้ขยายมาถึงสวนโบราณในบ้านคลองนพมาศ โดยการนำมาของครุคนหนึ่งที่ไปขอสวนลุงชิตมา การที่ในบ้านเจ้านายต้องมีมะปรางสืบเนื่องจากมะปรางสุก สามารถนำไปทำมะปรางร่ำถวายเจ้านายได้ และถือเป็นสุดยอดของฝีมือทางแกะผลไม้ทีเดียว ซึ่งปัจจุบันมีคนแกะมะปรางร่ำได้ไม่มากนัก ถ้าถือว่าในทางตะวันตก การสืบสาววงศ์วาน อาจดูได้จากความรู้ วิถีชีวิตและตราประจำตระกูล ที่บ้านคลองนพมาศได้มีระบบการเรียนรู้สวนโบราณ และอาจถือว่าเป็นความรู้ เป็นตราประจำตระกูลได้ โดยการที่คนเรียกต้นผลไม้ตามด้วยชื่อเจ้าของสวน ที่มานะพยายามสร้างสรรค์พันธุ์ผลไม้ที่รสชาติดีขึ้นมาได้ อาทิ มะปรางพันธุ์ลุงชิต พันธุ์ลุงขอบ เจ้าเนื้อทอง ไซไก่ เป็นต้น "ผลไม้" เหมือนหนึ่งเป็นตราที่ประกาศให้คนรู้ว่า ผลการสร้างความรู้เกี่ยวกับสวน จึงต้องศึกษาว่าผลไม้ของสวนนั้นมีความดีเด่น ขอศึกษา ขอความรู้ การรู้จักการมีความรู้ผลไม้ ก็คือการรู้จักความรู้สวนนั้นอย่างดี (knowledge of heraldry) แม้การรับทอดความรู้สวนเป็นการสืบทอดจากรุ่นพ่อสู่ลูก เป็นส่วนที่พ่อให้ความรู้ลูกแล้วสร้างสวน แสดงว่าพื้นที่ดินเดิมว่างๆ ยังไม่มีเจ้าของ ใครบุกเบิกได้กันสร้างได้จะเป็นผู้จับจองเป็นเจ้าของสวน อ่างสิทธิการเป็นเจ้าของสวนผลไม้ได้ การจับจองจึงทำได้จากน้ำพักน้ำแรงและทำได้โดยไม่ต้องขออนุญาตใคร เป็นการจูงใจให้คนอยากมีสวนไว้ทำมาหากินเป็นหลักแหล่งไม่ต้องหาเช่ากินค่า

สมัยอยุธยาหรือต่อๆ มา สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นและกลาง ได้มีกฎหมายตราสามดวง เล่ม 3 หน้าที่ 36 หน้า 110-111 ว่า " มาตราหนึ่ง ถ้าผู้ใดกันสร้างเล็กรั้วที่ไร่นาเรียกสวนนั้น ให้ ไปบอกแก่เสนา

นายระวางนายอากรไปดูที่ไร่นาเรียกสวนที่ก่นสร้างนั้นให้รู้มากแลน้อย ให้เสนานายระวางนายอากรเขียนโฉนด ให้ไว้แก่ผู้เล็กร้างก่นสร้างนั้น ให้รู้ว่ามีบ้านนั้น ก่นสร้างเล็กร้างตำบลนั้นขึ้นในปีนั้นเท่านั้นไว้เป็นสำคัญ แลถ้าผู้ใดลักลอบก่นสร้างเล็กร้างทำตามอำเภอใจเองมิได้บอกแก่ เสนา นายระวางนายอากร จับได้ก็ตี มีผู้ร้องฟ้องพิจารณาเป็นสัจใช้ ให้ลงโทษ 6 สถาน" หมายความว่ายุคนี้สร้างสวนต้องขออนุญาตรัฐในเรื่องที่ดินก่อน ในอดีตกว่า 40 ปีก่อน ลักษณะพื้นที่สวนการตั้งสวนแถบเมืองผลไม้ ตั้งแต่ปากแคว บางยม ย่านยาว คลองนพมาศ ทรงทอง คือสวนเล็กๆ ขนาดเนื้อที่ไม่มาก เพราะเป็นการสร้างจากน้ำมือ "แรงงานคน" การสร้างสวนโบราณเนื้อที่จึงไม่มากดังกล่าว เห็นได้ว่าระบบกรรมสิทธิ์ที่ ตั้งแต่สมัยแผ่นดินพระเจ้าอยู่ทอง (รามาริบัติที่1) คือกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จบทที่ 42,43 ตรงกับ พ.ศ. 1886 เพราะพระเจ้าอยู่หัวเป็นผู้ดำรงพระธรรม ซึ่งหมายความว่าที่ดินทั้งหมดเป็นของพระเจ้าแผ่นดิน (หลวงสุทธิตาณฤๅณ.2504 :73-74) สวนโบราณคลองนพมาศอายุขัยของเจ้าของสวนกับอายุต้นไม้มีความหลากหลาย ต้นไม้บางอย่างอายุสั้นกว่าเจ้าของคนปลูก หลายอย่างอายุยืนยาวกว่าเจ้าของสวนและมีพันธุ์มาจากป่าดั้งเดิม ดังใน พงษาวดารเหนือลิลิต สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ (ร.ศ.127 : 201-202) มีพรรณพฤกษา ในป่า อาทิ "ปริกปริงปรังปราง ปรู หมุ่มไผ่ผ่อหม่มะก้อมะกัก แต้วตุมตาลตาช้อย สเดาดูกเดือดก ม้าขามขานาง ส่นุ่นหนาด ขนุนขนาน พวหวานหวายหว่า ประคำควายประคำไก่ ไผ่เพกาตาเสือ มะเกลือมะกำล้าโย" การที่เจ้าของสวนเลือกปลูกผลไม้ต่างๆต้นละมุด มะปราง เพกา แสดงให้เห็นโลกทัศน์ของชาวสวน ที่ต้องการให้ต้นไม้ ผลไม้มีเก็บกินถึงลูกถึงหลาน คนคิดถึงอนาคตของลูกหลานเกรงจะไม่มีกิน จึงลงปลูกต้นไม้ผลไม้ยืนยิน ตรงนี้นัยหนึ่งแสดงภาวะการข้ามเวลา มองไปถึงเวลาที่สิ้นไปของอายุตนเอง แต่ลูกหลานมีต้นไม้ ผลไม้เก็บกิน เสมือนเป็นการมอบมรดก ถ้าระบบการศึกษาสมัยใหม่มีการปลูกสร้างอาคารสถานที่สาธารณะมีการสร้างศูนย์ สถาบันวิชาการ การสร้างสวนยุคจารีตก็เสมือนเป็นการสร้างสิ่งปลูกสร้าง ที่จะแสดงรากแก้วความรู้และสะสมความรู้ไว้ให้แก่ลูกหลาน และเป็นการสร้างอุดมการณ์ "การทำสวนโบราณ" แต่คนยุคปัจจุบัน ปลูกต้นไม้แสดงอำนาจบังคับให้คนจำผู้ปลูก สืบบางเรื่องของท้องถิ่น ผู้ปกครองสูงสุดสนับสนุนให้สร้างให้ปลูกเอาเอง และมีได้ปลูกต้นไม้สำคัญไว้ สวนโบราณคลองนพมาศ มีไม้ผลสำคัญของท้องถิ่นมากกว่า 20 ชนิด ตั้งแต่ มะปราง ละมุด มะกอก มะม่วง เพกา กล้วย ซึ่งสืบสายพันธุ์มาจากป่าเขา ห่างๆ แม่น้ำเป็นอีกบริเวณหนึ่งที่มีการบุกเบิกสร้างสวนในภายหลังที่ดินริมแม่น้ำหนาแน่นจับจองหมดแล้ว

การเชื่อมโยงความรู้ในการสร้างอุปกรณ์การทำสวนแบบดั้งเดิม มีแต่ จอบ เสียม มีดถาด มีดโต้ มีดพรว ในสมัยหลังๆ จึงมีการสร้างอุปกรณ์สอยละมุด สอยไม้ผลต้นสูงขึ้น เรียกว่า "ขอเหล็ก" โดยการเกิดขึ้นของช่างตีเหล็กภายในหมู่บ้านคลองนพมาศ เป็นความเชื่อมโยงยุคสมัยความรู้(episteme)ไปสู่ปฏิบัติการเชิงทักษะและมีมือการทำงาน(techné)ผ่านอุปกรณ์สวนแสดงให้เห็นสภาวะความเป็นอิสระ

ของคนทำสวนมาแต่โบราณ ชาวสวนโบราณมีความเป็นไทและหากความรู้สึกล้นยุคตัวเทคนิคจะถูกลืมไปด้วย อาทิ เทคนิคการชักลากไม้ซุงบนเขาด้วยล้อและแรงงานสัตว์ซึ่งอาศัยหลักวิชาความสมดุลและคานจัดคานติด ความเป็นธรรมชาติของสวนโบราณ สะท้อนออกด้วยความเป็นสังคมชาวสวนโบราณ ที่ทั้งมรดกวัฒนธรรมความรู้ไว้ สังคมชาวสวนมิได้มีชนชั้นตรงนี้สำคัญมาก ภาษาชาวสวน และวัฒนธรรมชาวสวนจึงเป็นวัฒนธรรมเดียวกันทุกคนมีส่วนร่วมด้วย โอกาสที่คนมามีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมกันนี้เองที่นำความเข้มแข็งมาสู่สังคมชาวสวนโบราณ และในระยะเวลาอันสั้นๆ ชุดความรู้สวนโบราณทรงพลังอยู่นั้น อาจเรียกว่าความรู้ท้องถิ่นได้ ทำให้คนทำสวนบ้านคลองนพมาศ มีเป้าหมายของความรู้ที่จะสร้างสวนไว้ให้ลูกหลานเมื่อถึงชั้นลูกหลานคนจึงถ่ายทอดความคิดสำนึกนี้ต่อๆ กันมา โดยที่ต้นไม้ ไม้ป่า ดั้งเดิมมิได้ถูกตัดโค่นทำลาย สะท้อนจากอายุของต้นไม้เฒ่า ริมแม่น้ำยม ตลอดแนวแม่น้ำแบบที่ไหลผ่านเมืองสุโขทัย ไม้ใหญ่ล้วนมีอายุ 100 ปีขึ้นไป คงมีการสืบทอดทางพันธุกรรมไม้ลงมาเรื่อยๆ จนถึงรุ่นหลัง และด้วยเหตุที่จริยะแบบทุนนิยมยังมิได้เกิดในยุคสมัย การสร้างสวนของคนจึงสร้างแต่พอได้เก็บผลไม้ยังชีพ ขนาดสวนโบราณแท้จริง จึงมีขนาดไม่ใหญ่โตกว้างขวางมาก และจะต้องอาศัยน้ำธรรมชาติ สวนโบราณจึงอยู่ริมแม่น้ำ ในอีกความหมายหนึ่งการสร้างสวนยังหมายถึง อำนาจทางการเมือง เพราะผู้มีอำนาจศูนย์กลาง โดยการสนับสนุนให้ประชาชนที่ถือว่าเป็นลูกไปสร้างสวนขยายไปตามลุ่มน้ำสำคัญ เพื่อแสดงอาณาเขตการปกครองที่จะมีอำนาจไปถึงพื้นที่สวน จึงเป็นพื้นที่และอาณาเขตทางการเมืองการปกครองด้วย ความรู้ในวิถีชีวิตชาวสวนในยุคสมัยได้แฝงเส้นนัยยะของการเป็นความรู้เพื่อรักษาอาณาบริเวณบ้านเมือง ความรู้สวนจึงเป็นความรู้ที่ก่อรูปอัตลักษณ์ การประกาศอัตลักษณ์ชาวสวนสุโขทัย เพราะคนชาวสวนต้องนำผลไม้แลกข้าว หรือทำทั้งนาข้าวและสวน

ไร่ข้าวเบาและนา : สนามการสร้างความเชื่อมั่นทางการเมืองการทำการมาหากิน

คนยอมรับร่วมกันว่าข้าวเป็นปัจจัยยังชีพสำคัญ การผลิตและความรู้ดั้งเดิมที่สุดอย่างหนึ่งของชุมชนได้แก่ ความรู้ และประสบการณ์การผลิตข้าว แต่ข้าวมีความสำคัญเกี่ยวโยงถึงอำนาจ ใครมีประสบการณ์ผลิตข้าวได้มาก ย่อมแสดงถึงอำนาจในคนผู้รู้คนนั้น คนจึงพยายามหาความรู้ สร้างความรู้เกี่ยวกับข้าว ซึ่งความรู้เรื่องข้าว อยู่ในสนามวาทกรรมที่เรียกว่าไร่ข้าวเบาและนา อันเป็นบริเวณที่คนสร้างความรู้การผลิตข้าวมาดั้งเดิม ด้วยข้าวเป็นปัจจัยพาชีวิตรอดและเชื่อมโยงต่อความเชื่อมั่นทางการเมืองการทำการมาหากินว่าคนมีความรู้เหมาะสมต่อชีวิตแล้ว คนทำไร่ข้าวเบาพยายามใช้ความรู้ที่ตอนที่สวนให้เกิดประโยชน์สูงสุด เพื่อประกาศอำนาจในครอบครองสวนที่นาเหล่านั้น เพื่ออย่างน้อยก็ให้ได้ข้าวประทังชีวิต แม้จะไม่เพียงพอต่อการยังชีพตลอดปี ก็เติมเต็มด้วยการหาผลิตผลอย่างอื่นไปแลกเปลี่ยน ปีใดที่คนไม่ได้น้ำฝน การทำไร่ข้าวเบาจะสูญเสียในปีนั้นได้ไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย ยิ่งทำให้ต้องออกหาอาหาร ข้าวจากแหล่งอื่น ความรู้การทำไร่ข้าวเบาเริ่มทำกันในพื้นที่สวน ใช้การแลกเปลี่ยน

ความรู้การทำสวน กับการทำนาทุ่งมาทำไร่ข้าวเบา เทคนิคการขุดซุยดินใช้เทคนิคสวน ส่วนเทคนิคการปลูก เกี่ยวข้าวใช้ความรู้จากนาทุ่ง ทั้งนี้ผ่านผู้รู้ภายในครอบครัว ซึ่งบางคนเคยทำนาทุ่งมาแต่สายเลือดมาแต่งงานในบ้านคลองนพมาศแล้วประยุกต์ใช้ความรู้นาทุ่งทำไร่ข้าวเบา

สวน นา เป็นความรู้การทำนาในยุคจารีต คนฝึกการทำนาจากผู้รู้ที่มีเจตจำนงต้องการผลิตข้าว และตริง (embedded) ให้คนอยู่ในความจริงชุดนั้นให้ยาวนานที่สุด มีความไม่ชอบมาพากลอยู่ในชุดความรู้การทำนาที่ใครเป็นผู้รู้ทางการทำนา มักจะถูกจัดชั้นว่าเป็นผู้รู้ใช้ความรู้ที่สูงยิ่ง เพราะเป็นผู้สร้างผลิตอาหารให้ชุมชน แต่เวลาผ่านไปถึงช่วงหนึ่งทำไมความรู้เกี่ยวกับนา จึงเป็นความรู้ที่ถูกว่าต่ำกว่ามาตรฐานหรือว่าคนในชุมชนไม่กินข้าวแล้ว กลับคิดว่าคนยังต้องการอาหารข้าวมากขึ้น เพราะคนค่อยๆมากขึ้นตามจำนวนปี ประเด็นนี้เผยว่าในชุมชนมีที่นาน้อยที่สวนน้อยการทำแต่ไร่ข้าวเบาข้าวไร่พอกิน ลูกหลานมากขึ้น อำนาจที่จะใช้บังคับคนในครอบครัว ให้อยู่ในระเบียบกฎเกณฑ์อาจไม่ได้ผล คนจึงหันเหจากการทำไร่ข้าวเบาไปสู่การทำสวนโบราณ ส่วนนานั้นในยุคจารีตมีการตริงความรู้การทำนาผ่านทั้งบรรทัดฐานของสังคม คนที่ใช้ข้าวเป็นค่านิยม ในการวัดคนว่าจะมีความรู้ ความจริงในการยังชีพปานใด จึงต้องวัดจากการมีข้าวกรอกหม้อทุกวันหรือไม่ อำนาจของผู้ปกครองพยายามทำให้คนมีข้าวกินถึงตลอดปีให้ได้ ความรู้ของในยุคจารีต จึงได้รับความสนใจได้มีความสำคัญ จะใส่ใจดูแลการใช้ข้าวปลูก ให้แลกข้าวปลูกที่ปลูกได้ผลดีออกงานซึ่งเป็นกิจกรรมการใช้อำนาจบังคับคนและการลงแรงทำงานร่วมกันผ่านข้าวปลูกถ้าใช้ข้าวปลูกชนิดเดียวกันมากเกินไปคนมีสิทธิจะหักท้วงเพื่อกันปัญหาข้าวปลูกพร้อมกันเกี่ยวไม่ทันระบบเอาแรงจะเสียไป

การมีกิจกรรมผลิตข้าวจากไร่ข้าวเบาและนา มิติปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจ เป็นมิติที่น่าสนใจเพราะผู้รู้ในแบบแผนการผลิตแบบยังชีพในยุคสมัยดั้งเดิมมีความรุ่งโรจน์มาก คนนับถือว่าเป็นผู้รู้ กลุ่มคนเหล่านี้จึงมีอำนาจที่จะถูกบอกเล่าความรู้ ขณะเดียวกันก็ใช้อำนาจในฐานะมีความชำนาญการทำไร่ข้าวเบาและนาจัดระเบียบการทำมาหากิน ให้เป็นแบบแผน ซึ่งมีทั้งการใช้เบียดขับการทำมาหากินบางอย่างไปอย่างมาตั้งใจ เช่น กลุ่มอาชีพคนขอ แลกเปลี่ยน กลุ่มร้องกินรำกิน เป็นต้น อำนาจเบียดขับให้คนไม่มีเสรีภาพที่จะเลือกอาชีพได้อำเภอใจ หากแต่ต้องได้รับการรับรองจากผู้ใหญ่ ญาติพี่น้องด้วย และถึงยอมรับการถ่ายทอด ฝึกฝน ก็จะได้รับเกียรติ ได้ตอบแทนบุญคุณพ่อแม่ ซึ่งถือเป็นบุญอย่างยิ่ง คนจึงยอมปฏิบัติตามการทำมาหากินกรำแดดฝน ทำงาน ทำไร่ข้าวเบา อำนาจผู้รู้จึงผูกอยู่กับสายเลือดพวกพ้อง คนชายขอบจำพวก “ข้าวนอกนา” โอกาสจะได้รับการถ่ายทอดความรู้ซึ่งค่อนข้างมีอุปสรรคต้องหาผู้ใหญ่ฝากฝังให้ การมีผู้ใหญ่ แม่ พ่อ มอบความรู้ให้ จะทำให้คน ดังหลักทำมาหากินได้ราบรื่น

ยุทธศาสตร์วาทกรรมการทำไร่ข้าวและนาของยุคสมัยถือว่าเก่าแก่เป็นอภิมายาการเพราะสามารถสร้างชุดความจริงให้คนเชื่อ เชื่อมันทั้งในชุดความรู้ (mode of knowledge) และเจตจำนงแห่งการทำนาสร้างระบบประกันความเสี่ยงผ่านคน ธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ทำทลายอำนาจ

ทางการเมืองการปกครองในมิติของพิธีกรรม การละเล่น คำคมชาวนาในยุคสมัยนั้น วิถีชีวิตชาวนาโลกทัศน์ชาวนาเป็นหนึ่งภาพยิ่งใหญ่ที่ช่วยตกแต่งการเผยภาพคุณลักษณะของยุคสมัย (characteristic of the episteme) ว่าเป็นหนึ่งยุคมีการก่อรูปมาอย่างโดดเด่น ชัดเจนแตกต่างจากช่วงก่อนหน้านี้หรือพ่วงท้ายของยุค อำนาจทางการเมืองด้านหนึ่งออกเงยมาจากอำนาจชาวนา อำนาจข้าว ในทางการเมืองทหารโบราณจึงให้ความสำคัญแก่ชาวนาในฐานะเสบียงพลเทียบเท่ากลศึกและอาวุธ ในทางศาสนาทุกศาสนามีคำสอนเกี่ยวกับความสำคัญของข้าว และการก่อรูปรัฐประชาชาติมาจากข้าว กุ๊ชาติก็ใช้ข้าวมาแต่โบราณ ข้าวเป็นบันไดการสะสมโภคทรัพย์จากความพออยู่พอกินและเป็นฐานองค์ความรู้ของชุมชน มิติหนึ่งที่สำคัญยิ่ง เป็นการทำให้ข้าวเบาใช้ข้าวเจ้าปลูกพันธุ์เหลืองปานเนื้อ ไร่ข้าวทำในที่ทำกินผืนเดียวกันกับสวนมีการร่นที่ทำกินขยับขยายมากขึ้นระหว่างสวนกับไร่ข้าว ปีใดเงื่อนไขทางฝนดี มีคนทำมากจะขยายพื้นที่ไร่ข้าวเข้าไปในสวนปีใดบ้านแล้งร่นที่สวนออกมาโดยมากทำสวนไร่ข้าวประมาณ 10 ไร่ จะเป็นสวน 7 ไร่ ไร่ข้าวเบาประมาณ 3 ไร่ ในไร่ข้าวเบามีการปลูกพืชจำพวกถั่วลิสง ข้าวโพดสลับแถวด้วย เพื่อลดความเสี่ยงถ้าเสียพืชหนึ่งไปยังมีอีกชนิดที่อาจได้ผล ถ้าหากได้ไม่พอกินจะใช้วิธีนำผลไม้ไปแลกข้าวเป็นทางออกของความมั่นคงทางอาหาร ไปแลกถึงบ้านหนองสลับ หนองเรียง บ้านไร่ บ้านชาน ในสายสัมพันธ์ชาวนาชาวสวนเป็นกลุ่มคนกันเอง เป็นมิตรภาพ มีความแน่นแฟ้นผ่านเครือกล้วย ฟางข้าว ชีวควาย บ้านหนองสลับเป็นบ้านทำนาดำ มีข้าว ทองมาเองหนัก ทองมาเองเบา ปิ่นแก้ว ปิ่นทอง แม่แปด และข้าวฟางลอยอันเป็นข้าวพันธุ์นี้น้ำ สามารถยึดปล้องต้นข้าวให้น้ำได้สูงท่วมหัวคนจะแลกเปลี่ยนข้าว แรงงานทำนา ยืมวัวเมื่อชาวนาเสร็จนาและน้ำมากมาไถที่ดินทำสวน ให้ชีควายมาทำลานในบ้านชาวสวน

การทำข้าวเบาในสวนเพื่อประกอบเป็นอุดมการณ์การทำมาหากิน ผู้อาวุโสทำกินให้เป็นแบบอย่างลูกหลาน ลูกหลานเห็นจะได้ตัวอย่างทำกินตามผู้นำ ชาวไร่ข้าวเบาเป็นกลุ่มคนที่สร้างวิถีชีวิตชาวนา สร้างความตื่นตาตื่นใจให้ลูกหลานเพราะจะเห็นข้าวในสวนผลไม้อยู่คู่กัน ไม่มีการกั้นคั่นนาใช้จอบขุดดินเก็บหญ้าออกทั้งตากดินไว้แล้วใช้จอบขุดจับเดียวหยอดเมล็ดข้าว 3-4 เมล็ด รอน้ำฝนข้าวจะงอก ดูแลตายหญ้า 2 ครั้ง สิ่งต้องห้าม จะตายหญ้าตอนข้าวตั้งท้องไม่ได้เพราะถ้าข้าวแต่งตัวตั้งท้องแล้วจะไปฟันต้นข้าวซึ่งหมายถึงฟันแม่โพสพ แม่โพสพเป็นผู้มีพระคุณชาวนาจึงบูชาด้วยพิธีกรรมขวัญข้าว กราบบูชาเจ้าแม่โพสพตลอดช่วงเวลาต่างๆที่เป็นชาวนาจึงเกิดความจริง และอำนาจให้แก่ชาวนาโบราณทำพิธีแล้วจะเอาแรงเอาวันคนก็จะมาช่วยไถนาโดยยังไม่ทำพิธีคนจะเกรงอาถรรพณ์ไม่มาช่วย ควบคู่ไปนั้นในการทำไร่ข้าวเบาได้เกิดการแบ่งงานกันทำชายหญิงช่วยกันขุดดิน แล้วชายไปทำหน้าที่อื่นปล่อยให้หญิงขุดหลุมหยอดข้าวปลูกจนแล้วเสร็จ อีกสามเดือนจะลงแขกเกี่ยวข้าว ไร่ข้าวเบาปลูกปีละ2ครั้ง ไร่ข้าวเบาช่วงแล้งทำเดือน4เดือน5 เป็นการเสี่ยงโชคถ้าปีใดฝนดีจะได้ข้าวปีใดแล้งดินม้วนไม่ได้ข้าว ครั้งที่สองปลูกประมาณเดือน 7 การทำนาแบบเสี่ยงโชคเป็นแนวเหตุให้วิถีชีวิตชาวนา

เป็นวิถีชีวิตของยุคสมัย การทำนาในท้องนา คนจะฝึกโลกกับพ่อตั้งแต่ครั้งเป็นเด็กศิระสูงยังไม่เทียม จ่อนหางไถ หรือฝึกเกี่ยวข้าวกับแม่ตั้งแต่เล็กก็ได้ช่วยตึงขวางนาให้ทนทานต่อกระแสความรู้ทางด้านการค้าทางน้ำ หรือการหันเหไปเรียนอักษรวิธี แม่จันท่านาเป็น คนจะทำแต่พอลูกโตแล้วหาช่องทางไปทำสวน การค้า หรืออาชีพอื่น ทำให้การทำไร่ข้าวเบามีทำประปรายตั้งแต่ 40-50 ปีที่แล้วจึงหมดไปจากแผ่นดินสวน คงเหลือเฉพาะนาทุ่งทิศตะวันตกของหมู่บ้านไปจรดกับบ้านชาวนาหนองสลับ หนองเรียง ท่าทอง ป่าดอน และขึ้นไปทางทุ่งแม่ระวง อำนาจของชาวนาจึงมีอยู่แบบหลากหลายมีเพียงชาวนาแบบนาทุ่ง แต่ยังรวมถึงไร่ข้าวเบาและคนเห็นว่าเป็นความจริงก่อกำเนิดหล่อเลี้ยงชาวบ้านได้พอยู่พอกินมาแต่ดั้งเดิม เจตจำนงการทำนาจึงเป็นเจตจำนงอิสระ เพื่อการทำกิน

การสร้างความรู้จากคนทำนา เกิดจากการพยายามดำรงชีพ และมีเจตจำนงเพื่อรู้ธรรมชาติ รู้เรา รู้เขา คือรู้คนในสังคม ในบ้านจึงมีการสนทนา ลงมือปฏิบัติการทำงานของบ้านร่วมกัน เมื่อระหว่างการเก็บข้อมูล จึงได้ยินเสียงสนทนาดังคำถามของลูกต่อพ่อแม่อยู่ตลอด และในยุคสมัยจารีตคนรู้จักตั้งคำถามในระดับต่างๆ คำถามในระดับวิถีชีวิตการทำมาหากิน ทำไมข้าวในนาถูกกัดกิน ตัวอะไรมากัดกิน ทำไมมากัดกิน ซึ่งเรียกตัวมากัดกินว่า "ตะมอย" แต่เมื่อตั้งคำถามในระดับความเชื่อ ตัวมากัดกินจะไม่ถูกหมายถึงเลย แต่จะถือว่าเป็นแขกผู้มาเยือน ดังนั้นชาวบ้านจะนำรวงข้าวที่กำลังออกรวง และถูก "ตะมอย" มาแขวนไว้ที่ชายคาบ้าน จากนั้น "ตะมอย" จะไม่มาอีกเลย โดยเชื่อว่าแขกผู้มาเยือนได้อิ่มพีแล้ว เอาข้าวไปกินแล้วเป็นการแลกข้าวไปก่อน ตะมอยจึงแปลว่า แขกผู้มาเยือนตามศัพท์ดั้งเดิมของมอญ และเห็นโลกทัศน์ที่คนพูดถึงสิ่งรอบกวนด้วยถ้อยคำที่สุภาพอ่อนน้อมมาก คือแทนที่จะเรียกว่า "ศัตรูรบกวนข้าว" กลับเรียกว่า "ตะมอย" อันหมายถึงแขกผู้มาเยือน ซึ่งชาวบ้านยอมให้ธรรมชาติมีสิทธิที่จะกัดกินพืช ข้าว ไปก่อนได้ แล้วพูดอ่อนน้อม เพื่อตะมอยจะได้ไม่มารบกวนอีก ชาวนาในยุคสมัยจึงมีการสร้างความรู้อยู่ตลอดเวลา เพราะต้องพึ่งพาธรรมชาติ พึ่งพาคนด้วยกัน อันหมายถึงภาพที่มีงานของชุมชนตลอดเวลา พื้นที่ของนาตั้งแต่จับจองรุ่นปู่ ทวด เมื่อตกทอดเป็นมรดกถึงรุ่นลูกหลาน นาจะยังเป็นที่ทำกินของคนทั้งบ้าน บรรพบุรุษแม้ว่าจะอำลาโลกไปแล้ว มรดกที่อยู่กับคนจึงพยายามรักษาทั้งต้นไม้และความรู้ บริเวณของนาเป็นที่สร้างความรู้และเป็นพื้นดินแหล่งความรู้ เวลาตากใบต้องแห้งเพื่อนำไปขาย ชาวนาจะตาก "ข้างล่าง" ซึ่งมีไช้ใต้ถุนบ้าน แต่ข้างล่างหมายถึง หาดทรายในแม่น้ำยมฤดูแล้ง "หาดน้ำเขียว" ที่อยู่หน้าบ้าน ภาษาของชาวนาจึงเป็นภาษาที่ซ่อนความหมายเอาไว้อย่างยิ่งยวด คนภายในจึงจะตั้งใจและแปลออกในทันทีที่การที่ชาวนาสร้างความรู้เพื่อพึ่งพาตัวเองอยู่ตลอด ทำให้ชุมชนไม่ขาดแคลนความรู้ ความรู้ไม่ขาดมือขาดหาย มีการบอกพูด การไหว้วานคนในบ้านทำงานจึงเสมือนการขัดเกลามอบความรู้ให้ อันหมายถึงขาดประสบการณ์ ขาดงานก็จะขาดความรู้ เงินจึงมิได้เกี่ยวข้องกับความรู้ของชาวนาโดยตรง เวลาถ่ายทอดความรู้ให้ลูกจึงไม่ต้องเป็นทางการหรือใช้เงิน หรือจำนองที่ดินเป็นค่าความรู้

การตีความของชาวบ้าน เผยได้ว่าคำว่า “บ้าน วัด สวน ไร่ข้าวเบาและนา” ล้วนเป็น “ทำเล” ที่หมายรวมถึง ความมีชีวิตชีวา ความสมบูรณ์ ความมีความสามารถสร้างสรรค์ได้มาก รวมถึงความไม่เที่ยงสามารถเปลี่ยนแปลงได้ด้วย ซึ่งทั้งหมดข้างต้น เป็นนิยามของสนามวาทกรรมในความรับรู้ของชาวบ้าน ตัวยกจากบ้าน วัด สวน ไร่ข้าวเบาและนา จึงพูดซ้ำแล้วซ้ำอีกว่า บ้านคือชีวิต วัดคือวิญญาณ สนามวาทกรรมจำพวก บ้าน วัด สวน ไร่ข้าวเบาและนาจึงหาใช่พื้นที่ (space) ดังที่คนทั่วไปเข้าใจไม่ มีใช้เส้นที่ขีดแบ่งแบบแผนที่แล้วก็หยุดนิ่งตามตัวแน่นอนอยู่อย่างนั้น

การกำหนดทำเลส่วนจึงพูดบอกชื่อคน “สวนกำนัน” “สวนป่าแจ่ม” หรือบอกความสร้างสรรค์ “สวนมะปรางหวาน” ซึ่งตีความได้ว่าพื้นที่แบบภูมิศาสตร์ไม่นิยมใช้รูปแบบผังแทนเฉพาะอำนาจบางอย่างเช่น ยันตร์ และชาวบ้านในยุคจาริตไม่ได้คิดถึงเช่นนั้นถอดทัศนะการมองโลกตรงนี้ออกมาคนจึงมีปฏิบัติการไม่สร้างรั้วกันสวนโบราณทุกสวนเดินรอดไปได้สบาย คนจึงเข้าเก็บหาผัก สมุนไพร พืชผลไปยังชีพได้ ทรายยุคที่เริ่มหมดการจับจองแล้วคนจึงต้องทำเครื่องหมายแบบคลุมเคลือมิได้ชัดเจน โดยใช้ต้นสบู่ปลูกเป็น “คันที” คำว่าคันทีจึงเริ่มปรากฏ ซึ่งก็ไม่ใช่การตายตัวว่าตำแหน่งใดเป็นสวนของใคร กันแน่ คนจึงใช้ทรัพยากรร่วมกันได้ คนย่ำดินหากินแม่น้ำเดียวกัน จึงเป็นพวกเดียวกันหมด ไม่ขีดเส้นแบ่งแยกว่าต่างพวก สนามวาทกรรมจึงมีความเป็นสนามเชิงสังคมสูงยิ่ง ในปฏิบัติการย่อมของสนามวาทกรรม จึงมีรายละเอียดมากทั้งทางอำนาจ ความรู้ เครื่องยังชีพทั้งหลาย ใช้ภาษาเดียวกัน ทรัพยากรร่วมกัน บ้านที่อยู่เป็นกลุ่มย่อยใกล้ๆ กันก็เรียกว่า “เกาะ” เป็นต้น

อำนาจที่เกี่ยวข้องกับสนามวาทกรรม ได้แก่อำนาจจากผู้นำกับอำนาจของคนในสนามวาทกรรมนั้น ต่างช่วงชิงและเสริมส่งกันโดยมีบทบาททำให้คนเชื่อเห็นความจริงไปตามนั้น ชุมชนจึงมีศักดิ์ศรี การที่อยู่บ้านริมตลิ่งแม่น้ำยมจึงได้รับการรับรองจากผู้มีอำนาจและอยู่ได้ตั้งแต่ครั้งปู่ย่าตาทวดเรื่อยมา

วงศัวัณความรู้ต่างๆของชุมชน

การสืบสวาระบบการศึกษาไทยในยุคจาริต จึงเป็นระบบการศึกษาภายใต้วงศัวัณความรู้ในชุมชนสร้างขึ้นที่มีตัวบุคคลกับผู้ออกความรู้ สถาบัน บ้าน วัด และสวนอันเป็นพื้นที่ให้คนได้มาปฏิบัติการเรียนรู้ลงมือปลูกผลไม้ การท่อน้ำเข้าสวน การรักษาน้ำในฤดูแล้งของผู้รู้ต่อชาวสวน อันเป็นการใช้ความรู้ต่อชาวสวน ซึ่งระบบการใช้ความรู้ อำนาจ เป็นแนวทางที่สำคัญในการจัดระเบียบบุคคลความรู้ และอำนาจการปกครองที่มีต่อประชาชน จึงเป็นการใช้อำนาจที่ทุกคนเห็นว่าเหมาะสม เพราะทำให้ผู้น้อย ชาวสวน มีความมั่นคง การเป็นอิสระในระดับชุมชน ไม่ต้องหวาดผวากับโจร ผู้ร้ายในยุคสมัยแต่ก็เป็นการใช้อำนาจที่แยบยล ผ่านอุดมการณ์ในยุคนั้น อำนาจมิได้อยู่ที่องค์ประธาน ผู้นำคนเดียว แต่อำนาจกระจายไปตามวงศัวัณความรู้ บุคคลที่เป็นผู้รู้ คนทำสวน คนทำพิธีกรรม ผู้เล่าเรื่อง

มุขปาฐะ พระภิกษุ ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทางด้านการใช้ความรู้จึงมีความซับซ้อนและบูรณาการความรู้ อยู่ภายในกิจกรรมมนุษย์ การจงใจทำให้วิถีชีวิต การปกครองชุมชนดูแลบรรดาบ จึงเป็นการใช้ เทคนิควิทยาของอำนาจ ผ่านการบริหาร จัดการชุมชนในยุคสมัย เครือข่ายของอำนาจได้แก่ ร่างกาย, เพศสภาพ, ครอบครัว, เครือญาติ, ความรู้, เทคโนโลยีอย่างง่าย

ในสังคมยุคจารีตจึงค่อนข้างมีการใช้อำนาจมากกว่าความรู้ เพราะการมองเห็นการใช้อำนาจ เป็นเรื่องปกติ ดังคำสอนโบราณพื้นถิ่นว่า "รักวัวให้ผูก รักลูกให้ตี" "หวานเป็นลม ขมเป็นยา" "อันที่จริง ในโลกนี้มีธรรมประจำที่ การทำดีไม่ได้ดีมีที่ไหน การทำดีต้องได้ดีทุกที่ไป เว้นแต่ไม่เข้าใจธรรมให้ดี" "อันที่พึงอื่นไกลที่ไหนมี พึ่งตนเองไม่ได้มีที่ไหน พึ่งตนเองไม่ได้แล้วพึ่งใคร พึ่งคนอื่นนะคนละใจมันละ คน" ประสบการณ์กับการบวชกับการทำมาหากินที่เกิดกับคน ล้วนเชื่อมโยงกับความสัมพันธ์เชิง อำนาจและความรู้

ชาวสวนมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ระหว่างคนทำซ้ำๆ และต่อเนื่อง ผ่านระเบียบกฎเกณฑ์ ข้อ ห้าม (prohibition) ซึ่งข้อห้ามเป็นความสัมพันธ์ของคนในชุมชนอีกแบบหนึ่ง ด้านความเป็นอิสระใน ชีวิต การห้ามคนทำ ให้กระทำการต่างๆ ล้วนเป็นการใช้อำนาจทางการเมืองต่อตัวตนของคนชาวสวน การหาอยู่หากินของชาวสวน จึงมีอุดมการณ์เดิมเป็นรากฐานให้คนยึดถือ ซึ่งอุดมการณ์ความเชื่อด้าน ศาสนาเชื่อในเรื่อง บุญ บาป นรก สวรรค์ ทำให้สถาบันวัด จัดกระบวนการอบรม เทศนา ให้คนเชื่อ โดยการเทศน์ การแทรกสอดในงานบุญ ประเพณีในฝ่ายผู้พูด คือ พระครูผู้สอน เทศน์ ผ่านการอ่าน พระธรรมคำภีร์ หรืออ่านจากวรรณคดีชาดก สำหรับผู้นำชุมชนที่มีความรู้ ด้านอักษรวิธีอ่านออกเขียน ได้ อุดมการณ์หลัก จึงทรงพลัง เพราะกระบวนการทำบุญให้ทาน คนเชื่อและปฏิบัติตามนั้น ส่วนการ ทำอยู่หากิน คนยิ่งเกรงกลัวบาป อำนาจเหนือธรรมชาติ เชื่อว่า สวรรค์มีตา ใครทำอะไรเทวดาจะเห็น ความจริงจากสถาบันศาสนาจึงทำผ่านผู้รู้ พระสงฆ์ ส่วนระดับชาวสวน วาทกรรมอุดมการณ์ด้าน ศาสนาจะทำผ่านคนของวัด เลกวัด โดยทำผ่านกระบวนการ "เรื่องเล่า" (narrative) จำพวกมุขปาฐะ เรื่องเล่าเหล่านั้นมีโครงเรื่องจากชาดก ศาสนา แต่สาระการเล่าคนเล่าจะมีลีลาเล่าแตกต่างกันไป การ ได้ฟังจะรับรู้ในความสนุกสนาน และตัวเป้าหมาย เจตจำนง เพื่ออำนาจทางการเมืองให้คนอยู่ใน ศีลธรรม คือการจัดระเบียบคนผ่านหลักธรรม คำสอน ซึ่งอุดมการณ์ทำผ่านกระบวนการของการสร้าง ระบบความเชื่อ (system of beliefs) ด้วยตัวภาษาในการเล่า และปรากฏการณ์สังคม ตามงาน กิจกรรม ทำสวน งานบุญประเพณี นั่นคือ อุดมการณ์ ในยุคสมัยจารีตมิใช่เป็นอุดมการณ์ทางการเมืองใดๆ แต่ เป็นชุดระบบความเชื่อสั่งทำงานด้วยชุดวาทกรรมด้านภาษา กระบวนการขัดเกลา ปลุกฝังอุดมการณ์ หลัก ได้แก่ "ความเลื่อมใส มีจิตใจฝักใฝ่อยู่กับศาสนา" ได้ทำผ่านกระบวนการเล่าเรียนทั้งของราช สำนักและไพร่ฟ้า ในประชาชน คนจะได้รับการปลุกฝังอุดมการณ์ศาสนา ผ่านปฐมบรมสุภาสิต คำ สุภาสิต ลำคัญ อาทิ สุภาสิตพระร่วง เช่น "เมื่อน้อยให้เรียนวิชา" "ให้หาสินเมื่อใหญ่" "ปลูกไมตรีอย่า

รู้ร้าง" "สร้างกุศลอย่ารู้โรย" "ครูบาสอนอย่าโกรธ" "เป็นคนเรียนความรู้" เจตจำนงยังมุ่งให้เป็นคน ควรจะศึกษาหาความรู้ให้มากขึ้น เพราะคนมีความรู้ที่คนทั่วไปจะพากันนิยมชมชอบว่าเป็นคนเก่ง ซึ่ง ทำได้ นำความรู้ที่มีอยู่นั้นไปใช้เป็นประโยชน์ต่อบ้านเมือง เพื่อเป็นศักดิ์เป็นศรีให้แก่ตนเองและวงศ์ ตระกูล รวมทั้งมีวรรณคดีเชิงศาสนา อาจเป็นพุทธประวัติ ผสมผสานชาดกล้านนา ทั้งเรื่องราวพฤติกรรมด้านคุณธรรมของกษัตริย์, ชาวบ้าน กฎแห่งกรรม กฎแห่งวัฏจักร เพื่อการสั่งสอน นิทานพื้นบ้าน กฎหมายโบราณ ไหราศาสตร์ โคลงกลอน ยาสมนไพร ลัทธิพิธีกรรม ไสยศาสตร์ ปกิดกะ ทัตตะกะ เกี่ยว กับจักรวาล

เจตจำนงเบื้องต้นของการสถาปนาอุดมการณ์ด้านการเลื่อมใสในพระศาสนา ก็เพื่อค้ำยัน อำนาจของผู้ปกครองในยุคสมัย เพื่อให้การเมืองการปกครองมีเสถียรภาพภายใต้อุดมการณ์หลัก แต่ การจัดระเบียบของสังคมมิได้ลอยอยู่โดดๆ โดยปราศจากสิ่งค้ำยัน หรือเกี่ยวโยงกับมิติความรู้ และจริย ธรรม (morality) ซึ่งต้องการให้คนในยุคสมัยตระหนักในจริยธรรมศาสนา รวมทั้งเจตจำนงแห่งอำนาจ กล่าวคือ คนต้องการปลูกฝังอุดมการณ์ศาสนา ก็เพื่อการค้ำยันอำนาจ ผ่านหลักธรรมคำสอน หรือการ แสวงหาความรู้ อันจะนำมาซึ่งอำนาจ จึงเป็นธรรมดาที่จักต้องมีการสร้างคู่ตรงข้ามให้เกิดในสังคมของ ยุคสมัย ซึ่งความหมายของคู่ตรงข้ามที่สร้างค้ำยันด้วยอำนาจ เมื่อสิ้นยุคความหมายจะแปรเปลี่ยนไป เพราะอำนาจที่ค้ำยันชุดเดิมเสื่อมสลายลง ตามระบบการปกครองการเมืองของยุคสมัย และหากมีการ ชว่งชิงความหมายย่อมเกิดการรื้อถอน (deconstruction) ตามยุทธศาสตร์ของการเมืองในช่วงนั้นๆ จะ พยายามพูด เขียน ให้เกิดดวบท กฎหมาย อุดมการณ์ทางการเมือง การนำเข้าอุดมการณ์การเมืองจาก นอกชุมชนจึงมีกระบวนการสร้างคู่ตรงข้าม ตั้งแต่ ความจริง/ความเท็จ (truth/falsity) , ความรู้ / อุดม การณ์ (knowledge / ideology), สภาพที่เป็นจริง/มายา (reality/illusion), ถูก/ผิด (right/wrong)

ศาสนามีเป้าหมายหลักในเรื่องนิพพาน หรือความหลุดพ้นในระดับที่ต่ำลงมาได้แก่ปฏิบัติตาม ศีลธรรม ผู้สอนได้แก่พระสงฆ์ ซึ่งสอนที่วัด และมักมีความรู้อักขรวิธี การที่ชาวบ้านต้องการให้บุตรมี ความรู้จึงต้องนำตัวมาฝากเป็นศิษย์วัด และให้เรียนวิชาอักษรสมัยกับพระครู ซึ่งไม่มีระบบธรรมเนียม ค่าการศึกษา ค่าลงทะเบียนเป็นรายวิชา แต่ชาวบ้านจักต้องสนับสนุนในรูปของการทำบุญ ตักบาตร ให้แก่พระเป็นประจำ เพื่อให้มี "ทุน" ในการใช้จ่ายอยู่กินเวลาเช้า เพล การทำบุญของชาวสวนจึงหมายถึง การสนับสนุนการเรียนการสอนที่วัดด้วย นอกเหนือไปจากการได้ทำบุญตามวัดปกติ หมายความว่า ศิษย์วัดก็ได้อาศัยข้าวกันบาตรได้รับประทานอิ่มท้องและได้เล่าเรียนต่อไปได้ ชาวสวน นา ได้บุญ ได้ ความรู้ วัดได้สืบทอดพระศาสนาที่แนบแน่นระหว่างวัด บ้าน และสวน ชัดเจนอย่างยิ่งปีใดผลไม้ได้น้อย สวน นา มีโรคแมลงย่อมกระทบถึงอาหารที่คนชาวสวนจะนำมาตักบาตร หรือทำบุญให้ทานด้วย

การชว่งชิงอุดมการณ์ / การสร้างความรู้ นั้นให้เป็นความจริงของสังคมด้วยความขัดแย้งทาง ทรัพยากร ผลประโยชน์เศรษฐกิจและการเมืองจึงมีเบื้องหลังของสิ่งที่สำคัญกว่าได้แก่ อุดมการณ์ และ

ความรู้ การพัฒนาของรัฐ จึงมีอาจสำเร็จ มีทิศทางไปตามรัฐประสงค์ หากมิได้มีการครอบงำอุดมการณ์ และความรู้คนในชุมชนเสียก่อน และเป็นงานที่มีอาจทำได้ง่ายๆ ในระยะเวลาสั้นๆ คนมัก “ฟังหูไว้หู” เสมอกระบวนการเผยแพร่อุดมการณ์โบราณ จึงกระทำผ่านเรื่องเล่า วรรณกรรม การแสดง พิธีกรรม ประเพณี และลีลางานอาชีพ การทำสวนโบราณ สังเกตได้ว่าอัตลักษณ์ที่ชาวสวนสร้างขึ้นแก่สังคมชาวสวนเป็นอัตลักษณ์ชาวสวนที่ต้องปลอดภัยจากอำนาจเข้มแข็งแก่อำนาจประโยชน์จากชาวบ้าน การลดความเสี่ยงด้วยการเดินตามอุดมการณ์ใหม่ของรัฐจึงทำอย่างระมัดระวัง เพื่อคำตอบที่ดี เหมาะสมกับชุมชน อำนาจของชาวสวนจึงมีอยู่ในตัวเองระดับหนึ่งอาจเรียกว่าเป็นอุดมการณ์สวนแนบชิดอยู่กับอุดมการณ์ผีและอำนาจเหนือธรรมชาติ สังคมการเรียนรู้แบบไทยจึงมีมานานแล้ว การจะไม่พยายามผิดอุดมการณ์ ผิดวินัย เพื่อจิตวิญญาณ การอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน เกรงบาปมีของ “ผี” ทำให้ต้องร้องกับรัฐได้ โดยอ้างผีหรืออำนาจเหนือธรรมชาติ การจะสร้างพัฒนาชุมชนจึงต้องมีฤกษ์ยามยามดี และพิธีการเสมอ ซึ่งฝ่ายรัฐรับฟังและยอมตามนั้น

การทำมาหากินด้านการทำสวน นา อาศัยกระบวนการสร้าง และสะสมความรู้การลงมือทำของชุมชน ความรู้ในขนบธรรมเนียมพิธีกรรมการเรียกขวัญสวน ความรู้เกี่ยวกับดิน น้ำ ไม้ ความรู้เกี่ยวกับการแลกเปลี่ยน ความรู้เกี่ยวกับการสร้างอุปกรณ์ทำสวน ความรู้เกี่ยวกับการค้าทางน้ำ และความรู้เกี่ยวกับศาสนา ชุดความรู้เหล่านี้บูรณาการช่วยค้ำยัน เผยแผ่อุดมการณ์ทำสวน นา อาชีพทำสวนโบราณ จนการทำสวนเป็นวิถีชีวิตหลักของชุมชน การหมั่นเวียนของความรู้ และกลไกของความรู้ชุดต่างๆ ที่เกี่ยวกับสวน ช่วยทำให้การทำสวนโบราณทรงพลัง และในยุคสมัยเมื่อคนสร้างสวนโบราณสะสมความรู้ได้มากเท่าไร ก็เท่ากับเป็นการทำสวนโบราณ นา ได้มากขึ้น และความรู้สวน นา ในยุคนี้เป็นความรู้หลักมิใช่ความรู้ที่ถูกกดทับ ทำสวนเป็นการสร้างความจริงโดยชาวสวนเอง ผ่านการสร้างสะสมชุดความรู้การทำสวนโบราณ แบบธรรมชาติและขนบธรรมเนียมประเพณีด้วยน้ำมือ พลังปัญญาของชาวสวนเอง ในแบบพ่อสอนลูกปู่สอนหลาน ความรู้จึงเกิด สถาปนาจากภายในชุมชนท้องถิ่น

การช่วงชิงวาทกรรมการทำมาหากินกับการศึกษาอักษรวิธีโบราณ

การศึกษาในสังคมจารีตผู้คนได้พยายามสร้างชุดความรู้ในการทำมาหากินเป็นวงศ์วานของความรู้เป็นความรู้ประจำชุมชนบนฐานของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า และสัตว์ คนพยายามสังเกตธรรมชาติ ทดลองใช้ความรู้ที่สร้างขึ้นมาพร้อมกับการปรับปรุงความรู้ให้เหมาะต่อการใช้ต่างสภาพสิ่งแวดล้อม ปรับปรุงครั้งแล้วครั้งเล่า จนกลายเป็นความรู้ประสบการณ์ติดตัวคน และเมื่อคนถ่ายทอดความรู้มากขึ้นจะเกิดความชำนาญกลายเป็น “ปู่ครู” “ครูเฒ่า” ของความรู้ด้านนั้น ความรู้หมอกกลางบ้านสืบทอดมาถึง 9 รุ่นปู่ครู ความรู้ที่เกิดจากอุดมการณ์การทำมาหากิน ทำให้คนมองโลก

สอดคล้องกับความเป็นจริง โลกทัศน์ที่มีต้นธารก่อรูปในแนวนี้เป็นผลจากการต่อสู้ในชีวิตประจำวันกับวิธีการผลิต

การทำมาหากินด้าน สวน ข้าวเบาในสวน นา เริ่มจากการสังเกตดิน แยกแยะจำแนกชนิดดิน เป็นดินคุด ดินดอน ดินลุ่ม ดินทราย ดินน้ำไหลทรายมูล กลวิธีการจำแนกแล้วเกิดจากการสังเกต ด้วยตา กาย มือ เท้า คมกลื่น ในสวนดินได้ต้นนุ่น ดินร่วนซุย อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านเรียกว่า "ดินคุด" และนำมาเป็นดินเพาะเมล็ดมะปราง ละมุด

การทำข้าวเบาในสวน ชุมความรู้ว่าด้วยการสังเกตดิน อาจสังเกตผ่านชีวิตสัตว์ตัวเล็กจ้อย ดุ มด ปลวก ที่ใดมีปลวกอาจมีไช้มดได้จอมปลวกและบริเวณนั้นมีน้ำได้ดินชุ่มคนจะไปปลูกต้นผลไม้ใกล้ ปลวก ส่วนการทำข้าวเบาในสวนเพราะอาศัยน้ำฟ้าอย่างเดียว จึงปลูกพืชสลับเพื่อให้ได้อาหารอื่นนอกจากข้าว อาทิ ถั่ว ข้าวโพด และเป็นการตัดวงจรของแมลงช่วง 40-50 ปีที่แล้วในสวนจึงไม่มีกองทัพแมลงมารบกวน

การทำนาค้าทำยหมู่บ้านออกไปทางบ้านหนองสลับในยุคนั้นอาศัยน้ำฟ้าและแรงงานมีการลงแขกจึงปลูกข้าวหลายพันธุ์ ข้าวเบาปลูก "นาเทิน" นาสูง จำพวกข้าวทองมาเองเบา เหลืองอ่อนเบา พวงหางม้า แม่แปด น้ำลาด ข้าวหนักปลูก "นาคุม" นาต่ำ พันธุ์ทองมาเองหนัก เหลืองอ่อนหนัก อุ่นทุ่ง ปิ่นแก้ว นาดำมากใช้พันธุ์ฟางลอย นาสูงปานกลาง ปลูกพันธุ์ ลันยั้ง บางไร่ รวมทั้งมีการใช้ควั่นจาก สะเดารมไล่แมลง โดยใช้สะเดาสดพันเป็นคบไฟจุดเดินถือไปรอบๆคันนา กระแสมธรรมชาติจะพัดควั่นสะเดารมไปไล่แมลง และเมื่อพบตัวหนอนจะจับใส่กระบอกไม้ไผ่บีบน้ำมะกรูดใส่แล้วไปปักไว้กลางทุ่งนาทำให้หนอนตัวอื่นไม่เข้านาตรงนั้นซึ่งอาจเป็นเพราะเหม็นอุณ

การศึกษาอักษรวิธีเข้าสู่พื้นที่ของชุมชนบ้านคลองนพมาศ ครั้งแรกๆเป็นการเตรียมบุตรหลานให้อ่านออกเขียนได้เรียนอักษรวิธีโบราณ เพื่ออาจไปสู่ชีวิตใหม่ด้านสมัยนิยม แต่ในอีกทางหนึ่ง การรู้หนังสืออ่านออกเขียนได้โดยการเรียนอักษรวิธีโบราณกับวัดนี้ คนได้นำมาอ่าน มารับรู้ชุดความรู้ซึ่งเดิมในวิถีชีวิตนาสวนหากใช้แรงงานสัตว์จำพวกวัว ควาย จะไถได้ช้าและน้อย วันหนึ่งเฉลี่ย 2 งาน ต่อคน ตอนกลางวันวัว ควาย ร้อนต้องพักกินน้ำกินหญ้า พอเย็นแดดอ่อนเอามาไถต่อ โดยการที่ได้เรียนอักษรวิธี เป็นคนมาบอกพูดความรู้เหล่านี้ สภาพการช่วงชิงวาทกรรมจึงเกิดขึ้น ซึ่งเห็นว่ามิกลไก 3 ประการ

ประการแรก การใช้อำนาจเหนือวิถีชีวิตการทำมาหากิน วิถีชีวิตของชุมชนในสังคมเกษตรกรรมดั้งเดิมริมฝั่งแม่น้ำยม มีการใช้อำนาจดั้งเดิมจากสองชั่วอำนาจได้แก่ ฝ่ายชีวิตการทำมาหากิน กับฝ่ายศาสนาความเชื่อ วิถีชีวิตการทำมาหากิน ตัวบทสะท้อนความยุ่งยากในระยะสร้างบ้านแปลงเมือง เพราะชุมชนค่อยๆใช้ความรู้การทำมาหากิน ในการผลิตและการเอาตัวรอดในยุคสมัย ความรู้และเครื่องมือ อุปกรณ์ จึงสร้างและดัดแปลงให้เข้ากับสภาพสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติการทำมาหากิน

ยอมมีการใช้ทรัพยากร การรบกวนธรรมชาติ จำพวกสัตว์ ป่าไม้ น้ำ ซึ่งการรุกรานและนำทรัพยากรออกมาใช้ อาจผ่านวิธีการล่าสัตว์ของพราน การตัดต้นไม้จากป่า การขุดคลองนพมาศชักน้ำมาทำนา ซึ่งคนพยายามต่อสู้ทางความคิด และสร้างความชอบธรรมในการใช้ทรัพยากร ด้วยการใช้แต่พอยังชีพ แต่มีการล่องล่ำหรือฆ่ารุกรานสิ่งมีชีวิตจำพวกสัตว์ใช้แรงงาน พวกสัตว์เป็นอาหาร ปลา เนื้อต่างๆ สู้กันที่ความคิด โดยฝ่ายศาสนาและความเชื่อ แยกกันศาสนาอาจห้ามฆ่าสัตว์ตัดชีวิต หรือรุกรานป่า ที่อยู่อาศัยของสิ่งสรรพสัตว์ พราหมณ์คนตกถูกปลาไม่ควรทำ บาป และฝ่ายความเชื่อมีทั้งห้ามปรามไม่ให้ผิดผี ผิดเทวอารักษ์ผู้รักษาป่าดินน้ำ กับผู้พูดผู้นำพิธีกรรมความเชื่อ ก็จะสร้างความชอบธรรมด้วยการ สืบทอดพิธีกรรมเพื่อแสดงความเคารพต่อธรรมชาติ มีเรียกขวัญ มีสืบทอด หรือเขียนเป็นอักษรวิธี คาถาอาคมไว้ โดยใช้อักษรโบราณ มอญ ขอม บาลี ดังนั้นผู้ขายจึงต้องกำหนดเป็นคุณสมบัติในการถ่ายทอด และเรียนอักษรวิธีโบราณ แล้วจะเป็นผู้ทรงคุณความรู้ทางอักษรวิธี สามารถเขียน อ่าน ความรู้ ความคิด หรือคำท่องบนทางคาถาอาคมไว้ เขียนยันต์ ไว้บนผ้าแดง หรือแม้แต่ตามร่างกาย ซึ่งอำนาจที่ผู้เรียนอักษรวิธีโบราณไปช่วงชิงการทำมาหากิน จึงเป็นการช่วงชิงทางความคิด ความเชื่อ ที่ไปสร้างชุดความจริงในแต่ละชุด คนเรียนอักษรวิธีโบราณแล้ว อาจต้องถูกห้ามปรามทำบางเรื่อง หรือทำได้บางเรื่อง รวมทั้งความอยู่รอดของเจ้าพิธี ก็ได้จากการถูกยกขึ้นเป็น ผู้มีความชำนาญในเวทมนตร์ โดยจะได้ค่ายกครูยังชีพไปด้วย

เจ้าพิธีแรกๆก็ไปปรึกษามัคทายก ปรึกษาพระ ปรึกษาคน หมอชาวบ้าน ที่เขายกศาลพระภูมินะ หรือมหาเปรียญที่เขาเป็นฆราวาสแล้วนะ ที่เขาบวชเรียนมา เพราะเราเชื่อว่าคนที่เขาบวชเรียนมาต้องมีความรู้ ก็ต้องหาคนๆนี้ คนนี้รู้ก็ต้องสืบเสาะแสวงหาจากตำราแล้ว ทั้งๆที่ตัวเองทำไม่เป็น เขาทำอย่างไรรู้ต้องแสวงหาจากอาจารย์ต่างๆ เพราะเขายกย่องแล้วว่า แก่นะบวชเรียนแล้ว แก่ต้องมีความรู้ อย่างนี้ ถ้าคนไหนไม่ทำ ไม่ไฝ่รู้ก็จะไม่ได้รับการยกย่อง ถ้าได้ทำหนแรกแล้วดี และเจริญขึ้นดี คนเขาก็จะแห่ไปหาคนนี้ เช่น ยกศาลพระภูมิ ยกบ้าน กลายเป็นเจ้าพิธีอยู่หนึ่งไม่ได้ ต้องเสาะ ต้องเรียนรดน้ำมนตร์เป็นใหม่ ผูกข้อไม้ข้อมือเป็นใหม่ การแต่งงานก็ต้องหาเจ้าพิธีอย่างนี้ มันเป็นการผูกพันกับอย่างนี้ไปแล้ว

สักนี้ก็บารมี บางคนเชื่อบารมีฤาษี สักฤาษี สักตัวคานานะ มันมีตั้ง 108 นะ นะโถ้โน้น นะโถ้นี้ แก้นั้นอันนี้ นะอันนี้หนังเหนียว นะนี้มหานิยม นะนี้ขायดี ก็มีการยกครูก็เป็นรายได้ของครูทุกปี และไม่หยุดแค่นั้นถึงปีมีงต้องมานะ

การที่คนพยายามยอมให้ความเชื่อ หรือหลักการทางศาสนามีอำนาจเหนือ วิธีชีวิตการทำมาหากิน ก็เพื่อสนอง "วิธีชีวิตที่จะอยู่ต่อไป" ถ้าหากคนพยายามบอกว่าอำนาจทำงานอย่างไร ก็จะเผยได้ว่าอำนาจทำงานโดยอิงแอบกับความรู้ในด้านอักษรวิธีโบราณ การทำให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งไม่อาจปล่อยตามบริบทชุมชนได้ ต้องมีการคัดสรรผู้พูดตั้งต้น เพื่อแปลสภาพภาษาเรื่องเล่านั้นให้เป็น

ความจริง การเล่าทั้งหลายเริ่มต้นด้วยความคิด ที่เกี่ยวกับโลกของสิ่งของ โลกของสังคม ความเชื่อต่างๆ การใช้อำนาจของบรรดาเจ้าพิธี ที่ผ่านการเรียนอักษรวิธีโบราณมานั้น แท้จริงแล้วก็คือคนทำหน้าที่กำกับ จัดระเบียบพิธีกรรม ความเชื่อใหม่ ตามเจตจำนงของผู้มีอำนาจทางความเชื่อ ให้สอดคล้องกับความเชื่อที่คนในชุมชนมีอยู่เดิม คนในชุมชนจึงเชื่อผู้หลักผู้ใหญ่ คนจึงไม่สามารถเห็นโฉมหน้าของอำนาจโดยตรง แต่หลังจากคนในชุมชนร่วมกันตีความ และให้การยอมรับ ความจริงชุดนั้นก็จะถูกยืนยัน ยืนยันว่าเป็นจริง อันเป็นปลายทางของเจตจำนง คือ กลายเป็นความจริงขึ้นมา ด้วยฐานอำนาจของความรู้ ที่เรียกว่า "อักษรวิธีโบราณ" และจะมีอำนาจต่อการทำมาหากิน การดำรงชีวิตในมิติชีวิตประจำวันต่อไป

ประการที่สอง การปราบปรามก็ตกกัน ความรู้การทำมาหากินแบบดั้งเดิม มิให้มีพื้นที่ในโลกทัศน์ของคน การศึกษาอักษรวิธีโบราณกว่าที่จะได้รับการยอมรับและมีความสำคัญ ตัวความรู้ของอักษรวิธีโบราณได้พยายามยืนยันให้คน เห็นวิธีการถ่ายทอดความรู้ จากคนรุ่นครูสู่คนรุ่นศิษย์ ทั้งที่เป้าหมายนั้นต้องการยกระดับความสำคัญของอำนาจ ความรู้อักษรวิธีโบราณเพื่อไปกำกับจัดระเบียบวางวิธีการ ควบคุมชีวิตของคนของชุมชน การทำให้คนเชื่อเห็นจริงว่า การหาความรู้ทำได้จากวิธีการของการศึกษาอักษรวิธีโบราณ มากกว่าการหาความรู้ด้วยตัวเองจากทำเลการทำมาหากิน การปราบปรามจึงต้องตัดทอนความสำคัญของความรู้การทำมาหากิน ลงมาเป็นการทำงานตามแบบอย่างของคนรุ่นก่อนๆ ส่วนความรู้อักษรวิธีกลับไปอิงกับความเชื่อหลักการทางศาสนา ไหฺรศาสตร์โบราณ ที่มีเรื่องของกฎแห่งกรรม เรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เรื่องชะตา ดวง ฤกษ์ ทำให้คนไปเชื่อว่าระบบการศึกษาอักษรวิธีโบราณ ศักดิ์สิทธิ์ เป็นความจริงและถูกต้องแล้ว วัตถุอาวราม อาศรมของผู้รู้คอยรับหน้าที่ให้การศึกษาคืออักษรวิธี พร้อมๆกับการปราบปรามก็ตกกัน การศึกษาในวิถีชีวิตการทำมาหากิน ขนความรู้จากวัตถุอาวราม อาศรมโบราณ ลงไปปฏิบัติการอยู่ในสวน ในท้องทุ่งนา หรือแม้แต่การออกเก็บหาของป่า ล่าสัตว์ยังชีพ ปราบปรามที่เครื่องมือทำมาหากิน ต้องผ่านการลงอาคมลงครุ ให้อำนาจก่อนนำไปใช้ มิฉะนั้นผู้ใช้อาจต้อง "อาถรรพณ์"

มาหยอดข้าวไม่ได้รับขวัญ คนแก่บอก ไช้ทิด นี่ผมบอกเขาก่อน บอก เอ้าป่า คีนผมนอน ไช้เสี่ยงมันดังมาจากป่าไผ่นะ นวดๆ เออ ไช้ทิดเอ๋ย ทำนารับขวัญเขามาเข้าบ้านหรือเปล่า ไช้เอ ป่า ไม่ได้รับหรอก ก็ว่านนั้นะ บอกว่าเข้า ไปรับเขามาซะ พอไปรับแล้วเขาก็หายไป ที่ว่าร้องในป่านะ ตรงที่ผมทำนาระแหละ มันก็หาย ต่อนั้นมาผมก็ทำไปเรื่อยเลย

การปราบปรามจึงมิได้เป็นการใช้อำนาจดิบถืออาวุธเข้าประหัตประหาร แต่เป็นการใช้ความรู้ความจริงเข้ากระทำต่อคนที่ไม่เชื่อความจริง ของฝ่ายที่มีความรู้อักษรวิธี หรือเชื่อความรู้อักษรวิธี หรือความเชื่อโบราณจากศาสนาดั้งเดิม อาทิ ศาสนาพราหมณ์ ผู้เฒ่าผู้แก่ที่จดจำอักษรวิธี ความเชื่อ

โบราณแม้จะทางหนึ่ง จะถ่ายทอดวัฒนธรรม ประเพณี แต่อีกทางหนึ่งก็ทำหน้าที่ จดจำและเล่าสู่คนรุ่นหลังฟัง ปราบปรามคนที่ไม่เชื่อให้เชื่อในชุดความจริงโบราณ ทำเสมือนว่าชุมชนต้องมีความมั่นคงจากธรรมเนียมประเพณีต่างๆ เพื่อถ่ายทอดไปสู่คนรุ่นต่อไป การเพื่อกองอัตลักษณ์ชุมชน

ประการที่สาม การสร้างอุปสรรคกีดขวางวิถีชีวิตการทำมาหากินแบบดั้งเดิม วาทกรรมการศึกษาการทำมาหากิน คนเรียนรู้ตลอดคล้อยกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ พื้นดิน น้ำ ป่า ในยุคการทำอยู่ทำกินแต่พอยังชีพ ชีวของการศึกษาอักษรวิธีโบราณ ได้ถ่ายทอดความรู้ความคิด ทางด้าน ภาษา หลักวิชาคำนวณนับ ไหราศาสตร์โบราณ โดยเรียนจากอักขระจารึกโบราณ ในคัมภีร์โบราณที่ใช้เหล็กจารเป็นเหล็กปลายแหลมแทงเป็นไม้ จารแล้วนำเขม่ามาทาทับให้ตัวอักษรชัดและทาทับด้วยน้ำมันยางบริเวณวัดจึงมักปลูกต้นไบลานเอาไว้ สมุดไทยเขียนด้วยหมึกหรดาล หรือรงค์ ผู้เรียนก็เรียนโดยฝากตัวเข้าไปอยู่วัด เรียนกับพระครู ตั้งแต่ก่อนมีระบบโรงเรียน ใช้กระดานชนวนขนาดประมาณกว้าง 2 คืบ ยาว 3 คืบเขียน คัดอักษร เลขเสนาหน้าไม้ รวมทั้งเรียนไหราศาสตร์ ดุชะตา ดวง ฤกษ์ยาม กันไม่ให้ผู้คนหลงผิด หรือทำการโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ จะนำทุกข์ภัยมาสู่ชุมชน บ้าน ชุมชนมีชะตาบ้านชะตาเมือง การสร้างอุปสรรคกีดขวางการทำมาหากิน จึงสร้างจากความเชื่อ ด้วยการทำให้เกิดความจริงที่ว่า อาจไม่ต้องกับชะตา ดวง ฤกษ์ยาม หรือโฉลกของคนทำกินกับสิ่งของธรรมชาติ ทำให้คนละจากการทำมาหากินนั้นไปมาก เพราะมีอุปสรรคมาขัดขวาง แนวทางที่ผู้รู้สร้างคนมีความชาญการทำมาหากิน อันหมายถึงใช้ความรู้ปฏิบัติการลงมือสร้างผลผลิต พาตัวรอดอยู่ได้ในสังคม ค่อยๆ ทำให้เกิดการกีดขวาง ด้วยการพยายามสร้างให้คนกลุ่มที่มีความชาญภาษาอักษรวิธี อันหมายถึงความรู้เกี่ยวกับภาษาอักษรวิธี ไวยากรณ์ของภาษาดั้งเดิมนั้น เข้าไปใช้ในการสร้างความสับสนในการทำมาหากิน แต่ก็กลายเป็นความติดขัดกีดขวาง หากคนไม่ได้เรียนอักษรวิธีเข้ามาใช้ระบบภาษาระบบการศึกษานั้น กีดขวางไม่ให้เข้าใจ ทั้งเชิงการรับรู้และการใช้ เพราะมิใช่ระบบสื่อที่ใช้ในบ้านกับแม่พอมาดั้งเดิม คนทำมาหากินที่ไม่เข้าใจอักษรวิธี จึงอยู่ในสภาพผู้ถูกกระทำ มากกว่าจะเป็นผู้กระทำ การกระทำจึงไม่ได้รับการยอมรับ "คนไม่มีครู คนไม่รู้วิชา" เชื้อยาก นานเข้าคนไม่รู้อักษรวิธีก็ถูกผลักให้ไปแสดงสถานภาพ เพียงผู้ตามหรือทำตามผู้รู้อักษรวิธี กลายเป็นเพียงเครื่องมือประกอบพิธีการ หรือการกระทำของผู้รู้อักษรวิธี ภาษาหนังสือหรือลายสือไทยจึงเป็นยาหม้อใหญ่สำหรับชาวบ้านตลอดมา และใช้อยู่ในวงแคบๆ ของชนชั้นตลอด ภาษาหนังสือแทนที่จะช่วยบันทึกช่วยสร้างความรู้ให้คนในชุมชน กลับกลายเป็นเครื่องกีดขวางการทำมาหากิน เพราะเจตจำนงของผู้มีอำนาจ ที่ไม่ต้องการให้ชาวบ้านรู้อักษรวิธีอย่างจริงจังแพร่หลาย

ความหมายของการศึกษาอักษรวิธีโบราณ อาทิ อักษรขอมที่ จาร ลงในไบลาน หรือภาษาบาลี ชาวบ้านรับรู้หมายถึงบันทึก และสื่อสารความรู้ ความศักดิ์สิทธิ์ เป็นเรื่องของค่านักการ ศีล พระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ หรือคาถา หรือยันต์ ซึ่งในมิติหนึ่งแสดงถึงเครือข่ายอำนาจ

ทางการปกครอง ที่เข้าปะทะประสานกับคนในพื้นที่ เพื่อสร้างความเป็นชุมชนท้องถิ่นได้อำนาจการปกครอง อาจมีการใช้ภาษาคาถาจำพวกเดียวกัน เพื่อสร้างสำนึกความเป็นชุมชน ซึ่งคาถาอักขรวิธี มักถ่ายทอดลงมาจากตัวเมืองสวรรค์โลก หรือสุโขทัย อันแสดงให้เห็นถึงสังคมหมู่บ้านที่ต้องติดต่อกันเป็นเครือข่ายกับเมืองใหญ่ เพื่อการแลกเปลี่ยน และความรู้สึกมั่นคงในการทำสวน ทำนา ยิ่งระยะมีสวนโบราณถาวรนั้น ชุมชนยังต้องการเชื่อมโยง แลกเปลี่ยนกับสวรรค์โลกและสุโขทัยมากขึ้น การรับการศึกษาอักขรวิธี จึงเป็นการได้เป็นประโยชน์ในการประสานเชื่อมโยง อำนาจแลกเปลี่ยนไปสู่เมืองใหญ่ แต่น่าสังเกตว่า ในทางหนึ่งกลับมาสรางอุปสรรคกีดขวาง คนกลุ่มหนึ่งที่ ไม่มีโอกาสได้เล่าเรียนอักขรวิธีโบราณเหล่านั้น จึงได้พบเห็นเพียงบางกลุ่ม ที่ใกล้ชิดกับวัดวาอาราม จำพวกผู้ชายที่เคยผ่านการบวชเรียนได้เรียน ส่วนหญิงก็แค่เป็นผู้นับถือในความศักดิ์สิทธิ์ของอักขรวิธีโบราณ ที่พระจะใช้เป็นภาษาพูดสวด เฉพาะอย่างยิ่งในตอนขึ้นต้น และลงท้ายของการสวดสังฆกรรม หรือหญิงบางกลุ่มนับถือผ้าลายยันต์โบราณ ผ้ายันต์ที่พระอุปัชฌาย์มอบไว้ให้ เพื่อเป็นที่พึ่งทางใจ อักขรวิธีโบราณจึงแสดงบทบาทในการเชื่อม คนเข้ากับความคิดดีลึกลับ ขณะเดียวกันก็ขัดขวางโอกาสความอยู่รอด ในการทำมาหากิน หรือการมีวิถีชีวิตอยู่ของคนบางจำพวก ที่ไม่อาจเข้าใจภาษาอักขรวิธีโบราณ จึงไม่อาจใช้ในระดับบันทึก หรือสื่อสารเพื่อสร้างความรู้ในวิถีชีวิตได้ เพื่อใช้ตอบโต้กับอำนาจครอบงำที่เขียนบันทึก สร้างความรู้ความคิดลงมาจากทางเมืองใหญ่ เข้าครอบงำชุมชนหมู่บ้าน โดยอักขรวิธีที่ใช้ครอบงำชาวบ้านแฝงใน พิธีกรรม บวงสรวงบูชา ศาสนาพราหมณ์ คำภาษาในพิธีกรรมล้วนเป็นภาษาที่คนชาวบ้านฟังไม่เข้าใจตลอดมา เพราะไม่ได้เรียนอักขรวิธีเหล่านั้น โอกาสในการสร้างความรู้ของชาวบ้านจึงถูกขัดขวางตลอดมาตั้งแต่โบราณ อักขรวิธีไม่ได้ช่วยสร้างความรู้ ความจริง เพื่อใช้เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต หรือการที่จะทำให้มีชีวิตดีขึ้น เอาตัวรอดได้มากขึ้น ความไม่รู้หนังสือในยุคนี้มีได้มาแย่งข้าวกิน แต่ได้ค่อยๆเริ่ม ขัดขวางการสื่อสารในการทำมาหากิน จากเดิมคนไม่ได้เรียนเวลาเก็บข้าวปลูกซึ่งเป็นพันธุ์ข้าวโบราณใช้ชะลอมใส่ไว้ แล้วเอาใบตองปิดบน เพราะยังไม่มีกระสอบ ชาวบ้านใช้วิธีทำ "ตำหนิ" ใส่ไว้ ข้าวทองมาเองเบาเอานุ่นยัดไว้เป็นตำหนิ ข้าวบางไม่เอาใบไม้ยัดไว้ทำตำหนิ เวลาผ่านไปเป็นปีคนจะจำได้จากสัญลักษณ์ตำหนิ ส่วนคนผ่านการเรียนอักขรวิธีอ่าน เขียนได้จะใช้ไม้ไผ่ผ่าเป็นชิ้นแล้วใช้มีดจารเป็นตัวหนังสือบอกชื่อข้าวปลูก ขึ้นไม้ไผ่สำหรับบันทึกชื่อพันธุ์ข้าวปลูกนี้เรียกว่า "ฉลาก" เหน็บไว้ข้างชะลอมข้าวปลูก ในยุคจารีตคนจะรับรู้ "การสอน" ต่างไปการสอนต้องมีการหัดทำ

ไม่มีการสอน ทำกันตามดั้งเดิม ทำกันตามบรรพบุรุษทำกัน สมัยนั้นใช้วัว ใช้ควาย คำว่าปุ๋ยไม่เคยรู้จัก ไม่เหมือนสมัยนี้สมัยนี้ไม่มีปุ๋ยข้าวก็ไม่ได้กิน เลี้ยงหมูไม่เคยรู้จักหัวอาหารเตียนนี้ถ้ามันไม่มีหัวอาหารก็ไม่โต... ช่วงระยะสี่สิบปีขึ้นมาเนี่ยแปลกๆเยอะ ถนนหนทางไปก็ไม่มี ไปตามคันไร่คันนาสมัยก่อนนะ... เป็นที่ไร่นาทำกิน ขุดหยอดกันเอาตะกั่วไม่มีวัวควายรุ่นก่อน ก็ไม่ใช่มีวัวควายอะไรจริงจัง

ด้วยกระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์จึงทำให้ทำด้วยแรงงานตามลำพังแล้วขยับมาพึ่งแรงงานสตรี และการใช้เทคโนโลยีภายหลัง การเกิดของอุปสรรคทางด้านการทำมาหากินในแบบวิถีชีวิตดั้งเดิม เกิดเพราะเอาตัวอักษรมาขยายความรู้ชุดใหม่ แล้วล่อยแพความรู้ดั้งเดิมไม่นำมาบันทึกและถ่ายทอดในเวลาทำอยู่ทำกิน และเมื่อใช้ปัจจัยการผลิตจากต่างถิ่นซื้อจะแปลกออกไป ทั้งพันธุ์ไม้ พันธุ์ข้าว ต้องอาศัยการจดบันทึก สิ่งเหล่านี้เป็นอุปสรรคในการทำอยู่ทำกิน เพราะคนต้องการปัจจัยเหล่านั้น แต่อาจอ่านตีความไม่เท่าทัน ผลข้างเคียงที่จะเกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อม หรือแม้แต่มนุษย์เอง เงื่อนไขการยืมและไม่ต้องมีสัญญาลายลักษณ์อักษรจะใช้สำหรับญาติ คนสนิท เพื่อนชอบพอกัน ยืมวัว ยืมควายไปไถไปทำกินได้ สัญญาไม่ต้องทำแต่ต้องผ่านเงื่อนไข "เชื่อใจ" กันและกัน การต่อสู้ช่วงชิงของคนในวิถีการทำมาหากินแบบดั้งเดิมแม้จะไม่ได้สอนอักษรวิธี จะอาศัยสัญญาวาจาแบบพูดตกลงกัน จากโบราณการลี้ยงหนนี้อาจทำแบบเรือล่มในหนองทองไม่ไปไหนคือโดยการสมรส แต่ชายที่ขาดความรู้อักษรวิธีเริ่มไม่มีโอกาสเรือล่มในหนองกับบ้านที่มั่งคั่งกว่า ชาวบ้านมิใช่หนูที่จะเข้าไปติดจั่น ปัญหาง่ายๆ แต่พยายามสร้างความหมายใหม่หรือแม้แต่ชุดชะตาชีวิตตามกำเนิดมาอธิบายและพยายามใช้ธรรมชาติมากขึ้น การช่วงชิงความรู้การทำมาหากินโดยความรู้อักษรวิธีโบราณจึงมิได้ชนะเด็ดขาดในยุคจารีต คนยังประทับประคองทำมาหากินต่อมาได้

การใช้อำนาจผ่านระบบการศึกษาแบบจารีต

วิชาการในยุคการศึกษาแบบจารีต คนบ้านคลองนพมาศดั้งเดิมได้รับอิทธิพลมาจากวรรณคดี คำสอนที่สำคัญ อาทิ สุภาษิตพระร่วง ไตรภูมิพระร่วง หรือแม้แต่ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ เวลามีการสอนวิชาการ ในการทำมาหากินก็จะสอนสะท้อนคำสอนของวรรณคดี คำสอน สังคมสุโขทัยดั้งเดิม ภาษาที่ใช้จึงเป็นภาษาหนังสือไทย เป็นสังคมที่มีการใช้ภาษาและหนังสือในการสื่อความหมาย กิจกรรมทางการปกครองการศึกษา และการขัดเกลาทางสังคม จึงอยู่ภายใต้โครงข่ายวาทกรรมคำสอนจากภาษาและหนังสือ ซึ่งมีปฏิบัติการตั้งแต่การใช้ภาษาท้องถิ่นสุโขทัย ภาษากันหนองสลับ การเชื่อมโยงขยายความ การถอดรหัส และการมีรากศัพท์ อันเป็นการช่วยเผยภาพประวัติการทำมาหากินและการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของคนในยุคสมัย ส่วนหนึ่งเป็นผลจากระบบการศึกษา จากรากศัพท์วรรณคดีคำสอน ที่คนพูด บอกสอนลูกหลาน คนรุ่นใหม่ประจำหมู่บ้านต่อๆ กันมา ฝึก ลงมือทำมาหากินยามเช้าจึงจะถนัด มีลีลาเป็นของตัวเอง เป็นวิชาการที่เกาะติดกับสายเลือดของคน การทำมาหากินจึงทำไปเพื่อความหมายของชีวิตโดยแท้ การศึกษาด้านคำสอนจากการบอกเล่าอบรมโดยทางวัด และทางบ้าน คนเห็นและเชื่อว่ารักษาความมั่นคง สงบสุข มาสู่อาชีพ หรือการทำมาหากิน กล่าวคือ การศึกษาแนวคำสอนที่จะต้องทำสวนเป็นทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในการทำมาหากิน และคนรู้จักว่า

มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาร่วมกัน คนทำมาหากินเมื่อได้เรียนรู้แนวปฏิบัติได้จากชั่วอายุคนรุ่นหนึ่ง จะถ่ายทอดไปอีกชั่วอายุคนรุ่นใหม่ คนรุ่นใหม่ถัดมาจะรับเอาทักษะเฉพาะต่างๆ ทางด้านการทำมาหากินเข้าไว้ ตัววิชาการในยุคการศึกษาดั้งเดิมค่อนข้างจะเกี่ยวโยงกับธรรมชาติ ค่อนข้างมาก การตั้งหมู่บ้านชุมชน จึงรู้จักเรียนรู้ธรรมชาติ ปรับพื้นที่ดินให้เอื้อต่อการทำมาหากิน รู้จักชุดคลองนพมาศ ชักน้ำเข้ามา หรือในรุ่นถัดขึ้นไป ได้มีการสร้างบ่อน้ำ ทำนบกั้นน้ำโบราณไว้มาก ในตัวหมู่บ้านได้สร้างระบบคลองชักน้ำไว้ดั้งเดิม

การที่คนเชื่อและปฏิบัติตามอย่างสม่ำเสมอ ทำให้การศึกษายุคดั้งเดิมคงความ "เป็นจริง" ในยุคสมัย และฝ่ายการเมืองได้ใช้เป็นเทคนิคในการปกครองพลเมืองด้วย โดยถ่ายทอดหลักคิดจากศูนย์กลางวิชาการออกไปภายในเมือง และชุมชนต่างๆมีการใช้วิชาการด้านพุทธศาสนา โดยการสถาปนาขึ้นเป็นอุดมการณ์ ความเชื่อหลักของสังคม เพื่อประโยชน์แก่การศึกษา และดำรงอยู่ของอำนาจการปกครอง การให้การศึกษา มีลักษณะเป็นการถ่ายทอดจากผู้สู่ศิษย์หรือผู้สนใจ เป็นสาขาวิชาการเฉพาะ มิใช่แบบตลาดวิชา และผู้สอนก็มีความเก่งกว่า สามารถกว่าคนอื่น แสดงว่ามีการคัดสรร การเจาะจงเชิญเฉพาะบางคนหรือบางท่านเท่านั้นจึงจะเป็นผู้พูดได้ คำสอนจึงศักดิ์สิทธิ์ กลายเป็นจารีตทางวิชาการมาถึงปัจจุบัน ที่จะต้องเลือกผู้พูด เพื่อให้พูดให้สอนได้เพียงบางเรื่อง อันเป็นกระบวนการก่อรูปทางวาทกรรม วัดคลองนพมาศ เป็นวัดที่มีได้มีชื่อปรากฏ หรือมีโบราณสถานอายุเก่าเกิน 200 ปี จึงเป็นวัดสร้างในยุคหลังสุโขทัย สืบความรุ่งเรือง การพลิกฟื้นสร้างหมู่บ้านนั้นมาใหม่ นับเป็นหลักฐานแสดงความยั่งยืนของพุทธศาสนาที่ยังรากลงลึกในจิตใจ และวัดอุของชาวบ้านชาวสวน ได้มีการสร้างวัดมากมาย และในสมัยต่อๆ มาก็ไม่มีการสร้างวัดต่อมาตามกาลเวลาและจังหวะของสังคม และวัดได้สะท้อนวิชาการของชุมชน ถ้าหากเป็นชุมชนชาวนา วัดจะอยู่ใกล้ท้องนาและหมู่บ้านชาวนา ส่วนวัดคลองนพมาศเป็นวัดที่ชาวสวนสร้างจึงอยู่ภายในสวนโบราณ และมีกิจกรรมในบรรยากาศสวนต่อๆ มา

วินัย เป็นข้อกำหนดของยุคสมัยในอันจะทำให้คนอยู่ในระเบียบแบบแผน เนื่องจากความรู้ทางศาสนามีวินัยโดยตรงของคำสอนทางศาสนา อุดมการณ์ "การทำมาหากิน" ในระยะนี้จึงเป็นการทำมาหากินภายใต้หลักพุทธ ผู้คนจึงทำกินทำอยู่แบบพอยังชีพ อีกทั้งใครได้ผลผลิตมากจะแบ่งปันช่วยเหลือให้ทานแก่คนที่อดอยากหรือขาดแคลน คนที่อดอยากหากพยายามช่วยตัวเองแล้วไม่สามารถพึ่งตนเองด้วยอาหารได้ จะนำไปสู่การอพยพไปแสวงหาที่ทำกินใหม่ เพื่อมิให้เป็น "ภาระ" แก่คนที่ทำกินได้มั่งคั่ง และมีต้องเป็นหนี้บุญคุณอันจะต้องมีการไปชดใช้กรรมในชาติหน้า วินัยความเชื่อเรื่อง บาป บุญ คุณ โศภ จึงทรงพลังมาก

ตัวภาษาชาวสวนคลองนพมาศเป็นกระบวนการสำคัญของการขัดเกลา ปลูกฝังอุดมการณ์ชาวสวน ความรู้ถูกสร้างและสะสมได้เพราะภาษา ได้ช่วยแผ่ขยายอุดมการณ์ ผ่านกิจกรรมของบ้าน วัด สวน ที่ล้วนมีปฏิสัมพันธ์กันโดยตรงยามมีผลไม้มากฝ่ายจะได้อาหาร กิจกรรมบุญทานไปพร้อมๆ กัน

ยามสวนล่อม มีสิ่งรบกวนบ้านกับวัดมีผลไม่ทำบุญ มีข้าวน้อยลง เพราะวัดในสวนยอมได้ข้าวทำบุญ จากการที่ชาวสวนนำผลไม้ไปแลกข้าวมา ชาวสวนจึงมีโลกทัศน์ หมายถึงความคิดของบุคคลหรือกลุ่มชาวสวนเป็นของตนเอง ตัวบททางด้านคำเล่าเรื่องจึงสะท้อนโลกทัศน์ มีความรู้ชุดต่างๆ เป็นสาระ ทั้งจำพวกมุขปาฐะ อาทิ นิทาน บทเพลง ปริศนา สุภาษิต ความเชื่อ ในยุคจารีตสื่อมวลชนไม่แพร่หลาย คนในชุมชนจะมีการเล่าเรื่องในงานบุญ คนเล่าเก่งๆ เจ้าภาพงานบุญจะเชิญมาเล่าไม่ให้งานเหงา ไม่ให้เรื้อนเย็น หรืออาจเล่ารอบกองไฟฝังในฤดูหนาว ต่อๆ มาจะมีการได้ประโยชน์จากการเล่า ถ้าผู้เล่าเรื่องทำให้คนหัวเราะฮา 1 ครั้ง เจ้าภาพจะต้องใส่คะแนนให้ด้วยการจ่ายน้ำตาลอ้อย 1 คบ การเล่าตั้งแต่หัวค่ำถึงใกล้รุ่งคนเล่าอาจได้น้ำตาลอ้อยครบเป็นหลายหาบ เหนือไปอีกเพราะผู้เล่าอยู่ในฐานะผู้รู้ทางโลกและผู้รู้ทางธรรม เรื่องของไตรภูมิพระร่วงเป็นของชนชั้นปกครองที่ผ่านการศึกษาอักษรจึงอ่านได้ การเล่าแบบมุขปาฐะจึงเหมาะกับการเขียนอ่านมีน้อยกว่าการพูดฟัง คนเล่ามีความรู้ 3 โลก ได้แก่ กาม ภูมิ รูปภูมิ และอรุณภูมิ คนเล่าอาจต้องอยู่ในโลกที่ 4 คือมีเจตจำนงในการเล่าเรื่องนั้น ทั้งนี้เพื่อ การจัดระเบียบอุดมการณ์คนในสวน คือการจัดระเบียบความรู้ความสัมพันธ์ของคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับอำนาจเหนือธรรมชาติ มีกระบวนการสร้างอุดมการณ์ "บุญ บาป พระ ผี" และมีการสร้างความรู้ชุดต่างๆ ที่เอื้อต่อการปลูกฝังอุดมการณ์ ด้วยการใช้กลไก การเล่าเรื่อง "มุขปาฐะ คนเล่าได้รับสิทธิพิเศษในการปรับแต่งรายละเอียด แต่โครงเรื่องคงเดิม คนเล่าจึงเสมือนอยู่ในโลกที่ 4 ได้แก่โลกใน "เจตจำนง" ทำหน้าที่เป็นตัวบทหลักเป็นตัวอย่างหนึ่งที่ผู้เล่านิยมมาก และสามารถปลูกฝังอุดมการณ์หลักของสถาบันศาสนา การปกครองได้ เรื่องเล่าชาวบ้านมีเพียงเป็นนันทนาการ การหย่อนใจยามว่าง หากเป็นเรื่องทำหน้าที่จัดระเบียบความคิด กล่อมเกล้าผู้คน คนในยุคสมัยจึงเชื่อเรื่องธรรมชาติและอำนาจเหนือธรรมชาติ เจตจำนง ของการเล่าเพื่ออำนาจ ด้วยการสร้างอุดมการณ์ผ่านกลไกภาษา การเล่าบอก การเล่าเป็นการตรึงความจริงให้คนในชุมชน ใจกลางของอำนาจจึงมิใช่ชาวสวนหรือผู้นำ หากหมายถึง ความรู้เกี่ยวกับ ดิน ไม้ น้ำ ลม สัตว์ ประสพการณ์การทำสวน

การเรียกขวัญสวนเทคโนโลยีของอำนาจเชิงสร้างสรรค์ในยุคการศึกษาแบบจารีต

คนในชุมชนบ้านคลองนพมาศ เมื่อเกิดมาและเริ่มมีประสบการณ์การเรียนรู้ แต่เยาว์วัยจะได้รับการขัดเกลาเชิงความเชื่อ เป็นการทำให้ลูกหลาน ยอมรับความเชื่อของชุมชน อันเป็นการอบรม บ่มนิสัยให้คนมีความเชื่อมีรากฐานทางประวัติศาสตร์ในสังคมชาวสวนโบราณ คำว่า ไม่รู้หัวนอนปลายตีน จึงหมายถึงคนนอกที่มีความเชื่อต่างออกไป การธำรงไว้ซึ่งความเชื่อแบบจารีตสวนโบราณ นับเป็นกลไกสำคัญสร้างให้คนมีอัตลักษณ์ของชุมชน เป็นพวกพ้องเดียวกัน อันจะเกื้อประโยชน์ไปสู่วิถีการผลิต ที่มีการลงแขกทำงาน ในแบบลงแรงร่วมกัน การเรียกขวัญสวน ที่มีมายาวนานนับแต่คนได้พึ่งพาธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ ไม้ผล การนับถือสิ่งเหนือธรรมชาติ จิตใจลึกๆ ต้องการวิงวอนไม่ให้ผดุงฤดูกาล ให้มีมรรผลตามครรลองธรรมชาติ คนในยุคดั้งเดิมทำอยู่ทำกินธรรมชาติ จึงมีคติโบราณว่าด้วย

ธรรมชาติมากมาย แต่คนในชุมชนหมู่บ้านมิได้มีมิติแยกไปจากสังคม วัฒนธรรมการเมือง การมีพิธีกรรมในชุมชน จึงหมายถึงรหัสทางการปกครองเพื่อให้พื้นที่สวนของหมู่บ้านกลายเป็นพื้นที่ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ มีผู้ปกปักรักษา จะเรียกว่ามีพระภูมิเจ้าที่ หรือพระไชยมงคลเสมือนเป็นเจ้าของที่สวนมาก่อนที่คนจะมานุกเบิกสร้างสวนโบราณ เมื่อวาระบรรจบครบรอบปีจึงต้องมีการเลี้ยงดูบูชา โยงไปถึงเหล่ารุกขเทวา เทวดาที่รักษาคุ่มครองตัวเจ้าของสวนของกำลังใจทำอยู่ทำกิน ครบปีจึงมีการบูชา มีสวดบทชุมนุมเทวดา เจ้าที่เจ้าทางผู้ทำพิธีกราบไหว้หวังให้ “คุ่มมือคุ่มดิน” ซึ่งสะท้อนการใช้ร่างกายแรงงานคนอย่างเข้มข้น จึงต้องสร้างความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตร่างกาย เพื่อประโยชน์ทำมาหากิน เพราะหากคนประสบปัญหาทางด้านสุขภาพร่างกาย มีอุบัติเหตุขนาดอวัยวะพิการ คนจะไม่สามารถใช้แรงงาน ร่างกายทำสวนทำงานลงแขกต่อไปได้ เจ้าที่เจ้าทาง เทวดา ประจำสวนจึงมีบุญคุณมหาศาลต้องกราบไหว้บูชาประจำปีมิให้ขาด

ในระยะมีพระพุทธศาสนา มีวัดในชุมชนแล้ว หลักธรรม และภาคปฏิบัติทางศาสนามีความสำคัญขึ้นมา การเรียกขวัญสวนเดิมนับถือพระภูมิเจ้าที่ เทวดา ในแบบฉบับดั้งเดิมของพราหมณ์ ได้มาเกี่ยวข้องกับพุทธด้วยการเลือกวันออกพรรษาในการเรียกขวัญสวน เพราะเป็นวันพระพุทธเจ้าเปิดโลกวันนี้คนจึงตักบาตรเทโว ในตอนเช้าและเรียกขวัญสวนในช่วงกลับจากวัดช่วงสายๆ และย้อนไปพิจารณาขนบประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนาของพราหมณ์ จะมีพิธีบูชาพิชฌมุไพร มีพิธีบูชาต้นสะเดาและต้นกะเพราขึ้น พวกฮินดูใช้กิ่งสะเดาผูกพันทุกๆ เข้า พันของเขาจึงขาวสะอาด ในการรักษาคนเจ็บไข้ได้ป่วย พวกฮินดูเอากิ่งสะเดาแขวนไว้ที่ชายคาบ้าน และแขวนไว้รอบๆ ตัวคนไข้ สำหรับบ้านหญิงที่มีครรภ์หรือออกลูก ก็เอากิ่งสะเดาแขวนที่ชายคาเพื่อไล่ผี เวลาพราหมณ์กำลังจะสิ้นใจจะถอนต้นกะเพราไปวางไว้ที่แท่นบูชา เพื่อทำพิธีบูชาต้นกะเพรา (สมัคร บุรวาศ. 2500 : 121 – 122)

สายธารปัญญาความคิดเกี่ยวกับการบูชาต้นไม้จากพราหมณ์ เนื่องด้วยไม้เป็นที่สถิตย์ของเหล่าเทวา ไม้ให้สมุนไพรและอาหาร ในทางศาสนาพุทธก็มีการนมัสการต้นไม้ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าได้แก่ ไม้พระศรีมหาโพธิ์ อปรชาติบัลลังก์ ที่นั่งทรงพิจารณาพระปัจจุสมุปบาทธรรม แล้วตรัสรู้เป็นพระสัพพัญญูเจ้า ไครบูชาจะมีผลานิสงส์ คือมิได้ไปบังเกิดนรก สิ้นกาลช้านานถึงแสนกัป (นิธิเอียวศรีวงศ์. 2542 : 76 – 77)

รากแก้วความคิดของการบูชาต้นไม้จึงมีทั้งพราหมณ์และพุทธและมักโยงกับผลานิสงส์ได้ไปสวรรค์ไม่ตกนรก ถ้าหากได้บูชาต้นไม้สำคัญและพระพุทธเจ้าทั้งปัจจุบันและพระพุทธเจ้าในอนาคต พิธีการบูชาขวัญสวน จึงมีรากฐานความเป็นมาเกี่ยวโยงกันกับความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์ อย่างแนบแน่น

ชุดความรู้ ความจริง จึงทำภายใต้ความรู้ของศาสนาทั้งพุทธ พราหมณ์ คนจึงเห็นว่าศักดิ์สิทธิ์เป็นความจริงของยุคสมัย มีอำนาจที่จะทำให้คนเชื่อและปฏิบัติตาม ซึ่งเป็นช่องทางที่ฝ่ายปกครองจะ

ใช้เป็นกลไกการปกครอง หรือเทคโนโลยีการปกครองด้วยการจัดระเบียบความจริงคนในชุมชนหมู่บ้าน ในยุคสมัย ผ่านพิธีกรรม เกี่ยวกับการทำมาหากิน

คนที่ไร้หลักยึดโยงสับสน ยากแก่การปกครอง ทำให้ชุมชนไม่เป็นปึกแผ่น แต่ถ้าคนเชื่อมีวัฒนธรรม พิธีการไปในทางเดียวกัน แบบแผนเดียวกัน การจัดการปกครองย่อมง่าย ผู้นำในยุคสมัยจึงส่งเสริมให้มีงานในวันเช้าและออกพรรษา และในช่วงวันออกพรรษา นอกจากจะทำบุญในเชิงพุทธ ยังมีการเรียกขวัญสวนในวันหลังวันออกพรรษาหนึ่งวัน เรื่องเล่าหลักของสังคมในยุคสมัยจึงเป็นเรื่องทางศาสนาทรงอำนาจ และการเรียกขวัญสวนเป็นพิธีการที่สะท้อน ความจริงของหมู่บ้านในชุดนี้ ซึ่งจะต่างจากสังคมปัจจุบันที่อุดมการณ์เศรษฐกิจครองความเป็นเจ้า คนจึงให้ความสำคัญแก่กิจกรรมด้านการผลิตเพื่อการค้า การตลาดมากกว่า ในยุคจารีต หากมองในมิติสังคมวิทยา จะเห็นการมีภาคปฏิบัติ การของโครงสร้างสังคมอย่างเป็นทางการ การทำพิธีการขวัญสวนเป็นโครงสร้างทางการของหมู่บ้าน ในยุคสมัย กับกระบวนการสร้างอุดมการณ์ที่คนจะต้องให้ความเคารพนับถือ ทำกิจกรรมตามโครงสร้างที่วางไว้ รวมทั้งทำประจำทุกปี

การเตรียมเครื่องประกอบพิธีการเรียกขวัญสวน

การใช้อำนาจที่ประสบความสำเร็จได้แก่การใช้อำนาจในทางบวกทางสร้างสรรค์ซึ่งผู้นำธรรมชาติได้สร้างพิธีกรรมเพื่ออำพรางตัวอำนาจและคนยอมสืบทอดพิธีกรรม ในระยะก่อนออกพรรษาเป็นช่วงที่ฝนได้ซาลงแต่น้ำเหนือยังอยู่ในระดับสูง เป็นจังหวะที่กล้วยเริ่มตกเครือและผลอย่างเต็มที่ เพราะได้น้ำตลอดต้นฤดูฝน กล้วยจึงมีมากในช่วงออกพรรษา รวมทั้งมะพร้าวที่มีผลสุกในช่วงนี้ ชาวบ้านจึงเตรียมทำสำรับควา หวานไปจัดในวันออกพรรษา สิ่งสำคัญในวันนี้อย่างหนึ่ง ได้แก่ การทำขนมข้าวต้มไปทำบุญ แต่ข้าวต้มที่บ้านคลองนพมาศมีลักษณะพิเศษ มีการทำข้าวต้มหลากหลายประเภท ซึ่งเกี่ยวข้องกับการให้ทำบุญ

1. ข้าวต้มคบ เป็นข้าวต้มทำจากข้าวเหนียว มีถั่ว มีไส้กล้วย ไส้ถั่ว และไม่มีไส้ ทำกลีบ ห่อด้วยใบตองกล้วย มัดประคบก้น 2 กลีบต่อ 1 มัด จึงเรียกว่าข้าวต้มคบ

2. ข้าวต้มลูกโยน เป็นคำของชาวบ้าน ถ้าเป็นคนไทย ตามที่ชาวบ้านรับรู้จะเรียกว่า "ข้าวต้มลูก" ห่อด้วยใบมะพร้าวอ่อน วิธีทำขั้นแรกเอาข้าวไปแช่ก่อน แล้วมาซुดมะพร้าว เอาข้าวเหนียวมาผัดก่อน ผัดจนสุกแล้วเอากะทิใส่ ใส่เกลือเล็กน้อย ชิมให้มีรสชาติมันเค็มพอเหมาะ แล้วมานั่งห่อ การห่อต้องใช้ลีลาฝีมือที่ได้ผ่านการฝึกฝน ต้องห่อให้สวยเป็นลายลูกข้าวต้มคล้ายปลาตะเพียนสามเหลี่ยมหางของข้าวต้มที่เป็นใบมะพร้าวจะมัดรวมกันเป็นมัด แล้วเข้านึ่งด้วยไอน้ำใช้ขี้ หรือหม้อ การนึ่งต้องกะเวลาให้พอดี ถ้านึ่งนานกามมะพร้าวหรือใบมะพร้าวที่ห่อข้าวต้มจะออกสีแดง ซึ่งไม่สวย ต้องนึ่งให้พอดีกามมะพร้าวจะออกสีเหลือง

3. ข้าวต้มกสิปหมุ เป็นข้าวต้มกสิปใหญ่กสิปเดียว ยาวประมาณ 6 นิ้ว กว้าง 3 นิ้ว ข้าวต้มกสิปหมุ มีทั้งชนิดมัดตอกไม้ไผ่ หากไม่ต้องมัดตอก เพราะขนาดใหญ่เกินไปใช้เทคนิคการห่อใบตองช่วยพับใบตองสอดกันไว้แล้วไม่ต้องใช้ตอก ภายในข้าวต้มกสิปหมุ จะมีกสิปข้าวต้มเล็กๆ อยู่ภายใน 2 – 3 กสิป เพื่อให้ดูสวยงาม ละเอียด แต่บางคนรีบๆ ทำจะห่อเป็นข้าวต้มกสิปเดียว

วันเตรียมของไหว้หรือทำพิธีการขวัญสวนชาวบ้านจะเตรียม ทั้งอ้อยซึ่งเป็นอาหารหวาน แบ่งไว้หาต้นไม้ที่ให้ความสวยงามเสมือนมีนางไม้ เทวดาที่ต้องอาบน้ำ การรับอาหาร รูปเทียน ดอกไม้ และผลไม้ กล้วย ส้มโอ น้ำ และเงินค่าเช่าที่(เทวา) เช้าวันออกพรรษา การจะนำข้าวต้มที่ทำเตรียมไว้ไปทำบุญวันออกพรรษาที่เรียกว่า ตักบาตรเทโว โดยการที่คนเฒ่า ชรา อาจสู้แรงเบียดตักบาตรของหนุ่มสาวไม่ได้ พระที่บิณฑบาตมาอาจเอื้อมมือไม่ถึง จะใช้ส่งโยนข้าวต้มเข้าบาตร ข้าวต้มนี้จึงเรียกว่า ข้าวต้มลูกโยน และที่มัดเป็นพวงไว้ มีประโยชน์ในตอนใช้โยนเข้าบาตรพระ และข้าวต้มอีกจำนวนหนึ่งแขวนไว้บนศาลาการเปรียญในการเทศน์เทศน์จากพระสงฆ์ เมื่อเสร็จพิธีช่วงเช้า คนจะนำข้าวต้มจากบนศาลาการเปรียญกลับมาบ้านจำนวนหนึ่งคนละไม่มาก เพื่อนำข้าวต้มที่ผ่านการทำบุญการถือเป็นสิริมงคลนี้มาทำขวัญสวนต่ออีกทีหนึ่ง

การสืบสาวระบบการที่มองผ่านอำนาจวัฒนธรรมที่เรียกว่า พิธีกรรมสวนขวัญ จักได้เห็นการทำงานของศาสนาพุทธ ที่ทำงานร่วมกับหลักการของศาสนาพราหมณ์อย่างใกล้ชิด รวมทั้งโลกทัศน์ของคนที่เชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ ผีนางเทวดา อันเป็นภาคปฏิบัติของอำนาจในยุคนี้ ความสอดคล้องลงตัวกันทำให้สังคมยอมทำกิจกรรมที่ไปกันได้เป็นอย่างดีและมีเวลาและพื้นที่ในสังคม คนสักการะบูชาเทวดา จึงก่อปรด้วยชุดความรู้ของยุคสมัย ซึ่งความขาดตอนไม่ต่อเนื่องของวัฒนธรรม ล้วนมีอุดมการณ์ชุดหนึ่งมารองรับ และมีภาคปฏิบัติทำให้เกิดเป็นจริง ดีความหมายได้ การตอกย่ำให้ความชอบธรรมแก่ความรู้นั้นว่าเป็น“จริง”

ภาคปฏิบัติการสร้างความรู้ผ่านพิธีกรรมโบราณจึงเป็นการสอนคน กล่อมเกลาคคน ผ่านวัฒนธรรม คัมภีร์ ความเชื่อ หรือแม้ศาสนาแห่งยุคสมัยนั้น ตัวบทของยุคสมัยการศึกษาแบบจารีต จึงประกอบด้วยความรู้ ศีลธรรม ข้อห้าม และมีพิธีกรรมทางบุญประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ตอกย่ำวาทกรรมโบราณ คนไ้บูชาเทวดาดันไม้จึงดูปกติและความเชื่อเหล่านั้นกลายเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ทรงค้ำในยุคนั้น คนจึงเป็นมิตรกับธรรมชาติ ดันไม้ สัตว์เลี้ยงตัวโปรด จะต้องบูชาไหว้ เทวดาที่โปรดที่เคารพนับถือ มาตั้งแต่โบราณ และไม่คิดในสมองว่าเป็นความเชื่อเร้นลับในสังคมไทยยุคโบราณนั้น ธรรมชาติเป็นตัวกำหนดว่าปีนี้จะได้ผลไม้มากเป็นผลอย่างเต็มที่หรือไม่ คนในยุคโบราณจึงมีท่าที่เป็นมิตรกับธรรมชาติ คนยุคโบราณนั่งใต้ต้นไม้ สวดอ้อนวอน เทวดา พระภูมิเจ้าที่ การตั้งศาลพระภูมิต้องการให้คนเชื่อต่อเทวดา เจ้าที่เจ้าทาง เพื่อความสงบสุข ก็เพื่อจะตอกย่ำ ผลิตซ้ำชุดความรู้ต่างๆ เพื่อการครอบงำอุดมการณ์

การที่ชาวบ้านทำข้าวต้มชนิดต่างๆ นั้น แสดงให้เห็นความมั่งคั่งของชาวสวนและการสถาปนาความรู้แม้แต่อาหารก็จัดชั้นอำนาจ จึงสามารถทำข้าวต้มได้หลายรูปแบบ เป็นถือเป็นขนมชั้นสูง คนอายุ 80 ปี ไม่ค่อยได้ใช้เงินจึงแสดงฐานะด้วยการทำบุญ ทำอาหารหวาน คาวถวายพระ สมัยเป็นเด็กใครมีเงิน 100 บาท ถือว่าเป็นเศรษฐี บ้านยุคนั้นหลังคาทำด้วยหญ้าคาไปตัดหญ้าทำเองมิได้ซื้อหา เพราะไม่มีร้านค้าวัสดุก่อสร้าง ของหวานในยามธรรมดา ได้แก่ การเอาน้ำอ้อยละลายน้ำผสมกับข้าวสุกที่เย็นแล้วกินเป็นของหวาน น้ำแข็งไม่มี การจะแช่เก็บอาหารทำไม่ได้ ต้องใช้วิธีต้มให้สุกเก็บไว้ เช่น ข้าวต้ม มะพร้าวจึงขูดกินกันสด มิได้เตรียมเก็บไว้ล่วงหน้า ซึ่งต่างจากวัฒนธรรมอาหารของเมืองหนาวที่สามารถเก็บอาหารไว้และนำออกมากินได้ตลอดฤดูหิมะ แรงผลักดันจากทั้งทางธรรมชาติที่คนต้องพึ่งพิงมาก รวมทั้งทางศาสนาพุทธ พรหมณ์ และความเชื่อหลักที่คนได้รับการตอกย้ำมาชั่วชีวิต ตั้งแต่แรกเกิดตราบตราภาพ คนจึงเชื่ออำนาจเหนือธรรมชาติ

เชื่อแน่นอน ความเชื่อนี้มีมานานตอนนี้ก็ยังมี อย่างต้นไม้ใหญ่นี้ ชาวพุทธเชื่อว่าต้นไม้ที่มีแก่น สูงตั้งแต่ 2 คืบ ขึ้นไปนี้ จะต้องให้เทวดาประจำอยู่ ความเชื่อตรงนั้นใครคนทำนาก็ต้องมี ทำขวัญนา ทำขวัญข้าว ใครเอาข้าวขึ้นยุ้งก็ทำขวัญยุ้ง ซื้อควายใหม่ก็ทำขวัญควาย เด็กเกิดใหม่ ก็ทำขวัญเด็ก ผูกข้อไม้ข้อมือ มีหมอลำเรียกหมอลำประจำบ้านนะ ทำขวัญสวนก็ทำ ปีนีได้ดินนะ ก็จะมีของเหมือนสังฆทาน เรียกบอกพวกภูตผีปีศาจ ผีเห่า ผีเรือนนะ ทำบุญอุทิศให้ เป็นขอบคุณว่าฉันเออะให้ผลปีนีอยู่เย็นเป็นสุขก็ทำ

ประโยชน์ที่ลงตัวระหว่างหลักการพุทธกับพรหมณ์ ก็คือไสยศาสตร์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของพรหมณ์เป็นอุบายให้คนทำดี ทำชอบ การทำขวัญสวนจึงไม่ขัดหลักการพุทธอันได้แก่กฎแห่งกรรม การพลัดพราก บุญเพสันนิวาส และอานิสงส์ผลบุญ ความหมายดั้งเดิมคนเป็นมิตรกับต้นไม้ จะได้ไม่ตัดทำลายต้นไม้ ต้นไม้ผลจะได้มีผลให้เก็บกินได้ต่อไป และความหมายจากการนำผลไม้ที่ปู้พวดที่หมดบุญไปแล้วไปถวายพระคนปลูกก็จะได้อานิสงส์ผลบุญ ต้นไม้มีชีวิตบางปีเจ็บไข้ อันหมายถึงมีโรค สิ่งบกพร่องก็อาจให้ผลได้น้อย ไม่ดกเท่าที่ควร คำนิยมคนในยุคจารีตเก็บผลไม้มา หนึ่งทาบ มิได้หวังว่าจะกินหมดได้ครบทุกผล บางผลภายในดิบ มีหนอนแมลงก็เป็นเรื่องธรรมชาติ

การจำกัดพื้นที่การศึกษาในยุคสมัย

หากมองกฎเกณฑ์ผ่านการทำความเข้าใจ จะเผยให้เห็นการพยายามใช้กฎเกณฑ์จัดระเบียบสรรพสิ่ง ขุดความรู้การทำมาหากินได้ถูกความรู้ที่อ้างว่าพัฒนาการต่อเนื่องมายาวนานเป็นอักษรวินัยที่ทางการยอมรับค่อยๆ ไล่ให้ไหลลงล่างทางมาตรฐาน การถ่ายทอด การผลิตซ้ำมิได้ราบรื่นได้มีการจงใจวางกฎเกณฑ์จำกัดพื้นที่การศึกษาไว้อย่างชัดเจน ขุดความรู้บางอย่างบางคนทำได้บางคนทำไม่ได้

หรือห้ามหญิงศึกษาความรู้บางอย่าง การห้ามนั้นได้เฉพาะบางคนก่อให้เกิดความไม่เสมอภาคและความไม่เสมอภาคนี้ถ่ายทอดลงมา เกิดพื้นที่เฉพาะผู้มีคุณลักษณะตรงหรือถูกโฉลก

การศึกษาคาถาอาคมขลังมีข้อห้ามมิให้หญิงเรียนเพราะจะผิดครู มีโทษสาหัสหรือมีเรื่องร้ายเกิดขึ้นได้ หรือแม้แต่มีดหมอยาโบราณ ซึ่งสืบสาวแล้วพบว่าถ่ายทอดลงมาถึงตั้งแต่ชั้นปู่ครู อาทิ ปู่มัน ปู่คง ปู่ชม ปู่เรือน ปู่เพชร ปู่กบ ปู่พี พ่อต๋อง และครูนอบ ถึง 9 ชั้นคน แต่ไม่มีหญิงรับความรู้ตกทอดแต่ละช่วงนั้นเลย ยิ่งในทางอารามแม้จะเรียนสอนอักษร ก็หาให้โอกาสหรือเปิดพื้นที่ให้หญิงเรียน เพราะพระเป็นอาจารย์

กัณฑ์แรกก็เรียนตามวัด พระเป็นอาจารย์นะครับเรียนตามวัดเป็นลูกศิษย์วัด พระเป็นอาจารย์สอนโดยมากก็เรียนแต่เด็กผู้ชาย ผู้หญิงไม่ได้เรียน ผู้หญิงนี้อยู่กับบ้าน ก็หากว่าแม่เขามีความรู้หน่อยก็จะสอนลูกตนเอง สอนเอง ให้รู้จักคิดให้รู้จักอ่าน ให้รู้จักเขียน

การที่เด็กชายได้เรียนก็ด้วยเงื่อนไขเพศชาย ว่าเป็นศิษย์วัดได้สะดวก แล้วสามารถไปศึกษาในวัดที่ห่างไกลหมู่บ้าน หรือวัดประจำอำเภอ ซึ่งมีสำนักเรียนในระดับสูงขึ้นได้ โดยมีโอกาสไปเป็นศิษย์วัด นอนค้างคืน นอนอยู่กับวัดได้โอกาสมากกว่าเด็กหญิง ซึ่งมีการตอบโต้ของคนในยุคสมัยที่เป็นหญิงไม่ได้เรียน เพราะถูกบ้ายเบี่ยงที่การศึกษาในทำนองนี้ว่า

ฉันไม่มีโอกาสไปเรียนเพราะว่า แต่ก่อนไปวัดมีแต่ผู้ชายนะ เข้าวัดก่อนวันนอนวัดอาศัยวัดได้นะ

และเมื่อถามว่า มีลูกศิษย์วัดผู้หญิงไหมแม่ จะได้รับคำตอบว่า “ไม่มี ไปเป็นได้หรือเราก็ต้องกับพระชิตพระไว้ใจได้ที่ไหน” ประหนึ่งว่าแม้จะมีชุดความรู้ แต่บางชุดความรู้เท่านั้นที่บางคนศึกษาได้ มิได้เปิดพื้นที่กว้างให้แก่คนทุกคน ทุกเพศ หรือในทุกเงื่อนไข อาจเรียกได้ว่าเกิดอคติในการศึกษากับชุดความรู้ ความเชื่อ พิธีกรรมโบราณบางชุด คำว่าพื้นที่คือการตีวงขอบเขตด้วยคุณลักษณะที่คาดว่าคนมีหรือไม่มี (character- trait) อาทิ ความเป็นเพศ หญิง / ลาว แต่งงาน / สมรส มีแวว / ไร้แวว ชาติดำเนินโดยการเชื่อว่าลูกไม้หล่นไม่ไกลต้น พื้นที่แบบนี้จึงมิใช่การแบ่งด้วย ความหนาเตอะหรือบาง แบบเส้นแบ่งพรมแดนทางภูมิศาสตร์ แต่ใครจะมีหรือรับรู้พื้นที่ความรู้ใดขึ้นอยู่กับว่า ใครมีคุณลักษณะที่คนมองอย่างใดด้วย ซึ่งที่จริงเป็นการยอมรับว่ามีคุณลักษณะอย่างนั้นในตัวคนโดยมองคุณลักษณะแบบผิวเผินและมีเจตจำนงเพื่อห้ามปราม การช่วงชิงการสร้างควมหมายมีการอ้างความชอบธรรม เกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์มักเป็นการห้ามคนเพศหญิง แต่หญิงพยายามช่วงชิงด้วยการอ้างความชอบธรรมทางเพศในพิธีกรรมเรียกขวัญสว่น และเรียกขวัญข้าว แม่โพสพเป็นหญิง แต่เวลากล่าวคำเรียกจะเอ่ยชื่อพ่อโพศรี

แม่โพสพ พ่อโพศรี แม่สร้อยจำปี แม่ศรีจำปา พ่อมะลิวัน แม่จันมะลิลา มาเถอะมาแม่มา ข้าพเจ้าจะ
ทำไร่ไถนา ทำมาหากิน ในพื้นที่ดินแห่งนี้ ให้เกิดมั่งเกิดมี เป็นเศรษฐีพ่อค้า ขวานาบ้านนอก วัวควาย
เต็มคอก คุ่มแอก คุ่มไถ คุ่มไร่ คุ่มนา กันหนอนและเหี้ย กันเพี้ยลงนา อพพล์ ภาตุ เม

การจำกัดพื้นที่จากตัวบท ตำรา อาทิ ตำราโหราศาสตร์ ตำราโอสถ จำกัดวงเฉพาะชาย
และเหลือน้ำที่ให้นึงจัดเตรียมเครื่องบูชา จำพวก ดอกหญ้าแพรก ข้าวสาร เมล็ดพันธุ์ผักกาด ดอก
มะลิ ข้าวตอก ส่วนหน้าที่การออกหาสมุนไพรในป่า การปรุงโอสถ การเป็นหมอตรวจรู้ภาวะกิจการดี
ร้ายต่างๆเป็นชาย วิชาดูดาวสอนนอกชานบ้านในยามหัวค่ำคืนเดือนหงายปู่เสือนั่งพ่อแม่พาลูกดูดาว
พร้อมกับเล่านิทาน การนวดแผนชาวบ้านมีป่าทองคำและยายงวยเป็นครูในสมัยดั้งเดิมผู้ได้รับการถ่ายทอด
จึงเป็นหญิงแต่ขนาดหญิงด้วยกันยังต้องอาศัยครูลักพักจำยายควรเคยไปให้ครูนวดแล้วจำไว้มา
ฝึกนวดเองต่อมาภายหลังจึงไปเสียค่ามือและครอบครูเพราะยายต้องการเก็บค่ามือจากคนอื่นโดยยาย
ถูกจำกัดพื้นที่เพราะปวดร่างกายเมื่อนวดให้คนอื่นมิได้ให้ไว้ครูวิชานวดแม้คนจะเห็นการนวดมีอาจเรียน
ได้ตามสมัครใจทันทีจนกว่าจะผ่านการให้ไว้ครู

การจำกัดพื้นที่การศึกษามักอ้างอำนาจเหนือธรรมชาติอาจลงโทษจึงต้องทำพิธีกรรมขอ
ต่อธรรมชาติ พิธีประเดิมดำต้องบอกแม่ธรณีเรียกว่าพิธี "ประเดิมดำเก้าลูก" ลูกแปลว่ากอข้าวคำอ่อน
วอนว่า "รวงเท่าหม้อ กอเท่าเช่า แล้วทำนาปักควายไถไถ 4 เกวียน ถ้าไม่ได้ 4 เกวียนจะไม่เรียนทำ
นาลูกนี้ให้หนู ลูกนี้ให้นก ลูกนี้ให้ปู" จะพูดให้สัตว์ที่ชอบกินข้าวดำลงไปเก้ากอพิธีประเดิมดำเก้าลูกทำ
กันมากในนาปลายหมู่บ้านออกไปทางบ้านหนองสลับ คนทำพิธีเพื่อฝากต้นข้าวไว้กับแม่ธรณีคนจะพูด
ได้ต้องเป็นคนที่ครอบครวัคัดเลือกมา

ในการสืบสาววินัยสายใยร้อยรัด จัดระเบียบความรู้คน การคลี่คลายภาพระบบการศึกษา
ไทยในยุคสมัยการศึกษาแบบจารีต ผู้คนได้บอกเล่า ภาพการดำรงชีวิตทำอยู่ทำกินด้วยการทำไร่ การ
ล่องแพไม้ซุง การค้าทางน้ำ การทำสวนโบราณ และงานช่างต่างๆ คนรุ่นนั้นมีความสัมพันธ์แบบเป็น
มิตร และมีความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของพื้นดิน สายน้ำ และไม้ วินัยที่เกิดในวิถีชีวิตจึงเกิดภายใต้วาท
กรรมการศึกษาในแบบวิถีชีวิตของชาวสวน และคนให้ความหมาย ความจริงตามยุคสมัย วินัยจึง
เสมือนเป็นเทคโนโลยีเพื่อจัดระเบียบสรรพวิชาให้แก่คนในสังคม ชาวสวนรับรู้วินัยในชื่อ "ระเบียบ"
ระเบียบในเวลาทำเวลากิน มีระเบียบก็เรียกว่ามีชีวิตอยู่ดีกินดีวินัยชาวบ้านมักเข้าใจว่าเป็นของสงฆ์
หรือข้าราชการ สำหรับสังคมการศึกษาของชาวสวนโบราณ วาทกรรมการเรียนรู้มีภาพทับซ้อนยิ่งใหญ่
กว่า "วินัย" ดังความหมายของยุคหลังสมัยใหม่นั้น กล่าวคือ การเรียนรู้ในวิถีชีวิตได้สร้างสรรพความรู้
เพื่อที่คนจะนำไปผลิตสรรพทรัพย์ในยุคสมัยที่ใช้เงินตราไม่เข้มข้น โดยทำผ่านความรู้ด้านศาสนา และ
การทำมาหากิน

ความรู้การทำมาหากินแบบดั้งเดิมทุกด้าน รวมทั้งการทำสวนโบราณเป็นการทำเกษตรกรรมแบบธรรมชาติ ง่ายที่สุด มีประสิทธิภาพและถือว่าทันสมัยกว่ายุคเกษตรกรรมแบบวิทยาศาสตร์เข้มข้น การมีสวนโบราณที่ปลูกแบบธรรมชาติ และปล่อยให้ไม้เติบโตตามลำพังทำให้มีเหล่าไม้ต่างๆ แนนชนิด ไม้ในสวนโบราณมีทั้งไม้เนื้ออ่อน ไม้เนื้อแข็ง ไม้เนื้อแข็งจำพวกประดู่ ไม้สัก ไม้มะม่วง ไม้ขนุน ไม้เถา ไม้ไผ่ และไม้สมุนไพร อุปกรณ์เครื่องใช้ โต๊ะ เตียง การเผาถ่าน การสร้างเตาไม้ฟืน ถ่าน การสร้างเตาเผาคนได้เห็นตัวอย่างเตาทุเรียน เคยใช้เผาเครื่องสังคโลกมาแต่โบราณ ตั้งกระจายตามแนวลำน้ำยม เครื่องสังคโลกเป็นผลิตภัณฑ์หัตถกรรม ยืนยันความเข้มแข็งระบบการศึกษาแบบจารีตอาทิสระบบการศึกษาแบบสวนโบราณ แต่โบราณไม้ในลุ่มน้ำยมเป็นไม้สำหรับเผาเครื่องสังคโลก ย่อมเป็นไม้เนื้อดี จึงให้ไฟแรงสูงคาดว่าอุณหภูมิสูงมาก ภาชนะถูกเผาจึงสุกตัว แร่ธาตุต่างๆหลอมเชื่อมติดกัน เครื่องถ้วยชามสังคโลกจึงมีคุณสมบัติเคาะมีสีดั่งกังวาน แข็งและแกร่ง แม้ในสิ้นยุคการสร้างเครื่องสังคโลกแล้ว เหล่าพันธุ์ไม้ที่เคยใช้เป็นฟืนถ่านในลุ่มน้ำยมได้ถ่ายทอดพันธุ์มาถึงปัจจุบัน ไม้ในสวนโบราณจึงเป็นไม้มีคุณภาพ ทั้งเนื้อไม้และการใช้เป็นเชื้อเพลิง ใช้ในเตาตีเหล็กสร้างอุปกรณ์การทำสวน มีด จอบ เสียม ขอบเก็บเกี่ยวผลไม้มือของช่างตีเหล็กประจำหมู่บ้าน

การเตรียมดินในการปลูกต้นไม้ผลของชาวสวนโบราณมิได้เป็นการใช้การขุดไถพรวนทั้งแปลงสวนแต่เป็นการขุดหลุมปลูกเฉพาะต้นไม้ใหม่ ความรู้ในการทำสวนได้นำไปใช้ถึงงานตีเหล็กมีด จอบ เสียม จึงออกแบบให้เหมาะกับงาน อาทิ มีดประดา เสียมแบบปลายป้าน ขอบเก็บผลไม้มือออกแบบไว้ติดดาช่วย ขอบเกี่ยวผลไม้มือขนาดต่างๆ ชนิดฟันหรือเกี่ยวครั้งเดียวต้นกล้วย ต้นไม้ขาดทันที การสร้างค้ำนั่งถึงการใช้งาน การเก็บรักษา และคุณภาพ มีดและอุปกรณ์ทำสวนที่ดี ผลผลิตจากชาวสวนสามารถนำไปขายในสวรรคโลก สุโขทัย ความรู้จึงโยงถึงกัน ปรับใช้ร่วมกันในสาขาการอาชีพต่างๆ สำหรับญาติใช้วิธีการซื้อถูกๆเพื่อลดต้นทุนตามคติช่างตีเหล็กมีดแต่โบราณเพื่อไม่ให้คนไปกัดอนาคต หรือเป็นอันตราย

การสร้างโอกาสการเรียนรู้เกิดจากความสัมพันธ์ของคนที่ต้องการให้คนมีอยู่มีกิน ไม่อดอยาก เอื้ออาทร มีเมตตา สงสารกันและกัน สิ่งยิ่งใหญ่กว่าวินัยที่เรียกว่า "โอกาสการศึกษาในวิถีชีวิต" มีภาคปฏิบัติการผ่านการทำมาหากินและการปฏิบัติตามหลักธรรม อันเป็นพื้นฐานระบบการศึกษาในยุคสมัย ก่อนกระแสการศึกษาทันสมัยจะเข้ามา

หากมองสวนโบราณด้วยสายตาของนักนิเวศวิทยาจะเห็นระบบนิเวศสวนโบราณ มีพืชเป็นผู้ผลิต มีคน สัตว์ในสวนบริโภคผลไม้มือ ของในสวน มีเห็ด รา ย่อยสลายสารอินทรีย์ ทั้งนี้พลังงานจากแสงอาทิตย์ถูกเก็บไว้ในเนื้อไม้ รากไม้ ใบไม้ ผลไม้ ชาวสวนโบราณมีความรู้ต่อไม้ในสวนครบเช่นเดียวกับที่มีการสร้างความรู้ในแบบนิเวศวิทยาต่างกันแต่เพียงเท่าที่ที่คนมีต่อไม้ ชาวสวนโบราณมีความรู้และต้องการพึ่งพาไม้ ไม้ผล แต่คนในระบบความรู้ทันสมัยต้องการควบคุมจัดการธรรมชาติรหัสของความ

ต่างอยู่ที่เงื่อนไขการสร้างความรู้ "การศึกษา" ชาวสวนเห็นการพึ่งพากันของไม้ต่างระดับความสูง อาทิ มะปราง จะงอกได้ดีบริเวณโคนต้นไม้ที่ชุ่มชื้น และมีร่มเงา การหาประโยชน์ร่วมกัน การหาประสบการณ์จากความต่าง เกิดแต่ในตัวคน รู้จักปลูกมะปรางที่กกกล้วย

คนได้เห็นธรรมชาติ เห็นประสบการณ์ต่างจากการอยู่ในชุมชนหรือการแลกเปลี่ยนเวลา ออกไปหางาน ไปล่องแพ ได้เห็นสวนมะปรางแถบปากเกร็ด เมืองนนท์ ปทุม จึงคิดว่าการเป็นชาวสวนเป็นสิ่งธรรมดา เป็นอาชีพได้ และไม่ทำลายธรรมชาติ แบบอาชีพชุดหาพลอยที่ต้องโค่นป่าตัดไม้

การที่ระบบการศึกษาแบบจารีตในช่วงหนึ่งได้สร้างให้รองรับอุดมการณ์ศาสนาแล้วค่อยๆ มีพลวัตมาเป็นอุดมการณ์ทำมาหากินด้วยความรู้ของชาวสวน อันแสดงให้เห็นว่าความรู้ถูกผลิตมาด้วยอำนาจมิใช่ด้วยการแสวงหรือการค้นพบ คนใช้ความรู้สวนด้วยอำนาจผ่านการทำมาหากินมิติชีวิตที่ต้องทำกินตามคนในสังคมเพื่อให้อยู่ได้ในชุมชนอันจะทำให้เป็นคนมีหลักแหล่งมีรากฐานชีวิต ขณะเดียวกันการดำรงอยู่คนได้มีการเปลี่ยนแปลงทางอุดมการณ์และโลกทัศน์ อุดมการณ์ทางสังคมเปลี่ยนไปตามอำนาจความรู้ที่ใช้จัดการสรรพสิ่งในชุมชนเพราะความรู้มีการสะสมต่อยอดทำให้เกิดการมองเป็นองค์รวมได้ ซึ่งเครือข่ายของความรู้ล้วนเป็นเครือข่ายของอำนาจแบบอำนาจเล็กมิใช่อภิอำนาจ อาทิ ความรู้การล่องแพ การทำสวน การตีมีด การทำยาสมุนไพร มาตรฐานความรู้จึงกระจายไปมีหลายมาตรฐานสูตรหรือเคล็ดวิชาเดียวกันเมื่อปฏิบัติจริงจะแตกต่างกันหลายมาตรฐาน แต่ความหลากหลายมาตรฐานทำให้เกิดพลวัตแห่งอำนาจความรู้ การปลูกต้นมะปรางจึงมีหลายวิธีหลายความรู้ การเข้ากันของผู้คนการประสานรอยร้าวของหมู่คณะอันเป็นการเมืองในชุมชนล้วนอาศัยอำนาจหลากหลายและไม่มีใครผูกขาดอำนาจเป็นองค์ประธานแห่งประวัติศาสตร์แต่เพียงผู้เดียว แม้แต่ยามถ่ายถอดตัวบทบอกเล่าประวัติการปกครอง การทำมาหากิน คนจะช่วยกันเสนอ พลิกความทรงจำจากฐานความรู้ต่างชนิดกันการเกาะเกี่ยวความรู้ไว้กับสรรพสิ่งล้วนต่างกันไปตามการทำมาหากิน คนจึงสร้างความรู้โบราณ กับปรากฏการณ์ที่คนปัจจุบันคิดไม่ถึงว่าจะมีความเชื่อมโยงกันได้ อาทิ การสร้างศาลาวัด 60 วัน การขาดหายไปของการล่องแพ การแลกเปลี่ยนของแลกเปลี่ยนน้ำใจ เป็นต้น ซึ่งอำนาจความรู้ที่นั่นสรรพสิ่งนั้นไม่อยู่คงทนตามความรู้และอำนาจใหม่ตามวาทกรรมใหม่ที่ทรงอำนาจ อันเป็นผลให้ประวัติศาสตร์มีความขาดตอนเป็นช่วงและเป็นพลวัตตลอดมา

วิถีชีวิตโบราณ มีระเบียบ วินัย ซึ่งใช้ในระบบการฝึกคนที่เรียกว่าการศึกษาแบบจารีต ผ่านหลักการทางศาสนา คือ ศีล ปัญญา สมาธิ การทำอยู่ทำกินคนจึงมีสิ่งยิ่งใหญ่เกินกว่าวินัย ที่รับรู้ในปัจจุบันเป็นเพียงเครื่องบังคับควบคุมคน อันเป็นวินัยเชิงลบใช้ในสังคม หรือคนที่ค่อนข้างขาดอารยะ ชาวสวนโบราณเป็นกลุ่มคนที่มีอารยตามแบบตะวันออกดั้งเดิม ชาวสุวรรณคโลก ศรีสัตนาลยมีความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศน์ลุ่มน้ำยม มีอาราม และโบราณสถาน สะท้อนความสัมพันธ์ของคนมีซับซ้อนเชิงการเมือง การสงคราม การต่อสู้ทำมาหากิน มีความยิ่งใหญ่ของ

ความรู้ อักษร และเทคโนโลยีการผลิตสังคมโลก อย่างน้อยในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-22 เมื่อสวรรคโลกดับลงทางศูนย์กลางการปกครอง ตราบจนกลับมาเป็นอำนาจอธิปไตย สวรรคโลก ผู้คนมิได้ย่อท้อ คงทำอยู่ทำกินด้วยชุดความรู้ เพียรพยายามทำกินบุกเบิกสร้างไร่ สวน ตลอดจนแนวลำน้ำยม แล้วค่อยๆ จัดสรรโอกาสการศึกษา ทำให้คนมีวิถีชีวิตและสังคมมีระเบียบ เมื่อสวนเป็นผล โอกาสจะเกิดขึ้น คนเริ่มแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน มีการพูดจาประสาชาวสวนชาวนา เข้าใจกัน วินัยในความหมายเชิงลบของชาวสวนจึงไม่ปรากฏ ภาพตัวแทนกลับกลายเป็นสิ่งยิ่งใหญ่กว่า คือ คนพยายามสร้างโอกาสการศึกษาทางการทำมาหากิน

การศึกษาสร้างด้วยวิธีทำให้เป็นชาวสวนชาวนาจนคั่นขึ้นเป็นวิถีชีวิต การที่ชาวสวนได้ฝึกลูกหลานให้รู้จักลงมือปลูกต้นผลไม้ ต้นไม้ต่างๆ ชาวนาฝึกลูกทำไร่นาข้าวเป็นการให้โอกาสให้ลูกหลานเรียนรู้ธรรมชาติ คนแม้จะเกิดที่นี้แต่มิได้รู้จัก ดิน น้ำ ไม้ มาแต่กำเนิด คนรุ่นก่อนจึงใช้ธรรมชาติเรียนรู้ ทำงานเหน็ดเหนื่อย อยู่กับสายลม แสงแดด ดิน และน้ำ ฝึกให้ลูกหลานเริ่มต้นชีวิต สร้างประสบการณ์ทำสวน ภาพพ่อ แม่ ลูก เดินเข้าสวนไปไร่ข้าวบาตือเป็นการฝึกความเคยชิน ฝึกการรับรู้กับต้นไม้ คนกับธรรมชาติ และการที่คนได้ผลไม้ถือเป็นอีกขั้นของความก้าวหน้าในการทำอยู่ทำกิน ช่วงต้นฤดูฝนคนจึงพาญาติพาลูกไปสวน ให้ลูกฝึกปลูกต้นไม้เมื่อทำทุกวันทำบ่อยคนจะเคยชิน มาพูดคุยกับเพื่อนเข้าใจ รับรู้ตรงกัน เป็นวิถีชีวิตคล้ายกัน วิถีชีวิตชาวสวนชาวนาโบราณคนจึง มีความเข้าใจ มีการตีความ ความตั้งใจ การคาดหวังในชีวิตอันเป็นผลจากภาคปฏิบัติการชาวสวนชาวนา

ปฏิบัติการสร้างโอกาสการศึกษายุคจารีต เป็นปฏิบัติการผสมผสานความรู้ ตามเงื่อนไขและสถานการณ์ จากของสังคมเริ่มจากคนทำไร่ ล่องแพ การล่องแพคนได้รู้จักธรรมชาติของน้ำเพราะต้องเตรียมไม้ซุงไว้ตั้งแต่ก่อนฤดูฝนและล่องทันทีที่แม่น้ำยมมีน้ำ เงื่อนไขธรรมชาติ และสังคม ทำให้คนทำอาชีพนี้ได้ การหมดสัมปทานไม้ คนจึงเปลี่ยนมาค้าทางน้ำ คนเริ่มมาสร้างความรู้อาชีพหลักอย่างอื่น

กฎเกณฑ์ที่อยู่เบื้องหลังวาทกรรมการทำมาหากิน

การเรียนรู้ในการทำมาหากินในอดีต ในเบื้องต้น คนจะพูดจนคนคิดได้เข้าใจได้ จึงเกิดเป็นวาทกรรมชุดการทำมาหากิน แล้วค่อยขยายการทำมาหากินไปสู่สังคม จนกลายเป็นสังคม การทำมาหากินมีเบื้องหลังกำกับเป็นชุด "กฎ" กติกา แห่งยุคสมัย อาจเรียกว่า "ชื่อ" ของหมู่บ้าน วาทกรรมจึงผลิต/สร้างความจริง และเมื่อลอกคราบการทำมาหากินแล้วจะเห็นกฎเกณฑ์ กติกา เป็นโครงสร้างอยู่ภายใน คนทำสวนในแถบลุ่มน้ำยม ถ้าเป็นสวนโบราณจึงไม่มีการกั้นรั้ว เพราะคนไม่ลักขโมย เกรงกลัวโทษนานเข้ากลายเป็นจารีต การไม่สร้างรั้วกันสวนทำให้คนเดินไปตามได้ต้นผลไม้ได้ และชาวคลองนพมาศสามารถเก็บผลไม้ที่หล่นอยู่ใต้ต้นไปกินได้ หรือเก็บผักขึ้นล่างจำพวก กระถิน ตำลึง ผักเถาต่างๆ อัน

เป็นผักพื้นบ้านไปกินได้ ทำให้คนเอาตัวรอดได้โดยไม่ต้องใช้เงินซื้อในยุคสมัยดั้งเดิม ในทางการเมือง การให้อำนาจคนช่วยกันจับขโมยของแม้จะเป็นผลไม่ แสดงให้เห็นถึงความแยบยล ในการใช้ศิลปการปกครองของอำนาจศูนย์กลาง วงศาวิทยาว่าด้วยระบบการศึกษาไทยยังเห็นร่องรอยของชุดกฎเกณฑ์ที่มีหลักความเชื่อดั้งเดิม ด้านอำนาจเหนือธรรมชาติยังมีพลังอยู่ในสังคมชาวสวน ชาวนา ได้แก่การใช้คำสาบาน ซึ่งในงานประวัติศาสตร์มักมองคำสาบานเป็นการปกครอง เพื่อควบคุมคนมิให้ทรยศคำสาบานในสังคมชาวสวนเป็นไปในความหมายเชิงบวก เพราะการผูกมิตรภาพ จะใช้การสาบาน "ลงนิ้ว" กัน วิธีการได้แก่เมื่อรับประทานอาหารร่วมกันที่บ้านคนอื่น คุยกันจนเข้าใจ ถูกชะตากัน คนจะอยากรักษามิตรภาพกันไว้ จึงนำแก้วเหล้าขวามาเทเหล้าลงแก้ว แล้วคนทั้งสองชี่นิ้วชี่ลงไปแก้วเหล้าเดียวกัน เป็นการสาบานว่าจะจะเป็นเพื่อนกัน ไม่คิดโกงหักหลังกัน เวลาไปแลกข้าว ถ้าคนบ้านคลองนพมาศจะเลือกไปหมู่บ้านที่มีเพื่อน "ลงนิ้ว" ก่อนหมู่บ้านอื่น เพราะเพื่อนหรือ "แม่รัก" "แม่เกลอ" จะเป็นคนนำผลไม้ไปให้เพื่อนบ้าน ใครจะกินกล้วย ขนุน หรือหอม กระเทียม จะวางไว้ให้ แล้วบ้านนั้นจะแลกของให้ด้วยการใช้คะเนด้วยสายตาว่าจะให้ปริมาณเท่าไร วางไว้ให้ตอนเที่ยง ปายก็เดินไปเก็บได้ แล้วถ้าได้มากของจะถูกรวมไว้ที่บ้านแม่รักแล้ว ทะยอยหาบกลับหมู่บ้านคลองนพมาศ กฎเกณฑ์การแลกเปลี่ยนในยุคสมัยเกิดภายใต้มิตรภาพ ความเอื้ออาทรกัน การใช้ภาษาสำคัญยิ่งเวลาคนบ้านคลองนพมาศหาบผลไม้ไปแลกที่ต่างหมู่บ้าน แบบแผนการใช้ภาษาพูด แม่รักจะพูดทำนองว่า มาถึงบ้านชานเรือนแล้วดื่มน้ำทำให้หายเหน็ดเหนื่อย กินข้าวกินปลาบกก่อนให้สบายใจ ข้าวของมีมากมายไม่ต้องกังวล เป็นการทักทายที่ผู้ไปแลกชื่นใจมากที่สุด เพราะได้ทั้งพักกาย และพักใจ อีกทั้งเป้าหมายที่จะแลกข้าวเปลือกนั้นได้แน่นอน ประเพณีการแลกข้าว จะทำหลังจากหมู่บ้านชาวนาใกล้เคียง ทำพิธีกรรม "ตักข้าวใหม่" แล้ว ในราวกลางเดือนสาม

การดำรงอยู่ของหมู่บ้าน นอกจากจะมีกฎเกณฑ์ กติกาในการอยู่ร่วมกันมีชื่อของหมู่บ้านแล้วยังมีกฎเกณฑ์กติกาสัมพันธ์กับเพื่อนนอกหมู่บ้านอีกด้วย เพราะหมู่บ้านสวนโบราณมีผลไม้ ลูกส้ม ลูกหวาน มาแต่โบราณ ย่อมต้องการแลกเปลี่ยนข้าวเปลือกมาด้าเป็นข้าวสารไว้กินในครัวเรือนจึงสร้างกฎเกณฑ์ กติกา ในแนวบวก เป็นมิตรกับหมู่บ้านข้างเคียงที่มีพื้นที่นา และในทางเดียวกันการแลกจะมีจากหมู่บ้านอื่นมาแลกด้วย ในสมัยหลังๆ มีการใช้เกวียน ล้อ บรรทุกข้าวมาแลกในหมู่บ้านคลองนพมาศ และคนบ้านคลองนพมาศจะให้คนมาแลกเก็บขนุนกลับไป เก็บไว้เป็นกองๆ โตแล้วบรรทุกกลับสะท้อนให้เห็นความสมบูรณ์ของขนุนในสมัยดั้งเดิม ยุคที่ยังไม่ต้องใช้เงิน "กฎเกณฑ์กติกา" จึงเป็นตัวกลางแทนเงินในการแลกเปลี่ยน ตั้งแต่อาหาร ผลไม้ พันธุ์ไม้ เป็นต้น

จารีต ความเชื่อ ในส่วนของชีวิตประจำวันคนเมื่อประสบทุกข์ใจของหาย ชาวสวนจะมีการบนบาน "ปู่ก๊อก" อันถือเป็นผีเจ้าหมู่บ้านและเป็นกรณีที่มีกันได้ผล คนเชื่อในชุดความจริง ทุกครั้งที่มิของหายลูกกุญแจบ้านหาย ของมีค่าหาย คนจะบนปู่ก๊อกขอให้หาให้เจอของนั้น ขอให้ได้ของคืน และเมื่อ

ได้ของคื่นจริง ๆ จะมีการเก็บน กฎเกณฑ์ชุดนี้ทรงอำนาจ การมีศาล ยังมีการบนบานนั้น และลงความเห็นว่า คนคิดไม่ได้ล้าหลัง ปาเถื่อน และสุดแสนจะม่งาย เป็นการอธิบายผิวเปลือกนอกตามสายตาการได้ฟัง แต่ถ้าเผยให้เห็นประโยชน์ในยุคของวงศาวิทยา เรามองในฐานะ "สิ่ง" หรือ "ปรากฏการณ์" ที่มีกฎเกณฑ์ชุดหนึ่งกำกับอยู่ การที่ชาวสวนจะบนบานปูก๊อก เพราะอิทธิพลของกฎเกณฑ์ที่กำกับอยู่เหนือโครงข่ายวาทกรรมการทำมาหากิน กฎเกณฑ์ชุดใดคนเชื่อจะกลายเป็นกฎเกณฑ์แต่ภายใน แต่ถ้ากฎเกณฑ์มาจากกฎหมาย คนอาจยังไม่เชื่อทันทีเพราะกฎเกณฑ์มาจากภายนอก คนจึงระวังระไวต่อชุดกฎเกณฑ์ ถือเป็นวิญญาณของชาวสวน กิจกรรมต่างๆ ถ้าจะสถาปนากฎเกณฑ์ใหม่ให้ได้ ต้องมีการทำให้เกิดความคุ้นชินทำให้เกิดเป็นปกติธรรมดาด้วยกิจกรรมที่ไปกันได้ในยุคสมัย

การตรึงความรู้ความจริง

วงศาวิทยาว่าด้วยระบบการศึกษาไทย มีการก่อรูปของความรู้ด้วยตัวชาวบ้านเอง ตั้งแต่ความรู้ชาวบ้านกับธรรมชาติผ่านการทำมาหากิน ความรู้ชาวบ้านกับอำนาจเหนือธรรมชาติผ่านพิธีกรรม ความรู้ชาวบ้านกับความมั่งคั่งผ่านความสัมพันธ์การแลกเปลี่ยนของแลกของ ซึ่งการสร้างความรู้มิได้ตายตัว การสร้างความรู้ของชาวบ้านในยุคจึงเป็นการให้สิทธิอำนาจของความรู้ต่อชาวบ้านเองชาวบ้านจึงทรงอำนาจและสร้างความรู้เกี่ยวกับการทำมาหากิน ทุกข์ สุขของคนทั้งชุมชน ชาวบ้านจึงรู้จักสิ่งแวดล้อมธรรมชาติของตัวเอง การรู้จักประวัติศาสตร์ของตัวเอง การรู้จักวัฒนธรรมของตัวเอง และพยายามตรึงความรู้ ความจริง ในเบื้องต้นการก่อตัวของความรู้เหนือวิถีชีวิตของคน เดิมได้มีระบบความรู้โบราณของขอม พราหมณ์ และฮินดู ทรงอำนาจในดินแดนแถบลุ่มน้ำยม ในงานวงศาวิทยาเห็นเค้าร่างความรู้จากลัทธิพราหมณ์ ศาสนาพราหมณ์ซึ่งเป็นศาสนาโบราณของอินเดีย ศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาธรรมชาติ ส่วนมากนิยมตามธรรมชาติ น้อมตามจิตใจของคนและประเพณีความเป็นอยู่อันเก่าแก่ ัญญาน แผลว่า ความไม่รู้ ัญญานครอบงำจิตไว้ จิตจะรู้สึกว่าหมดความสามารถและถูกอำนาจธรรมชาติบังคับให้อยู่ใต้อำนาจของธรรมชาติเสมอ (แสง มนวิฑูร. 2506 : 7-9) ความรู้ชาวบ้านเป็นความรู้ที่สร้างขึ้นแล้วมีการใช้ การถ่ายทอดและการสะสมความรู้ ในเบื้องต้นของความรู้มีอุดมการณ์การทำกินแต่พอยังชีพรองรับ และเมื่อความรู้ใช้ได้เหมาะกับธรรมชาติและวิถีชีวิตจึงเกิดการถ่ายทอดความรู้ดั้งเดิมว่าด้วยการทำนาซึ่งทำในที่ลุ่มน้ำดินเหมาะสม สำหรับชัยภูมิลุ่มน้ำยมตัวแม่น้ำสายหลักมีขนาดใหญ่และความลึกตลิ่งสูงชัน มีโอกาสเกิดอุทกภัย น้ำท่วมทันในฤดูฝน ไม่เหมาะแก่การทำนาสำหรับที่ริมแม่น้ำยม ในช่วงชุมชนสุวรรณคโลก ประสพการณ์น้ำท่วมทำให้คนสร้างความรู้การทำมาหากินใหม่ขึ้นมาทดแทนคนเลือกทำสวนทำไร่ ตอนต้นทำไร่ถั่วเหลือง ฝ้าย และบางช่วงเกิดโรคหนอนฝ้าย ถั่วเหลืองได้ไม่ดีคนเห็นว่าทำยากจึงหันมาสร้างความรู้การทำสวนและไม่ยืนต้น

การทำสวนในรุ่นแม่พ่อทำด้วยความรู้โบราณพันธุ์ไม้ได้จากการเพาะเมล็ดโดยตรงปรากฏว่า ได้ผลดีต้นผลไม้แข็งแรงอายุยืนยาวให้ผลเป็นที่พอใจคนได้ผลไม้พออยู่พอกิน จากนั้นคนจึงพยายามตรึง ความรู้สวนและความรู้เกี่ยวกับการยังชีพไว้ เมื่อรุ่นบุกเบิกสร้างสวนจากไปได้มอบมรดกความรู้ให้คน รุ่นใหม่โดยการเรียนรู้ร่วมกันตั้งแต่ครั้งแม่พ่อยังอยู่ด้วยวิธีการลงมือปฏิบัติ หลักฐานการเปลี่ยนผ่าน ความรู้จากนามาเป็นส่วนได้แก่คลองนพมาศที่สร้างขึ้นด้วยคนใช้ทदन้ยมนั้นมาทำนาซึ่งขณะปัจจุบัน ดินเลนไม่เหลือสภาพเป็นคลองและพื้นที่ข้างเคียงเปลี่ยนเป็นส่วนผลไม้ อีกทั้งความรู้เรียนรู้จากภาษา พูด คิดและมีความรู้แล้วพูดบอกความรู้ได้มีการบันทึกเป็นอักษร ตัวบทคำบอกเล่าจึงช่วยให้สืบสาน ความรู้สวนโบราณได้ ปฏิบัติการความรู้(discursive knowledge) จึงตั้งต้นสืบสาวจากตัวผู้รู้ และเป็น คนขับเคลื่อนความรู้ไปสู่การปฏิบัติ หรือสร้างความรู้ความเข้าใจให้แก่คนในชุมชนและคนนอกชุมชนที่ สนใจ ซึ่งพลวัตความรู้เริ่มเคลื่อนศูนย์กลางออกไปจากวาทกรรมศาสนา ในยุคความรู้พระธรรมคำภีร์ คนได้รับฟังความรู้จากตัวเล่มพระธรรมคำภีร์ที่มีการจารึกไว้แล้วจากนอกชุมชนคนเพียงเป็นผู้อยู่ได้ ศาสนาท่องบ่น เมื่อมีพลวัตมาสู่ความรู้สวนและการทำมาหากินคนได้อาศัยภาษาในการพูดบอกเล่า ความรู้ ประสบการณ์ ถ่ายทอดอุดมการณ์การทำอยู่ทำกินแต่พอยังชีพ จากนั้นนำภาษาไปเชื่อมโยง ขยายความ แล้วตีความหมาย ประกอบกับการสืบค้นที่มาหรือรากศัพท์รากความรู้ นั้น แล้วลงมือทำ กิจกรรม มิติความเข้าใจจึงต่างไปจากมิติการท่องบ่นความรู้แบบศาสนา

การทำมาหากินด้วยความรู้ ประสบการณ์ที่ชาวสวน ชาวนา คนต่าง ๆ สร้างขึ้นในรุ่นก่อน ได้ ทำการขัดเกลาให้ลูกหลานได้เรียนรู้ ด้วยกระบวนการที่ง่าย ๆ ด้วยวิธีการดูตามตัวอย่างที่พ่อแม่ทำ ปฏิบัติให้ดู กระบวนการเรียนรู้ในยุคสมัยจึงได้แก่กระบวนการเรียนรู้ด้วยการ ทำตามตัวอย่างตามคน รุ่นก่อน ทำให้ดู ทำไมคนจึงทำตามตัวอย่าง เพราะพ่อแม่ก็ทำมาอย่างนี้เราก็ทำตามต่อ ๆ มา รวมทั้งผู้ รู้ได้ทำเป็นตัวอย่าง ผู้เป็นศิษย์ได้ทำตาม ซึ่งบางครั้งศิษย์อาจใช้วิธี ครูพักลักจำด้วย และถือเป็นการ ทำตามครู โดยค่อย ๆ สังเกต จดจำแนวปฏิบัติไว้ และมาลองทำด้วยตัวเอง

กระบวนการถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ จึงเป็นภาคปฏิบัติการวาทกรรมที่จะตรึงความรู้ ที่ สร้างขึ้นให้แก่กระจายออกไปให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ประวัติศาสตร์แบบจดจำเหตุการณ์คนจึงถูกทำให้ มีประสบการณ์ร่วม หรือมีชุดเหตุการณ์เป็นเอกภาพในวิถีชีวิต หรือจำข้อมูล เหตุการณ์สำคัญในชีวิต มากกว่าจำเหตุการณ์ที่แยกย่อย แตกสลายกระจาย การทำให้คนละจากความรู้ ประสบการณ์ย่อย เพื่อไปสยบยอมต่อความรู้หลักในวิถีชีวิต เป็นเพราะอิทธิพลของแนวประวัติศาสตร์การศึกษาแบบ พัฒนาการ ซึ่งเป็นประวัติศาสตร์ของผู้มีอำนาจมาแต่โบราณ กดบังคับให้คนจดจำความรู้ ประสบ การณ์เฉพาะด้าน ความเจริญก้าวหน้าของสังคม อาทิ ปีที่มีการสร้างศาลาวัดหลังใหม่ ปีที่มีการล่องไม้ ลักมาก ทั้งที่ในช่วงนั้น คนบางส่วนอาจยังทำมาหากิน ยังชีพด้วยการทำข้าวเบา ทำไร่ แต่ความก้าว หน้าทางการค้าที่มีการตักตวงทรัพยากรจากชุมชน จากไม้สักในภาคเหนือได้เกิดขึ้นแล้ว และผู้รับ

สัมปทานไม้แก่คนจากต่างประเทศชาวบ้าน จะเรียกว่า “ห้าง” ห้างเหล่านั้นเป็นผู้นำระบบสิทธิภายนอกมาอ้างต่อชุมชน ว่าห้างอำนาจเต็มเหนือไม้สักที่ห้างได้ตัดมา ชาวบ้านไม่มีหน้าที่มานำไม้ห้างไปใช้ได้ สะท้อนการเรียนรู้ว่า ชุดความรู้ในการ ทำมาหากินของชุมชน ก็ต้องก้มหน้าก้มตาทำมาหากินเรื่อยไป ใครมาอ้างสิทธิ์ในไม้สัก หรือในการล่องแพ ชาวบ้านมีอาจมีส่วนร่วมกับการเรียนรู้ในทาง “สิทธิแห่งทรัพยากร” จึงกระทำต่อชาวบ้าน ดังเดิมด้วย กระบวนการเรียนรู้แบบนี้ รัฐมองไม่เห็นแน่นอนว่าสิทธิเล็ก ๆ ของคนชาวบ้านมิได้ถูกสิทธิรัฐกับ “ห้าง” กดบังคับตั้งแต่ต้นแล้ว และรัฐกับคนต่างชาติก็มักมองว่าคนไทยเฉื่อยชา

กระบวนการการเรียนรู้ในระบบการศึกษายุคจารีต จึงเป็นการเปิดโอกาสให้อภิอำนาจจากภาคส่วนทุนค่อย ๆ แทรกเข้ามาในวิถีชีวิต คนจำนวนหนึ่งจึงไปรับจ้างล่องแพไม้ ได้สัมผัสคุณค่าของ “เงิน” หรือระบบการใช้แรงงานรับจ้างในยุคดั้งเดิม รวมทั้งกระบวนการเรียนรู้ได้เปิดโอกาสให้ฝ่ายอารามเข้ามาร่วมตอกย้ำว่า ว่าการเรียนรู้การทำมาหากินต้องอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์แห่งศีลธรรมด้วย ต้องหาอยู่หากินด้วยสุจริต ไม่ทำบาป สังคมการรับรู้จึงเกิดการชักกะเย่อ กระบวนการรับรู้จึงมีภาพซับซ้อน ในภาพหนึ่งเรียนรู้ตามตัวอย่างที่คน รุ่นก่อนทำให้ดู ในอีกภาพหนึ่งเรียนรู้ตามที่มี “ห้าง” มาจ้างให้ทำจึงจำเป็นต้องฝึกทำ เรียนรู้งาน ใหม่ ๆ นั้น อีกภาพหนึ่งการเรียนรู้ต้องอยู่ในกรอบศีลธรรม อาจถือคัมภีร์ทางอาราม กับคัมภีร์ หาอยู่หากินร่วมกัน

ความรู้ชาวบ้านกับธรรมชาติ

ความรู้ชาวบ้านกับธรรมชาติ คือชนิดของความรู้แบบเป็นมิตรกับธรรมชาติ เป็นความรู้ชุดสำคัญที่ตรึงเอาไว้เริ่มตั้งแต่การเลือกพื้นที่ตั้งหมู่บ้านคลองนพมาศ เพราะเรื่องเล่าเดิมเล่าว่าบริเวณป่ารกที่ปริมแม่น้ำยม มีสัตว์ตัวเล็กๆ ที่เรียกว่ากระเจง เดินทางเสาะแสวงหาแหล่งน้ำกิน ในที่สุดพบทางลงและค่อยๆ เดินลงไปกินน้ำในแม่น้ำยม ตาคง หรือชาวบ้านเห็นว่าสัตว์ตัวน้อยยังลงไปกินน้ำได้ พื้นที่บริเวณนี้จึงเป็นพื้นที่ปลอดภัย และน้ำคุณภาพดีสัตว์กินได้ อาจเป็นสาเหตุให้เลือกพื้นที่บริเวณนี้ตั้งบ้านเรือน ในครั้งแรกได้ค่อยๆ ขุดคลองชักน้ำเข้าไปทำนา ดังนั้นช่วงแรกของการตั้งหมู่บ้าน จึงมีการเปิดป่า หักล้างถางพงจากป่าสร้างไร่ นา มาร่วมเกือบ 200 ปี ชุดความดั้งเดิม ด้านการเก็บหาของป่าและหากินแบบยังชีพยังพอมีอยู่

ในราว พ.ศ.2475-2476 ที่นี้พี่เขามาเล่าให้ฟัง พวกน้ำเล่า เขามาล่าหมูป่ากันที่นี้ เป็นป่าครับ หลังบ้านมีเสือ มีหมู มีสัตว์ป่า หลายๆ อย่างครับ มีแก่ง อาศัยอยู่ พอมีแหล่งน้ำพวกหมูป่านี้อยู่... ตรงหลังบ้านเนี่ยมี แต่มันสูญเสียไปเพราะพวกเห็ด พวกหน่อไม้ พวกเห็ดปากนกแก้ว เดียวนี้ไม่เห็นแล้ว ไม่มีที่ไหนแล้ว มันสูญไปเลย แต่ก่อนนี้ก็ยังมีเห็ดยาง มันสูญไปเพราะต้นยางมันถูกโค่นหมด

การที่สัตว์ทุกชนิดเพราะมีหนองน้ำแหล่งน้ำ แม่น้ำยามช่วงนี้มีอัตราการไหลของน้ำช้า เพราะมีไค้งน้ำมากคดไปมา แสดงถึงความลาดชันของพื้นที่ที่มีความเสมอไม่ลาดชันมากจึงเกิดหนองน้ำมากแห่ง อาทิ หนองตะแก หนองอาญา หนองป่าตอง และบึงกละและแกละซึ่งหนองน้ำใหญ่เหล่านี้ล้วนมีเรื่องเล่าขาน ตำนานการหาผลไม้เดินสะพานไม้แผ่นเดียวข้ามหนองไปแลกข้าวยังต่างหมู่บ้านในราว 40 ปีก่อน ชีวิตหาผลไม้เดินข้ามหนองน้ำคนประทับอยู่ในความทรงจำ ต้องเรียนรู้การทรงตัว การสับหลัก คู่หาบที่จะสวนกันบนสะพานไม้แผ่นเดียว บนพื้นฐานของ "น้ำใจ" ที่มีต่อกัน ความรู้จากการสังเกตธรรมชาติ การไม่ยอมกันให้ทางกันและหาผลไม้ มีเพียงตกลงน้ำเปียกเสียหยา แต่หมายถึงการหมดไปของอาหารที่ต้องเก็บไว้กินให้ลูปี ผลไม้บิหนึ่งออกลูกครั้งเดียว ข้าวบิหนึ่งเก็บได้ครั้งเดียว ถ้าไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม คนจะอดอาหาร กฎเกณฑ์การใช้สะพานโบราณไม้แผ่นเดียว ถือเป็นสัญญาทางสังคม (social contract) ที่มีไว้เพื่อประโยชน์ส่วนรวม และสร้างขึ้นเพราะความเห็นพ้องร่วมกันของคนในหมู่บ้าน ความรู้ที่สร้างขึ้นจากการมีการรู้ธรรมชาติ จึงเป็นความรู้ชนิดที่เข้าไปจัดระเบียบให้แก่สรรพสิ่ง

สายสกุลความรู้พื้นถิ่นสุโขทัย เป็นที่ยอมรับว่าเกิดจากต้นคิดของคนชยัน คนใช้ความรู้ ความชยัน ทำมาหากิน เมื่อทำได้จะเป็นผลที่ตกกับตัวเอง ชุดความรู้ที่ของคนที่ถ่ายทอดความชยันมีลงมาถึงคนรุ่นหลังๆ ในยุคสร้างหมู่บ้านลุงฉันชยันมาก สร้างสวนผลไม้สำเร็จ พร้อมกับลุงโป่ง คนเหล่านี้สร้างความรู้จากการสังเกต และปรับปรุงความรู้ให้เข้ากับธรรมชาติ สวนพืช เป็นความสมดุลของ ดิน น้ำ และไม้ การทำสวนโบราณในยุคแรกไม่ให้ปุ๋ย ชาวบ้านจะใช้การถางสวน และถางแล้ว นำกิ่งไม้ ใบหญ้าไปสุมไว้ที่ก้นต้นผลไม้ ถึงฤดูน้ำหลากมาทางแม่น้ำยมและท่วมทันเข้าสวน ปุ๋ยที่มากับกระแสน้ำยมจะถูกทำให้ตกตะกอน เกาะติดอยู่ตามโคนต้นไม้ การสร้างความรู้ชุดนี้จึงเรียกว่า ความรู้ถางสวนรับน้ำ อันเป็นความรู้ที่หาประโยชน์จากการท่วมของน้ำ สายน้ำกับความรู้อันนี้จึงมีการสังเกตและสร้างขึ้นหลายชุด ความรู้ด้านการบงต้นมะปราง สร้างขึ้นจากการสังเกตธรรมชาติที่ให้ต้นไม้ใหญ่ปกบังแสงอาทิตย์ให้แก่ต้นไม้เล็ก ต้นไม้ที่ปลูกเดิมได้แก่ต้นกล้วยตานี แสดงถึงความที่ดินบริเวณนั้นมีน้ำในดินอุดม คนจึงนำต้นมะปรางไปปลูกใต้ต้นกล้วยตานี โดยก่อนจะนำไปปลูกไม่มีการบงมะปรางไว้ก่อน เกิดจากการได้เมล็ดพันธุ์มะปรางพันธุ์ดี ซึ่งมีหลากหลายพันธุ์ อาทิ สีจำปา เหลืองอ่อน เจ้าเมล็ดดิบเป็นพันธุ์พื้นบ้าน พันธุ์ลึงชิต จากตำบลปากแคว กับพันธุ์ดั้งเดิม พันธุ์ใหม่ๆ อาทิ มีมะยง มะยงห่าง (ห่างจากความหวาน) มะยงชิต (ชิตกับความหวาน) มะปรางเปรี้ยว พันธุ์กาวาง ชาวสวนจะนำมาปลูกใส่ภาชนะแข่ง ชะลอม เตรียมดินประกอบด้วยดินสวน ปุ๋ยคอก หรือเศษใบพืช แกลบเผา ใส่ผสมกันแล้วเพาะ ชาวบ้านเรียกบงเมล็ดไว้ในถุง นานจนงอก อาจเป็น 3 เดือนขึ้นไป การนำไปปลูกกกกล้วยตานี อาจปลูกใบงามน้อย หรืออายุเป็นปีก็ได้ ชุดดินบริเวณกกกล้วยแล้ว แกะกงออกปลูกลงข้างต้นกล้วย หนึ่งรดน้ำจนต้นโตจะค่อยๆ ตัดต้นกล้วยออก ถ้ามีต้นกล้วย 3 ต้น จะตัดออก 1 ต้น โตเท่าออกคนตัด

ออกอีก 1 ตับ เกินนี้ตั้งตัวได้แล้ว จึงตัดกล้วยออกหมด บริเวณนั้นจะกลายเป็นบริเวณของต้นมะปราง สวนโบราณจึงเรียนรู้กันได้ในช่วงความรู้ การปลูก แต่ไม่มีการบันทึกอักษรความรู้ หรือเขียนแผนผังของสวนตายตัว ปริมาณพลของสวนโบราณจึงก่อปรด้วยพืชหลากหลาย แต่ละสวนไม่เหมือนกัน แต่การเข้าเดินดูทั่วสวน จะสังเกตเห็นความรู้ของแต่ละสวนแตกต่างกัน บางสวนปลูกต้นมะปรางไว้ข้างบ้าน ใกล้บ้านปลูกต้นมะนาว ส้มโอ ส้มจุก บางสวนให้ความรู้ด้านแสง จะปลูกต้นไม้ขึ้นบนใกล้กัน อาทิ มะปราง ปลูกใกล้กับมะไฟ มะพริก และตาล การปลูกไม้ขนาดใหญ่ไว้ใกล้กันเพราะเรือนยอดสามารถชูสูงขึ้นไปรับแสงข้างบนได้ ด้านล่างของต้นไม้ต้องการแสงมา พวกละมุด มะกอก เพกา หมาก กลุ่มนี้ ปลูกง่าย จะปลูกใกล้บ้าน ปลูกคละเคล้ากันไป ทรงพุ่มของเพกาแคบ มะละกอ มะกอก แคบ จึงปลูก คละเคล้ากันได้ ขนุนถือเป็นไม้มงคล จะปลูกหน้าบ้านหลายบ้าน รวมทั้งกระจายตามสวน กลัวยเพิงมาสร้างขยายสวนออกไปบริเวณข้างลำน้ำยามในช่วงหลัง เพราะกล้วยน้ำว้า กล้วยตานี ให้ผลผลิตดีมาก อีกทั้งในอดีต คลองนพมาศเคยมีการแปรรูปกล้วยน้ำว้าตากคลองนพมาศ ที่เรือลือชื่อนิยมรับประทานในหมู่ชาวเขาหัวเมืองภาคกลาง พืชสมุนไพร อาทิ ข่า ตะไคร้ พริก พื้ทะเลลายโจร ขมิ้น กระชาย ปลูกผสมผสานด้านล่างของสวน เพื่อประโยชน์ในการประกอบอาหารของครัวเรือนโบราณพันธุ์ไม้สมัยหลังทุเรียน เงาะ ลองกอง น้อยหน่า มะม่วง ชมพู่มะเหมี่ยว มะขาม พุทรา จะปลูกแซมลงไปในส่วนโบราณตามพื้นที่ว่างจากการตายของต้นไม้เก่า และยังพบการปลูกต้นสบู่เป็นแนว เป็นต้น แสดงอาณาเขตของสวนโบราณ เพราะต้นสบู่ไม่มีผล คนจะไม่เข้าไปในแนวเขตคันสวน ทำให้ไม่ต้องขัดแย้งกัน เรื่องเขตที่ดิน

การปลูกอาศัยการสังเกต ทดลองปลูกกับความหลากหลายของธรรมชาติ อาทิ การปลูกที่อาศัยชุดความรู้แสงอาทิตย์ จะเห็นการปลูกไม้ขึ้นสูงไว้ด้านทิศตะวันตกของไม้ชั้นกลาง และไม้พื้นล่าง ทั้งนี้เพื่อให้ไม้ใหญ่ให้ร่มเงาแก่พืชเล็กในตอนบ่ายที่ร้อนจัด ต้นไม้ชั้นล่างจะได้ไม่เหี่ยวเฉา หรือสูญเสีย น้ำไปมาก การปลูกที่อาศัยชุดความรู้น้ำ จะเป็นการปลูกไม้ที่ต้องการน้ำมากไว้ในที่ลุ่ม ส่วนที่ติดชิดแม่น้ำยาม ไม้ใหม่จะอยู่ห่างออกไป การปลูกที่อาศัยชุดความรู้พืชกับน้ำ จะจัดให้ พืชที่ต้องการน้ำมากหรือสูบน้ำได้ให้อยูริมน้ำ อาทิ ผัก หอม ผักชี ในโบราณปลูกไว้แลกเปลี่ยนกับแรงงานหาบดินร่วนลงไปปลูกริมตลิ่ง แม่น้ำยามบริเวณหน้าบ้าน การปลูกที่อาศัยชุดความรู้ ลม อากาศ ได้แก่การปลูกกล้วยในด้านหลังแนวลมพัดแรง กล้วยจะอยู่ด้านหลังสวนโบราณเพื่อให้มีการกำบังลมโดยต้นผลไม้ ใบตองกล้วยตานีของบ้านคลองนพมาศ จึงไม่ค่อยแตกหักขาดจากลมพัด ซึ่งหลายตำบลไม่อาจปลูกใบตองตัดขายได้เพราะลมแรงเกินไป หรือกับที่โล่งลมแรงชายทุ่งหรือเชิงเขา การปลูกที่อาศัยชุดความรู้ดิน ได้แก่ การปลูกสร้างระหว่างพืชเพื่อให้รากไซซอนอาหารได้สมดุลกับพื้นที่ดิน อาทิ สวน คนนิยมใช้มะกอกปลูกสลับมะปรางระหว่างต้น เพราะใช้แถวมะกอก มะปราง สลับแถวกับส้ม

การปลูกที่อาศัยชุดความรู้ด้านอายุและศูนย์กลางจักรวาล ได้แก่ การปลูกไม้ผลให้สัมพันธ์กับอายุเดิมของไม้เดิม ที่มีอยู่ก่อนในสวน อาทิ สวนคุณประมวล มีมะปรางเดาขนาด 3 คนโอบ จะปลูกไม้อื่นๆ รอบต้นมะปรางเดา มะปรางต้นนี้จึงเป็นไม้ประธานของสวน กับอีกรายหนึ่งปลูกละมุดไว้ตรงกลางสวนเป็นไม้ประธาน และเมื่อถึงฤดูกาลทำพิธีกรรมขวัญสวนจะเลือกไม้กลางสวนเป็นที่ประกอบพิธีกรรม กับตรงกลางสวนเป็นที่สถิตของเหล่าเทพจึงคล้ายยอดเขาพระสุเมรุ เหมาะที่จะอัญเชิญเทวดา ซึ่งตรงกับคติโบราณว่าต้นไม้ใหญ่จะมีรุกขเทวดา ต้นไม้ใหญ่ หรือแม้แต่จอมปลวกในนา สวน จึงเป็นแสงนา แสงสวน แสงแปลว่าศิริมงคล ต้นไม้จึงเป็นมงคล เช่นเดียวกับน้ำเป็นมงคลต่อชีวิต การปลูกพืชของชาวสวนในยุคสมัยจึงอาศัยความรู้ความเชื่อทั้งต่อธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ จึงไม่แปลกเลยหากจะเห็นพิธีกรรมต่างๆ เกี่ยวกับต้นไม้มากมาย ตั้งแต่การเรียกขวัญ การสืบชะตา สะเดาะเคราะห์ ผีรกที่โคนต้นไม้

ความรู้ในการปลูกต้นไม้ผลไม้ยืนต้นในสวนโบราณ ไม่มีการจำกัดชนิดพันธุ์ไม้ ไม่จำกัดจำนวนต้น ทั้งนี้จะปลูกในหลากหลายแบบแผน คละกันไปทำให้เกิดความสมดุลทางระบบนิเวศ ไม้จะพึ่งพากันได้ในเรื่องแสง ดิน น้ำ ความชุ่มชื้น และสายลม การแก่ การแทงช่อ ผลิใบ หรือ การสุก การร่วงของใบ ในเวลาที่ไม่ตรงกันทำให้ใบพืชชนิดหนึ่งเป็นปุ๋ยให้จัดชนิดหนึ่งได้ หรือให้ร่มเงากันได้ คนสร้างสวนโบราณ เมื่อมีแบบแผน และความรู้หลากหลายการปลูกใหม่แต่ละครั้งจึงต้องใช้ความคิดสร้างระบบเอาเองว่าจะปลูกอะไร ปลูกเพื่ออะไร แต่ละครั้งจึงสร้างสรรค์การปลูกเอง ความรู้สวนโบราณจึงได้รับการหมุนเวียนอยู่ตลอดเวลา และเมื่อต้นไม้ผลเก่าตายลงมิใช่ว่าจะปลูกพันธุ์เดิมทดแทน แต่ขึ้นกับวิถีคิดของคนปลูก ความต้องการของคนปลูก งานสวนโบราณจึงเป็นงานสร้างสรรค์อย่างจริงจัง คนต่างถิ่นที่เข้าไปเห็นสวนโบราณแล้วเห็นต้นไม้ตระการตาไปหมด มักคิดว่าไม่เห็นมีอะไร มีแต่ต้นไม้ จึงดูเป็นการด่วนสรุปอย่างยิ่ง เพราะจริงแล้วในสวนโบราณเต็มไปด้วยชุดความรู้ในการทำสวน และความรู้ในด้านธรรมชาติ เมื่อคนใช้ความรู้ทางด้านการทำสวนไปมากเข้า จะมีความรอบรู้การสวน เก่งและคนจะถือเป็นผู้รู้ในการทำสวน นั่นคือเกิดความชำนาญเฉพาะทางในการทำสวนขึ้น และเมื่อมีการหมุนเวียนความรู้ไปมากๆ การทำสวนมากขึ้น จะเป็นอัตลักษณ์ของหมู่บ้าน เป็นหมู่บ้านสวนโบราณ

ความรู้ด้านการพึ่งพาธรรมชาติ : พรานท้ายสวนและเสือปลาที่บึงใหญ่

ความรู้เกี่ยวกับพรานท้ายสวน หมายถึง ความรู้ที่กลายเป็นสัญลักษณ์ของคนชุมชนโบราณ เคยมีเกี่ยวกับการพึ่งพาพืชสัตว์ในสวนโบราณและป่าข้างเคียงหมู่บ้าน รวมทั้งแม่น้ำหนองบึง เพื่อการเก็บหา ล่าให้ได้มาซึ่งกับข้าว อาหารพื้นบ้าน อันเป็นคุณสมบัติของการยังชีพด้วยธรรมชาติแวดล้อมคน จะรับรู้ความรู้อย่างเดิมในเรื่องเล่าและภูมิปัญญาที่ชุมชนเคยมีมา ก่อนที่จะเข้าสู่ยุคที่มีระบบการยังชีพ

แบบซับซ้อนในสังคมทันสมัยคนในสวนโบราณสมัยก่อนที่จะรวมตัวกันออกหาเก็บหาของอยู่ของกินในป่า บึงน้ำ แม่น้ำ หรือแม้แต่ในสวนที่รกชัฏ ความรู้ชุดแรกเกี่ยวกับพืชสัตว์ ได้แก่ การจัดจำแนกหมวดหมู่ พืช สัตว์ อย่างง่ายๆ โดยดูจากลักษณะภายนอกที่แตกต่างกัน ความรู้เกี่ยวกับพืชสัตว์ใช้การศึกษาในธรรมชาติทั้งสวนโบราณ แม่น้ำยม และบึงรอบๆ หมู่บ้าน ความรู้จึงได้จากการออกเก็บหา ล่าสัตว์มาเป็นอาหาร ซึ่งต่อมาชุดความรู้พื้นบ้านเหล่านี้หมดความสำคัญลงไป ทำให้ชุดความรู้เกี่ยวกับพืชสัตว์ในท้องถิ่นสูญหายไปเป็นอันมาก คนจึงแทบดูแยกเห็ดพิษ เห็ดกินได้ไม่ออกเพราะความรู้เกี่ยวกับพืชสัตว์ อะไรจับได้ ไม่ได้ ต้องมาจากตัวคน อันเป็นกระบวนการทำให้เป็นธรรมดา ภาวะความเป็นธรรมดา ให้การเล่นแร่แปรธาตุทางภาษาเข้าช่วย พูดและบอกผ่านตัวบท จนคนคุ้นชิน และคนมิได้สนใจตั้งคำถามต่อตัวบทเหล่านั้น ตัวบทความรู้ จึงสามารถลดทอนธรรมชาติหรือความสัมพันธ์ธรรมชาติกับคน ลงมาเป็นสัญลักษณ์เชิงประจักษ์ในสังคม ชุมชน จากนั้นใช้การตีความใหม่เพื่อขับเคลื่อนสังคมไปสู่เป้าหมายของผู้ผลิตความรู้ การพบเสือปลา ที่ใกล้บึง "กละแหละแกละ" เป็นปรากฏการณ์ที่สะท้อนคนออกหาอยู่หากินและพบกับสัตว์หายาก เป็นเรื่องเล่า เพื่อเป็นตำนานของชุมชน

บึงกละแหละแกละ เป็นทะเลสาบเก่า เป็นดินแดนที่เป็นเส้นทางเรือสำเภา เช่น การขนส่งถ้วยโถโอชามสมัยพ่อขุนรามคำแหงเคยมาเล่นนี้ แม่น้ำปัจจุบันเป็นแม่น้ำเส้นใหม่ แม่น้ำเส้นเก่าจะเดินทางออกจากวัดทองปรางค์รับ ได้วัดทองปรางค์ วิ่งมาทางศรีนคร ผ่านทางศรีนคร ผ่านทางสวรรคโลกเข้าศรีสำโรง เรือสำเภาก็ขึ้นมาบางปีก็จมอยู่โง้งมันลอยอยู่ เพราะน้ำที่นี่ ไม่เคยไม่เคยแห้ง เพิ่งมาแห้งเอาสัก 30 กว่าปีนี่ ไม่เคยเกิดแห้งเลยมันจะขังอยู่ตลอดเวลา ปลาเค้าตัวเท่าหัวคนก็มี เห็นแต่เด็กเลย ปลาเค้าตัวเท่าหัวคนนี่ ทานกันไม่ไหว เยอะ ตัวใหญ่ด้วย มีปู แล้วทรัพยากรที่อยู่ในเรือ ก็กระจายตอนนี้ยังชุดกันได้อยู่ ปัจจุบันนี้เจอกันเรื่อยๆ เป็นแหวน เป็นถ้วย เป็นเครื่องรางของเก่า ของใช้ไม้สอยได้เยอะ สองข้างทางเป็นวัด เป็นบ้านคน พอสงครามก็หนีกันไป ทรัพยากรก็ไปไว้ในบึงกละแหละแกละ บางทีก็เขาล่ามานะ บางวันบางคืนก็ได้อินเสียงปืนพาดังขึ้นมามากจากไหนก็ไม่รู้ ผังโน้นก็ถามผังนี้ ว่ามีงานอะไรผังนี้ก็ถามมีงานอะไรเมื่อคืน ก็กลายเป็นตำนาน... ปลาเยอะ ปลาหมอนี่มีส้มปลาๆ มือปลา ๆ ยังหยิบปลาหมอนี่ได้ปลาหมอนี่จะไปหลบในรอยตีนควาย หมูป่าเต็มหมด เสือเต็มหมด ตอนเด็กเสวยยังเห็นเลย คนรุ่นนั้นเขาเก็บความรู้เยอะนะ พ่อผมเนี่ย แกนี้พรานใหญ่ แกมีปืนลูกซอง แกมีคนเดียว ยิงที่ 2 กระบอก หมูปายิง เสวยยัง แกยิงเสือ 9 ตัว ชีวิตผมเห็น 2 ตัวสุดท้าย... เสือปลา เสือแมว

สรรพสิ่งครบสมบูรณ์ในยุคสมัย ให้คนพิจารณาถิ่นฐานในเชิงองค์รวมว่ามีทั้งบ้าน คน พืช สัตว์อยู่ร่วมกัน พึ่งพาซึ่งกันและกัน พูดถึงกับข้าว คนจะนึกถึงสวน บึงน้ำที่ทุกคนไปด้วยพืชน้ำ ปลาหมอนี่ ปลาต่างๆ ประสบการณ์ชวนให้คนเห็นองค์รวมของธรรมชาติ ซึ่งโลกทัศน์คนในยุคโบราณ

ความรู้ว่าด้วยการพึ่งพาเก็บหาของป่าและการล่าสัตว์ยังชีพได้เผยให้เห็นวินัยที่คนเป็นพรานต้องมีวินัย สามัคคี ไม่แตกแยก ต้องไม่รบกวนธรรมชาติมากเกินไป และอาศัยมายาคติคานางพันธุรัตน์ พรานใหญ่อายุ 73 กับ 75 ปี สองคนเล่าว่าคาถาก่อนเข้าป่าตั้งนโมสามจบ ถ้าไปหาเนื้อ ต่อว่า โอมมังสา จะทาระนัง มัสสามฤ ยังนียังมะมะนิปานะ ถ้าหาปลาเปลี่ยนมังสาเป็นมคยา สำหรับไปทางเขาตะวันขึ้น สำหรับทำยสวนช่วงที่สัตว์ป่าชุมชุมยังเคยมีหมูป่ามาหากินพืชทำยสวนโบราณ พรานทำยสวนจะทำหลุมพรางหมู ด้วยการขุดหลุมดินขนาดลึกเท่าเอวผู้ใหญ่ ความกว้างประมาณหนึ่งวา ที่ปากหลุมปิดด้วยใบไม้ นำกล้วยสุกวางไว้ 2 หัวล่อหมูเข้ามากิน และตกลงหลุมพรางนั้น พรานทำยสวนจะได้หมูป่าเพียงตัวเดียว เพื่อยังชีพทำเป็นอาหารมิได้ล่าเป็นมหรรมล่าสัตว์ให้ได้สัตว์เยอะ

ความรู้ด้านพรานการตีความของคนในยุคสมัยเป็นการทำมาหากินการใช้ประสบการณ์หาอาหารจากธรรมชาติได้ค่อยๆ แปรเปลี่ยนมาหาอาหารในสวนโบราณ เพราะป่าเขาแถบสวรรคโลกเบาบางลง ซึ่งพบว่ายังมีการขุดหาไข่มด หาเห็ด หาหน่อไม้ จับงูสิงห์ จับค้างคาวเนื้อด้วยตาข่ายนาบ ความรู้ชุดเหล่านี้ค่อยๆ หนึ่งแสงลงมาตามความสำคัญของวาทกรรมเศรษฐกิจทันสมัยที่เข้าสู่ชุมชนคลองนพมาศ พรานทำยสวน เลือปลา และหมูป่า จึงเป็นเรื่องเล่าอยู่ในความทรงจำของผู้คนให้รำลึกถึงความรู้ ซึ่งเคยใช้ทำมาหากินแต่หนหลัง และกระตุ้นให้คนหากิจกรรม ความรู้ในอีกซีกหนึ่งของอุดมการณ์ใหม่ที่ยังไม่คุ้นชินและทำหน้าที่เป็นความรู้คู่ตรงข้ามให้แก่ความรู้ทันสมัย เพื่อให้ความรู้ทันสมัยดูดีกว่า มีมาตรฐานสูงกว่า การทำมาหากินด้วยความรู้ เก็บหาของป่าและล่าสัตว์ยังชีพ ซึ่งคนสมัยใหม่ไม่มองว่าเป็นความรู้ แต่มองเป็นความเชื่อหรือทำมาหากินที่แอบอิงกับโซ่กลางความบังเอิญ

ความรู้ชาวบ้านกับอำนาจเหนือธรรมชาติ

การสร้างความรู้ด้วยความสัมพันธ์กับอำนาจเหนือธรรมชาติถือว่าการสร้างความรู้ที่เก่าแก่ที่สุดของคน เวลาที่คนอธิบายอะไรไม่ได้ มักจะนึกถึงอำนาจเหนือธรรมชาติ คนที่อ่อนแอขาดกำลังใจ จึงพยายามติดต่อสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ เมื่อสามารถสร้างสัจจะ ให้คนรับว่าเป็นความจริง ความรู้ชุดนั้นจะเข้าจัดระเบียบทั้งทางการปกครอง และความมีเหตุผลทันที พิธีกรรมขวัญสวน ถือว่าเป็นการสร้างความรู้เพื่อติดต่อกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ตามลัทธิพราหมณ์ โดยเชื่อว่าผีพระเจ้าเป็นพรหม ถือเป็นประธานอันใหญ่ยิ่งองค์เดียว โลกธาตุแลสิ่งทั้งปวง พระเจ้าเป็นผู้สำแดงออกมา และมนุษย์จะได้สุข หรือ ทุกข์ ก็เพราะพระเจ้าทำให้ พระเจ้ามีอำนาจที่จะให้เป็นไปตามประสงค์ เมื่อปรารถนาจะให้เกิดฤทธิ์เดช ก็ต้องกราบไหว้บูชาพลีกรรมพระเจ้า อ่อนวอนขอให้ช่วยประสิทธิ์ประสาทพร และเมื่อพุทธศาสนาได้เป็นศาสนาประจำสุโขทัยจึงเกิดการผสมผสานของชุดความรู้ ทั้งพุทธและพราหมณ์มีการนำมาใช้ร่วมกันด้วย เกิดนับถือสิ่งต่างๆ ขึ้น เช่น ต้นไม้ บ่อน้ำ ป่าดง ภูเขา ว่าเป็นที่พึ่งศักดิ์สิทธิ์การบูชา และเป็นทางปฏิบัติได้บุญกุศลส่วนหนึ่ง พิธีกรรมขวัญสวน เพราะคนเชื่อว่า บูชาสวน บูชาต้นไม้

เพราะมีพระคุณต่อคน ให้ผลไม่ ให้อาหารยังชีพ ความรู้การส่งเสริมการเกษตรด้วยวิทยาศาสตร์ ยังไม่เกิดในยุคสมัยนี้ การได้ผลผลิตเต็มเม็ดเต็มหน่วยทำได้ด้วยการอ่อนน้อมอำนาจเหนือธรรมชาติ หรืออาจเรียกว่าอำนาจทิพย์ศักดิ์ (super natural power) เห็นได้ว่า พรหมแดนความรู้ชาวสวนกว้างไกล และชาวสวนโบราณใช้ทั้งความรู้มิติที่มองเห็นสัมผัสได้กับความรู้ด้านอำนาจเหนือธรรมชาติที่สัมผัสไม่ได้ คือ เชื่อไปตามที่สร้างความจริงชุดนั้นนั่น ทำให้ความรู้ของชาวสวนมีความยืดหยุ่นมากกว่าความรู้แนวศาสตร์ และแท้ที่จริงแล้วการที่ชาวสวนยอมติดต่อกับอำนาจเหนือธรรมชาติ ก็เพราะการทำสวนมีความเสี่ยงสูง ถ้าหากพอจะทำให้เกิดการหว่านพืชแล้วหวังผลได้แน่นอน ก็ต้องวางแผนบอกกล่าวร้องขออำนาจเหนือธรรมชาติ หรืออำนาจที่ครอบงำธรรมชาติอยู่เดิม การที่ชาวสวนทำพิธีกรรมขวัญสวน จึงเป็นการพึ่งพาทางกำลังใจต่ออำนาจเหนือธรรมชาติอย่างเปิดเผย และเมื่อทำพิธีกรรมยังไม่สำเร็จผลไม่มาได้ ก็จะถึงคราวพุทธ ความรู้พุทธจะช่วยดับความทุกข์ด้วยหลักความไม่มีความดับสนิท สละทิ้งเสียซึ่งโลกแห่งความทุกข์ อันเป็นอุดมคติแห่งความหลุดพ้น นี่คือสองเส้นทางแห่งความรู้อันยิ่งใหญ่ที่เผยแพร่ได้จากระบบความรู้สวนโบราณ จากความรู้เส้นหนึ่งไปสู่ความรอบรู้ และปลายทางที่ความชำนาญเป็นชาวสวนเต็มตัวทำมาหากินหล่อเลี้ยงชีวิต อีกเส้นหนึ่งมีความรู้แล้วนำไปสู่ความรู้แจ้ง ปลายทางอยู่ที่ความหลุดพ้น ผู้นำชาวบ้านจึงพยายามชักชวนกันทำกิจกรรมปฏิบัติธรรมในโอกาสต่างๆ และผู้นำและชาวบ้านพิธีกรรมจะประกอบพิธีกรรมตามแนวจารีตควบคู่กันไป

ความรู้ด้านโลหะการสร้างเทคโนโลยีอย่างง่าย

ถ้าหากทองคำเป็นยอดปรารถนาของมนุษย์ทุกแห่งหนมาแต่โบราณกาล เหล็กโลหะก็เป็นยอดปรารถนาของคนทำสวนโบราณ ความชุ่มฉ่ำของสวนโบราณ ภายใต้ร่มเงาสวนได้มีปรากฏการณ์ที่สะท้อนการขยายขยายความรู้และประสบการณ์ไปถึงงานช่างงานตีเหล็ก ทำเครื่องมือ เครื่องใช้ของทุนชาวบ้าน และตรงกลางหมู่บ้านมีเตาเผา ทำเครื่องมือ เครื่องใช้ของคนชาวบ้าน และตรงกลางหมู่บ้านมีเตาเผาและตีเหล็ก มีช่างตีเหล็กที่ผันตัวเองมาจากชาวสวนบ่งบอกได้ว่าเป็นผู้มีความรู้ สถิติปัญญาเชิงช่างและอยู่ในสังคมที่เป็นระบบ รู้จักเทคโนโลยีอย่างง่ายในการแปรรูปโลหะประเภทเหล็กมาทำเป็นเครื่องมือ ชุมชนชาวสวนโบราณบ้านคลองนพมาศจึงมีการติดต่อแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนมาช้านาน ผลไม้แลกข้าว และผลไม้แลกวัตถุดิบที่เป็นแท่งเหล็กมาใช้ตีทำเครื่องมือประการสำคัญยิ่งแสดงให้เห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนชาวสวนกับคนทำหน้าที่ช่างตีเหล็ก รวมทั้งคนที่เป็เจ้าของเหล็กกับการติดต่อแลกเปลี่ยน ค้าขายอุปกรณ์ทำสวน ทำงานเกษตรอย่างง่าย ๆ รอบ ๆ ปริณพทลของเมืองสวรรคโลก และสุโขทัย

จากเรื่องเล่าตำนานการตั้งบ้านคลองนพมาศ อาศัยสังเกตสัตว์กรุยทางลงไปดื่มน้ำในแม่น้ำยม สัตว์เมื่อเริ่มกรุยทางคนจึงติดตามเข้ามา และสร้างเป็นบ้านสวนต่อมา เส้นทางลงแม่น้ำจึงเป็นเส้น

ทางปลอดภัย เพราะสัตว์ที่ชื่อตัวกระเจง เคยเดินเส้นทางนี้มาก่อน ความรู้ที่อาศัยสัตว์กรุยทางในสมัยก่อน ใช้ทั้งสัตว์ป่าตัวโต อาทิ บ้านท่าโรง ตำบลวัดพริก อำเภอเมืองพิษณุโลก มีตำนานตั้งหมู่บ้านมาประมาณ 100 ปี จากการที่ช้างลงมากินน้ำในแม่น้ำน่าน ชาวบ้านจึงเรียกว่า "ท่าช้างลง" ต่อมาชาวบ้านจึงเรียกสั้นๆ ว่า "ท่าโรง" (นคร พันธุ์ณรงค์. 2524 : 73-84) แต่เพิ่มขึ้นไปอีกได้แก่การใช้แรงงานคนแผ้วถาง บุกเบิกเปิดป่าเป็นบ้านเรือน สวนขึ้นมาซึ่งต้องอาศัยมีด พร้า ขวาน จอบ เสียม โลหะจำพวกใช้ทำมีด จึงสำคัญมาแต่ดั้งเดิม และมีกรุยทางเข้ามาตั้งบ้านเรือนได้แล้ว งานต่อมาจึงได้แก่การผลิต ทำนา ทำสวน ซึ่งต้องอาศัยเครื่องมืออย่างๆ เหล่านี้เช่นกัน แม้ว่าความเป็นมาของการใช้งานของโลหะของโลกจะมาถึงตัวสูงขึ้นในระยะ 100 ปี หลังจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม กล่าวคือ ระหว่าง พ.ศ. 2303 ถึง พ.ศ. 2403 และโลหะวิทยาอันเป็นวิทยาศาสตร์ที่ว่าด้วยโลหะถือกำเนิดขึ้น กระแสการใช้วัตถุจำพวกโลหะ ความรู้โบราณด้านการตีเหล็กสร้างมีดเข้ามาสู่บ้านคลองนพมาศคาดว่าก่อนช่วงเวลาที่จะวันตกปฏิวัติอุตสาหกรรมเพราะช่างตีมีดตอหนึ่ง(111)ที่ลือชื่อของบ้านคลองนพมาศเล่าว่าพบเตาตีเหล็กทุ่งหวดช่างตีเหล็กโบราณชื่อหวดทอง อยู่ทางใต้หน้าวัดคลองนพมาศประมาณไม่ถึงหนึ่งกิโลเมตร คาดว่าเปิดเตาตีเหล็กมากกว่า200ปี ความสะดวกสบายในชีวิตในการทำงานการเลื่อยไม้ ตัดไม้ แปรรูปสร้างบ้านเรือน การทำสวน ทำนา ต้องอาศัยโลหะเหล็กความรู้ในการที่จะนำโลหะจำพวกการผลิตมาใช้ประโยชน์ จึงอยู่ในความสนใจของคนที่สนใจช่างเป็นพื้นฐานเดิม จึงส่งทดลองใช้เหล็กมาเผาและตีเป็นมีด การสร้างประดิษฐ์คิดค้นเครื่องมือใช้งานในสวนจึงมาคิดมาสร้างความรู้ในยุคนี้ ความรู้และความชำนาญ หลักวิชาในงานโลหะคนบ้านคลองนพมาศ ล้วนลองผิดลองถูก สิ่งที่น่าสนใจคือ วงศ์วานของความรู้งานโลหะ ช่างตีเหล็กประจำหมู่บ้านได้พยายามเรียนรู้ สืบเสาะความรู้ มาด้วยตัวเอง

กระบวนการถ่ายทอดความรู้ ในยุคสมัยเป็นภาคปฏิบัติที่ผู้รู้ พ่อแม่ บอกความรู้ให้แก่ลูกให้แก่ศิษย์ ด้วยโลกทัศน์ที่ต้องการให้คนรุ่นใหม่ของยุคถูกตรึงอยู่ในความรู้ของยุคสมัย และตระหนักว่าวันเวลาได้ล่วงพ้นการละสังขาร จักไม่พ้นตัวเรา จึงได้ถ่ายทอดความรู้และแสดงภาวะให้ลูกเห็นว่า พ่อแม่ ผู้รู้ไม่อาจแบกศิษย์ หรือลูกไว้ตลอดไป โลกทัศน์ที่ลูกศิษย์และ ศิษย์ยานุศิษย์ จักต้องสร้างขึ้นด้วยตัวเอง ด้วยการลงมือปฏิบัติทำมาหากิน ควบคู่ไปกับพิธีกรรม อันเป็นการจูงใจให้คนอยู่ในวาทกรรมหลัก หรือมายาให้คนรู้จักอยู่ในร่องในรอยของการทำมาหากิน และอยู่ร่วมกันในสังคม ความจริงที่ถูกสร้างขึ้นผ่านวาทกรรม จึงเป็นความจริง ประสบการณ์ตรง ซึ่งถือเป็นข้อมูลขั้นหนึ่งที่ลูกหลานจะประสบด้วยตัวเอง ความรู้ ประสบการณ์ที่ถูกสอน กับหลักการที่ยึดถือ มักถูกท้าทายด้วยประสบการณ์ใหม่ ๆ ตลอดช่วงการทำมาหากิน กฎ วินัย บางประการจึงดำเนินต่อไปได้ หากคนยังเชื่อว่าจริง และ กฎ วินัย บางประการ อาจถูก ดัดแปลง แก้ไข หากคนเห็นว่าไม่เหมาะสม รวมทั้งโลกทัศน์ดั้งเดิม บางประการ อาจมีการฟื้นฟูขึ้นภายใต้บริบทใหม่ของชุมชน โลกทัศน์ และอุดมการณ์ และ

ความรู้ที่ทันสมัย มีโอกาสจะถูกพลิกกลับมามีอำนาจในวาทกรรมการทำมาหากินได้ตลอดยุคการศึกษาแบบจารีต กระบวนการขยายความรู้ ด้วยประสบการณ์ค่อย ๆ แทนที่ขยายการความรู้แบบการท่องจำแบบแนวท่องคัมภีร์ ตามคติ ความเชื่อ แต่ศาสนาได้มีความเชื่อเพื่อในฐานะเป็นทุนเกาะให้แก่โลกทัศน์ใหม่ อุดมการณ์ใหม่ตลอดมา รวมทั้งฐานธรรมชาติ ได้หล่อหลอมให้คนรู้จักตัวเอง รับรู้ว่าตัวตนเป็นส่วนหนึ่งของโลกธรรมชาติ ทั้งที่ขณะนั้นความรู้ระบบนิเวศวิทยาตะวันตกยังไม่มีการสอนโดยตรงในชุมชน กระบวนการขยายความรู้ จึงเป็นไปแบบมีตัวอย่างทำแสดงให้เห็นรับรู้ ซึ่งตรงนี้เป็นหลักสำคัญยิ่งของกระบวนการขยายความรู้ คนเรียนโดยการทำตามตัวอย่างที่คนผู้รู้ พ่อแม่ทำให้ดู การเรียนไถนาเริ่มตั้งแต่อายุ 3-7 ขวบ ความสูงของร่างกาย ยังต่ำกว่าคันไถ เวลาพ่อไถนา พาลูกศิษระเตี้ยกว่าปลายคันไถจะหื้อมือสูงขึ้นมาช่วยจับเดินไถข้าง ๆ มือพ่อ เรียนไถนาตั้งแต่ศิษระยังต่ำกว่าคันไถพ่อ ในฐานะผู้สอนไถนา จึงทิ้งระวังไม่ให้ทางคันไถพาดศิษระลูกตัวเล็ก และพูดบอกวิธีการสื่อสารสัญญาณให้ควายรับรู้เวลาเลี้ยงไถ "ทูน" "ทัด" ดังไปลั่นทุ่งนา การเรียนรู้ของความรู้จึงรู้โดยไม่รู้ตัว เมื่อถึงอายุ 14-16 ปี เด็ก ๆ สามารถไถนาได้แล้ว และดูเป็นธรรมดามาก พวกเขาประสบความสำเร็จเกินคาดหมายในการขยายความรู้ในยุคสมัย ลูกจึงเรียนกับพ่อแม่ ผู้รู้แบบไร้อาการโรคประสาท ที่จะต้องทำการบ้านมิให้เรียนแบบทรมาน หรือแข่งขันเอาคะแนน อีกทั้งเมื่อพักควาย เด็ก ๆ ก็ได้โอกาสทั้งตัวลงเล่นน้ำเล่นโคลนในท้องนา เกิดความรู้เกี่ยวกับความแข็ง, อ่อน ร่วนของดินนา จำได้แม้แต่กลิ่นดินสากวัวควาย การทำนาจึงเป็นความรู้ที่มีเจตจำนงโดยจงใจของพ่อแม่ แม้แต่การเล่นของเด็ก ๆ เพลิน ๆ ในท้องนาก็ยังได้ความรู้ ความฝันที่จะเป็นชาวนา ชาวสวนหรือ ทำมาหากินตามพ่อแม่ จึงเกิดโดยเจตจำนงของคนเป็นพ่อแม่ เมื่อข้าวแดงตัวหมายถึงข้าวเริ่มตกรวงแก่จนเกี่ยวข้าวได้ และมีข้าวมาตำกรอกหม้อ หุงสุกวางบนจาน ทั้งหมดเป็นชุดความจริงที่ มิได้เกิดแต่ปาฏิหาริย์ของใคร หากแต่เกิดภายใต้ฝีมือ ความรู้การทำงาน of พ่อแม่ และลูก ๆ คนจึงมีโลกทัศน์และเชื่อในชุดความจริงของการทำมาหากิน และรับรู้ว่าความเกียจคร้านอยู่ฝั่ง ตรงข้ามกับเมล็ดข้าวสุกในจานข้าว การไม่มีความรู้ในการทำนา ทำสวน ย่อมล้มเหลวในระบบครอบครัว แม้แต่ข้าวก็จะมีไม่กิน การทำมาหากิน และการขยายความรู้การทำมาหากิน ข้าวจึงมิใช่เพียงอาหาร แต่ข้าวคือความรู้ วิธีชีวิตแห่งความดีงาม ความรู้คุณของธรรมชาติ กฎพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวจึงเป็นตัวช่วยตรึงให้การขยายความรู้ของพ่อแม่ และกินความถึงการฟูมฟักความรู้ผ่านความรักของพ่อแม่ ผู้รู้ ที่ลูกหลานได้รับมาตั้งแต่ตัวความคิดยังเล็ก ๆ ปัจจุบันเริ่มเป็นปัจจัยที่ช่วยประกันมิให้ลูกละทิ้งพ่อแม่ในยุคสมัย และพ่อแม่ที่ยึดอาชีพทำนาทำสวนแบบยังชีพ ไม่รู้สึกไร้อำนาจ เพราะได้มีอำนาจผ่านความสัมพันธ์ทางสายเลือด แบบอุปถัมภ์โดยตัวพ่อแม่กับลูกหลานโดยตรง ประชาธิปไตยแบบไทยจึงเกิดแต่ชุดความรู้ การขยายความรู้แบบทำมาหากิน การจะแลกเปลี่ยนค้นคว้าจึงต้องตอบถามลูก ถามพ่อแม่ ก่อนเสมอ ต้องฟัง "ผู้ใหญ่" ก่อน แต่การเลือกเดินทางชีวิตเลือกรับรู้เด็ก ๆ จะเป็นผู้เลือกผู้เดินภายใต้การตกลงกับครอบครัว แม้จะคอยหาโอกาสให้ลูกได้รับ

ความรู้ ได้ให้โอกาสความรู้ของบ้าน ของตระกูล ขยายออกมาสู่ลูกหลานเสมอ การเรียนแบบที่ลูกเริ่ม ไขว่คว้าจับทางใดกับพ่อแม่ แล้วลงเล่นน้ำโคลน พ่อชี้แนะไปพร้อมๆ กันนี้ เป็นการเรียนแบบองค์รวม พ่อ ลูก เรียนไปพร้อม ๆ กัน ลูกขานนาที่เรียนทำนา ไถนากับพ่อแม่ จึงมีความรู้รอบด้าน มิได้รู้เพียง ด้านเดียวแต่การไถนาเท่านั้น แต่รู้ความรู้ความสัมพันธ์ คนกับคน คนกับสัตว์ คนกับธรรมชาติ ดิน น้ำ แสงอาทิตย์ เพราะกิจกรรมทำนาคือสาระการเรียนรู้ และก่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกันทั้งครอบครัว สามัคคีร่วมกัน ใช้ชีวิตในนา ในสวนร่วมกัน วิชาการไถนาทำกับกิจกรรมไถนาจึงไปด้วยกันได้ ไม่แบ่งแยก ว่าเป็นทฤษฎีล้วน ๆ ปฏิบัติล้วน ๆ รอยเท้า รอยไถ เต็มท้องทุ่งนาเป็นรอยแห่งประสบการณ์ ที่ลูก หลานได้เก็บได้ฝึกทักษะ ประสบการณ์ไปไว้ใช้ มิใช่การเดินทางเข้ามาแล้วเดินผ่านเลยไปของสถาบันการศึกษา และผู้สอนคือพ่อแม่ ก็มีไร่เรือจ้าง มีผู้ช่วยเหลือทางวิชาการ แต่คือผู้ร่วมสร้าง ร่วมฝึกฝน ความรู้กับลูกที่ไปช่วยทำงาน เรียนรู้ลูกจึงไม่เรียกร้องความอบอุ่น เหมือนนักศึกษาที่เรียกร้องความอบอุ่นจากสถาบันการศึกษา ปลายทางคือข้าวปลาที่เป็นอาหารมิใช่กระดาษแผ่นเดียว หรือความหมาย ชัด ๆ ที่บอกให้คน

การขยายความรู้ตามแบบแผนอาราม ในยุคสมัยนอกจากจะมีการเรียนรู้ผ่านแบบแผนการทำ มาหากิน สำหรับชาวบ้านด้วยวิถีชีวิตหลากหลาย ทั้งทำนา ทำสวน ค้าทางน้ำ รับจ้าง ล่องแพไม้ซุง แล้ว คนอีกกลุ่มในสังคมได้เลือกที่จะบวช ศึกษาเรียนรู้คัมภีร์ธรรมอยู่ในชีกอาราม ซึ่งเป็นการเรียน อักษรวิธี ตามแบบฉบับของศาสนา มีการเรียนสาระธรรมคำสอน ซึ่งในยุคสมัย การเรียนอักษรวิธีที่วัด ปรากฏมีการแบ่งแยกผู้เรียนอย่างน้อยตามระดับสติปัญญา 2 กลุ่ม กลุ่มเรียนเก่งจะใช้การขยายความรู้แบบให้อ่าน เขียน อักษร กลุ่มเรียนช้าจะขยายความรู้ผ่านวิธีการ "ท่อง" ซึ่งเป็นการท่องหนังสืออีกวิธี หนึ่ง กระบวนการขยายความรู้ทางด้านศาสนา เป้าหมายต้องการไปสู่ความหลุดพ้น มีการเบียดขับกัน กับกระบวนการขยายความรู้ทางการทำมาหากิน ตรงที่คนจะมองว่า ชุดความรู้ศาสนาอยู่ในระดับ ความสำคัญสูงกว่า พ่อ แม่ จะจัดการบวชให้เมื่อครบอายุ เพื่อหวังให้มาเรียนรู้ระเบียบวินัยของอาราม ของศาสนา หวังให้ลูกเป็นคนดีตามความเชื่อ ความจริงที่ตอกย้ำมาตลอดในสังคม แต่เจตจำนงเบื้อง ลึกไปอีก การบวชหมายถึงการได้กุศลแรง แม่ได้เกาะชายผ้าเหลืองขึ้นสวรรค์ ในทางสังคมได้ประกาศ ให้ชาวบ้านรู้ที่บ้านนี้มีลูกชายที่เป็นคนสุก ผ่านการบวชเรียนมาแล้ว

การดำรงอยู่ของระบบการศึกษาแบบจารีต

ระบบการศึกษาแบบจารีตได้ถูกสร้างขึ้นภายใต้อำนาจการทำมาหากินแต่พอยังชีพ ซึ่งเบียด ขับศาสนาออกไปได้ระดับหนึ่ง ความจริงทางสังคมเป็นความเอื้ออาทร ร่วมมือช่วยเหลือกันแต่พออยู่ ได้ เป็นพวกพ้องเดียวกัน ส่วนทางการเมืองเป็นอุดมการณ์เชิงอำนาจนิยม คนจะเชื่อผู้นำผู้อาวุโสว่า ตามกันไปในทิศทางเดียวกัน ถ้าผู้ใหญ่ในบ้าน เจ้าอาวาสเห็นชอบร่วมกันกิจกรรมจะดำเนินไปโดย

สะดวก อำนาจการเรียกเกณฑ์แรงงานทำงานส่วนรวมกลายเป็นวัฒนธรรมการลงแขก อุดมการณ์การทำมาหากินแต่พอยังชีพกลายเป็นคาถาประจำชีวิต ในยุคสมัยคนส่วนใหญ่ยังมิต้องการเปลี่ยนแปลงความจริง ตรงกันข้ามบางคนเดินทางชีวิตสวนทิศทางความจริงภายนอกชุมชน กล่าวคือจากการค้าทางน้ำ กลับมาทำไร่ แล้วมาทำสวนโบราณ เงื่อนไขที่สำคัญมากเพราะการถืออุดมการณ์สวนโบราณสร้างความมั่นคงทางด้านอาหารให้แก่ครอบครัว ชุมชน เพราะการลงปลูกต้นผลไม้แม้มีฤดูกาลเวลาจะล่วงคล้อยตัวตนแก่ชราก็ยังมียาอาหารมีผลไม้ในสวนที่ปลูกไว้ก่อนหน้า หรือคนที่สร้างครอบครัวใหม่หากปลูกผลไม้บุตรโตกำลังกินกำลังใช้จะได้มีผลไม้เป็นทุนรองรับเก็บกิน สวนเป็นที่ทำการสะสมปัจจัยยังชีพ และสะสมความรู้ของชุมชน การสะสมความรู้จะได้จึงต้องมีการทำงานสอดคล้องกันของความรู้กับเหล่ากิจกรรมกิจกรรม

กิจกรรมที่ไปกันได้กับความรู้ ความจริงของยุคการศึกษาแบบจารีต ได้แก่ กิจกรรมการทำมาหากิน ประกอบด้วยการทำสวน การค้าทางน้ำ การจับปลา การแปรรูปอาหารแบบพื้นฐาน การเมือง การปกครองที่มีฐานความเชื่อดั้งเดิมต่อศาสนาและอำนาจเหนือธรรมชาติ การทำสวน ทำให้คนมีโลกทัศน์ที่พยายามจะเรียนรู้ธรรมชาติ พยายามใช้กำลังคนในการเปิดป่า หักล้างถางพง สร้างนา ไร่ และสวนขึ้นมา เพื่อตอบสนองปัจจัยดำรงอยู่ของชีวิต ได้แก่ อาหาร ไม้สร้างบ้านเรือน สมุนไพรรักษาโรค ถ้าข้าวปลาอาหารสมบูรณ์หมู่บ้านจะมั่นคง ชาวนาชาวสวนและนายช่าง เป็นมรดกงานในการสร้างเมืองและเมืองสร้างผู้ปกครอง กิจกรรมจากชาวบ้านจึงเป็นฐานความมั่นคง เรื่องเล่ากิจกรรมของพระร่วงค่อนข้างเป็นกิจกรรมแบบใช้ภาษาพูดสร้างความจริง เพื่อให้ดูติดดิน และเป็นกันเองกับชาวบ้าน มากกว่าเป็นภาษาเขียนทางการ ได้ผลทั้งในความใกล้ชิดชาวบ้านชาวสวน เรื่องเล่าเกี่ยวกับ พระร่วงมาเล่นว่าวที่เขา พระร่วงลงไปอาบน้ำที่แก่งหลวงแล้วอันตรายหายไป ได้ปรากฏความเชื่อเรื่องบ้านสองห้องที่ว่าพระร่วงมาขอค้างแรมชาวบ้านไม่ยอมให้พักด้วย หมู่บ้านนี้เลยสร้างบ้านสามห้องไม่ได้ไฟจะไหม้อำนาจเรื่องเล่ากลายเป็นการสร้างชุดความจริงที่คนเชื่อ และใกล้ชิดกับเรื่องเล่า กับพระร่วงสืบมาถึงปัจจุบัน กิจกรรมในการทำมาหากิน และทางศาสนาจึงสอดคล้องกันกับทัศนะพื้นฐานในการมองโลกของคน

กิจกรรมที่สอดคล้องกับทัศนะการมองโลก ในยุคระบบการศึกษายุคจารีตนี้ ดูเสมือนว่า ด้วยอำนาจของบุญและบาปที่คนได้กระทำมาแล้ว ก็หาได้มีการเผยแพร่ออกเป็นอักษรสารธารณะไปทั่วตั้งลักษณะหนังสือ องค์ความรู้จึงเป็นองค์ความรู้สำหรับคนชั้นสูง คนชั้นปกครอง ที่ไว้ปกครองคนให้สยบยอมอยู่ในอำนาจส่วนชาวสวนชาวนาจะเพียงได้ฟัง ได้สดับมาเล่าต่อๆ กันมา มีการขยายเรื่องให้คนเกรงกลัวบาป ออกไปมากมาย บางตอนของสาระเป็นความรู้เชิงศาสตร์ ตรงนี้มีประโยชน์ต่อชาวสวน เพราะเมื่อคราวน้ำท่วมแล้วสร้างคันดิน เมื่อน้ำไม่ท่วมต้นกล้วยตายพราย พบว่า หนอนแมลงไขกกกล้วยรากกล้วย คือจัดจำแนกสรรพสิ่งว่าหนอนย่อมเกิดแต่ดินเก่าโคล แล้วเข้ามาใช้ต้นกล้วยได้ แต่น้ำ

สังเกตว่าความเชื่ออำนาจเหนือธรรมชาติได้ทรงพลังผ่านคำพูด ภาษา มากกว่าการสื่อโดยตัวอักษร การจารึกยังจารึกลงบนศิลา หรือค้อยๆ พัฒนาเป็นสมุดไทย โดยจารึกลงใบลานหรือข่อย เขียนด้วยมือ ทำให้คนไทยตกอยู่ในอำนาจาภกรรมความเชื่อ แบบแข็งตัว โลกทัศน์จึงมีแนวคิด มุมมองตามระบบ กฎหมายแบบแผนประเพณี ความรู้และภูมิปัญญาในระดับชาวบ้าน ซึ่งค่อยสร้างในวิถีชีวิตขึ้นแต่ภายในชีวิตประจำวัน การได้เขียนนิพากษ์วิจารณ์ สร้างเป็นหนังสือพิมพ์ออกสาธารณะยังทำไม่ได้ เพราะคนยังอยู่ในวิถีชีวิตมากกว่าอยู่ในระบบการสอนรู้ด้วยอักษร ความจำเริญของคนจึงเป็นความรู้ในวิถีชีวิต สังคมชาวสวนในยุคจารีตเป็นสังคมการเรียนรู้ในวิถีชีวิต มิใช่สังคมการเรียนรู้ด้วยตัวอักษร หรือระบบการพิมพ์ตำหรับตำรา เวลาออกสืบสาวระบบการเรียนรู้ตามชาวบ้านชาวสวนจึงไม่พบหนังสือเล่มเอกประจำบ้าน ประจำตระกูล การสร้างหนังสือเพื่อเผยแพร่นโยบายความรู้ชาวสวนในยุคสมัยนิยมสร้างหนังสือธรรมถวายพระ ซึ่งมาในช่วงหลังๆ ที่ระบบการศึกษาสมัยเริ่มเกิดขึ้น แต่ถ้าเป็นสมุดไทยจำพวกใบลานหรือข่อยจะพบตามวัด ไม่นิยมเก็บไว้อ่านที่บ้าน หรือตามสวน ความรู้ภูมิปัญญาชาวสวน จึงไม่นิยมบันทึกเป็นอักษร หรือสมุดไทย ความไม่นิยมเขียน เกิดเพราะอาชีพทำสวนเป็นอาชีพลงมือทำและมีกระบวนการเรียนรู้แบบเฉพาะที่ฝึกทำจริงในท่าเลธรรมชาติ ความรู้ที่สร้างขึ้นในสวนเป็นความรู้จากธรรมชาติ ที่ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงซ้ำๆ ตรงนี้น่าสนใจมาก เพราะความซ้ำในการเติบโตใหญ่ของต้นผลไม้มีผลทำให้จิตใจคนเยือกเย็น "รอได้" แต่ถ้าคนที่เรียนรู้ด้านการเคลื่อนไหว เดินทาง จับใจ อาทิจำจ้วงต่อแพไม้ซุงในแม่น้ำยมกลุ่มอาชีพนี้จะรวดเร็วในเชิงความคิด วิถีมองโลก และการปรับตัวกลุ่มคนล่องแพจะมาค้าทางน้ำต่อ เพราะในขณะล่องแพไปจะพบเห็นรูปแบบการค้าทางน้ำหรือได้พบปะพูดคุยทำให้ได้ประสบการณ์ค้า ประสบการณ์ใหม่ท้าทาย สวนในสุโขทัยประเทศคงได้รับการท้าทายตลอดยุคสมัยมาเช่นกัน การเผชิญกับการท้าทายในด้านความรู้ และภูมิปัญญาและเครื่องมือนานาชนิดหลังไหลเข้ามาในสุโขทัย ทั้งความรู้การผลิตเครื่องปั้นดินเผาสังคโลก แม้ในยุคหลังๆ ชาวมอญได้นำเรือบรรทุกของมาขายถึงบ้านคลองนพมาศ คนจีนจากสุวรรณภูมิมาซื้อใบตองไปมวนยาสูบ เรียกว่า "ยาเด็กหลีก้นหวาน" โดยยาสูบที่มวนด้วยใบตองอ่อนกล้วยตานีตากแห้งแล้วจุ่มกันบูทหรือลงไปน้ำผึ้งให้ยาสูบหอมหวานกลิ่นรสน้ำผึ้งป่า หัตถะการมองโลก กิจกรรมที่ไปกันได้ ได้แก่ การปรับตัว โดยใช้ความรู้ในสวนปรับปรุงใช้ร่วมกับความรู้จากต่างถิ่น อาทิ การตากใบตองกล้วยตานี ไปมวนยาสูบเด็กหลีก้นหวานมีทั้งหมดประมาณ 12 ขั้นตอน ขั้นตอนแรกไปเก็บใบตองกล้วยตานี เก็บมาเพียงต้นละ 2 ยอด และตัดก้านกล้วยที่ตรงตำแหน่ง "หูใบ" อันได้แก่ช่วงต่อจากก้านแล้วมีใบแผ่ออกเพื่อมิให้รับกวนต้นกล้วยจนเกินไป จำนวนเก็บต้องจำกัด ขั้นสองนำใบตองมารีดแยกใบออกจากก้านใบ เป็น 2 ข้างใบชั้นสาม ตากกับลานทราย โดยหาบดินทรายขึ้นมาจากแม่น้ำยมมาทำลานในสวน ขั้นสี่ ขนทรายมากองรวมกันไว้กะให้พอเพียงในการทำแปลงหรือลานตาก ขั้นห้าทำแปลงตาก ประมาณตากได้ 200 ยอด เท่าเวทีมวย กวาดทรายให้หน้าทรายเรียบสม่ำเสมอ ขั้นหก นำใบตองวางตามศิลปะของแต่ละคน

บางคนวางเรียงบางคนวางเป็นวงกลม ขึ้นเจ็ดนำเม็ดทรายขัดข้างบนใบตอง เพื่ออ้อมความร้อน สม่่าเสมอ ขึ้นแปดตากไว้ ถ้าแดดดี 2 แดด แดดไม่ดี 3 แดด เช่นในวันฝนตกจะซ้าลง ขึ้นเก้าเก็บใบตอง ขึ้นจากแปลง รูดออกจากทรายที่กลบอยู่ ขึ้นสิบ นึ่งเรียง พับ ทำแหบ และมัดเป็นมัดๆ การสร้างผลผลิตนั้น สังเกตเห็นความพยายาม ต้องใจสู้งาน ชยัน จึงจะทำของออกมาใช้ได้ สิ่งทีวิเคราะห์ให้เห็นแม้ จะต้องการใช้ แต่ทัศนะการมองโลกของชาวสวนยังคงความเป็นมิตรกับธรรมชาติอย่างยั่งยืน ตัดใบตองกล้วยตานี จะตัดเพียง 2 ใบ ต่อครั้ง เพื่อมิให้รบกวนต้นกล้วยมากเกินไป

การก่อรูประบบการศึกษาแบบจารีตจึงเผยให้เห็นมิติความหมาย แฝงเร้นอยู่ในวิถีชีวิตชาวสวน เป็นลักษณะประวัติศาสตร์ปัจจุบัน ในแง่ที่ว่าทำไมชาวสวนถึงยอมรับวิถีชีวิตชาวสวน ที่เห็น รับรู้ และลงมือทำสวนประจำวันมิรู้หยุดหย่อน คือยอมรับว่าวิถีชีวิตสวน นาเป็นวิถีชีวิตที่อุดมไปด้วยความรู้ในสรรพสิ่ง และจำเป็นต่อการนำความรู้ไปจัดระเบียบการดำรงชีพ และสังคมชาวสวน เพื่อดำรงสถานะอยู่ในชุมชน “ฉันไม่ได้เรียนไม่มีความรู้อะไร” เป็นเพียงสัญญาณที่แสดงถึงการยอมรับในมาตรฐานแบบอื่นอันมิใช่การทำสวน การทำสวนประจำวันจึงมิใช่การยกแอกไว้บนบ่า หรือจะสลัดแอกได้ออก แต่ที่ยังไปกว่านั้นวิถีชีวิตชาวสวนอยู่ได้อำนาจโครงข่ายวาทกรรม ที่ไม่มีวันหาต้นตอแห่งอำนาจพบ เพราะอำนาจได้แปลงโฉมและถูกใช้อำนาจอำพรางผ่านเข้าไปในแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ภาวะความสัมพันธ์เป็นรูปแบบที่คนนึกไม่ถึง อาจเป็นความสัมพันธ์ของชิ้นส่วนเล็กจ้อยที่ปลายขอบของสังคมชาวสวนคนยอมให้แรงงานกัน ยอมแลกเปลี่ยนกับผลประโยชน์ต่างตอบแทนที่มีได้มีสมมาตรแน่นอนตายตัว แต่ผลได้กลับกลายเป็นอำนาจที่รวมคนได้เป็นปึกแผ่น ทำกับข้าวหนึ่งอย่างแล้วส่งให้บ้านข้างเคียงก็จะได้กับจากบ้านนั้นอีกหนึ่งอย่าง เป็นว่าวันนั้นได้กับข้าวสองอย่าง สิ่งนี้เป็นแบบแผนความสัมพันธ์ที่มีได้อาศัยพื้นที่ตลาด ความรู้การทำสวนและวิถีชีวิตจึงเป็น “อำนาจ” และเป็นจุดแข็งของชุมชนที่คนรับรู้ร่วมกัน ยอมรับต่อกัน ความปกติธรรมดาของระบบการศึกษาแบบจารีต สร้างชุดความหมายที่คนรับรู้ว่าทำอยู่ทำกินแต่พอยังชีพ การเดินทางของความหมายได้อาศัยภาษาทะลุผ่านมิติเวลาในแบบชาติปางก่อนชาติหน้ามาสู่ความหมายในปัจจุบันที่โลกทัศน์ตรึงติดความหมายไว้กับการทำมาหากินกับชุมชนมากกว่า ความหมาย ความรู้ในชุมชนสะท้อนการดำรงอยู่และอัตลักษณ์ชุมชนมิเพียงถือกำเนิดตามลักษณะที่เชื่อว่ามีมาแต่ธรรมชาติ หรือบุญนำกรรมแต่ง หากแต่เกิดโดยเจตจำนงแห่งอำนาจ ตัวอำนาจมีอาจปรุงแต่งชีวิตผู้คนได้โดยตรงแต่ด้วยการใช้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ การใช้ศิลปะเชิงอำนาจผ่านความรู้ ด้วยปฏิบัติการระบบการศึกษาแบบจารีต ในยุคสมัยนี้หากสถานะแห่งอำนาจเปลี่ยนไปจะเป็นการเปลี่ยนผ่านยุคสมัย (episteme) อันหมายถึงภาวะความรู้ ความจริงเปลี่ยนไปสู่ความรู้ความจริงชุดใหม่กล่าวคือการมีภาวะใหม่ๆ และทำให้การดำรงอยู่ของสรรพสิ่งและความรู้ยุคหนึ่งๆไม่ต่อเนื่องยาวนาน ขณะที่บางชุดความรู้ความจริงเกิดการดำรงอยู่แบบถูกกดทับไม่หายไปตามกระแสยังมีลมหายใจและเป็นประโยชน์ต่อคน

กลุ่มหนึ่งการสืบสาวระบบการศึกษาแบบจารีตจึงควรทำเพื่อหารอยแยกและปฏิบัติการที่ยังอาจหลงเหลืออยู่ได้การศึกษาทันสมัยอันถือเป็นยุคสมัยความรู้ปัจจุบัน จะเรียกว่าระบบการศึกษาทั้งทันสมัยและเป็นยุคสมัยเชื่อมต่อสู่ระบบการศึกษาทันสมัยต่อไป

บทที่ 5

สืบสาวปลายยุคสมัยระบบการศึกษา แบบจารีตและการเริ่มสถาปนาระบบการศึกษาสมัยใหม่

คนไทยได้เคยอาศัย ฟังพาระบบการศึกษาแบบจารีตที่สร้างสมและถ่ายทอดมาแต่บรรพบุรุษ ความรู้หลายชุดถูกปรับเปลี่ยนต่อยอดให้เหมาะแก่การดำรงชีพ ความรู้จึงถูกถือหางด้วยเจตจำนงแห่งอำนาจ อำนาจจากชาวสวน ชาวนา คนทำมาหากิน ความรู้จึงหลากหลาย เรื่องเล่าเล็กแต่ละชุดความรู้ จึงหมายถึงอำนาจที่ยึดโยงเป็นโครงข่ายวาทกรรมระบบการศึกษาแบบจารีตซึ่งเป็นคุณลักษณะของยุคสมัยการศึกษาจารีต อันเป็นปัจจัยภายในทัศนะการมองโลก และอุดมการณ์ของคนไทยต่อระบบการศึกษาแบบจารีต ขณะที่บางส่วนของสังคมอยากปรับเปลี่ยนไปสู่อุดมการณ์และโลกทัศน์ใหม่อันเป็นผลมาจากสภาพการบริโภคนิยม และการเมืองในลักษณะแสวงหาอาณานิคมจากต่างถิ่น อาจยอมรับได้ว่าวาทกรรมการกลายเป็นการค้า อำนาจ ประวัติศาสตร์ในแง่ความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง จะหมายถึงยุคสมัยที่ดับลงและเกิดการค้าสมัยใหม่ อำนาจสมัยใหม่ และประวัติศาสตร์สมัยใหม่ ที่ถือหางโดยประเทศเจ้าของวาทกรรมหลักจากซีกโลกตะวันตก และพยายามสถาปนาความสัมพันธ์เชิงอำนาจ เพื่อสร้างราคาคุณค่าสัมพัทธ์ระหว่างสินค้าบริโภค อุปโภค และอัตลักษณ์ต่างถิ่นเฉพาะอย่างยิ่งวาทกรรมสัมพัทธ์ด้านการค้า อำนาจ ประวัติศาสตร์ พงุ์โจมตีต่อพิธีกรรม วัฒนธรรม ความรู้ไทยทั้งโบราณและสมัยใหม่ที่ไทยคิดสร้างได้เอง ภาวะการจัดตั้งอุดมการณ์และโลกทัศน์สมัยใหม่จึงเป็นสิ่งที่ยากจะหลีกเลี่ยงหรือพ้นจากโครงข่ายการค้า อำนาจ และประวัติศาสตร์แบบทันสมัย

ระบบการศึกษาแบบจารีต ซึ่งมีพิธีกรรมและวัฒนธรรมการศึกษาแบบดั้งเดิม ความรู้แบบดั้งเดิม เริ่มถูกกระทำด้วยกระบวนการครอบงำ (hegemonic process) กระบวนการเหล่านี้พยายามไปถึงปลายทางอันจะเกิดผลสุดท้ายทางด้านกระบวนการการสร้างความต่างและกลุ่มนอกมาตรฐานการสร้างความแปลกแยกของคนไปจากระบบการทำมาหากินแบบยังชีพ พร้อมการเข้าแทนที่ด้วยความเหนือกว่าของความทันสมัยทุกมิติ และมาตรฐานสังคมใหม่ ในรูปของความรู้ชุดต่างๆ การผลิตวาทกรรมแบบระบบการศึกษาสมัยใหม่ จึงมากมาย การศึกษานี้เองที่เป็นการเริ่มการเปลี่ยนยุคสมัยโดยเผยได้จากสัญญาณหลายอย่างถูกสร้างขึ้น เพื่อให้คนมองภาษาในแง่การกระทำอย่างใหม่ หรือมีเหตุการณ์อย่างใหม่เพื่อให้ความหมายใหม่ไปบดบังความหมายดั้งเดิม ชุดวาทกรรมใหม่ที่แสดงเหตุผล ความจริงและนำไปสู่การเป็นอัตลักษณ์ใหม่อาจจะเขียนว่า "ตะวันตก-ไทย" จะบังเกิดขึ้น การประกาศอัตลักษณ์สากล เนืออัตลักษณ์ไทย ชาวนา ชาวบ้าน คนทำมาหากินคนบ้านนอกคอกนา ประกาศความรู้พันธุ์ทางบางชุดจะถือว่าดีเหมาะ แต่บางชุดก็แฝงอำนาจการไม่แยแสต่อประโยชน์

ดั้งเดิม เพราะอิทธิพล "เทคนิคต่างหูต่างคู่" (binary-polarization technique) ถ้าเปรียบเทียบเทคนิคต่างหูต่างคู่จากทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ชาวสวนเป็นนาถ ความรู้เป็นไข และตะวันตกเป็นนกอินทรี จะเห็นความสัมพันธ์ของระบบการศึกษาในแบบจารีตไทยเป็นแบบนาคกับไข คือใช้การดูแลกัน แต่การปรับเปลี่ยนยุคสมัยก็ต้องมีนาคกับนกอินทรี แต่ที่ยิ่งไปกว่านั้นหรือกำลังจะเผยให้เห็นอำนาจที่จะมาแบบแยบยลในระบบการศึกษาศัยใหม่ อันเสมือนของการแปลงโฉมกรงเล็บนกอินทรีให้กับสิ่งสวยงามในรูปของความรู้ ความเจริญ หรือเทคนิคใหม่ๆ ซึ่งการสถาปนามาตรฐานสูงต่ำแบบพื้นดิน พื้นน้ำ หรือยอดเขา หุบเหว จะต้องอาศัยความรู้ ความจริง รองรับด้วยอำนาจ ถ้าเปรียบกับพราน ก็จะหมายถึงผู้ล่าประจำปริมณฑล พื้นดินได้แก่นายพรานล่าสัตว์ พื้นน้ำได้แก่ชาวประมง ทั้งหมดถูกให้สัญญาและเป็นมายาการ ความพยายามสถาปนาระบบการศึกษาศัยใหม่ เริ่มต้นในระบบอวาทกรรมแบบเดียวกัน คือพยายามสถาปนามาตรฐานการศึกษาศัยใหม่ให้สูงกว่ามาตรฐานความรู้ดั้งเดิมของไทย โดยให้มายาการ หรืออุบายในวาทกรรมที่มาในรูปแบบต่างๆ การจะได้เห็นอำนาจอำพรางภายในการศึกษาศัยใหม่จึงจะต้องถูกรื้อถอนทางวาทกรรมการศึกษาศัยใหม่ ในวงศาวิทยาว่าด้วยระบบการศึกษาไทย ความรู้จึงมิได้หมายถึงเพียงสิ่งที่สร้างความรู้ความเข้าใจให้แก่คน แต่ "ความรู้" กลายเป็นสิ่งที่ต้องมีสร้าง การชว่งชิง การเบียดขับระหว่างความรู้จากต่างวาทกรรม ความรู้กลายเป็นจุดพลิกผัน จุดตัดประวัติศาสตร์ระบบการศึกษาไทย และแน่นอนมากการเบียดขับความรู้แต่ละชุดจะต้องเกิดจากการอาศัยปฏิบัติการของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

ในด้านการเมืองการปกครอง รัฐประชาชาติสมัยใหม่ได้ถูกเลือกเป็นเส้นทางเดินสำหรับการเมืองการปกครองไทย แบบความคิดที่เปลี่ยนแปลงการปกครอง เริ่มในสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งพระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ไทยองค์แรกที่ยอมรับวัฒนธรรมตะวันตก เนื่องจากก่อนที่พระองค์จะครองราชย์ทรงผนวชอยู่และได้ศึกษาภาษาอังกฤษอย่างแตกฉาน ทำให้พระองค์เห็นดีด้วยกับอารยธรรมตะวันตก (วุฒิชัย ภัทรวฒนาภรณ์. 2540 : 10) ตราบถึงรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 มีการปรับปรุงการปกครองประเทศขนานใหญ่ และมีการตราพระราชบัญญัติประถมศึกษา หมายความว่ารัฐเริ่มจัดการศึกษา ซึ่งก็แสดงว่ารัฐมีเงินมากกว่าภาคเอกชน จึงลงมือเป็นเจ้าของจัดการศึกษาให้ และการจัดการศึกษาแม้จะสร้างความรู้ แต่ก็เป็นการไปรับภาระหน้าที่การศึกษาในวิถีชีวิตมาจัดโดยรัฐ รัฐจึงแทรกแซงภาคเอกชนอย่างเต็มที่ เอกชนคล่องตัวมากขึ้น แนวโน้มการคืนระบบการศึกษาให้แก่ภาคเอกชนจึงมีมากขึ้น ความคล่องตัวมากกว่าภาคเอกชน เห็นได้จากการจัดการศึกษาในระดับวิทยาลัย เอกชน กับมหาวิทยาลัยเอกชนที่มีจำนวนมากขึ้นอย่างมาก รัฐจึงควรปรับเปลี่ยนอุดมการณ์ จากนโยบายไปสู่การหนุนให้เอกชน ประชาสังคม ชุมชนเติบโตด้วยความรู้และงบประมาณของตัวเองทั้งฝ่ายข้าราชการช่วยอำนวยความสะดวกให้อีกทางหนึ่ง คงจะกลับไปสู่ยุคการจัดการศึกษา ในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ฝ่ายราชการเป็นพระเอกและสำคัญที่สุดฝ่ายเดียวคงยากแล้ว คงมิได้ถึงต้องให้เกิดระบบ

การ “ซื้อเสียง” แบบในระบบการเมือง การเลือกตั้ง เพราะถ้าระบบการศึกษาถึงขั้นมีการ “ซื้อการศึกษา” แล้วมิติทางด้านอุดมการณ์แบบโลกทัศน์จะต้องพลิกและคิดกันใหม่หมด

ระบบการศึกษาสมัยใหม่ ในตัวระบบเร่งให้ปลูกฝังอุดมการณ์โลกทัศน์สมัยใหม่จำนวนมาก รวมถึงอุดมการณ์โลกทัศน์ดั้งเดิม วาทกรรมดั้งเดิมก็ยังพอมีลมหายใจ การได้รับการปลูกฝัง อาทิ ค่านิยมดั้งเดิมทางด้านอำนาจ โดยการให้เด็กเคารพเชื่อฟัง “ผู้ใหญ่” ผู้มีอำนาจการให้ความสำคัญแก่เครือญาติ พรรคพวกมากกว่าคนภายนอก ความรู้จากระบบการศึกษาแบบจารีตด้วยการสอนถ่ายทอดแบบพ่อสอนลูก ปู่สอนหลาน ยึดติดเกาะเกี่ยวกับสายเลือด บ้าน สวนเป็นอย่างยิ่ง แยกออกจากกันไม่ได้ การทำสวนทำนาจึงเป็นวิชาความรู้ของทั้งบ้าน ทั้งตระกูลภายหลังการเข้ามาของระบบการศึกษาทันสมัยโดยชาติทางยุโรป และอเมริกา นอกจากจะนำให้ชาติพ้นภัยการล่าอาณานิคมแล้ว ความรู้เหล่านั้นยังทำให้รัฐชาติเจริญ ศิวิไลซ์ อย่างมาก แต่สิ่งแฝงมากับการพัฒนาระบบการศึกษาโดยความรู้สมัยใหม่ ได้แก่ เจตจำนงที่แฝงอยู่ภายใต้ความรู้ตะวันตกเหล่านั้น ได้มีส่วนเบียดขับ จัดชั้นความรู้ดั้งเดิมของไทยเป็นอันมาก ความรู้ของชาวบ้านไทยเคยสะสมมาและใช้ความรู้เหล่านั้นแก่ลูกหลาน ได้ถูกความรู้ตะวันตกขยายสร้างรอยร้าว รอยแยกขึ้นในความรู้ดั้งเดิม เกิดเป็นกลุ่มคนผู้มีการศึกษากับกลุ่มคนผู้ไร้การศึกษา ครั้งนี้นับเป็นความแตกร้าวระหว่างกลุ่มคนในชุมชนครั้งสำคัญ เพราะกลุ่มคนผู้ได้รับการตีตราว่า “ผู้ไม่มีการศึกษา” จะจดจำไปตราบนานวันสืบลม และโชคยังเข้าข้างรัฐชาติไทยเพราะชุมชนมีอัตลักษณ์ในยุคก่อนอิทธิพลระบบการศึกษาแบบทันสมัยเกาะกลุ่มเหนียวแน่น จึงไม่ถึงกับทำให้เกิดภาวะแตกแยกทางอุดมการณ์ และเกิดความรุนแรงโดยตรงทันที หากแต่อิทธิพลระบบการศึกษาสมัยใหม่ ก็ได้้นำความรุนแรงเชิงโครงสร้างให้แก่คนในชุมชนโดยเฉพาะคนจน คนไม่มีที่ดินทำกิน จุดตั้งต้นจากทุนติดลบ ทำให้ยากที่ให้ลูกหลานเข้าเรียนได้ปกติสุขเช่นคนชั้นนำของสังคม การพึ่งพาความรู้ เทคโนโลยีจากต่างชาติมากขึ้นอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนของปลายยุคการศึกษาแบบจารีตยุคสมัยก่อนอิทธิพลมหรรณมความรู้ตะวันตก ทำให้ทุกคนคิดทบทวนและไม่แน่ใจและตั้งคำถามว่าจะดำรงสถานะและผลประโยชน์ของชาติ ของชุมชน โดยก้าวข้ามความเป็นอาณานิคมทางความรู้และเทคโนโลยีของตะวันตกได้อย่างไร

ผลวิฤตจากการติดตั้งโปรแกรมความรู้ตะวันตกไว้ในสมองอย่างน้อยช่วง 100 ปีกว่าทำให้รัฐชาติไทยสามารถแผ่อุดมการณ์ชาติไปสู่ความรับรู้ของคนในสังคมได้อย่างกว้างขวาง และสามารถดำรงสถานะภาพดั้งเดิมของชนชั้นปกครองได้ดี คือตราบบัจจุบันอภิอำนาจทางการเมืองการปกครองก็ยังอยู่ในชีกชนชั้นนำ ชนชั้นนายทุน แต่ที่จะรื้อถอนยิ่งไปกว่านี้ได้แก่การที่ความรู้ตะวันตกสามารถสานต่อ “สื่อ” ถึงความคิด ความรับรู้ของคนส่วนใหญ่ ด้วยกระบวนการครอบงำทางภาษาและวัฒนธรรม อุดมการณ์ โลกทัศน์ตะวันตกจึงข้ามอุดมการณ์ชาติ สามารถผ่านสื่อเข้าสู่คนได้ทันที จากกระบวนการขายสินค้า จากต่างชาติ ตรงกันข้ามระบบการศึกษาโรงเรียนกลับยังต้องทำหน้าที่เสริม

ตอกย้ำอุดมการณ์ความรู้ตะวันตกให้นักศึกษาอีกอย่างมีรูปจับ ซึ่งปรากฏการณ์ตรงนี้เกือบจะถึงขั้นค่อยๆ ปิดฉากประวัติศาสตร์ความรู้ไทย หรือระบบการศึกษาแบบจารีตของไทย

คนรับความรู้แบบจารีตจะพูดเรื่องสวนนาได้ราบรื่น แต่พอพูดตัวบทเกี่ยวกับระบบการศึกษา หรือความรู้ทันสมัยตัวบทจะขาดตอนเป็นช่วงๆ อันตีความได้ว่า ความรู้ ความซาบซึ่งในอุดมการณ์แรก มีมากกว่าอุดมการณ์ที่สอง คืออุดมการณ์การศึกษาสมัยใหม่ ซึ่งนัยยะหนึ่งเป็นระบบการศึกษาของรัฐ (state education) ด้วย นับเป็นโชคที่ความต่างระหว่างอุดมการณ์สองชุดไม่ต่างมาก เหตุสร้างดาวคนละดวงคนรุ่นพ่อแม่แม่จะแบ่งแยกในอุดมการณ์การทำสวนแต่พอยังชีพ ส่วนลูกแว่นแฉะในอุดมการณ์การศึกษาทันสมัย แต่ด้วยความที่ยังต้องพึ่งพิงการเงิน จากพ่อแม่ลูกก็ยังต้องรับฟังข้อเสนอของพ่อแม่บ้าง “เดินตามผู้ใหญ่หมาไม่กัด” ยังเป็นที่พอให้ได้ว่าวาทกรรมการศึกษาสมัยใหม่รัฐไทยยังไม่ถึงกับ อดคิดมีข้อห้ามมากหรือน้อยเกินไป (more-or-less forbidden) เด็กจุ๊ก เด็กเปียในยุคแรกๆ ของการตั้งโรงเรียนที่ไม่ชอบสถาบันสมัยใหม่ ยังหลุดรอดการถูกครอบงำจากการศึกษาในระบบโรงเรียนไปได้ และคนเหล่านี้มามีัดการเรียนรู้การทำมาหากิน และกลายเป็นผู้พูดเป็นตัวบทหลักให้ระบบการศึกษาแบบจารีตในปัจจุบัน คนเหล่านี้จึงเป็นผู้ประกาศอัตลักษณ์ชาวสวนชาวนาโบราณมากกว่า กลายเป็น “แต่งกายตามสากลนิยม ในลักษณะสุภาพ” ตามรัฐนิยมฉบับที่ 10 (ดูใน ณรงค์ พ่วงพิศ.2545 : 34) เวลาชาวสวนชาวนากล่าวถึงตัวบทจำพวกคาถา หรือคำกล่าวตามพิธีกรรมต่างๆ จะพูดได้ไพเราะ คล้องจอง การพูดตามวินัยของไสยศาสตร์ (nonscientific disciplines) พูดมาแต่ระบบความทรงจำ จากการได้ศึกษาในระบบการศึกษาแบบจารีต ยุคสมัยนี้จึงเป็นยุคของสมองส่วนความจำ จึงไม่แปลกเลยเมื่อให้คนไม่ได้เรียนหนังสือพูดตัวบทเกี่ยวกับอาชีพ จะดูปราดเปรื่องกว่าเด็กที่อยู่ในโรงเรียน ซึ่งอาจจะไร้ความคิดในการทำมาหากินไร้ประสบการณ์ตรงที่จะได้เรียนรู้ธรรมชาติ ดิน น้ำ ไม้ สัตว์น้ำ สัตว์ทุ่ง นักศึกษาหลายท่านสมัยใหม่จึงกล่าวว่าการศึกษาก่อนทุกข

เมื่อรับระบบการศึกษาทันสมัย จะต้องอาศัยอุปกรณ์การสอน ยังต้องซื้อมาแต่ภายนอกชุมชน ทั้งเสื้อผ้าชุดนักเรียน รองเท้า เฉพาะอย่างยิ่งความรู้-เทคนิคใหม่ ในชุดคอมพิวเตอร์ ไฟฟ้า อิเล็กทรอนิกส์สถาบันการศึกษา จำเป็นต้องซื้อในวาระรวมของลิขสิทธิ์เจ้าของทรัพย์สินทางปัญญาผู้สร้างความรู้ด้วย ตรงนี้เองคือการพึ่งพิงต่างชาติที่คนมองไม่ออก นี่ก็มาถึง กระบวนการวิ่งไล่กวาดความเจริญจึงหมายถึงการต้องซื้อลิขสิทธิ์ความรู้ เทคโนโลยีต่างชาติมาเป็นเครื่องประกอบกรวิ่งไล่กวาดให้ทันด้วย พอจะพูดได้ว่ายุคแห่งการซื้อ “การศึกษา” หรือ “ซื้อสมองความคิดต่างชาติ” การกลับไปสร้างความรู้ ตามอุดมการณ์ดั้งเดิมในยุคการศึกษาแบบจารีตก่อนรับอิทธิพลการศึกษาทันสมัยกลายเป็นงานสุดยากเย็น (a very difficult task) สู้ตามต่างชาติไปเรื่อยๆ ดูดีกว่าทันสมัยกว่า

กระแสของวาทกรรมการศึกษาทันสมัย จึงติดตั้งที่ตัวสถาบันการศึกษา รวมทั้งสถาบันสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การยวนใจในตัวสาระความรู้ใหม่ เทคนิคใหม่ และภาคปฏิบัติแบบใหม่สุดแบบยล

สาระความรู้เหล่านี้ได้ช่วงชิงทั้งอุดมการณ์ ภาคปฏิบัติการในแง่มิติเวลาและสถานที่ได้อย่างมาก การรับความรู้ ปฏิบัติการความรู้สมัยใหม่ หลายคนพูดถึงคำถามว่าทำให้เสียหายไหม หากไม่เสียหายก็ไม่จำเป็นต้องยืนอยู่ตรงข้ามความรู้นั้น ก็คือเกิดรวบรวมการผนวกรวมเข้าไปอีกชั้นหนึ่งซึ่งควบคู่ไปและเบียดบังความรู้ดั้งเดิม โทณเสียงการศึกษาทันสมัยกลายเป็นเสียงยอदनิยม และโทณเสียงการศึกษาแบบจารีตกลายเป็นเสียงตกร่อง เสียงในประวัติศาสตร์ประตูลงบันการศึกษากลายเป็นประตูยิ่งใหญ่ (great door) ที่คนหลังไหลเดินผ่านเข้าไปสู่ความเจริญ ละทิ้งการทำมาหากิน การกินอยู่อย่างไทยหรือการผลิตอย่างไทย น้ำพริกผักพื้นบ้านน้ำปลาปลาสล่อยเป็นความรู้อาหารแบบพอกอยู่พอกกินที่ยืนปะทะประสานกับอาหารทันสมัย รถอีแต๋นเป็นผลจากการประสมรวม(conjugation)ชุดความรู้ล้มหายใจเบา

กระบวนการสร้างความรู้เพื่อใช้ในระบบการศึกษา

การปลูกฝังให้แก่คนได้โดยผ่านความรู้ ความคิด ใช้การครอบงำทางอุดมการณ์ ในการสืบสวาระบบการศึกษาแบบทันสมัย สิ่งที่ต้องเผยแพร่ได้แก่ระบบการศึกษาสมัยใหม่รับใช้อุดมการณ์ใด ซึ่งดูได้จากภาคปฏิบัติและผ่านนโยบายรัฐทางด้านสังคม การศึกษา นโยบายเป็นสิ่งที่เหนือกว่าโครงสร้างการศึกษา ซึ่งนักการศึกษากำลังสนใจเฉพาะโครงสร้าง การจัดตั้งการแบ่งเขตหรือรวมเขต เป็นเขตเล็ก เขตใหญ่ ซึ่งคนในชุมชนมิได้เรียกร้องเขตการศึกษา ขณะเดียวกันนักการศึกษาทั้งหลายมิได้ให้ความสนใจนโยบายการศึกษา การคิดว่ามีเพียงโครงสร้างองค์กรใหม่ก็เพียงพอแล้ว ที่จะทำให้ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีการศึกษาทันสมัย ก่อนข้างจะเบาบางมาก เพราะการศึกษาทันสมัยมีบางส่วนอ่อนแอมาก ถูกเขี่ย เบียดขับเบาๆ ด้วยอำนาจนอกวาทกรรมการศึกษาอาจล้มลง รัฐจัดการส่งการศึกษาพลศึกษา สุขศึกษา และสังคมศึกษาเข้าชุมชน การลักขโมยทรัพย์สิน ปัญหาต่างๆ ที่ประกาศต้องการเพิ่มผลผลิต เพิ่มรายได้ประชาชาติ การกระจายรายได้ต้องการให้ราคาสินค้าพืชผลมีความสมเหตุสมผล ต้องการให้ประชาชนมีงานทำ ต้องการให้มีสถานศึกษาอย่างเพียงพอ คนทุกคนได้เรียน ซึ่งตัวนโยบายเสมือนตั้งโจทย์ให้เกิดการแก้ปัญหา ถ้าหากมิได้มีการตั้งนโยบายไว้ มิได้ตั้งโจทย์ให้ถูกทิศทาง การก่อรูปของการศึกษาจะเป็นไปอย่างเคลือบคลุมไม่มีจุดเน้น อุดมการณ์ชาติด้านประชาธิปไตยจะเป็นได้ก็ด้วยนโยบายการศึกษาแบบประชาธิปไตย การศึกษาที่เป็นประชาธิปไตยเป็นการศึกษาที่มีความหลากหลาย ลดช่องว่างระหว่างการศึกษาของผู้มีฐานะดี ชนชั้นสูงกับการศึกษาของผู้คนชายขอบระบบการศึกษาสร้างการแตกต่างทางการศึกษามาก ระหว่างคนชั้นสูง คนการเมือง คนชายขอบชนบทไม่เป็นการศึกษาที่เป็นประชาธิปไตยเป็นเพียงทางเลือกที่เปิดโอกาสให้คนเลือกกำหนดชะตาอนาคตของตัวเองได้

การบริโภคเกินความจำเป็นตามลัทธิบริโภคนิยมที่กำลังขยายวาทกรรมครอบคลุมเข้าไปสู่ระบบการศึกษา จุดเหมาะสมที่ควรอยู่ร่วมกับลัทธิดังกล่าวก็ยังมีได้มีการให้ความสนใจ การปล่อยให้ไปตามการทำงานของมือที่มองไม่เห็นของ อדם สมิท (Adam Smith) นักเศรษฐศาสตร์คลาสสิกตั้งแต่ศตวรรษที่ 16-17 ประกอบกับแสนยานุภาพทางความรู้วิทยาศาสตร์ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ทำให้คนไทยต้องตกอยู่ภายใต้วาทกรรมดังกล่าว ซึ่งควรที่จะให้มีการหยิบยกเรียกร้องให้เกิดการเสนอนโยบายอย่างวาทกรรมตะวันตกเหล่านี้ อันจะทำให้ชุมชนเข้มแข็งหันกลับมาพึ่งพาลำแข้งตัวเองบ้างในทางความรู้ เรามีขมิ้นทาตัวกันยุงมาแต่โบราณ แต่ยังมีได้มีใครคิดนโยบายผลิตแป้งฝุ่นผงขมิ้นไทยคนในวงการศึกษาตื่นต้นกับการประกาศเขตการศึกษามากกว่าการประกาศนโยบายการศึกษา เครื่องมือที่สำคัญที่สุดของการสร้างการศึกษาในระบบประชาธิปไตยได้แก่นโยบายจะต้องเป็นนโยบายที่มีให้มีการสร้างระบบการศึกษาที่เกิดช่องว่าง หรือกดทับคนชายขอบ หรือชุมชนชนบทไว้ โดยระบบการคิดควรได้ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดชะตากรรม กำหนดความรู้ การนำความรู้ชนบทมาวิจัยมาใช้บ้าง ในสภาพจริงได้ ต้องสร้างให้ระบบการศึกษารับใช้ชุมชนมากกว่ารับใช้ระบบทุนนิยมข้ามชาติ เราปล่อยให้ระบบการศึกษา ระบบคัดเลือกและปรับปรุงคุณภาพของอุตสาหกรรมให้แก่ภาคอุตสาหกรรมภาคทันสมัย และที่จะได้หันกลับมาสร้างระบบการศึกษาที่ให้โอกาสการได้เข้าไปสู่การทำงานในชุมชน มากกว่าการนำเอาแรงงานชาวบ้านราคาถูกไปใช้ผลิตในระบบการตลาด แต่ถ้าจะเลือกเดินสายบริโภคนิยม ทุนนิยมยังจะทำอย่างไรที่จะให้คนรู้เท่าทัน รู้ตั้งคำถาม ไม่มีความแตกต่างทางด้านความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภค การสะสมทุนและอำนาจทางการเมืองในชุมชน

ระบบการศึกษาสมัยใหม่ พยายามสร้างคนให้มีอำนาจในแบบอำนาจการบริโภคมากขึ้น คือชวนใจให้เกิดการตัดสินใจบริโภคมากขึ้นกว่าการลงมือผลิต หรือสร้างสรรค์ด้วยตนเอง เพราะดูง่ายกว่า ระบบการศึกษาสมัยใหม่ จึงทำหน้าที่เป็นเครื่อง "จูงใจ" คนไว้ในโครงข่ายวาทกรรมความทันสมัย ชุดความรู้จึงทำหน้าที่ผลิตซ้ำและเป็นเครื่องจูงใจคนไว้ในกรอบบริโภคนิยม อำนาจนิยมอย่างมีเจตจำนง

อุดมการณ์แบบดั้งเดิมได้ถูกกล่อมเกลามาโดยวิถีชีวิตการทำมาหากินควบคู่กับการใช้อุดมการณ์สร้างให้เกิดการก่อรูปของการจัดระเบียบสรรพสิ่งเพื่อควมมีชื่อแปรรูปของสังคม โดยผู้นำค่อนข้างจะมีอำนาจ ชี้นำ คน ลักษณะการเชื่อฟังผู้นำจึงเกิดจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบไม่เท่าเทียมกัน ทั้งนี้การใช้อำนาจของผู้นำ "คนโต" นั้น แม้จะมีอภิอำนาจเหนือลูกบ้าน แต่ให้ความอุปถัมภ์ดูแลปัจจัยการดำรงชีพการจัดการทรัพยากรเช่นน้ำ ถ้าคนไม่มีที่ทำกินผู้นำจะให้ญาติ คนช่วยดูแล ทางซีกอารามจะช่วยค้ำจุน และคนในชุมชนต่างช่วยกันทำงาน หรือให้สิทธิในการเก็บหาผัก อาหารที่หล่นจากต้นผลไม่ไปทำกับข้าวอยู่กินได้ องค์ผู้มีอำนาจจึงมีเจตจำนงการใช้อำนาจหลายสถาบัน ทั้งวัด และบ้านคนมีที่

ทำกิน โครงข่ายอำนาจจึงเกิดการใช้ในแบบสร้างสรรค์ หมายความว่า อำนาจได้ผลิตให้กลายเป็นผู้ได้ปกครอง กลายเป็นคนในชุมชน โดยมีได้ใช้อำนาจเพื่อสร้างวินัยไปกดบังคับของจำ "ร่างกาย" ของลูกบ้านหรือคนชาวสวน ในยุคสมัยตั้งแต่มีการเลือกตั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้านแล้ว อำนาจรัฐส่วนกลางได้ใช้กลไกการปกครองเหล่านี้เข้ากระทำการในเชิงการเมืองเรื่องร่างกายมากขึ้น มีระบบให้แจ้งการเกิดให้ได้ รับใบสูติบัตร จากบ้านกำนัน หรือแจ้งการเสียชีวิต ขอรับใบมรณบัตรจากทางการ อำนาจรัฐได้เข้ากระทำการผ่านระบบชีววิทยาของวิถีชีวิตในชุมชน ตั้งแต่การเกิด การมีระดับสุขภาพตั้งแต่ดีถึงป่วย และ การตายด้วยกระบวนการใช้กฎหมาย กฎเกณฑ์ที่รัฐส่วนกลางกำหนดทั้งระบบการเมืองเรื่องร่างกาย ที่รัฐใช้ในระบบการศึกษาได้แก่เรื่องของวินัย เพื่อจัดระเบียบทาง "ร่างกาย" ของนักเรียน การรับรู้เรื่องของการเกณฑ์คนเข้าเรียนหรือให้พ้นจากการเรียนด้วยการใช้กฎหมายการศึกษาภาคบังคับ กระทำในเชิงของระดับอายุคน อันเป็นระบบชีวะ ของการดำรงชีพคน เห็นได้ว่าการเข้าปฏิบัติการอุดมการณ์รัฐต่อร่างกายและวิถีชีวิตคน ได้กระทำผ่านทั้งสถาบันการปกครองและสถาบันการศึกษา ทั้งสองสถาบันเป็นอย่างน้อยต่างทำงานให้แก่องค์อภิอำนาจรัฐ และมีความแยกย่อย คนในยุคดั้งเดิมที่เคยจำวันเกิด แบบลูกคนไหนเกิดในปีน้ำท่วมใหญ่ คงอ้างอิงไม่ได้ ต้องมีระบบการตรวจสอบ บันทึกลงในแฟ้มทะเบียนปกครอง ซึ่งทำตั้งแต่สูติบัตรดังกล่าว

สาระอุดมการณ์รัฐก่อให้เกิดการใช้อำนาจ และอำนาจค่อยๆ สร้างสรรค์ให้เกิดเป็นวัฒนธรรม และสร้างประวัติศาสตร์ให้แก่คน เด็กๆ ชาวบ้านเมื่อถูกเกณฑ์เข้าเรียน พวกเด็กจะได้รับ การกล่อมเกล่าอุดมการณ์ที่รัฐประสงค์แม้จะเป็นอุดมการณ์ที่แฝงด้วยอำนาจจากการปกครองหรือ ความรู้ต่างชาติ จนเด็กๆ เริ่มต้นชินกับความรู้นี้ใหม่ที่เหมือนความรู้จากบ้าน ค่อยๆ สืบความรู้แบบดั้งเดิม และเมื่อเด็กสำเร็จจากโรงเรียนแล้วก็จะเป็นคนรับความรู้ใหม่เต็มตัว อันเป็นแนวประวัติศาสตร์ที่ต่างจากคนไม่ได้เรียนอย่างมาก ประวัติศาสตร์ของคนต่างไป ย่อมทำให้ประวัติศาสตร์ชุมชนแปรเปลี่ยนไปอีกยุคสมัยหนึ่ง

ในยุคการศึกษาแบบจารีต การศึกษาเป็นสิ่งที่กำหนดหลักสูตรกิจกรรมที่คนจะเรียนรู้หรือฝึกปฏิบัติ แต่ในยุคการศึกษาที่ได้รับอิทธิพลจากความทันสมัย หลักสูตร กิจกรรม จะเป็นเครื่องมือกำหนดการศึกษาจุดพลิกผันตรงนี้สำคัญมาก และนักการศึกษาไม่ทะเลาะอย่างชาวบ้าน เพราะในยุคการศึกษาแบบจารีต การศึกษาเป็นเครื่องมือกำหนดการเรียนรู้ได้ในชีวิตคน กิจกรรมจึงหลากหลายแตกต่างตามชุดธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และล้อเล่นกับเกมสกับปัญหาต่างๆ ได้อย่างทันทีทันปัญหา และคนได้สร้างสรรค์อย่างมาก อย่างน้อยในภาคพื้น พื้นบ้าน ต่างรับรู้ในภูมิปัญญาไทยดั้งเดิมว่าเก่งกล้าสามารถ แต่เมื่อจัดการศึกษาในยุคการศึกษาแบบสมัยใหม่ ด้วยความที่มีการลอกเงียบเยียบ ถ้ายแบบ ความรู้เรื่องระบบการศึกษาจากตะวันตก แต่ถ้ายมาแบบลดทอน ติดๆ บางส่วน หายไปบางส่วนทำให้เกิดหลักสูตรการศึกษาพันธุ์ทางแบบต่างๆ และสำคัญไยไปกว่านั้น ให้ใช้หลักสูตร

การศึกษาเป็นตัวนำ "การศึกษา" ตรงนี้ คน หรือ ครู จึงหลงทิศทางไปอย่างมาก เพราะตัวหลักสูตร กิจกรรม ไม่ได้สร้างให้เกิดการก่อรูปการศึกษาการรับใช้ในวิถีชีวิตการทำมาหากิน แต่เป็นเครื่องมือในการดำรงรักษาอุดมการณ์การศึกษาในแบบที่หลักสูตรวางเป้าหมายไว้ หรือรับใช้เพื่ออุดมการณ์แบบหนึ่งจากนอกชุมชนเท่านั้น

การรับอุดมการณ์ตะวันตกกำหนดผ่านหลักสูตรการศึกษา และระบบการศึกษาสมัยใหม่ทำให้เกิดการกำหนดจารีตประวัติดิศาสตร์ และครอบงำหลักการอุดมการณ์แบบใหม่ให้แก่คน อุดมการณ์จะพาคนให้ก้าวไปที่ไหน บทเรียนจากการจัดการศึกษาในช่วงเกือบ 100 กว่าปีตั้งแต่กำเนิดโรงเรียนในชุมชน คงพอตอบได้ คนต้องการไปสู่ "ความเจริญ" และ "ความเป็นส่วนตัว" ซึ่งเสมือนคนแตกแยกร่วมมือแบบแข่งขันการไปสู่ความเจริญจึงต้องอาศัยการแข่งขันเชิงการศึกษา และให้คนเรียนตามลำพังตามอัตภาพทั้งในทางสติปัญญาและเครื่องช่วยส่งเสริมการสร้างสติปัญญา ระบบการสอบแข่งขันการจัดลำดับคนจึงถูกนำมาใช้ เพื่อให้ความชอบธรรมแก่คนส่วนน้อยที่จะเข้าไปใช้ทรัพยากรของส่วนรวม พ่อแม่ ที่แปรสภาพเป็นผู้ปกครอง จะช่วยส่งเสริมปัจจัยให้ทุกสิ่งขอให้ลูกได้เรียนมีตำแหน่งแห่งที่ทางสังคม การเมือง การศึกษา ถ่ายทอดเป็นมรดก มอบให้คนในสายเลือดได้ เชื้อการพูด การเห็นเป็นจริงในความรู้ จะได้กลายเป็น "ความจริง" เจริญไปได้ จึงเป็นการเริ่มอุดมการณ์สู่วาทกรรมโลกในอุดมคติ (utopian discourse) การมุ่งสู่การศึกษาทันสมัยและการศึกษาเฉพาะเรื่อง ไร่นาจึงถูกขายเปลี่ยนมือไปสู่กลุ่มที่มีอำนาจทุนเหนือกว่า คนเข้าเมืองแล้วเมื่อเรียนแล้วไม่ได้งานจะกลับชุมชน อาจไปแบบสภาพไร้ที่ดินทำกินเพราะขายไปแล้ว ภาวะล่มสลายทางความฝันจึงเกิดขึ้น (dystopian discourse) ความต่าง ความแปลกแยก จึงค่อยๆ เกิดขึ้น และมีการศึกษาเป็นตัวเร่งให้เกิดการก่อรูปดังกล่าว และขณะเดียวกัน คนที่ปรับความคิด ความรับรู้ หรือสนองต่ออุดมการณ์ชุดใหม่ได้ กลุ่มนี้จะพยายามกระทำกิจกรรมในแบบโลกทัศน์ดั้งเดิมที่อยู่เพื่อการอนุรักษ์แบบแช่แข็ง เป็นกลุ่มที่โหยหาอดีต อันไม่มีวันหวนกลับนั้น ทั้งสองกลุ่มล้วนสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบใหม่ต่อคน ต่อธรรมชาติ และต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ

ระบบการศึกษาแบบสมัยใหม่ได้ก่อรูปมาแต่ศาสตร์ ซึ่งตัวศาสตร์ได้สร้างชุดความรู้ เหตุผล ในแบบให้คนไปค้นพบ แล้วนำมาใช้ การไปค้นพบจึงสร้างชุดความรู้ เทคนิคทันสมัยนานาประการ ผลที่เกิดขึ้นได้แก่การที่คนมีความสะดวกสบายมากขึ้น และมีความเป็นสังคมอุตสาหกรรมมากขึ้นและที่สำคัญอุตสาหกรรมได้ผลิตความเป็นปัจเจกชนมากขึ้น ตัวระบบสายพาน คนต่างยืนทำงานในพื้นที่ในขั้นตอนของตนมีความเป็นส่วนตัวของคนนั้น ยากที่จะไปช่วยกันในเวลาเดียวกันซึ่งคนชั้นนำ และผู้นำในระดับรัฐ ระดับชุมชนส่วนหนึ่งพยายามรักษาสภาพดั้งเดิมของตนไว้ ไม่ให้เกิดการสร้างความรู้จากกลุ่มแรงงาน หรือคนชายขอบในระยะต้นๆ นั้นจากความช่วยเหลือของสถาบันหลัก คือศาสนา และสถาบันการศึกษาได้ทำหน้าที่เผยแพร่ และตอกย้ำอุดมการณ์ต่างๆ ของทางการเมืองและทาง

สังคม ผ่านตัวบท หลักสูตรรวมทั้งสถาบันสื่อได้ถ่ายทอดอุดมการณ์อุตสาหกรรม ทำผ่านกระบวนการปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวันแบบใหม่

ความเป็นปัจเจกชนได้ทำตั้งแต่คนอยู่ในโรงเรียน คนจึงไม่ต้องรับรู้หน้าที่ของคนอื่น แต่ต้องทำหน้าที่ของตนให้ได้ พ่อแม่ก็ไม่ต้องรับรู้ การทำหน้าที่ในโรงงานของลูก ทุกทีมีความเป็นส่วนตัวมากขึ้น ตรงนี้ส่งผลต่อคนดั้งเดิม ความรู้ต้นทุนดั้งเดิมอย่างมาก การไม่ต้องรู้หน้าที่ของกันหรือของคนในครอบครัว ทำหน้าที่เฉพาะได้รับมอบหมาย ระบบความสัมพันธ์ของคนก็ขาดหายไป องค์การบูรณาการทางสังคมยังไม่เกิด โครงสร้างใหม่จึงยื่นทะมึนกดปัจเจกชนได้อย่างมั่นคง และหยั่งรากลึกในสังคม แม้โอกาสที่เกิดขึ้นมาเป็นลูกสาวจะถูกส่งเรียนต่อในระดับพันกนต์บังคับคือในระดับมัธยมศึกษา ย่อมมีน้อยกว่าถ้าเกิดมาเป็นลูกผู้ชาย(กฤตยา อาชวนิจกุล ; ลินดา วิลเลียมส์และณภรณ์ หนะวานนท์.2537 : 88) ส่วนเกินค่อยๆ ถูกดูดไปมากขึ้นๆ โชคชะตาของคนรับจ้างจึงรอเวลา เวลาที่จะพ้นงาน เพราะถ้าเปลี่ยนงานทันทียากที่จะมีชีวิตในระบบทุน ระบบการศึกษาแบบสมัยใหม่ จึงต้องรองรับส่วนนี้อย่างยิ่ง แต่ด้วยตัวกฎเกณฑ์ทำให้คนงานหญิงมีงานคนยากที่จะศึกษาหาความรู้ เพื่อกลับเข้าไปสู่องค์กรใหม่เพื่อทำงาน ในชุมชนจึงมีแรงงานที่เดินทางกลับจากสถานที่ทำงานกรุงเทพฯ หรือเมืองใหญ่บางส่วนกลับบ้านมาอยู่กับ "วาสนา" ดั้งเดิมของชาวสวนชาวนา ยุคการศึกษาสมัยใหม่แทบจะเรียกว่าเป็นมายายยุคการศึกษาสมัยใหม่ที่ยิ่งใหญ่ เพราะเด็กยังรู้ว่าไปโรงเรียนดีแน่นอน ทั้งที่อำนาจโรงเรียนสร้างความไร้สมดุให้คนตั้งแต่ต้น อาทิ เด็กชายกับเด็กหญิง ลูกคนที่ฐานะต่างกัน เป็นต้น

การดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยได้เกิดขึ้นภายใต้การสร้างความรู้ความจริงหลายชุด แต่ละชุดวาทกรรมได้เคยทรงอำนาจ และเป็นไปตามระบอบวาทกรรม การทรงอำนาจของวาทกรรม หมายถึง ชุดความรู้ ความจริงชุดนั้นได้ถูกสร้าง และนำไปใช้จัดระเบียบแห่งสรรพสิ่งภายในสังคม ซึ่งเป็นการจัดระเบียบความคิด จากเดิมที่คนมีโลกทัศน์และแนวคิดอยู่ก่อนแล้วเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ ความคิดไปสู่โลกทัศน์ใหม่ อันรวมถึงการเปลี่ยนแปลงการรับรู้ การเปลี่ยนแปลงความเข้าใจ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงความหมาย ความรู้ ด้วยระบอบวาทกรรม ในแนวของวงศาวิทยา ฟูโก เห็นว่ามี 3 ระบบ ได้แก่ ระบบของการให้ความสำคัญแก่วาทกรรม ระบบของการควบคุมและจำกัดของวาทกรรม และหลักการกลั่นกรองตัวผู้พูด และในการสืบสาววาทกรรมนั้นควรที่จะพิจารณาการก่อรูปของวาทกรรม (discursive formations) ซึ่งเป็นงานหรือปฏิบัติการของช่วงเวลาของประวัติศาสตร์ ปฏิบัติการนี้จัดการกับความคิดหรือแนวคิด และผลิตตัวความรู้ เพื่อรองรับอุดมการณ์ของวาทกรรม ซึ่งล้วนเป็นไปตามเจตจำนงขององค์ประธาน หรือผู้ต้องการครอบครองความเป็นเจ้า ให้คนในสังคมมีอุดมการณ์เป็นไปตามผู้นำหรือรัฐเห็นว่าเหมาะสมในยุคสมัยนั้น ในส่วนของผู้นำหรือฝ่ายรัฐหาได้ปราศจากโลกทัศน์ดั้งเดิม คนคงได้รับการปลูกสร้างโลกทัศน์มาก่อนหน้าแล้ว แต่ด้วยเจตจำนงอย่างใหม่จึงได้นำอุดมการณ์ใหม่นั้นเข้าทำการครอบงำสังคม ทั้งในฝ่ายประชา-สังคม ซึ่งคนในสังคม

และปัจเจกชนล้วนมีโลกทัศน์ดั้งเดิมอยู่แล้ว การได้รับการปลูกฝังอุดมการณ์ใหม่ของรัฐ จึงต้องทำผ่านระบอบวาทกรรม โลกทัศน์ใหม่จึงจะเป็นจริงอยู่ในระบบแนวคิดของทั้งผู้นำหรือรัฐกับภาคประชาสังคม

ประวัติศาสตร์แนวพัฒนาเส้นตรงจึงมีอาจเผยให้เห็นกระบวนการสร้างและสถาปนาความรู้ว่ามีความแยบยลเพียงใด และชุดความรู้ต่าง ๆ ของดั้งเดิมมีอยู่แล้ว มีระบบการศึกษาดั้งเดิมอยู่แล้ว การอธิบายแต่เพียงการรับความรู้จากประเทศแถบตะวันตก อันถือเป็นปัจจัยภายนอกประเทศ จะขาดมิติระบบการศึกษาในประเทศอันหมายรวมถึง ชุดความรู้ที่รองรับอุดมการณ์ดั้งเดิมของไทยด้วย บางชุดความรู้ดั้งเดิมหรือแสงหมดความสำคัญ ความหมายลงบางชุดยังมีอำนาจอยู่ และอยู่ในสภาพความรู้ที่ถูกกดทับ บางชุดเกิดการแปรเปลี่ยนความหมาย ผสมผสานต่อยอดกับชุดความรู้ใหม่ที่คนไทยสร้างขึ้นเองหรือต่างชาตีสสร้างขึ้น กลายเป็นชุดความรู้พันธุ์ทาง ซึ่งการสืบสาวชุดความรู้ และระบบการศึกษาไทยจะทำให้เห็นภาพที่ทับซ้อนกันอยู่ของวาทกรรมหลายวาทกรรม อันหมายถึงว่าหากสามารถคลี่ภาพระบบการศึกษาได้มากเท่าไร ก็จะทำให้รู้เท่าทันอำนาจและความรู้ที่อยู่เบื้องลึกของวาทกรรมนั้นได้ อันเป็นการรื้อถอนระบบการศึกษา ถอดรหัสการศึกษาในแนววงศาวิทยา

การฉายภาพของระบบการศึกษา พิจารณาในชุดความคิดอุดมการณ์หลักของสังคม จะเห็นโลกทัศน์ของคน รวมทั้งความเปลี่ยนแปลงทางโลกทัศน์ทั้งของผู้นำและชนชั้นถูกปกครองในสังคม ซึ่งไม่แปลกเลยที่จะเห็นการพูด การใช้ภาษา ของผู้นำรัฐ ผู้นำการศึกษาและคนในสังคมแตกต่างกันมากมาย เป็นความต่างที่ออกมาจากทั้งซีกของคนที่มีโลกทัศน์ที่อยู่ในอำนาจซีกครอบงำสังคม กับคนที่เป็นอื่นในสังคม ซึ่งได้แก่ชาวบ้าน ชาวนา คนเหล่านั้นต่างมีโลกทัศน์ของตน ซึ่งกำลังทำกิจกรรมในวิถีชีวิตทำมาหากินโดยใช้ชุดความรู้ดั้งเดิม ภายใต้กรอบโครงสร้าง และวาทกรรมปัจจุบัน ความหมายของปัจจุบันในยุคเศรษฐกิจทุนนิยม และการเมืองประชาธิปไตย แบบตัวแทนทรงพลังอยู่ ประวัติศาสตร์จึงมีความขาดตอนลง ด้วยการเข้ามาของระบบการศึกษาศสมัยใหม่ และการพิจารณาจากปัจจุบันลงไป จึงเป็นประวัติศาสตร์ปัจจุบัน ที่ไม่ละเลยความเป็นอื่นของคนชาวนา จากภาคปฏิบัติการของการศึกษาศสมัยใหม่ การสิ้นสุดลงของชุดความรู้จึงหมายถึงการเปลี่ยนผ่านยุคสมัย (episteme) ของสังคม คนจึงมีโลกทัศน์ การรับรู้ ความเข้าใจเปลี่ยนแปลงไป แต่ทั้งนี้ชุดความรู้ดั้งเดิมบางชุดก็ยังมีได้ถูกเบียดขับไปจนอวสาน การสร้างความรู้เจตจำนงจึงเป็นการสร้างอำนาจ

การศึกษาแบบทันสมัย : ยุทธศาสตร์การสถาปนาความรู้และการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของคน

การขยายตัวของเศรษฐกิจ ทำให้ความต้องการสินค้าและบริการของคนมีเพิ่มอย่างมากมาย สินค้าทันสมัยจากต่างชาติเข้าสู่ประเทศมากขึ้น พร้อม ๆ กับการปรับตัวทางการปกครองที่กำลังเปลี่ยน

ระบอบการปกครองไปเป็นระบอบประชาธิปไตย จากเดิมปกครองด้วยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ในระยะนี้ผู้ปกครองและนายทุนเจ้าของเครือข่ายการค้า ล้วนมองไปที่ระบบการศึกษา เพราะเป็นระบบย่อยของสังคมระบบหนึ่งที่มีการปลูกฝังอุดมการณ์ของการปกครองและการเศรษฐกิจได้ทันที คือมีผู้เรียนอยู่แล้วภายในโรงเรียน การครอบงำอุดมการณ์ของคน โรงเรียนจึงเป็นกลไกสำคัญ ที่สามารถทำงานได้ทันที ฟูกูเห็นว่ารกรรมาชาติของอุดมการณ์มิใช่ใช้จัดระเบียบคน (Foucault. 1976: 118) ซึ่งระบบโรงเรียนมีทั้งโรงเรียนราษฎร์ และโรงเรียนรัฐใช้ระบบราชการสร้างระบบโรงเรียน ระบบโรงเรียนราษฎร์ เป็นระบบที่ผู้จัดการเป็นเอกชน เป็นนายทุน แต่หลักปรัชญาการจัดการศึกษายังตอบสนองความต้องการของสังคม ส่วนโรงเรียนราชการ ถอดรหัสออกมาจะพบภาพความเป็นระบบราชการทับซ้อนอยู่ในระบบการศึกษาภายในโรงเรียน ซึ่งภาพของระบบราชการ ทำให้เกิดการยึดถือเหตุผลนิยมมากกว่าความเห็นอกเห็นใจ หรือความเป็นเครือญาติหรือการอุปถัมภ์กัน กระแสงานประจำของโรงเรียนถือเป็นงานขององค์กรการศึกษา มีหัวหน้าสถานศึกษาและครูเป็นข้าราชการประจำ งานกำหนดการปฏิบัติโดยกฎหมาย จึงสร้างการจัดการเรียนการสอนของครูว่า "การปฏิบัติราชการ" โรงเรียนแต่ละโรงเรียน มีสำนักงานอาคาร สถานที่ มีพื้นที่บริการเฉพาะหมู่บ้าน หรือ 2 หมู่บ้านต่อโรงเรียน ตัวข้าราชการครูมีการบังคับบัญชาแบบราชการบังคับบัญชาตามลำดับชั้น คุณสมบัติของข้าราชการครูมีคุณสมบัติทางด้านเทคนิคต่าง ๆ ที่เป็นหัวใจได้แก่ หลักการศึกษา วิชาครู การสอนวิชาเอก จิตวิทยาการศึกษา เทคโนโลยีการศึกษา หลักการจัดและประเมินผลการเรียน และมีการฝึกอบรมเป็นการเฉพาะทาง ครูแต่ละคนมีสถานะเป็นคนะทำงาน จึงมีอาจผลิตผู้เรียนคนเดียวได้ แต่คณะครูต้องทำงานสอนในหน้าที่รับผิดชอบ มีการจัดตำแหน่งข้าราชการครู และเจ้าตัวไม่สามารถตั้งตำแหน่งเองได้ ต้องทำในฐานะเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร มีระเบียบบริหาร การตัดสินใจ การสั่งการ กฎระเบียบเกี่ยวกับการศึกษา ระเบียบออกมาเป็นลายลักษณ์อักษรเสมอ

ด้วยการที่ครูทำหน้าที่ปลูกฝังอุดมการณ์รัฐ ซึ่งประกอบด้วยความเลื่อมใสในชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ทำให้วิธีทำงานและครูต้องมีภาคปฏิบัติที่ไปช่วงชิงอุดมการณ์ชุมชนดั้งเดิมโลกทัศน์ของกำนันดั้งเดิมสะท้อนว่าถ้าผู้นำหมู่บ้าน ครูและพระเข้ากันได้ หมู่บ้านนั้นเจริญ เอาใจเอากัน จึงเกิดขึ้น สะท้อนถึงการสถาปนาอุดมการณ์การศึกษาสมัยจารีตได้ราบรื่น หากจะต้องมีกระบวนการสร้างความรู้ใหม่ ปฏิบัติการทางความรู้ชุดใหม่ ต้องเบียดขับความรู้ดั้งเดิมของชุมชนออกไป

ความรู้ดั้งเดิมติดอยู่กับตัวผู้รู้ ได้แก่ ผู้นำหมู่บ้าน ผู้อาวุโส ปราชญ์ชาวบ้าน และยุคการศึกษาแบบจารีต เมื่อราชการมีหมายมาถึงลูกบ้านมักปรึกษาหารือ กับผู้ใหญ่บ้าน พระ ต่อมาเมื่อมีครูชาวบ้านทราบว่า ครูเป็นข้าราชการเมื่อติดขัดในเรื่องตัวบทกฎหมาย การตีความกฎหมายโดยการใช้ปฏิบัติ หนังสือราชการ จึงมาปรึกษาครู ตัวผู้นำ หรือพระ จึงถูกความรู้ชุดใหม่เบียดขับให้ลดความหมาย

ความรู้ด้อยลงและคนราชการมักตีความแคบเพียงความถูก ผิด หรือทำได้ ห้ามปราม มากกว่าชี้ชวนให้ตั้งคำถามต่อกฎระเบียบกับผลต่อวิถีชีวิตทั้งปัจจุบัน อนาคต

ส่วนการทำงานและการบริหารสถานศึกษามักอาศัยกฎเกณฑ์ราชการทำงานมากกว่า การให้ครูมีความเชี่ยวชาญ ชำนาญการแบบที่เรียกว่าเสรีภาพทางวิชาการ การที่ผู้บริหารสร้างความเชี่ยวชาญชำนาญการเพื่อรองรับอุดมการณ์ความเชี่ยวชาญ (profession ideology) ซึ่งอาศัยเทคนิคจากผู้เชี่ยวชาญภายในโรงเรียน ปฏิบัติการพัฒนสถานบันโดยผู้เชี่ยวชาญการปฏิบัติการบริหารโดยกฎหมายรัฐ จึงครองความสำคัญและควบคุมชุมชนตลอดมา อาทิ ยุคการศึกษาภาคบังคับ และพูดถึงประวัติศาสตร์การศึกษา จึงต้องพูดถึงประวัติศาสตร์การศึกษาที่มีศูนย์กลางอยู่ที่รัฐ (state-centered history) ประวัติศาสตร์การศึกษาแนวกระแสหลักจึงต้องบรรจุอุดมการณ์รัฐไว้อย่างครบถ้วน เรื่องเล่าหลักของการบริหารโรงเรียน จึงเป็นเรื่องเล่าระบบการนิเทศ ระวังระไวเกี่ยวกับครู นักเรียน ให้ปฏิบัติตามอุดมการณ์หลักของสังคม แนวคิดหลักการศึกษา วิชาการศึกษา จึงต้องอาศัยความรู้ตะวันตกผ่านระบบฝึกฝนคนจากสถาบันแบบราชการ ให้กับครู จอห์น ดิวอี้ (Dewey) จึงยิ่งใหญ่กว่าความรู้ของครูแบบวิถีชีวิตไทยทุกคน และได้ทำหน้าที่เป็นความรู้หลักมาแล้วชั่วระยะเวลาหนึ่ง อาจพูดได้ว่า อุดมการณ์การศึกษาตามทัศนะของนักปรัชญาและนักการศึกษาตะวันตก อาทิ พลาโต รุสโซ เฟอร์เบส และดิวอี้ ได้รับการสถาปนาเป็นอุดมการณ์หลักในระบบการศึกษาไทย คนเป็นครูจะได้รับการศึกษาตามอุดมการณ์ตะวันตกอย่างเข้มข้น หลักสูตรและตำราของวิชาการศึกษา วิชาชีพครูในบทต้น ๆ ต้องกล่าวถึงอุดมการณ์ การศึกษาและความเป็นครูไทย จึงเป็นเพียงชื่อที่หน้าปกหนังสือ แต่การบรรจุเนื้อหาของผู้สร้างกลับเป็นปรัชญา อุดมการณ์การศึกษาจากทางตะวันตก "ความเป็นครูไทย" จึงเป็นแต่เปลือก แต่สาระที่ครองความเป็นเจ้าได้แก่ปรัชญาอุดมการณ์การศึกษาจากทางตะวันตกเสียส่วนใหญ่ การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์จากการพึ่งพา ร่วมมือกันระหว่างคนในยุคจารีต จึงเปลี่ยนมาเป็นการพึ่งพิงผู้ชำนาญการเฉพาะทาง

ตามความคิดกระแสหลักอุดมการณ์ หมายถึง ชุดของความคิด ความเชื่อ ของกลุ่มคนในชุมชน อันสะท้อนผลประโยชน์ และการกระทำของกลุ่มคนในวิถีชีวิตชาวสวน การมีสถาบันการศึกษา ระบบโรงเรียน จึงเป็นสถาบันใหม่ และทันสมัยในชุมชน แม้ในช่วงแรกการทำงานของสถาบัน จะมีปฏิสัมพันธ์กับทางสถาบันเก่าทางด้านศาสนา บ้าน และสวนโบราณ แต่ภาคปฏิบัติการระบบโรงเรียนเริ่มเข้ามาทำการเบียดขับระบบการศึกษาในวิถีชีวิตให้เกิดความเป็นอื่นในเชิงความรู้ของวิถีชีวิตชาวสวน โรงเรียนเสมือนเป็นกลไกเร่งให้เกิดการแยกชั้นของความรู้ในวิถีชีวิต ให้ตกตะกอนนอนกันไว้ใต้ตม่น้ำของโลกการศึกษา เกิดการจัดชั้นความรู้ และความรู้เชิงศาสตร์เป็นน้ำไลที่ต้องการให้นักเรียนตักตวงความรู้นั้นไปใช้ในชีวิตร เพราะคู่มือเหตุผลมากกว่า โรงเรียนจึงทำหน้าที่ควบคุมวิชาการ วินัย รวมทั้งความรู้ ผ่านภาคปฏิบัติการวาทกรรมการศึกษาทันสมัย หลายความรู้ในท้องถิ่นจึงถูกห้ามพูดถึง

หรือหยิบยกเข้ามาจัดการเรียนการสอนในห้องเรียน เรื่องความรู้การปกครอง ที่มีภาคปฏิบัติการผ่านวาทกรรมการปกครอง ที่อิงแนวพอปครองลูก มีลัทธิพิธีกรรมความเชื่อแบบดั้งเดิม เริ่มเสื่อมถอยลง เพราะความรู้การปกครองทันสมัย ถูกสร้างขึ้นจากวิธีการมองโลก ความคิดและการสร้างภาพตัวแทนของลัทธิการปกครองแบบประชาธิปไตย ซึ่งโรงเรียนก็ต้องทำหน้าที่ปลูกฝังอุดมการณ์การปกครองจากรัฐกำหนด ในระบบเศรษฐกิจอุดมการณ์เศรษฐกิจ แนวทุนนิยม เข้าสู่พื้นที่สังคมไทย ทักษะของนักเศรษฐศาสตร์ ถึงกับสะท้อนไว้ชัดเจนว่า การศึกษาคือการลงทุนอย่างหนึ่งของมนุษย์ เป็นการลงทุนให้แก่เจ้าตัวผู้เรียนก่อนและสังคมจะได้ผลพวงตามมา เพราะเป็นการยกระดับขีดความสามารถ และความเจริญ จวบจนปัจจุบัน การศึกษาในความรู้ของคน คือการลงทุนอย่างแรง อย่างมาก ขยายผลไม่ในสวนได้จึงใช้สนับสนุนเป็นทุนเล่าเรียนให้แก่ลูกอย่างปกติธรรมดา และเกิดโลกทัศน์ใหม่ในแบบแผนความคิดของคน คือ การส่งลูกเรียนดี มีความทันสมัย เป็นสากล ตามความทันสมัย การส่งลูกเรียนให้ได้สูง ๆ ยิ่งดี และถือเป็นสามัญสำนึกของชาวสวนที่มีกำลังทรัพย์ต้องปฏิบัติ แต่ในขณะเดียวกันชาวสวนไม่มีที่ดินทำกิน ได้พยายามรับจ้างทำสวน หาเงินส่งลูกเรียน เป็นกระบวนการวิ่งไล่กวาดอุดมการณ์ การศึกษาสมัยใหม่ โดยอาศัยร่างกาย แรงงานจากคนในแบบอัตลักษณ์ชาวสวนดั้งเดิม อำนาจที่ได้ในตัวลูกผู้สำเร็จการศึกษาจึงเป็นการดูดพลังแรงงานจากแม่ พ่อ ซึ่งภาษาการศึกษาในระบบโรงเรียนลดทอนลงเป็นเพียง "ผู้ปกครองนักเรียน" จากทรัพยากรสวนมาสู่อัตลักษณ์ใหม่ของลูกที่เป็นอัตลักษณ์ทันสมัย เป็นคนสมัยใหม่มีโลกทัศน์ใหม่ หน้าที่การปลูกฝังอุดมการณ์หลักของสังคม จึงได้เป็นภาคปฏิบัติการ และโรงเรียนเป็นกลไกให้แก่อุดมการณ์ทุนนิยม อุดมการณ์การเมืองการปกครองประชาธิปไตย แบบตัวแทนในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 หลักสูตรที่สอนจึงเป็นหลักสูตรผูกขาดแบบต่าง ๆ ตามเนื้อหาสาระความรู้ตะวันตก กับบางเกร็ดของความรู้ไทยศึกษา แต่นานเข้าในไทยศึกษาก็แสดงท่าทีว่าจะกลายเป็นตะวันตกศึกษา หลักสูตรแฝง (hidden curriculum) จึงนิยมกันมากเน้นสิ่งที่สะท้อนออกมา งานสร้างหลักสูตรจึงทำง่าย ๆ เอาตัวมัน มีโลกทัศน์ว่าหากสามารถควบคุมผูกขาดหลักสูตรได้ปานประหนึ่งว่าจะสามารถผลิตนักเรียนตามเจตจำนงใหม่ได้จึงมีการเบียดขับความรู้ไทย ความรู้ในวิถีชีวิตชาวสวนลงไปอยู่ระดับมาตรฐานขั้นต่ำ การกลายเป็นความรู้ที่ถูกกดทับ ความรู้กิจกรรมนอกหลักสูตร แต่แล้วยังมีคนที่มีโลกทัศน์แบบดั้งเดิมพยายามพลิกฟื้นรากเหง้าของความรู้ ความคิดแบบดั้งเดิมที่ขาดตอน หลุดพ้นพรมแดนความรู้สมัยใหม่ไปแล้วกลับมา ในการหลอมรวมระบบการศึกษาทันสมัยกับการศึกษาท้องถิ่น อาทิ กลุ่มแม่บ้านแปรรูปผลไม้ กลุ่มการแพทย์พื้นบ้านและสมุนไพร คนทำงานช่างตีเหล็ก และศูนย์การเรียนรู้สาธิตการเกษตรของนายชอบ เป็นต้น อันเป็นส่วนของการก่อรูปวาทกรรมการศึกษาสมัยใหม่อย่างชัดเจน ด้วยระบอบวาทกรรมการให้สิทธิพิเศษเฉพาะบางคนที่สามารถพูดการศึกษาได้ ทำให้โรงเรียนเป็นสถาบันที่ตอกย้ำ และตรึงอุดมการณ์เศรษฐกิจทุนนิยม และการปกครองระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทนไว้ได้ โรงเรียนจึงมีส่วนสำคัญที่

ปฏิบัติจัดการสร้างระเบียบสังคมใหม่ขึ้น โลกทัศน์ของคนไม่ได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียน จึงมีความต่างอย่างมาก และเป็นอื่นในสายตามุมมองของคนที่มีโลกทัศน์จากระบบโรงเรียน การปะทะประสานจึงเกิดตลอดเวลาในการก่อรูปวาทกรรมการเรียนรู้และวิถีชีวิตชาวสวน คนมีการศึกษาสมัยใหม่จะไม่รู้สึกตัวว่าตัวเองได้รับการครอบงำอุดมการณ์การศึกษาแบบตะวันตก และคนไม่ได้รับการศึกษาไม่รู้ตัวว่าถูกกีดกัน ถูกแบ่งแยกจากอุดมการณ์การศึกษาตะวันตก เพราะการก่อรูปวาทกรรมได้สร้างให้คนรู้สึกเป็นปกติธรรมดาและเป็นไปตามธรรมชาติ

อุดมการณ์แนวศาสตร์ อีกหนึ่งอุดมการณ์หลักที่มาพร้อมกับอุดมการณ์การเมืองการปกครองและทุนนิยมจากตะวันตก ศาสตร์ได้เข้าสู่หลักสูตรวิชาการสาขาต่างๆ และใช้สอนในโรงเรียนในสถาบันการศึกษาทันสมัย รวมทั้งศาสตร์เป็นพื้นฐานของภาคปฏิบัติการในระบบราชการ คู่ตรงข้ามที่เกิดขึ้นจากศาสตร์จึงได้แก่ ไสยศาสตร์ที่อยู่ในโลกทัศน์ของปัจเจกบุคคล ศาสตร์มีฐานของระบบ "เหตุผล" ความขัดแย้งของการมีเหตุผล (rationalized) จึงเกิดกับปัจเจกบุคคล ศาสตร์ทำให้เกิดการขาดตอนของความรู้ของคนชาวสวนเฉพาะอย่างยิ่งการขาดตอนของกระบวนการเรียนรู้ที่ถ่ายทอดแบบพ่อสอนลูก ปู่สอนหลาน โดยความเป็นครอบครัว เครือญาติ ศาสตร์ทำลายระบบเครือญาติ เพราะได้เข้ามาแทรกแซงด้วย "เหตุผล" มากกว่าความเป็นญาติ ที่โรงเรียนแม้พี่กับน้องจะเดินไปโรงเรียนด้วยกัน เข้ากลับเย็น แต่เมื่อเข้าสู่ห้องเรียน จะไม่มีคำว่าญาติ แม้แต่ฝาแฝดพี่น้องก็ต้องใช้ "เหตุผล" ในระบบการศึกษา ต้องจัดลำดับที่ในการสอบคือต้องแข่งขันกัน ไม่มีความเป็นญาติในการเรียนการศึกษาศาสนา ความเป็นญาติเอาไว้ชั้นนอกห้องเรียน ห้องสอบ อุดมการณ์แนวศาสตร์ จึงแฝงไว้ด้วยอำนาจ และเป็นอำนาจแบบชายเป็นใหญ่เสียด้วยคือ มิให้มองความเอื้ออาทร ความรู้ต่าง ๆ ตามแนวศาสตร์ จึงทำหน้าที่จัดระเบียบสรรพสิ่ง ค่อนข้างจะเป็นจุดตัดของความรู้ จากความรู้แบบนอกศาสตร์ นอกเหตุผล อุดมการณ์ศาสนา จึงถูกเบียดขับลงไปเรื่อย ๆ ตามความทรงพลังความเอิกเกริกของอำนาจ ความรู้แนวศาสตร์ และมีหลักฐานชัดเจนว่ามีการนำอุดมการณ์ศาสดามาใช้กำหนดการทำมาหากิน เกิดโลกทัศน์แบบทุนนิยมทำมาหากินเพื่อการค้าขายขึ้นในกิจกรรมของคนเป็นฤทธิ์อำนาจของศาสตร์ในเศรษฐกิจศาสตร์ การใช้ความรู้และจัดการอย่างชาญฉลาดด้วยศาสตร์ จึงทรงพลังมาก ครูเหตุผลแนวศาสตร์จึงถูกสถาปนาให้เป็นอุดมการณ์หลักของสังคม เปิดไฟสว่าง กระจายทางให้แก่ทางเดินของมาตรฐานแบบตะวันตก เข้าสู่ระบบการศึกษาไทย สังฆารัตนลักษณะไทยดั้งเดิมจึงถูกทำให้เป็นอื่นอยู่ตลอดเวลา นับแต่ไทยรับความรู้ศาสตร์จากตะวันตก ความรู้ศาสตร์ตะวันออก เคยมีมาก่อนหน้า ยังถูกเทคโนโลยีที่เหนือกว่าจากทางตะวันตกเบียดขับ เกิดการช่วงชิงกันภายในวิชาการ ระหว่างตะวันตก ตะวันออก ใครบิดเบือนทำให้เกิดการใช้ศาสตร์ตะวันตกกระทำความรุนแรง คงไม่มีเจ้าภาพรับผิดชอบ เพราะต้นฉบับแนวคิด ถูกลอกเลียน และทำซ้ำ จนเป็นปฏิบัติการภายในสังคม ในชีวิตประจำวัน และคนเชื่อเชื่องเช่นการศึกษาเรียนรู้ระบบโรงเรียน คนมีโลกทัศน์ว่าคือการศึกษาแท้แน่นอน เรียนที่บ้าน

ทำงานสวนเป็นเพียงการทำมาหากินมิใช่การศึกษาไม่เป็นสากล เพราะระบบโรงเรียนได้จัดมาตรฐาน การศึกษาไว้แล้ว และสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ระบบความรู้สากล เชื้อและมีกิจกรรมที่ไปกันได้ ใน สังคม

การศึกษาแบบทันสมัยการให้ความสำคัญแก่ความรู้เชิงศาสตร์

การครอบงำอุดมการณ์การศึกษาแบบทันสมัย กระทำผ่านกระบวนการให้ความสำคัญแก่วาทกรรม โดยการเบียดขับ ความรู้ในวิถีชีวิตชาวสวนความรู้ว่าด้วยการปลูกต้นไม้ เดิมคนชาวสวนปลูกโดยการบง ซึ่งมีวิธีการเป็นความรู้เฉพาะบ้าน เฉพาะตระกูล บางบ้านปลูกโดยฝังกลบดินทั้งผล บางบ้าน ปลูกด้วยการแกะเนื้อออก บางบ้านปลูกโดยการแกะรอกออก รกได้แก่ เยื่อหุ้มเมล็ดมะปราง บางบ้าน ปลูกโดยไม่แกะรอกออก ซึ่งได้มีการพยายามแลกเปลี่ยนความรู้กันต่อ ๆ มาคนจึงรู้ว่าการไม่แกะรอกออก จะทำให้มะปรางออกช้า เพราะชาวสวนสังเกตเห็นหน่ออ่อนต้องใช้วิธีงอกดันรอกออกมา สำหรับดินที่ใช้ เพราะบางคนใช้ดินคร่วนซุยจากโคนต้นนน โคนต้นมะเดื่อ เพราะดินจะร่วนโปร่ง มีสารอาหารของพืช มาก ภายหลังได้มีการเข้ามาของระบบการเกษตรทันสมัยได้มีการ อบรมวิธีขยายพันธุ์พืชแบบใหม่ ตั้ง แต่การตอนกิ่ง การทาบก การเสียบ จึงมีวิธีการใช้ความรู้ใหม่ในงานขยายพันธุ์พืชมากขึ้น และคนสวนมาก เริ่มหันมาทดลองใช้การปลูกขยายพันธุ์แบบใหม่

การทรงอำนาจของความรู้แนวศาสตร์

ความรู้แนวศาสตร์จึงเริ่มอำนาจ เพราะคนที่ขยายพันธุ์แบบใหม่ สามารถเพาะต้นกิ่งพันธุ์ ขยายได้เร็ว จากที่ทำได้เฉพาะในสวนตัวเอง อีกทั้งเป็นการลดเวลาการบงมะปรางด้วยเมล็ด ที่กว่าจะให้ ผลกินเวลา 3-5 ปี แต่การชำกิ่งเสียบกิ่งใช้เวลา 2 ปี ต้นมะปรางจึงให้ผลรุ่นแรกได้ ทั้งนี้ด้วยการบำรุง รักษาในแบบศาสตร์ด้วยความรู้ว่าด้วยปุ๋ยและยาบำรุงต้นพืช จึงตามเข้ามา และคนเริ่มทำการทดลอง ใช้ ทดลองแบบลองผิดลองถูกประสมประเสกกับความรู้ความเชื่อเก่าที่มีมานาน จนสามารถทำต้น พันธุ์ขยายได้

เวลานี้คนเริ่มสนใจเรื่องพันธุ์นะ และก็อะไรละ สนใจพันธุ์โน้น พันธุ์นี้ ก็รู้สึกว่ายอะซึ่งจริงๆแล้ว อย่าง มะปรางเวลานี้เขาจะเสริมรากกันเยอะ เพราะส่วนใหญ่เริ่มรู้แล้วว่ามะปรางนี้มันมีรากแทงลึกลงไปอย่าง เดียว รากฝอยนี้น้อยมากเลย อย่างขนุนนี้รากไป ทั่วเลย แต่มะปรางนี้จะลึกลงไปเป็นหลัก เพราะ ฉะนั้นคนเขาเริ่มรู้ว่าก็เริ่มเสริมรากขึ้นมาแต่ผู้ที่ขายกิ่งพันธุ์ลองเสริมรากตั้งแต่อยู่ในถุงเลยก็มี อย่าง บ้านคุณชอบที่ทรงทอง ที่เสริมรากจากในถุงเลย เริ่มแล้วนะ เสริมรากสอง- สามรากไปเลย ซึ่งอันนี้ผม เองเมื่อตอนกลับมาอยู่บ้านใหม่ๆ ก็ มะปรางมันดั่งไข่ม้อยครับ ผมก็ไปขุดมะปรางในสวนมา ต้นขนาด คอกเล็กๆมา วันนั้นผมก็ได้ความรู้ขึ้นมาว่า มะปรางนี้มันแทงรากลึกลงไปอย่างเดียวนะ ซึ่งแต่ ก่อนไม่ค่อยมีคนพูดนะ ผู้ใหญ่แถวนี้เขาจะรู้ ว่ารากมันลึก ซึ่งอันนี้แม้แต่ทางเกษตรเอง นี่บอกว่าใส่ปุ๋ย

ใส่รอบสวนพุ่ม อันนี้มะพร้าวมันไม่ถูกต้อง ชาวบ้านเราใส่ปุ๋ยเขาก็ใส่รอบทรงพุ่มใช่ไหม แต่จริงๆ แล้ว ต้องใส่ใกล้ๆ โคนมัน รากมันแทงลึกลงไป แต่เวลานี้เสริมรากกันหมดแล้ว พวกที่ทำพันธุ์ขายอะไรต่ออะไรนี้

ต่อมาเมื่อคนชาวสวนทำการเกษตรแบบใหม่ได้ผลทางการจะเริ่มสนับสนุน ตั้งให้เป็นผู้นำ เกษตรก้าวหน้า เป็นวิทยากรพูดคุยเผยแพร่ความรู้แบบใหม่ รวมทั้งการให้รางวัลเป็นเกษตร ตัวอย่าง การให้ได้รับรางวัลดูเข้าใจง่ายอาจเป็นขวัญกำลังใจจากฝ่ายทางการ แต่ในระบบบวาทกรรม คือการแบ่งแยก (division) ความรู้ทันสมัยให้ต่างไปจากความรู้การทำสวนโบราณแบบดั้งเดิม เพราะเป็นความรู้ทันสมัยที่ทำแล้วสำเร็จ เป็นตัวอย่างได้ ได้รางวัล และยิ่งกว่านั้นระบบทุนนิยมได้ค้ำยันการ แบ่งแยกดังกล่าวให้เกิดความชอบธรรม เพราะสามารถได้มะพร้าวผลโต รสชาติเป็นที่ต้องการของ ตลาดอันหมายถึงได้เงินจากเก็บเกี่ยวมะพร้าวในปีนั้น จึงได้เห็นความพยายามที่บางคนลงทุนสร้าง สวนใหม่ในเขตใกล้เคียง ในบ้านคลองนพมาศยังคงใช้สวนโบราณแล้วปลูกแซมต้นเก่าที่โคนไปด้วยไม้ ที่ได้จากการปักชำ เสียบกิ่ง

ความรู้การบำรุงรักษาการปลูกต้นไม้ผลแบบสวนโบราณ มีการดูแลต้นไม้แบบความรู้ดั้งเดิม เฉพาะการถางสวน ปรามวัชพืชการดูแลคอยรดน้ำตอนปลูกใหม่ๆ ในช่วงปีแรกสำหรับมะพร้าว แต่ ก่อนดั้งเดิมปลูกที่ตงกล้วยตานีจึงไม่ต้องห่วงเรื่องน้ำมาก ต่อมามีการปลูกแซมมากขึ้น พืชหลายชนิด ในสวนต้องการน้ำ ชาวสวนจึงหาวิธีชักน้ำเข้าสวนด้วยความรู้ใหม่โดยการสร้างคลองลอยสูบน้ำจาก แม่น้ำยมในช่วงฤดูแล้งขึ้นมาใช้ในสวน ด้วยการรวมกลุ่มกันช่วยกันลงทุนวางท่อพลาสติกพิวซีซีฟ้าไป ทั่วสวนโบราณ ซึ่งมีเส้นหลักของท่อ 2 สาย ทำสูบน้ำอยู่ได้สะพานแขวนสลิงฝั่งตรงข้ามวัดคลองนพ มาศ สูบด้วยกำลังไฟฟ้า ทั้งนี้การรวมกลุ่มช่วยกันออกค่าใช้จ่ายและดูแลบำรุงรักษาท่อน้ำคลองลอย ชุดความรู้การส่งน้ำคลองลอยเป็นอีกกิจกรรมที่ให้ความรู้ใหม่ในการจัดการน้ำ เพื่อบำรุงรักษาสวนใน ช่วงฤดูแล้ง ส่วนการบำรุงรักษาแบบดั้งเดิมที่มีการลงแขกถางสวนกันนั้นได้ค่อยๆ ลดส่วนสำคัญลง เพราะได้มีระบบการจ้างถางสวนเกิดขึ้น ความสัมพันธ์ของคนจึงเริ่มค่อยๆ ใช้เงินตราในการทำสวน

การใช้ปุ๋ยเคมี

การใช้ปุ๋ยเคมีในการบำรุงดินเป็นชุดความรู้ที่สร้างความตื่นตะลึงมาก เพราะในปีแรกๆ ที่ ชาวสวนใช้แล้วผลจะได้ค่อนข้างดีทุกบ้าน และต่อๆ มาเมื่อดินเริ่มเสื่อมแม้จะใช้ปุ๋ยอีก ผลไม้จะไม่ได้ดี เท่าใช้ครั้งแรก ในระยะที่มีกระแสความคิดเกษตรยั่งยืน กลับไปทบทวนได้คิดหาวิธีบำรุงดินใหม่ด้วย การกลับไปใช้ปุ๋ยคอกและปุ๋ยชีวภาพ ซึ่งเริ่มดำเนินการใหม่ในปี 2544 เป็นต้นมา สำหรับใบตองกล้วย ตานีได้กลายเป็นพืชเศรษฐกิจของหมู่บ้าน ชาวสวนจะใช้ปุ๋ยสูตรเสมอ 15-15-15 หว่านให้ใบงาม เป็น สูตรใบโตต้นงาม ชาวสวนใช้ปุ๋ย ยา อย่างลองผิดลองถูก แม้ปรากฏว่าได้ผลดีเป็นส่วนมาก แต่บางครั้ง ก็ผิดพลาดเกิดความเสียหายแก่ส่วนต้นผลไม่ได้

การใช้ฮอริโมนพืช

การใช้ฮอริโมนเผยอย่างชัดเจนของการช่วงชิงวาทกรรมระหว่างอุดมการณ์เชิงศาสตร์กับอุดมการณ์ทำสวนโบราณ ฮอริโมนเร่งให้ผลตก มีคนพยายามนำเสนอขายให้ชาวสวนใช้ แต่ด้วยคุณภาพ และความรู้ชาวสวนที่มีมาดั้งเดิม ทำให้ชาวสวนแยกแยะออกว่าฮอริโมนบางชนิดไม่ได้ผล เสียหายสาหัส โดยเฉพาะฮอริโมนดึงข้อผลไม้ ซึ่งเคยทำให้ต้นผลไม้เสียหายมาก่อน

คุณผลกระทบที่จะเกิดมาภายหลัง อย่างมะปรางกำลังออกขอเราอยากให้ผลตก แล้วในตัวยานี้บอกว่าให้ติดลูกแล้วค่อยฉีดเคลือบ มันจะเร่งออกมาอีก แต่ถ้าเราจะไปฉีดตอนมีข้อจะทำให้เสียหาย อีกต้องพิจารณาดูก่อน ถ้าเราฉีดช่วงเป็นข้อๆ มันจะแห้ง มีตัวอย่าง อยู่ครับ บางคนสวนส้มมากก็มีเพราะเขาไม่เข้าใจตัวยานี้

ในมุมมองของชาวสวนรุ่นใหม่สะท้อนให้เห็นการสร้างความรู้เกษตรแนวใหม่มาเบียดขับให้ความรู้ชาวสวนโบราณหมดความสำคัญลง ในอีกซีกหนึ่งของสังคม ได้แก่ในสถาบันการศึกษาทันสมัย ก็จะใช้การกีดกันสลายความรู้ดั้งเดิมของชาวสวนโบราณ มิให้เผยแพร่ในสถาบันเพราะไม่สอดคล้องกัน ญาณวิทยาของศาสตร์ที่มีเหตุผลผ่านการทดลอง เชื่อถือได้ มีความเป็นสากลมากกว่า ความรู้การปลูกพืช การบำรุงรักษาพืชแบบสวนโบราณค่อยๆ ซบเซาลงในช่วงที่ยา ปุ๋ย เข้ามา เพราะการสถาปนาความรู้ศาสตร์ การศึกษาทันสมัย การใช้ความรู้แนวศาสตร์ในระดับปฏิบัติการกลายเป็นข้อสงสัยถกเถียงกันมากในชุมชนคลองนพมาศ ทั้งในด้านเทคนิค และตัวความรู้แนวศาสตร์ แต่ด้วยสำนึกและอุดมการณ์ของการศึกษาสมัยใหม่ การมีมาตรฐานรองรับทำให้ชาวสวนไม่อาจปรึกษา หรือถามใครได้ในพวกฟองชาวสวนโบราณดั้งเดิม ให้เป็นข้อยุติเมื่อมีปัญหาเกี่ยวกับความรู้ ปุ๋ย ยา สารเคมีเร่งความตกพอกฮอริโมน การเริ่มสงสัยและวิพากษ์วิจารณ์ในความรู้แนวศาสตร์ต่อวิธีการทำสวน เป็นการเล่นกับวาทกรรมศาสตร์ โดยชาวสวนโบราณที่ฉลาด ความรู้แนวศาสตร์ที่เป็นผลิตผลจากการสร้างวาทกรรมเกษตรแบบใหม่ ที่อยู่เบื้องหลังมีเป็นเพียง "ความรู้" แต่เป็น "ความรู้ลึกลับขัดแย้ง" เกิดขึ้นกับชาวสวนตลอดมา

หลังจากปราชญ์ชาวสวนโบราณตั้งข้อสงสัยไว้และชาวสวนนำไปถกเถียงกันในวงกว้าง ทำให้กิจกรรมสวนโบราณยังคงยืนสภาพสวนโบราณเอาไว้ได้บางส่วน คือพยายามใช้ความรู้สวนโบราณแนวดั้งเดิมให้เป็นไปตามธรรมชาติ ลดการใช้ปุ๋ย ยาเคมีปราบศัตรูพืช รหัสของชาวสวนโบราณที่ได้รับความรู้ อุดมการณ์เชิงศาสตร์ทั้งหมดเป็นเพราะภาวะทางการเมือง ทางเศรษฐกิจ ชาวสวนโบราณมิได้อยู่ในสถานะทุกข์ทรมานจนต้องสร้างความรู้ใหม่มาบรรเทาความทุกข์นั้น แต่ด้วยการกระตุ้นการบริโภค มีการยวนใจในสินค้าทันสมัย ทำให้ชาวสวนต้องการสินค้าสร้างความสุข ความสะดวกสบายเหล่านั้น จึงหาทางเพิ่มผลผลิตด้วยความรู้แนวศาสตร์ และเมื่อไม่ได้ผลจริงๆ ชาวสวนก็

ถอยกลับมาคิดใหม่ ตั้งหลักใหม่ได้ ปัญหาเกี่ยวกับชาวสวนจึงมีตัวตนจริงและ “พูดให้ชาวสวนคิด” หาทางออกได้เสมอมา ชาวสวนจึงมีอัตลักษณ์ชัดเจนในองค์ความรู้ดั้งเดิมที่เป็นสิ่งล้อมรอบอัตลักษณ์ดั้งเดิมมิใช่ “ชาวสวนชาวป่า” อย่างมอมมองของบางกลุ่มที่ถือว่าความรู้กลุ่มเหนือกว่า สถาบันการศึกษาเชิงกลไกสำคัญในการปลูกฝังอุดมการณ์ครูเป็นผู้บอกเล่าความรู้สำคัญ ตั้งแต่เศรษฐศาสตร์การเมือง การปกครอง สาระความรู้จะพูดถึงความหมายบางอย่าง ยึดถือความหมายบางอย่างไว้อย่างมั่นคง แล้วตัดหรือปฏิเสธส่วนที่เหลือทิ้ง การที่สถานศึกษาได้ทำหน้าที่แต่เพียงบางชุดความรู้ที่ได้รับการคิดสาระจึงเป็นระบอบของวาทกรรม ซึ่งนักโครงสร้างหน้าที่ของระบบราชการมองว่าเป็นการปฏิบัติราชการ ในยามเกิดปรากฏการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อสังคม และคน จึงมักโทษระบบการศึกษาไทยว่ามิได้สอนในเรื่องป้องกัน ระบบเตือนภัยหรือการดำเนินการแก้ไขต่อปัญหานั้นๆ ทั้งๆ ที่สาระความรู้ต่างๆ ได้มีการเลือกสรรเฉพาะบางชนิดของความรู้สอนนักเรียน โลกทัศน์การทำสวนโบราณอย่างพออยู่พอกิน ทำบุญให้ทานและแลกเปลี่ยนของแลกของ ของชาวสวนจึงเปลี่ยนไปสู่โลกทัศน์การทำสวนเพื่อการค้า โลกทัศน์เวลาตามไตรภูมิเวลาแบบบุญกรรมกำหนดสามโลก เวลาชาติปางก่อนชาติหน้า เปลี่ยนเป็นโลกทัศน์เวลาแบบศาสตร์ก้าวหน้าเร่งรัดเวลาได้ด้วยสารเคมีดังข้อ การตอน การต่อกิ่งต้นผลไม้ และโลกทัศน์สวนผลไม้เพื่อกินอยู่ของเจ้าของสวนเป็นใหญ่มีอำนาจเปลี่ยนแปลงไปเป็นโลกทัศน์ผู้บริโภคเป็นใหญ่มีอำนาจมาก ทำให้ชาวสวนต้องทำการปลูกใหม่ หรือหาพันธุ์ผลไม้ที่ถูกใจคนบริโภค และพยายามหาความรู้ใหม่อันเป็นการสลายโลกทัศน์ดั้งเดิมลง

กระบวนการสร้างอุดมการณ์ไปโรงเรียนหัดอ่านเขียน

การศึกษาในวิถีชีวิตชาวสวนเป็นการศึกษาที่ดั้งเดิมคนได้เรียนรู้จากผู้รู้ มีกระบวนการถ่ายทอดแบบปากต่อปาก บอกเล่าสาระและลงมือปฏิบัติให้ดูอย่างจริงจังในสวน ชาวสวนแม้จะไม่มีสถาบันโรงเรียนทันสมัย ด้วยการสะสมความรู้จากประสบการณ์ชีวิตที่จะต้องแก้ปัญหาด้านผลไม้ การเจริญงอกงามและการใช้ผลผลิตมาทอกรอบปีการเพาะปลูก ทำให้ชาวสวนเกิดความชำนาญสามารถปรับความรู้ใช้ในการทำสวนโบราณได้อย่างพอเหมาะพอควร กอปรกับเป้าหมายชีวิตต้องการทำอยู่ทำกินแบบพอเพียง มิได้สร้างสวนขนาดใหญ่โตเป็นร้อยไร่พันไร่ แต่ละคน แต่ละครอบครัวมีมรดกเนื้อที่สวนโบราณคนละประมาณ 1 ไร่ถึงประมาณ 10 ไร่ ด้วยเหตุผลของสังคมยุคดั้งเดิมไม่มีเครื่องจักรกลทุ่นแรง การทำสวนต้องอาศัยการเอาแรงถางสวน หรือทำกิจกรรมด้วยกำลังคนเป็นหลัก ชาวสวนจึงทำสวนแต่พอทำไหวพอทำได้ทันในครอบครัว ถ้าสวนมากเนื้อที่กว้างเกินไปจะทำบำรุงรักษาดูแลไม่ทั่วถึง ชุดความรู้ที่สร้างขึ้นในยุคจารีตจึงเป็นความรู้ที่รองรับอุดมการณ์หลัก อาทิ การบงการดูแล การเก็บเกี่ยวผลไม้ ซึ่งมีกิจกรรมฝักดูแล ฝักเก็บเกี่ยวผลไม้ให้ลูกหลาน รวมทั้งสถาบันวัดและ

สถาบันปกครองได้สร้างวัฒนธรรมแบบชาวบ้าน มีประเพณีเรียกขวัญสวน สลากภัตมะม่วง สลากภัตข้าวหลาม เห็นได้ว่าการบวนการปลูกฝังอุดมการณ์ผ่านกลไกความรู้ในวิถีชีวิต หรือวัฒนธรรม ผ่านการเล่าเรื่อง ผ่านการลงมือปฏิบัติจัดการทำสวนทำงานในชุมชน และผสมผสานทั้งการใช้ภาษาเล่าเรื่อง หรือด้วยการลงมือปฏิบัติการ ผลิตออกมาเป็นวัฒนธรรม บุญประเพณี การละเล่น พิธีกรรมของชีวิตชาวสวน นั่นคืออุดมการณ์มีกระบวนการปลูกฝังผ่านกระบวนการเล่าเรื่องมุขปาฐะ อมุขปาฐะ พงกานอาชีวะ ศิลปกรรม ช่างต่างๆ รวมทั้งผสมผสานกันระหว่างมุขปาฐะกับอมุขปาฐะออกมาเป็นงานบุญประเพณีของชุมชน ทั้งนี้มีเจตจำนงเพื่อความรู้ในวิถีชีวิตเป็นแกนสำคัญและไปถึงเจตจำนงเพื่ออำนาจของคน คนที่เป็นทั้งผู้นำ ก็ต้องการธำรง สถาปนาอำนาจการปกครองให้หมู่บ้านร่มเย็นเป็นสุข แต่ความต่อเนื่องในการเรียนรู้ในวิถีชีวิตหาได้เดินทางสม่ำเสมอเป็นเส้นพัฒนาการ กลับมีการขาดตอนลง ชบเซา มีการช่วงชิง ยื้อแย่งทางวาทกรรมกับความรู้การศึกษาตะวันตก การศึกษาสมัยใหม่

การให้ความหมายต่อการไปโรงเรียน

กระบวนการสร้างอุดมการณ์ไปโรงเรียนหัดอ่านเขียนมิได้หมายถึงการใช้การเกณฑ์นักเรียนเข้าเรียนแบบกฎเกณฑ์ของรัฐ แต่หมายถึงกระบวนการให้ความหมาย ความสำคัญแก่การไปโรงเรียน ซึ่งอาศัยกลไกที่แยบยล ด้วยการเข้ากระทำการกับร่างกายของลูกหลานชาวสวน คนไม่เรียนจะลำบาก จะโง่ จะเป็นนายเถื่อน หรือเปรียบคล้าย "ควาย" ใช้ควายให้สัญญะกับชั้นความรู้ของคน แต่ด้วยกระบวนการพูดบอกเล่าถึงความดีเด่นของการเรียน โลกทัศน์ดั้งเดิมคนมีว่าเรียนแล้วได้เป็นเจ้าคน นายคน ทำให้คนชาวสวนพยายามพลิกผันชีวิตของลูกหลานให้ได้เรียนสูงๆ สักบ้านละคนสองคนถึงจะดีคนสมองปัญญาไม่ดีเข้าไปทำสวน ตรงนี้เองเป็นการเกิดอุบัติเหตุของประวัติศาสตร์ (history is one of accidents) การเกิดเป็นคนการหมั่นขยันเรียนกลายเป็นจริงขึ้นมา คนยอมลำบาก ยอมทำกิจกรรมหาทุน หาโอกาสให้ตัวเองได้เรียน คนได้พยายามทำงานและเสื่อผ้าสวมเสื้ออะไรก็ได้ขอให้ได้ไปเรียน

ไป เขาเรียนโรงเรียนวัดคลองนพมาศ และก็เดินไปชีวิตแม่ลำบากแม่เขาไม่มีเงินให้ไปกินขนม เขาขายกล้วยเตี่ยวอยู่ แม่ก็ไปหิ้วน้ำในแม่น้ำ ขึ้นมาให้เขา ช่วยเขาล้างขาม และพอโรงเรียนจะขึ้นเขาก็ทำกล้วยเตี่ยวให้กินพอไปเช้าๆ หนอยก็ไปล้างที่ล้างเท้าให้พระ พระให้เขา 5 สตางค์ ที่มีฐานะ ดังค์มีฐานะ 5 สตางค์นะไปล้างเรื่อย พระบอกจะล้างทำไมทุกวันๆ ก็บอก เอาสตางค์นะ และก็ซื้อข้าว และก็ช่วยพระท่าน

การไปยอมทำงานล้างขามกล้วยเตี่ยว ดักน้ำ แลกกับการได้รับประทานอาหารกลางวัน 1 มื้อ และต้องทำงานก่อนรับประทานภายหลัง ก็ยอมคล้ายกับชาวไทยที่ไปเรียนในเมืองหรือต่างประเทศเล่าต่อๆ กันว่าทนไปทำงานระหว่างเรียนรับจ้างในร้านอาหารสำหรับบางคนพื้นฐานการเงินไม่ดี การไปล้างที่อ่างล้างเท้าให้พระในวัดเพื่อจะได้สตางค์ 5 สตางค์ แสดงให้เห็นความลำบาก ทนทำงานให้ได้

เงิน ให้ได้เรียน อีกทั้งสะท้อนให้สภาพการเดินทางที่ลำบากในสมัยก่อตั้งโรงเรียน บางท่านเล่าว่ามีรองเท้าไม้เพกาไว้สวมเข้าสวน แต่พระไม่สวม เดินเท้าออกกิจนิมนต์ หรือการไปบิณฑบาต จึงต้องล้างเท้าเวลาจะขึ้นศาลาการเปรียญหรือกุฏิ เบื้องหลังของการใช้อ่านาใจได้แก่ อุดมการณ์เศรษฐกิจทุนนิยม ที่ให้ผลผลิตได้ กอปรด้วยกายที่ได้รับการฝึกฝนอบรมในศาสตร์และสร้างทักษะในงานมาแล้ว จึงจะเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีศักยภาพทางการผลิต ความสัมพันธ์เชิงอำนาจและความของไปโรงเรียนได้แก่การที่คนหรือผู้เป็นเยาวชนจะต้องได้รับการฝึกฝน เรียนรู้ และปลูกฝังอุดมการณ์รัฐทางด้านชาติ ศาสนา กษัตริย์ มาแล้ว การปลูกฝังจิตต้องให้คนได้เข้าโรงเรียนไปเรียน เขียน อ่าน แต่โดยชอบ

ความไม่พร้อมสัญญาความไม่เท่าเทียม

การศึกษาในระบบโรงเรียนมาถึงหมู่บ้านพร้อมๆ กับความไม่พร้อม และอุดมการณ์ชุดใหม่ในยุคต้นๆ คนเล่าเรียนที่โรงเรียนวัดคลองนพมาศ ค่อนข้างมีอุปกรณ์การอ่านเขียนการเรียนจำกัด กระดานชนวนกับดินสอ ใช้เป็นอุปกรณ์หลักของนักเรียน สำหรับครูได้แก่ หนังสือแบบเรียนหลักสูตร และกระดานดำ การเตรียมตัวไปโรงเรียนของนักเรียนจึงเริ่มด้วยการจัดหาอุปกรณ์ กระดานชนวน ดินสอ การทำดินสอ ต้องทำด้วยตัวเอง เอาดินเหนียวมาปั้น ผึ่งแดดให้แห้ง ใช้เป็นดินสอเขียนบางบ้านอาจจัดทำกระดานชนวนไว้สอนเขียน อ่านให้ลูกหลานโดยเฉพาะ บ้านของคนมีความรู้ในอักษรวิธีมาดั้งเดิม จำพวกอดีตหมื่นนายกวัดหรือมหาเปรียญเก่า หรือผู้ใหญ่บ้าน สารวัตรกำนัน คนเหล่านี้ผ่านภาคปฏิบัติที่ปฏิสัมพันธ์กับภายนอกชุมชน ผ่านสถาบันการปกครอง ที่มีระบบหนังสือหมายราชการจะเห็นความสำคัญ อยากส่งลูกหลานเล่าเรียนจะได้เป็นเสมียน, ปลัด เหมือนคนบนที่ว่าการอำเภอ ความรู้ความจริงชุดนี้ ได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจากเคยเดินเข้าสวน ต้องมาหันหน้าเข้าโรงเรียน เด็กบางคนไม่ชอบมาเรียน แต่ชอบแผ่ร่างกายอยู่ในร่มเงาของต้นผลไม้ในสวน เอาyamแขวนไว้หน้าบ้าน เข้าไปเล่นในสวน พอเย็นเพื่อนเลิกเรียนก็ตะพายyamเดินกลับเข้าบ้าน มองในมุมของวิถีชีวิตเด็กๆ เหล่านั้นกำลังอยู่ในการครอบงำการทำสวนโบราณ การจะปรับวิถีชีวิตมาเข้าสวน เขาคงไม่ปรับได้ทันที ในวิถีคิด ความชอบ ไม่เป็นร่างกายที่เชื่อง ตามการศึกษาทันสมัย คนไม่เรียนเหล่านี้กำลังถูกทำให้เป็นอื่น และกำลังถูกแบ่งงานกันทำในสังคมไว้เสียต้นทุน ทรัพยากรให้แก่ยาเสพติด และมีวิชาชีพการกะป๋องอนาคตต่อมาไม่มีใบประกาศนียบัตรที่จะทำงาน หรือรับราชการ กำลังเป็นประชากรภาระเพราะขาดการศึกษา เพียงเพราะในวัยเด็กเขาไม่ชอบมาโรงเรียน เขาจะเป็นคนไร้การศึกษาในระบบโรงเรียน และเสียโอกาสในโลกความเจริญต่างๆ อีกมากมาย อุดมการณ์ในวิถีชีวิตชาวสวนที่มีใช้ผู้นำส่วนมากไม่หวังให้ลูกรับราชการ โดยมากเพียงให้อ่านออกเขียนได้ สะท้อนให้เห็นว่าอุดมการณ์หลักของรัฐในระดับปฏิบัติการจริงยังมีความไม่พร้อมจากบริบทดั้งเดิมของความรู้ อุดมการณ์โบราณระบบการศึกษาไทย จึงถูกมองเป็นเงื่อนไขความสำเร็จในการปกครองประเทศในระบบประชาธิปไตย รวมทั้งเป็นเงื่อนไขสำคัญในการพยายามปลูกฝังอุดมการณ์รัฐ จึงอาศัยโรงเรียนเป็นกลไกอุดมการณ์

รัฐ ซึ่งมีการผลิตความรู้มารองรับมากมาย ความมีเจตนาจะเร่งพัฒนาการศึกษาของประเทศ ทำให้ระยะต้นๆ ของการจัดตั้งโรงเรียน มีการส่งถ่ายชุดความรู้ตะวันตกเป็นช่วงๆ ช่วงต้นอาศัยผู้ชำนาญการเป็นที่ปรึกษาต่างประเทศ หรือเป็นการส่งคนไทยไปเรียนต่อต่างประเทศ เพื่อนำความรู้กลับมาใช้ในสถานศึกษา คนบ้านคลองนพมาศคนหนึ่งได้ไปศึกษาวิชาครูจบปริญญาตรี และไปศึกษาต่อปริญญาโททางการศึกษาที่ประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อกลับมาได้สอนอยู่ที่โรงเรียนมัธยมประจำอำเภอสุวรรณคูหา เป็นปัญญาชนของบ้านคลองนพมาศที่มีการนำความรู้วิชาการศึกษามาเผยแพร่ ในบ้านคลองนพมาศมีเด็กเป็นลูกศิษย์หลายคน และตัวครอบครัวอาจารย์ก็มีน้องชายเป็นครูสอนที่โรงเรียนวัดคลองนพมาศ รวมทั้งญาติพี่น้องที่ทำงาน การมีความรู้ความชำนาญ ด้วยอุดมการณ์ตะวันตกของคนๆ หนึ่ง กลายเป็นแรงบันดาลใจ เป็นชุดความเชื่อที่คนบ้านคลองนพมาศ เชื่อว่าระบบการศึกษาตะวันตกใช้ได้มีความเป็นสากล

การหมุนเวียนครูผู้บริหารโรงเรียน เป็นการสับเปลี่ยนโยกย้ายตามวาระ แต่อุดมการณ์ของรัฐยังคงอยู่อย่างทรงพลัง แม้ครูใหญ่จะย้ายไป ครูใหญ่คนใหม่ที่ย้ายมาจะใช้กฎเกณฑ์การบริหารตามระเบียบราชการ และศาสตร์การศึกษา การบริหารการศึกษา แบบตะวันตก ครูนคร เป็นครูใหญ่บ้านคลองนพมาศในอดีต ได้เคยหมุนเวียนมารับราชการด้วยเหตุผลภายใน เพื่อการคุ้นเคยกับพื้นที่รวมได้มีส่วนทำงานการเมืองท้องถิ่นในวาระเกษียณราชการแล้ว ณ เทศบาลเมืองสุวรรณคูหา อุดมการณ์ของผู้นำสถานศึกษากับอุดมการณ์เมืองจึงแน่นแฟ้น และอาจถ่ายทอดผ่านกลไกโรงเรียนได้ตลอดเวลา ทั้งนี้หาใช่ว่าอุดมการณ์ดั้งเดิมเชิงการทำมาหากินจะไม่มี ไทยมีระบบการศึกษาแบบดั้งเดิมอยู่แล้ว หากแต่ความที่ได้รับการเบียดขับมาจากการศึกษาสากล ทำให้อุดมการณ์เก่า ดูหมิ่นความศักดิ์สิทธิ์ความสำคัญลง ความรู้ในแบบการทำมาหากินติดอยู่กับตัวคนชาวบ้าน แต่ระบบการศึกษาสมัยใหม่ ใช้กลไก "ทุน" ให้คนไม่มีโอกาสไปรับการศึกษาทำให้ความรู้ทันสมัยติดอยู่ที่ลูกชาวสวน อยู่ในความคิดและอยู่ในคนทันสมัย โดยความจงใจ ให้รางวัลเป็นทุนการศึกษาทางตะวันตกในยุคสมัยใหม่ การเข้าถึงทรัพยากรตะวันตกจึงต้องเป็นคนที่มีความรู้ลักษณะประเทศตะวันตกยอมรับ และผ่านระบบการศึกษาความรู้ตะวันตก แต่การเข้าถึงทรัพยากรสวนโบราณกลับเป็นการเข้าถึงยากในปัจจุบัน เพราะนักเรียนสมัยใหม่ไม่สนใจทรัพยากรด้านสวนโบราณเท่าคนในยุคดั้งเดิม เพราะการก่อรูปวาทกรรมสมัยใหม่ในชุมชน

โรงเรียนจะทำกิจกรรมหน้าเสาธงชาติ และมีเพลงของสถาบันจะมีประโยชน์ในการให้นักเรียนศิษย์หวนระลึกถึง รักเป็นพวกพ้องศิษย์สถาบันเดียวกัน ให้กลับมามีส่วนร่วมกับโรงเรียนหรือมีการชุมนุมศิษย์เก่าใหม่ อยู่ถิ่นใดให้ระลึกถึงโรงเรียน แสดงให้เห็นมีการใช้เพลงสู้กับเศรษฐกิจที่ดูเอาคนมีการศึกษาเข้าสู่ตลาดแรงงานในเมือง ไปทำงานในเมืองใหญ่ ให้ความทรงจำให้หวนระลึกถึงโรงเรียน

ซึ่งก็ยากที่จะทำให้นักศึกษากลับสู่ท้องถิ่นชุมชน คงเพียงมาร่วม มาเยือน บ้านเรียนโรงเรียนเก่าเท่านั้น เป็นครั้งคราวแล้วกลับเข้าเมือง

การสร้างอุดมการณ์รัฐนิยม เพื่อเผยแพร่อุดมการณ์การปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ ซึ่งอุดมการณ์การทำสวนโบราณเป็นอุดมการณ์เก่า มีอิสระที่จะเลือกปลูกต้นไม้ผล หรือทำมาหากิน สิทธิและการยกฐานะของประชาชนให้ดีขึ้นจากระบอบการปกครอง มิได้มีสภาพให้ชุมชนชาวสวนต้องรองกับอำนาจเศรษฐกิจได้ ระบอบการปฏิวัติ และซากเดิมของการทรงอำนาจแบบเผด็จการจึงมีอาจบังคับให้ชาวสวนมีอัตลักษณ์แบบทันสมัยได้ทั้งหมด แม้บางคนเข้าเรียนถึงชั้นประถมปีที่ 4 แล้ว เมื่อมีรัฐนิยมให้แต่งตัวชุดกระโปรง สวมหมวก สวมรองเท้า คงมีเฉพาะเด็กผู้หญิงชาวสวนฐานะดีบางคนเท่านั้นที่ได้สวมชุดกระโปรงนิวลุด เพราะส่วนใหญ่ยังแต่งกายสวมผ้าถุง ผ้าทอหาค่าเสี้ยวจากศรีรัตนาลัย ส่วนรองเท้า ในยุคสงครามจาริต ชาวสวนบ้านคลองนพมาศทำรองเท้าไม้เพกา โดยใช้ไม้จากต้นเพกา ซึ่งปกติให้ฝักเพกาเป็นอาหาร และยาแก้ไข้ ต้นเปลือกฝนทำยาทาท้องคนอยู่ไฟ เนื้อไม้สามารถใช้ทำรองเท้าไม้เพกาได้ รูปทรงเริ่มจากวัดเท้า แล้วตัดไม้ทำรูปเท้า เจาะรูด้านปลายเท้าตรงตำแหน่งหว่างหัวแม่เท้ากับนิ้วชี้เท้า หนึ่งรูป เจาะรูด้านปลายสันเท้าด้านข้างๆ ละ 1 รู แล้ว นำปอกกล้วยตากแห้งมาฝั้นเป็นเชือก หูรองเท้า ร้อยลงไปในรู เมื่อเสร็จจะคล้ายรองเท้าแตะพองน้ำในสมัยใหม่รองเท้าไม้เพกาให้สวมเข้าสวน เป็นชุดความรู้การผลิตรองเท้าด้วยภูมิปัญญาชาวสวน เมื่อตอนมีรัฐนิยมด้านการแต่งกายชาวสวน จึงทำรองเท้าไม้เพกาใช้กัน ส่วนการสวมหมวกนักเรียนได้สวมหมวกกันอยู่ระยะหนึ่ง ในด้านชาวสวนสวมงอบอยู่แล้วเวลาออกทำสวน ความพยายามจะให้โรงเรียนเป็นสถานที่สำหรับแปลงอุดมการณ์การทำสวนโบราณให้กลายเป็นอื่นไปนั้น ในขั้นต้นมีอาจสำเร็จได้ง่ายๆ เพราะโรงเรียนอยู่ในวัดเมื่อเด็กขึ้นเรียนบนศาลาวัดก็ต้องถอดรองเท้าขึ้นไปเรียนบนศาลา และก็มีไม่กี่คนที่มียองเท้าสวมในยุคต้นๆ ของการสร้างโรงเรียน อีกทั้งมีนักเรียนบางส่วนที่บ้านอยู่ตรงข้ามฝั่งแม่น้ำยมข้ามฟากด้วยเรือมาเรียน การก้าวเท้าเขย่งตัวลงเรือขึ้นท่า มีโอกาสพลาดพลั้งได้รองเท้าในยุคแรกๆ จึงไม่ได้รับความนิยม กลับเป็นภาระต้องถือรองเท้ามา กลับบ้าน ในวันฝนตก เพราะดินสวนโคลนเปรอะมาก ยังไม่มีการเทคอนกรีต ในยุคต่อมาการเข้าไปในธานีจึงหมายถึงการไปหาจับจ่ายซื้อเครื่องแต่งตัว ชื้อหมวก และซื้อรองเท้า การสร้างอุดมการณ์ความทันสมัยตามลัทธิการปกครอง และระบบการศึกษาทันสมัย ในตอนแรกๆ จึงมีอาจใช้อำนาจบีบเอาอัตลักษณ์ดั้งเดิมของชาวสวนไปได้ทันที อำนาจของความทันสมัยค่อยๆ เบียดขับอัตลักษณ์ดั้งเดิมมาเกือบชั่วอายุคนจึงรับชัยชนะเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์คนได้

แต่ก่อนคนไปเรียนก็ไม่มีรองเท้านะ ต้องเดินไปร่อนๆ พอเดินไปร่อนๆ ก็เข้าป่าหญ้าแล้วก็เดินต่อ กางเกงก็ตูดขาด

การสถาปนาอุดมการณ์ของรัฐโดยอาศัยกลไกโรงเรียนในระยะแรก จึงค่อนข้างมีแรงตอบโต้จากชุดความรู้ดั้งเดิม จนทำให้ตัวอุดมการณ์รัฐซึ่งมีเจตจำนงเพื่ออำนาจอยู่แล้วมีอำนาจเหนือความคิด ทศณะการมองโลกของคนในชุมชนได้ทันที ซึ่งความพยายามได้ไปทำงานอย่างแบบยล ในด้านความรู้ด้วยการสร้างหลักสูตรการเรียน รวมทั้งการฝึกฝนอบรมครูให้เป็นผู้กล่อมเกลางานการเมือง และเชิงเศรษฐกิจวิทยาตามคำขวัญว่า “มีวิชาเหมือนมีทรัพย์” คำถามที่คนละเลยกันมากจึงได้แก่คำที่ว่า “มีวิชาของใคร” วิชาของไทยจากภูมิปัญญาหรือวิชาองค์ความรู้จากศาสตร์ตะวันตก และตะวันตกมีเจตจำนงใดแอบแฝงอยู่ในวิชา องค์ความรู้ด้านศาสตร์ ภายใต้ระบบความร่วมมือหรือการให้ความช่วยเหลือจากตะวันตก ให้ทำให้ความรู้ดั้งเดิมเป็นอื่น และเป็นความรู้ที่อยู่ได้รวมเงา และความช่วยเหลือของประเทศตะวันตกผ่านรัฐ นานวันเข้าความรู้ไทยจึง ผ่อ ปลุกไม่งอก แต่ความรู้แบบตะวันตกกลายเป็นความรู้แม่บท สำหรับระบบการศึกษาไทย นั่นคือ กระบวนการวิ่งไล่กวาดความรู้ตะวันตกเกิดขึ้นแล้ว ในเชิงบริหารการศึกษาทฤษฎี X และ ทฤษฎี Y ของแมค เกรเกอร์ (McGregor) หรือทฤษฎีลำดับความต้องการของคนในองค์การของมาสโลว์ (Maslow) ซึ่งสร้างและมีรากเหง้าจากโรงงานอุตสาหกรรม กลายกลับมาเป็นทฤษฎีบริหารระบบการศึกษาไทย ซึ่งโรงเรียนตั้งอยู่กลางสวน ไร่ นา และไม่มีระบบการผลิตแบบสายพาน ผู้นำรับเอาทฤษฎีเหล่านี้มาบริการการศึกษาแบบตามไปเรื่อยๆ อากาศธาตุของทฤษฎีจากตะวันตกในยุคแรกๆ เสมือนไม่มีอะไรแอบแฝง แต่ถึงปัจจุบัน สื่อและเทคโนโลยี เราซื้อกันแบบทั้งหมด ฟังฟังทั้งหมด คุณอนันต์ของทฤษฎีตะวันตกมีในตอนแรก แต่ผลลัพธ์ที่ปฏิบัติการในสังคมไทยต้องจ่ายเงินซื้อเทคโนโลยีต่อเนื่อง คงมิใช่โทษมหันต์แต่เพราะคนในหมู่บ้านตกอยู่ในโครงข่ายอุดมการณ์ จากศาสตร์ตะวันตก และเห็นเป็นเรื่องปกติธรรมดาที่จะซื้อสื่อการศึกษาและเทคโนโลยีทันสมัยจากต่างประเทศ รวมทั้งมีแนวคิดจ้างครูจากต่างประเทศ เข้าสู่ระบบการศึกษาอย่างค่อยๆ เป็นไป และจะมากขึ้นตามสาขาวิชาใหม่ ๆ ด้วย ระบบการศึกษาไทย จึงมิได้มีภาวะคับแคบหรือล้าหลัง หากแต่กำลังตกอยู่ในโครงข่ายความรู้จากตะวันตกประเทศ ทั้งนี้มิใช่เพียงชุดความรู้ตะวันตกทรงพลัง หากโลกทัศน์ มุมมองของชุดความรู้ดั้งเดิมของไทยได้มีท่าทีพร้อมจะรับชุดความรู้ใหม่อยู่แล้ว เพื่อเหตุผลของการวิ่งไล่กวาดความเจริญและการวิ่งไล่ย้อมใช้ลมนายใจดี

ปฏิบัติการวาทกรรมเทคโนโลยี : การเปลี่ยนแปลงความรู้ไปสู่ความรู้เทคโนโลยีสมัยใหม่

คนขาวสวนสูงอายุจำนวนหลายคนเริ่มมองเห็นชะตากรรมของตัวเองและลูกหลานในปัจจุบัน และอนาคต อันเนื่องจากการหยั่งรู้อดีต ปัจจุบัน และอนาคตด้วยการส่องทางสถิติปัญญาของคนรุ่นก่อน สังคมในชุมชนดั้งเดิมระบบการศึกษา คนสามารถกำหนดได้ด้วยตัวเอง มีอำนาจกำหนดความรู้ ความจริง ชุดต่างๆ ความรู้จากการสร้างและสะสมเกี่ยวกับการทำสวนโบราณเกิดขึ้นภายใน

ประสบการณ์การเข้าเผชิญกับปัญหาทางธรรมชาติ ตั้งแต่สิ่งรบกวน น้ำท่วม พายุ จนถึงปัญหาคนที่จะต้องอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ที่จะส่งเสริมการรอกงามของตนไม่ในสวน ตราบจนแม้จะมีคำสารภาพว่ากับว่าไม่รับรู้การศึกษาทันสมัย แต่ภายในโลกทัศน์ได้แปรเปลี่ยนไป มองเห็นประโยชน์และการละทิ้งความคิดเรื่องเวลาแบบบุญกรรม เป็นเวลาก้าวหน้าแบบศาสตร์ (ไม่รอชาติถัดไป) แม้จะยังไม่มั่นใจว่าความรู้ศาสตร์แท้จริงจะมาก่อหรือแก้ปัญหาให้แก่ชาวสวนชาวนา แต่ด้วยโครงข่ายของศาสตร์ทำให้ชาวสวนชาวนาสยบและเริ่มคล้อยตาม

การเปลี่ยนอุดมการณ์จากการใช้แรงคนสัตว์ไปสู่เครื่องทุ่นแรง แม้การทำสวนจะมีได้ถากถางพื้นที่ขยายไปไม่สิ้นสุด แต่ภาระการทำสวนทำนาเพียงพอกอยู่พอกิน ไม่อาจใช้เครื่องมือตายหญ้าจ้าววก จอบ เสียม เหยี่ยวในแบบดั้งเดิมได้ เพราะคนพยายามลดเวลาทำงานลง ลูกหลานจำนวนหนึ่งออกไปเรียนหนังสือในเมือง คนที่เหลืออยู่มีน้อยคนจึงต้องอาศัยเครื่องทุ่นแรง เสรีเร็ว เห็นผลกับตา ให้อำนาจพื้นฐานจ้าววกไฟฟ้า น้ำมันเชื้อเพลิง เครื่องจักรกลเข้ามาพร้อมๆ การขยายตัวของตลาด ไปสู่ที่จ้าววกเครื่องจักร รถยนต์ รถเด็ก และอาศัยสาธารณูปโภค พื้นฐานช่วยในการขนส่งทุกขั้นตอนจึงมีทุน ต้องลงทุนไปล่วงหน้าและเก็บเกี่ยวผลภายหลัง อย่างไรก็ตามหากมองเฉพาะการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้แรงงาน จะเห็นความเกี่ยวข้องกับอำนาจทางการเมือง เพราะขณะนั้นสถาบันการศึกษาแบบเกษตรกรรมได้เข้าสู่พื้นที่สุขทัย ตรงนี้เป็นการเมืองสำคัญยิ่ง การได้รับและมีการ “จัดตั้ง” สถาบันทางการศึกษา ทั้งโรงเรียนและวิทยาลัยเกษตรกรรมทำให้ความรู้ และความทันสมัย หาดูเป็นแบบอย่างได้ง่ายเพราะอยู่ใกล้ อีกทั้งนโยบายรัฐ มุ่งส่งเสริมการส่งออกสินค้าเกษตรเพื่อหารายได้มาพัฒนาประเทศ ในด้านการเมืองจึงช่วยส่งแรงงานเป็นพลังการผลิต สร้างรายได้ให้เข้าประเทศ แต่งานวงศ์วิชาเผยได้ว่า เพียงแรงงานหรือพลังงานผลิตมีอาจทำให้คนเชื่อและเห็นความจริงได้แท้จริงคนยังถูกโครงข่ายของวาทกรรมครอบอยู่ โครงนั้นเริ่มตั้งแต่อุดมการณ์ไปจนถึงภาคปฏิบัติการการศึกษาสมัยใหม่

การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ด้านแรงงานเข้าสู่โลกทัศน์การศึกษาทันสมัย คนในยุคดั้งเดิมพยายามให้ลูกหลานได้ฝึกทำงาน เรียนรู้สวนโบราณในสวนแบบวันต่อวัน กิจกรรมต่อกิจกรรม กับชาวสวนจึงคุ้นชินและยึดเป็นแบบอย่างอาชีพต่อมา แบบเรียนการทำงานในสวนจึงท่วมเทเวลาอย่างเต็มที่ ต่อมาเมื่อมีการแทรกเข้ามาของระบบการศึกษาทันสมัยในระบบโรงเรียน คนเร่งถอดถอนเวลาจากการทำงานในสวนเข้าสู่เวลาการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน ลูกหลาน และพ่อแม่จึงเห็นดีงามที่จะทุ่มเทเวลาให้แก่การศึกษาในโรงเรียนอย่างเต็มที่ นอกเวลาโรงเรียนจึงให้ลูกเข้าสวนภายใต้ปฏิบัติการ ซึ่งทำงานผ่านภาษา ในตัวภาษามีได้มีความเร่ง แต่การปฏิบัติด้วยการลงมือเรียนและสำเร็จการศึกษาได้เรียนต่อสูงขึ้น ได้ทำงานมียศ ตำแหน่ง ผลประโยชน์ทั้งทางภคราชาการและภาคทันสมัยทำให้คนเชื่อขีดความสามารถของการศึกษาทันสมัย และเห็นว่าเปลืองเวลา หากจะปล่อยให้ลูกหลานยังเดินเข้าสวน

ทำสวนแบบโบราณอีกต่อไปอันเป็นอาการเรื้อรังของชุดความรู้การทำมาหากินเป็นอาการช่วงปลายยุคการศึกษาแบบจารีต

การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ทั้งสองช่วงข้างต้น กระทบต่อระบบการควบคุมทางสังคม และระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งระบบการควบคุมทางสังคม เดิมคนปฏิบัติตามจารีตประเพณี แม้มิได้มีตัวบทกฎหมาย ลายลักษณ์อักษร คนจะปฏิบัติตามคำแนะนำ คำเทศนา ของสถาบันโบราณ โดยผ่านผู้อาวุโสในฐานะผู้สร้างวาทกรรม ส่วนระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่เดิมสัมพันธ์กันทางสายเลือด การสมรส หรือการเป็นครู ศิษย์ ก็เปลี่ยนมาเป็นชุมชนวิชาการ มีการใช้สื่อสาร ชับซ้อนกระจายโครงข่ายสร้างเป็นความคิด ความเชื่อ ชุดใหม่ภายใต้ระบบภาษา เพราะบางคนยังมีโลกทัศน์เก่า บางคนมีโลกทัศน์ใหม่ ด้านเหตุผล เชิงศาสตร์ เมื่อมาปฏิบัติงานร่วมกันจึงปะทะประสานกับของสองอุดมการณ์เสมอ ในช่วงแรกๆ คนจึงเกิดภาวะ "สะดุด" กับชุดความคิด ความรู้ เสมอ แต่เมื่อเลือกเชื่อหรือปฏิบัติทางอุดมการณ์ชุดใดชุดหนึ่งก็จะไม่รู้ตัวเลยว่าได้ถูกแบ่งแยก เข้ากับคู่ตรงข้ามไปแล้ว ในการแบ่งยุคสมัยหนึ่ง และหากพิจารณาวิเคราะห์ซ้ำอย่างถึงรากถึงแก่นแล้ว ปฏิบัติการตามความรู้ใหม่ ก็จะไปเปลี่ยนไปสู่อุดมการณ์ชุดใหม่นั้นอีก การรู้และสองเห็นภาวะกระโดดกลับไปมาเพราะความคิดได้ของคนในชุมชน จึงได้มีโครงข่ายจากการเป็นเรื่องเล่าใหญ่ใหญ่เข้าครอบงำทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง การสังคม อันเป็นการช่วงชิง และจัดลำดับความรู้ "ล้าหลังโบราณ" เหล่านั้น จุดตัดทางชุดความรู้ด้านเทคโนโลยีทันสมัย นับเป็นจุดเปลี่ยนของยุคสมัยค่อนข้างชัดเจน เพราะเมื่อครอบครองความเป็นเจ้า แบ่งบานเหนือความคิดโลกทัศน์ของผู้คน คนจะปฏิบัติตามและสร้างสรรค์อัตลักษณ์ใหม่ไปตามนั้น การดิ้นรนแสวงหาที่เรียนให้ลูก การทนทำงานส่งลูกเรียน การหาเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาใช้ในสวน จึงเป็นเรื่องอยู่ในความสามารถในความคิดดิ้นรนของชาวสวน

วาทกรรมใหม่กับวาทกรรมเก่าช่วงปลายยุคสมัย

การสร้างสรรค์ความรู้ใหม่ ผ่านเทคโนโลยี แบบใช้เทคโนโลยีกันมาก กลับปรากฏว่ายังมีคนและมุมหนึ่งของสวนโบราณที่ยังใช้ความรู้แบบดั้งเดิมในการทำมาหากิน หรือบางครั้งจะมาพร้อมความเจริญ เวทีดินที่เพื่อสร้างถนน แต่การรับรู้ของคนที่เสียที่ดินสร้างถนนเห็นเพียง "การตายที่" ซึ่งก็คือการโค่นสวนสร้างถนนส่วนรวมโลกทัศน์เรื่องบุญที่ได้จากการสละทรัพย์สินให้เป็นทาน ให้ส่วนรวมการสละที่ดินสร้างถนน หรือการสร้างสะพาน ก่อให้เกิดช่องทางต่อชุดวาทกรรมการพัฒนาอย่างเหมาะสม ในวาทกรรมการพัฒนาอาจจะคิดว่าโครงสร้างพื้นฐานได้รับการสร้างขึ้นแล้ว แต่ภายในโลกทัศน์คนเขาคิดว่าได้บุญต่างหาก มิให้มองที่ความทันสมัยหยิบยื่นเข้ามา ณ ขณะนั้นเลย

ในเชิงยุทธศาสตร์ของอำนาจ การใช้อำนาจต่อการพัฒนาไม่สามารถละอุดมการณ์ดั้งเดิมไปได้หมด หากแต่คนยังคิดและพิจารณา เวลาที่มีกิจกรรมจึงมักมีภาคปฏิบัติการจากทั้งทางชุดความรู้ทัน

สมัย และชุดความรู้ดั้งเดิมควบคู่กันเสมอ การครอบงำอุดมการณ์จึงค่อยเป็นค่อยไปกว่า 25-30 ปี มาแล้วนับจากแผนพัฒนาประเทศก็มีอาชโละอุดมการณ์ชุดเก่าออกไปจากความคิด การรับรู้ของชาวสวนได้ ช่วงหนึ่งมีการให้คนเลิกกินหมาก ดัดต้นหมาก แต่ชาวสวนก็แสดงว่าหมากยังมีประโยชน์ ใบหมากใช้ทำเป็นดับมุงหลังคาบ้านได้ ทำให้ต้นหมากรอดพ้นไม่ต้องตัดโค่นเสียทั้งหมด ยุทธศาสตร์แบบเบียดขับจึงทำงานได้ไม่เต็มที่บางปรากฏการณ์ แต่อำนาจของรัฐได้เข้ายึดหัวหาด เกยอำนาจไว้แล้วในตัวสถาบันการศึกษา อันจะไปมีผลต่อลูกหลานชาวสวนเพื่อเข้ามาศึกษาในระบบโรงเรียน ตรงนี้ผู้วิจัยถามว่าชาวสวนที่ไม่ได้เรียนหนังสือในระบบโรงเรียนสูงๆ จะถึงกับเกิดอาการน้อยเนื้อต่ำใจหรือภาพสะท้อนกลับทำให้เห็นว่าชาวสวนยังภูมิปัญญาภูมิที่อุตสาหกรรมทำงานอยู่กับสวน ส่วนการจะยกฐานะศักดิ์ศรีของบ้าน วงศ์ตระกูลนั้น มอบให้เป็นภาระของบุตร คืออยากจะทนทำงานส่งลูกเรียนสูงๆ ส่วนตัวชาวสวนเองไม่ห่วงแล้ว เพราะเห็นว่าตัวอายุมากแล้ว การรู้จัก "ตัดใจ" ไม่ห่วงตัวเองทางด้านอนาคตการศึกษา มิได้หมายความว่าหมดศักดิ์ศรี แต่ยังคงศักดิ์ศรีของการเป็นผู้ประกอบอาชีพสวนโบราณ ชื่อเสียงในการเป็นเจ้าของสวนมะม่วงพันธุ์ดีคือสิ่งที่ชาวสวนภูมิใจมากกว่า การให้เรียนสูงๆ แต่ปลูกมะพร้าวไม่ได้ผลดีเท่าพวกชาวสวนรุ่นเก่า ตรงนี้เป็นรหัสของระบบการศึกษาทันสมัยที่มีอาจเจาะช่องทางเข้าเอาชนะทางด้านอุดมการณ์ได้ราบคาบ คนยังมีอีกส่วนหนึ่งที่ทำสวนแบบโบราณและเก็บผลไม้ออกขายได้ ยังชีพได้ ชาวบ้านบอกว่าขณะปัจจุบันความนิยมกินผลไม้แบบธรรมชาติกลับทำท่าว่าจะเพิ่มมากขึ้น ตรงนี้ได้ทำให้เกิดปฏิบัติการ ผนวกรวมความรู้ โลกทัศน์ชาวสวนโบราณกลับขึ้นมาอีก อาหารปราศจากยาปราบศัตรู อาหารสมุนไพร อาหารสุขภาพกำลังนิยม "ของกินชาวบ้าน น้ำพริกผัก" ชาวสวนจึงยังเห็นลู่ทางที่จะดึงโลกทัศน์แบบดั้งเดิมเอาไว้ต่อไปอีก ความรู้ทันสมัย จึงมีทั้งชุดที่ทำการเบียดขับ และชุดที่ทำการผนวกรวม ทำให้เกิดการสลายโลกทัศน์ดั้งเดิมในบางเรื่อง พลิกฟื้นต่อยอดโลกทัศน์ดั้งเดิมในบางเรื่อง เกิดความโคลงเคลงของทางโลกทัศน์ และได้ลั่นลงแล้วมีชุดความรู้ทันสมัยเป็นพระเอกมาพุ่งให้ลุกขึ้น หากแต่คนในชุมชน มีความรู้ต้นทุนมรดกดั้งเดิม การช่วยพุ่งตัวเอาตัวรอดได้แม้จะเป็นช่วงวิกฤติเศรษฐกิจในปี พ.ศ.2540 ก็ตาม ในสายตาของนักเศรษฐกิจอาจมองว่าเป็นมหัศจรรย์ของชนบท (the rural miracle) ช่วงที่ก้าวกระโดดทางเศรษฐกิจก็คล้ายว่าชนบทหนุนให้เศรษฐกิจก้าวไปได้ ช่วงที่เศรษฐกิจวิกฤตเสมือนว่าสวนโบราณเป็นตัวพยุงมิให้เศรษฐกิจบอบช้ำไปกว่านี้ได้ ทั้งนี้เพราะโลกทัศน์คนยังมี 2 ชุด หรือเป็นวาทกรรมโบราณในความคิดภาษาของคน ทำให้เกิดการแบ่งแยกอำนาจ (the division of power) อยู่ในพื้นที่สวนไร่ข้าวโบราณ การรวมอำนาจไปสู่รัฐ หรือสู่ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมจึงทำได้เพียงบางส่วน ฤทธิ์ของสวนโบราณจึงคงอยู่ และถ้าฝนฟ้าเป็นใจบางครั้งสิ่งที่มองไม่เห็นก็ทำอะไรสวนไม่ได้ แต่บางครั้งสิ่งที่ไม่เห็นก็ทำให้คนรุ่นใหม่รับมาแล้ว เพราะชุดความจริงทางระบบตลาด ระบบทุน ทำงานภายใต้ตัวเลขดอกเบี้ย ที่คิดจากระบบคอมพิวเตอร์

แม้คนรุ่นใหม่จะมีโลกทัศน์การเดินทางโดยพาหนะรถยนต์ แต่คนรุ่นใหม่ที่ผ่านมาผ่านระบบโรงเรียน ก็ยังเห็นคุณค่าของแม่น้ำยม เจกเช่นคนไทยที่ยังเห็นคุณประโยชน์ของแม่น้ำและลำคลองในฐานะเส้นทางคมนาคมคนโบราณ เนื้อดินโลกทัศน์ของคนชาวสวนชาวนาช่างอุดมไปด้วยธาตุชนิดที่โลกทัศน์แบบใหม่จากชุดความรู้ทันสมัย จะมองข้ามได้ก็เพราะชุดความรู้ดั้งเดิมก็อยู่ได้ไม่ล้มตายไปจากดิน ความคิดในสมองคนชาวสวนในอนาคตก็อาจมีผู้ใดกล้าคิดว่าหากมีการเปลี่ยนแปลงทั้งความคิด และสถาบันหลักของสังคมไปพร้อมๆ กัน ชาวสวนจะทวนกระแสเหล่านั้นได้หรือไม่ เพราะแม้แต่สถาบันการศึกษา มิได้มองนักเรียนเป็นศิษย์ แต่มองเป็น "ลูกค้า" และโรงเรียนรับทำหน้าที่เป็นตลาดวิชา บริการความรู้แก่นักเรียน ความหมายเริ่มต่างออกไป ประวัติศาสตร์ยังมิได้มีความต่อเนื่องแต่มีการขาดหายไปของบางชุดความรู้ความคิด การเจตนาโยนความรู้ดั้งเดิมของชาวสวนออกไปนอกเส้นทางของเหตุผลทำให้เกิดการขาดตอนของประวัติศาสตร์การศึกษาในช่วงหลัง เผอิญว่าครูผู้สอนที่มีใจผู้สร้างความรู้ชาวสวน เกิดแต่กับลูกชาวสวน ชุดความรู้ติดอยู่กับตัวของชาวสวน นับเป็นความโชคดี และเป็นปฏิบัติการที่ทำให้ชุดความรู้เพียงหายไปบางชุด บางเวลา ดิดๆ ดับๆ ตรงนี้ชี้ให้เห็นว่าโครงข่ายความมั่นคงทางความรู้ของไทยมี 2 ช่วงแน่นอน คือโครงข่ายระบบความรู้ดั้งเดิม กับโครงข่ายระบบความรู้ทันสมัย ผู้สร้างความรู้ชาวบ้านเดิมเสมือนเป็นช่างถักทอจากธรรมชาติ ผู้สร้างความรู้ใหม่เสมือนช่างถักทอจากเทคโนโลยี ขึ้นอยู่กับการใช้ประโยชน์

การผลิตยุคสมัย

การพิจารณาการทรงอำนาจของวาทกรรมการศึกษาระหว่างการศึกษาคีรีต และการศึกษาทันสมัย แท้จริงจุดสิ้นสุดลงของยุคสมัยมิได้มีเด็ดขาดตามกาลเวลา คือการสิ้นยุคสมัยในแนววงศาวิทยามีได้สิ้นยุคแบบนาฟีกาลานขาด หากแต่เกิดจากปฏิบัติการทางวาทกรรม ด้วยลักษณะของเทคนิควิธีการการประสานกันของสรรพสิ่ง, สถาบัน, แบบพฤติกรรมของคนในสังคม การสื่อสารโปรยปรายวาทกรรมชุดดั้งเดิม และการสอนกล่อมเกลาลูกคน (Foucault, 1997:12) ด้วยวาทกรรมดั้งเดิม ยังทรงอำนาจอยู่หรือไม่ ซึ่งเมื่อคลี่เข้าไปจะพบว่าบางชุดวาทกรรมระบบการศึกษาคีรีตยังทรงอำนาจอยู่ อาทิ การทำมาหากินด้วยการทำสวนโบราณ การแลกเปลี่ยนของแลกเปลี่ยน การประกอบสร้างอุปกรณ์ การทำสวน รวมทั้งการแสดงฐานที่มั่นทางอัตลักษณ์ดั้งเดิมของชาวสวน ผ่านระบบความคิด ความเชื่อ

ในระดับของอุดมการณ์ในสังคม ส่วนที่เป็นภาคปฏิบัติการวาทกรรม ไม่ยากที่คลี่ให้เห็นว่าเทคนิคการประสานกันของสรรพสิ่งทั้งด้านภาษา เศรษฐกิจ การเมือง และสังคมนั้น ทำงานสอดคล้องกัน ถ้ายังทำงานแสดงว่าอำนาจของวาทกรรมนั้นคงอยู่ ส่วนจะมากน้อยระดับใด ขึ้นอยู่กับการนำอุดมการณ์ใหม่เข้ามาในชุมชน มีความสำเร็จในการตอกย้ำ จัดระเบียบใหม่ ทำให้คนเห็นเชื่อเป็นความจริงจากสถาบัน จากการอบรมสั่งสอนนั้นเพียงใด การขัดกันเชิงโลกทัศน์รูปแบบอำนาจนิยมกับโลกทัศน์

รูปแบบประชาธิปไตยแบบตัวแทน ชาวสวนยังเคารพในผู้นำท้องถิ่น พระ ผู้รู้ในชุมชน และไม่พยายามกระทบกับผู้นำระดับการเมืองท้องถิ่น หรือผู้แทนราษฎร เว้นแต่เพื่อการรณรงค์หรือการนำเข้าซึ่งผลประโยชน์ของชุมชน ในช่วงการแปรรูปผลไม้ที่อาศัยนักการเมืองเข้าช่วย จนได้แสดงมติใบอนุญาตไวน์ผลไม้ แม้จะเป็นการช่วงชิงความรู้ ระเบียบราชการว่ามีขั้นตอนทำอะไร ติดต่อกับ ติดตามเรื่องอย่างไร ส่วนโลกทัศน์รูปแบบประชาธิปไตยแบบตัวแทนนั้น ชาวสวนตระหนักรู้ เห็นความสำคัญของการไปเลือกตั้งในทุกระดับ ทั้งระดับท้องถิ่น ระดับชาติ หรือการเลือกตั้ง คณะทำงานกรรมการในโครงการพัฒนาต่างๆ ของชุมชน แต่การรวมตัวกับสร้างอุดมการณ์ประชาธิปไตยแบบไร้รัฐ ล้อเล่นกับกฎเกณฑ์ของรัฐ หรือแม้แต่กลุ่มเคลื่อนไหวแนวสตรีนิยม แนวนิเวศนิยม ยังมีอาจเกิดขึ้นในโลกทัศน์ของชาวสวนในระยะนี้แม้พืชผล ผลให้ราคาจะตกต่ำบางช่วง ละมุด ราคารับซื้อที่พ่อค้าซื้อที่พ่อค้าซื้อที่ปากสวนเพียงกิโลกรัมละ 3.50 บาท ชาวสวนต่างยอมรับในราคา และชะตากรรมของผลผลิตในปีนั้น โดยไม่มีการสื่อสาร ส่งสารไปร้องขอความช่วยเหลือจากใคร ซึ่งตรงนี้ ภาพลึกลงไป จะเผยว่าในช่วงแรกๆ ของการรวมอำนาจการเมือง การศึกษา การสาธารณสุข เข้าสู่รัฐ รัฐไปรับเอาหน้าที่ดั้งเดิมซึ่งอยู่ในครอบครัวยุคชุมชนมาทำ ทำให้รัฐโตอ้วนอ้วน มีภาระและงบประมาณที่ต้องรับผิดชอบสูงมาก เพราะเดิมการศึกษาภาระอยู่ที่หมู่บ้านศึกษาในวิถีชีวิต รัฐมีต้นทุนต่ำมาก หรืออาจไม่ต้องสนับสนุนการเงินให้หมู่บ้านการรักษาคนเจ็บป่วย ครว้เรือน หมู่บ้านก็ใช้สมุนไพร เพราะแพทย์แผนไทยทำการรักษาดูแลกันเอง การปกครองใช้ระบบอำนาจมี "ขุน" กับผู้นำ จากผู้นำในชุมชนดูแลโดยที่ยังไม่มีกฎหมายควบคุมพลเมืองเข้มอย่างปัจจุบัน สถาบันทันสมัยที่เชิญไปติดตั้งในชุมชน ทั้งโรงเรียน สถานือนามัย หรือแม้แต่ อบต. จึงไปปรากฏหน้าที่ดั้งเดิมออกมาจากชุมชน ทำให้รัฐเป็นภาระยิ่งขึ้น

แม้สถาบันทันสมัย จำพวกโรงเรียนจะตั้งในหมู่บ้านมานานพอควร แต่หาได้ปลูกสร้างอุดมการณ์การศึกษาทันสมัยได้ทั้งหมด เพราะการเรียนรู้ ความรู้จากการปฏิบัติอาชีพสวนโบราณ ยังมีความสม่ำเสมอ สำหรับคนรุ่นหนึ่งที่มีโลกทัศน์เก่า ทำไมชาวสวนจะต้องตายที่ อันหมายถึงการโค่นต้นผลไม้ดั้งเดิม เพื่อปลูกกับผลไม้พันธุ์ใหม่ในเมื่อระบบเศรษฐกิจทันสมัยยังประโยชน์ คือชาวสวนสามารถเก็บผลไม้ รายได้อันเป็นการแสดงให้เห็นการใช้ การให้ความสำคัญ การเลือก (selection) ทางวาทกรรมเศรษฐกิจด้วย กล่าวคือ ทรัพยากรดั้งเดิมใดมีประโยชน์เป็นวัตถุดิบหรือเป็นปัจจัยการผลิต สรรพสิ่งนั้นก็ยังคงอยู่ได้ในโลกระบบทุนนิยม ทั้งนี้ต้นทุนและการทำสวนโบราณยังมีการใช้ต้นผลไม้โบราณดั้งเดิม เพียงคอยดูแล ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนจึงยังคงอยู่ตั้งแต่การรวมกลุ่มถางสวน ซึ่งปกติจะถางถึง 3 ครั้ง สำหรับสวนที่หนาขึ้นมาก จำนวนการเอาแรงดั้งเดิมอาจถึงร้อยๆ คน สวนใหญ่ขนาด 30-40 ไร่ โดยใน 100 คน ถางได้สวนต่อสวนเข้าก็ได้ การถางสวนเป็นการเอาแรง แต่ก็เป็นการบังคับตัวเองด้วยจารีตของสังคมสวนโบราณ คนจึงขยันทำมาหากินตามสังคม ตามบริบทของสังคม ในบางช่วงรู้สึกกับรู้ว่างานสวนมีความอิสระ ในช่วงหลังเมื่อเริ่มมีการขายกับผลไม้ขายให้

พ่อก่อน 30 ปีมาแล้ว มีการใช้ตาชั่งเงินทางยาวรูดลูกดุ่มซึ่ง ชาวสวนอาจถูกโกงตาชั่งแบบซึ่งรูด การกระดกที่ไม่เที่ยงตรง คนจึงเสียเปรียบเยอะแต่มีได้ไววาย คงปล่อยไป ถือว่าเป็นบุญกรรม อุดมการณ์ทำสวนโบราณ ถูกรับรู้ และยอมรับ ยึดมั่นเป็นแนวปฏิบัติ ถือเป็นวิถีชีวิต จึงสามารถหล่อเลี้ยงชีวิตมาได้ หล่อเลี้ยงสังคมชาวสวนมาได้ ความขาดตอน หรือการไม่สม่ำเสมอของอุดมการณ์ทำสวนโบราณ แสดงให้เห็นถึงโลกทัศน์ของคนถูกครอบงำด้วยอุดมการณ์เก่าอย่างล้าลึก กลับยังปกป้องวัตถุคือต้นผลไม้มิยอมให้ถูกโค่นไปจากสวนโบราณสะท้อนระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติที่อาศัยพึ่งพากัน

ในส่วนรัฐได้พยายามจัดพัฒนาประเทศ เพื่อสู่ความเจริญ การจะพัฒนาได้ย่อมอาศัยอุดมการณ์ใหม่อีกชุดหนึ่ง การรวมอำนาจทางการศึกษาจึงเกิดขึ้นภายใต้ภาคปฏิบัติการส่งเสริมให้เกิดการแพร่กระจายของการศึกษาทันสมัยให้มากที่สุด คือ พยายามจัดตั้งโรงเรียนในทุกชนบทของไทยให้ทั่วถึง การเข้าไปจัดตั้งโรงเรียนในชนบท หมายถึงการส่งครู หรือสหวิชาครูเป็นตัวแทนรัฐเข้าไป ครอบงำทางปัญญานักเรียนด้วยหลักสูตร ชุดความรู้ตามกำหนด หัวเลี้ยวหัวต่อของยุคสมัยจึงเกิดขึ้นในช่วงหนึ่งในช่วงมีสถาบันการศึกษาเข้าสู่ชุมชนด้วยโรงเรียนสมัยใหม่เข้ามาตั้งในชุมชนตามความรับรู้ของชาวบ้าน ในช่วงหลังสงครามอินโดจีน รว. พ.ศ.2475-76 จึงเกิดคำสองคำได้แก่ “เกณฑ์เด็กเข้าเรียน” ภาคบังคับ และสมัยนั้นคนจะเข้าใจว่า “เด็กเข้าเกณฑ์แล้ว” ต้องไปโรงเรียน จุดดัดของยุคสมัย (เชิงอำนาจ) ในชุมชนในช่วงแรกนั้นชุดความรู้ชาวสวนเริ่มจะถูกทำลายจากชุดความทันสมัยในระบบโรงเรียน ก่อนช่วงไฟฟ้าเข้าชุมชน รว. พ.ศ.2517 และโครงการร่วม กสช. เข้ามาปี 2532-2533 ชาวบ้านได้ประปา ปูย ยาฆ่าแมลงสมัยใหม่เข้าหมู่บ้านในช่วง พ.ศ.2534 ซึ่งมาตริ่งและตอกย้ำชุดความทันสมัยในช่วงหลังสนใจโรงเรียนในหมู่บ้านมาแล้วระบบหนึ่ง และการอพยพของคนออกจากหมู่บ้าน พ.ศ.2525 ทั้งไปเรียนและหางานทำที่กรุงเทพฯ หรือตลาดแรงงาน

การทำให้เกิดการผลัดยุคสมัยของระบบการศึกษาไทย มีกลไกอยู่ที่การปรากฏตัวตนของระบบการศึกษา และการยอมรับยอมรับอยู่ในระบบการศึกษามัยใหม่ที่แตกต่างออกไปจากระบบการศึกษาดั้งเดิม โดยประการแรก ใช้เทคโนโลยีเป็นอำนาจการทำให้ประชาชนเจียนเสี่ยงลงไม่พุดเกี่ยวกับการศึกษาในระบบโรงเรียน รัฐถือเป็นอุดมการณ์ที่จะต้องทำให้คนอ่านออกเขียนได้ เพื่อรองรับการพัฒนาประเทศจากเดิมที่ยึดแบบแผนการทำมาากินในวิถีชีวิตเป็นการเรียนรู้เพื่อยังชีวิตน่าวุฒิบัตรไปรับจ้าง ก่อนตั้งกระทรวงธรรมการยังไม่มีหลักสูตรใช้ มีแต่แนวปฏิบัติที่ยึดถือเป็นแบบแผนสืบกันมาแต่สมัยโบราณ เมื่อตั้งโรงเรียนหลวงแล้ว สิ่งที่ยึดถือเป็นแนวทางแทนหลักสูตร คือ แบบเรียน ต่อมาจึงมีการประกาศการเรียนหนังสือในปี พ.ศ.2428 และพระราชบัญญัติการสอบวิชา พ.ศ.2433 ทั้งสองฉบับแรกและฉบับที่สอง (ลัดดา สุวรรณกุล. 2518 : 8) การค่อยลดทอนแบบแผนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตเริ่มจากกลไกการทำให้เกิดหลักการแบบแผนจัดการเรียนการสอน เสมือนเป็นตัวกฎเกณฑ์ใหญ่ คือ

สร้างออกมาเป็นหลักสูตร อันเป็นการจงใจเลือกบรรจุหรือไม่บรรจุสาระความรู้ เพื่อผลประโยชน์ของ การพัฒนาสังคมและลดทอนความรู้ในสังคมไทยดั้งเดิมลงไป เมื่อคนค้าขายทำมาหากิน การค้ากล้วย ตาก การแลกเปลี่ยนของแลกของ การทำสวนโบราณ การเล่าเรื่องสาระความรู้แบบมุขปาฐะ หรือ ความสัมพันธ์แบบระบบอุปถัมภ์ ให้ผลต่างตอบแทน สะท้อนการนิยมอำนาจของคนในชุมชน มิได้ถูก หยิบยกขึ้นมาพูด คุย อภิปรายในระบบการศึกษาโรงเรียน จะทำให้เกิดการค่อยๆ เจียบเสี้ยมลงไปของ ความรู้เหล่านั้น ประการที่สอง ปรัชญาการณการแพร่กระจายของระบบการศึกษาสมัยใหม่ การเข้าไป จัดตั้งโรงเรียนในหมู่บ้าน โดยเข้าไปจัดตั้งในวัดการศึกษาศาสนาสมัยใหม่ การเข้าไปจัดตั้งโรงเรียนในหมู่บ้าน โดยเข้าไปจัดตั้งในวัดอันเป็นสถาบันดั้งเดิมของชุมชน และอุดมการณ์ศาสนา กำลังทรงอำนาจอยู่ เสมือนการเข้าดำเนินการกับศูนย์กลางโลกทัศน์ดั้งเดิมของคน คล้ายการกระชาก อุดมการณ์เก่าออก มาจากความคิดของคนและชุมชนวันต่อวัน กิจกรรมต่อกิจกรรม การดำเนินการ มาหาทางการศึกษา ทันสมัย ค่อยๆ ทำ ค่อยๆ ใช้ อำนาจรัฐผ่านระบบราชการ เพื่อจัดการศึกษาให้คน ทั้งที่หน้าที่การ ศึกษาดั้งเดิม คนต่างยืนยันว่าเป็นบทบาทหน้าที่ของคนในชุมชน เริ่มเรียนการทำสวนมาจากแม่ พ่อ ตั้ง แต่เด็ก แต่เยาว์วัย ความรู้ที่เรียนมาแต่เล็กแต่เด็กจากบ้านค่อยถูกกดทับ การทำให้เป็นยุคสมัยจึงเริ่ม จากการกดทับความรู้ดั้งเดิมให้หมดความหมาย ความสำคัญลงไป แม้ในบางช่วงจะมีแนวคิดกลับไป บำรุงการทำมาหากินอยู่บ้าง อาทิ ในสมัยที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ นั้น ท่านได้ดำเนินการจนสามารถจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูฝึกหัดครูกรรมหวัง เมื่อ พ.ศ.2460 เพื่อผลิตครู สอนวิชาเกษตรกรรมในโรงเรียนประถมวิสามัญ โครงการต่างๆ ที่ท่านจัดขึ้นก็เพื่อลดค่านิยมในอาชีพ รับราชการ และส่งเสริมการประกอบอาชีพเพื่อยกฐานะทางเศรษฐกิจของประชาชน การที่คนพยายาม ส่งลูกเรียนหวังให้รับราชการนั้น มิได้เกิดขึ้นพร้อมๆ กัน หากแต่อาศัยเวลายาวนาน เมื่อมีคนเป็นแบบ อย่างในครอบครัว น้องก็จะตามพี่บ้าง คนบ้านข้างเคียงก็จะส่งลูกไปตามบ้าง การนิยมรับราชการหรือ ให้ลูกเรียนเพื่อรับราชการ สะท้อนโลกทัศน์ดั้งเดิมของอำนาจนิยม เพราะราชการ หรือระบบสากลของ รัฐ ที่เป็นไปตามกฎหมาย บังคับปฏิบัติกับคนทุกคน บ้านใดมีลูกรับราชการบ้านข้างๆ คนทั่วไปจะเกรง ใจบ้านนั้น ซึ่งที่จริงก็เป็นการเกรงในอำนาจรัฐ และความเกรงใจจากการที่ตนอิงอำนาจรัฐ ใช้เป็นแบบ แผนของการใช้อำนาจในชนบทมาอย่างยาวนาน คนจึงเรียกคนราชการว่า "นาย" ด้วย ชาวสวนนิยม ในอำนาจมาแต่ยุคดั้งเดิมการได้บวชเรียน เพื่อการยอมรับนับถือเกรงในอำนาจพระธรรม "ความดี" ของยุคสมัย ผู้นำ "ขุน" หรือนายบ้านจะเกรงใจ คนจะเกรงใจ เมื่อระบบสังคมเปลี่ยนไป มีการจัดการ ปกครองแบบหมู่บ้านชัดเจน มีการแบ่งเขตตำบลชัดเจน อำนาจกระจุกอยู่ที่ทางการ คนจึงเกรงใน อำนาจสถาบันอำเภอ จังหวัด และ คนที่ทำงานเป็นเสมียนในส่วนราชการ คนทั่วไปจะยำเกรง และคน เหล่านั้นผ่านการเรียนรู้ในระบบโรงเรียนมาจากส่วนกลาง กรุงเทพฯ ซึ่งมีสถาบันจัดการเรื่องการสอน ระดับสูง การมีโลกทัศน์จะนิยมในอำเภอจากด้านศาสนา ดูจะไม่สำเร็จอีกต่อไป เห็นได้จากการปิด

สำนักเรียนพระธรรม วัดคลองนพมาศ ลงในระยะหนึ่ง เพราะคนดำเนินการ ครูพระมีน้อยลง มหาเป้าซึ่งมาภายหลังจึงมาฟื้นฟูขึ้นอีก ชาวบ้านเสื่อมศรัทธาในสำนักเรียนไปชั่วระยะหนึ่ง ซึ่งชาวบ้านเห็นแบบอย่างความสำเร็จของชาวบ้านฐานะดีที่ถูกได้ไปเรียนสูงๆ แล้วกลับมารับราชการ คนจึงเริ่มมีโลกทัศน์นิยมในอำนาจ แต่คราวนี้เป็นอำนาจใหม่ที่มากับระบบการศึกษาสมัยใหม่ ได้แก่อำนาจของความรู้เพื่อหวังให้ลูกหลานได้รับราชการ คนจะได้เกรงใจบ้านที่มีลูกรับราชการ

การผลัดยุคสมัยไปจากยุคการศึกษาจารีต เห็นได้ชัดเจนถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจในแนวดิ่ง เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบไม่เท่าเทียมของการศึกษาในวิถีชีวิต ที่คนในชุมชนมีอิสระมีอำนาจเรียนรู้ด้วยตัวเอง การเรียนรู้กับชีวิต จึงสมดุลอยู่ภายในตัวบุคคล แต่การสร้างระบบการศึกษาแบบทันสมัย เป็นการสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจแนวดิ่งจากรัฐลงสู่ราษฎร ชาวสวนจึงไม่อาจมีส่วนร่วมในการกำหนดการเรียนรู้ได้ รัฐเป็นผู้กำหนด "จัดตั้ง" ระบบการศึกษาให้สำเร็จรูป และพร้อมๆ กับการเข้าไปจัดตั้งสถานการศึกษาโรงเรียน แพร่กระจายลงไปทั่วชนบทไทย การเกิดของระบบการศึกษาทันสมัย จึงเกิดจากอำนาจเบื่องบน การใช้ระบิลเมืองกำหนดหลักสูตร เวลาเรียน การจัดการเรียนการสอน และการสอบ ซึ่งหลายฝ่ายเห็นว่าไม่สอดคล้องกับชีวิต แยกการเรียนรู้ออกไปจากชีวิต ปกติของชาวสวนชาวนา สองมือของชาวสวนชาวนาเคยลงทำงานปฏิบัติการทำสวนทำนากับแม่พ่อ กลายมาเป็นมือที่จับกระดานชนวน และดินสอเขียน เป็นการเรียนภาคความรู้สากล เพื่อฐานานุรูปเลื่อนชั้นทางสังคม ยุคสมัยจารีต คนสวนเพื่อทำอยู่ทำกิน แต่ยุคสมัยใหม่ คนเรียนเพื่อความทันสมัย ความก้าวหน้า และเป็น "สุภาพบุรุษ สุภาพสตรี" ในสังคมการค้าการตลาดทันสมัย ยิ่งคนไปสู่การตลาดเร็วเท่าไรจะแสดงถึงอำนาจในการทดแทนระบบการศึกษาสมัยต่อระบบการศึกษาแบบจารีตได้อย่างเจียบ ไม่กัมปนาทคนไม่รู้ตัว แล้วผลัดยุคไปสู่ยุคสมัยการศึกษาสมัยใหม่อันเป็นมหรสพวิถีชีวิตแบบใหม่ที่หาผู้กำกับไม่พบแต่คนต้องแสดง พร้อมพุดไปตามความรู้ ความจริงใหม่ ที่สั่นคลอนวงศ์วานของความรู้ดั้งเดิม

บทที่ 6

การสั่นคลอนของวงศัวัณความรู้สมัยเก่า กับ การเชื่อมต่อวาทกรรมของยุคสมัย การศึกษาแบบทันสมัย

การสถาปนาอุดมการณ์การศึกษาสมัยใหม่ ได้มีรอยแยก มีร่องรอยการฉีกขาดทางอุดมการณ์อย่างรุนแรง แม้แต่การห้ามปรามกีดกันการศึกษาของสตรี ในช่วงต้นๆ ชาวบ้านมิได้นิยมส่งบุตรไปเรียนเกรงว่าจะนำไปเขียนเพลงยาวโต้ตอบหนุ่มร่วมสมัย คนในชุมชนดั้งเดิมยังเห็นภาระการบ้านการครัวของสตรีที่ควรจะอยู่เหย้าเฝ้าเรือน ค่านิยมในการพูดถึงการศึกษาพยายามให้อยู่ในเฉพาะหัวกระบวนคืออยู่ในผู้ชาย ชุดความรู้ในการหล่อเลี้ยงชีพด้วยการทำสวนโบราณ เมื่อระบบโรงเรียนเข้ามาได้พยายามชี้ให้คนรับรู้ว่าการมีเพียงบ้านหลังหนึ่งกับสวนโบราณที่มีพอใช้หลากหลายไม่น่าจะเพียงพอต่อการดำรงชีพอยู่ในสังคมสมัยใหม่ อันเป็นสังคมของ "ผู้มีการศึกษาดี" และดียิ่งๆ ขึ้นถ้าเป็นผู้มีการศึกษา โรงเรียนเป็นตัวอย่างของการละเล่นทางการศึกษา ที่ทำให้ความรู้นอกชุมชนโลดแล่นอย่างมีชีวิตชีวา แต่การเข้ามาเรียนหรือเข้ามาชมเชยความรู้ ชาวบ้านจ่ายค่าน้อยแพง การที่ความรู้ชาวสวนโบราณถูกกดทับ ชาวสวนโบราณมิใช่ว่าไม่มีอุดมการณ์ดั้งเดิม ชาวบ้านมีอุดมการณ์อยู่แล้ว มีระบบความรู้ชุดต่างๆ อยู่แล้ว แต่ด้วยลัทธิการศึกษาทันสมัยได้ตอกย้ำถึงการเป็นสังคมบริโภคนิยม ความรู้กลายเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่คนบริโภค ซึ่งเป็นการคิดตามแนวปฏิฐานนิยมคือคิดว่าความรู้มีอยู่แล้วรอคนไปค้นพบ ไปรับรู้ ไปบริโภคความรู้ การบริโภคความรู้ของคนมิได้ถูกกำหนดด้วยจำนวนหรือชนิดของความรู้ รวมทั้งมีความสามารถเปลี่ยนแปลงได้อย่างรวดเร็ว คนต้องการ "ความรู้ใหม่ๆ" ตลอดเวลา อีกทั้งยังมีการรับรู้ และสะท้อนทัศนะวามีการสั่นคลอน ของวงศัวัณของความรู้สมัยเก่า

มุมมองของชาวบ้านต่อการสั่นคลอนวงศัวัณของความรู้สมัยเก่า

การเผยแพร่ระบบการศึกษาในยุคสมัยจารีต จะเห็นการก่อรูปการสร้างเครือข่ายวงศัวัณของความรู้จากการทำงานร่วมกันของสถาบันโบราณ จำพวก บ้าน วัด สวน ไร่ข้าวเบาและนา โดยสถาบันทางสังคมโบราณเหล่านี้ แม้กระจายครอบคลุมพื้นที่ทางส่วนตัวและพื้นที่ทางสังคม บ้านเป็นสนามวาทกรรมที่มีการผลิตความรู้ในฐานะพื้นที่ส่วนตัว ส่วนวัดผลิตความรู้เหนือไปจากบ้านได้แก่การผลิตความรู้ครอบครองพื้นที่ทางสาธารณะ ทั้งนี้มีสนามวาทกรรมที่ผลิตความรู้เพื่อการผลิตทางด้านสวนเป็นหลัก การทำไร่ข้าวเบาและนาเป็นรอง สถาบันโบราณเหล่านี้เป็นผู้ใช้อำนาจสร้างความรู้ความจริงของยุคสมัยจารีต ด้วยปฏิบัติการจัดระเบียบความรู้ให้แก่คนในชุมชน

เมื่อความรู้ ความจริงเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นจากอำนาจ ยามอำนาจที่ผลิตหมดความหลัง หมดพลังลงด้วยเงื่อนไข ของการเข้ามาของชุดความรู้อื่นหรือชุดความรู้ใหม่จากภายนอกชุมชน ความรู้ ความจริงหรือวงศาวานของความรู้ชาวบ้านจึงมีการสั่นคลอน ความรู้ชาวบ้านจึงถูกจัดระเบียบใหม่อีก ครั้ง แต่เมื่อจัดระเบียบเสร็จสิ้นลงกลับกลายเป็นว่า ความรู้ชาวบ้านเป็นความรู้ที่อยู่ในระดับความสำคัญ น้อยลงเรื่อยๆ เรียวลงเรื่อยๆ หรือเป็นความรู้ที่ถูกกดทับ

บ้าน แต่เดิมผลิตความรู้ และใช้ผ่านความสัมพันธ์ของคน แต่แล้วความรู้ที่มีการใช้ตามการ แบ่งงานกันทำอย่างง่าย ๆ ชายออกแรงหาอาหารนอกบ้าน เก็บหาของป่า ล่าสัตว์จับปลา หญิงทำครัวดูแลให้ความรักอบอุ่นลูก เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไปทั้งชายหญิงต้องทำงานในหน้าที่ต่างๆตามกิจกรรมสมัย ใหม่ ความรู้เดิมอาจไม่ค่อยได้ใช้ ลูกศึกษากับสถาบันการศึกษาได้ การใช้ความรู้ดั้งเดิมช่วยกันทำงาน ลดลงมาก มีการจ้างงานมาแทนที่ ชาวของที่เคยช่วยกันทำช่วยกันใช้ เช่น เรือ เครื่องมือจับปลา เป็น ต้องต่างคนต่างใช้ยืมกันใช้อยากขึ้น ในยุคสมัยความรู้ดั้งเดิมหมดความสำคัญนี้คนหาอยู่หากินแบบ โบราณถูกนิยามว่าไม่มีอาชีพเลี้ยงตัวเอง โดยเฉพาะหญิงรับจ้างเร่รายวันไปตามสวนทั้ง ๆ ที่การ สันทนา คนสะท้อนออกมาว่าความรู้ชาวบ้านเราเหล่านี้มีบทบาทหรือเกิด แต่ก็เป็นความรู้ทางด้านการ ผลิต การทำสวนถูกมองว่าทำเพื่อกินอย่างเดียวแบบโบราณ กลับไม่พอต่อค่าปัจจัยยังชีพอื่น ๆ

กลุ่มคนชายขอบมองว่าบ้านแต่เดิมสะท้อนอำนาจที่ชายเป็นใหญ่ คนผู้หญิง จึงหาวิธีการตอบ ได้อำนาจชายเป็นใหญ่ด้วยการสร้างความรู้ในทางการบ้านการทำอาหาร การทำขนม ซึ่งถูกจัดชั้นว่า เป็นความเฉพาะสำหรับผู้หญิง แต่ผู้หญิงก็รู้ด้วยการนำขนมไปถวายพระในงานบุญให้ทานเพื่อ ประกาศอำนาจหญิงว่า สามารถสร้างอานิสงส์ผลบุญให้แก่บ้านได้เช่นกัน แต่ก็แทบทำไม่ได้ตลอดไป เพราะเมื่อมีโรงเรียนเข้ามา รวมทั้งการสร้างความรู้ของหญิงด้านการเลี้ยงดูให้การศึกษาในชีวิตแก่ลูก หลาน นำลูกหลานทำงานละเล่น เล่านิทาน หรือร้องเพลงคติธรรม กล่อมลูก ความรู้อย่างนี้ก็ดูเป็น ความรู้ไม่มีมาตรฐาน เลี้ยงลูกเป็นเรื่อง เป็นงานของหญิง ซึ่งหญิงมีความชอบธรรมที่จะใช้เวลาเกือบ ตลอดทั้งวัน อยู่กับลูก พาลูกหลับนอน เล่น ศึกษางานการของบ้าน ภาระเป็นการศึกษาทันสมัย ค่อย ๆ ทลายหน้าที่ ความรู้ภายในบ้านของหญิงลงไปเรื่อยๆ ลูก ๆ เริ่มไปโรงเรียน บ้านในหมู่บ้านเสมือนชุม ชน รวบรวมที่สร้างความรู้เริ่มว่างเปล่า เพราะลูกหลานเริ่มออกไปโรงเรียน ชาวบ้านก็เริ่มเห็นดี เห็นว่าลูก หลานควรไปเข้าเรียน ทศนะเชิงนี้ ทำให้ความรู้ ความจริงของบ้านค่อย ๆ ทลายลง เวลาการศึกษาใน ชีวิตที่ลูกเคยอยู่กับแม่ พ่อ ในหนึ่งวันน้อยลงเกือบครึ่ง

ชาวบ้านบางคนถึงกับคิดว่า บ้านเป็นเพียงที่พักผ่อนอยู่อาศัยเสมือนเป็นหอพักเท่านั้น เพราะ ลูกออกไปเรียนในตัวเมือง ตัวอำเภอตั้งแต่เช้ากลับมาตอนเย็น เข้าก็ออกไปเรียนอีก ความลุ่มลึกที่จะ ศึกษาความรู้จากบ้านน้อยลง จนงานทำขนม ข้าวต้มแบบโบราณเด็ก ๆ บางคนทำไม่เป็น เพราะไม่มี เวลาศึกษาฝึกหัดเท่ากับ แม่ พ่อ คนทั้งชาวบ้าน มองว่า การให้ลูกไปศึกษาต่อในอำเภอ ในเมือง หรือ

แม้แต่กรุงเทพ ให้ไปได้ทั้งหญิง ชาย ไม่เลือกเพศ หากมีเงินก็จะส่งไปทั้งหมด ทั้งนี้เพราะมองว่าเป็นความบกพร่องของแม่ พ่อในยุคจารีตที่ไม่ยอมส่งบุตรสาวไปเรียน จึงพยายามตอบโต้ ด้วยการให้ลูกของตัวเองไปเรียนได้ เพื่อหวังว่าจะแก้ไข ความต่ำต้อย หรือชะตาชีวิต ที่เชื่อว่าทำให้ตกต่ำยากจน เพราะไม่ได้เรียนถึงสะท้อนตัวบทที่เคยมีต่อความจริงเป็นการท้าทายและหาแนวร่วมของคนเล่าเรื่อง

ก็ไม่ค่อยให้เรียนกันจริงจางด้วย ทั้งหมู่บ้านที่ชอบที่ส่งไปเรียนนะ ผู้หญิงเขาจะถือว่าสำคัญครับ เขาต้องไปเรียนไปเป็นลำเพ็ง ไปเป็นกะหลี่ ครับว่านั่นเลยครับ ส่งมันไปเรียนไปเป็นลำเพ็งคนโบราณเขาว่านะ...คนสมัยก่อนเขาเคร่งครับ ลูกผู้หญิงนี่

การมองความรู้จากบ้านที่ชายสร้างความรู้ออกไปทำงานหาอาหารนอกบ้านมาเลี้ยงลูกหญิงสร้างความรู้ ทำงานบ้านเลี้ยงลูกเสมือนว่าความรู้จากบ้านไม่เหมาะสม ไม่เพียงพอแล้ว หากมีหากิน ยิ่งนกตกปลาอยู่ และชาวบ้านมองว่าเป็นความรู้ที่ต่ำต้อยไม่ทำให้มีเงินส่งลูกไปเรียน

โดยมากก็พ่อ แม่ ไม่ค่อยรู้หนังสือ ก็ไม่ค่อยเห็นคุณค่า หนังสือหรือครับ อย่างเด็กบางคนพ่อแม่เขาไม่รู้หนังสือ ปู ยา ตา ยาย เขาไม่รู้หนังสือ หรือปัญญาไม่มีก็ไม่ทราบนะ อีกหนังสือลูกมวนยากก็มี...เขาจะมีปิ่นปักกระบอกหนึ่งไปอิงนกไม่ค่อยขยันงาน ก็ลูกดกจังเลย แต่ก่อนไม่มียาคุม 7 ปี มีลูก 7-8 คน คนอย่างนี้ครับฐานะก็แย่ พอตกบ้ายก็คว่ำปิ่นปักไปอิงนกมาขายก็ซื้อเหล้ากินจะกินวันละขวดน้อย สมัยก่อนมีขวดใหญ่ ขวดน้อยนะต้องกินทุกเย็นไปวันละขวดน้อย เสื้อผ้าก็มีลูกสองคนที่มาเรียนต้องผลัดกันสวมมา เอ๊ะ วันนั้นคนน้องมา วันรุ่งขึ้นคนพี่มา แบบว่าเสื้อผ้ามีชุดเดียว นานแล้วครับตั้งแต่ผมมาแรกๆ เงินทองก็ไม่มีและตัวเองก็กินเหล้าทุกวัน เมียก็อึดท้อง ผัวก็ไม่ขยันงาน ฐานะก็แย่

รหัสความรู้ที่ชาวบ้านมองโรงเรียนหรือสถาบันมีความสำคัญว่าความรู้จากบ้าน ทำให้เกิดการใช้ทรัพยากรทำงานหาเงินแลกซื้อปัจจัย เสื้อผ้า ชุดนักเรียน หนังสือไปให้ลูกเรียน อันเป็นหน้าที่ใหม่ แบบแผนชีวิตที่พ่อแม่ต้องปรับตัวให้เข้ากันคือแทนที่จะมีความรู้เพียงอิงนก หาปลา นำอาหารมาเลี้ยงลูกเพียงอย่างเดียวไม่ได้แล้ว ต้องหาจังหวะประกอบอาชีพอื่นหรือชวนขวายนหาทางสร้างความรู้ใหม่ๆ มาเป็นเครื่องมือทำงานสร้างรายได้ส่งลูกเรียนให้ได้ หากชาวบ้านไม่ปรับสภาพความจริงชุดนี้คนในบ้านก็จะอยู่ในสภาพ "ฐานะแย่" อันเป็นการนำค่านิยมทุน หรือความรู้สมัยใหม่มาจัดตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมให้แก่คนในหมู่บ้าน บ้านในยุคการศึกษาทันสมัย วงศ์วานของความรู้ถูกสั่นคลอนความรู้จากบ้านค่อยๆ ทลายลงอันเนื่องมาจากการจำแนกแจกแจงหน้าที่แบบใหม่ซึ่งตรงนี้เป็นรหัสเชิงวัฒนธรรมที่ชาวบ้าน หากไม่สามารถตีความหมายใหม่ได้ สภาพที่พ่อแม่ไม่อาจถ่ายทอดความรู้ในวิถีชีวิต

ให้แก่ลูกจึงปรากฏอยู่ทั่วไป โดยไม่คำนึงถึงความรู้สมัยใหม่ที่พ่อแม่ไม่มีโอกาสสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้สมัยใหม่กับลูกได้เลย

วัดในยุคการศึกษาแบบจารีตเสมือนเป็นสนามของวาทกรรมการสร้างอำนาจสาธารณะเคยเป็นพื้นที่สาธารณะที่สำคัญมากของยุคการศึกษาแบบจารีต แต่ครั้งถึงการเข้ามาของระบบการศึกษาทันสมัย วัดค่อยๆ ลดความสำคัญทางด้านการศึกษาแบบดั้งเดิมลง คงเหลือเฉพาะความรู้ ทางด้านหลักการพระศาสนา ซึ่งขายในหมู่บ้านก็ยังคงเหนียวแน่น บวชเรียนอยู่บ้าง แต่ไม่ถึงขนาดบวชเรียนศึกษาพระธรรมจนมรณะคาผ้าเหลือง ซึ่งอย่างน้อยเคยมีศิษย์วัดคลองนพมาศ บวชจนมรณภาพคาผ้าเหลือง ถึง 2 รูป คือ หลวงพ่อแสงหลวงพี่ปรก ด้วยเหตุที่รัฐนำโรงเรียนเข้าไปสร้างในวัด เด็ก ลูกชาวบ้านจึงเป็นทั้งเด็กวัดและนักเรียน ซึ่งทำให้วัดไม่ต้องสอนหนังสือเด็กโดยตรง แต่ยังสอนธรรม เพิ่มเติมให้ในตอนเด็กเลิกโรงเรียน

ที่อยู่วัดมานะ ตั้งแต่ 6 ขวบ จนถึงอายุ 17 นะออกจากวัด แม่จน พอมีลูกก็เอาลูกไปฝากวัดอีก โรงเรียนก็โรงเรียนวัด ที่ศาลาวัด พอตกเย็นก็มาสอนที่กุฏิสัก 2 โมง ก็เลิกโรงเรียนแล้ว เด็กวัดก็เรียนในกุฏิก็เลิก 4 โมงนะ

วัดจึงเหลืออยู่เฉพาะภาคปฏิบัติการทางศาสนา ซึ่งทำให้ผู้ต้องการสร้างอำนาจใช้อำนาจสาธารณะทำได้ไม่ครอบคลุมการศึกษาในแบบอักษรวินิโยจนา วัดจึงเป็นเพียงพื้นที่สาธารณะที่เปิดโอกาสเฉพาะคนชายขอบที่ศรัทธาและเชื่อในชุดความจริงดั้งเดิม อาทิ เชื่อในอาณิสส์ถวายเป็นสังฆทาน สร้างสะพาน ขุดบ่อน้ำ ถวายผ้าบังสุกุล แต่ก็มีพยายามใช้อำนาจ ความรู้ต่อไปปฏิบัติการงานบุญ ประเพณีคนที่พยายามใช้ความรู้ในทางอักษร บางครั้งก็ถูกมองว่าไม่ได้ทำประโยชน์อะไรมากไปกว่าการเขียนข้างหีบศพ หรืออีกทางหรือผู้คนที่พยายามใช้พื้นที่สาธารณะของวัดด้วยเพียงให้วัดเป็นที่ประกอบพิธีแบบใหม่ๆ อาทิ อวยพรวันเกิด ก็มีพระไป หรือมาทำบุญที่วัด ซึ่งในยุคจารีตไม่มีงานฉลองหรืองานอวยพรวันเกิดให้แก่กันในชุมชน โดยเฉพาะการร้องเพลงอวยพรวันเกิด พิธีการใหม่ๆ เหล่านี้สะท้อนความเป็นทุนนิยมและค่อยๆ สั่นคลอน ความรู้ที่สร้างจากวงศัวัณความรู้ทางด้านศาสนา วันเกิดคนจึงอาจเลือกตัดเค้กฉลองกันมากกว่าไปทำบุญสร้างสะพาน ขุดบ่อน้ำในยุคจารีต

คนสมัยใหม่ๆ ทำบุญ ผมก็เรื่อยๆ ครับ คือ อย่างนี้ครับ อย่างพระให้ศีลให้พรเราเนี่ย เราก็ไม่เป็นไปตามนั้นได้ หรือ ให้รางวัลให้มีความสุขตามนั้น ก็คนไม่ทำมาหากินจะรวยไม่ได้ครับ ถ้าอยู่บ้านไร่ไปวัดก็รวยได้ คิดอย่างนี้ครับ ไปวัดนะ วันตรุษวันสารทวันสำคัญทางราชการก็ไปครับ

สวนวงศ์วานของความรู้สวนแบบโบราณถูกสั่นคลอนโดยวงศ์วานของความรู้เชิงศาสตร์ค่อนข้างมาก เพราะเดิมผู้รู้ทำมาหากิน สร้างความรู้มาด้วยความยากลำบาก เพื่อให้ใช้ช่วงที่มีผลผลิตยังชีพได้ การผลิตแบบยังชีพของสวนโบราณ ค่อยๆ ลดความสำคัญลง ของที่เคยได้เพราะนำไปแลกเปลี่ยน ค่อยๆ กลายเป็นการขายผ่านพ่อค้าคนกลาง ที่มีทั้งพ่อค้าในสวนเอง กับพ่อค้าจากต่างชุมชน ความรู้การผลิตแบบโบราณไม่อาจสนองระบบทุน หรือระบบการตลาดทันสมัยได้ คือการผลิตเพื่อขายส้มโอ ส้มจุกธรรมชาติ ไม่อาจขายได้ราคาต้องมีการปลูกพันธุ์ใหม่ๆ หรือพันธุ์ที่ชนะเลิศในการประกวด ผลไม้ระดับต่างๆ ที่ทางราชการจัด คน ก็จะพยายามหาพันธุ์ใหม่มาปลูกอันเป็นการปรับตัวใช้ความรู้ประสบการณ์แบบศาสตร์ รวมทั้งการผลิตแบบใหม่ที่อาจต้องพึ่งพิงปัจจัยการผลิต จำพวกปุ๋ย ยา สารเคมี ต่อพืช อย่างมากมาย สวนโบราณที่ยังอยู่ได้แต่ก็อยู่แบบมีการปรับตัว ปรับปรุงความรู้ผสมผสานความรู้เก่าใหม่อยู่ตลอดเวลา ทำให้อำนาจการผลิตที่เคยเป็นอำนาจอิสระมีอยู่ภายในชาวสวน กลายเป็นการพึ่งพิงอำนาจความรู้ภายนอก ชาวบ้านจึงเริ่มอ่อนแอลง อีกทั้งความรู้การตลาดสมัยใหม่ก็ปรับตัวรับความรู้ไม่เท่าทันการตลาดที่มีการเปลี่ยนแปลง หรือผูกขาดโดยกลุ่มทุนจากต่างท้องถิ่น หรือจากบริษัทค้าปุ๋ย ยา ฆ่าแมลงซึ่งชาวบ้านรู้ไม่เท่าทัน และอำนาจต่อรองต่ำกว่า บางคนก็คล้ายถูกหลอกให้ซื้อปัจจัยการผลิต หรือซื้อยา ปุ๋ย แล้วใช้ไม่ถูกหลักเกณฑ์ของฤทธิ์ยาทำสวนเสียหายมามาก การผูกขาดความรู้ทางการผลิตโดยศาสตร์ผ่านสถาบันวิจัยทางการและบริษัทค้าขายปัจจัยการเกษตรสมัยใหม่ ทำให้ชาวสวนเริ่มหยุดสร้าง ใช้ความรู้ในแบบโบราณ ที่พ่อแม่เคยสะสมไว้ให้

ทัศนะของคนรับจ้างที่มีต่อสวนในยุคสมัยใหม่นี้ สวนมีความรู้และดึงดูดให้คนไร้ที่ดินทำกินมารับจ้าง รวมไปถึงคนที่อยู่ในหมู่บ้านชาวนาข้างเคียง ส่วนหนึ่งเป็นแรงงานผู้หญิงอพยพเข้ามาอยู่บ้านคลองนพมาศและรับจ้างทำงานในสวน ในยุคสมัยใหม่อสวนจึงยังทำหน้าที่ผลิต และเพิ่มพื้นที่เป็นแหล่งจ้างงานด้วย

ถาม : อายุเท่าไรมาช่วยที่คลองนพมาศ

ตอบ : 15-16

ถาม : 16 ปี มาอยู่คลองนพมาศ ความตั้งใจครั้งแรกที่มาคืออะไร

ตอบ : คิดถึงแม่ด้วย มาเยี่ยมมาหาเห็นว่าว่างงานที่นี่ดีกว่า อย่างอาชีพรับจ้างเนี่ยได้ดีกว่า

ถาม : ดีกว่าบ้านเดิมเพราะมีแต่นา

ตอบ : จะ เพราะหมดหนานาก็ไม่มีงานทำ มานี้มีงานให้ทำแล้วแต่ใครจะจ้าง

สำหรับงานในสวนยุคสมัยใหม่นี้ได้แก่การรับจ้างปลูกกล้วย ค่าแรง วันละ 7 บาท บางวัน 5 บาท โดยการดูแลดูแลแทนการดูแลนาฬิกาในการหยุดทำงาน ประจำวัน และต้องศึกษาการแก่อ่อนของต้นผลไม้แต่ละพุ่ม ถ้าจะรับจ้างเก็บผลไม้ โดยค่อยๆ สะสมความรู้ในการเก็บผลไม้เก็บต้นไม้ที่มันแก่

ไปหน้า เปลี่ยนจากใช้ผงซีเด้าไปรยสู่มดเป็นใช้สารเคมีฉีดพ่นไล่มดตอนเก็บผลไม้ การที่คนรับจ้างนี้เป็น การเลือกวางตำแหน่งแห่งที่ให้แกตัวเองกำหนดชะตาชีวิตตัวเองได้เพราะต่อรองค่าเก็บผลไม้ได้กับเจ้าของสวนได้ตามความยาก ความสูงของต้น และความคดของผลไม้

ไร่ข้าวเบาและนา สนามการสร้างความรู้ความเชื่อมั่น ซึ่งเบื้องหลังมีกฎเกณฑ์ที่สร้างขึ้นเพื่อรองรับ จัดระเบียบการทำมาหากิน ไร่ข้าวเบาเป็นการสร้างความรู้เพื่อผลิตข้าวจากบริเวณสวนโบราณ ซึ่งเป็นสถานที่ให้คนได้สะสมและถ่ายทอดความรู้มาอย่างยาวนาน ต่อมาเมื่อผลไม้สามารถแลกเปลี่ยนตลอดจนขายได้เงินตราเข้าสู่หมู่บ้าน การทำไร่ข้าวเบาจึงค่อยๆ ลดลงจนหมดไปจากชุมชนอันหมายถึงการหมดสิ้นความรู้ชุดสำคัญชุดหนึ่ง สำหรับนายยังทำกันอยู่ต่อเนื่องบริเวณท้ายหมู่บ้านออกไปทางบ้านหนองสลับรวมทั้งทุ่งแม่ระวิง ชุดความรู้เกี่ยวกับการผลิตข้าวเป็นชุดความรู้ที่ใช้และสืบทอดมาและเป็นความรู้ที่มีเครือข่ายโดยตรงกับคนในวิถีชีวิตสวนเพราะทั้งสองฝ่ายจะทำการแลกเปลี่ยนผลผลิตในฝ่ายที่ตนยังไม่มี ข้าวแลกผลไม้ ทำให้ชุมชนโบราณสามารถพึ่งพาตนเองได้ ทำให้เกิดความมั่นคงทางด้านอาหารตลอดมา ต่อมาเมื่อผลไม้ถูกส่งขายไปยังตลาดมากขึ้น ขณะเดียวกันที่ข้าวก็มีการส่งขายไปยังเมืองใหญ่หรือแม้แต่กรุงเทพมหานครตั้งแต่คราวสร้างทางรถไฟสายสวรรคโลกแล้วเสร็จ ข้าวก็ถูกขนไปขายกรุงเทพได้สะดวกขึ้น เป็นจุดที่ทำให้คนมองเห็นช่องทางที่จะเร่งการผลิตข้าวเพื่อสร้างเงินตราเข้าสู่หมู่บ้าน พร้อมกับความเจริญที่หลังไหลเข้ามานี้เองทำให้คนทำนาเริ่มได้รับความรู้เกี่ยวกับการผลิตข้าวแบบทันสมัย พันธุ์ข้าวแบบใหม่ อันหมายถึงการต้องใช้ต้นทุนที่สูงขึ้นในการผลิตข้าว แต่ปัจจัยด้านน้ำก็ยังคงพึ่งน้ำฟ้าอยู่ ความเสี่ยงจากการผลิตข้าวจึงมีอย่างสูงการเรียกขวัญข้าวเพื่ออ้อนวอนให้แม่โพสพเมตตาต่อชาวนาให้ได้ข้าวเต็มเม็ดเต็มหน่วย จึงยังเป็นพิธีกรรมที่สืบทอดต่อมาได้ วิถีชีวิตของคนทำนาจึงเกี่ยวข้องโดยตรงกับความรู้ และอำนาจที่ฝ่ายชาวบ้านและฝ่ายปกครองต้องการให้ชุมชนเกิดความสงบร่มเย็น มีอาหารยังชีพ ทำบุญให้ทานและเป็นที่รับจ้างของคนที่ไม่มียี่นา เมื่อตลาดเจริญมากขึ้น การจับจ่ายมากขึ้น คนทำนาบางคนเมื่อผลิตข้าวได้แล้วจึงขาย และหาซื้อข้าวกินในช่วงปลายปี ตลาดสวรรคโลกนอกจากจะเป็นที่รับซื้อผลผลิตข้าวแล้ว ก็ยังเป็นที่ขายข้าวคืนให้แก่ชาวสวนและชาวนาด้วย

การศึกษาในวิถีชีวิตภาพตัวแทนระบบการศึกษาไทยยุคเริ่มแรก

ความรู้การทำมาหากิน ขนบประเพณี โลกทัศน์ ความรู้การทำมาหากิน หมายถึง การทำอยู่ทำกินในชุมชนของกลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตแบบเดียวกัน และวิถีชีวิตแตกต่าง ซึ่งมีทั้งอาชีพเดียวกัน และต่างอาชีพ ซึ่งทำหน้าที่ต่างกัน แบ่งงานกันทำ มีแบบแผนความสัมพันธ์พึ่งพากันในหมู่บ้าน อาทิ คนทำสวนทำไร่ ทำนา จับปลา คนรับจ้าง ช่างเหล็กในหมู่บ้าน และค้าขายทางบก ทางน้ำ รวมทั้งบางช่วง อาจมีอุปติการณ์คนจรจากต่างถิ่นหรือแดนไกล ทั้งคนลาว คนจีน คนภาคกลาง ทหารญี่ปุ่น สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ทั้งหมดคือ "สิ่ง" หรือ ปรัชญาการณ์ที่มีการสร้างความรู้ การเรียนรู้ในการทำมาหากิน เชื่อม

โยงกันในยุคสมัยชนบประเพณี มองในด้านความรู้ที่เป็นความรู้หลักที่สะท้อนออกมาจากประเพณี หลวง และประเพณีราชบุรี ซึ่งอาจมีการถ่ายทอดเปลี่ยนแปลงกันทางด้านรูปแบบ และเนื้อหา ของประเพณี บางอย่างรูปแบบคงที่เนื้อหาเปลี่ยน อาทิประเพณีการเกิด บางอย่างเนื้อหาคงที่รูปแบบเปลี่ยน เช่น สงกรานต์ บางอย่างคงที่ทั้งรูปแบบและเนื้อหา เช่น ประเพณีมาฆบูชา เข้าพรรษา ส่วนโลกทัศน์ หมายถึง คนในอาชีพ ชุมชน ให้ความหมายแก่สรรพสิ่ง รวมทั้งรับรู้ต่อสรรพสิ่งตามยุคสมัย

ความรู้ในการทำมาหากินของชาวคลองนมาศ เป็นความรู้ในท้องถิ่นแท้ เช่น การรับจ้างถ่อแพล่องซุงไม้ ด้วยสภาพสิ่งแวดล้อมของลุ่มน้ำยม และน่าน ในอดีตคาดซาไปด้วยไม้สัก ไม้เบญจพรรณ ไม้ไผ่ ไม้ตอไม้ป่าของลุ่มน้ำยม สมบูรณ์มากในราว 100 ปีที่ผ่านมา รวมทั้งพืชพรรณอื่นๆ มีสัตว์ป่าชุกชุม ประเภท เสือ ช้าง กวาง หมูป่า ไก่ป่า นกแก้ว กระเจิง กระรอก กระแต กลุ่มคนรับจ้างล่องแพของชุมชนในยุคต้นมีตาแพเป็นหัวหน้า นอกนั้นมีตาตรง เป็นลูกจ้างล่องแพของบริษัทสัมปทานไม้ มีตราไม้เป็นตราลูกศร จากหัวเมืองแพร์ล่องลงมาผ่านแก่งหลวงจะมัดแพไม้ใหม่ เพราะแพไม้มักแตกที่แก่งหลวง ค่าจ้างล่องสมัยนั้นได้ระหว่าง 2-5 บาทต่อเที่ยว เวลาไม้ซุงจากแพไม้แตกตามลำน้ำยม ชาวบ้านสามารถนำไม้ไปทำบ้านได้ ตรงนี้บางช่วงไม้ที่รอยระเกะระกะจากห้วยอันเป็นลำน้ำสาขาของแม่น้ำยมไหลลงสู่แม่น้ำยม คนจะชักไม้ขึ้นไปใช้บนฝั่งพวกเจ้าของสัมปทานไม้มักคิดว่าชาวบ้านขโมยไม้ การถ่อแพต้องเรียนรู้กระแสน้ำ รู้ชื่อตำแหน่งแก่งผานกลางลำน้ำยม เพราะไม่มีเส้นทางจากแพร์ล่องไปที่ปากน้ำโพก่อนเข้าสู่พระนครชุดความรู้การถ่อแพ การค้าทางน้ำ และการจับปลาเริ่มจากฐานความรู้ ความสัมพันธ์ของคนกับสายน้ำ เรียนการว่ายน้ำโดยประสบการณ์จริง ว่ายน้ำจนเก่ง การลงเล่นน้ำของเด็กๆ ชาวบ้านในสมัยโบราณจึงเป็นการลงไปเรียนรู้สภาพธรรมชาติของลำน้ำ รู้จักตั้งแต่ทราย โคลน เลน หินดินใต้ท้องน้ำ รู้จักน้ำ ไค้งน้ำ เกาะแก่ง ซึ่งในแต่ละฤดูกาลไม่เหมือนกัน ผู้ล่องแพในก่อนๆ ที่ยังมีชีวิตอยู่เล่าว่าธรรมชาติในแต่ละฤดูกาลไม่เหมือนกัน หากไม่เป็นนักสังเกต จะ "หลอกตา" ได้ ตรงนั้นเห็นมีต้นไม้ยืนต้นมีหาดทราย แต่พอน้ำเพิ่มหาดทรายหายไป การฝึกถ่อฝึกแจวทำเมื่ออายุได้ราว 20 ปี พ่อเฒ่าอดีตนายแพ ฝึกถ่อแพตั้งแต่วัย พ.ศ.2494 ได้มีอาชีพถ่อแพ ล่องเรือ และหยุดเมื่อราว 30 กว่าปีที่ผ่านมา ความสมบูรณ์ของน้ำดูได้จากถ่อซึ่งต้องใช้ถ่อไม้ยาวถึง 3 วา แจวกก็เท่าๆ กัน 3 วา หรือ 10 ศอก

กฎเกณฑ์การถ่อแพ จะมีการใช้ชีวิตอยู่บนแพ เวลาไปแพจึงเตรียมอาหารการกิน เต้า หม้อหุงข้าวไปพร้อม มีหัวหน้าแพ กองแพหนึ่งมีลูกแพไปด้วย 3-4 คน ขนาดของแพมีขนาดใหญ่ มีทับอยู่บนแพ ไม้ซุง 100-200 ต้น ขนาดเล็ก 50 ต้น เป็นต้น แพสามารถมัดรวมแพเล็กๆ เข้าด้วยกัน เป็นแพใหญ่ 200-300 ต้น หรือเวลาผ่านเกาะแก่งที่มีช่องทางน้ำเล็กๆ อาจแก้มัดเป็นแพเล็กๆ ได้ เวลาถ่อ ต้องจัดระเบียบการล่องแพ เพราะมิฉะนั้นแพจะเบียดเรือเล็กๆ จำพวกเรือพายให้เกยตลิ่งได้ สิ่งไม่น่าเชื่อเวลาเรือชนแพ ถามว่าแพหัก หรือเรือหักคำตอบคือแพ ทั้งนี้เพราะแพมัดแน่นหนาแต่ล่องไปอาจยึด หลวม

เวลาถูกเรือชนแพจึงแตกง่าย และต้องมัดใหม่อีกครั้ง ช่วงที่มักเกิดการชนกันระหว่างแพกับเรือได้แก่ ช่วงอยุธยาซึ่งทางน้ำแคบ คนต่อแพที่ลงมาถึงพระนครซากลับจะใช้วิธีนั่งรถไฟกลับสวรรคโลก ต่างจาก คนล่องเรือไปพระนครที่ซากลับจะต้องจ้างเรือโยง โยงทวนน้ำกลับขึ้นมาปากน้ำโพ สวรรคโลก การต่อแพไม้คึกคักมาก ธนบดีของสวรรคโลกหลายคนมีพื้นฐานจากการค้าไม้ และอำเภอวังไม้ขอน เป็นชื่อเดิมของอำเภอสวรรคโลก รวมทั้งมีชื่อบ้านขอนแก่น, ปากคลองช้างด้วย เพื่อให้ภาพความสมบูรณ์ของไม้ที่เหลืตกมาถึงปัจจุบัน จังหวัดสุโขทัย เหลือพื้นที่ป่าประมาณ 1,432,500 ไร่ อาทิ ป่าแก่งลึก พื้นที่อำเภอศรีสัชนาลัย ป่าสักทุ่งชัย ป่าแมสิน ป่าแม่สูงฝั่งซ้าย ป่าหนองตุม ป่าแม่ลำพัน ป่าแม่มอก ป่านครเดิฐ ป่าแม่ท่าแพ ป่าเขาหลวง ป่าสูงเม่น เป็นต้น การต่อแพได้ซาลงในช่วงหมดสัมปทานไม้ รว 30 กว่าปีที่ผ่านมา ชาวแพจึงละอาชีพต่อแพไป โดยรวบรวมเงินทุนจากญาติพี่น้องหรือร่วมกับญาติพี่น้อง ทำการล่องเรือค้าทางน้ำต่อโดยชาวบ้านคลองนพมาศนิยมใช้เรือไผ่ เป็นเรือต่อขนาดเล็ก บรรทุกสินค้าประเภทผลไม้ กล้วยตากลงไปขายให้แก่ชาวนาในหัวเมืองภาคกลาง แถบจังหวัดสิงห์บุรี อ่างทอง ชัยนาท และพระนครศรีอยุธยา ซากลับใช้วิธีซื้อสินค้า ปลาทุ ปูเค็ม เกลือ ดินสอพองลพบุรี กลับมาขายสุโขทัย โดยใช้ชุดความรู้เกี่ยวกับการเดินทางน้ำในการคมนาคมค้าขาย บางกลุ่มใช้การค้าผลไม้ระยะสั้นคือล่องจากบ้านคลองนพมาศมาขายเพียงสุโขทัย เป็นจำพวกเหล่าผลไม้สด อาทิ ส้มโอ ส้มจุก กล้วย ขนุน รวมทั้งมีสินค้าจำพวกใบตองแห้ง ไข่มวนยาสูบ ชื่อเสียงนามของสวรรคโลกเมื่อราว 40 ปีก่อน ชื่อยาเด็กหลิตราช้าง กันหวน เพราะชุปน้ำผึ้ง ทำเรือหน้าวัดคลองนพมาศ คึกคักมาก ตาปลิว ยายบัว เคยถูกหวยรางวัลโตจึง สร้างทำเรืออาบุญ รวมทั้งสร้างเรือรอกข้ามฟากอยู่ตรงหน้าวัด ตาซุบทำต่อมา ช่วยให้คนชาวบ้านและนักเรียนใช้ข้ามฟากมา มารูระ ค้าขายการค้าข้ามจากชาวนา แล้วนำลงเรือมอญ หรือคนติดต่อกันและเด็กมาเรียนหนังสือโรงเรียนวัดคลองนพมาศ ซึ่งวัดและโรงเรียนอยู่ฟากตรงฝั่งตะวันออกแม่น้ำยม

ลำน้ำสายเก่า แม่น้ำยมเมื่อไหลมาถึงอำเภอสวรรคโลกช่วงคลองหกบาทสายน้ำเก่าจะไหลลงมาทางด้านข้างของวิทยาลัยเกษตรกรรมสุโขทัย ผ่านวัดทรงทองหรือวัดนางชี ไปออกคลองบางระกำ ส่วนวัดคลองนพมาศอยู่บนฝั่งซ้ายของลำน้ำยมสายใหม่ ทั้งสองวัดมีความสัมพันธ์กันเพราะอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำยมเดียวกันอยู่ในตำบลเดียวกัน คือตำบลคลองนพมาศ คนคลองนพมาศมาแผ้วถางขยายพื้นที่ทำกินแถวทรงทอง ซึ่งเป็นที่ตั้งของบ้านเก่าด้วยได้ขุดพบพระ ซึ่งมีตัวบทประวัติอยู่แล้ว

สมัยนั้นวัดคลองนพมาศทรงทองเป็นวัดที่เจริญมากวัดหนึ่ง มีผู้คนอาศัยเป็นจำนวนมากถูกข้าศึกกรุงธน อยุธยาพหลหนี ไปอยู่ที่อื่น และบางคนกวาดต้อนก็ไม่เพียงพอ ชาวบ้านจึงได้ออกไปหักร้างทางป่าบริเวณ วัดทรงทองเพื่อทำไร่จึงได้ขุดพบพระพุทธรูปเป็นจำนวนมาก บางองค์เป็นทองคำ และบางองค์เป็นทองสำริด และที่เป็นดินเผา เป็นต้น เมื่อทางราชการทราบเหตุจึงได้อัญเชิญไปประดิษฐานที่วัดอื่นใน

เมืองที่มีความเจริญกว่า ปัจจุบันเท่าที่ยังเหลืออยู่ให้เห็นคือ พระพุทธรูปทองสำริดที่วัดคลองนพมาศ
เท่านั้น

ลำน้ำสายเก่าชาวบ้านพบโบราณวัตถุและร่องรอยวัดเก่าแก่หลายวัดหนึ่งในนั้นได้แก่วัดนางชี
ที่มีศิลาจารึกและบอกเรื่องเล่าว่า นางชีสองพี่น้องช่วยกันสร้างวัดนี้ขึ้น หลังการขุดค้นพบโบราณวัตถุ
โดยชาวบ้าน เช่น ฐานโบสถ์ วิหาร และเจดีย์ปรักหักพังแล้ว ทางชาวบ้านเรา และคณะสงฆ์จังหวัด
สุโขทัย จึงได้ทำการบูรณะสังขรณ์วัดทรงทองขึ้นมาใหม่ และหลวงพ่อดิลกธรรมวิมลเถรไปประดิษฐาน
ณ วัดคลองนพมาศ คลองนพมาศจึงมีแหล่งความรู้ดั้งเดิมที่เป็นวัด 2 วัด คลองนพมาศและวัดทรงทอง
ระบบความรู้ในวิถีชีวิต เมื่อก่อนแยกหมู่บ้านออกมาเป็นคลองนพมาศ หมู่ต่างๆ ความรู้จึงถ่ายทอดใช้
อยู่ภายในบ้านคลองนพมาศและบ้านทรงทองทั้งหมด กลุ่มคนที่ขยับขยายออกจากคลองนพมาศมาตั้ง
ถิ่นฐานทางทรงทอง อาทิ กำนันสอย คุณชอบ เมื่อมาถึงได้แผ้วถางป่า เปิดป่า สร้างไร่ สวน เพราะเป็น
ที่ลุ่มถึงดอนบางส่วน แถบคลองนพมาศ เชื่อมถึงทรงทอง จึงมีทั้งการคบหาคนด้วยแม่น้ำยมและแม่น้ำ
ยมสายเก่า คนจึงรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน เป็นคนคลองนพมาศ-ทรงทอง การที่สุโขทัยเคยรุ่งเรืองและ
กลุ่มผู้มีความรู้ทางอักษร จะอยู่ที่วัดหรือเป็นนักบวชไปด้วย

เห็นได้ว่าระบบการศึกษาไทยโบราณ มีพื้นที่แน่นอนอยู่ในภาคปฏิบัติการการทำมาหากินใน
วิถีชีวิต การตั้งถิ่นฐานตามลุ่มน้ำสำคัญ ลุ่มน้ำยม เกิดศูนย์กลางของชุมชนได้แก่วัด วิถีชีวิตควบคู่ไป
กับความรู้พุทธศาสนา การตั้งถิ่นฐานการค้าทางน้ำของคนบ้านคลองนพมาศ จึงมีเรื่องเล่าจากทั้งทาง
วัด และทัศนะการมองโลกของคนที่สะท้อนความรู้ดั้งเดิม ร่องรอยที่เหลืออยู่ชัดเจนที่สุดได้แก่ "ภาษา
ไทย" ซึ่งฝังอยู่ในระบบวัฒนธรรมมาตราปัจจุบันบรรพบุรุษได้ระวางระไวต่อระบบความรู้จากต่างวัฒนธรรม
มีทั้งตอบรับและปฏิเสธ เห็นได้ว่าในยุคเริ่มต้นระบบการศึกษาแบบโรงเรียนการศึกษาในวิถีชีวิต
ยังทรงพลังอยู่มาก และคนธรรมดาสามัญผู้รู้ทางอักษรไทยโบราณที่เคยบวชเรียน ผ่านการศึกษาพระ
ธรรมคัมภีร์มาบางคนสามารถสร้างตัวพบอกเล่า จริยาปฏิบัติต่อคนในสังคมได้ ศาสตร์แห่งการครอง
เรือนแบบชาวบ้าน การล้อเล่นกับวาทกรรมภาษา เพราะศัพท์ที่ใช้ไม่ใช่ศัพท์สูง อันได้แก่ศัพท์บาลี
สันสกฤตทำให้เป็นวาทกรรมตลาด ชาวบ้านไม่ต้องแปลศัพท์และตีความ ให้สั้นไหวกลับกลาย เนื้อหา
อุดมด้วยญาณทัศนะ ค่านิยม และสะท้อนโลกทัศน์ ตลอดจนวิถีชีวิต ใครเรียนใครได้ความรู้ ความรู้
เป็นสิ่งติดตัวจึงเป็นค่านิยมในการรู้จักเก็บจำความลับ

การสร้างตัวพบได้สะท้อนน้ำใจ ที่ให้อ่านแก่ผู้อ่าน ใช้คำง่ายแต่กินความหมายลึก คล้ายกับ
แนวการสร้าง/เขียนเรื่องในยุคหลังสมัยใหม่ ที่อ่านอาจอยู่ที่ผู้อ่านตีความ เช่น หลักการทำนา

เดือนเก้าหัวข้าวหัวปลา เดือนสิบพอนหีบพอดว่า เดือนสิบเอ็ดอยู่กับบ้านดีกว่า

การสร้างตัวบทที่สะท้อนวิถีชีวิตทำให้เกิดการแพร่กระจายของความรู้ มีการท่องบ่น นอกเล่าในระดับต่างๆ หมุนเวียนเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่น นับได้ว่าการผลิตใหม่ของอำนาจทางวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ล้อเล่นกับวาทกรรมหลักของทางส่วนศูนย์กลางอำนาจได้เคยมีมานาน แต่ความขาดตอนลง การคงอยู่ไม่สามารถดำเนินต่อมาได้ เพราะบางอย่างเป็นภาคปฏิบัติที่ไม่สอดคล้อง กับสรรพสิ่งในยุคหลัง หรือเกิดการเบียดขับของวาทกรรมชุดใหม่ที่ทรงพลังกว่าเข้าครอบงำความคิด ค่านิยมของคน

การศึกษาทันสมัยผลต่อวิถีชีวิตและความรู้ดั้งเดิมของไทย

การที่ชาวบ้านไทยได้สร้างวรรณกรรม สร้างความรู้ทันสมัยในการทำมาหากินได้ นับเป็นการเริ่มพิธีกรรมของความรู้ทันสมัย เพราะกลุ่มคนเหล่านี้อยู่ในฐานะผู้พูด ผู้สร้าง เมื่อมาถึงได้พูด เขียน สร้างตัวบทกลับไปให้คนในระดับผู้นำการชงชิงวาทกรรม ความรู้ทันสมัย จึงชงชิงกันที่ภูมิปัญญา และเครื่องมือของการก่อให้เกิดปัญญา ได้แก่ "การศึกษา" การเลียนแบบ และตามอย่างตะวันตก จึงอุบัติขึ้นอย่างค่อยๆ เป็นไป และระว่างระไวอย่างยิ่ง จากสมัยที่สังคมยังไม่มีสื่อสารมวลชน จำพวกหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ผู้คนใช้วิธีการติดต่อเรียนรู้ ผ่านการรู้จักคน และบอกต่อกัน ตรงนี้คือรหัสของการเรียนรู้ เมื่อสังคมยังไม่มีสื่อการจะบอกความรู้ ข่าวดารกัน จึงต้องคัดสรร บอกได้เฉพาะบางคนที่เป็นญาติ รู้จัก เป็นพวกเดียวกัน การถ่ายทอดความรู้ กิจกรรมคนจึงต้องอาศัยการท่องบ่น มากกว่าการอ่านตัวอักษร ในขณะที่ตะวันตกมีหนังสือพิมพ์ หนังสือคัมภีร์ศาสนาพิมพ์เป็นเล่มแล้ว คนที่เกิดที่ตำบล บ้านหนองสลับ บ้านไร่ จึงไม่ทราบข่าวได้ง่ายๆ และในยุคสมัยนั้นมิได้ถือว่าขาดจากโลกหรือโดดเดี่ยวจากโลกภายนอกไม่รู้ว่ "ประเทศไทย" ตัวตนเป็นอย่างไร ไม่มีอัตลักษณ์ความเป็นประเทศที่ชัดเจนรูปธรรมการทันสมัยใหม่ยังไม่เกิด ไม่ปรากฏตัวขึ้นในประเทศไทย คนเชื่อคำบอกเล่าทั้งเป็นวรรณกรรมคำสอน นิทาน วรรณกรรมปรัมปรามายาคติ (myth) ซึ่งที่จริงมายาคติเป็นมากกว่านั้น เพราะได้สะท้อนความคิดของคนในชุมชนดั้งเดิม (primitive thinking) เพื่อสนองให้คนคล่องนพมาศ เข้าใจจักรวาลธรรมชาติ โลก และคนที่อยู่ร่วมกันหรือสังคม โดยไม่สนใจว่าจะหาความจริงลวงเลยพรมแดน ความรู้ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ พิธีกรรมหลายอย่างเล่น ประกอบพิธี เพื่อให้ผู้ชมเหนือธรรมชาติชม มากกว่าจะให้คนชมพิธีกรรมและการแสดง แนวคิดทัศนะการมองโลกของคนไทยเชิงนี้ไม่พ้นการสังเกตของชาวตะวันตกไปได้ ดังที่เห็นว่าการเชื่อผี สิ่งเหนือธรรมชาติ ของคนไทย "ไม่เป็นวิทยาศาสตร์" วาทกรรมการเรียนรู้ในวิถีชีวิตเมื่อเห็นคนทำงานในอาชีพด้วยวิธีแปลกได้ผลดี คนจะบอกกัน มีวิธีเดียวเท่านั้นที่จะนำ "ความรู้" ไปบอกกันได้ คือ ดู และท่อง ให้จำไว้แล้วเดินทางไปพบปะบอกความรู้กัน และเลือกบอกเฉพาะบุคคล นักการศึกษาเห็นว่า การท่องเนื้อหาวิชาไม่ช่วยให้เรียนรู้เป็น เพราะพยายามนิยามว่าการเรียนในระบบโรงเรียน คือ เรียนให้เรียนรู้เป็น (learning how to learn) คนจึงปิดกั้นถูกทำให้ลืมวิธีการเรียนแบบดั้งเดิมเสียสิ้นความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ของตะวันตกต่อไทยจึงค่อยๆ

อุปติขึ้น ซึ่งฟูโกเห็นว่ามันเองมีอาจเกิดขึ้นได้ มีเสถียรภาพหรือดำเนินการใดๆ ได้ หากปราศจากการผลิต การพอกพูน การหมุนเวียน และการทำหน้าที่ของวาทกรรม (Foucault. 1976 : 93) สังคมไทยได้มีการใช้อำนาจและผลิตความจริง จากการเรียนรู้ในวิถีชีวิต ทำมาหากินไปสร้างความรู้เฉพาะที่จำเป็น และได้ใช้จริง ความรู้จึงสร้างจากตัวประสบการณ์ชาวสวน ชาวนา ชาวไร่ ในสายตาคนนอกจากตะวันตกดูมันไม่เป็นศาสตร์เลย ไม่ได้ผลดี อำ บุนนาค (2476 : 21) เห็นว่านักปราชญ์ฝ่ายรูป (วัตถุนิยมวิทยาศาสตร์) กล่าวว่าความจริงเป็นอยู่แล้วก่อน ความรู้เป็นภาพของความจริง เหล่าปราชญ์วิทยาศาสตร์ทั่วโลก ในโรงเรียนของเราก็เดินตามความจริงแห่งสำนักนี้เหล่านี้เป็นศิษย์ของอาริสโตเติล พ่อใหญ่แห่งวิทยาศาสตร์

ถ่ายทอดความรู้ในวิถีชีวิต ถ่ายลงมาจากยุคสมัย ได้เกิดปรากฏการณ์การแปรรูป (transformation) สู่อำนาจ ความจริง ขุดศาสตร์ การเปลี่ยนแปลงเป็นระบบการศึกษาแบบโรงเรียนจึงอุปติขึ้นภายใต้ความรู้ขุดภาษาศาสตร์, เศรษฐศาสตร์, วิทยาศาสตร์ ซึ่งต้องทำให้เป็นสาขาวิชาการ และสร้างสถาบันการศึกษาทันสมัยเฉพาะทางมารองรับอันหมายถึงการไม่สามารถสวมสอดเข้าไปสู่ระบบการศึกษาแนวจารีตที่มี “พระสงฆ์” เป็นผู้สอนอักษรวิธีแบบดั้งเดิมได้อีกต่อไป และวัดไม่สามารถตั้งเป็นห้องปฏิบัติการทางภาษา ทางวิทยาศาสตร์ หรือทางเศรษฐกิจได้ มุมมองท่าทีของชาวสวนต่อความรู้ตะวันตกกับ/ไม่รับคนพยายามคิดทางออกการทับซ้อนจึงมาจากเจตจำนงศาสตร์เทคโนโลยีการปกครองที่ทำผ่านโรงเรียน โครงการต่างๆของรัฐ

การเบียดขับความรู้ชาวบ้าน

อุดมการณ์การศึกษาดั้งเดิม เป็นอันเดียวกับเป้าหมายแห่งการดำรงชีวิต และยิ่งในสมัยพ่อบปกครองลูก กรุงสุโขทัย ถือเป้าหมายชีวิตเป็นอุดมการณ์ของรัฐด้วย การที่ตะวันตกมองไทยในสายตาแห่งความต่างและจัดมาตรฐานความรู้ไทยดั้งเดิมว่าต่ำ เป็นอุดมการณ์นอกกริต (non-ideological) สำหรับวิธีคิดแบบปฏิฐานนิยม คนไทยในหมู่บ้านเต็มไปด้วยไสยศาสตร์ ผี สาง เป็นการด่วนสรุป และเหมาะสม แม้คติความเชื่อทางพุทธศาสนาที่ผสมผสานกับโหราศาสตร์ ยึดครองบริมณฑลทางความจริงของผู้คนในไทย แต่เจตจำนงแท้จริงของมหาอำนาจตะวันตกที่จะเข้าครอบครองทรัพยากรของดินแดนอุษาคเนย์ มิเพียงเจตจำนงแบ่งปันด้วยลำน้ำเจ้าพระยา โดยเขตตะวันออกเฉียงเหนือเป็นพื้นที่ที่จะได้รวมเข้ากับอินโดจีนภายใต้อิทธิพลฝรั่งเศส ส่วนฝั่งขวาแม่น้ำเจ้าพระยาจึงใจที่จะให้รวมเข้ากับพม่าของอังกฤษเห็นได้จากฝรั่งเศสก็ได้เข้ามาทำการปกครองเหนือดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงทั้งหมดไปจากสยาม ใน พ.ศ.2436 ภายหลังที่ได้ยึดเอาแคว้นสิบสองจุไทยเมื่อ 5 ปีก่อนหน้านี้ และสุดท้ายก็เข้าเรียกร่องเอาดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงในเขตเมืองน่านด้วยกรณีวิกฤติการณ์ ร.ศ.121 พ.ศ.2446 (เชียรชาย อักษรดิษฐ์ และคณะ, 2545 : 31) ความรุนแรงของกระแสล่าอาณานิคมเช่นนี้ ทำให้ผู้ปกครองของไทย คิดทบทวน

และปรับเปลี่ยนความรู้ ความเชื่อของไทย รวมทั้งความคิดแบบไตรภูมิ ได้ถูกท้าทายด้วยวิทยาศาสตร์ ตะวันตก ธรรมยุติกนิกาย จึงกำเนิดขึ้นและอธิบายแนวคิดปรัชญาทางพุทธศาสนา เพื่อคานกับกระแส วิทยาศาสตร์แบบเหตุผลนิยม (rationalism) การสั่นคลอนเป้าหมายการศึกษาไทยตะวันตกล้าลึกเริ่ม สั่นคลอนที่ระบบความคิด ความเชื่อ พูดกลับกันว่าตะวันตกเร่งวันเร่งคืนจะใช้เทคนิควิทยาจัดระเบียบ ความรู้ของไทยขึ้นมาใหม่ คนทั่วไปมองเห็นการยึดดินแดนพื้นที่ดิน เป็นเรือปืนเหนือขึ้นไปอีก ความรู้ ตะวันตกกำลังเบียดขับความรู้ไทย ยึดครอง ครอบงำ ความคิด ความเชื่อของไทย ตั้งแต่คนชั้นนำสยาม ที่พยายามสร้างอัตลักษณ์ให้มีความศิวิไลซ์ ไม่เชย ป่าเถื่อนในสายตาตะวันตก การที่จะมีเป้าหมาย ชีวิตทำมาหากินไปตามความรู้ดั้งเดิมของไทย คนชั้นนำเริ่มรู้สึก "ขาด" ความรู้ทันสมัยตะวันตก การลด ทอนความรู้ความจริงที่เรียนรู้กันในสนาม ในพื้นที่สวน ไร่ นา เริ่มเข้าสู่การจัดระเบียบใหม่ คนสนใจรศ โทนากว่า 50 ปีมาแล้วการลอร์ดไถยให้ห้อยวันเมทว่า "เวอร์มาก" เพราะหาอะไรมาก การเข้ามาของระบบ โรงเรียนให้ลูกหลานไทยได้เรียน ทั้งนี้ได้สำคัญว่าการก่อตั้งโรงเรียนแห่งบ้านชาวนาชาวสวนจะเป็น การริเริ่มศักราชใหม่แห่งการบูรณะปฏิรูปประเทศไปสู่ภาพทันสมัย หากแต่เป็นการเริ่มเบียดขับความรู้ ดั้งเดิมของไทย เมื่อความเจริญแบบตะวันตกแพร่เข้ามาสู่ประเทศไทยคนก็ไปยึดหลักอื่นๆ เป็นปรัชญา ชีวิตหลักที่คนหันไปยึดก็คือวัตถุนิยม ถ้าเช่นนั้นการสืบสวนนิยามของคำว่า "การศึกษา" ในทัศนะของ ชาวบ้านเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อเป็นฐานไปสู่การสืบสวนสาเหตุของระบบการศึกษาหรือการพัฒนาที่ผิด พลาดแห่งยุคสมัย เพราะหากใช้การเขียนประวัติการศึกษาไปตามกระแสหลัก ตัววาทกรรมของประวัติ ศาสตร์เองจะตกย้ำในความต่อเนื่องของความรู้ทันสมัย ข้ามเลยความรู้ในวิถีชีวิตที่ดับแสงลงการขาด ตอนไม่ต่อเนื่อง (discontinuty) คือการมองหารอยแยกทางการศึกษาเป็นสิ่งที่ดูได้จากทั้งสิ่งที่คนคิด เป็นนิสัย (given) ทำซ้ำๆ กันมาจนดูเป็นธรรมดาและสิ่งที่คนคิดไม่ถึง (unthinkable) ซึ่งผลของประวัติ ศาสตร์แนวจารีตจะแสดงให้เห็นการต้องหลบไปอีกทางให้แก่ศาสตร์ การลดทอน ความรู้ดั้งเดิมของ ไทย และเกิดผล ตามเจตจำนงของผู้มีอำนาจ

แต่ก่อนนี้วัดคลองนพมาศนี้ดัง เรียนบาลีเดี่ยวนี้นานี่หายไปแล้ว ก็ยังเหลือนักธรรม ก็เดี่ยวนี้นี้ไม่ค่อย เรียนกัน และบวชกันแค่ 5 วัน 10 วัน ก็ไม่รู้เรื่องอะไรเลย

การศึกษา ความหมายคือการเรียนทางธรรม หรืออาจหมายถึงการเรียนทำมาหากินในวิถีชีวิต เด็กต้องเชื่อฟังพ่อแม่ฝึกทำสวน ทำนา ซึ่งจะต่างจากความหมายการศึกษาปัจจุบันว่า คือการเรียนใน ระบบโรงเรียน

คนสมัยนั้นเขาชักชวนลูกเข้าวัดไปทำบุญให้ทาน แล้วสมัยก่อนนี้เรื่องการเรียนมันไม่สำคัญเขาถือว่า การทำบุญเขามีความสุขเขา ที่นี้คนที่นี้พอรุ่งเช้ามันก็ไปแล้ว ที่นี้มันมีอย่างนี้ครับ คือเราไปเอาระบบ สากลมาใช้แต่ก่อนนี้เราหยุดวันโกน วันพระ ตอนผมเป็นเด็กๆ อยู่เพื่อที่อยู่วัดนี้ เพราะเขาถือว่าเด็ก

นี้อาศัยวัดอยู่ ถ้าไม่หยุดวันโกน วันพระนี้ พระก็จะไม่มีที่ทำบุญมันจะเป็นอย่างนั้น พอตอนหลังมาก็มาใช้ระบบสากล มาหยุด วันเสาร์-อาทิตย์ ที่นี้วันเสาร์-อาทิตย์ก็ไปตรงกับวันพระปีหนึ่ง ก็ตรงไม่ก็ครั้ง นี่เด็กก็กำลังศึกษา การเข้าวัด เข้าวาก็ไม่มี มีน้อย

เห็นได้ว่าความขาดตอนลงเกิดแต่กฎเกณฑ์เมื่อมามีการศึกษาทันสมัยด้วย จัดระบบระเบียบ การเรียนตามแบบตะวันตกทันที หยุดในวันเสาร์อาทิตย์ในการเรียน การค่อยๆ จงใจตัดทิ้งซึ่งระบบการศึกษาไทยดั้งเดิมก็เพื่อลดความหมายความสำคัญของความรู้ลง ซึ่งควรถูกนำเสนอความจริงที่เป็นส่วนเสี้ยวบางส่วนบางด้าน การต่อสู้ดิ้นรน ช่วงชิงต่อรอง หรือส่วนที่ขาดหายทั้งด้านกระบวนการ ปฏิบัติการ กลไก และสถาบันที่ผลิตวาทกรรม ความรู้และผลจากอำนาจ (Carabine. 2001 : 276) (พัฒนา กิตติอาสา. 2546 : 212) ความรู้ใหม่คือความรู้วิทยาศาสตร์ ซึ่งมีส่วนที่เหมาะสมและไม่เหมาะสม นักปราชญ์พวกหนึ่งก็บอกว่าอยู่ที่การใช้ผิด คือ การนำเอาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไปสนองความต้องการที่ชั่วร้ายของมนุษย์ (พระธรรมปิฎก. 2541 : 25) การจัดตั้งสถาบันโรงเรียนจึงใหม่กระพือให้ความรู้เดิมของไทยอ่อนกำลังลงเรื่อยๆ เป็นผลทางกายภาพของการสถาปนาสถาบันโรงเรียน

เห็นได้ว่าผู้มีอำนาจมิได้ขาดเจตจำนงแต่ต้องการให้เกิดการก้าวหน้าของวัฒนธรรมยุโรป โดยผลิตซ้ำวัฒนธรรมยุโรปผ่านโรงเรียนอย่างเป็นระบบแบบแผน การจะก้าวไปสู่ความทันสมัยของประเทศที่ยังไม่พัฒนาจะต้องอาศัยการส่งผ่าน (transfer) ระบบคิด ระบบการศึกษาเทคโนโลยี ทักษะ ระบบการจัดการ รวมตลอดจนถึงเงินทุน (นภาพรณี หะวานนท์. 2540:43) การเกิดขึ้นของโรงเรียนแบบตะวันตก คนจึงกำลังได้รับการจัดระเบียบบรรทัดฐานทางสังคม อันเป็นมาตรฐานการปฏิบัติตามบทบาทและสถานภาพแบบสากลนิยม การทำมาหากินแต่เพียงพออยู่พอกินเพื่อยังชีพ จึงมีอาจเพียงพอ คนต้องเรียนภาษาศาสตร์ และงานฝีมือ อันจะนำไปสู่การรองรับวัฒนธรรมอุตสาหกรรมแบบยุโรป โดยคงจะต้องถูกทำให้เป็นคนทันสมัยมากขึ้น มีระบบเหตุผลระบบนาฬิกาการตรงต่อเวลารัดกุม ซึ่งถือว่าเป็นสังคมที่พัฒนาแล้ว ธรรมเนียมชาวบ้านแบบดั้งเดิมค่อยๆ ถูกโรงเรียนจัดสร้างขึ้นใหม่ ชาวบ้านดั้งเดิมไม่รู้จักเวลาแบบ "เทอม" รู้แต่น้ำน้ำไหลทรายมูล หน้าดินม้วน โรงเรียนนำเวลาสมัยใหม่มาสู่ความรับรู้ของคน คนผ่านโรงเรียนจึงเข้าใจได้

ความรู้ที่คนสร้างขึ้นและอยู่ตรงข้ามกับศาสตร์ได้แก่ สิ่งที่ฟูโกเรียกว่า ความรู้ (savoir) ซึ่งอาจเรียกได้โปรแกรมแห่งความจริง (programme of truth) ตามภาษาของเวนี (Veyne) (Meuret. 1993 : 49) การปรากฏตัวขึ้นของระบบการศึกษาแบบโรงเรียน นัยยะ หมายถึง การสร้างคนให้มีความรู้ โดยทำเสมือนวางโปรแกรมแห่งความจริง ตั้งแต่รูปแบบ สาระ การศึกษา โปรแกรมต่างๆ ได้สร้างสำเร็จรูปมาแต่ยุโรป เพียงแต่ปรับรูปแบบให้เข้าได้กับสยามในยุคสมัยนั้น ส่วนสาระถอดสำเนาจากยุโรปเกือบหมดตัวระบบการศึกษาที่กำลังปรากฏตัวขึ้นได้สร้างโปรแกรมมาพร้อมๆ กับการใช้อำนาจทางทหารใช้อำนาจกดบังคับ อีกทางเดินหนึ่งได้ทำการค้าขายตามสัญญาการค้า รวมทั้งการใช้ความรู้ด้านศาสตร์

เข้ามาครอบงำคนเหนือสังคมไทย อันเป็นด้านที่บริสุทธิ์ด้านหนึ่งของอำนาจ ความรู้เป็นอำนาจที่กลั่นกรองมาอย่างบริสุทธิ์ จนคนไม่รู้ตัวและเห็นความรู้เชิงศาสตร์เป็นสัจจะ ความจริงของสังคม เห็นได้ว่า ทหาร การทูต การค้า และการศึกษา ความรู้แบบตะวันตก ดาหน้าเข้าสู่สังคมไทยอย่างเป็นระบบ และคนชั้นนำไทยได้เปิดประตูยอมรับสรรพสิ่งจากยุโรป คนในระดับรากหญ้าคนรู้จักสร้างความรู้ซึ่งทำให้ชุมชนเข้มแข็ง

การขับเคลื่อนระหว่างวาทกรรมการศึกษาชาวบ้านกับวาทกรรมการศึกษาทันสมัย

การขับเคลื่อนระหว่างวาทกรรมการศึกษาวิถีชีวิตกับวาทกรรมระบบการศึกษาสมัยใหม่เป็นวงศาวិทยา แผ่ด้านอำนาจ เบื้องหลังวาทกรรมทั้งหลายที่ต้องกรขับเคลื่อนซึ่งความสำคัญในสังคม อันเป็นเรื่องของอำนาจ ซึ่งอำนาจนี้อยู่ในรูปของความรู้ในระบบการศึกษาต่างระบบ ความรู้ในระบบที่อ่อนด้อยทางความสำคัญ ความหมายจักค่อยๆหายไป จากพื้นที่ทางสังคม ปฏิสัมพันธ์ในระบบการศึกษาใหม่กับชุมชนและคน จะทดแทนปฏิสัมพันธ์เดิม ทั้งนี้ระบบที่มองผ่านวาทกรรม จะเห็นปฏิบัติการ การใช้อำนาจต่อระบบการศึกษาในยุคการศึกษาทันสมัย การปราบปรามระบบการศึกษาแบบจารีต รวมถึงการสร้างอุปสรรคกีดกันระบบการศึกษาแบบจารีต สำหรับปฏิสัมพันธ์นั้นมีความชัดเจนมากกว่าระหว่างรัฐกับชาวบ้าน เพราะว่ามีการใช้อำนาจรัฐแทรกแซง ครอบงำลงไปในพื้นที่ชุมชน ในระยะเดียวกันนั้น อำนาจของคนที่มีอยู่ทั่วไปในชุมชน อันเป็นจุลอำนาจของคน ซึ่งแต่ละคนล้วนมีประสบการณ์ มีความรู้จากประสบการณ์ ฟังพาใช้ความรู้ดั้งเดิมเหล่านั้นในชุมชนได้อย่างราบรื่น หรือผ่านการปะทะประสานกับความรู้ที่มีการสร้าง ผ่านปฏิสัมพันธ์กับคนในชุมชน และต่างชุมชนมาในช่วงต่างๆ ความรู้เหล่านี้สร้าง ใช้ ถ่ายทอดและผลิตใหม่อยู่ตลอดเวลา หากแต่เมื่อรัฐใช้ระบบการศึกษาทันสมัย อำนาจและปฏิบัติการที่ใช้ครอบงำคนในสังคมกลับกลายทวีความแยบยลมากขึ้น ความรู้เชิงประจักษ์อันเป็นความรู้ในวิถีชีวิตหลากหลายชุด และความเชื่อผ่านระบบพิธีกรรมต่างๆ ได้ถูกอำนาจวาทกรรมการศึกษาสมัยใหม่เข้าช่วงชิงขับเคลื่อนอย่างรุนแรง แต่ด้วยฐานสังคมที่มีความลึกพอที่ปะทะอำนาจความรู้ วิชาการ (discipline) ของสาขาวิชาต่างๆเฉพาะอย่างยิ่งศาสตร์ จึงทำให้การขับเคลื่อนเป็นไปอย่างเยียบเยิบ ไม่เอิกเกริกแต่มีฤทธิ์และผลต่อคน ชุมชนภายหลังอย่างยิ่ง การช่วงชิงมีกลไกเหล่านี้

ประการแรกการใช้อำนาจการศึกษา วิชาการสมัยใหม่ขับเคลื่อนการศึกษาวิถีชีวิต ประเดิมด้วยการใช้ระบบแยกคู่ตรงข้าม ระหว่างสาขาวิชาการ ระหว่างโลกทัศน์ ระหว่างกิจกรรมหรือแม้แต่วิธีการระหว่างสถาบัน ความเป็นสาขาวิชาการ หรือวินัยในนาม "discipline" ที่นักวิชาการทันสมัยใช้ ได้เกิดความไม่ลงรอยกับนิยามของคนในชุมชน เพราะ discipline มิได้แปลว่าวินัยแต่โดยตรง หากคนในชุมชนยังเข้าใจความเป็นโครงข่ายโยงใยของวินัยหรือวิชาการ ไปถึงเรื่องการศึกษาพระธรรม เรื่อง

การศึกษาในวิถีชีวิตในแบบ “สมถะ” พออยู่พอกิน ซึ่งเป็น discipline ที่คนเข้าใจตรงกัน ตั้งแต่ นิยามของความรู้ สาขาวิชาการหรือวินัยมิได้ตรงความรู้หรือมาตรฐานความรู้ในวิถีชีวิตแต่รัฐกลับ กระทำแยกละคนคนไม่รับรู้ว่ามีความต่าง อุดมการณ์ของรัฐคล้ายของเดิมตลอดมาในการสถาปนา ระบบโรงเรียนในชุมชนความแยบยลในการใช้วินัยลึกซึ้งแฝงเร้นมีติดขึ้นเรื่อยๆ การติดตั้งกรอบคิดเชิง วินัยแบบจักรกลจึงอาจเกิดการขบถของอิสรภาพส่วนตัวของคนเรียนตลอดมา

ความแยบยลของการใช้อำนาจทำผ่านสิ่งที่เรียกว่า “เทคโนโลยีสมัยใหม่” การขุดลอกอุดม การณ์ดั้งเดิมทำได้ง่ายในหมู่นักเรียนทุกคนตอบเสียงเดียวกันว่าเทคโนโลยีเป็นของดี ขณะที่ชาวบ้าน พยายามช่วงชิงต่อสู้นิยามว่าความรู้เทคโนโลยีแบบชาวบ้านก็ใช้ได้ปลูกข้าวได้ ปลูกผลไม้ได้ การแปร รูปผลไม้มายังใช้ครกตำได้ สู้กับเครื่องปั่น ผลิตร่อนแล้วหาลาดภายหลังแต่แบบดั้งเดิมมีตลาดก่อนคือรู้ ว่าจะใช้ไว้ในงานบุญงานแต่งงานจึงผลิตเตรียมไว้ ในมิติของโอสถกลางบ้านใช้พิธีกรรมโบราณพูด คาถากำกับยาแล้วใช้ยาต้ม รุม ทาเป่าฟันเพราะมีปฏิสัมพันธ์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ ตำรายา สมุนไพรบางตัวได้จากพระสายกรรมฐานอุทิศมาปักกลดในสวน ชาวบ้านยากที่จะศึกษาวิปัสสนา กรรมฐานแต่เมื่อทำบุญพระอุทิศจะให้คาถาเพื่อเป็นการอนุโลมให้มีการช่วยเหลือตัวเองหรือรอดกฎ เกณฑ์สังคมที่มักไปโทษนี่เป็นความแยบยลของการช่วงชิงในอดีตแต่ในยุคทันสมัยจักรวาลความคิด ของคนกลับมีระบบเหตุผลแบบศาสตร์เข้าเกาะกุมภายใต้การศึกษาวิชาสุศึกษาในโรงเรียนและการ เข้าปฏิบัติการศึกษาธารณสุขชุมชนโรงเรียน ระบบยาทันสมัยจึงสำคัญเพราะทางการให้การรับรอง มี ระบบระเบียบสุขภาพนักเรียนบันทึกจ้องมองและบำบัดความรู้เชิงศาสตร์ทำโดยสถาบันทันสมัย ใน ระบบการทำมาหากินการเกษตรล้วนมีสถาบันและโครงงานลงชุมชนต่อเนื่อง และการศึกษาในศาสตร์ เพื่อการมีงานทำ

ประการที่สอง การปราบปราม กีดกันการศึกษาวิถีชีวิต การทดแทนอุดมการณ์การศึกษา ทันสมัยลงไปจะต้องเผชิญอุดมการณ์ดั้งเดิมที่มีอยู่ในคนแล้ว จึงจำเป็นต้องจัดระเบียบใหม่เดิมความรู้ ในวิถีชีวิตเป็นชุดความรู้ติดตัวคน อาทิ ความรู้วัฒนธรรม ความรู้การปลูกพืช การทำสวน นา การตี เหล็ก การทำน้ำปลาปลาสร้อย การใช้สะเดารมไล่แมลง ความรู้เหล่านี้สร้างจากบ้าน วัด สวน การทำ ข้าวได้มีการขับเคลื่อน การสร้างบ้านหันหน้าหาดถนน การทำสวน นานับไปสู่การใช้ปุ๋ย ยา กับอีกกลุ่ม หนึ่งที่พลิกกลับไปสู่ธรรมชาติแต่ก็พบการต้านทานจากคนภายในหัวทันสมัยว่าล้าสมัยทำไมไม่ไปใช้ ธรรมชาติจัดการกันเองใส่ยาฆ่าศัตรูพืชได้เลย การสร้างบ้านที่เดิมจักรวาลคิดเป็นองค์รวมถึงธรรมชาติ บ้านต้องอยู่คู่กับน้ำ สวน เพื่อการจับปลา ใช้น้ำ เดินเรือ สืบชะตา แต่อุดมการณ์เทคโนโลยีทรงพลังคน จึงลดทอนการคิดลงและสร้างบ้านตามแนวนอนซึ่งสอดคล้องกับระบบภาษี น้ำประปา ไฟฟ้า ที่รัฐจัด เก็บจากบ้านริมถนนอย่างเป็นกอบเป็นกำ การตัดถนนหนึ่งสายรัฐจึงได้ภาษีจากบ้านร้านค้ามากมาย ระบบการศึกษาในวิถีชีวิตจึงถูกกีดกันใครไปสร้างบ้านในสวนลึกต้องต่อไฟฟ้าเอง น้ำประปาเอง การ

กีดกันทำแยลลโดยไม่ต้องออกกฎหมายการจะได้เรียนรู้แบบเดิมจึงถูกปราบปรามด้วยความทันสมัย
พิธีกรรมหลายอย่างจึงเริ่มถูกปราบปรามสูญหายไปเช่น การฝังรกรก การแลกตะมอยเพราะสิ่งรบกวน
ชั่ววูบแพ้ยาคะมี การศึกษาในวิถีชีวิตศึกษาในสภาพจริงแต่การศึกษาทันสมัยศึกษาในสภาพเสมือนจริง
ในห้องทดลอง การศึกษาในวิถีชีวิตจึงถูกสิ่งที่เรียกว่า "หลักสูตร" เข้าปราบปราม คนตามแม่พ่อเข้าไป
ในสวนพบต้นกล้วยกำลังจะตายจึงแก้ปัญหาด้วยการ ตัดครึ่งต้นปล่อยไว้ต้นกล้วยจะงอกออกมาใหม่
ลูกจึงศึกษาได้ทันที ตัวหลักสูตรจึงมิได้บรรจุความรู้เหล่านี้ไว้ในขั้นต้น ความรู้บนตำราต้องผ่านการ
ตรวจอนุญาต แต่ความรู้ในวิถีชีวิตไม่มีขั้นตอนนี้ นานเข้าสิ่งที่ไม่ได้อนุญาตจึงเป็นความรู้นอกตำรา
นอกหลักสูตร นี่เป็นความแคลงของความรู้ทันสมัย แล้วถูกกำหนดโดยตลาด ทูณ และการเมือง

ประการที่สามการสร้างอุปสรรคกีดขวางการศึกษาวิถีชีวิต เจตจำนงการศึกษาทันสมัยเป็น
เจตจำนงเพื่ออำนาจในการจัดระเบียบการควบคุมคน การปกครอง การศึกษาทันสมัยจึงยึดวิธีการของ
ราชทัณฑ์มาทำให้โดยการสร้างกำแพงอุดมการณ์ ความรู้ กักขังการศึกษาในวิถีชีวิตให้เล็กลงไม่แข็งแรง
ชุดความรู้ทันสมัยอวดอ้างความต่อเนื่องเป็นสากล เป็นทฤษฎี และศาสตร์ เทคโนโลยีอำนาจแบบต่างๆ
ที่จัดกระทำกับร่างกาย ไปถึงการควบคุมพื้นที่ทางสังคมเพื่อจัดระเบียบความคิดความรู้คนใหม่ทั้งที่
อุดมการณ์เดิม คือเป็นศิลปการปกครอง รัฐกลับหวั่นกลัวเวลาใส่ความรู้ในรูปโครงการกลับใส่ลงไป
ทางท่อนรัฐแทนที่จะให้ชาวบ้านตรวจสอบก่อน ระบบโรงเรียนจึงช่วงชิงกับการศึกษาจารีต ระบบชล
ประทานช่วงชิงกับสิทธิเหมืองฝายดั้งเดิม ระบบสุขภาพช่วงชิงกับหมอยากลางบ้าน การกำหนดชะตา
กรรมของคนรัฐนำไปกำหนด ชาวบ้านเป็นผู้รองรับชะตากรรมและการข้ามสิ่งกีดขวางสมัยใหม่ของรัฐ
ทำได้ยากมาก ควบคุมแม้พื้นที่การผลิต ในช่วงนี้รัฐใช้นโยบายใหม่กระพือผ่านสื่อทันสมัยนานาชนิด
ในการแผ่กระจายความรู้ความคิดโลกทัศน์แบบใหม่ ด้วยการทำให้การชลประทานรัฐเป็นความรู้
เฉพาะทาง จึงต้องจัดปฏิสัมพันธ์ใหม่ระหว่างรัฐกับชาวบ้าน ชาวบ้านเป็นผู้รองรับชะตากรรมดังกล่าว

การศึกษาแบบจารีตที่จะช่วงชิง หรือสร้างอุปสรรคให้แก่การศึกษาทันสมัย คงได้ในระดับ
หืดขึ้นคอ เพราะชุดความรู้ในการทำมาหากินคนรุ่นใหม่มองว่าโบราณ ล้าหลัง เป็นดั่งถ่วงความ
เจริญ อย่างไรก็ตามแนวทางการหาหนทางออกจากคราววิกฤติเศรษฐกิจ คนเริ่มหันมามองความรู้ชุด
เก่า ขนบโบราณ กาแฟโบราณ ค่ำล้งท้ายด้วยโบราณกลับเริ่มดีขึ้น หลังจากที่ถูกไปนาน ครั้งการ
กลับมาของความรู้ชุดเก่านั้น จะช่วงชิงโดยความรู้ดั้งเดิม ได้ไปนิยามความรู้ใหม่บางชุดว่าพาชุมชนไป
สู่กับดักทุนนิยม หรือการพึ่งพาความรู้นอกชุมชน การสั่งซื้อสารเคมี หัวอาหารเลี้ยงสัตว์ สารเร่งเนื้อ
แดง ทางการผลิตอย่างมโหฬาร หรือการรณรงค์กลับไปสู่อาหารพืช ผัก พื้นบ้านเพื่อ "สุขภาพ" ที่ดี
ของคน ตัวความรู้ชุดโบราณจึงเริ่มย้อนไปก่อกวนวิถีคิด โลกทัศน์ คนรุ่นใหม่ คนในชุมชนเริ่มตั้งคำ
ถามต่ออาหาร เทคโนโลยี และความคุ้มค่าของสิ่งเหล่านั้น และตามระบบการศึกษาทันสมัยที่อาศัย
ระบบโรงเรียน สถาบันการศึกษาอย่างเดียวปาประหนึ่งว่าผิดพลาดมากมาย ที่ข้ามชุดความรู้ดั้งเดิม

ไป เพราะการอาศัยระบบโรงเรียนประการเดียว ทำให้ตัดขาดมิติสังคม และสถาบันอื่นๆ ทางสังคมไปมาก การช่วงชิงระบบการศึกษาแบบจารีตกับระบบการศึกษาทันสมัย นับเป็นการปะทะกันของสองอำนาจ คือเป็นสงครามที่ดำเนินต่อมาด้วยวิธีการอื่นๆ หากพิจารณาภาพในยุคสมัยที่มีการปฏิรูبنั้น อาจเป็นเพียงสงครามการพัฒนาศึกษา ซึ่งมีความรู้ทันสมัยเป็นแม่ทัพใหญ่ และมีเศรษฐกิจเสรีนิยมเป็นหม้อข้าวเสบียงกรัง แม้การช่วงชิงมีอาจทุบหม้อข้าวได้ โอกาสที่การศึกษาในแบบจารีตช่วงชิงความสำคัญก็อาจทำได้แบบทั้งหมด คงเป็นการปรับใช้ช่วยกันของสองยุคสมัยความรู้ และหากคนที่อยู่ในสาขาวิชาการแบบเจาะจงเฉพาะสาขาสุดโต่ง ผู้คนเหล่านั้นกำลังถูกทำให้มีอัตลักษณ์ตัวตนเพื่อการศึกษาสมัยใหม่ และเป็นการพลีชีพแก่การศึกษาสมัยใหม่ทีเดียว คือยอมทำทุกอย่างเพื่อให้ได้เรียน ทั้งครอบครัว ทั้งพ่อ แม่ พี่ น้อง ล้วนช่วยกันหาเงินส่งลูกหลานเรียนในระบบโรงเรียน

ความรู้วิถีชีวิตในฟุ่มไม้และไร่ข้าวเบา การช่วงชิงของวาทกรรมการศึกษาทันสมัย จึงต้องสร้างเครื่องกีดขวางอันแรกที่โลกทัศน์ อุดมการณ์ของคนในยุคทันสมัย ด้วยการตัดตอนภาคปฏิบัติ การให้งานในชุมชนสังคมมีอาจสำเร็จลงด้วยระบบลงแขก หรือการรวมกลุ่มทำงานแบบยุคจารีต แต่ให้มีการตัดตอนแทรกแซงการทำงานไปตามสาขาความรู้ ความชำนาญเฉพาะทาง การสลายระเบียบความรู้ ดั้งเดิมจึงทำอย่างเป็นลำสัน การเกษตรทำสวนทำข้าวเบาในสวน จึงค่อยๆ เกิดการโค่นถางสวนโบราณ เริ่มลงพืชใหม่ในเขตชายตำบล รวมทั้งยุติการทำข้าวเบาในสวนมากกว่า 40 ปี ส่วนงานโลหะการที่ชาวสร้างความรู้ดีมีด เริ่มมีผานไถเหล็ก มีรถไถ รถตัดหญ้าเข้ามาปฏิบัติงานทดแทน สิทธิที่ชุมชนจะใช้ความรู้ดั้งเดิมซึ่งเป็นความรู้ที่ถูกกดทับเสมือนฝังเป็นลูกนิมิตไว้ใต้โบสถ์ จะเริ่มพรวนหัว ในวันที่ต้นผลไม้เฒ่าหักโค่นล้มตาย มิได้มีหลักประกันว่าจะเกิดการเกษตรเชิงเดี่ยวขนาดใหญ่ขึ้นหรือไม่ การศึกษาทันสมัยมีระเบียบการที่แยบยลรัดกุมขึ้นไปเรื่อยๆ มีทุนก๊วยมเพื่อการศึกษา แต่ระบบการศึกษาในวิถีชีวิตเครื่องกีดขวางตัวสุดท้าย ที่มีต่อวาทกรรมการศึกษาทันสมัยได้ถูกทำลายลงไปแล้ว เมื่ออำนาจของทุนอำนาจของเงินได้เผยตัวขึ้น มีแม้กระทั่งรถตู้รับส่งนักเรียนไปเรียนในเมืองหรือต่างจังหวัด เงินเสมือนสิ่งศักดิ์สิทธิ์เลอค่ายิ่งกว่าทุกอย่างในยุคสมัย ใครมีเงินก็จะครอบครองโลกแห่งการผลิต ตัวแทนของบริษัทการเกษตร จึงเข้าสู่หมู่บ้านอย่าง " ไหลมาเทมา " และคนในหมู่บ้านก็เป็นตัวแทนให้กับบริษัท แสดงให้เห็นถึงอำนาจเงินใช้จัดการความรู้ได้ วิถีชีวิตที่อาศัยความรู้ทำมาหากินพอเพียง สลายตัวลง นำมาซึ่งการแข่งขัน การดำเนินชีวิตใหม่เสมือนว่าจะถือเอาทรัพย์สินเป็นเป้าหมาย และเจตจำนงของคน

ความแยบยลของปฏิบัติการความรู้สมัยใหม่ต่อวงศาคานความรู้แบบจารีต

ความรู้แบบจารีตสร้างขึ้นในชุมชนดั้งเดิม แม้มีการผลิตใหม่ การใช้วงศาคานของรู้ย่อมมีบูรณาการ และเมื่อมีการสั่นคลอนโดยศาสตร์และระบบการศึกษาทันสมัยการใช้วงศาคานของความรู้กลับไม่

อาจมีบูรณาการต่อไปได้ เมื่อสืบสาวลงไปจะเผยจุดอ่อน ช่องโหว่ อันได้แก่การตกอยู่ภายในระบอบแห่งวาทกรรมโบราณแบบสุดโต่ง โดยเฉพาะทางด้านความรู้ ความจริง ซึ่งทำให้คนเชื่อในจารีตพิธีกรรม ซึ่งมีการปรับเปลี่ยนแปรรูปซ้ำกันไป จนบางพิธีกรรมเข้าสู่ภาวะคับขัน เป็นชนวนให้ชุดความรู้ความเชื่อสมัยใหม่โจมตีเอาชนะได้ง่าย ชุดความรู้ดั้งเดิมสร้างภายใต้เจตจำนงด้านศาสนาและความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ อำนาจเกี่ยวกับธรรมชาติ จึงทำให้การใช้เกิดความรับรู้สำหรับคนว่าเป็นความจริง ความรู้ที่มีผลต่อส่วนรวมอย่างเข้มแข็ง เพราะมีภาคปฏิบัติการวาทกรรมเสริม สะสมต่อยอดความรู้ตลอดมา ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงบริบททางด้านเทคโนโลยีในฐานะเป็นความรู้ในทางทำมาหากิน ข้อต่อตรงนี้ทำให้ชุดความรู้ความเชื่อบูรณาการเข้ากันไม่ได้กับกิจกรรมของเครื่องมือเทคโนโลยีใหม่ จึงทำให้ความรู้จารีตต้องได้รับการปรับปรุง ซึ่งจะต้องทำตั้งแต่อุดมการณ์ของคนไปจนถึงปฏิบัติการ การปรับปรุงทิศทางที่เข้ากับเทคโนโลยี

การสร้างความรู้ให้คนคิดว่าความรู้มีระดับมาตรฐาน

การสร้างความรู้ว่าความรู้มีระดับมาตรฐานนับเป็นความไม่ปกติจากเรื่องราวทางการทำมาหากินของชาวบ้าน โดยการใช้อำนาจ ค่านิยมจากศาสตร์ และการทุ่มผลิตให้ได้ปริมาณมากๆ มาวัดความรู้ชาวบ้าน หักล้างความรู้โบราณ บางชุดความรู้โบราณเลือนหายไปจากความทรงจำ ความแสบยล คือคนมีความรู้อย่างใหม่แล้วทำมาหากินเชื่อไปตามความรู้แนวศาสตร์นั้น แล้วคนกดทับความรู้ดั้งเดิมด้วยเหตุผลทางความเชื่อ ความนิยม หรือราคาผลผลิต อาทิ การทำเชื่อว่า ไฟแก๊สต้มหุงหาอาหารได้อร่อยกว่า ทนสมัยกว่าเตาถ่านไม้โบราณ คนจึงใช้เตาแก๊ส การปรับตัวของสถาบันการผลิตความรู้ดั้งเดิม เมื่อปฏิบัติการทำมาหากินแบบดั้งเดิม ปะทะเข้ากับทฤษฎีการทำเกษตรแบบใหม่ ตัวบ้านสวน การทำนา จึงเกิดการปรับตัวผ่านกรรมวิธีทดลองทำดู จึงเป็นไปอย่างธรรมชาติซ้ำๆ มีก็ทำ ไม่มีก็ทำแบบเดิม ผู้คนในสถาบันบ้านได้แตกแยกทางอุดมการณ์ ความเชื่อ เห็นได้ชัดเจนจากพ่อแม่ จะปรับตัวไปอีกแบบหนึ่ง คือค่อนข้างระมัดระวังความรู้สมัยใหม่ แต่ลูกๆ ที่ผ่านระบบโรงเรียนมักเชื่อทันที ซึ่งก็ส่งผลต่อการผลิต การบริโภคทันที ทำให้คนหลงไปตามกระแสของมาตรฐาน ว่าชุดความรู้เก่าบางครั้งให้ผลในเชิงปริมาณของผลผลิต สู้ความรู้ทันสมัยไม่ได้

การตีความหมายใหม่ของความรู้จารีต ความรู้จารีตอุดมไปด้วย "เป้าหมาย" ทำนาเพื่อชีวิตเพื่อความพออยู่พอกิน แต่ความรู้ศาสตร์สมัยใหม่อุดมไปด้วย "วิธีการ" ปฏิบัติการความรู้ศาสตร์สร้างสรรพสิ่งให้เป็นรูปธรรมจับต้อง สัมผัส จัดกระทำได้เลย ความรู้จารีตจึงถูกทำให้มีการลดระดับมาตรฐานลงมา ส่วนความหมายที่ดีความจาก "วิธีการ" ย่อมเป็นรูปธรรม เช่น การปลูกพืชแบบวิทยาศาสตร์ การ tira ผลไม้จากผลไม้พันธุ์ส่งเสริมในราคาที่สูงกว่าผลไม้อินทรีย์โบราณ คนต้องการรวดเร็ว จึงเร่งให้มีเครื่องใช้สมัยใหม่และมีมาตรฐานความรู้การทำมาหากินให้สูงกว่าโบราณ

การไม่แยแสเสียงขายขอบ

การไม่ให้ความสำคัญแก่เสียงคนขายขอบ ความรู้ที่สร้างในยุคจารีตเป็นความรู้ที่สร้างภายในชุมชน แต่ในปฏิบัติการคนย่อมประสบอุปสรรค ซึ่งภายในชุมชนบางครั้งมีความแข็งตัวไม่สามารถจัดการเพื่อให้ความสำคัญแก่คนเหล่านั้นได้ อาทิ เด็ก สตรี หรือคนขาดปัจจัยยังชีพ เพราะเสียงที่ให้ความสำคัญต่อการทำมาหากิน ย่อมยิดเอาเสียงหลักๆ ของชุมชนจำพวกขายฉกรรจ์ ทหารเก่า นักบวชเก่า พ่อค้าเก่า ความรู้ในการทำมาหากินสร้างแต่คนที่ลงมือทำอยู่ทำกินด้วยตัวเอง ผู้มีอำนาจของยุคสมัยจารีตจำนวนหนึ่งมักไม่ลงมือทำกินเอง แต่มีเวลาในการเดินทางออกสู่โลกภายนอกด้วยเหตุการณ์ไปแบบล่องแพ หรือการค้าทางน้ำ กลุ่มนี้ถือเป็นคนชั้นนำ ซึ่งมีโลกทัศน์ที่เปิดกว้างพร้อมที่จะรับรู้สมัยใหม่ แล้วจะนำความรู้กลับเข้าชุมชน และทำอยู่ทำกินในอีกชุดความรู้ และค่อยๆ ได้เงินที่มากขึ้น ในที่สุดเงินได้กลายเป็นนาย และใช้เป็นสื่อกลางแลกเปลี่ยนได้ ทำให้คนมองไปที่ความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจ คือ หากินอย่างไรจะได้เงิน หรือมีการกระจายรายได้อย่างเท่าเทียม จนลืมกลุ่มคนที่เป็นเสียงเล็กเสียงน้อย คนขายขอบ ที่แน่นอนขาดปัจจัยการผลิต และยังขาดคนรับฟังความคิดเห็นความรู้ ที่พวกเขามีอยู่ดั้งเดิม คนขายขอบเหล่านี้มีโลกทัศน์ดั้งเดิม และพร้อมที่จะเปิดไปสู่ความรู้ใหม่แต่ยังขาดโอกาสในการรับรู้ และสื่อสารกับโลกภายนอก เมื่อทางการ หรือชนชั้นนำร่วมมือกันทำโครงการต่างๆ คนขายขอบก็จะไม่ถูกชักชวนให้เข้าร่วมโครงการด้วยเหตุผลว่า ตัวเองยังเอาตัวไม่รอดจะทำโครงการต่างๆ ของชุมชนได้อย่างไรการข้ามประสบการณ์ความรู้ของคนขายขอบ จึงน่าเสียดาย ที่ประสบการณ์คนเหล่านั้นเคยมีต้องค่อยๆ ขาดหายไป อาทิ จำพวกพรานเบ็ด พรานปลา พรานเบ็ดจะเก่งและมีความรู้เรื่องความใสขุ่นของน้ำ พิษในน้ำที่เป็นอาหารปลา ความร้อนของน้ำ กระแสน้ำ รวมทั้งการสร้างเครื่องมือจับสัตว์น้ำจำพวกปลา เครื่องมือเหล่านี้แม้จะช่วยจับปลา กบ กุ้ง ยังจับได้กระทั่งลูกจระเข้ตัวเล็กๆ และแม่จระเข้ตัวใหญ่คลานขึ้นมาตามหาลูกถึงได้ถอนบ้านคนจับในอดีตนมน้ำยม แต่ชุดความรู้ว่าด้วยปลาและนิเวศวิทยาของปลา สัตว์น้ำ ถิ่นที่อยู่การแพร่พันธุ์ของปลาได้หายไปพร้อมๆ กับการจากไปของคนที่มีความรู้ด้านปลา การจับหาปลา การใช้น้ำยมจึงไม่ยั่งยืนเต็มประโยชน์ คนจับปลาหวานแห ลงเบ็ดไปวันๆ จะมีความหมายอะไร จะมีความรู้อะไร การไม่รับฟังเสียงขายขอบจึงรวมไปถึงการละเลยเสียงจากสตรี เด็ก รวมทั้งไปผูกสตรีให้เป็นเพียงสัญลักษณ์ทางเพศ และความรู้จารีตถือว่าเรื่องเพศเป็นเรื่องน่าเกลียด ถ้าจะพูดก็ต้องปิดบังกัน กระซิบกระซาบพูด การพูดเรื่องความผิดเคืองในการทำมาหากินหยาบคายชุมชนก็จะไม่กล้าพูด หรือผู้นำไม่กล้าพูด การไม่มีเสียงจากคนขายขอบจึงเป็นความชอบธรรม ที่เสียงสื่อสารจากรัฐสู่ชุมชน หรือจากชุมชนสู่รัฐ จะเต็มไปด้วยเหตุผลที่จะพัฒนาไปสู่ความก้าวหน้า โดยลืมที่จะดูพื้นฐานรากเหง้าว่าคนมีสรรพสิ่งต่างกันอย่างมาก เมื่อทุกฝ่ายครอบครองปัจจัยเป็นส่วนตัว พูดมีเสียงดังมีอำนาจ น้ำก็จะเป็นสิ่งที่คนขายขอบจะขอกันต็มก้นไม่ได้อีกต่อไป ความหมายของน้ำใจเริ่มเปลี่ยนไปเป็นน้ำเงิน

ผู้รู้ในยุคจารีตกับความรู้แบบติดตัว เมื่อตัวคนลาโลกไปความรู้ประสบการณ์อาจยังไม่ได้มีการถ่ายทอด “เคล็ดวิชา” เอาไว้ ทำให้ความรู้สลับสูญไปพร้อมกับผู้รู้ การถ่ายทอดแบบบางส่วนของประสบการณ์ ทำให้ผู้รับรู้รุ่นหลังอาจได้แต่รูปแบบ แต่ไม่สามารถตีความหมาย หรือประยุกต์ใช้ออกไปได้อย่างเต็มที่ ประเด็นนี้มีมากในกลุ่มความรู้เกี่ยวกับหมอยากลางบ้าน ชนิดของสมุนไพร และสรรพคุณยาไทย หายไปมาก การมีผู้รู้ของยุคสมัยถือเป็นสิ่งดี แต่การมีความรู้ติดตัวตนไม่ถ่ายทอด หรือไม่มีผู้สนใจรับไว้ ทำให้ความรู้มีลักษณะเป็นสกุลความรู้ของตัวตน ของบ้าน อยู่ในขอบเขตจำกัด ทั้งที่ความรู้น่าจะเป็นสมบัติของมนุษยชาติ ของชุมชน

ขนบธรรมเนียมการรักษาหน้าผู้ใหญ่ ทำให้เด็กที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้จารีต แม้จะอ่านจากอักขรวิธี ก็เพียงแค่อ่านอักขร ไม่วิจารณ์ หรือเขียนอ่านอักขรวิธีเพื่อการปลดปล่อยตัวเองออกจากความรู้สักครอบงำจากกรอบสังคมในยุคสมัย ทำให้ความรู้จารีต มีสภาพหยุดนิ่ง ไม่มีตีความรู้เท่ากับตอนผู้สร้างความรู้สร้างไว้ ซึ่งยิ่งเวลาผ่านไป บริบทเปลี่ยนไป อำนาจที่รองรับความรู้เปลี่ยนไป ความรู้นั้นก็ดูไม่มีประโยชน์ หรือขาดความเหมาะสมต่อการนำไปใช้ แทนที่จะมีการโต้เถียง ชี้นำจากผู้เรียนบ้างกลายเป็นต้องนิ่งเสียตำลึงทอง และตกย้ำในความเชื่อ เทพ ผี พระ ปีศาจ ความรู้ที่จะเป็นวิถีชีวิตควรจะเป็นความรู้ที่มีผู้สร้างและผู้อภิปราย เป็นความรู้ขาสองข้างที่ก้าวไปด้วยกันเป็นจังหวะ แต่หากมีเพียงผู้สร้างความรู้ แต่ไม่มีผู้อภิปรายวิจารณ์ ก็เป็นเสมือนความรู้ขาสองข้างเดียว เดินไปลำบาก ซึ่งธรรมเนียมรักษาหน้าผู้ใหญ่นี้ทำให้ต่อมาหลายคนจะอภิปราย จะต่อสู้ช่วงชิงความรู้เสนอความคิดบางประการต้องใช้นามแฝง หรือฉายา หรือตั้งชื่อใหม่ ภูเขาที่คนเก็บหาสมุนไพรไปหาจึงถือเป็นโอกาสที่สะท้อน ความยืนยาวของอายุคน โดยเรียกภูเขาวว่า “เขาตะวันขึ้น” เป็นความหวังในการต่ออายุคนป่วย วันนี้ป่วยวันพรุ่งนี้คงจะหายป่วยเริ่มชีวิตใหม่อีกครั้ง หรือบางครั้งใช้ฉายาเพื่อคงความศักดิ์สิทธิ์ในสรรพคุณ ความรู้จารีตจึงมีจุดอ่อน ซึ่งเมื่อได้รับการวิจารณ์ ถือเอาเพียงข้างความเชื่อความศักดิ์สิทธิ์ คนในรุ่นหลังๆจึงอาจไม่ตีความได้คงเดิม นานเข้าความรู้ความศักดิ์สิทธิ์นั้นก็กลายเป็น “ข้าชิน” สำหรับคนยุคใหม่ ขณะเดียวกันก็เป็นตลกร้ายสำหรับความรู้เฉพาะตัวบุคคลในยุคจารีต หากยังมีคนบอกว่า เรียนความรู้ยาสมุนไพรโบราณ คงจะไม่ตื่นเต้นเท่ากับบอกว่า ลูกฉันไปเรียนรู้วิชาตัดเสื้อผ้า เสริมสวยแบบใหม่ตามหลักสูตรในกรุงเทพฯ มาสู่หมู่บ้านและคนจะกล่าวขวัญทั่วหมู่บ้าน ความรู้แบบจารีตจึงถูกรับรู้ในฐานะ “คัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์” มากกว่าจะมีการใช้การต่อยอดความรู้ แม้คนมีความรู้อักขรวิธี ก็มิได้เขียนวิจารณ์ความรู้ต่อยอดความรู้ไว้ให้ชุมชน ชาวบ้านจึงรับรู้ตลอดมาว่าการเขียนก็เป็นเพียงการเขียนสักรวาทโต้ตอบกัน เพื่อสื่อสารกันในวงแคบๆเท่านั้น

การพัฒนาต่อยอดศาสตร์พยายามนำเข้ามาใช้ในการพิจารณาความรู้จารีต โดยคนรุ่นหลังตัวศาสตร์พัฒนาแบบเส้นตรง คือมีชุดศึกษาทดลองชุดที่หนึ่ง แล้วไปสู่ชุดที่สอง ต่อเนื่องเป็นลำดับเส้นตรง “ก้าวหน้า” แต่ชุดความรู้จารีต มิได้จำเป็นต้องต่อยอดแบบศาสตร์เสมอไป ความพยายามจะ

สร้างความรู้จารีตในแบบศาสตร์ จึงเป็นการใช้ความรู้สมัยใหม่แบบผิดฝาผิดตัวกับความรู้จารีตของไทย ความรู้แบบจารีตของไทยก็ต้องค้นพบ แต่อาจารย์โง่งม สร้างกำลังใจ กระตุ้นให้คนทำมาหากิน ปรากฏการณ์แบบนี้พบในกลุ่มชนชั้นนำของชุมชน ที่เคยบวชเรียน หรือศึกษาในระบบโรงเรียน มาระดับหนึ่ง ได้พยายามบรรจุความคิด "ศาสตร์" ไว้ในคำพูดเกี่ยวกับการทำมาหากิน ความรู้จารีต เป็นวิถีชีวิตกว้างไกลตามเจตจำนง อารมณ์ ปราศรัย แต่ความรู้ศาสตร์ตัดตอนเฉพาะสาขา ชีวิต ความรู้แนวศาสตร์จึงสั้นกระชับ ว่องไว สืบสาน จึงเห็นความรู้ทำนาทำสวนเป็นเพียงงานอดิเรก ปลุก ตันไม้ ทำสวนเล่นเพลินๆ ในยุคสมัยใหม่ ดังนั้นจะต้องมีการนำความรู้จารีตมาตีความหมายใหม่ให้ เข้าใกล้ศาสตร์ ซึ่งก็ยังไม่มีคนทำเพราะซ้ำเสียเวลา สู้รับความรู้ศาสตร์ตรงเร็วกว่าในเชิงการใช้ การตีความหมายใหม่นั้นมีกระทำได้ด้วยศิษย์จำพวกนอกคอก แต่ความรู้ในจารีตล้วนดาดาบไปด้วย ศิษย์ แห่งพระอาจารย์ คือมีศิษย์ในคอก คิดในกรอบจารีตค่อนข้างมาก คนจะตีความหมายใหม่ได้ต้อง เป็นคนคิด สร้างความรู้นอกคอกให้ได้ ความรู้จารีตจะดำรงอยู่ก็ด้วยการส่งเสริมให้เกิดความรู้หน่อ อ่อนใหม่ๆ ให้ได้มาก เพราะสุดท้ายแห่งการดำรงอยู่ได้แก่ การสร้างหน่ออ่อนแห่งความรู้ชุดนั้น คำว่า ศิษย์นอกคอก มิใช่หมายถึงคนดื้อแพ่งตาใส แต่หมายถึงอำนาจอยู่ที่ผู้เรียนด้วย ความรู้ในยุคจารีต อำนาจจะอยู่ที่ครูผู้สอนสูงสุด นั้นเป็นจุดอ่อนสำคัญอย่างยิ่ง หากมีสถาบันใดจะพลิกฟื้นความรู้จารีต ต่างๆ ก็ควรปิดจุดอ่อนด้วยการให้อำนาจผู้เรียนด้วย "ภูมิปัญญาของชาวบ้าน" ที่จะเข้ามาสอนในโรง เรียน ก็ควรเป็นภูมิปัญญาที่ผู้เรียนมีอำนาจในการปฏิบัติการเรียนรู้และการใช้ความรู้ มีความสง่าใน ความคิด การสร้างความรู้ มิเพียงคอยด้อมๆ มองๆ หรือคอยครุ่นป้อนความรู้อย่างเดียว

ความรู้การทำมาหากินที่ช่วยดำรงชีวิต ซึ่งค่อนข้างจะถือเป้าหมาย จนการปรับปรุงวิธีการ แทบไม่خاب หรือไม่เหมาะกับนิเวศธรรมชาติที่เปลี่ยนไปสำหรับบางพื้นที่ในอัตราความเร็วสูง เช่น กรณีบ้านน้ำก้อส่งผลให้น้ำยมท่วมหมู่บ้านคลองนพมาศด้วย ความรู้ดั้งเดิมจะสร้างความจริงใหม่ใน ยุคใหม่ก็ยากแล้ว เพราะตัวหมายถึงได้เปลี่ยนไปตามความรับรู้ของคนรุ่นใหม่ ส่วนด้านอักษรวิธี โบราณที่เรียนในวัด ระบบการเรียนที่เน้นการท่องจำ "ท่องข้อ" เพื่อการไล่หนังสือกลับทรงพลังตกทอด ลงมาตามระบบการศึกษาจารีตที่เปลี่ยนไปแล้ว ความรู้ที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตถูกทำให้บกพร่อง เพราะ ขาดการเติมการเสริมสร้างทางด้านวิธีการ ส่วนความรู้อักษรวิธีกลับได้มรดกวิธีการท่องจำ ซึ่งอาจไม่ เหมาะในยุคสมัยใหม่ ที่เน้นวิธีการเชิงเหตุผล มิใช่จำแบบนกแก้ว นกของกะลาสีเรือ ความรู้ในยุค จารีตจึงถูกทำให้สั้นคลอนกลายเป็นรอยร้าว ความบกพร่อง จนยากแก่การกู้คืนในบางชุด แต่มนุษย์ ย่อมมีความหวังหาทรายมารองเสาวงศ์วานของความรู้กันสั้นคลอน

การเปลี่ยนแปลงไปสู่อำนาจและโลกทัศน์ใหม่

การจางหายไปของเป้าหมายทางการศึกษาดั้งเดิมของไทย น่าได้เกิดอาการเว้นวรรคทางการศึกษาสำหรับคนไทย ตรงกันข้ามกลับมีการปรากฏอำนาจและโลกทัศน์ใหม่ขึ้นในหมู่คนไทยดั้งเดิมคนไทยคุ้นชินกับการใช้อำนาจดั้งเดิมที่มาจากเบื้องบนของผู้ปกครอง การประกอบสร้างอัตลักษณ์ใหม่ ให้แก่คนไทยจึงอยู่ในวิสัยคิด โลกทัศน์ของตะวันตก ที่ยุโรปเองได้ผ่านวิกฤตการณ์สำคัญๆ ในยุคอุตสาหกรรมมาแล้ว สำหรับประเทศสังคมเกษตรเช่นไทย ควรจะได้ปรับเปลี่ยนไปด้วย โดยเริ่มต้นที่คน ที่ศาสนา การศึกษา อัตลักษณ์ของคนไทยในยุคสมัยมาจากการเรียกร้องของภายนอก และเป็นฐานให้แก่แนวคิด โลกทัศน์แนววัตถุนิยม บริโภคนิยมอย่างแข็งแกร่งมั่นคงมาแต่ยุคนี้ โดยที่อาการของวัฒนธรรมวัตถุนิยม บริโภคนิยม มิได้เพิ่งมาเกิดหรือรับในสมัยปัจจุบันแบบเนรมิตไม่ หากแต่เป็นเจตจำนงของชาติอารยะตะวันตกที่พยายามประกอบสร้าง และค่อยๆ มีภาคปฏิบัติการต่อคนไทยตลอดเวลาที่ผ่านมาของการทำการค้าขาย เจริญไม่ตรงกับชาติเหล่านั้น จนไม่รู้ว่าใครคือต้นฉบับของแนวคิด การนำเข้าแนวคิด เพราะมิได้มีเพียงชนชั้นนำสยาม ชนชาวไทยรากหญ้าล้วนตกอยู่ในโครงข่ายของอำนาจจากตะวันตก คู่ตรงข้ามต่างๆ จึงเริ่มปรากฏตัวขึ้นตั้งแต่การศึกษาไทยดั้งเดิม / การศึกษาแบบตะวันตก ยาไทย / ยาฝรั่ง อาหารไทย / อาหารฝรั่ง ขนส่งโดยล้อเกวียนหาบ / ขนส่งโดยรถยนต์ รถไฟ, ขี่ม้าส่งข่าว / การไปรษณีย์โทรเลข, โสยศาสตร์ / วิทยาศาสตร์ เป็นต้น รวมทั้งสัญลักษณ์ของชาติ ที่ได้บรรจุอุดมการณ์เรื่องความรักและเสียสละเพื่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ในความหมายของสิ่งชาติและนักเรียนในระบบโรงเรียน จักต้องเข้าแถวเคารพธงชาติตอนเช้า หรือเย็นที่โรงเรียนทุกวันเรียน การศึกษาที่พยายามสร้างอัตลักษณ์ใหม่ให้คนไทยดูจะเป็นความทันสมัยแห่งยุค การศึกษาแบบระบบโรงเรียนเป็นค่านิยมสังคมไทยให้กลับอยู่ในอีกทิศทางหนึ่ง อันเป็นทิศทางที่มุ่งสู่การผลิตสร้างระบบการศึกษาสำหรับทวยราษฎร์แบบยกเครื่องใหม่ถอดด้าม ทั้งหลักสูตร การเรียนการสอน การสอบไล่ หนังสือเรียนแบบใหม่

ทางด้านศาสนา วัดตามหัวเมืองต่างๆ จึงกลายเป็นแหล่งเผยแพร่วิชาการสมัยใหม่ให้แก่ประชาชน (เช่น เลขคณิต วิทยาศาสตร์) ขณะเดียวกันก็นำอักษรวิธีและภาษา “มาตรฐาน” จากกรุงเทพฯ เข้ามาแทนที่ภาษาท้องถิ่น (Wyatt. 1984 : 217)

อำนาจของความรู้ตะวันตกที่อยู่ในวาทกรรมการศึกษาทันสมัย ส่งผลให้คนได้รับและปฏิบัติต่อกายอยู่ภายในสังคมและโรงเรียน ตามเหตุผลวิทยาศาสตร์ประเพณีสากลถูกสร้างขึ้นเลียนแบบสากล เช่น ธงชาติ ตำราเรียน โรงเรียน ความทรงจำ และอัตลักษณ์ดั้งเดิมของสยามเริ่มเข้าสู่มุมอับแสง แสงแห่งความรู้วิทยาศาสตร์ตะวันตกเป็นที่สนใจของคนในยุคสมัยการเปลี่ยนแปลงสังคมเกิดขึ้นแล้ว คนมีเส้นทางชีวิตโลกทัศน์แบบใหม่ และเขากำลังเดินทางบนบาทวิถีชีวิตตามที่ตะวันตกสร้าง คนจึงพบกับ “สิ่ง” หรือปรากฏการณ์ใหม่ที่นำเข้า และตอบ รับ ปฏิบัติตามโดยคุ้นชิน ในที่สุดคนได้ถูกทำ

ให้ลืม ความทรงจำในเรื่องของวรรณกรรม คำสอนในอดีต ที่เคยว่านิทานไทยเคย ไร้สาระ ตัวบทชาวบ้านสะท้อนว่าในยุคสมัยอีกไม่นานภาคปฏิบัติความรู้ตะวันตกจะทำให้คนใช้อักษรภาษาอังกฤษแทนภาษาไทย เมื่อพูดกับวัยรุ่นไทยจะพบภาษาอังกฤษแทรกในประโยคมากมายนี่คือสะท้อนการอยู่ในชั้นการเปลี่ยนแปลงทางภาษา วัฒนธรรม ที่คนถูกติดตั้งโปรแกรมไว้แต่อดีต เราจะลอยตามกระแสนี้ หรือจะทวนกระแส เป็นสิ่งที่คนจะมานั่งคิด การสืบสาวในเบื่องลึกลงไปให้เห็นว่า คนต้องการตามกระแสค่อนข้างมาก ดังเผยให้เห็นดังนี้

- ถาม แล้วหวังอะไรจากโรงเรียน
 ตอบ ไม่หวังอะไรเรื่องการทำงานสมัยก่อน งานมันหายาก เห็นเขาคุยกันอย่างนั้นนะ
 ถาม แสดงว่าสมัยก่อน
 ตอบ หวังได้ทำงานเป็นข้าราชการเป็นอะไร
 ถาม เป็นอย่างไรครับ พอเรียนแล้วได้รับราชการ
 ตอบ ก็คิดว่าสอบมีเงินเดือนกิน
 ถาม ต่างกันอย่างไรกับชีวิตของชาวสวน คนที่เรียน
 ตอบ คนที่เรียนน่าจะมีความคิดดีกว่า มีโลกทัศน์กว่าคนไม่ได้เรียน
 พูดอะไรก็ไม่ค่อยถูก

คนบ้านคลองนพมาศมองว่าการเรียนในระบบโรงเรียนเป็นการสร้างอาชีพ รับราชการ ทำงานได้รับเงินเดือน อีกทั้งมีความคิดดีกว่า มีโลกทัศน์กว่าคนที่ไม่ได้เรียน เป็นอำนาจของความรู้ในระบบโรงเรียนที่ไปกดทับบดบังความสำคัญของคนที่มีความคิดแบบดั้งเดิมที่ผ่านการทำมาหากินในวิถีชีวิตอยู่ในสังคมชุมชนแบบชาวสวนโบราณ พิธีกรรมว่าด้วยการสร้างความจริงชุดใหม่ของความรู้แนวศาสตร์ที่ทำผ่านสถาบันโรงเรียนทรงพลังมาก เพราะการใช้วิชาการเป็นฐานให้ คนพูดภาษาวิชาการจึงพูดได้ด้วยการคัดกรองของระบอบวาทกรรมที่ผู้พูดคือครู ครูเป็นผู้ชำนาญการทางวิชาการ ความคิดโลกทัศน์ ที่พูดออกจากคนยุคการศึกษาแบบจารีต คนจึงไม่เข้าใจ คิดไม่ถึง ความคิด โลกทัศน์ยุคดั้งเดิมจึงเป็นเรื่องอยู่นอกเหนือความเข้าใจของคนในยุคการศึกษาแบบทันสมัย และมีสังคมแบบทันสมัย การเปลี่ยนแปลงไปสู่โลกทัศน์ใหม่ของคนคลองนพมาศ จึงเป็นการปะทะเข้ากับโลกทัศน์ใหม่อีกต่างหาก และชุดวาทกรรมได้ช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดของผู้คน ความคิดเดิมจึงแตกหัก ไม่ต่อเนื่องแบบเส้นพัฒนาการ

อาหารกลางวัน อาหารก้นบาตร ข้าวคลุกน้ำปลาปลาร้ารสอร่อย : อัตลักษณ์ข้ามยุค

การไปโรงเรียนตอนเช้าจะต้องรับทานอาหาร กับข้าวหาได้จากในสวน ขุดไข่มด ขุดตุน เก็บผักพื้นสวน จำพวกปลา หากจากลำน้ำยมปลาชุมชุมมาก มีการชักนางในแม่น้ำยม ได้ปลามาก มีการผลิต

น้ำปลาจากปลาสร้อย เป็นชุดความรู้ของชาวสวน การหาปลามีการชักชวนง ตีอวน ไข่แห เบ็ด ซึ่งการหาสัตว์น้ำจำพวกปลา คนจะร่วมมือกันและอุปกรณ์หาปลาเป็นเทคโนโลยีชาวบ้านสร้างขึ้นตามฐานธรรมชาติ แม่น้ำยม บึงกละแหละแกละ หนองสลับ เพื่อกิจการหาเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง การที่คนร่วมมือกัน เพราะวาทกรรม และอุดมการณ์ด้านศาสนา สอนให้เชื่อในเรื่องบุญ บาป คนจึงร่วมกันทำมาหากิน การทำบุญกุศล ร่วมแรงร่วมใจกันสร้างศาลาวัด สร้างโรงเรียน พระก็สนับสนุน ด้วยหวังในความเพียร ในการขยายโรงเรียนประถมศึกษาสู่หมู่บ้าน ที่ดินหายากมีราคาแพง รัฐจึงอาศัยวัดตั้งโรงเรียน สายสัมพันธ์ดั้งเดิมที่คนมาทำบุญที่วัดอยู่แล้ว และนำลูกหลานมาฝากเรียนอักษรวิธีแบบจารีตโบราณ จึงยังมีอำนาจ แม้จะมีโรงเรียนรัฐแล้ว เด็กวัดยังได้ทำงานให้วัด และอาศัยข้าวกันบาตร การรับประทานคร่าวกันบาตรของนักเรียนมิใช่เพียงการอิมพี แต่เป็นการล้อเล่นกับวาทกรรมทางการ เพราะการสร้างสถาบันทันสมัยในชุมชนนั้นต้องการสร้างอุดมการณ์ใหม่ว่าด้วยความรู้ทันสมัยจะดีกว่า เหมาะกับวิถีชีวิตมากกว่าถึงอุดมการณ์การศึกษาเพื่ออาชีพ เรียนให้จบสูงๆ แล้วออกหางานทำ จะได้เก็บเงินมาซื้อหาปัจจัยยังชีพ แต่ตอนเรียนที่โรงเรียนวัด ยังคงอาศัย "ทาน" อาหารกันบาตรจากทางสถาบันวัด เด็กอาศัยข้าวกันบาตร โรงเรียนอาศัยที่ดินธรณีสงฆ์ ซึ่งดั้งเดิมก็เป็นที่ดินบริจาค ยกที่ดินกลั่นาวัดของเหล่าชาวสวน สงฆ์จึงรู้สึกที่วัดก็เป็นของชาวสวนด้วย โรงเรียนในด้านที่เป็นอุดมการณ์ จึงมีภาคปฏิบัติการทางสังคมที่มีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มคนในสวนโบราณ กับคณะสงฆ์ เป็นอุดมการณ์ไตรภาคี คืออุดมการณ์ด้านการศึกษาทันสมัย อุดมการณ์ด้านศาสนา และอุดมการณ์การทำสวนโบราณ ผลัดกันช่วงชิงกันเกลี้ยอำนาจ

สำหรับกับข้าวชาวสวน ส่วนใหญ่จะประกอบอย่างง่าย ๆ แล้วมีระบบแลกกับข้าวกันกิน บ้านหนึ่งจะทำกับข้าวอย่างหนึ่ง แล้วนำไปให้บ้านข้างเคียง บ้านข้างเคียงก็จะทำกับข้าวอีกชนิดหนึ่งต่างกันไป แล้วนำมาให้ตอบแทน ซึ่งกลายเป็นมีอาหารกับข้าวบ้านละ 2 ชนิด แทนที่จะกินอย่างเดียวที่บ้านก็มีกับข้าว 2 อย่าง ส่วนข้าวคลุกน้ำปลา ปลาสร้อยเพราะเป็นน้ำปลาที่อร่อยมาก ทำจากปลาสร้อยที่จับได้ในแม่น้ำยม ความรู้ในการทำ เช่นในการหาปลานั้นมีชุดความรู้ว่าด้วยประมงน้ำจืดแบบไทยดั้งเดิม พรานเบ็ด พรานปลาอุปกรณ์มีทั้งนาง ซึ่งมีคนในหมู่บ้านทำนางได้ ประมาณน้ำทรงตัวในราวเดือนพฤศจิกายน ลมหนาวเริ่มโบกพัด ชาวบ้านจะออกหาปลาสะพายแห จับปลา ชาวบ้านมีความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของปลาที่น้ำทรงปลาจะเริ่มว่ายทวนน้ำขึ้นไปสู่ต้นน้ำในฤดูหนาวไปวางไข่ เรียกช่วงที่ปลามากๆ นี้ว่า "ปลาขึ้น" มีช่วงประมาณ 10 กว่าวันจะทอดแหกลางวัน ปกติทอดเวลาเช้าหรือบ่าย ปลาที่ได้ในแม่น้ำยม และหนองน้ำต่างๆ อาทิ ปลาช่อน ปลาดุก ปลาตะเพียน ปลากระดี่ ปลากระชัง ปลาสลิด ปลาหลด ปลาชะโอนหรือปลาเนื้ออ่อน ปลาสร้อย ปลาแดง ปลาเค้า ถ้าหาได้มากชาวบ้านจะทำการถนอมอาหารไว้ ด้วยการย่างปลารมควัน ตากแสงแดดเป็นปลาเค็มแดดเดียว รวมทั้งทำน้ำปลาจากปลาสร้อย

การถ่ายทอดความรู้ทำน้ำปลาสร้อย ทุกบ้านจะมีผู้สูงอายุที่เคารพนับถือ อาทิ พ่อ แม่ ปู่ย่า ทำน้ำปลาเอง จะพาลูกหลานทำน้ำปลา แม้แต่ผู้ชายสามารถทำน้ำปลาได้

1. เมื่อได้ปลามาล้างให้สะอาด ไม่ต้องตัดหัวไม่ต้องเอาหางออก เคล้าเกลือเสร็จน้ำใส่โถง ไหของ ด้วยการตวงเป็นกระถาง อัตราส่วนเกลือ 1 ส่วนต่อปลา 2 ส่วน ตวงปลาใส่ภาชนะหมักสลับกันไปตามอัตราส่วนจนเต็มภาชนะหมัก หมักทิ้งไว้ประมาณ 3 เดือน

2. นำน้ำปลาดิบที่หมักได้มาต้มให้เนื้อปลายุ่ย แล้วกรองใส่ผ้าด้ายดิบ ผ่ากรองที่เป็นผ้าด้ายดิบเย็บเป็นถุง กรองแยกเอาเนื้อก้างปลาออก ส่วนน้ำปลาหยดลงล่างนำบรรจุลงในขวดใส แล้วตั้งเรียงผึ่งแดดไว้

น้ำปลาจากธรรมชาติมีสีใสออกสีแดง ระหว่างต้นปีบางบ้านเพิ่มรสชาติด้วยการใส่สับปะรดลงไปด้วย การประมาณการหมักปลาสร้อยทำน้ำปลาให้เพียงพอกินตลอดปี อยู่ราวๆ บ้านละ 5 ไหหมัก และน้ำปลาสร้อยใหม่ที่ได้กินรุ่นแรกถ้าทำราวเดือนพฤศจิกายน จะได้น้ำปลาในเดือนมกราคม การหาปลาสร้อยของแต่ละบ้านจึงพยายามหาให้ได้บ้านละ 5 ไห และเป็นเรื่องที่ทำปลาสร้อยในแม่น้ำยมได้ง่าย เพราะปลาชุกชุม トラพบจนถึงช่วงปี พ.ศ.2520 ปลาสร้อยในแม่น้ำยมเริ่มจางลง ได้ปลาสร้อยน้อยกว่าอดีต จึงใช้เฉพาะกินเป็นปลาสดทำกับข้าว และการคมนาคมเจริญมากขึ้น มีร้านค้าในหมู่บ้าน น้ำปลาขวดจากตลาดจังหวัดมาขาย ชาวบ้านจึงหันมาใช้น้ำปลาจากตลาด วาทกรรมของเศรษฐกิจทุนนิยม ทำให้ชุดความรู้ในการทำน้ำปลาจากปลาสร้อยเรียวลง พร้อมๆ กับสภาพสิ่งแวดล้อมที่ปลาในแม่น้ำยมไม่ชุมเหมือนอดีต แต่ความพยายามทำน้ำปลายังพอมีอยู่บางบ้าน สำหรับชาวกันบาตรยังสืบสานไปได้สำหรับชาวอรัญญิ์ อาหารกลางวันกลายเป็นโครงการที่อยู่ในโรงเรียนการประกอบสร้างอัตลักษณ์เก่าจึงยังยืนยงข้ามยุคสมัยมาได้

สืบสาวประเพณีสลากกั๊ด การเปลี่ยนผ่านสู่ผ้าป่าการศึกษา

บุญประเพณีสลากกั๊ดในบ้านคลองนพมาศ มี 2 ช่วง ได้แก่ สลากกั๊ด มะม่วง และสลากกั๊ดข้าวหลาม อันเป็นการทำบุญถวายพระโดยการจับสลาก มีชื่อเจ้าภาพผู้นำมะม่วง ข้าวหลามมาติดที่สลาก เมื่อจับได้เจ้าภาพจะถวายของที่นำมา สะท้อนให้เห็นความอุดมของผลไม้ จำพวกมะม่วง มะพร้าว และข้าวใหม่ กลิ่นไอหอมหวานของมะม่วงในตะกร้า หรือข้าวหลามเผาใหม่ ที่นำมาถวายพระโหยหวนคลั่งไปทั่วศาลาการเปรียญ แต่แล้วเมื่อมีสถาบันทันสมัยทั้งการค้า และโรงเรียน แบบแผนการดำรงชีวิต เริ่มถูกสั่นคลอน ชาวสวนจากเดิมที่ไม่นิยมส่งลูกหลานให้เรียนหนังสือ ปัจจุบันได้เปลี่ยนความคิด อุดมการณ์มานิยมให้ลูกเรียน การทำบุญในจารีตดั้งเดิมจำพวกสลากกั๊ด หรือผ้าป่า จึงเริ่มแตกแถวออก ด้วยการใช้อุดมการณ์การดั้งเดิมด้านศาสนามาใช้ร่วมกับอุดมการณ์ใหม่ของการศึกษาที่ทันสมัย ด้วยการจัดงานบุญทอดผ้าป่าโรงเรียน ผ้าป่าคอมพิวเตอร์ วาทกรรมคอมพิวเตอร์ (e-discourse)

เริ่มเข้ามาสันคลอนอุดมการณ์ ความรู้สึกนึกคิดของคน ตัวอัตลักษณ์ดั้งเดิมของชาวสวน เคยจับจองทำสวนเป็นให้ลูกหลานจับคีย์บอร์ด คอมพิวเตอร์จากเดิมเคยเชื่อว่าดินเป็นบ้านของต้นไม้ เริ่มเชื่อว่าคอมพิวเตอร์เป็นบ้านของข้อมูล ความผันผวน ชุมมัวในชุดความรู้เก่าเกิดขึ้น ภาวะการเร่งสู่ความทันสมัย และความเป็นสากล วิ่งเร็วมากจนชีวิตดูร่อนรน และเป็นไปได้ที่คนอายุเจ็ดสิบกว่าปี พุดเรื่องคอมพิวเตอร์ได้ และสนับสนุนให้เงินทอง บริจาคเป็นผ้าป่าให้โรงเรียน จัดหาเครื่องคอมพิวเตอร์ การทอดผ้าป่าการศึกษา จึงเริ่มกลายเป็นปกติธรรมดา สำหรับชาวบ้านและข้อมูลที่รูดสวนเข้ามา กำบังอำนาจให้ความรู้ชุดเก่าเลือนลางลง และดูเป็นสิ่งปรารถนาของคนรุ่นใหม่ในชุมชน การตัดทอนลัทธิทุนนิยม บริโภคนิยม วาทกรรมอิเล็กทรอนิกส์ หากได้มีใครพันกรงขังแห่งข้อมูลคอมพิวเตอร์ไปได้ ลูกที่ไปเรียนต่างจังหวัด คนในสวน หรือชาวบ้านมิได้ใช้การส่งเงินทางธนาคารแบบโบราณ ต้องเปลี่ยนมาใช้ในการส่งเงินแบบโอนเงินทางธนาคารอิเล็กทรอนิกส์ เข้าบัญชีลูก คนบ้านคลองนพมาศและนักเรียนจึงหอมกลิ่นจากจอคอมพิวเตอร์ หรือกลิ่นจาก CPU แทนสลากภัตมะม่วง ข้าวหลาม อันเป็นอัตลักษณ์ใหม่กับความรู้ดั้งเดิมที่คนปล่อยทิ้งให้เผ่าสวน คือเป็นความรู้ที่ถูกกดทับ และติดอยู่กับผู้สูงอายุ เป็นปู่เผ่าสวนและขาดตอนไป

ด้วยระบบการศึกษาไทย อยู่ภายใต้ระบบการเมือง การปกครอง ปรัชญาแนวคิดทางการเมือง จึงเป็นเสาหลักให้แก่ระบบการศึกษาตลอดมา ในยุคสุโขทัยปกครองแบบพ่อปกครองลูก การศึกษาจะเป็นแบบวิถีชีวิตลูกเรียนรู้การทำมาหากิน ทำนา ทำสวน จากพ่อ ลูมาถึงอยุธยาและรัตนโกสินทร์ ระบบการเมือง ซึ่งอาจมีผลผลิต (outcomes) ต่อระบบเศรษฐกิจ ระบบการศึกษาการขัดเกลาทางสังคม การเมืองจึงมีปัจจัยนำออก 4 ประเภท การนำทรัพยากรมาใช้ การแจกจ่ายสิ่งที่มีคุณค่าที่เป็นสินค้าหรือบริการ การควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม และผลผลิตเชิงสัญลักษณ์เพื่อสร้างนโยบายทางการเมือง ตามแนวคิดของอัลมอนด์และเพาเวลล์ (Almond, Powell, 1992 : 10)อธิบายได้ชัดเจนถึงปรัชญาตะวันตก จอมพล ป.พิบูลสงคราม และจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ใช้สุนทรพจน์เรียกร้องให้ประชาชนแสดงความเป็นชาติที่ "ศิวิไลซ์" (เจริญแล้ว) หรือให้มีความสามัคคี ขยันหมั่นเพียรให้คำขวัญ เช่น "งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข" (พฤทธิสถาน ชุมพล, 2540 : 230) ระบบการศึกษาจึงต้องสนองด้วยการจัดการเรียนการสอนให้เป็นไปตามระบบการเมือง ที่สร้างผลผลิตเชิงสัญลักษณ์สร้างนโยบายเช่นนี้ออกมา การประกอบสร้างโครงสร้างทางการเมืองด้วยเบื้องหลังของเจตจำนงเพื่ออำนาจ ในคราวของประชาธิปไตย ยุคเริ่มต้น แท้จริงเป็นการเสนอผลประโยชน์มาจากซีกตะวันตก ที่พยายามเสนอว่าโลกใบนี้ควรมีกฎเกณฑ์การปกครองที่ดีเยี่ยมเพียงแบบเดียวที่ประเทศตะวันตกมีเท่านั้น สะท้อนลงมาถึงระบบการศึกษาได้เสนอว่า ความรู้ของสำนักปรัชญาวิทยาศาสตร์อันเนื่องแน่นไปด้วยเหตุผลเท่านั้นที่เหมาะสมกับคน คนในซีกตะวันออกหัวเติมไปด้วยนิทานไสยศาสตร์ชาตญาณวิทยา อันเป็นศาสตร์แห่งการเรียนรู้ เป็นกลุ่มคนไร้อนาคตชอบฟังพาเรื่องโชคลาภ หากมิได้รับการพัฒนา

ด้านความรู้เทคโนโลยีใหม่ และความรู้มีอยู่แล้วในโลก เพียงแต่คิดตั้งสมมติฐาน ทดสอบ จะได้ข้อสรุป ข้อเสนอเป็นทฤษฎีขึ้นมา และทฤษฎีเหล่านั้นเป็นความจริง (reality) โดยแท้ การตั้งคำขวัญใจคนจึง ตั้งด้วยระบบตรรกะ และรัฐทำตัวเป็นผู้รู้และหยั่งรู้เสียเอง ตั้งแต่ งาน สูเงิน สูความสุข ถ้างานแล้วสู่ความสุขเลยโดยมิหวังเงินก็ได้ คงเป็นคนนอกเหตุผล คนบ้าแห่งยุคสมัย แต่สังคมที่ซับซ้อนมากกลับเรียกร้องความเสียสละจากคน ในขณะที่มาของความรู้ ประสบการณ์ สร้างจากความชำนาญเฉพาะทาง อันเกิดจากการแบ่งงานกันทำในสังคม สภาพหัวกับหางไม่เป็นชนิดเดียวกัน หรือสภาพช่องว่างทางปรัชญา ความคิดเกิดเช่นนี้มานานในสังคมไทย เราจึงมีแนวคิดคน (subject) หรือมนุษย์งาน มนุษย์เงินเดือน และเราก็เป็นตัวเป็นเจ้าจัดการตัวเอง ในญาณวิทยาแม้จะเป็นทฤษฎีความรู้แบบ ศาสตร์ มีอาจนีหันไปจากค่านิยมจริยะแบบหนึ่ง (moral values) ไปได้ แม้แต่ตัว Kant เองก็ประกาศว่า "moral freedom" เสรีภาพที่จิตใจ "มีอำนาจที่จะคิด จะสรุป ซึ่งท้ายที่สุดก็คือเจตจำนงแห่งอำนาจ (will to power) ในทางพุทธถือว่าสิ่งที่ปรากฏอยู่ได้ก็ด้วยสิ่งที่ค้ำยัน (appearance = suffering) วาทกรรมระบบการศึกษาไทยสมัยใหม่ปรากฏตัวอยู่ได้ด้วยการค้ำยันจากปรัชญา ความรู้ ตะวันตกทั้ง ญาณวิทยา ภววิทยา และ วิธีวิทยา คนปัจจุบันมองย้อนอดีตจึงไม่มีความจริงอยู่ให้เห็น ความจริงสิ่งที่รอไม่ได้และไม่เคยคอยมนุษย์ให้เข้าไปพบ แต่คนปัจจุบันสามารถตีความอดีตได้ด้วยค่านิยม ความรู้ ความคิดของยุคสมัยประวัติศาสตร์ปัจจุบัน ที่มองย้อนจาก ณ ปัจจุบัน ได้เข้าไปนั่งอยู่ในความคิดของคนโบราณ และเรารื้อถอน ตั้งคำถามต่อความรู้ที่มาของความรู้ในฐานะวาทกรรมรวมทั้งตัว ทฤษฎีความรู้ในระบบการศึกษายุทธศาสตร์ของความรู้ที่มีต่อคนในสังคม เฉพาะอย่างสังคมชุมชนบท ไทย ให้โอกาสแก่ความรู้ที่ถูกกดทับได้มีพื้นที่ในวงวิชาการ ระบบการศึกษาไทยสมัยใหม่ ถ้ามองด้วย สายตาตะวันตกปานประหนึ่งว่าเกิดการก่อรูปของความรู้ที่ถูกกดทับ การสืบสาว วงศาวินิจฉัยว่าด้วย ระบบการศึกษาไทยจึงมิได้เป็นการดำเนินการตามประวัติศาสตร์วัตถุนิยมของมาร์กซ์ การโหยหาอดีต (nostalgic) สังคมอุดมคติ (utopian) การกลับไปสืบค้นจุดกำเนิดดั้งเดิม หรือต้องการไปสู่โลกใหม่ที่ดีกว่า แต่ต้องการเผยให้เห็นการเปลี่ยนแปลงคล้ายแนวสังคมวิทยาประวัติศาสตร์ที่สะท้อนการเปลี่ยน ของยุคสมัย (episteme) ดูผ่านการก่อรูปของวาทกรรม (discursive formations) อันจะเผยให้เห็น ความสัมพันธ์ระหว่าง สังคม ความรู้ อำนาจ

การพิจารณาปรัชญาการศึกษาไทย (The Thai philosophy) ในระยะสถาปนาในระบบการศึกษา แบบโรงเรียนช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ระบบการศึกษาดั้งเดิมของไทย (The traditional system of education in Thailand) มีพื้นฐานปรัชญามาจากทั้งพุทธศาสนา องค์ พระประมุข และขุนนาง เป็นการอธิบายตามประวัติศาสตร์การศึกษาแบบตะวันตก (ดูใน McHenry. 1993 : 88) ทำให้ข้ามพ้นปรัชญาการศึกษาดั้งเดิม การเรียนรู้ดั้งเดิมแบบปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นอันมาก ซึ่ง ชยันต์ วรรธนะภูติ.(2540 : 11) มองภูมิปัญญาชาวบ้านรวมถึงศักยภาพของ

ชุมชน หรือระบบคิดทั้งหมดที่ชาวบ้านพยายามปรับตัวในการแก้ไขปัญหาในการดำรงชีวิต การเรียนรู้ดั้งเดิมที่วัดเรียนจากพระ เป็นครูผู้สอน เรียนไตรสิกขาเมื่อมาประกอบอาชีพ จึงยึดปรัชญาทำอยู่ทำกิน แต่พอเลี้ยงครอบครัว มิได้หวังสะสมสร้างความมั่งคั่ง เพราะถือว่าถ้ามีมากก็ต้องทำบุญ ให้ทาน ให้คนจน คนขอในชุมชน แต่ปรัชญาการศึกษาแนวศาสตร์ จัดให้มีระบบการทดลอง การเรียนรู้ และปฏิบัติ การผ่านระบบโรงเรียน ซึ่งตรงนี้ประสานกับระบบการเมืองการปกครองสมัยปฏิรูปประเทศในรัชกาลที่ 5 สร้างสถาบันโรงเรียนขึ้น เพื่อเตรียมกำลังคนในการพัฒนาประเทศ (manpower preparation) เป็นที่น่าสนใจว่าองค์ความรู้ที่ฝึกฝนคน ด้านหลัก ๆ ล้วนเป็นความรู้ตะวันตกที่เป็นศาสตร์ ในรากความคิดจึงเป็นการปะทะระหว่างพุทธปรัชญากับปรัชญาวิทยาศาสตร์ ซึ่งพยายามถ้อยที่ถ้อยอาศัยกันตลอดมา บางคนถึงกับอ้างว่าถ้าไอส์ไตน์จะนับถือศาสนา จะนับถือศาสนาพุทธ เป็นต้น การก่อรูปของวาทกรรมระบบการศึกษาไทยสมัยใหม่ จึงหมายถึงระบบของกฎเกณฑ์ทางศาสตร์ ที่ไม่ได้เขียนออกมาให้คนเห็น แต่ศาสตร์สามารถจะกำหนดสิ่งที่จะถูกเขียน ถูกจัดกระทำ แม้กระทั่งจะถูกคิดได้

มายาคติต่างๆ ของความรู้สมัยใหม่มีทิศทางมุ่งไปสู่ความพึงพอใจความสุขสมอารมณ์ตัวบุคคลมากกว่าการเข้าถึงทรัพยากรของผู้มีการศึกษา การประสบความสำเร็จ ความหมายจึงถูกสร้างขึ้นใหม่ แต่ต้องก่อปรด้วยสิ่งหรูหราคู่กับวาทกรรมการศึกษา อย่างไรก็ตามชุดวาทกรรมความรู้สวนโบราณยังคงมีบางกลุ่ม อาทิ ชาวลาวผู้ไม่มีที่ทำกิน หรือลูกชาวลาวฐานะไม่สู้ดีที่ยังทำงานขยันขันแข็ง เคียงบ่า เคียงไหล่พ่อแม่ กลับจากสวนเข้าครัว ทำงานครัว ทำอาหาร ล้างถ้วยโถโอชาม ช่วยแม่เลี้ยงน้อง คนเหล่านี้ขาดโอกาสการเรียนรู้ เพราะถูกวาทกรรมเศรษฐกิจป้องกันไว้ แยกชั้นไว้แต่เพียงคนใช้ "แรงทำสวน" แต่คนชาวลาวไม่ได้เรียนหนังสือก็มียุทธวิธีการปรับตัว และล้อเล่นกับวาทกรรมการศึกษาสมัยใหม่

ยุทธวิธีการปรับตัว ตามวาทกรรมการศึกษาสมัยใหม่ ชาวลาวได้เรียนรู้ยุทธวิธีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตมาตลอดเวลา ความรู้สวนโบราณ มิใช่ว่าชาวบ้านจะรู้ทั้งหมดแล้วสร้างชุดความรู้ใหม่แบบตะวันตก เพราะนั่นเท่ากับว่าเพิ่งเริ่มต้นตั้งต้นอ่อนของความรู้ใหม่ แต่ชาวบ้านใช้วิธีการผสมผสานหรือเลือกใช้ความรู้ตามบริบทของชีวิตประจำวัน วงศาวิทยาว่าด้วยระบบการศึกษาไทยจึงสืบสาวในฐานะที่เป็นการเปลี่ยนแปลงประสบการณ์ของคน จากการเรียนรู้ในวิถีชีวิตใช้สวนเป็น "โรงเรียนชีวิต" มาสู่การเรียนรู้ในระบบโรงเรียนซึ่งเป็น "สถาน" สำหรับการศึกษา ระบบการศึกษาตะวันตกมีต้นแบบจากการศึกษาของกรีก โรมัน รวมทั้งได้ผ่านการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรป แล้วนำมาซึ่งสังคมการตลาด มีการแลกเปลี่ยนซื้อขาย แต่สังคมไทยยังมิได้มีการปฏิวัติสังคมจากสังคมเกษตรมาเป็นสังคมอุตสาหกรรม ระบบการศึกษาเราก็ได้รับเข้ามาเรียบร้อยแล้ว ทั้งตัวทฤษฎี อุดมการณ์ การนโยบายการศึกษาเชิงทุนนิยม และการเมืองในระบบประชาธิปไตย การไปเดียดยอรับมรดกเอาระบบการ

ศึกษาตะวันตกมา จึงมาสวมเข้าไปในชุมชนบ้านคลองนพมาศและชุมชนชาวสวนเสมือนเป็นทายาทผู้รับมรดกความรู้ตะวันตก ทั้งที่มรดกความรู้ การศึกษาแบบไทยได้มีอยู่แล้ว

กระบวนการทำให้เป็นปกติธรรมดา ของโรงเรียนในสังคมชาวสวนได้แก่การที่ตั้งโรงเรียนอยู่ในวัด จึงเป็นโรงเรียนวัด ซึ่งทำให้ชาวบ้านไม่ขัดความรู้สึก รวมทั้งได้มีกระบวนการเลื่อนชั้นเรียน การทำสวนไม่มีการเลื่อนชั้นในวิถีชีวิตชาวสวน แต่การเรียนมีการเลื่อนชั้นปีละครั้ง ระบบนี้ทำให้ชาวบ้านเห็นความเคลื่อนไหวว่าชั้นสูงมีความรู้มาก เก่งมากกว่าชั้นต่ำ รวมทั้งการบังคับใช้ระเบียบการเรียนต่างๆ มีชุดนักเรียน มีชื่อ เลขที่ประจำนักเรียน เครื่องหมายประจำโรงเรียน ธงสีประจำโรงเรียน เพลงประจำโรงเรียน มีสมุดประจำชั้น สมุดรายงานประจำตัวนักเรียนทุกคน จากห้องเรียนศาลาวัดแบบลมโชย ไม่มีฝาผนังกันมาสู่ห้องเรียนที่เหลี่ยมในตึกอาคารสองชั้น มีระบบสอบข้อเขียน การประกาศชื่อปิดหน้าห้องสอบ ผลการสอบ ในครั้งแรกเด็กชาวสวนไม่รู้ว่าจะไปโรงเรียนทำไม สำคัญอย่างไร แต่ครั้งผ่านระบบการศึกษาแล้ว ผู้คนผู้มีการศึกษา จะมีอุดมการณ์อีกแบบหนึ่ง เพราะได้ถูกครอบงำเรียบร้อยแล้ว จึงยึดติดกับรูปแบบความรู้ อุดมการณ์การศึกษาทันสมัย

ช่องทางการครอบงำการศึกษา เป็นโอกาสให้ชนชั้นนำของชุมชนเข้ายึดกุมอำนาจทางการศึกษา ในช่วงต้นๆ ของการตั้งกระทรวงศึกษาธิการสังเกตได้ว่าเสนาบดี หรือผู้บริหารระดับสูงมักมีภูมิฐานมาจากชนชั้นสูง ซึ่งอุดมการณ์ของชนชั้นนำก็เป็นอีกชุดหนึ่งที่ต่างไปจากอุดมการณ์ชาวบ้านโบราณคำใหม่ๆ ในสมัยจารีตอาจไม่เคยมี ได้มีการสร้างความหมายซึ่งมามากมายตามทฤษฎีตะวันตก อาทิ "เอกราช" "เจริญ" "ผู้แทนปวงชน" ผู้นำประเทศมักมองระบบการศึกษาเป็นระบบที่จะต้องใช้ในการปกครอง "ผู้นำ" มักจะใช้อำนาจควบคุมฝ่ายประจำ โดยพยายามสร้างภาพของตนเองในสายตาของประชาชนว่าตนเป็นผู้กล้าหาญ หรือผู้ที่จะนำชาติไปสู่ความเจริญหรือสู่อำนาจในระยะทุกระดับ การเอียงเข้าหาความเจริญในชั้นต้นๆ มิได้สนใจระบบการศึกษามากนัก คงใช้การลัดเส้นทางความเจริญด้วยการใช้เทคโนโลยีและผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศ เพราะเปรียบได้กับ "แก้ววิเศษ" ที่เดินเข้าไปในสังคมแล้วรู้ว่าตรงกลไกใดของสังคมบกพร่องแค่ครั้งเดียว เครื่องจักรสังคมก็เดินได้ทันทีเหมือนเครื่องจักร คำวิชาของผู้เชี่ยวชาญจึงแพงเป็นพิเศษ มากกว่าค่าแรงงานปกติ ผู้เชี่ยวชาญอยู่ในฐานะ "ผู้สร้าง" วาทกรรมการศึกษาทันสมัยและมักมีข้อเสนอไปยังผู้บริหารการศึกษาตลอดยุคการก่อร่างสร้างตัวของระบบการศึกษาไทยและผู้เชี่ยวชาญที่เข้ามาก็ได้รับการค้ำยันจากสถาบันคือมักมาในฐานะ "แขกของรัฐบาล" คนเหล่านั้นจึงพูดเสียงดัง ขำรายการเกรงในอำนาจความรู้ ชาวสวนมิได้มีโอกาสเสนอแนวคิดในการจัดโครงสร้างหรืออุดมการณ์การศึกษามาตั้งแต่แรกเริ่ม แม้จวบจนปัจจุบัน ชาวสวน ชาวนา ก็หาได้เป็นผู้กำหนดอุดมการณ์ทางการศึกษาไทย นี่คือความแยบยลของ ของการปกครองระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทน อันเป็นวาทกรรมผูกขาดรวมศูนย์อำนาจ ยุคใหม่ของการศึกษา คนเชื่อว่าระบบพื้นที่เขตการศึกษาที่รวมๆ พื้นที่อำเภอหลายๆ อำเภอเป็นเขตจะทำงานได้ดีกว่าการมี

สำนักงานทางการศึกษาเป็นอำนาจๆ จึงเป็นเรื่องที่ทำท่าจะไปทางเดียวกับการแบ่งเขตเลือกตั้งผู้แทนปวงชน ที่แบ่งอย่างไร เลือกผู้แทนอย่างไร คนก็ยังไม่แน่ใจว่าไทยเป็นประชาธิปไตย (ตะวันตก) มากเพียงใด คนกำลังสร้างชุดความจริงว่าด้วยโครงสร้างมากกว่าความรู้

การทำโครงสร้าง เป็นภาระหน้าที่พื้นฐานของฝ่ายปกครอง ในการปรับเปลี่ยนอุดมการณ์ใหม่ ย่อมพยายามปรับโครงสร้างระบบการศึกษาใหม่ ซึ่งเป็นการตอกย้ำ การสร้างการศึกษาโดยการแบ่งแยกเป็นฝ่ายปกครองกับฝ่ายถูกปกครอง การสถาปนาโครงสร้างการศึกษา จึงกำหนดระบบการศึกษาให้สอดคล้องกับความจริงเพียงชุดหนึ่ง กำลังเกิดการช่วงชิงระบบการศึกษาไปสู่กลุ่มอุดมการณ์รัฐกลุ่มน้อย ในภาวะที่โลกทางความคิด ทางการศึกษา ได้ขับเคลื่อนขาดตอนไปจากภาวะความทันสมัยเข้าสู่ภาวะหลังทันสมัยไปอย่างช้าๆ ระบบการศึกษาไทยดั้งเดิมช่วงแรกๆ หาได้มีองค์ประธาน เพราะใช้การเรียนรู้ในวิถีชีวิต ใช้สวน เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ คิดและลงมือทำสวนไปพร้อมๆ กัน องค์ความรู้ทั้งปวง จึงเป็นแบบบูรณาการ บูรณาการหมายความว่า ชาวสวนมีอิสระในการทำสวนตามความสามารถ รากฐานความรู้ของชาวสวนที่มีมาแต่ปู่ย่าตายายและบนฐานสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ การทำสวนจึงเป็นฐานความรู้ทั้งปวง แต่การสร้างโครงสร้างการศึกษา ได้แก่ ปรากฏการณ์ที่วางจุดเน้นของการศึกษาไว้ที่เมือง หรือภาคเขต ความเจริญการสร้างเขตการศึกษาส่วนใหญ่ดัชนีจะชี้ให้ตั้ง ณ อำเภอใหญ่ อำเภอเมือง นี่คือการเอนเอียงเข้าสู่เมือง เริ่มละเลยเขตชนบท เขตเขา ชาวสวนถูกช่วงชิงเอาศูนย์กลางการนำทางการศึกษาไทยสู่เขตการศึกษา และถูกทำให้เชื่อระบบการศึกษามือองค์ประธานจัดการศึกษาป้อนให้แก่ชาวสวน ชาวสวนเป็นฝ่ายบริโภคการศึกษาผ่านกลไกโรงเรียน และกำลังผลิตซ้ำความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครองในระบบการศึกษาไทย และจะต้องมีการสั่งการเป็นลำดับขั้นไปสู่ครูผู้สอน สู่ชาวสวนต่อไป การถือโครงสร้างสวนบนเป็นศูนย์กลางทางอุดมการณ์และนโยบาย ยังคงสืบทอดต่อไป “เรียนเพื่อเป็นนายคน” “รู้มากเป็นคนชั้นนำ รู้น้อยเป็นคนชั้นตาม” จึงรุดพันการวิพากษ์หรือตั้งคำถามในระดับอุดมศึกษา และไม่มีผู้ตามคนใด กล้าด้านกระแส หรือล้อเล่นกับกระแส

การบริหารบังคับบัญชา ทำให้มีกฎระเบียบ ซึ่งในระบบการศึกษาแบบจารีต ชาวสวน ไม่ต้องการมาเรียนทำสวนด้วยการยื่นใบสมัคร สอบแข่งขัน และจ่ายค่าเรียนล่วงหน้า แต่ได้อาศัยการลงมือทำสวนโดยตรง การศึกษาในระบบเมื่อมีการลงทุนทางการศึกษาไปแล้ว จึงให้นักเรียนลงมือทำ ถ้าคนถูกบังคับให้มาเรียน ความสูญเสียเปล่าเผงได้เกิดขึ้นทันที คือมาเข้าเรียนแต่มีอาจพัฒนาความรู้ สถิติปัญญาไปใช้ในชีวิตจริงได้ สร้างประเทศไปสู่ระบบเศรษฐกิจทุนนิยม การขาดตอนของอุดมการณ์การเมือง และถ่ายทอดปลูกฝังอุดมการณ์หลักด้าน คน ผี เทพ และศาสนา คนคือระบบการปกครอง ผี เทพคือความเชื่อเกี่ยวกับโลกนี้โลกหน้า ผีมีทั้งผีบรรพบุรุษ ผีประจำสถานที่ ส่วนศาสนาจะมีวัดเป็นศูนย์กลางมีพระเป็นผู้ถ่ายทอดอุดมการณ์ ได้แก่ อารามต่างๆ เห็นได้ว่าผู้รู้ได้เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดปลูกฝังอุดมการณ์ในรูปแบบหนึ่ง อุดมการณ์ได้ “แต่ง” อุดมการณ์ให้เกิดในคนด้วยอักษรวิธี สำหรับ

คนชั้นผู้นำของชุมชน อุดมการณ์ได้มีภาคปฏิบัติการผ่านความรู้ฝึกอบรม หรือความรู้เฝ้าลับในสังคมได้ถูกความรู้ในอุดมการณ์การศึกษาทันสมัย ทำให้เป็นอื่น ซึ่งที่จริงวาทกรรมได้เคยต่อสู้ช่วงชิงกับวาทกรรมศาสนาและพ่ายแพ้เขาลงไปมาแล้ว ถึงกับมีกฎข้อบังคับ สำหรับสงฆ์ใน ให้เว้นจากการเรียน "ไตร่จนาวิชา" ต่างๆ ซึ่งถือเป็นวาทกรรมการห้าม (forbidden discourse) อาทิ ห้ามเรียนพิธีบูชาไฟและเรียนดูให้ที่ดั่งที่บ้านที่เรือกไร่นา ห้ามเรียนนับเขียนคะเน ห้ามเรียนวิชาทำเสน่ห์ ห้ามกระทำบวงสรวงเทพยดา อย่างไรก็ตามอุดมการณ์โบราณ มิได้อวสานไปเสียสิ้นคำทำนาย ยังเป็นที่นิยม คำทำนายเป็นการเล่าเรื่องแบบหนึ่งและเป็นปริศนา เป็นอุดมการณ์โบราณ ที่มีชุดความเชื่อ ความจริงรองรับและควรปฏิบัติไปตามนั้น

ระบบโรงเรียนก้าวสู่การศึกษาเพื่อเศรษฐกิจ

การปรากฏตัวขึ้นของระบบการศึกษายุคสมัยใหม่บนอาณาจักรไทยล้วนมีเจตจำนง และภาคปฏิบัติการ แม้ในมิติหนึ่งมองได้ว่าเป็นการสร้างอารยะให้แก่อาณาจักร เพื่อให้หลุดพ้นจากเงื้อมมือประเทศผู้ขบถล่าอาณานิคมเพื่อเศรษฐกิจของยุคสมัย ทั้งอังกฤษ ฝรั่งเศส แต่การสร้างระบบการศึกษาในยุคเริ่มต้น ตัวความรู้สมัยใหม่จากตะวันตกได้มีการเบียดขับระบบการเรียนรู้ในวิถีชีวิตให้ดูด้อยความสำคัญลง มีการจัดชั้นค่านิยมให้แก่ความรู้ดั้งเดิมของไทย ให้อยู่ชั้นด้นๆ ของสังคม โดยยอมรับความรู้ทันสมัยซึ่งเป็นความรู้ต่างบริบท ต่างวัฒนธรรม และเป็นความรู้ที่เป็นอื่นมาสู่ชนชั้นนำและแพร่ลงสู่ผู้บริหารรัฐ ข้าราชการ และแม้แต่ครู นักเรียน โครงสร้างด้านตัวบุคคลที่มีอำนาจเหนือคนธรรมดาสามัญ เมื่อเป็นตัวแทนถ่ายทอดความรู้ทันสมัย คนธรรมดาสามัญที่แม้จะมีความรู้ดั้งเดิมก็มีอาจล้อเล่นกับชุดความรู้ทันสมัยได้ เพราะเกรงในอำนาจของผู้ครองความรู้ในยุคสมัย การอภิปรายโต้ตอบมีอาจพูดได้ในฐานะที่เท่าเทียมกัน ซึ่งเรื่องเช่นนี้เป็นการไม่รู้เทศะและอาจถูกอำนาจเหนือ สถาป หรือบงการให้มีอันเป็นไปในหน้าที่การงานหรือวิถีชีวิต

ความรู้ไทยที่เป็นตัวบทดั้งเดิมได้แก่ การทำมาหากิน วรรณคดี หนังสือธรรมะ หนังสือคำสอน เช่น สวัสดิศึกษา ตำราพรหมชาติ ปัญญาชาดก แม้ในทางวัฒนธรรมไทยได้มีนิติวัฒนธรรมเป็นของตัวเองมานาน หลายสำนักคิดมักมองว่าต้นกรุงสุโขทัยเรามีครูทางวัฒนธรรมเป็นพรหมณ์ คำตอบใช่ แต่ความเป็นวัฒนธรรมไทยขึ้นอยู่กับภาคปฏิบัติการทางวัฒนธรรมของเรา ความศรัทธาจึงมีมาแต่ภายใน ระบบการศึกษาไทยจึงมีความหลากหลายกระจายไปตามกลุ่มวัฒนธรรมย่อยๆ กลุ่มคนตามระบบนิเวศวิทยาที่มีดิน น้ำ ป่าไม้ และสิ่งแวดล้อมธรรมชาติเอื้ออำนวยให้แก่วิถีชีวิตการทำมาหากินแต่พอเพียง

ครั้นถึงยุคล่าอาณานิคม ประเทศผู้ล่าต้องการเปิดการค้า มีความเชื่อเบื้องหลังแบบวิธีคิดเทววิทยากรีก-โรมัน ความคิดแบบตะวันตก หรือ ความรู้ การศึกษาแบบตะวันตกได้ถูกจัดตั้งขึ้นมาเป็น

มาตรฐานความเจริญของมนุษย์ เรือปืน เรือการค้าแล่นไปถึงถิ่นไหนในโลกตะวันออก อาฟริกา ไม่บรรทัดความเจริญตะวันตกจะตามไปด้วย ในซีกของการศึกษาไทยจึงได้แบบอย่าง และสร้างระบบการศึกษาเป็นแบบที่แคลงมา แบบความรู้ ความคิดตะวันตก ในขณะที่วิถีคิดแบบพุทธ พราหมณ์ ขงจื๊อ รวมทั้งภาษาบาลี สันสกฤต ภาษาจีน ภาษามอญ ภาษาฮินโด ภาษาเขมร และภาษาลาว กลายเป็นระบบความรู้ ระบบการศึกษาที่อยู่นอกบันทัดฐาน หรือมาตรฐานระบบการศึกษาตะวันตก ระบบการศึกษาไทย จึงมีการสร้างแผนการศึกษา ระบบการศึกษา ระบบการรับรู้ ระบบโรงเรียนแบบตะวันตก การแต่งองค์สร้างเปลือกนอกทางระบบการศึกษากระทำอย่างต่อเนื่อง ตามไปอย่างเชื่องๆ เรายอมแม้กระทั่งพราหมณ์การศึกษาออกมาจากวัด ทั้งที่ขณะนั้นวัฒนธรรมประเพณี จิตกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม นาฏศิลป์ ล้วนอยู่ที่วัดทั้งสิ้น อาทิ หนังสืใหญ่ ฤๅษีตัดตน ภาพผนังในโบสถ์ วัดพระแก้ว ปรากฏทรงบัวตูมสุโขทัย ที่จริงความรู้และความคิดตะวันตกเป็นวาทกรรม เป็นอภิมาเรื่องเล่าแม่บท และเป็นทฤษฎีความรู้แบบศาสตร์ อะไรก็ได้ที่เป็นแบบอิลอป (ยุโรป) เป็นสิ่งดีกว่า คนยุคสมัยนั้นใจเช่นนั้น ระบบการศึกษาไทย เป็นสนามที่มีการช่วงชิง การครอบงำ ของความรู้ตะวันตกต่อระบบความรู้ไทย ภูมิปัญญาไทย ตลอดเวลา การเบียดขับความรู้ ทำในระดับแผนการศึกษา สื่อ ตำราเรียน รวมทั้งกฎเกณฑ์ทางการศึกษา และหากเด็กคนใดไม่เป็นไปตาม "ลู่เฉพาะ" ที่ทางระบบการศึกษาจัดให้ เด็กคนนั้นจะถูกตีให้ตกไปจากเวทีเศรษฐกิจและสังคม มีอาจแข่งขันได้ในระดับการสร้างงาน สร้างอาชีพแบบทันสมัย กลุ่มด้อยโอกาสทางการศึกษาต่างๆ ทั้ง "ปัญญาอ่อน" "บ้า" "ใบ้" "พิการ" "ชนกลุ่มน้อย" หรือชนที่ใช้ภาษาพื้นบ้าน ถูกประเมินอยู่ชั้นต่ำของระบบวัดประเมินผล(ที่ผล) บางยุคขนาดให้ทำเล่น ความเจริญของคะแนนนักเรียนเทียบกันดูทั่วประเทศ

ส่วนนักเรียนที่เรียนในระบบการศึกษา แทนที่จะสร้างความรู้ในรูปแบบไทย ลดการพึ่งพาต่างชาติ หรือความรู้นำเข้าจากตะวันตก กลับได้รับการผลิตซ้ำให้รับใช้อุตสาหกรรม นักเรียนจึง ทุกข์ แข่งขันกันเรียน ทั้งหมดคือผลผลิตของแบบการศึกษาไทย และเรากำลังย่ำรอยเดิมอยู่อย่างพึงพอใจ โดยเด็กที่ไม่อยู่ในระบบ หรือแข่งขันไม่ชนะ ส่วนหนึ่งอาจพึ่งพายาเสพติดต่างๆ หรือมีพฤติกรรมไปตามสังคมรอบข้างที่มีความสะดวกสบายใช้เงินบิดามารดาไปวันๆ อย่างพอใจ และคนเหล่านี้ก็มีได้อยู่ในระบบการผลิตแต่ไม่ได้ปลุกข้าวกินเอง แต่มีข้าวกินตลอดปี เพราะระบบทุนนิยม ตามระบบการตลาดเสรี

ระบบโรงเรียนในยุคเริ่มต้น ใช้ตำราที่มีเนื้อหาสาระแบบยุโรปและอเมริกามากในเกือบทุกวิชา กฎเกณฑ์ใช้กฎเกณฑ์การศึกษาแบบตะวันตก มีระบบวิชา ระบบหน่วยการเรียนรู้ เวลาเรียน คะแนนเกรด การแต่งกาย อันที่จริงรุ่นแรกๆ แต่งกายมีนุ่งผ้าม่วงได้ ระบบโรงเรียนขยายตัวมากขึ้น ชุมนักเรียนได้ถูกนำมาใช้แทน การเข้าโรงเรียนฝรั่งกลายเป็นแฟชั่น ระบาดมาจนถึงปัจจุบันที่คนมีความพร้อมทางเศรษฐกิจนิยมส่งบุตร หลานเข้าโรงเรียนนานาชาติ โรงเรียนวัดคลองนพมาศ โรงเรียนที่ปัดตานี กลาย

เป็นโรงเรียนดั้งเดิมสำหรับคนชั้นกลาง คนชายขอบ คนทำอยู่ทำกิน ในแง่ของระบอบวาทกรรมเผยได้ว่าแต่ละยุคสมัยคนให้นิยามการศึกษาแตกต่างกัน การศึกษาในวิถีชีวิตการศึกษาแบบดั้งเดิมของไทยเรียนกับผู้รู้ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ขยับมาศึกษาที่วัด ออกจากวัดมาที่โรงเรียน ออกจากโรงเรียนมาศึกษาที่โรงเรียนนานาชาติ อัตลักษณ์ของคนในชุมชนดั้งเดิมจึงเป็นพลวัตปรับเปลี่ยนตลอดมา ตามเรื่องเล่าที่สร้างอัตลักษณ์ของคนในชุมชน แม้แต่เพลงได้มีการถูกครอบงำ มีเพลงกลาง เพลงชุมชน อาทิ เพลงฉ่อย เพลงโคราช สีส้มได้มีข้อมทำเลียนผมที่คนแต่ละชาติควรจะมี และให้ความหมายว่าทันสมัย แต่ถ้าใช้ขนนกยูงมาประดับผมตีความว่าโบราณเป็นชนเผ่า การวัดผลเพื่อจัดชั้นคนได้ถูกทำอย่างเป็นระบบภายในสถาบัน เป็นการใช้ค่าสถิติ วิธีการทางสถิติ คณิตศาสตร์ซึ่งไม่มีชีวิต มาวัดความคิดความรู้ในหัวสมองมนุษย์ และสรุปว่านั่นคือโลกแห่งความเป็นจริง เป็นคนระดับเกียรตินิยม ระดับ 4 ระดับ 3 ระบบการศึกษาที่คนผ่านออกมาพร้อมการตีตรา ให้ถือตัว สังคมแนวศาสตร์เชื่อว่าสะท้อนโลกแห่งความจริง คนจึงมีอาชีพแตกต่างกันตามตัวคะแนน ตั้งแต่ อาชีพแพทยศาสตร์ ทูต นักการค้า นักการธนาคาร มาจนถึงข้าราชการ พนักงาน คนทำความสะอาด นักการภารโรง และคนงานในโรงงาน ยิ่งการวัดให้คนเกิดคู่ตรงข้ามฉลาด/โง่, มีการศึกษา/ไร้การศึกษา, อารยะ/ป่าเถื่อน จึงทำให้การเชิดชูการหยิบคนเข้าสู่ตำแหน่ง และการสร้างบันไดความก้าวหน้าทางอาชีพทำงานขึ้น ระบบการศึกษาสมัยใหม่ได้แตกตัวแยกย่อยลงไปตามความชำนาญเฉพาะทาง มีการแยกโรงเรียน เป็นชนิดต่างๆ ตามสาขาวิชาการ

ระบบความรู้ที่มีมาก่อนประสบการณ์ การที่คนได้ทำมาหากินโดยก่อนทำการเพาะปลูกทำขวัญสวน ทำพิธีกรรม จากนั้นคนได้ตีความหมายได้เห็นตัวผู้นำทางพิธีกรรม ลัทธิ หรือปรัชญาทางพุทธ พราหมณ์ คนจึงเชื่อว่าเป็นโลกแห่งความเป็นจริง การไหว้ผีสงฆ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ พระภูมิ เจ้าที่ หรือแม้แต่ตัวประวัติศาสตร์ ได้พยายามค้นหาหลักฐานและตีความตามหลักฐาน โดยเชื่อว่าสะท้อนโลกแห่งความจริงของระบบการศึกษาไทย จึงไม่แปลกเลยที่บางโอกาสจะมีการวัดคนอ่านหนังสือในหมู่บ้านได้ 100 เปอร์เซนต์ เหล่านักการศึกษาได้ผ่านการฝึกฝนให้มีแนวคิดเชิงศาสตร์มาอย่างเข้มข้น อ่านแล้วจึงเข้าใจและเป็นจริงตามตัวเลขนั้น การเหมารวมได้ค่อยๆ กลายเป็นความจริงในระดับสูงขึ้นไปในเชิงนามธรรม และการกำหนดนโยบายทางการศึกษา นี่คือการมองไปในโลกอนาคต โดยคิดว่าการปูเส้นทางที่ถูกต้องเสียแต่วันนี้ คนจะค่อยเดินจากจุดตันทาง คือ อนุบาลศึกษา ประถมศึกษา มัธยมศึกษา ไปถึงอุดมศึกษา เป็นการเดินทางแบบเส้นตรง และคิดว่าเส้นทางที่ปูไว้ คือระบบการศึกษามีความจริงยั่งยืนแล้ว เหมาะสมแล้ว และพอใจอย่างยิ่งกับระบบการศึกษาทันสมัยนั้น ประวัติศาสตร์การศึกษาจึงเดินเรื่องตั้งแต่กำเนิดการศึกษา การดำเนินการศึกษา และความสำเร็จการศึกษา คล้ายเป็นเรื่องเล่าแม่บทแบบเส้นพัฒนา ตรงลั้วไปสู่สังคมอุดมคติ ความรู้ที่ว่าคนสำเร็จการศึกษาแล้วการประกอบอาชีพจะดีงามนั้น ได้ถูกฝังในสมองคนในช่วงหลังเกิดระบบโรงเรียน จนมีคำกล่าวว่า "เรียน

เพื่อเป็นเจ้าคนนายคน" หรือแม้แต่แบบเรียนยุคหลังได้มีเรื่อง นายเถื่อนได้เป็นนายเมือง เป็นต้น การเขียนประวัติการศึกษาจุดเริ่มต้นจึงเริ่มตัวป้อน ครู นักเรียน โรงเรียน ไปจบที่ผลการศึกษาทุกอย่างมองแบบภาพนิ่ง ลำดับเหตุการณ์ ตั้งแต่ภาพ ณ จุดต้น กลาง และปลายทาง ทั้งที่ระบบความรู้ ระบบการศึกษาได้มีความเปลี่ยนแปลง ตกอยู่ภายใต้โครงข่ายของภาษา เป็นวาทกรรมการศึกษาที่แผ่ร่นไปด้วยอำนาจ ความรู้โดยการสร้างระบบการศึกษามีเจตจำนงเพื่อความรู้ ในแนวศาสตร์แบบแข็งตัว มีสถาบันจัดตั้งขึ้น มีวิชาการ กิจกรรม และจัดกิจกรรมตามทัศนะพื้นฐานการมองโลกที่ไปกันได้ ภาษาสร้างวาทกรรมการศึกษา ระบบการศึกษาไทย มีเฉพาะบางคน บางเรื่องที่จะพูดได้ การพูดในโอกาสต่างๆ คนจะถูกกำหนดให้พูดจะเป็นคนที่ถูกกลั่นกรองคัดสรรมาแล้ว อาทิ การพูดคำขวัญในโอกาสวันสำคัญทางการศึกษา ประวัติการศึกษา จึงค้นคว้าเอกสาร และเขียนประวัติศาสตร์ไปตามนั้น จึงเป็นการตอกย้ำ ทัศนะการมองระบบการศึกษาไทยเป็นแบบภาพนิ่ง ความใฝ่ฝันที่จะมีระบบการศึกษาที่ดีกว่าในอดีต จึงได้แก่การถูกทำให้ล้มระบบการศึกษาในวิถีชีวิต ระบบความรู้ การทำมาหากินดั้งเดิมที่ได้สร้าง ใช้ และปรับให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมอย่างลุ่มลึก มากไปกว่านั้นถ้าหากใครตื้อดื้อใช้ความรู้ดั้งเดิมอยู่ ก็จะได้พบกับแสงสว่างของศาสตร์ หรือเทคโนโลยีสมัยใหม่เลย ความรู้ดั้งเดิมอันหลากหลาย ได้ค่อยๆ ลดความสำคัญลง ลีเก เพลงพื้นเมือง กลายเป็นสื่อโฆษณา เปิดศูนย์การค้า ตลาดนัด ความรู้การทำนา ตีความว่าเป็นความรู้การผลิตขั้นปฐมภูมิ ความรู้ในการเดินแบบ ในการให้แสง สี ในงานคอนเสิร์ต เป็นความรู้ดูดีกว่า ทำแล้วเป็นความรู้ที่ขายได้สตาจค์ มีคนดูคนซื้อ คนสำเร็จในระบบการศึกษาโรงเรียนมีแนวโน้มจะเป็นคนที่เสมือนถูกติดตั้งโปรแกรมบริโภคนิยมไว้แล้วพร้อมจะบริโภคเสพสินค้าตามรูปแบบที่กำหนดไว้ เป็นค่านิยมเทียม ค่านิยมเสมือนจริง คือคิดว่าอัตลักษณ์ยังยืนมั่นคง ทั้งที่มีอาจมีความเที่ยงแท้ในอัตลักษณ์นั้นเลย

ส่วนระบบโรงเรียนในยุคเริ่มต้น คนจะเข้าเรียน อักษรวิธี หาความรู้ในศาสตร์สมัยใหม่และมาทำงานส่วนราชการในเบื้องต้นก่อนจะออกมาเป็นผู้สูงอายุในปัจจุบัน

วิธีคิดวางเป้าหมายระบบการศึกษาที่เชื่อว่าการศึกษาสรางคนเตรียมคนไปสู่การพัฒนาประเทศด้านต่างๆ เป็นวิธีคิดในยุคเริ่มต้นตั้งระบบโรงเรียน ซึ่งเป็นจริงตามนั้น เพราะไทยยังขาดนักเทคนิควิทยาทางสังคม ที่เป็นกลไกให้แก่รัฐ การบริหารจัดการรัฐให้มีความศรัทธา มิได้สร้างขึ้นเฉพาะจากบริการโครงสร้างพื้นฐานด้านวัตถุกายภาพ ถนน สะพานอย่างเดียว หากยังรวมถึงตัวความรู้ ความเชื่อ อันเป็นหนทางสร้าง อัตลักษณ์แห่งความเจริญ แสดงให้ชาติ อารยะตะวันตกเห็น การปรากฏขึ้นของอัตลักษณ์ชาวไทยใหม่นี้ จึงมีระบบการศึกษาเป็นฐาน เป็น อยู่ พุ่มพัก ชัดเกล้าผู้คนให้มีอัตลักษณ์ตามอารยะตะวันตก จากนั้นระบบการศึกษาได้เจริญขึ้นตามลำดับจากโรงเรียนแห่งแรกของไทย โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบได้แพร่ไปสู่หัวเมืองต่างๆ ตามความพร้อม ระบบการศึกษาคนได้นิยามให้ความหมาย มิได้เหมือนกันตลอดเส้นทาง และปรากฏการณ์ทางสังคมที่เป็นพลวัตไป บางยุคระบบการ

ศึกษาเน้นเรื่องความเป็นเอกราช การธำรงรักษาดินแดน บางยุคระบบการศึกษาเน้นเรื่องประชาธิปไตย กีดกันลัทธิการเมืองนอกประชาธิปไตย และเป็นระบบการศึกษาที่จัดระเบียบประชาธิปไตยให้แก่คนไทย พร้อมๆ กับการสอดแทรกการกลายเป็นตะวันตกไว้ในกระบวนการเรียนการสอน จนกระทั่งสังคมมาถึงยุคเศรษฐกิจเสรีนิยม ระบบบริโภคนิยมเจริญสูงสุด ตั้งแต่มีการจัดตั้งการโฆษณาสินค้า ซึ่งมีโฆษณาผิดปกติ แต่เรื่องหรือ "สิ่ง" ที่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมทันสมัย เป็นเรื่องที่สนใจให้เกิดอยู่แล้ว คนต้องเสพหรือบริโภคสูงสุดโรงเรียนได้ทำหน้าที่ดังกล่าว ตั้งแต่การจัดกลุ่มการเรียนการสอน ด้านศาสตร์ ภาษาต่างประเทศ ด้านพาณิชยศาสตร์ ด้านการเงินการธนาคาร นักศึกษาและนักพัฒนา คาดการณ์เรื่องผลจากการศึกษาไว้เรียบร้อยแล้ว การจัดระบบการศึกษาไปเล็งเห็นผล ด้วยการให้ความหมายการศึกษาว่าเป็นการเรียนรู้เพื่อมีงานทำแต่กระบวนการระหว่างทางในการเป็นผู้สร้างความรู้ด้วยตัวเอง ไม่นั่นหรือเน้นก็เป็นแบบเดินทางลัดแข่งกันด้วยระบบการติวการเรียนการสอน การวาง "ผล" สำเร็จของระบบการศึกษาเราวางไว้หมด แต่มีทราบหรือหาความรู้ได้น้อยเกี่ยวกับกระบวนการระหว่างทางก่อนมี เกิดผลสำเร็จคือรู้ว่า ใฝ่ฝันว่า อัตลักษณ์คนที่สำเร็จการศึกษาเป็นเช่นนั้นที่ต้องการแต่มีอาจรู้ถึงความพร้อมที่จะทำให้เกิดผลสำเร็จได้เป็นอย่างไร และเป็นเรื่องภายในของคน ของชุมชน ที่แต่ละแห่งมีข้อแตกต่างกันทางด้านสิ่งแวดล้อม ปัจจัยรอบข้าง สังคม เศรษฐกิจ

ระบบการศึกษาได้มีการหวังผลค่อนข้างมาก วงศาวิทยาเผยให้เห็นผลสำเร็จว่า ระบบการศึกษาไทยควรสถาปนาความรู้ความสมดุลระหว่างการกระทำที่หวังผลสำเร็จของคนหรือการสร้างคน ในระบบการศึกษากับความเจ็บปวดของคนที่ถูกเบียดขับออกไปอยู่นอกระบบ ซึ่งคนเหล่านั้นมีอาจรู้ตัวเลยว่า ตัวตนของเขาและเธอได้ถูกกระทำจากระบบการศึกษา แต่เรื่องเล่าแม่บททางศาสนาซึ่งอยู่ในโครงสร้างทางวัฒนธรรมที่ลึกที่สุดของจิตใจคนได้ปลอบประโลมใจว่า บุญนำกรรมแต่ง เกิดมาในชาติหนึ่ง กรรมได้กำหนดไว้แล้วว่าใครจะได้จะเป็นอะไร หากไม่ได้งานทำก็ต้องทำใจ กลับไปทำงานแบบดั้งเดิม เร่ขายของหรือแม้แต่ให้การยืมชีพแบบการขอ การแลกของกินใช้ด้วยการขายแรงงานให้นายทุน การศึกษาในวิถีชีวิต แม้จะโรยรา อ่อนแรงลงในสังคมแต่ยังเป็นตาข่ายสังคมรองรับคนพลัดหวังในการศึกษาในระบบได้อย่างแข็งแกร่ง ทำไมเราไม่สร้างส่งเสริมตาข่ายนี้ให้แข็งแรง ความรู้ในการทำสวน ทำนา ทำอาหารไทย ทอผ้าไทย การดูแลเด็ก คนชรา ได้ช่วยให้คนมีทางออกมีอาชีพ แม้จะอยู่ในชุมชนหรือไปต่างประเทศที่มีความเป็นอารยะสูงสุดแล้ว นักการศึกษาไทย คงคิดแทบไม่ถึงว่าการจัดระเบียบสังคมไทยที่แต่เดิมเน้นอยู่ที่ชุมชน คุ่มบ้านไทยนั้น เพราะความรู้ การเรียนรู้ในวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี การดำรงอยู่จึงอยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบแบบแผน มีการต่อรองแลกเปลี่ยนกันทางด้านวัฒนธรรม อำนาจ ความรู้ อยู่ตลอดเวลา อันเป็นความสง่างามของชุดความรู้ดั้งเดิมของไทย และถือเป็นจุดแข็งทางความรู้ไทย ตัวกฎเกณฑ์จึงมีมาแต่ดั้งเดิม เนื้อหาความรู้ไทย แสดงให้เห็นแบบแผนการอยู่ร่วมกัน จารีต ประเพณี ได้ทำให้คนรู้จักฝึกเขียนอ่านมาแล้วพอควร เห็นได้ว่าชุดความรู้ดั้งเดิมไทยมีทั้ง

ความรู้ในการทำมาหากิน ความรู้ในนิติกฎหมายที่จัดระเบียบให้คนอยู่ร่วมกัน เป็นชื่อแปรของบ้านเมือง ชุดความรู้ล้วนมีการแปรรูป มีความเป็นตัวบทที่ปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัยตลอดเวลา วาทกรรมศึกษาหรือความรู้ตะวันตกจากยุโรป อเมริกา แม้จะมีข้อโดดเด่นเป็นความรู้สังคมอุตสาหกรรม เมื่อเข้ามาสู่ระบบการศึกษาไทยสมัยใหม่ โอกาสที่จะมีอำนาจเหนือความรู้ไทย เป็นไปโดยระบอบของวาทกรรม จึงสมควรที่คนจะรู้เท่าทัน

ยุคการกล่าวอ้างโรงเรียนประชาบาลเป็นของประชาชน การทำให้ความรู้และการศึกษาระบบโรงเรียนดูเป็นสิ่งธรรมดา เทคโนโลยีของอำนาจ ความรู้

ระบบการศึกษาในวิถีชีวิต มีอุดมการณ์เป้าหมาย ตั้งต้นจากเป้าหมายชีวิตและผลิตใช้หมุนเวียนความรู้อยู่ในชีวิตจริง การที่คนสร้างความรู้ และให้ประสบการณ์ชีวิตแบบชาวสวน เพราะดั้งเดิมเวลาคนต้องการผลไม้จะเก็บหาในป่า หรือเมื่อเข้าป่าจะหาผลไม้มารับประทาน ในนิทานชาดกมหาเวสสันดรชาดก พระนางมัทรี เคยไปแสวงหาผลไม้ในป่าแล้วมีเทวดาแปลงกายเป็น 3 สัตว์ป่า ด้วร้าย ราชสีห์ เสือโคร่ง เสือเหลือง มานอนขวางทางระหว่างทางจะกลับพระอาศรม ในชีวิตจริงของชาวคลองนพมาศคนจะหวั่นเกรงภัยสัตว์ป่าทำร้ายเวลาไปเก็บหาผลไม้ ของป่า มากินอยู่ อีกทั้งผลไม้ที่พบสุกสี ผล สีส้ม แดง เหลือง สวยงาม หากไม่รู้จัก เก็บมากินก็อาจมีพิษต่อคน ดังคำสอนล้านนาว่า “เทียบบ่ควรกินอย่ากิน” ซึ่งหมายถึง ผลไม้สุกเต็มที่แต่ไม่รู้จักอย่าได้กินเพราะอาจมีพิษ แม้จะมีพื้นที่ป่าเขาอุดมดาดดาไปด้วยต้นไม้ ต้นไม้ผลในป่ามิได้หมายถึงความอุดมของอาหาร เพราะบางชนิดพันธุ์มีพิษต่อคน ด้วยความจำเป็นต่อการยังชีพ คนต้องผลิตอาหาร การรอแต่เข้าไปเก็บในป่ามีทั้งอันตราย และอาจไม่รู้จักรูขนิद्रผลไม้ เป็นแนวทางทำให้คนยุคโบราณดิ้นรนนำพันธุ์ผลไม้ลงมาปลูกในแถบพื้นราบลุ่มใกล้ๆ บ้าน เพื่อประโยชน์ทางอาหาร และเป็นการจัดระเบียบสรรพสิ่ง ด้วยความรู้ชุดดั้งเดิมจึงต้องการจำแนกพืชผลที่กินได้ และนำแยกออกจากป่ามาปลูกไว้ตามบ้าน มะพร้าวเดิมเป็นไม้ป่า เกิดในป่า คนได้นำมาปลูกในหมู่บ้าน ปลูกแล้วก็เริ่มได้ผลไม้ เก็บกินทำบุญให้ทาน ให้เป็นของกำนัลแก่มิตรสหายญาติคนจึงเห็นความหมายของสวนว่ามีความสำคัญ ของสำคัญต้องรักษา รักษสวน ต้องบำรุงสวนให้อุดมสมบูรณ์

ในบ้านคลองนพมาศมิได้ปลูกสวนโบราณขึ้นมาก่อน แต่มีการค่อยๆ สร้างสวนมาแต่ดั้งเดิมควบคู่กับการลงรากปักฐาน ชุดของความรู้จึงสร้างมาแต่ตั้งถิ่นฐาน โดยความรู้สวนโบราณที่สร้างขึ้นเป็นความจริง เพราะผลไม้มักกลายเป็นเครื่องยังชีพได้ ใช้แลกเปลี่ยนได้ โดยระบบของแลกของ ผลไม้แลกข้าวเปลือก ข้าวสาร ตุ่มน้ำดินสีแดง เทคโนโลยีของอำนาจที่สร้างตัวตนให้แก่ชาวสวนได้แก่ พิธีการด้านมรดกที่ดินสวน ที่จะยกให้แก่บุตร ธิดา สืบทอดความรู้การทำสวนต่อไป การใช้ผลไม้ประกอบในงานบุญแทบทุกงาน ผลไม้ เช่น ส้ม กล้วย ซึ่งอาจเป็นกล้วยน้ำว้า นมูก กล้วย ใบตอง ใช้ในงานบุญ งาน

บายศรี แม้รากศัพท์บายเป็นภาษาเขมร แปลว่าข้าว ศรีเป็นภาษาสันสกฤต แปลว่าสิริมงคล แต่ก็นิยมทำในโอกาสต่างๆ อาทิ มีแขกมาเยี่ยมรับขวัญลูกหลาน รับขวัญคนเจ็บป่วย คนเลื่อนยศ งานบวชพระ ขึ้นบ้านใหม่ แต่งงาน หรือแม้แต่ขวัญสัตว์ให้แรงงานต่อคน สองสายของความรู้ดั้งเดิม ได้แก่ ความรู้ในการทำสวน โดยชาวสวนเป็นผู้รู้ในชุมชน กับอาจารย์เจ้าพิธีกรรม ผู้กำหนดนิติพิธีกรรม ว่าจะต้องทำพิธีกรรมบุญทานให้ผี เทวดา พระ อย่างไรบ้าง ได้ทำงานสอดคล้องกันอย่างเข้มข้น บางงานพิธีกรรมจะขาดผลไม้บางชนิดไม่ได้เลยต้องหามาให้ได้จึงจะเป็นงานศักดิ์สิทธิ์ได้ อาทิ ส้ม กล้วย อ้อย หนาก พลู เพราะผี ปู่ ย่า กินส้ม หนาก พลู กับลูกเปรี้ยว ลูกหวาน มาแต่โบราณ

คนทำสวนต้องเรียนรู้จาก ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ทุกปี เมื่อมีผลไม้ใหม่ออกจึงต้องนำไปทำบุญ อันเป็นการบูชาครูที่เป็นพ่อแม่ ที่ประสิทธิ์ประสาทบอกความรู้การทำสวนให้ จนสร้างสวนสืบทอดอาชีวะ ได้ผลไม้อยู่กินมาถึงปัจจุบัน เช่น กล้วย ต้องทำข้าวต้มไปวัด ในงานบุญออกพรรษา มีทั้งข้าวต้มลูกโยน ข้าวต้มคบ ข้าวต้มกลีบหมู มีกล้วยหิ้วไปเป็นเครื่อง เป็นหวี กลายเป็นขนบธรรมเนียม และผลไม้อ้อย กล้วย ส้ม ทำให้พิธีกรรมถูกถ่วงเพื่อความเป็นมงคลแก่ครอบครัว ชุมชน ความรู้ของชาวสวนได้จัดระเบียบให้ชาวสวนอยู่ในกรอบวิถีชีวิตได้อย่างปกติ เพราะการบอกเล่า ความรู้ชาวสวนจากพ่อแม่ และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผลไม้ กับสวนจากผู้นำพิธีกรรม การทำสวน วิถีชีวิตชาวสวนจึงเป็นปกติธรรมดา และเป็นประโยชน์ต่อการปกครอง ความสงบร่มเย็น

เมื่อช่วงโรงเรียนเข้าสู่ชุมชน อันเป็นโรงเรียนที่รัฐตั้งขึ้น มีวิธีการใช้คำให้ดูเป็นธรรมดา คือ โรงเรียนประชาบาล หรือการศึกษาประชาบาล ประชาบาล ประชาเป็นภาษาสันสกฤต แปลว่า หมู่ชน หมู่พลเมือง "บาล" เป็นทั้งบาลีและสันสกฤต แปลว่า เลี้ยง, รักษา, ปกครอง นัยยะของคำจึงหมายถึงการศึกษาที่จัดให้แก่หมู่พลเมืองเพื่อการปกครองด้วย การศึกษาที่หวังให้เป็นการศึกษาของท้องถิ่น มีราชการบริหารส่วนท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินการ เรียกว่าโรงเรียนประชาบาล การผลิตสร้างสัญลักษณ์ที่จะให้มีการศึกษาของท้องถิ่น จึงมีบางยุคเรียกโรงเรียนประชาบาลในหมู่บ้านต่างๆ โดยเบื้องต้นมีระบบโรงเรียนคล้ายโรงเรียนประถมศึกษาดั้งเดิม คือ มีครู นักเรียน หลักสูตร ตำราเรียน ระเบียบวินัย แต่คนก็ต้องสอบโดยความรู้ ที่หวังว่าจะใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาประเทศ ส่วนสายตาชาวบ้านก็มองว่าการศึกษาในโรงเรียนจะได้ความรู้ ได้เป็นคนที่มีอัตลักษณ์ทันสมัยไม่เป็นนายเถื่อน ซึ่งการเป็นคนทันสมัยเหมาะแก่การใช้ชีวิตในสังคมทันสมัย หรือบางคนคิดว่าการเรียนจะได้อาชีพดี เงินตอบแทนสูง มีโลกทัศน์ว่าความรู้จะช่วยแก้ไขความขาดแคลนที่จะเกิดขึ้นในภายภาคหน้าได้ และสังคมในยุคแรกๆ ของการพัฒนาประเทศระบบเศรษฐกิจได้ทำงานร่วมกับระบบการศึกษา อย่างใกล้ชิด คนมีวุฒิบัตรจึงได้เข้าทำงานในภาคเศรษฐกิจทันสมัย ทั้งงานสำนักงาน ร้านค้า ห้าง บริษัท โรงงาน ความจริงจึงเกิดขึ้น ทำให้ชาวสวนที่ไม่เรียนในระบบโรงเรียน หรือเรียนต่อกลายเป็นคนโรคความรู้จางไปทันที คือ ความรู้ชาวสวน ทำสวน ใช้อะไรในสังคมทันสมัยไม่ได้เลย จะไปบอกว่าฉันปลูกมะพร้าวเก่งขอทำงาน

ในโรงงาน โรงงานจะไม่รับ เพราะถือว่าไม่มีวุฒิบัตร ต้องมีวุฒิบัตรเท่านั้น ความรู้ชาวสวนกลายเป็น "บำเรอความรู้" ทันทสมัย คือคอยรับใช้ตามแต่เขาจะใช้ในโรงงานอุตสาหกรรม หรือนายจ้าง หรือภาษาสมัยใหม่ว่า "ตลาดแรงงาน" เพราะได้เงิน ชาวสวนรุ่นพ่อแม่ ส่วนหนึ่งจึงยินยอมส่งลูกเรียนในโรงเรียน และหาพี่น้อง ญาติ คนอื่นๆ มาทำงานแทนคนไปเรียนในระบบโรงเรียน กระทั่งสำเร็จและเข้าสู่ตลาดแรงงาน และถูกภาคอุตสาหกรรม การค้าดูดซับเข้าระบบสังคมทันสมัยแบบเมือง แบบโรงงาน หรือนิคมอุตสาหกรรม นิคมอุตสาหกรรมที่อยุธยา มีชาวสวนจากสุโขทัยจำนวนหนึ่งลงมาทำงานมาก โลกทัศน์ที่พ่อแม่อยากให้ลูกทำงานสบาย ไม่ลำบากเหมือนชาวสวน พ่อเสนอชาวสวนอายุ 78 ปี ไม่ได้เรียนในระบบโรงเรียน ได้เริ่มระแวงการศึกษาในระบบโรงเรียน

สมัยก่อนไม่มีทุเรียนหрок สบายกว่านี้ เขาไม่ทุเรียนเลย เดี่ยวนี้ลูกเรียนก็หวั่ง อาชีพก็น้อยลงก็แย่ บางคนมีที่อยู่ 5 ไร่ มีลูกอยู่ 3 คน นี่ทำไ

ถึงจะต้องส่งเงินให้ลูกเรียนสูงในอุดมศึกษาแต่ต้องยอมส่งทำงานให้ลูกดังนี้

- ถาม ถ้าอย่างนั้นเรายังที่จะนำส่งเด็กไปเรียนไหม
- ตอบ ไม่ส่งแล้ว ถ้าไม่ส่งก็ต้องไปจ้างเขากันอีก มันเหนื่อยนะ ส่งไปเรียนดีกว่า
- ถาม เพราะฉะนั้นอะไรก็ต้องสู้
- ตอบ ส่งลูกเรียน 3 คน 2 คนเพิ่งจ่ายค่าเทอมๆ ละ 45,000 จบไปแล้วคนหนึ่ง ค่าเทอม 45,000 ค่าใช้จ่ายอีกให้เดือนละ 5,000 แค่นี้ก็เหนื่อยก็ไม่ไหว
- ถาม การให้ลูกมีความรู้สูงๆ นี่ถือว่าเป็นทุนใหม่พ่อ
- ตอบ เป็นทุน จบไปแล้วก็สบายตลอดชาติ

ความจริงของการได้งานทำ และคนคิดว่าสบาย คนจึงยอมทำงานหาคนทำงานแทบขาดใจเพื่อทรัพย์ ส่งลูกเรียนตั้งแต่โรงเรียนในหมู่บ้านจบจนระดับสูงๆ แม้จะมีตำแหน่งงานราชการ เอกชนน้อยลงก็ตาม เทคโนโลยีของอำนาจที่ใช้ในโรงเรียนจึงได้แก่การทำให้คนเป็นปกติ ให้คนรับความรู้ ด้วยกลไกของวิชาการและวินัยในวิชา การสอบ การให้วุฒิบัตร ทั้งหมดเป็นพิธีกรรมของสังคม และทุกคนถูกจ้องมองจากผู้ชมที่มีอำนาจให้ทรัพยากรดำรงชีพยุคใหม่ คือให้เงิน บางคนจึงบูชาเงินเสมือนว่าเงินคือพระเจ้าของเขา และยอมทำทุกอย่างให้ได้เงินมากๆ และเป็นเรื่องปกติที่เดียวที่คนจะเปิดคำความรู้ด้วยสถาบันตติวิวิชาการมากมายอันเป็นสถาบันทางสังคมใหม่ของไทย และพยายามสร้างความเป็นมืออาชีพให้แก่นักเรียน จะเป็นโรงเรียนประชาบาล โรงเรียนทั่วไป โรงเรียนดิวล้นอยู่ในระบบความรู้ที่ทำผ่านกระบวนการจ้องมองด้วยสายตาของอำนาจที่กำหนดการศึกษามัยใหม่คืออำนาจจากสถาบันเศรษฐกิจซึ่งมากำหนดระบบการศึกษาด้วยเสมอ

ยุคการศึกษาตลอดชีวิต ความยั่งยืนของความรู้สากล

เมื่อโรงเรียนในฐานะสถาบันทางสังคมสมัยใหม่มาก่อตั้งและดำเนินการในชุมชนในระยะต้น เป็นโรงเรียนประถมศึกษา ซึ่งเปิดสอนเพียงชั้น ป.4 ต่อมาภายหลังได้ขยายถึงชั้น ป.7 และมาเป็นชั้น ป.6 ตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2521 การศึกษาในระบบโรงเรียนได้กลับหัวกลับหางระบบความรู้ในชุมชน เดิมคนเรียนรู้การทำสวนจากบิดา "ผู้รู้" มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย เด็กๆ เมื่อเข้าเรียนถูกให้เรียกคนกลุ่มนี้ว่า "ผู้ปกครอง" ทั้งๆ ที่เป็นพ่อแม่และผู้รู้ของเด็ก และเมื่อเข้าสวน สถาบันสวนที่มีชาวสวนได้ให้การศึกษา มีพิธีการปลูกต้นผลไม้ ปลูกมะพร้าว ซึ่งคนจะเรียนรู้การเตรียมดิน การเก็บต้นพันธุ์ โดยภายหลังนำผลไม้ไปถวายพระ หรือให้ญาติพี่น้อง ถ้ารสชาติเป็นที่ชอบของคนกิน ถวายพระ พระฉันคนจะนำเมล็ดพันธุ์จากต้นนั้นมาเพาะในปีนั้นเลย โดยมีได้เก็บเมล็ดพันธุ์ข้ามปี ทั้งนี้เพื่อให้ต้นอ่อนแทงหน่อ และสูงขึ้นราว 4 ศอก จึงนำไปปลูก ดังนั้นเวลาเพาะลงตะกร้าหรือสมัยปัจจุบันลงถุงดำเสร็จจะนำมาไว้ใกล้ๆ แหล่งน้ำ ใกล้ๆ บ้าน ชาวสวนจึงไม่มียุ่งยากเก็บเมล็ดพันธุ์ข้ามปีเหมือนชาวนา แต่การเก็บรักษาพันธุ์ผลไม้ ได้แก่การนำเมล็ดลงเพาะประจำทุกๆ ปี ไม้ปลูกใหม่ หรือปลูกเสริม เด็กๆ ลูกชาวสวนจะได้ตามพ่อแม่ไปเรียนรู้การทำสวนในสวนเป็นปกติ ระบบความรู้ได้กระทำให้เด็กคุ้นชินกับสภาพการทำสวน และการใช้ความรู้ทำสวน ความรู้จึงทรงอำนาจในยุคสมัยการศึกษาแบบจารีต แต่เมื่อมีระบบโรงเรียน การนำเด็กมาเรียนในโรงเรียนเวลาพานักเรียนไปศึกษานอกโรงเรียน จะเรียกว่า การศึกษานอกสถานที่ อาทิ การไปดูงานเรียนในสวน นา บัดนี้การเรียนนอกสถานที่ กลายเป็น "อื่น" ของนักเรียน กลับยังอธิบายความสำคัญของการศึกษานอกสถานที่ว่ามีคุณค่าช่วยให้นักเรียนนักศึกษา มีประสบการณ์ตรง และทำให้การเรียนรู้มีความหมายยิ่งขึ้น ช่วยให้นักเรียน นักศึกษา คำนึงกับสภาพแวดล้อมที่ตนจะต้องออกไปมีชีวิตอยู่ต่อไป เป็นต้น ลูกชาวสวนดูงานในสวนในชีวิตประจำวันกลายเป็นสิ่งที่เป็นอย่างอื่นของระบบโรงเรียน เป็นตัวอย่างง่ายๆ ของปรากฏการณ์ที่เกิดการกลับหัวกลับหางการศึกษาตลอดชีวิต ในยุคการศึกษาจารีตได้แก่ไตรสิกขา (ศีล-สมาธิ-ปัญญา) ซึ่งทุกคนที่เรียนรู้ในวิถีชีวิตต้องมีหลักการแห่งการเรียนรู้ดังกล่าว แต่เมื่อรัฐนำเข้าระบบโรงเรียน โรงเรียนเมื่อพาดการศึกษาจากวัด จึงผลิตซ้ำอุดมการณ์ทุนนิยมให้แก่สังคมทันสมัยได้เพียง พ.ร.บ.การศึกษาเดิมกำหนด แต่ระบบโรงเรียนที่ได้จำแนกแจกแจงมาตามสาขาวิชาการต้องผลิตซึ่งความรู้สาขาวิชาการให้คนในทุกช่วงชั้นอายุ และการทำงานในสังคม หรือได้ชีวิตในสังคมใหม่

การรับแนวคิดการศึกษาตลอดชีวิตมาจัด จึงเป็นการสถาปนาระบบโรงเรียนเฉพาะทางตามช่วงวัยอายุวัยของคนไปตลอด เพื่อสร้างการเรียนรู้ ความรู้ที่คนเชื่อว่าเป็นสิ่งที่ เป็นสากล และยั่งยืน เป็นหลักสูตรแฝงที่เอื้อให้แก่ภาคอุตสาหกรรมที่จะได้สร้างทักษะใหม่ๆ ให้แก่คนทำงานได้ตลอดเวลา คนในชุมชนจึงไม่มีเวลา ช่วงว่างที่กลับไปทำการเรียนรู้ในวิถีชีวิต หรือการเรียนรู้ พุทธปรัชญา เพราะระบบการศึกษาตลอดชีวิต ได้ครอบงำไว้ตั้งแต่ครรภ์ ถึงมรณกรรม คนจึงตกอยู่ในความรู้แนวศาสตร์

ตลอดกาล นี่คือการสั่งของการศึกษาตลอดชีวิต การศึกษาที่สูงความรู้สึกล ยินยง เทคนิควิทยา และรับใช้
อุตสาหกรรม

ในชุมชนบ้านคลองนพมาศ ในยุคที่เริ่มตั้งโรงเรียนราว พ.ศ.2475-76 ได้ครูใหญ่เป็นคนแรก ครู
เสมอ พลแสง ครูแปง ครูโต มาเป็นครูสอน ผู้ใหญ่บ้าน อายุ 74 ปี เป็นศิษย์รุ่นแรกๆ ในความทรงจำ
เห็นว่าระบบโรงเรียนในยุคแรกๆ สร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้านไปอีกแบบหนึ่งตามสภาพสังคม

ทุกวันนี้ก็ดีขึ้นรู้สึกว่าจะดีกว่ารุ่นนั้น ก็สมัยนั้นมันเป็นเจ้าขุนมูลนาย อย่างครูใหญ่ไปไหนมาไหนก็มี
คนต้อนรับ อะไรอย่างนี้ แต่ก่อนนายอำเภอมาแล้วชาวบ้านแห่กัน แต่เดิวนั้นนายอำเภอมาแบบ
ธรรมดา

แม้ความรู้สึกจะมีต่อครูเป็นอย่างไร แต่คนได้ข้ามความรู้สึกและให้ลูกเข้าโรงเรียน

การศึกษานะ พวกคลองนพมาศนี่ตื่นตัวก่อนเขา จำพวกชาวไร่ ชาวนานี้ เขาหวังไว้ทำอะไรทำกัน พอ
จบ ป.4 แล้ว เขาก็ออก โดยมากเขาจะไม่ไปเรียน

การให้ลูกออกจากโรงเรียน มิได้หมายความว่าอะไรเลย ไม่มีการเรียนรู้ การเรียนรู้ยังไปเรียน
อยู่ในระบบการเรียนรู้ในวิถีชีวิตดั้งเดิม และพยายามเกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจทำกินทำอยู่หรือบาง
คนยังเรียนทางศาสนาอยู่ด้วย

ในสมัยก่อนจริงๆ เนี่ยระบบของโรงเรียนก็มาเป็นศิษย์วัดกัน เข้าก็ไปบิณฑบาตพร้อมกับพระ ถือปิ่นโต
ไปบ้าง พอตอนเย็นกลับมาอาจจะมาต่อหนังสือ ก ข ก กา อะไรก็แล้วแต่นะ ที่ท่านมี แต่พอเห็นว่ามี
ความรู้พอสมควรอาจจะเก่งในเรื่องอักขระอะไรต่างๆ เสร็จเรียบร้อยแล้ว ประถมก็ไม่มี จัดบวชเณรกัน
เยอะก็หันเรียนทางศาสนาเป็นส่วนใหญ่ ที่นี้มาตอนสมัยหลังๆ เนียนนอกจากทางวัดสอน คือมีเด็ก มี
อะไรต่ออะไรมากมายพอสมควรแล้วเนี่ยครับ ตอนหลังๆ มาระบบการศึกษาที่โน้น ปุ๊ป อย่างสมัยก่อน
แทนที่จะเรียกว่า ศึกษาธิการ เขาเรียกว่า ธรรมการ

การออกโรงเรียนมาทำงานเรียกว่ามัน “เป็น” แทนที่จะต่อหนังสือ ซึ่งเป็นการเรียนโดยการท่อง
ความรู้

ถาม แล้วยังไงครับถึงได้ไปช่วยท่านไปดูพ่อคุณแม่ทำสวนครับ

ตอบ ก็ช่วยตั้งแต่เริ่มทำงานได้เริ่มโต ผมเป็นลูกชายคนแรก ไม่ได้เรียนหนังสือ
จบ ป.4 ก็ออกมาช่วยอยู่กับพ่อ กับแม่ ส่วนน้องๆ ก็เรียนหนังสือก็ไม่ต้องได้ทำ
เท่าไร มันก็เป็นไปเราไม่ต้องสอนอะไรมันก็เป็นอยู่ด้วยกัน

ถาม ที่นี้คนถ่ายทอดความรู้กันอย่างไร เช่น พ่อ แม่อยากให้ลูกทำสวนให้เก่งๆ

ตอบ ไม่ได้เรียนนะตัวผม ส่วนใหญ่จะรู้โดยสัญชาตญาณ

ถาม รู้เลย ว่าทำอย่างนี้ใช่มั้ย

ตอบ ครับ แต่มันก็ไม่ใช่ว่า ไม่ยากนะสวนไม่เหมือนเรียนหนังสือ

ถาม ทำไมคิดว่าเรียนหนังสือยากกว่าทำสวน

ตอบ ที่เขาเรียนตั้งหลายปีกว่าจะจบต้องไปเรียนทุกวันๆ เป็นชาวสวนนะ
เห็นก็ทำได้เลย

การพยายามรู้เท่าทันระบบการศึกษาในด้านความยาก ง่าย ชาวสวนมองว่าการศึกษาในระบบโรงเรียนยาก หลายปีกว่าจะจบ โรงเรียนที่สอนความรู้สากลและเทคนิควิทยาการใหม่ทั้งศาสตร์และเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ ได้ทำงานให้แก่ระบบการเพิ่มประสิทธิภาพของภาคอุตสาหกรรม สอนคอมพิวเตอร์เตรียมคนให้ภาคสังคมทันสมัย โดยการนำลูกชาวสวนให้กลายเป็นคนงาน (worker) ในภาคการผลิตอุตสาหกรรม แม้ทักษะไม่ตรงตามความต้องการใช้ให้เหมาะกับเทคโนโลยีการผลิตใหม่ทางภาคอุตสาหกรรมจะได้จัดให้มีการฝึกอบรมภายในโรงเรียน หรืออาจเสนอให้สถานศึกษาจัดหลักสูตรภายในสถานศึกษา หลักสูตรที่ว่านี้ถ้าเป็นระบบโรงเรียนได้แก่หลักสูตรในกลุ่มการงานและพื้นฐานอาชีพ เมื่ออาชีพชาวสวนยังไม่ใช้เทคโนโลยีใหม่ตัวนั้น แต่โรงเรียนได้สอนไปก่อน จึงเป็นการสอนหลักสูตรแฝง คือหลักสูตรที่สนองงานนอกภาคการเกษตร การทำสวนโบราณ ดังนั้นในระยะเริ่มต้นที่จัดการศึกษาเพียง ป.4 คนจบโรงเรียนประถมศึกษา ยุคนั้นจึงออกทำสวนเป็นส่วนมาก การขยายเวลาออกไปให้เรียนถึง ป.6 และ ม.3 ตามลำดับ จึงเป็นการยืดอายุคนให้อยู่ในโรงเรียนให้นานขึ้น และเมื่อสำเร็จอายุจะพอดีกับกฎหมายการจ้างงานของโรงงานรับเข้าทำงานได้พอดี เชื่อมต่อวาทกรรม การมียุคย่อย กระจัดกระจายตามภาคปฏิบัติการของอำนาจเบื้องหลังวาทกรรม เจตจำนงการปกครองของยุคสมัย ผู้สร้างวาทกรรมทั้งชนชั้นนำชุมชน ชาวบ้าน ชาวอารามต่างได้ทำหน้าที่เป็นโครงข่ายวาทกรรมการศึกษา และการทำมาหากิน สร้างให้อัตลักษณ์ทางสังคมแตกต่างหลากหลายตามความรู้ ที่มีการสร้างมาหลายชั่วคน หลายบริบท บางยุคคนทำสวน ทำไร่ข้าวเบาในผืนที่ดินเดียวกับสวน บางยุคคนทำสวนโบราณ แล้วแปลงมาเป็นการเก็บผลไม้ในสวนมาแลกเปลี่ยนของกับสิ่งอื่นที่ตัวเองไม่มี ครั้นเมื่อยุคสมัยเปลี่ยนผ่านบางวาทกรรมเฉพาะอย่างสวน นาและการเป็นช่างสามารถเชื่อมต่อกับวาทกรรมสมัยใหม่ได้ด้วยเนื้อแท้ทางผลผลิต และทุนทางธรรมชาติ วาทกรรมใหม่จึงไม่อาจปลดการศึกษาแบบจารีตในวิถีชีวิตได้ทันที การจัดระเบียบใหม่ทางวาทกรรมการศึกษาทันสมัยจึงค่อยๆ เบียดขับเพื่อปลดการศึกษาแบบเก่า จัดการใหม่ และทดแทน ยกวาทกรรมชุดนั้น ภาพการทำมาหากินจึงเป็นเชื่อมต่อกับวาทกรรมการศึกษาสมัยใหม่ สงครามเย็นทางการศึกษาเกิดอย่างต่อเนื่องตรงที่คนยังใช้อำนาจความรู้ การสร้างตัวตนในสังคม ตรงนี้เป็นประโยชน์ของวงศาวิทยาที่จะช่วยชี้การขาดตอน เผยภาพระบบการศึกษาออกมาให้คนรู้เท่าทันเพื่อหาที่หลบซ่อนของอำนาจและเจตจำนงด้านลบที่อาจมีต่อคนขายของของสังคม เพื่อการช่วงชิงวาทกรรมเล็กๆ ทางแนวราบของสังคม แสดงให้เห็นความสัมพันธ์

ระหว่างชีวิตคนที่เรียนรู้จากการทำไรไถนา อำนาจความรู้ทางเกษตรอาจไม่อาจต่อกร ล้อเล่น กับ ศาสตร์อื่นๆ ที่เป็นศาสตร์ต่างเมืองได้ และถ้าไม่รู้ลายสือคนจะโง่ จึงแสดงให้เห็นการเรียนรู้ คนที่ควรจะ เรียนรู้ลายสือ อะไรที่เป็นวิชาความรู้ ลูกหลานก็จะได้ จะไม่สูญหาย วาจาที่พูดจะยืนยงอยู่ชั่วฟ้า นับ เป็นการนำปรัชญาตะวันตกใส่ไว้ การแต่งเรื่องทางประวัติศาสตร์ไทยอย่างชัดเจน และคิดว่ามีความรู้ที่ ใช้ภาษา เป็นความรู้ทางสัญลักษณ์ (symbolical knowledge) เพื่อการถ่ายทอดผู้อื่น แต่การเมือง เจตจำนง เบื้องหลังความรู้ คือสิ่งที่ผู้ผลิตความรู้ต้องการอย่างแท้จริง การเรียนรู้ที่หวังให้คนเรียนรู้ตลอดชีวิตก็คือ การแปลงกายทางระบบการศึกษา ให้ไปสู่กายใหม่ กอปรด้วยโครงสร้างหน้าที่อีกแบบหนึ่ง แต่เมื่อเรียน รู้แล้วคนจะสนับสนุน หรือตกไปอยู่ในข่ายอำนาจ และมีวิถีชีวิต มีกิจกรรมชีวิตไปตามที่มีผู้สร้างเจต จำนงไว้ และเดินทางไปตามชีวิตที่คนรุ่นก่อนแผ้วถาง และเป็นแล้ว กริยา เช่น เสื้อผ้า อาหาร ล้วน สะท้อนภาวะการตกอยู่ในข่ายอำนาจของความรู้แบบตลอดชีวิต วงศ์วานความรู้ เทคโนโลยีใหม่แม้จะ ทำให้คนสะดวกสบายขึ้นแต่ความสามารถอีกทางหนึ่งย้อนแย้งกลับทำให้คนตกบ่วงความสัมพันธ์เชิง อำนาจแบบไม่เท่าเทียมอันทรงพลังและซับซ้อนขึ้น มีการกระทำต่อผู้อื่นรุนแรงขึ้นพร้อมไปกับการ พรรณนาหาความสันติ แม้ศึกษาไปตลอดชีวิตแต่เมื่อรู้ไม่เท่าทันอำนาจ การปรับเปลี่ยนกติกาและเกมหา ทำได้ไม่ นี่เป็นเหตุแห่งการมีตัวตนอัตลักษณ์แบบไร้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หรือไม่ และระบบการ ศึกษาจะขับเคลื่อนไปตามเส้นทางสายนี้ต่อไปอีกนานเท่าใด

ปฏิบัติการสร้างความจริงให้แก่วงศ์วานของความรู้ชาวบ้าน

วงศาวิทยาว่าด้วยระบบการศึกษาไทย นิพนธ์ด้วยญาณวิทยาในการสร้างความรู้ แนวต่างจากการศึกษาวิจัยทางการศึกษากระแสหลัก ที่มุ่งตรวจสอบค้นหาหลักฐานทางประวัติศาสตร์การศึกษา เพื่อยืนยันการเข้าถึงความจริง หรือตรวจสอบให้ถูกต้องด้วยวิธีวิทยา แบบปฏิฐานนิยม โดยเชื่อว่าความรู้คือการเสาะหา และค้นพบความจริง ซึ่งเมื่อมีการสถาปนาระบบการศึกษาสสมัยใหม่ขึ้น ยิ่งแพร่กระจายตอกย้ำความรู้แนวศาสตร์ ที่เชื่อว่ามีคำตอบต่อเนื่อง เป็นสากล เพราะศาสตร์จะอ้างการค้นพบกฎหนึ่งต่อเนื่องไปยังกฎที่สองซึ่งประวัติศาสตร์การศึกษาแนวพัฒนาการมักจะมีทิศทางศึกษาวิจัยตามแนวกระแสหลักนี้ ทำให้เกิดการข้ามพ้นวงศ์วานของความรู้ ที่มีเงื่อนไขเฉพาะตัวต่างไปจากศาสตร์ มีความไม่ต่อเนื่อง เป็นความรู้ท้องถิ่น ความรู้พื้นบ้านอันสร้างจากน้ำมือ แรงปัญญาโดยชาวบ้านใช้ในชุมชนเพื่อชาวบ้านในการดำรงชีวิตประจำวัน และปรับปรุงความรู้ที่นั่นจนเป็นความรู้ในวิถีชีวิตก่อรูปเป็นระบบการศึกษาแบบจารีต อันมีวงศ์วานของความรู้ได้รับการยอมรับว่าเป็นจริงในยุคสมัย แต่เมื่อวงศ์วานของความรู้ถูกสั่นคลอนด้วยความรู้ทันสมัย ทำให้สภาพความจริงยุคจารีตถูกสลายลงไป ความรู้ดั้งเดิมมีสภาพเป็นความรู้ที่ถูกกดทับ สมควรที่จะได้สร้างความจริงให้แก่วงศ์วานของความรู้ ซึ่งความจริงถูกสร้างขึ้นด้วยวาทกรรมต่างๆ รวมทั้งภาษา(ดูใน Foucault, 1977:194) วงศาวิทยาว่าด้วยระบบการศึกษาไทยจึงเป็นความพยายามในการสืบสาววงศ์วานความรู้ อันจะเผยให้เห็นภาพยุคสมัยของระบบการศึกษาไทยนับจากอดีตถึงปัจจุบันว่ามีความต่างไปจากการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์แนวจารีตอย่างไร และในแต่ละยุคสมัยมีกระบวนการสร้าง สถาปนาความรู้ขึ้นมาเป็นวาทกรรมหลักของชุมชนได้อย่างไร

ภาพยุคสมัยของระบบการศึกษาไทยที่ชาวบ้านจับภาพมาให้สังคมรับรู้ นับเป็นภาพมิติใหม่ ภาพที่มีอำนาจของชาวบ้านอยู่เบื้องหลัง จึงเป็นภาพระบบการศึกษาไทยที่แตกต่างจากภาพระบบการศึกษาตามแนวโน้มของประวัติศาสตร์การศึกษาที่มองว่าการศึกษามีความต่อเนื่องเป็นพัฒนาการของสังคม การได้เปลี่ยนญาณวิทยา วิธีวิทยาในการวิจัยประวัติศาสตร์การศึกษาไทยในแนววงศาวิทยา จึงทำให้ได้ความแตกต่างเป็นภาพมิติใหม่ที่คนไม่เคยรับรู้ ไม่เคยเห็น เพราะมีการใช้อำนาจกดบัง ทำให้คนไม่สามารถมองเห็นภาพระบบการศึกษาไทยแบบชาวบ้านสามัญได้

ความแตกต่างที่ได้จากการเปลี่ยนแนวการศึกษาประวัติศาสตร์การศึกษากระแสหลัก มาเป็นประวัติศาสตร์แนววงศาวิทยาได้เผยภาพว่ายุคสมัยจารีตวิถีชีวิตคนอยู่ภายใต้ภาคปฏิบัติการทำมาหากินและอุดมการณ์ทำมาหากินแบบพอยังชีพ อันเป็นอุดมการณ์ของชาวบ้าน เมื่อชาวบ้านหรือผู้นำ

หมู่บ้านเป็นเจ้าของอุดมการณ์ภาคปฏิบัติการ จึงกระทำอยู่ในพื้นที่และความรู้ของชาวบ้าน ตรงนี้ทำให้ชาวบ้านมีความอิสระ มีพื้นที่หลวมพอที่จะขยับทำมาหากินด้วยความรู้ตัวเอง กำหนดชะตาวิถีชีวิตตัวเองได้ เมื่อความรู้ขาดตอนลงเพราะสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป คนก็จะสร้างความรู้ใหม่รองรับด้วยตัวเอง บางยุคสมัยวิถีชีวิตคนบางอาชีพจึงโคลงเคลง แต่ก็สามารถปรับตัวเสริมความมั่นคงของความรู้เพื่อการทำมาหากินให้มั่นคงขึ้นมาได้

กระบวนการปรับความมั่นคงให้แก่วิถีชีวิตที่สำคัญมากได้แก่ การปรับสมดุลอำนาจ ทุกครั้งที่ความสัมพันธ์เชิงอำนาจเปลี่ยนไปชาวบ้านจะรวมตัวปรับความสัมพันธ์ เกิดเป็นพลังของกลุ่มของหมู่บ้าน การสนทนา การตั้งคำถามเป็นวิธีการที่ชาวบ้านใช้ในการปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ถามเพื่อให้ผู้มีอำนาจตอบ ถามเพื่อให้ผู้รู้ตอบ ซึ่งคำตอบที่ได้จะช่วยแก้ไขปัญหของชาวบ้าน ชาวบ้านจึงเป็นเจ้าของประวัติศาสตร์การศึกษาในแต่ละยุคสมัย อันเป็นเรื่องราวจากชาวบ้าน และเป็นประวัติศาสตร์ปัจจุบัน คือ ประวัติศาสตร์ที่แสดงความรู้ความจริงของชาวบ้านในยุคสมัยนั้น ๆ ความแตกต่างในการศึกษาประวัติศาสตร์ได้แก่การให้เสียงที่คนในสังคมไม่มีโอกาสฟังได้ยินเสียงเล็กน้อยเหล่านั้น ผู้เล่าเรื่องเป็นชาวบ้านย่อมเป็นเสียงเล็ก ๆ เพราะคนสามัญถูกมองว่าไม่มีอำนาจหน้าที่ของกฎหมายรัฐให้สิทธิอำนาจข้าราชการ และเสียงมักถูกคนในรัฐหรือคนที่ต้องการสร้างประวัติศาสตร์ไม่สนใจ ยิ่งเรื่องจากชาวนาชาวสวนยิ่งไม่น่าสนใจ ไม่ควรรับฟัง พร้อมทั้งเหมารวมไปว่าเป็นที่ไม่มี "ความรู้" หลักการที่พอจะเป็นประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ การจงใจข้ามเสียงเล็กเสียงน้อยจึงทำให้คนที่มีเสียงแผ่วดังครอบครองพื้นที่ทางสังคม อันหมายถึงภาคปฏิบัติการทางอำนาจที่จะให้เสียงตามเจตจำนงของผู้มีอำนาจเองบังคับ จัดระเบียบผู้คนหรือการศึกษาหาความรู้ภายในยุคสมัย

ชาวบ้านผู้สนทนาเพื่อสร้างประวัติศาสตร์รู้สึกมีศักดิ์ศรี และรู้สึกมีอารมณ์ว่าได้ร่วมสร้าง "ประกาศ" ให้โลกรู้ว่า วิถีชีวิตที่พวกฉัน/เขา ทำมานั้นเป็นความจริงที่ฟังได้ เล่าให้คนคิดถึงระลึกถึงว่าชาวบ้านก็มีความสำคัญ เป็นการเสริมสร้างพลังอำนาจในตัวของชาวบ้านเอง ชาวบ้านจึงภูมิใจมากที่ได้รับรู้ว่า "เรื่องธรรมดาของคนธรรมดา" ก็เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์การศึกษาแนววงศาวิทยา นั่นคือความแตกต่าง ชาวบ้านสนทนาแล้วมีคนสนใจ มีคนฟังก็รู้สึกภูมิใจในตัวเอง รู้สึกว่าตัวเองก็มีอำนาจกำหนดประวัติศาสตร์ปัจจุบันได้ อันมีอาจหาประสบการณ์ได้จากการทำวิจัยในแบบการศึกษากระแสหลักประวัติศาสตร์ที่มีผู้นิยมกันอย่างเอิกเกริก แทบไม่น่าเชื่อว่าขาดเสียงของชาวบ้านไปอย่างน่าเสียดาย ประวัติศาสตร์กระแสหลักชอบทำให้เสียงของชาวบ้านเป็นเสียงเงียบหรือหากจะพอมีบ้างก็ถูกทำให้เป็นเสียงลึกลับ เสียงไร้ซึ่งความหมายความสำคัญ การได้สนทนาจากภาษาความจริงของชาวบ้านอาจทำให้งานแนววงศาวิทยาารู้เสมือนว่าให้พื้นที่ชาวบ้านพูดเป็นภาษาอัดอั้นออกมาได้ หรือเป็นเรื่องอัดอั้นใจของคนการศึกษาทันสมัยต้องฟังชาวบ้านแบบทำใจฟังเพราะเกิดจากฤทธิ์การช่วงชิงการสร้างความจริงของชาวบ้าน วงศาวิทยากลับถือว่าภาษาชาวบ้านเป็นภาษาสร้าง

"โลกของชาวบ้าน"เอง เป็นความจริงของชาวบ้านไม่ว่าจะตีความว่าอย่างไร นั่นคือ ความเข้าใจ แต่ใครทำให้ชาวบ้านเข้าใจแบบนั้น มีอำนาจอะไร มีปฏิบัติการอะไร เหล่านี้มีความแยบยลอย่างไร ตรงนี้ประวัติศาสตร์กระแสหลักมิได้ให้โอกาสแก่ชาวบ้านเจ้าของเสียงเล็ก ๆ เหล่านั้นเลย เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไปความรู้ที่ไม่ถูกนำมาใช้ก็หมดความหมายกลายเป็นความทรงจำแล้วค่อย ๆ เลือนหายไปจากสังคม ส่วนอัตลักษณ์ดั้งเดิมของชาวบ้านทั้งวัฒนธรรม เครื่องมือการเกษตร ไร่ จอบ ล้อ เกวียนต่าง ๆ กลายเป็นสิ่งของหรือบุคคลในพิพิธภัณฑ์ที่ไม่อาจโลดแล่นได้อย่างมีชีวิตชีวา วงศาวิทยาต้องการปลดปล่อยให้ความรู้ได้มีโอกาสดูแลในตัวตนใหม่จากใหม่ของสังคม คำที่ชาวบ้านบอกเล่า สนทนาเป็นคำที่ตรึงอยู่ได้นานกว่าคำที่นักวิชาการของรัฐ สร้างขึ้น ชาวบ้านเรียกรถยนต์ในอดีตเคยมีคนกำหนดว่าควรเรียกว่า "อัดโนครรไล" ส่วนรถแท็กซี่ชาวบ้านก็เรียกว่า "เวรมาก" ประวัติศาสตร์ความจริงของชาวบ้านที่ได้จากการวิจัยนี้น่าจะเป็นแนวทัศนะเพื่อใช้ "สร้างสรรค์" มากกว่าเป็นเรื่องราวที่ใช้ "สั่งสอน" ผู้คน แบบที่ประวัติศาสตร์การศึกษากระแสหลักเคยทำ การสนทนา ภายในตัวบทจะมีความหมาย มีความรู้ที่สร้างสรรค์เพื่อใช้ในชีวิตจริง และความเป็นอยู่รวมทั้งปฏิบัติการ อำนาจที่ทำให้คนยอมเป็นอยู่อย่างนั้น บางช่วงของเรื่องเล่าเริ่มต้นแล้ว ยังเห็นปฏิบัติการความทันสมัยในยุคต้น ๆ ที่เข้าหมู่บ้านชาวบ้านเล่าเรื่องรองเท้าไม้เพกา คนตีความได้ว่าอำนาจรัฐทำให้ชาวบ้านหาทางออกด้วยการสร้างรองเท้าจากไม้เพกาแต่ก็ไม่ได้ไปลบภาพ ทำลายความหมายดั้งเดิมที่คนไทยในหมู่บ้านยุคสมัยดั้งเดิมไม่สวมรองเท้า อีกทั้งมักล้างเท้าเสมอก่อนขึ้นเรือนจนมีคำพูดว่า "หัวกะไดไม้แห้ง" สัญญาแบบดั้งเดิมหลายชุดคนรุ่นใหม่ จะถูกรอบงำด้วยปฏิบัติการความรู้สมัยใหม่จนคนยุคสมัยใหม่แปลความหมายไม่ได้ ความรู้ที่ผิดยุคสมัยกลับพื้นเหมือนเดิมไม่ได้อันเป็นการขาดตอนของความรู้ แล้วทำให้คนยุคสมัยใหม่ค่อย ๆ ละวิถีชีวิตดั้งเดิมไป ประชาชนชาวบ้านหลายคนรับรู้ พวกเราเป็นคนที่เกิดผิดยุคสมัยหรือไม่เพราะใช้ความรู้โบราณในโลกยุคใหม่ วงศาวิทยาจึงให้โอกาสแก่วงศาวานของความรู้ที่สร้างขึ้นจากชีวิตธรรมดาสามัญ การสร้างประวัติศาสตร์ชาวบ้านจึงอาจเป็นทางเลือกใหม่เห็นชาวบ้านยังกินข้าวปลา น้ำพริกถ้วยใหญ่หอมฉุย ภาพผลไม้ใบหนาดูเขียวชะมู่มยังติดตาที่ชาวบ้านเก็บภาพเล่าเรื่องราวได้อย่างสร้างสรรค์ ชาวบ้านเสียดายที่ยุคแรกเริ่มการสถาปนาระบบโรงเรียนมิได้นำความรู้ชาวบ้านมาใช้สร้างความรู้นักเรียน ในมุมมองที่กลับกันนี้ชาวบ้านจึงพยายามผสมผสานระบบการศึกษาในวิถีชีวิตและการศึกษาทันสมัยเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งเรื่องเล่าทำนองนี้ยังไม่เคยมีการสร้างไว้ในประวัติศาสตร์กระแสหลัก เพราะประวัติศาสตร์ระบบการศึกษา ก็มักจะบอกเล่าเรื่องราวแต่เพียงความรู้ทันสมัยมิติเดียว ทำให้ชาวบ้านเสนอเสียงในยุคสมัยนี้ ชาวบ้านต้องการทั้งระบบการศึกษาแบบจารีตคือสร้างสวนทำนาไว้ รวมถึงสร้างอนาคตด้วยการศึกษาแบบทันสมัยเพื่อสร้างความเข้าใจระบบตลาด ระบบทุนแบบใหม่ ควบคู่กันไป

การเผยแพร่ของยุคสมัย ในยุคสมัยจารีต บางมิติฉายให้เห็นภาพชุมชนในอดีต ตามลุ่มน้ำยม พึ่งตนเองได้ในด้านความรู้ มีอุดมการณ์ วัฒนธรรมประเพณี เป็นของตนเอง โดยผ่านการปรับเปลี่ยนมากับวัฒนธรรมนอกชุมชน ทั้งภาคกลาง สุโขทัย ล้านนา มอญ มีวิถีชีวิตทำมาหากิน เป็นความรู้ติดตัวคน กับความรู้แบบก้าวหน้าในยุคสมัยว่ากันด้วยชีวิตทางศาสนาที่ชายต้องทำการบวชเรียนหญิงต้องถือกุล ทำงาน “แม่บ้าน” ทำบุญ ในยุคสมัยได้สร้างวงศาวานของความรู้มีทั้งสืบสาน ขาดตอนด้วยระบอบวาทกรรม ทั้งภาคอุดมการณ์ ภาคปฏิบัติการวาทกรรมจนมีการขับเคลื่อนช่วงชิง การสร้างความสำคัญ ความหมายของความรู้ การสร้างความรู้ในชุมชน ว่าทำมาหากินด้วยวิถีดั้งเดิมเป็นจริงและคนดำรงชีวิตอยู่ได้ โดยเบื้องลึกแห่งวาทกรรมชุดต่างๆ มีการผลิตความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ได้แก่ การเผยแพร่ผลิตความสัมพันธ์ผ่านเทคโนโลยีเชิงอำนาจของยุคสมัย ซึ่งเป็นการก่อรูปเฉพาะทางเทคนิคอำนาจ ภาพการทำมาหากินได้มีปฏิบัติการ และเจตจำนงเพื่อรู้ ทำมาหากินเลี้ยงชีพ ซึ่งในวิถีชีวิตก็มีทั้งสิ่งที่สรรค์สร้าง ความรู้ ทักษะด้วยการผลิต การใช้ การพอกพูน การหมุนเวียนของความรู้ อีกทั้งในซีกของการสลาย การทดแทน การเบียดขับ การกดทับความรู้ดั้งเดิมไว้ ภาคส่วนสังคมที่เห็นเป็นส่วนย่อยในมิติ สตรี เด็กและคนชายขอบ ซึ่งเป็นกลุ่มมีความรู้ติดตัวเฉพาะต่างถูกฤทธิ์อำนาจวาทกรรมหลักกดทับครอบงำ จนหมดความหมายความสำคัญ มวลพลังทางสังคมใดที่เป็นตัวเพิ่มน้ำหนักความกดทับปิดกั้นพื้นที่ทางสังคม เผยได้จากกลไกการขับเคลื่อน มีทั้งการใช้อำนาจดิบ การกดบังคับปราบปราม การสร้างสิ่งกีดขวางอุปสรรคให้ความรู้ชุดดั้งเดิมหมดความหมาย หมดความสำคัญลงงานวงศาวินยาศจึงมิใช่เพียงปลุกความรู้ดั้งเดิมให้มีทั้งที่ทางในสังคม แต่เผยให้เห็นว่ามีการใช้อำนาจ มีสงครามที่ดำเนินมาในรูปแบบอื่นอย่างไรในการสถาปนาระบบการศึกษาไทย ความรู้ดั้งเดิมของชาวบ้าน ในระดับปฏิบัติการ เผยให้เห็นชุดความรู้ที่กำลังหมดความสำคัญเป็นความรู้ที่สร้างจากสนามบ้าน วัด สอน ไร่ข้าวเบาและนา เป็นอาทิ ซึ่งเห็นว่าชุดความรู้เหล่านี้อยู่ในสภาพโคลงเคลง ผ่ากระแทกคลื่นความรู้จากภายนอก ต่างมหาสมุทรความรู้ของโลกตะวันตก บางครั้งหยุด บางครั้งขาดตอนลง พื้นที่ทางสังคม “ชาวบ้าน” เป็นเวทีแห่งการช่วงชิง ที่เปิดให้แกชีกความรู้ตะวันตก แต่การดำเนินการช่วงชิงใครกำหนดกติกาคนนั้นได้เปรียบกว่าซึ่งในระยะศตวรรษนี้โลกตะวันตกกำหนดกติกา ความรู้ การศึกษาให้ไทยตลอดส่วนมากไทยจัดการศึกษาตามแบบตะวันตก เราประเทศเล็กแต่กำลังเติบโตตามประเทศมหาอำนาจทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม รอยเท้าเล็ก ย่ำลงรอยเท้าใหญ่อาการล้มครืนย่อมเกิดขึ้นได้ เพราะความไม่สอดคล้องคล้อยกัน

ความรู้ทันสมัย ล้วนส่งผล (ประโยชน์, เบียดขับ) ต่อชุมชน ชุมชนระดับใหญ่ แบบรัฐชาติย่อมเลือกยากและเลือกเหมารวมไว้ก่อน ทำให้เกิดการเอาอำนาจรัฐศูนย์กลางเป็นตัวตั้งในการนำการศึกษาในยุคหลังยุคผ่านการเรียนที่วัด ทั้งสองยุคสมัยล้วนมีปฏิบัติการสั่นคลอน ความราบรื่นพอๆ กัน แต่ต่างในแง่ยุทธศาสตร์ การช่วงชิงขับเคลื่อนด้วยเทคนิคอำนาจที่แยบยลต่างกัน โดนใจคนให้เชื่อในยุค

ความจริงต่างกัน คนในยุคใดเก่ง ฉลาดกว่าคนในยุคใดเทียบกันไม่ได้เลย เพราะความรู้ของยุคสมัย ความรู้ได้ทำงาน ทำหน้าที่ต่อความรู้ ความจริง และอำนาจของคนมาอย่างโชกโชน ปราชญ์ชาวบ้านในอดีตเคยขับเคลื่อนกับปราชญ์รัฐ ชาวบ้านในอดีตขับเคลื่อนกับผู้นำรัฐ และถูกทำให้เชื่อว่ายอมตามกฎเกณฑ์นำมาซึ่งความสงบแต่ในรายละเอียดชาวบ้านก็ยังถือว่าตัวเองมีความเป็นอิสระ มีความเป็นอยู่ด้วยตัวเอง

การวิเคราะห์แนวนงศาวิทยาเพื่อเผยภาพยุคสมัยให้เห็นวงศาวานของความรู้

การวิเคราะห์ประเด็นแกนกลางได้แก่ความรู้ ซึ่งการสืบสาววงศาวานของความรู้ นั้นเป็นความรู้ในยุคสมัยมิได้ลอยโดดๆ หากในความรู้ยุคสมัยยังมีมิติของสถาบันวิชาการ วินัย กฎ และกิจกรรมของยุคสมัยอยู่ด้วย ทำให้สืบสาวด้วยทัศนะที่ต่างไปจากประวัติศาสตร์การศึกษาแบบพัฒนาการ เห็นได้ว่าชุดความรู้บางชุด เป็นอิสระขาดตอนกับบางชุดความรู้มิได้เป็นสาขาความรู้เดียวกัน แบบศาสตร์ ความรู้ไม่อาจมอบให้คนโดยตรงแบบมอบมรดกแต่ “ความรู้” เป็นการสร้างความหมาย ด้วยระบอบวาทกรรม

ในยุคสมัยจารีตปราชญ์ชาวบ้าน ปราชญ์อาราม ทับซ้อนคืออยู่ในคนเดียวกัน แต่หากไม่ด่วนทักท้วง สรุป จะเห็นความต่างของการสวมบทบาท การรับรู้ที่ต่างกันได้หลายมิติ ผู้นำที่รัฐให้อำนาจหน้าที่ กับผู้นำธรรมชาติอาจเป็นคนละคน “คนโต” เป็นผู้นำธรรมชาติ “มหา” เป็นชาวอารามแต่ปลดบาตรมาทำกิน “ก้านัน” ผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้นำจากรัฐให้สิทธิอำนาจ ผู้นำล้วนมีโลกทัศน์อุดมการณ์เก่ามาก่อน แต่ทั้งหมดมีรากวัฒนธรรมที่ลึกต่างกัน ต่างรากฐานต่างชุดอุดมการณ์ ถักทออยู่รวมกัน รวมกลุ่มกัน ช่วยเหลือลงแขกแลกเปลี่ยนแรงงาน แรงความคิดกันได้ และบางชุดความรู้ได้ช่วงชิงความสำคัญกัน และมีจุดระยะสมดุลที่ต่างฝ่ายต่างคานอำนาจ/ความรู้ต่อกัน ทำให้ในยุคสมัยบางช่วงเกิดขัดแย้งบางช่วงเสริมส่งกันละกัน ช่วงที่ขัดแย้งได้แก่ช่วงคนกล่าวอ้างว่าตัดขาดแคลน คือ ระบบการศึกษา เป็นแบบวิถีชีวิตคนมีที่ทำกินน้อย หรือจับจองไม่ทัน เกิดไม่ทัน ไร่รกรด ไร่ตำแหน่งทางสังคมโบราณ กลุ่มนี้จะต่อสู้สร้างความรู้ความมั่นใจในตัวคนผ่านเครือข่ายเพื่อนรัก สหาย มิตรสนิท หรือแม้แต่สิ่งเหนือธรรมชาติ ส่วนช่วงที่มีการเสริมส่งกัน หมายถึง อำนาจทำหน้าที่เชิงผลิตความรู้ใหม่ หรือประสมรวมความรู้เก่าใหม่ อาทิ การสร้างคลองลอย การแปรรูปผลไม้ การสร้างรถอีแต่น ความจำเป็นที่จะต้องสืบสาวเผยการครอบงำ การความสัมพันธ์เชิงอำนาจทั้งที่สร้างสรรค์ การห้ามปราม ปรามปราม ให้เห็นก่อนจึงจะไปเรียกร้องอิสรภาพการศึกษา ถ้าสืบสาว เผยไม่เห็นว่าคนถูกครอบงำ และถูกกดบังคับ ด้วยกลไกใด คนจะไม่รู้ตัวสื่อสารการเมืองไม่ได้จะไม่สามารถไปสู่การมีอิสระทางปัญญาทางการศึกษาได้เลย “มองไม่เห็นโซ่หรือเครื่องพันธนาการว่าอยู่ที่ไหน แบบใด” จะไม่สามารถตัดโซ่ปลดอดตรวนพันธนาการได้ ไม่รู้ว่าจะเริ่มตัดห่วงโซ่ที่ไหน” คนเมื่อเห็นพันธนาการ ทั้งการครอบงำ และ

การถูกกดบังคับจะเห็นอำนาจในมิติเบื้องหลังของพันธการเหล่านั้น ศิลปะการใช้อำนาจใช้ผ่าน "เทคโนโลยีอำนาจ" หน้าที่ของนักทฤษฎีวิทยา จึงต้องเปิดโปงที่ซ่อนของอภิอำนาจเหล่านั้นต่อสังคม คือ สืบสาวให้เห็นการหลบซ่อนของอำนาจ แผนที่เส้นทางการใช้อำนาจ หรือถอดรหัสลายแทง "อำนาจ" จะช่วยให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจในทุกกระนาบ โดยเฉพาะอำนาจแนวดิ่งจากบนลงล่าง ซึ่งเป็นตามลักษณะของบริบทแวดล้อม การเผยแพร่นอกกรอบประวัติ และตัวตนของยุคสมัยที่จะใช้อธิบาย

การวิจัยแนววงศาวิทยาาระบบการศึกษาแล้วจะให้เกิดการนำไปใช้

การก่อให้เกิดผลสร้างสรรค์ต่อสังคมด้วยการเผยแพร่เรื่องราวของชาวบ้าน เผยให้เห็นว่า ตัวมาของการหรือการลดความพหุ มัว ทั้งแบบแฝงในทัศนคติการมองโลกที่คนมองผ่านแว่นความรู้ และในปฏิบัติการจะช่วยให้ความรู้เท่าทันการครอบงำ กดบังคับเหล่านั้น การกดบังคับ การห้ามปรามทางความรู้ เผยให้เห็นว่ามีทั้งการใช้การบีบบังคับทางตรง และครอบงำผ่านความรู้ ขนชั้นทางสังคมจึงหาไม่ หากไม่มีการผลิตซ้ำความรู้เพื่อรับใช้ อารักขาของกลุ่มแต่ละกลุ่มขึ้น พันธนาการของระบบการศึกษา แท้จริงเป็นการปรามชุดความรู้หลากหลายแบบอื่นๆ ด้วย ข้อหา "ไม่มีมาตรฐาน" "ไม่เป็นสากล" ความรู้แบบใช้ทุนนิยมจึงค่อยๆ ถูกทำให้เป็นปกติธรรมดา สันคลอนต่อวงศาวงศ์ความรู้ของชาวบ้านในยุคสมัยต่างๆ เสมอมา การช่วงชิงความหมายจึงเริ่มตั้งแต่การช่วงชิงการผลิต ช่วงชิงการใช้ ด้วยเทคโนโลยีอำนาจใหม่ๆ ทั้งปวง คือการผลิตวาทกรรมครอบงำชาวบ้าน ที่คนพึงจะเรียนรู้อย่างเท่าทัน แม้จำต้องอยู่ใต้โครงข่ายแห่งวาทกรรม ก็ขอให้อยู่ร่วมอย่างเข้าใจ ช่วงต้นๆ ที่คนลงรากปักฐานหมู่บ้านความรู้แทบไม่เปลี่ยน อัตลักษณ์ไม่แตกต่างมากเพราะคนในยุคจารีตเชื่อว่าศาสนาเป็นแกนกลางเชื่อมโยงความรู้ ทำให้ คาทา ยา พิธีกรรมทำมาหากินมักขึ้นต้นด้วย นโม ยุคสมัยใหม่ใครเถลิงอำนาจก็จะทำแบบเดียวกัน คือมีการใช้ความรู้ผ่านเข้าชุมชน อันเป็นเหตุผลหลักที่ทำให้รัฐทันสมัยต้องเป็นผู้จัดการศึกษาเสียเอง เพื่อการจัดระเบียบสังคมและใช้ระบบการศึกษาเป็นกลไกอุดมการณ์ของรัฐ ระบบการศึกษายุคจารีตจึงให้น้ำหนักความสำคัญของวงศาวงศ์ความรู้ที่เป่าหมาย แต่ระบบการศึกษายุคทันสมัยกลับให้น้ำหนักความสำคัญที่เทคนิควิธีการ ทั้งนี้เพราะวงศาวงศ์ความรู้ทันสมัย มีรากฐานจากวิทยาศาสตร์นั่นเอง

การวิเคราะห์วงศาวิทยาว่าด้วยระบบการศึกษา กระบวนการที่ใช้ได้แก่ การมองประวัติการศึกษาผ่านวาทกรรมของยุคสมัย ซึ่งยุคสมัยดั้งเดิมคนเคารพต่อสติปัญญาที่มีอยู่ในตัวคนทั้งผู้รู้ ผู้เฒ่า แม้แต่เด็ก การมีระบบการศึกษาของชาวบ้าน ก่อเกิดวิถีชีวิตแบบต่างๆ เกิดโลกทัศน์ที่กว้างไกล มีความรู้แบบองค์รวมทางธรรมชาติ คนในยุคสมัยมองธรรมชาติเชื่อมโยงเห็นสรรพสิ่งล้วนถูกจัดในสายธารความรู้ด้วยกัน ถ้ามีการกระเพื่อม สันคลอนกระทบของความรู้หนึ่งก็จะกระทบความรู้ชุดอื่นๆ ด้วย อาจมองได้ว่าคนมีแนวโน้มพึ่งพาตัวเอง ชุมชนอย่างสูงยิ่ง มากกว่าการรอรับเพื่อไปทักท้อหาความรู้

แบบแยกส่วนมาใช้ แม้ว่าในวิถีชีวิตจะต้องสร้างความรู้ ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านและเป็นสิ่งจำเป็น แต่คนก็สามารถทำกรอื่นด้วยความรู้ที่เชื่อมโยงต่อไปได้ ในยุคสมัยดั้งเดิมระบบการศึกษายังมีอุปสรรคต่อการถ่ายทอด ต่อการรับรู้และได้มาซึ่งความรู้ มีการกีดกันชุดความรู้ให้ถ่ายทอดตามเครือญาติเกิดเป็นสกุลความรู้เฉพาะสกุล เฉพาะบ้าน คนที่วางตัวเป็นครูในยุคเริ่มแรกค่อนข้างมองคนพวกเดียวกันผ่านสายเลือด กลุ่ม พวกพ้อง ถ่ายทอดความรู้กันภายในเฉพาะกลุ่มก่อน ความรู้บางชนิดจึงเสริมส่งรับใช้การไปรับราชการ ขณะที่ความรู้การทำมาหากินบางชนิดเป็นความรู้ที่มีศักดิ์ศรี สืบทอดตามธรรมเนียมประเพณี เคยถ่ายทอดให้คนคุณสมบัติเช่นไร ก็จะถ่ายทอดต่อไปตามคุณสมบัติคนเช่นเดิม บางครั้งจึงเกิดการกีดกันการศึกษาของเพศหญิง ไม่ใช่ความองไม่เห็นเพศหญิง ไม่มีความสำคัญ แต่ด้วยระบอบวาทกรรมที่จะต้องมีการช่วงชิง ขั้วเดียว บางครั้งความรู้บางชุดจะต้องจำกัดพื้นที่ เพื่อปลูกเสกให้ความรู้นั้นศักดิ์สิทธิ์ จึงจะมีความสำคัญในสังคมและดำรงอยู่ต่อไปได้ แต่ได้สร้างให้เกิดการขาดตอนของความรู้ ชุดที่ถูกกดทับ และในชุมชนของยุคสมัยดั้งเดิม ค่อนข้างจะมีการช่วงชิงความหมายความรู้เบ็ดเสร็จเด็ดขาด ถือว่ากำหนดตัวผู้พูด ผู้เรียน ว่าผู้หญิงเรียนไม่ได้ ก็คือตัดสิทธิหญิงไปเลย หากคนจะเรียนจึงเกิดสภาวะหน้าไหว้หลังหลอก คือ ใช้วิธีครูพักลักจำ ระบบการศึกษาบรมกล่อมเกลามนุษย์ที่มีเกียรติ มีศักดิ์ศรีเท่านั้น จึงจะสร้างคนให้มีความสามารถ มีความเท่าเทียมกันได้ ในยุคสมัยครั้งเดิม ภาพเช่นนี้จึงเผยขึ้นมาในแง่ที่คนเรียนจึงไม่ได้อยู่ในสถานะผู้น้อย ศิษย์ที่จะต้องรอมेटตา เพื่อรับคำสอน และสร้างความเชื่อ ทศนะทางศิลปกรรม หลักศีลธรรมจึงโดดเด่น ด้วยตัวสถาบันอาราม กิจกรรมที่ไปกันได้ช่วยหนุนเสริม การเผยแผ่ในภาพระบบการศึกษาของยุคสมัย จึงไปถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เห็นความไม่เท่าเทียมกันของคนในชุมชน จนเกิดการตีวงตีกรอบการถ่ายทอดความรู้เฉพาะภาคส่วน ซึ่งหากความไม่เท่าเทียมกันทวีขึ้นจะกระทบ และย้อนแย้งไปเป็นข้อจำกัดศักยภาพของคน ตัวบทบอกเล่า "มือหุดดินหอดดเถอะนะปาก" ข้อจำกัดที่ว่า ล้วนเป็นเทคนิคทางอำนาจโบราณ ผ่านทางความรู้โบราณ เรื่องเหล่านั้นล้วนมีเจตจำนง เพราะอำนาจในแง่บวกที่รัฐสรรค์สร้างความรู้ วงศ์วานความรู้ในวิถีชีวิตมีความสำคัญ ถ้าลงมือทำจะเป็นแบบอย่าง ถ้าความรู้ความเชื่อคนจะแสดงสัญญาณออกมาแล้วการไปตีความรู้ แปลความคิด ความเชื่อนั้นเป็นของตัวเอง "ผี" สิ่งเหนือธรรมชาติ จึงเข้ามาสู่อุดมการณ์ความเชื่อ คน พระ ผี เทพ จึงล้วนเป็นความจริงที่คนเชื่อ เห็นว่าจริง ความเชื่อนี้เองเป็น "ความช่วยเหลือ" ที่คนมีโดยไม่มีการบังคับหว่นล้อม เรียกว่าเชื่อไปตามนั้น

การใช้อำนาจในยุคสมัยจารีต คนรับรู้อำนาจว่ามีอยู่ในตัวผู้นำ ความใกล้ชิดกับการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับผู้นำนำมาซึ่งการครอบงำความรู้การปฏิบัติของคน การเป็นลูกหลานของผู้นำในชุมชนจึงเป็นขั้นชนทางสังคมในยุคสมัย และคนกลุ่มนี้จะได้รับการยอมรับในฐานะที่มีสายเลือดมาจากผู้นำ แต่การรับรู้อำนาจในกรอบนิยามนี้มีได้ยืนยงตลอดเพราะได้มีการเปลี่ยนผู้นำตั้งแต่ยุคโบราณมาหลายรูปแบบ ทั้งผู้นำที่เป็นสายเลือด ผู้นำที่ทางการแต่งตั้ง

ในยุคสมัยการศึกษาทันสมัยได้มีการเผยให้เห็นถึงการตอบโต้ของชุดความรู้ดั้งเดิม และชุดความทันสมัยก็ทิ้งห่างออกไป โดยที่บ้านผู้นำธรรมชาติ จำพวกหมอยากลางบ้านได้เริ่มปรับปรุงตำหรับตำรา ยา แปรรูปสมุนไพร การนวดไทยตั้งกลุ่มมีเครือข่าย รวมทั้งมีกลุ่มแม่บ้านการเกษตร กลุ่มคลองลอย ทั้งหมดล้วนใช้ความรู้ที่อยู่ในกลุ่ม และบ้านผู้นำอันเป็นพื้นที่ทางสังคมในการนำกลุ่ม เช่น บ้านกำนัน บ้านหมอยา อันแสดงถึงการใช้ความรู้ในการดำรงไว้ซึ่งอำนาจการขยายเครือข่ายอำนาจ ตลอดจนถึงการมุ่งสู่การครอบงำคนในชุมชน ผ่านชุดความรู้ การผลิตยุคสมัย คุณลักษณะ นิยามการรับรู้เรื่องอำนาจจึงเปลี่ยน คือ จากการติดยึดในแหล่งอำนาจตัวบุคคลผู้นำ ในฐานะพวกพ้อง สายเลือด มาสู่การใช้ความรู้ในการดำรงและขยายเครือข่ายอำนาจ พร้อมๆ กับการครอบงำด้วยความรู้

การหมดความสำคัญของความรู้จึงหมายถึงการหมดตัวของอำนาจและสิ้นสุดอุดมการณ์ชาติตอนทางอุดมการณ์ ความรู้ในยุคจารีตที่ถูกกดทับ อาจยังมีลมหายใจถูกคนในสังคมสมัยใหม่ปลุกความรู้โบราณเหล่านั้นขึ้นมาอย่างมีเจตจำนง อาจเพื่ออำนาจ การค้า หรือใช้เป็นเทคโนโลยีการครอบงำในยุคสมัยใหม่ แต่มีข้อสังเกตว่า การกลับคืนชีพของความรู้โบราณ นั้นยังไม่อาจสร้างให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมาได้ดังความเชื่อคนโบราณ เทคโนโลยีการผลิต ความจริง สังคม จะ วิทยาศาสตร์ค่อนข้างมาก ความทนทานผ่านมิติทางพื้นที่ทางสังคม กาลเวลาของชุดความรู้จึงยังพอมืออยู่ด้วยการสร้างความหมายใหม่ การจับภาพวงศ์วานของความรู้ของชาวบ้าน จะทำให้ช่วยให้ชาวบ้านสร้างความจริงในยุคสมัยใหม่ได้

การศึกษาทันสมัยที่มีทั้งสื่อ ตัวหนังสือ อักษร สื่อมวลชน สื่อภาพ เป็นพาหนะ ขยายความรู้วิทยาการสมัยใหม่ ครอบงำคน และเสริมสร้างอุดมการณ์การศึกษาของรัฐให้แข็งแกร่ง นับเป็นความแยบยลของการใช้การศึกษาสมัยใหม่ เพื่อช่วงชิงความหมายกับการศึกษาของชาวบ้านโบราณที่ขาดสื่อมีเพียงเรื่องเล่า การงาน ปากต่อปาก กว่าจะไหวตัวกลับมาชำเลียงสายตามองชุดความรู้ดั้งเดิม ได้หายไปจากสังคมไทยจำนวนมาก แดมบางชุดยังเป็นแค่ "พิธีกรรม" ดูเล่นๆ หรือเป็นมนตร์สวดอ่อนวอนสิ่งเหนือธรรมชาติ คนทำอยู่ทำกินด้วยความรู้ในวิถีชีวิต เวลาสรรเสริญคนสำคัญจะเรียกว่า "เจ้าชีวิต" "คนโต" แต่ในยุคสมัยใหม่การสรรเสริญจึงมองผ่านทรัพย์สิน ปริมาณเงินตราและเรียกว่า "เจ้านาย" "ผู้มั่งมี" ทำไมทรัพยากรที่มีอยู่มากมายถึงปานนั้น จึงไม่สามารถใช้ความรู้ชาวบ้านเข้าไปจัดการได้ ภายหลังมีระบบโรงเรียนคนจึงเดินทางออกไปบริเวณต่างๆ ของประเทศอย่างมากมายเพื่อหางานหาเงิน ประตูปิดลงของชุดความรู้ชุดต่างๆ ในยุคจารีตรอเวลาคนมาเปิดมาตีความใหม่ หากแต่การเปิดต้องทำด้วยพลังภายในชุมชน ช่วงชิงความสำคัญความหมายกับความรู้กับสมัยให้ได้ และต้องมองเห็นการสร้างชุดความรู้ชุมชน ทั้งเก่าใหม่นั้นมีมาตรฐาน มีสภาพความจริงมีศักดิ์ศรีไม่น้อยกว่า โครงแห่งอำนาจ ได้บีบบังคับคนในยุคดั้งเดิมเข้าแถวบรรทัดฐาน แบบหนึ่งโดยใช้อำนาจที่มีแหล่งมาจากผู้นำ แต่สำหรับผู้ถูกครอบงำ พยายามช่วงชิงด้วยปฏิบัติการระดับเล็กๆ และถูกครอบงำอย่างแยบยล

ด้วยความละเอียดละออ เช่น เสียงระฆังวัด ระฆังโรงเรียน ซึ่งในยุคสมัยใหม่ก็มีระบบจารีต ระบบนาฬิกาแบบสากลเข้าแทนที่ เทียบเวลามาจากอีกซีกโลก เพื่อเริ่ม-เลิกการทำงาน เรียน จากอดีตที่ทำตามฉันทะของคน

ชุดความรู้ที่อยู่ในการทำมาหากินหลายชุดนั้น จะถูกปลดปล่อยหรือนำเครื่องกีดขวางออกไปได้อย่างไร ขึ้นอยู่กับกลไกในการช่วงชิง มีอำนาจเหนือความรู้ทันสมัย พ้นจากการปราบปรามกีดกันการศึกษาในวิถีชีวิต และสามารถสร้างอุปสรรคกีดขวางการศึกษาสมัยใหม่มิให้เข้ามามีความ "แข็งตัว"เหนือความรู้แบบชาวบ้าน ชาวบ้านรับรู้วาระบบการศึกษาโบราณ มีทั้งสิ้นลมเคยมีลมหายใจ ทำอย่างไรจะให้ห้วงศิวานของความรู้ดั้งเดิมมีการสร้างความหมายใหม่ อาจอาศัยการผลิต ซึ่งเทคโนโลยีโบราณได้สร้างให้แก่ชุมชน แต่อาจมีการผสมรวมความรู้การใช้พลังชุดความรู้ที่กดทับกลับขึ้นมาอาจใช้พลังในแบบสังคมที่หลากหลายแยกย่อย ช่วยเป็นโครงข่ายและแม้จะไม่ใช้ในชีวิตประจำวันก็จะตกอยู่ในชุดความรู้แห่งความสุข ความเพลิดเพลิน คือไว้มองเล่น ประดับบ้าน ระดับชุมชน อันหมายถึงการต่อรองเพื่อสร้างอัตลักษณ์ทางสังคมแบบดั้งเดิมในร่างใหม่ ยุคใหม่

การขับเคลื่อนระหว่างวาทกรรมในยุคสมัย

วาทกรรมมักมีการขับเคลื่อนช่วงชิงต่อสู้กันในระดับอุดมการณ์และภาคปฏิบัติการ ซึ่งในระดับอุดมการณ์แทบจะเรียกว่าการขับเคลื่อนของชุดความรู้ที่เกื้อหนุนจะเป็นการต่อสู้ทางสังคม ชุมชนรับอุดมการณ์ใหม่ตลอดมา เห็นได้จากอุดมการณ์การทำมาหากิน คนมีอุดมการณ์ตั้งแต่ทำกินพอเพียง ต่อมาเมื่อคนต่างถิ่นนำพันธุ์พืช นำความรู้ใหม่ในอาชีพต่างๆ เข้ามาคนก็รับความรู้ที่นั่นไว้ และมีอุดมการณ์ทำวิถีชีวิตไปตามอุดมการณ์ใหม่ ตั้งแต่ตีมีด ค้าผลไม้ ถ่อแพ อาชีพใหม่ ความรู้ใหม่จึงถูกนำเข้าชุมชนเป็นระยะตลอดมา ซึ่งพื้นที่ทางสังคมที่ความรู้ใหม่ทำให้อาชีพโบราณในชุมชนก็มีได้ขยาย ครอบครองความสำคัญจนความรู้ใหม่ทั้งความรู้อาชีพดั้งเดิมแบบทั้งห่างลิบลิว แต่บางส่วนผสมรวมอยู่ภายในชุมชนตีมีด ตีขอกี๊วผลไม้ ตีมีดปะถาง ทำรถอีแต่นใช้ไถนา สวน ภาคปฏิบัติการแนวนี้เป็นปฏิบัติการตามความสมัครใจ คนในอาชีพดั้งเดิม ความรู้ดั้งเดิม จึงไม่รู้สึกรู้ว่าไร้ความหมาย และไม่รู้สึกลิดเดียว อีกทั้งยังคงอำนาจในการทำมาหากินเอาไว้ได้ในทางการเมืองคนจึงไม่ผิดแปลกสภาวะการเมืองการต่อสู้ที่เข้ากับกดบังคับมีกลไกชัดเจน ซึ่งคนพยายามด้านความรู้ใหม่ที่ยังไม่แน่ใจและคงไว้ซึ่งศิวานของความรู้ดั้งเดิม แต่ขณะเดียวกันก็คอยชำเลืองดูชุดความรู้ใหม่ตลอดเวลา ในยุคสมัยความรู้ทันสมัย คนจึงต้องต่อสู้ขับเคลื่อนเพื่อการรับรู้ด้วย เพื่อไม่ให้ตกเวทีชุมชน ตกข่าว

วิถีของการขับเคลื่อนได้ก่อเกิดอัตลักษณ์ของคนในชุมชน ซึ่งในยุคสมัย อัตลักษณ์จะค่อยๆ ก่อรูป จนท้ายสุดเผยตัวตนออกมาชัดเจนว่าเป็นชาวบ้านทำมาหากินในวิถีชีวิต ซึ่งมีนิเวศสิ่งแวดล้อมการเมืองการปกครองไทย ที่ก่อเกิดบูรณาการความรู้ อัตลักษณ์ชาวบ้าน ต่อมาในยุคสมัยการศึกษา

ทันสมัย อัตลักษณ์ยังถูกสร้างมาทางชุดวาทกรรมแนวศาสตร์ การบูรณาการการผสมรวมความรู้เพื่อทำมาซึ่งทำให้เกิดระดับอัตลักษณ์ทางสังคมของคน ตั้งแต่เป็นอัตลักษณ์ชาวบ้านเดิมที่กับแบบชาวบ้านยุคพัฒนา ทั้งภาคความเป็นพลเมืองกับภาคการทำมาหากิน วัฒนธรรมได้ ช่วยตกแต่งอัตลักษณ์ขึ้นมาถามว่าอะไรคืออัตลักษณ์ใหม่ของชาวบ้าน เผยได้จากชุดความรู้วัฒนธรรมและความเป็นพลเมืองที่รัฐต้องการให้ชาวบ้านเป็น ซึ่งเป็นผลจากชุดความรู้นำเข้าชุมชนในช่วงร้อยปีที่ผ่านมา อัตลักษณ์ของชาวบ้าน ผู้มีการศึกษาและมั่งคั่ง คือ คนทันสมัย

วงศาวิทยาว่าด้วยระบบการศึกษาไทย เมื่อคลี่ภาพผ่านชุมชนจะเห็นการที่คนในยุคสมัยจำนวนหนึ่งยังไม่ยอมรับหรือตกอยู่ภายใต้เครือข่ายความรู้ตะวันตก กลับทั้งยังตั้งข้อสงสัย วิพากษ์ต่อชุดความรู้ตะวันตก ล้อเล่นกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ แม้ว่าชุดความรู้ทันสมัยจะมีอำนาจเหนือล้น เบียดขับความรู้ดั้งเดิม จนทิ้งระยะห่างลิบลัว ในขณะที่คนภายในยุคสมัยจำนวนหนึ่งรับและยึดมั่นผูกติดกับปรัชญาอุดมการณ์ ความรู้ยุคสมัยใหม่จนไม่มีที่ว่างเหลือให้สำหรับชุดปรัชญาอุดมการณ์ความรู้ดั้งเดิมของไทย อีกทั้งทำตัวเป็นผู้พิทักษ์ ผลิตซ้ำความรู้สมัยใหม่นั้นยิ่งกว่าคนในประเทศต้นธารความคิดนั้นเสียอีก คือ เป็นผู้สืบทอดอภิความรูสมัยใหม่สุดโต่ง เมื่อคนรับรู้ความรู้สมัยใหม่แบบนี้ ได้ทำให้มีการปฏิบัติการ มีการเมืองในระบบการศึกษาไทยเป็นแบบทางแคบๆ ทางเดียว อย่างน้อยในช่วงเกือบร้อยปีที่ผ่านมา จึงมีผลทำให้ชุดความรู้ดั้งเดิมหมดความสำคัญลง การศึกษาแบบโบราณจึงจางหายไป รวมทั้งการมีภาระเร่งรีบนำระบบการศึกษาไปรับใช้อุตสาหกรรม ในช่วงก่อนอุตสาหกรรม ภูมิปัญญาแบบชาวบ้านกำลังปรับตัว และสร้างสรรค์อยู่ก่อนแล้ว จึงขาดตอนลง การที่คนตั้งคำถาม ทำทลายความรู้ชุดใหม่ที่คนในชีกรัฐพยายามนำมาเป็นเครื่องมือปั้น "ระเบียบ" ให้แก่สรรพสิ่งในสังคมไทยนั้น ก็ด้วยความเชื่อที่ว่า รัฐที่ดีต้องมีระเบียบที่ดี ซึ่งต้องได้จากความรู้ทันสมัยมาปรับปรุง โดยยึดในรากฐานการทำมาหากิน ในวิถีชีวิต ความรู้ ความเชื่อ ที่ยังฝังรากอยู่ลึกอยู่ในโลกทัศน์ของชาวบ้าน แต่ตัวชุดความรู้ศาสตร์มีพลังสั่นคลอนอย่างมากกลายเป็นอำนาจใหม่ ชอนตัวอยู่เบื้องหลังระบบการศึกษาไทย ประวัติการศึกษาไทยต้องการแสวงหาหลักฐานข้อมูลให้พบ และนำมาเข้ากระบวนการตีความอย่างเคร่งครัด ภายใต้การกระทำความรุนแรงแก่ชุดความรู้ตะวันตกพร้อมๆ กัน คือเพียงเลือกรับ ดัดแปลง ผ่านตัวกลาง ผู้กระทำการทางปัญญาชนชั้นนำไทย การเลือกรับ ด้วยตัวคนที่มีจิตสันตดอนอุดมการณ์เดิมจึงทำให้มีทั้งส่วนรับตรง รับเพียงบางส่วน คือทั้งเอาเยี่ยงและเอาอย่างความรู้ตะวันตก

การใช้ระบอบวาทกรรม

ความรู้ ความคิดของคนในระบบการศึกษาช่วงที่ผ่านมาในยุคสมัยใหม่ เผยให้เห็นปฏิบัติการความแยบยลที่ทำให้คนทำโดยสมัครใจ และแม้รู้ว่าเรียนด้วยความบังคับคนก็สมัครใจ เห็นดีด้วยเพราะการใช้ การตีความให้คุณค่าแก่คุณูปการประสบการณ์จากระบบการศึกษาสามารถสมัครงานและ

ได้เงินค่าตอบแทนตามลำดับชั้นคุณวุฒิ ชาวบ้านจึงสมัครใจเป็นผู้อุปถัมภ์โรงเรียนมีส่วนร่วม สร้างโรงเรียนขึ้นมาด้วยความเต็มใจของชุมชน แบบบังคับได้แก่การใช้ปฏิบัติทางวิชาการ ซึ่งผู้บังคับให้คนเรียนเหมือนกันหมด สอบข้อสอบเดียวกัน เรียกว่า "สอบไล่" ใช้กระบวนการสร้าง และถ่ายทอด ผลิตซ้ำความรู้ การพิจารณาอุดมการณ์ของการผลิตซ้ำความรู้ในแบบดั้งเดิม คือ ความพยายามอ้างไว้ซึ่งอำนาจความรู้ของตัวหรือกลุ่มบุคคล แต่ในสมัยใหม่ พยายามใช้ความรู้ช่วยค้ำยันโครงข่ายของอำนาจการใช้ความรู้แม้จะเป็นการใช้ปฏิบัติการทำมาหากิน ของเหลือทิ้งจากการใช้ความรู้ในยุคสมัยซึ่งได้เกิดขึ้นคนจำนวนหนึ่งมิได้มีโอกาสในการร่วมกระบวนการเรียนรู้ในเชิงโครงสร้าง สำหรับในยุคทันสมัยการผลิตซ้ำความรู้ทำอยู่ในสถาบันทางสังคมโดยรัฐเป็นเจ้าของ หรือมีผู้เชี่ยวชาญกลุ่มเดียวรายเดียวผูกขาด และพยายามสร้างคนเข้าสู่สังคมแบบอุตสาหกรรม ภาคการผลิตแบบทันสมัย ซึ่งเชื่อว่าเศรษฐกิจจะสร้างความมั่งคั่งให้ประเทศ คนที่ไม่มอง หรือให้ความสำคัญแก่สาขาวิชาการที่ทำเงินจึงถูกลดคุณค่าของความเป็นคนอีกทั้งกลายเป็นคนแปลกหน้าในสังคมแบบนี้ ซึ่งเดิมได้จากการที่คนไปติดต่อกับส่วนองค์กรทันสมัยต่างๆ คนจะรับรู้ ลำบากมากในการเขียน สะท้อนเสียง ข้อร้องทุกข์ ข้อเสนอ เพื่อให้องค์กรนั้นรับรู้ แต่จะง่ายมากสำหรับผู้มีการศึกษาในระบบโรงเรียน การต่อไม่ติด ทำข้อเสนอความต้องการแก่ส่วนรวมแก่รัฐไม่ได้นี้ ทำให้คนสื่อสารการเมืองต่อไปลำบาก ส่วนร่วมทางการเมืองเกิดขึ้นยากตลอดมา และหรือเผยแพร่ทำนองนี้ก็คล้ายสะท้อนเตือนรัฐว่า อย่าถือว่าเงินหรือความมั่งคั่งจะทำให้รัฐมั่นคง ในทางตรงกันข้ามอาจกลับเป็นตัวบั่นทอนเสถียรภาพรัฐก็ได้ หากยามใดที่คนรู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจมากขึ้น จนปฏิเสธระบบรัฐทั้งหมด ความโลภในทางเงินตรา ความโลภในความมั่งคั่งนำความเสื่อมสลายสู่รัฐโบราณจำนวนมากแล้ว ระบบการศึกษาไทยในยุคสมัยใหม่ เรากำลังกระตุ้นให้คนแข่งขัน ซึ่งตัวระบบกลับไปกระตุ้นให้โลกเงินตรา แข่งขัน คนนิยมผลักดันจะให้ลูกหลานได้ทำงานในสาขาอาชีพที่ทำเงินตรา จนลืมความเป็นทุกข์ คัดค้านของความเป็นมนุษย์ที่คนยังมีชีวิตอื่น ๆ อีกมาก

ทั้งนี้การเปิดโอกาสให้ความรู้ที่ถูกกดทับมาโลดแล่น สร้างสภาพความจริงจึงมิใช่ปฏิเสธความรู้ใหม่จากนอกชุมชนทั้งหมด แต่กำลังเผยให้เห็นว่า แม้ความรู้ใหม่หากวันใดสูญเสียความรู้ดั้งเดิม ความรู้ใหม่อาจจะไม่มีอีกต่อไปก็ได้ยุคสมัยใหม่จึงยังอาจมาไม่ถึง ด้วยความรู้ที่จัดการเรียนการสอนขึ้นในโรงเรียน ได้รับอุดมการณ์ศาสตร์แบบชาตๆ ฤๅๆ แม้อุดมการณ์นี้จะได้รับการปลุกฝัง แต่การควบคุมพื้นที่ทางสังคม และการจัดการยังมีอาจเอาชนะปรับเปลี่ยนทัศนคติพื้นฐานการมองโลกของคนได้ทั้งหมด คนยังสร้างความทันสมัยด้วย "ภาษา" เพราะปฏิบัติทางวิทยาศาสตร์มิได้ถูกสร้างและใช้ชุดวิทยาศาสตร์นั้นทั้งหมดในโรงเรียน ใช้กฎเกณฑ์ควบคุมวินัย จนนักเรียนยากที่จะเป็นคนมีความกล้าคิดนอกกรอบ เพราะจะเจอข้อหาละเมิดวินัย ทำให้ไม่เกิดกระบวนการต่อสู้เพื่อการรับรู้แบบอื่น โรงเรียนจึงมีอาจเป็นสถานีรถไฟปลายทางของการศึกษา คนจึงต้องไม่หลุดลอยออกจากบริบทของชุมชน ถ้าจะ

แข่งขันก็ต้องเคยมีประสบการณ์พ่ายแพ้ ถ้าจะทันสมัยก็ต้องมีประสบการณ์โบราณ คนจะฉลาดก็ต้องมีประสบการณ์มาก่อน คนจึงถูกสร้างให้มีความเป็นคน (subject) แบบที่รัฐสามารถส่งผ่านอุดมการณ์ไปสู่คนได้ แต่คนชาวบ้านมีอาจ มีอารมณ์มีความรู้สึก มีการรับรู้ตีความ เข้าใจในบริบท อำนาจ ความรู้ต่างๆ กันพอมีหนทางหลายอำนาจครอบงำได้ ด้วยการค่อยๆ สร้างความรู้ด้วยตัวเอง

วงศาวิทยา ญาณวิทยาการศึกษาวิจัยด้านประวัติ ระบบการศึกษาไทย

วงศาวิชยามีความแตกต่างจากญาณวิทยากระแสหลักถ้าเราถือว่าระบบการศึกษาเป็นภาคส่วนของวัฒนธรรม เราก็ยังมีภาคส่วนของการเมือง ประกอบกันเป็นอัตลักษณ์ของคนในชุมชนที่ผ่านการเรียนในระบบการศึกษา โรงเรียน แต่เป็นการเมืองแบบแคบที่ผลิตจากระบบราชการอีกต่อหนึ่งในยุคสมัยจารีตกระบวนการสร้าง/สถาปนาความรู้ขึ้นมาเป็นวาทกรรมหลักของชุมชน ผ่านสนามวาทกรรมบ้าน วัด สอน การทำไร่ข้าวเบาและนาเป็นอย่งน้อย ทำให้เกิดวงศาวานของความรู้ที่มาจากหลายสถาบันทั้งมาจากงานประสบการณ์ กระบวนการสร้างความรู้มีมาแตกต่างกัน และผู้สร้างความรู้ก็มักอ้างความชอบธรรม การเมืองของความรู้จึงหมายถึงความพอเพียงของสิ่งที่คนเชื่อว่าความถูกต้องเป็นจริง ถ้าความเชื่อ ความเป็นจริงพอเพียงก็เป็นความรู้หลักของยุคสมัย ในยุคสมัยอุปติการถ่ายทอดความรู้จึงเป็นการถ่ายทอดความจริงด้วย ฉะนั้น ฉันเชื่อว่าปรากฏการณ์เหนือธรรมชาตินั้นจึงเป็นคำยืนยันเชิงทฤษฎีที่คนในชุมชนให้ความเชื่อมั่น ต่อชุดความรู้ การปฏิเสธชุดความรู้จึงเท่ากับการปฏิเสธความจริง ผู้สร้างความรู้ในยุคสมัยจึงฉลาดพอที่จะปิดกั้นด้วยระบอบวาทกรรม ด้วยกลไกการใช้ภาษากำกวม ใช้อุปาย เพราะความจริงถ่ายทอดแบบตรงไปตรงมา อาจมีการต่อต้าน ปฏิเสธจึงต้องใช้ความคลุมเครือถ่ายทอดแล้วไปตีความเอาเองอีกครั้งหนึ่ง สถาบันที่ผลิตความรู้มีหลายวิถีตามสภาพการทำมาหากิน เมื่อความรู้ในยุคสมัยเปลี่ยนไป เกิดการรับความรู้ใหม่จากเพียงสถาบันโรงเรียนเป็นสถาบันหลัก จึงลดระดับความหลากหลายในอาชีพการทำมาหากินและชุดความรู้ การขาดตอนลงจึงหมายถึงการสาบสูญไปของชุดความรู้จากสถาบันเก่าทางสังคมของยุคจารีต

เทคนิควิทยาของการใช้ครอบงำ มีการใช้เทคนิควิทยาการที่แยบยลขึ้น มีการใช้มาตรฐานความรู้ต่างออกไป วาทกรรมของอำนาจในการศึกษาเป็นปฏิบัติการให้เกิดปฏิสัมพันธ์ให้คนยอมเชื่อฟัง มีระเบียบวินัย ซึ่งสอดคล้องกับประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เพราะร่างกายมีพลังกล้ามเนื้อ สมอง ทำงานในระบบอุตสาหกรรมใหม่ได้ ชุดความรู้ที่จัดการให้ทำงานแบบใช้แรงงานร่างกายเข้มข้นในยุคจารีตกับชุดความรู้ที่อ้างว่าเปลี่ยนกระบวนการทัศน์แล้ว ใช้เครื่องจักรกลแทนพลังกล้ามเนื้อ แต่สำหรับในบริบทเมืองไทยยังคงมีส่วนของแรงงานอยู่ ซึ่งในชุมชนยังเป็นการผสมผสานระหว่างพลังแรงงานกับ พลังเครื่องจักรกลในการผลิตอัตลักษณ์คนในวิชาชีพต่างๆ ในยุคจารีตจึงเป็นอัตลักษณ์ตามความเป็นจริงของบุคคล แต่สำหรับอัตลักษณ์ใหม่ เกิดจากการประกอบสร้างจากบริบทสังคม การกลายเป็น

วัฒนธรรมเงินตรา ทำให้มีการสร้างอัตลักษณ์เหมือนจริง ดังนั้นเรื่องเล่า จึงนำมาใช้เล่าเพื่อก่อรูปอัตลักษณ์ ให้ได้ตามชุดความจริงนั้น ทั้งสัญลักษณ์นิยมจำพวกความมั่งคั่ง หรือสัญลักษณ์ต่างๆ ที่หมายถึงภาวะทันสมัย ถูกใช้และมีปฏิสัมพันธ์กับการสื่อทางหมายความรู้ผลการใช้ชุมชนกับภายนอก ชุมชนมากขึ้นเรื่อยๆ อัตลักษณ์ทางสังคมจึงมีอำนาจเศรษฐกิจ รองรับและเชื่อเงินตราหมดลง หรือการป้อนเงินทุนสู่ระบบการศึกษาทำได้ไม่เท่ากัน อัตลักษณ์คนจะต่างกัน และต่างกับชุมชนอื่น การใช้มาตรฐานเดียวจึงเหมือนจัดคนเรียนในโรงเรียนลงไปสู่มาตรฐาน "สากล" เพียงมาตรฐานเดียว จึงทำให้มีการใช้หลักสูตรอย่างชอบธรรม และไม่ได้ใยดีว่าจะกระทำความรุนแรงแก่ชุดความรู้ใดๆ ของชุมชน สัญลักษณ์ทางความทันสมัยถูกนำมาใช้ในโรงเรียน จำนวนมาก เสาชิงชาติ เพลงต่างๆ ตลอดจนภาพลัทธิขงจื๊อของรัฐบาลที่ผ่านระบบการศึกษาไปสู่ประชาชน ดันโพธิ์ในวัดและอยู่หลังโรงเรียน การจึงแปลไม่ได้ว่าหมายถึง เหมือนสถานที่ที่รัฐของพระพุทธเจ้า เพราะสัญลักษณ์ละสมัย ระบบเครื่องแบบนักเรียนจึงมิได้คำนึงถึงความรู้การทอผ้า พิษพรรณสีย้อมในสิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศของชุมชนชั้นความรู้ ความละเอียดอ่อน สวงามของศิลปวัฒนธรรมเดิมแทบไม่เหลือให้เห็น ผ้าทอหาได้เสีย ไม่มีโอกาสกลายมาเป็นชุดเครื่องแบบนักเรียน อัตลักษณ์ทำนองนี้ ทำให้ผู้รู้ในชุมชนค่อยๆ หดหู่ ศรัทธาไว้เวทีการกำหนด และผลิตความรู้

อัตลักษณ์ทางสังคมของชุมชนที่ก่อตัวมาจากวิถีชีวิต มิติที่การวิจัยการศึกษากระแสหลักมักข้ามพ้นไม่ค่อยพูดถึง การประกอบอาชีพและจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ถูกอัตลักษณ์ใหม่แย่งชิงแล้วนำไปก่อตัวสร้างใหม่ด้วยสถาบันโรงเรียน ในยุคสมัยจารีตการทำมาหากิน ช่างอิงกับการศึกษาอักษรวิธี อัตลักษณ์ที่เกิดขึ้นในชุดสมัยจึงได้แก่ คนมีวิถีชีวิตตามวิถีการผลิตต่างๆ และอยู่กับธรรมชาติ อันเป็นฐานเป็นสิ่งล้อมให้คนใช้สร้างอัตลักษณ์ให้แก่สังคม คนมิได้ตัดสินหรือรูกล้ำความรู้กับแบบสุดขั้ว แต่สำหรับอัตลักษณ์สมัยใหม่ของคนในชุมชนที่เกิดจากการช่วงชิงวาทกรรมระหว่างการศึกษาของชาวบ้านกับการศึกษาทันสมัยนั้น กลายเป็นจุดติดอย่างเด่นชัดมาก แยกอัตลักษณ์คนมีความรู้กับคนไม่ได้เรียนออกเด็ดขาด จึงมักไม่พบคนชาวสวน ชาวนาซึ่งทำการบริหารสูงสุด ในระบบการศึกษา หรือภาคสถาบันการศึกษาทันสมัยทุกระดับ เว้นแต่คนเข้าผ่านระบบการศึกษา คัดสรรให้โอกาสการไต่บันไดดาราสำเร็จมาก่อน

ยุคการศึกษาตลอดชีวิต การผสมผสานของสถาบันทั้งทางรัฐ ทางประชาสังคม ความรู้ทันสมัย ความรู้ "ภูมิปัญญาพื้นบ้าน" ฉบับการกลับฟื้นความรู้ภูมิปัญญา กับปฏิบัติการวาทกรรมการกลายเป็นสินค้า ทำให้การเรียนรู้ในวิถีชีวิตเริ่มกลับมามีพื้นที่ แต่กับการปลูกพืช ผัก ผลไม้ เพื่อระบบเศรษฐกิจทันสมัย รวมทั้งเพิ่มการแปรรูปในรูปแบบใหม่ๆ ทางอาหาร การมีหรือสร้างอุปกรณ์การทำมาหากิน สิ่งที่พบได้แก่การนำเข้าอุปกรณ์ เทคโนโลยีมากขึ้น รวมทั้งการมีบริษัทผู้แทนทางการเกษตรเข้ามาซื้อขายผลผลิต สิ่งเสริมการปลูกหรือใช้ระบบลูกไร่ ลูกสวนขึ้นในชุมชน โดยเห็นชุมชนกับฐานวัตถุ

ดิบ หรือปัจจัยการผลิต ที่มีสิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศเหมาะสมในการผลิต คนซึ่งต้องศึกษาหาความรู้ตลอดที่มีปฏิสัมพันธ์กับ “วัตถุ” จากนอกชุมชน เพื่อให้สามารถปรับปรุงการผลิตมาใช้ได้ ส่วนในระบบโรงเรียน คนได้เรียนโดยใช้ช่วงอายุมากขึ้น ในขั้นที่สูงขึ้น กว่าในยุคแรกเริ่มมีโรงเรียน คนจึงเริ่มไปศึกษาต่อมากขึ้น พ่อแม่ยอมทำงานให้ลูก การออกไปนอกเขตชุมชนบ้างทำให้คนมีความรู้ สร้างสรรค์ด้วยการทำงาน สื่อสารมีเจตจำนงเพื่อการค้า โลกทัศน์ของคนจึงถูกครอบงำอุดมการณ์ด้วยระบบบริโภคนิยม ซึ่งเป็นระบบที่มีได้เกี่ยวกับการทำมาหากินมาตั้งแต่ต้น แต่เป็นความต้องการขายสินค้าของประเทศค้าขายทันสมัย ของสินค้าแปลกๆ ใหม่ๆ แนวโน้มการบริโภคของเกินจำเป็นจึงเกิดขึ้น รวมทั้งคนก็มีการกล่าวอ้างให้มีการศึกษาตลอดชีวิต เพื่อไปสู่การบริโภคนั้นด้วย บริโภคนิยมเป็นกิจกรรมหนึ่งที่ไปกันได้ในยุคสมัย การศึกษาตลอดชีวิตหากทำผ่านสื่อต่างๆ ย่อมส่งผลให้คนมีที่จะเลือกรับความรู้มาก แต่พอก็ทำให้เกิดความห่างเหินระหว่างผู้รู้กับผู้เรียนไม่คุ้นเคยรู้จักกันก็ได้ ในระบบการศึกษาแม้จะมีครูแต่ครูปัจจุบันมิได้ใกล้ชิดกับนักเรียนเช่นแรกเริ่มของการสถาปนาโรงเรียน เพราะครูมีสื่อช่วยสอนมาก ไม่ต้องรู้จักนักเรียนไม่มีการเยี่ยมบ้านนักเรียน การศึกษาในยุคจารีต คนศึกษาที่บ้านกับพ่อแม่ ผู้สอนกับผู้เรียนจึงใกล้ชิดกัน ติดตามแก้ไขปัญหาดังๆ ได้ทันทั่วทั้ง ยุคการศึกษาตลอดชีวิตหากใครเข้าใจอะไรแบบไหน ก็จะเข้าใจไปตลอดเพราะมิได้มีการใช้ และแก้ไขข้อผิดพลาดให้ทันการณ์ แม้ความรู้จะมาก มีการสื่อสารมาก แต่ความขัดแย้งในยุคสมัยนี้มีมาก และพึงพิงความรู้มากเช่นกัน

ความพยายามในการศึกษาวงศาวิทยาว่าด้วยระบบการศึกษาไทยก็ต้องการจัดโลกการวิจัยประวัติ ระบบการศึกษาไปอีกทางหนึ่ง จากเดิมที่ผู้วิจัยทั้งหลายพากันฝังตัวอยู่ในระบบการศึกษา อยู่กับประวัติศาสตร์การศึกษาแบบพัฒนาการเส้นตรงประเพณี กฎเกณฑ์คำสอนแนวศาสตร์ แต่แล้วก็ไม่สามารถศึกษาวิจัย พาวิตีชีวิตการทำมาหากินปัจจุบันให้ไหลพ้นจากวาทกรรมการศึกษาทันสมัยที่ยิ่งใหญ่ไปได้ การศึกษาน่าจะให้จุดยืน ให้มุมมองและการวิจัยการศึกษาไปสู่ทิศทางใหม่ สร้างความรู้ใหม่ ความรู้ที่ค้นคว้าได้คือความเป็นมนุษย์คือความรู้ในแบบที่นอนน้อมธรรมชาติ ความรู้ที่ทําคนให้เกิดความเท่าเทียมกันทั้งระหว่างเพศ วัย ฐานะ และไม่เป็นความรู้ที่ก่อให้เกิดระบบการศึกษาที่สร้างความทรมานให้แก่ผู้เรียน แต่ก็ไม่สร้างความปรีดาแบบเพื่อฝัน เพราะจะเป็นการสร้างสัญลักษณ์ความอ่อนแอ การส่งเสริมให้การนำเรื่องเล่าประสบการณ์ความรู้ในวิถีชีวิต แม้จะเป็นเสียงคนชายขอบ มาร่วมเรียนรู้แลกเปลี่ยน ร่วมตั้งคำถาม พบปะสังสรรค์ร่วมกับคนในชุมชน ผักไผ่ และมีส่วนร่วมในเรื่อง การผลิตเรื่องเล่าเล็กเกี่ยวกับวงศาวินของความรู้ชุมชน การเสริมสร้างอำนาจคนเล็ก คนชายขอบที่ดีที่สุดอย่างหนึ่งน่าจะได้อะไรที่ให้ออกาส คนชายขอบได้รับความยอมรับฟังเสียงจากสังคมที่เขาอาศัยอยู่มาตั้งแต่เกิด เราจะปล่อยให้ระบบการศึกษาทันสมัยคุกคามความรู้ คุกคามคนชายขอบ คนไม่ได้เรียนต่อไปทำไมหรือเราจะผลิตซ้ำความรู้ในแบบรับใช้คนมีเงินเต็มกระเป๋า เพราะนับถือโลกการวิจัยที่เข้าข้างคนรวยจำนวนน้อย โยนทิ้งคนจนจำนวนมากในชายแดน ในหมู่บ้านชนบท โลกที่ให้คนเรียนทาส

กับคนไม่ได้เรียนแม้จะเป็นคนรุ่นพ่อแม่ เราเห็นตัวอย่างที่ความรู้รุ่นพ่อ แม้แต่การมอบความรู้พร้อมวัวควาย แต่คนรุ่นหลังภายใต้ระบบการศึกษาสมัยใหม่ กลับสั่งฆ่าวัว ควาย แล้วทิ้งทิ้งแทรกเตอร์กันหมด หน่วยงานพื้นดินไทยจึงได้ประโยชน์ไปทันที วาทกรรมการศึกษาทำให้คนขายที่ดิน วัว ควายส่งลูกเรียน แต่คนรุ่นต่อไปจะขายซากแทรกเตอร์ ส่งเรียนมีมูลค่าเท่าที่ดินหรือไม่ มะปรางเผ่าหากพูดได้คงพูดว่า เราหัดมาวิจัยมาตั้งคำถามกัน วิจัยเพื่อชุมชนไทย สร้างความรู้ ความจริงความหมายใหม่ด้วยตัวชาวบ้าน ถือเป็นการปลดปล่อยให้ความรู้ที่ถูกกดทับได้มีโอกาสสร้างความหมาย ความสำคัญ งานวิจัยนี้จึงเป็นการปลดปล่อยความรู้ชาวบ้าน ระบบการศึกษาชาวบ้าน ซึ่งถือเป็นแนวทางหนึ่งของการมีเสรีภาพทางการศึกษาของคน แม้การปลดปล่อยให้คนได้สร้างความรู้ใหม่ได้ดีความหมายใหม่ อาจจะดีกว่าการใช้เงินแทนตัว นำเข้าความรู้ ที่ระบบการศึกษาต่างประเทศตะปัดตะป้อ ซึ่งทำให้เสียเสรีภาพ และคนไม่คุ้นเคยต่อการสร้างความรู้ด้วยน้ำพักน้ำแรงของตัวเอง นำมาซึ่งการจ้องจ้างผู้เชี่ยวชาญจ้างคนอื่นให้ทำงานทำหน้าที่แทนตัว รัฐที่พลเมืองมีการศึกษาแบบซื้อ บริโภคความรู้จากภายนอกตลอด รัฐนั้นก็ย่อมอ่อนแอเข้าใจวิกฤตมากขึ้นทุกที อีกทั้งระบบการศึกษาที่ลอกเลียนจากตะวันตกทั้งหมด นั้นมีความรู้ ความคิด เจตจำนง อันเป็นระบอบศาสตร์ ทุนนิยม และความอยุติธรรม ความสุดโต่ง จากการกลายเป็นการค้า แข่งขันแบบไร้สติ ยังผลให้คนเกิดความเสื่อมศักดิ์ศรี ไร้เกียรติ แล้วใครจะนับถือ ยกย่องภูมิปัญญาไทย ความรู้ไทยนี้คือจุดยืนทั้งปวงแห่งงานวิจัยวงศาวิทยาว่าด้วยระบบการศึกษาไทย ซึ่งควรเป็นระบบการศึกษาของมนุษย์มากกว่าระบบการศึกษาของพลเมือง

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กฎหมายตราสามดวง. (2504). พระนคร. องค์การค้าของคุรุสภา.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2507). *ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2435-2507*. พระนคร: โรงพิมพ์
คุรุสภา.
- กฤตยา อาชวนิจกุล; ลินดา วิลเลียมส์; และ นภาพร หะวานนท์. (2537, กรกฎาคม-
กันยายน). ส่งเสียลูกสาวหรือลูกชายเรียนต่อ : อะไรคือทางเลือกของพ่อแม่ในชนบท.
ครุศาสตร์. 23(1) : 80-96.
- ก.ศ.ร.กุหลาบ. (2538). *อายุระวัติ : หนังสือบำรุงปัญญาประชาชน*. กรุงเทพฯ: สมาคมมิตรภาพ
ไทย-ญี่ปุ่น.
- ชยันต์ วรรณะภูติ. (2540). "ระบบความรู้พื้นบ้าน" ในทัศนะมานุษยวิทยา ใน *ระบบพื้นบ้านปัจจุบัน
: การวิจัยและพัฒนา*. บรรณาธิการโดย ชยันต์ วรรณะภูติ และ ฉันทนา บรรพศิริโชติ. หน้า
8-11. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชัย เรื่องศิลป์. (2539). *สังคมไทยสมัยโบราณก่อนศตวรรษที่25*. กรุงเทพฯ: ดันอ้อแถมมี.
- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. (2528). *การเมืองมนุษย์: รัฐศาสตร์ทวนกระแส*. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า.
- ชัยวัฒน์ อัฒพัฒน์. (2519). *ญาณวิทยา Py243*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาปรัชญา คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2540). *รัฐศาสตร์ การบริหารรัฐกิจ ทฤษฎี : หนึ่งทศวรรษรัฐศาสตร์แนว
วิพากษ์*. กรุงเทพฯ: วิชาษา.
- ณรงค์ พ่วงพิศ. (2545). การประกาศใช้ "รัฐนิยม" ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม
(2481-2487). *วารสารประวัติศาสตร์*. 20-44.
- ธง วิทย์วัฒน์. (2540). *พจนานุกรมคำเหมือนคำตรงข้าม*. กรุงเทพฯ: Forepace Publishing
House.
- ธงชัย วินิจจะกุล. (2544). การศึกษาประวัติศาสตร์แบบ Posmodernism. ใน *ลี้มโครตเหง้า
ก็เผาแผ่นดิน: รวมบทความเนื่องในวาระครบรอบ 60 ปี ชาญวิทย์ เกษตรศิริ*. บรรณาธิการ
โดย กาญจน์ ละอองศรี และ ธเนศ อาภาภรณ์สุวรรณ. หน้า 351-390. กรุงเทพฯ: มติชน.
- (2534). *วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์แบบวงศ์วิทยา(Genealogy)*. กรุงเทพฯ: รายงาน
โครงการวิจัยเสริมหลักสูตร คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ธงชัย วินิจจะกุล. (2530). ประวัติศาสตร์การสร้าง "ตัวตน". ใน *อยู่เมืองไทยรวมบทความทางสังคมการเมืองเพื่อเป็นเกียรติแด่ศาสตราจารย์ เสน่ห์ จามริก ในโอกาสครบอายุ 60 ปี. บรรณาธิการโดย. สมบัติ จันทวงศ์ และ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. หน้า 129-182. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.*

เจียรชาย อักษรดิฐ; กรกนก รัตนวราภรณ์; และ วันดี สันติวุฒิเมธ. (2545). *ลัทธิ: จักวาล ตัวตน อำนาจ. กรุงเทพฯ: โครงการอาณานิคมศึกษา 5 ภูมิภาค.*

นคร พันธุ์รงค์. (2524). *การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตำบลและหมู่บ้านที่ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำน่านในเขตอำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก. พิษณุโลก: ศูนย์วิจัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก.*

นภาพร หะวานนท์. (2543). *วิธีวิทยาในการศึกษาปรากฏการณ์ความเข้มแข็งของชุมชน. ใน เอกสารประกอบการสัมมนาองค์ความรู้ในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน: จากปรากฏการณ์สู่ทฤษฎีฐานราก. กรุงเทพฯ: โครงการพัฒนาดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.*

----- (2540). *เอกสารคำสอนวิชาสังคมวิทยาสำหรับการพัฒนาประเทศ(พม 710). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.*

----- (2544). *วาทกรรม เอกสารคำสอนสาขาพัฒนศึกษาศาสตร์. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. ถ่ายเอกสาร.*

----- (2546). *Mix Methodology VS. Mix Mathod เอกสารประกอบการบรรยาย สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ 25 มีนาคม 2546. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. ถ่ายเอกสาร.*

นภาพร หะวานนท์; และคนอื่นๆ. (2543). *รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาเงื่อนไขความสำเร็จในการดำเนินงานของคณะกรรมการโรงเรียน. กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.*

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2542). *ประชุมพงศาวดารฉบับราชบุรี ภาค 3 พระอนาคตวงศ์. ขำระต้นฉบับโดย บำเพ็ญ ระวิน. กรุงเทพฯ: อมรินทร์วิชาการ.*

----- (2541, มีนาคม). *ความล้มเหลวของการปฏิรูปการศึกษา. สานปฏิรูป. 1(1): 5*

----- (2527, ตุลาคม-2528, มีนาคม). *ภาษาไทยมาตรฐานกับการเมือง. ภาษาและหนังสือ. 17(2): 11-37.*

บุญมี แท่นแก้ว. (2543). *ญาณวิทยา(ทฤษฎีความรู้). กรุงเทพฯ: โอ. เอส. พริ้นติ้งเฮาส์.*

แบบเรียนหนังสือไทย ประถม ก กา. (2513). กรุงเทพฯ: รุ่งวัฒนา.

ปรียัติธรรมธาดา(แพ ตาละลักษณ์), พระยา. (2502). *โบราณศึกษาและวิธีสอนหนังสือไทย*.

ธนบุรี: โรงเรียนการช่างวุฒิศึกษา.

ปวเรศวิริยาลงกรณ์, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. (ร.ศ.127). *พงษาวดารเหนือ*

ลิลิต. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทย.

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2539). *ภูมิปัญญาในเวทีวิทยาสานพื้นเมือง : ศึกษากรณีชุมชน*

กระเหรี่ยงในป่าทุ่งใหญ่นเรศวร. กรุงเทพฯ: โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ.

พิพาดา ยังเจริญ และ สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา. (2529). *การศึกษาและผลกระทบต่อ*

สังคมไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์(พ.ศ.2325-2394). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย.

พิสิฐรุฑ์ โคตรสุโพธิ์. (2543). *ทฤษฎีความรู้(Theory of knowledge)*. เชียงใหม่: ภาควิชา

ปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พิมพ์พันธ์ เดชะคุปต์ และ ทิศนา ขัมมณี. (2540). *พัฒนาการการศึกษาไทยในสมัยรัชกาล*

ที่9. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เพ็ญศิริ จีระเดชากุล. (2541). *การศึกษาของชาวเขาในประเทศไทย เอกสารชุดประเมิน*

สภาพและการดำรงชีวิตของชาวเขาและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย. กรุงเทพฯ:

สกว. ถ่ายเอกสาร.

พจน์ เทียมศักดิ์. (2543). *ปฏิสัมพันธ์ของการเรียนรู้ในชุมชนและโรงเรียน*. กรุงเทพฯ:

ปริญญาพันธ์ การศึกษาดุษฎีบัณฑิต. (พัฒนศึกษาศาสตร์). กรุงเทพฯ:

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.

พงษ์สวัสดิ์ สวัสดิพงษ์. (2532). *สังคมวิทยาชีวิตประจำวัน : แนวทฤษฎีการปฏิสังสรรค์*

สัญลักษณ์. กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยเสริมหลักสูตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

พทยา สายหู. (2540). *กลไกของสังคม*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พัฒนา กิติอาษา. (2546). *ท้องถิ่นนิยม*. กรุงเทพฯ: โอเอส พรินติ้ง เฮ้าส์.

ไพยม วรรณศิริ. (2520, เมษายน-พฤษภาคม). *เบื้องหลังการประกาศใช้แผนการศึกษา*

แห่งชาติ. วารสารสภาการศึกษาแห่งชาติ. 11(4) : 1-17.

พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตโต). (2543). *ถึงเวลามารื้อปรับระบบพัฒนาคนกันใหม่*. กรุงเทพฯ:

โรงพิมพ์สหธรรมิก.

----- (2541). *การศึกษา : เครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์

สหธรรมิก.

- พฤทธิสถาน ชุมพล. (2540). ระบบการเมือง : ความรู้เบื้องต้น. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มาร์แชล, เรย์; และ ทักเกอร์, มาร์ค. (2540). รู้คิด รู้หากิน : การศึกษากับความมั่งคั่งของประเทศ. แปลโดย วิจารณ์วรรณ ตูยานนท์. กรุงเทพฯ: คบไฟ.
- เมือง ไตรทอง. (2546). ความรู้ท้องถิ่น เรื่อง เมืองสวรรค์โลก. สุโขทัย. ถ่ายเอกสาร
- ยงยุทธ ยุทธวงศ์. (2543). รากฐาน พัฒนาการและสถานภาพของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไทย ใน วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไทยจากอดีตสู่อนาคต. หน้า 1-54. กรุงเทพฯ: สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ.
- ลักขณา บันวิชัย. (2542). อุดมการณ์ของประเทศไทยในแบบเรียนชั้นประถมศึกษา พ.ศ. 2464-2533 ไม่มีชาติของประชาชนไทยในแบบเรียน. รัฐศาสตร์สาร. 21(3) : 105-173.
- ลัดดา สุวรรณกุล. (2518). พัฒนาการของหลักสูตรประถมศึกษาและมัธยมศึกษาในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ ค.ม.(การบริหารการศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. อัดสำเนา.
- วรวิทย์ วตินสรการ. (2516). การศึกษาของไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มิตรสยาม.
- วิไล ตั้งจิตสมคิด. (2539). การศึกษาไทย. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- วิทย์ วิศทเวทย์. (2526). ปรัชญาการศึกษาไทย 2411-2475. กรุงเทพฯ: พันนี้พับลิชชิง.
- วีระ สมบูรณ์. (2541). ความไม่รู้ไร้พรมแดน. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกลดิมทอง.
- วุฒิชัย ภัทรวฒนาภรณ์. (2540). คู่มือการปกครองของไทยภาคบรรยาย PS110. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สิปปนนท์ เกตุทัต. (2539). การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์ : สู่ความก้าวหน้าและความมั่นคงของชาติในศตวรรษหน้า. กรุงเทพฯ: โครงการการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์.
- สุรวุฒิ ปัดโรสง. (2542). แนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนา เอกสารประกอบการเรียนวิชา พคม 880 สัมมนาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์ ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2542. กรุงเทพฯ: หลักสูตรปริญญาการศึกษาดุฎบัณฑิตสาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- (2540). การวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ: เอกสารประกอบการบรรยายในการฝึกอบรมหลักสูตรนักวิจัยทางสังคมศาสตร์ รุ่นที่ 51 สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

- สุรวุฒิ ปัดโรสง; และคนอื่นๆ. (2543). สร้างชุมชนเข้มแข็งด้วยการปกครองท้องถิ่น เอกสารประกอบการสัมมนาองค์ความรู้ในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน : จากปรากฏการณ์สู่ทฤษฎีฐานราก. กรุงเทพฯ: โครงการพัฒนาดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน โดยการสนับสนุนของ สกว. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สมัคร บุรวาศ. (2516). ปรัชญาพราหมณ์ในสมัยพุทธกาล. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรไทย.
- สุนน อมรวิวัฒน์; สวัสดิ์ จงกล; และ ไพฑูรย์ สีนลารัตน์. (2541). ปรัชญาณสยาม : บทวิเคราะห์ด้านการศึกษา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ส. ศิวรักษ์. (2542.) ข้อคิดสำหรับ ค.ศ.2000. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.
- , (2533). ทศนะทางการศึกษาเพื่อความเป็นไทย. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- สมเกียรติ วันทะนะ. (2525). เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยระบบการศึกษาไทยการศึกษากับการไม่มีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาประเทศ. ใน บัณฑิต'25. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สมพงษ์ จิตระดับ สุอังคะวาทิน. (2543). สร้างคุณภาพเด็กไทยสู่สังคมโลกและชุมชน. ใน วิธีสังคมไท. หน้า 619-634. บรรณาธิการโดย จรัญ โฆษยานนท์. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.
- สายพิน ศุพุททมงคล. (2543). คู่กับคน อำนาจและการต่อต้านชัดเจน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เสน่ห์ จามริก. (2531). การศึกษาแบบแพ็คดอออก. กรุงเทพฯ: คบไฟ.
- เสถียรโกเศศ. (2531). ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- แสง มนวิฑูร. (2506). คำบรรยาย เรื่องศาสนาพราหมณ์. พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- หลวงสุทธิวาทนฤพุมิ. (2540). คำบรรยายประวัติศาสตร์กฎหมาย. พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อดัม เคิล. (2538). การศึกษาเพื่อความเป็นไท. แปลโดย วิศิษฐ์ วังวิญญู. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเด็ก.
- อนุสรณ์ ลิ้มมณี. (2542). รัฐ สังคม และการเปลี่ยนแปลง : การพิจารณาในเชิงอำนาจนโยบายและเครือข่ายความสัมพันธ์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา.
- อมรวิทย์ นาครทรรพ. (2542). ความฝันของแผ่นดิน. กรุงเทพฯ: โครงการการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์.

- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2543). *ความคิดทางประวัติศาสตร์และศาสตร์ของวิธีคิด*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- อุทัย ดุลยเกษม. (2530). เพื่อความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทและข้อจำกัดของระบบการศึกษาในการเปลี่ยนแปลงสังคม. ใน *การศึกษากับการเปลี่ยนแปลงสังคม*. บรรณาธิการ โดย สำลี ทองทิว. หน้า16-29. กรุงเทพฯ: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อ่ำ บุญไทย. (2543). *กฏดาการบนที่ราบสูง*. กรุงเทพฯ : อมรินทร์.
- Adamsom, Walter L. (1980). *Hegemony and Revolution : A Study of Antonio Grsmsci's Political and Cultural Theory*. California: University of California Press.
- Allen, Garth.; & Matin, Lan. (1992). *Education and Community The Political of Practice*. London: Cassell.
- Almond, Gabriel A.; & Powell, G.Bingham,Jr. (1992). *Comparative Politics Today A World View*. 5th.ed. New York : Haper Collins.
- Apple, Michael W. (1979). *Ideology and Curriculum*. London: Routledge and KeganPaul.
- Ball, Stephen J. (1990). *Foucault and education : Disciplines and knowledge*. London: Routledge.
- Barker, Philip. (1993). *Michel Foucault Subversion of the subject*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Bogg, Carl. (1984). *The Two Revolutions*. Boston: South End Press.
- Carabine, Jean. (2001). Unmarried Motherhood 1830-1990:A Genealogical Analysis. in *Discourse as Data : A Guide for Analysis*. pp.267-310.London: Sage.
- Carnoy, Martin. (1995). Education and the New International Division of Labor. in *Internation Encyclopedia of Economic of Education*. pp. 211-217. Oxford: Pergamon.
- (1984). *The State and Political Theory*. New Jersey: Princeton University Press.
- Craig, Edward. (1998). Dascartes, Rene to Gender and science. in *Routledge Encyclopedia of Philosophy*. V.3 pp. 708-713. London: Routledge.

- Danaher, Geoff; Schirato, Tony; & Webb, Jen. (2000). *Understanding Foucault*. London: Sage.
- Davidson, Arnold I. (1986). Archaeology, Genealogy, Ethics. in *Foucault : A Critical Reader*. Edit by Hoy, David Couzens. pp. 221-233. Cambridge: Basil Blackwell.
- During, Simon. (1992). *Foucault and literature : Toward a Genealogy of Writing*. London: Routledge.
- Ellis, Arthur K; Cogan, John J; & Howey, Kenneth. (1991). *Introduction to The Foundation of Education*. New Jersey: Prentice Hall.
- Fairclough, Norman. (2003). *Analysing Discourse : Textual analysis for social Research*. London: Routledge.
- Flynn, Thomas. (1988). Foucault as Parrhesiast ; his last course at the college de france (1984). in *The Final Foucault*. Edit by James, Bernauer; and David, Rasmussen. pp. 102-118. London: The MIT Press.
- Foucault, Michel. (2000). *Power : essential works of Foucault 1954-1984 Rabinow, Paul*, series ed, V 3. Edit by Foubion, James D. New York: The New Press.
- , (1997). *Ethics : Subjectivity and Truth*. Edit by Rabinow, Paul. New York: The New Press.
- , (1984). Nietzsche, Genealogy, History. in *The Foucault reader*. . Edit by Rabinow, Paul. New York: Pantheon Book.
- , (1977). *Discipline and Punish : The Birth of the Prison*. Translated by Sheridan, Alan. New York: Pantheon Book.
- , (1976). *Power/Knowledge*. Edit by Gardon, Colin. New York: Harvester Wheatshaf.
- , (1972a). *The Archaeology of Knowledge*. London : Tavistock Publication.
- , (1972b). The Discourse on Language. in *The Archaeology of Knowledge and The Discourse on Language*. New York: Pantheon Book.
- , (1970). *The Order of Things : An Archaeology of The Human Sciences*. London : Tavistock Publication.

- Foucault, Michel. (1965). *Madness and Civilization : A History of Insannity in the Age of Reason*. London : Tavistock Publication.
- Gramsci, Antonio. (1980). *Gramsci and the State*. Translated by Fernbacn, David. London: Lawrence and Wishart.
- Johnson, Allan G. (1995). *The Blackwell Dictionary of Sociology*. Oxford: Blackwell.
- Jordanova, Ludmilla. (2000). *History in Practice*. London: Arnold.
- Hawarth, David. (2000). *Discourse*. Philadelphia: Open University.
- Hoy, David Couzens. (1998). Foucault and Critical Theory. in *The Later Foucault : Politics and Philosophy*. Edit by Moss, Jeremy. pp. 18-32. London: Sage.
- Kendall, Gavin; & Wickham, Gary. (1999). *Using Foucault 's Methods*. London: Sage.
- Love, Nancy S. (1986). *Marx Nietzsche and Modernity*. New York: Columbia University.
- Marshall, James D. (1990). Foucault and educational research. In *Foucault and Education : Disciplines and Knowledge*. Edit by Ball, Stephen J. pp 11-28 London: Routledge.
- Mazarr, Michael. (1999). *Global Trends 2005*. New York: St. Martin's.
- McHenry, Robert. (1993). *The New Encyclopaedia Britannica*. V.18. Chicago : Encyclopaedia Britannica.
- Meuret, Denis. (1993). A Political Genealogy of Political Economy. in *Foucault's New domains*. Edit by Gane, Mike; and Johnson, Terry. pp. 49-73. New York: Routledge.
- Nola, Robert. (1998). Knowledge, Discourse, Power and Genealogy in Foucault. in *Foucault*. pp. 109-154. London: Frank Cass.
- O'Farrell, Clare. (1989). *Foucault : Historian or Philosopher ?*. London: Macmillan.
- Parssons, Talcott. (1968). *The Structure of Social Action*. New York: The Free Press.
- Popkewitz, Thomas S. (1991). *A Political Sociology of Educational Reform : Power/Knowledge in Teaching, Teaccher Education, and Research*. New York: Tachers College Press.

- Prado, C.G. (2000). *Starting with Foucault : An Introduction to Genealogy*. 2nd.ed. Colorado: Westview Press.
- Price, R.F. (1986). *Marx and Education in Late Capitalism*. London: Croom Helm.
- Ritzer, George. (2000). *Modern Sociology Theory*. 5th.ed. New York: McGraw-Hill.
- (1996). *Sociology Theory*. 4th.ed. New York: McGraw-Hill.
- (1993). *The McDonaldization of Society*. London: Pine Forge.
- Sarup, Madan. (1993). *An Introductory Guide to Post-Structuralism and Postmodernism*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Seidman, Steven; & Alexander, Jeffrey. (2001). *The New Social Theory Reader Contemporary Debate*. London: Routledge.
- Smart, Barry. (2002). *Michel Foucault*. London: Routledge.
- Smelser, Neil J. (1967). *Sociology : An Introduction*. London: Wiley.
- Shilling, Chris. (1994). *The Body and Social Theory*. London: Sage.
- Stephenson, Susan. (2000). Narrative. in *Understanding Contemporary Society*. pp.112-125. London: Sage.
- Suber, Jere Paul. (1998). *Culture and Critique : An Introduction to Critical Discourse of Culture Studies*. Oxford: Westview.
- Szokolczai, Arpad. (1998). *Max Weber and Michel Foucault : Parallel life-works*. London: Routledge.
- Toews, John E. (1994). Foucault and the Freudian Subject : Archeology, Genealogy, and the Historicization of Psychoanalysis. in *Foucault and The Writing of History*. Edit by Goldstein, Jan. pp. 116-134. Oxford: Blackwell.
- Waller, Willard. (1973). The Separate Culture of the School. in *The School in Society*. New York: The Free Press.
- Wolpe, AnnMarie. (1996). Schooling as an ISA : Race and Gender in South Africa And Education Reform. in *Postmodern Materialism and the Future of Marxist Theory*. pp. 300-324. London: Wesleyan University.
- Woodward, Kathryn. (1997). *Identity and Difference*. London: Sage.
- Wyatt, D.K. (1984). *Thailand : a short history*. New Haven: Yale University.

ภาคผนวก

ภาคผนวก

แนวสนทนา

ชุดที่ 1 แนวสนทนา ผู้นำชุมชน พระ ปราชญ์/ภูมิปัญญาชาวบ้าน ชาวสวนและผู้ปลูก

ครอง

1. สนทนาประวัติชีวิต และชุมชน

- เป็นคนเกิดที่ไหน อยู่ในชุมชนตั้งแต่เมื่อไร พ่อแม่ทำมาหากินแต่ดั้งเดิมมาอย่างไร
- ในอดีตสภาพทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ดิน น้ำ ป่าไม้เมื่อก่อนเป็นอย่างไร ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะใด
- ชาวบ้านพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ดิน น้ำ ป่าไม้อย่างไร การใช้หาประโยชน์จากทรัพยากรมีกฎเกณฑ์อย่างไร
- ชาวบ้านมีการนำทรัพยากรออกมาใช้และแปรรูปเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันอย่างไร ปริมาณที่ได้เพียงพอสำหรับการใช้ในครอบครัวหากเหลือทำอย่างไร
- การทำมาหากินชาวบ้านทำมาหากินอย่างไรบ้าง ได้ผลเพียงใด คนที่นี่ทำอะไรได้มากจนถึงือเป็นอาชีพของชุมชนและนำผลไปใช้ในการบริโภคหรือแลกเปลี่ยนอย่างไร
- คนที่ทำอาชีพหลักจนพออยู่พอกินได้ความรู้ในการทำอาชีพมาจากใครที่สอนให้หรือได้ความรู้มาอย่างไร
- ทำไมผู้รู้ในการทำมาหากินในอาชีพนั้นจึงสอนความรู้ให้ มีเงื่อนไขใด มีการไหว้ครูหรือพิธีกรรมอย่างไรก่อนสอนวิชาให้
- การสอนมีกระบวนการสอนอย่างไร สอนด้วยวิธีการใด ในเวลาใด สอนตัวต่อตัวหรือเป็นกลุ่ม
- ผู้รู้มีวิธีการดูอย่างไรว่าผู้เรียนทำได้จนใช้งานได้แล้ว ถ้ายังทำได้ไม่เก่งแก้ไขอย่างไร

2. การทำมาหากิน การทำสวน

- การทำสวนมีอุดมการณ์ ความเชื่ออย่างไร ต้องการสิ่งใดจากสวน
- ในอดีตการทำสวนมีความเชื่อดั้งเดิมอย่างไร ปัจจุบันการทำสวนทำภายใต้ความเชื่อใหม่อย่างไร อาจต้องการผลผลิตหรือสร้างความมั่นคงให้แก่ครอบครัว
- การหาหรือได้มาของที่ดินการทำสวน ได้มาอย่างไร

- ทำสวนมาตั้งแต่เมื่อไร ทำเองหรือมีคนช่วย แรกๆเรียนการทำสวนมาจากพ่อแม่หรือใคร ทำตอนแรกผลเป็นอย่างไร ถ้าไม่ได้ผลทำอย่างไร เมื่อใดจึงรู้ตัวว่าทำเก่งเป็นชาวสวนเต็มตัว
- ความรู้ดั้งเดิมในการทำสวนมีอยู่ที่ใดบ้าง ในตัวผู้รู้หรือในเอกสารใดเก็บไว้ที่ใด หรือบ้านใครหากต้องการศึกษาในเอกสารนั้นต้องทำอย่างไร
- ความรู้ดั้งเดิมในการทำสวนเริ่มจากขั้นตอนใดบ้าง และมีกระบวนการอย่างไร ตั้งแต่การบัง การปลูก การทำร่มเงา การดูแลในระยะยังไม่ให้ผลผลิต การดูแลระยะที่ให้ผลผลิตแล้ว การจัดการต้นหลังเก็บเกี่ยว การช่วยส่งเสริมการออกดอก การดูแลช่วงออกดอก ติดผล การดูแลป้องกันโรคและศัตรูพืช
- การเจริญเติบโต ให้ผลผลิต และการตลาด ปีที่1จนถึงปีนี้ให้ผลผลิตเฉลี่ยประมาณเท่าไร ต่อต้น
- คนเมื่อก่อนวัดปริมาณผลผลิตอย่างไร
- ในอดีตความรู้ในการทำสวนได้มาอย่างไร ความรู้ในการทำสวนที่ถือเป็น "แบบฉบับ" ได้มาจากใคร ทำไมท่านจึงได้ความรู้มาต้องแสดงความต้องการอย่างไรต่อผู้รู้
- ปัจจุบันความรู้ในการทำสวนเหมือนหรือต่างจากความรู้ในการทำสวนในอดีตอย่างไร
- ความรู้ในการทำสวนในอดีตในกระบวนการใดที่ชาวสวนสร้างขึ้นและใช้มาจนถึงปัจจุบัน
- ความรู้ในการทำสวนในอดีตใดบ้างที่มีการนำมาปรับใช้คู่กับความรู้การทำสวนแบบใหม่ และได้ผลอย่างไร
- การทำสวนในปัจจุบัน ทำแบบใด สวนโบราณ สวนหลังบ้าน สวนป่า หรือเป็นสวนการค้า พื้นที่ปลูกเป็นอย่างไร จำนวนที่ปลูกเป็นอย่างไร
- ความรู้ในการทำสวนแบบทันสมัยได้มาอย่างไร ผู้นำมาสอนเป็นใครผู้นำชุมชนหรือนักวิชาการเกษตร เมื่อได้ตอนแรกทำอย่างไรก่อนแล้วจึงนำไปปฏิบัติจริง
- ชาวสวนมองความรู้สมัยใหม่ในการทำสวนอย่างไร สิ่งใดเป็นสิ่งที่ได้ประโยชน์จากการใช้ความรู้การทำสวนสมัยใหม่ ใครเป็นคนแรกๆที่ไปรับความรู้สมัยใหม่มาและชาวสวนคิดอย่างไร
- ผู้มีความชำนาญในการทำสวนแบบดั้งเดิม ทำด้วยความรู้ดั้งเดิมดูได้จากลักษณะใด และได้มีการสร้างความรู้อย่างไร มีการถ่ายทอดให้ชาวสวนอย่างไร
- สวนที่สร้างใหม่กับสวนโบราณต่างกันอย่างไร
- คิดอย่างไรหากมีคนตัดโค่นสวนโบราณเพื่อสร้างเป็นสวนเพื่อการค้าแบบสมัยใหม่
- ก่อนคนในชุมชนส่วนใหญ่ทำอาชีพใด ต่อมาคนทำไมจึงมาทำสวน

- การเลือกพื้นที่ทำสวนมีกระบวนการอย่างไร ดูอะไรประกอบการตัดสินใจเลือกบ้าง
- แรงงานทำสวนเป็นใคร หาได้อย่างไร มีการวานหรือการลงแขกทำสวนอย่างไร
- อุปกรณ์การทำสวนมีอะไรบ้าง สร้างขึ้นเองหรือได้มาอย่างไร
- มีการใช้ทรัพยากรใดบ้างร่วมกันระหว่างชาวสวน และหากมีการยืมอุปกรณ์ทำอย่างไร มีการตอบแทนอย่างไร
- การแลกเปลี่ยนความรู้ในการทำสวนโบราณ หรือการคิดแก้/ป้องกันปัญหาการทำสวนใช้สถานที่ใด บ้านชาวสวน บ้านผู้นำชุมชน วัด โรงเรียนหรือที่ใด มีการนัดหมายกันอย่างไร อาทิ บอกปากต่อปาก บรรยายภาคการพูดคุยแลกเปลี่ยนเป็นอย่างไร
- หากความรุนแรงของปัญหาการทำสวนมีมาก ได้มีการร้องขอให้ใครมาช่วย หรือช่วยเหลือกันอย่างไร
- ความรู้ที่มีอำนาจให้คนทำสวนเชื่อและทำไปตามนั้นเกิดจากสิ่งใด ตัวผู้บอกความรู้ ชนิดของความรู้
- สวนโบราณหรือสวนผสมผสานมีหลักการปลูกอย่างไร และจะเลือกปลูกพืชชนิดใดเลือกอย่างไรจะปลูกลงในพื้นที่สวนใดพิจารณาอย่างไร
- หากมีต้นผลไม้เก่าตายลงทำอย่างไร และพื้นที่เดิมจะปลูกต้นใหม่อย่างไร
- แนวทางการทำสวนโบราณให้มีคุณค่าทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นทำอย่างไร
- มีการประกอบพิธีกรรมใดบ้างในการทำสวน มีพิธีอย่างไร ทำไปเพื่ออะไร
- ชุดเสื้อผ้าชาวสวนเป็นอย่างไร แต่งแบบนั้นเพื่อประโยชน์อะไร
- อุดมลักษณะของชาวสวนในอดีตคืออะไร ปัจจุบันเปลี่ยนไปอย่างไร
- การพักผ่อนของชาวสวนทำอย่างไร มีการจัดงานเทศกาลบุญประเพณีของชาวสวนอย่างไรบ้าง
- มีใครคิดวิธีทำสวนแบบใหม่ๆบ้าง และวิธีการทำทำอย่างไร
- เดิมมีการนำต้นมะปรางอกใหม่จากกกต้นแม่ไปปลูกที่โคนต้นกล้วยตานี ความรู้เช่นนี้ปัจจุบันยังมีและใช้อยู่อย่างไร หากความรู้นี้ขาดความสำคัญลงชาวสวนมีการใช้ความรู้ในการปลูกมะปรางจากแบบใหม่มาจากแหล่งใด ผลการปะทะประสานความรู้ในการปลูกได้เกิดความรู้ใหม่ด้านการปลูกอย่างไร

3. สถาบัน

- ก่อนมีโรงเรียนชุมชนมีการเรียนรู้อย่างไร ครอบครัว วัด ถือเป็นสถาบันที่สอนวิชาการด้านใดให้แก่บุตร หลานของชุมชน เด็กชายเรียนวิชาใด เด็กหญิงเรียนวิชาใด

- ในอดีตแหล่งที่คนจะหาซื้อหนังสือมาอ่านได้จากบ้านใครบ้างหรือแหล่งใด
- ในอดีตการที่ใครจะได้เรียนวิชาใดมีการพิจารณาความสัมพันธ์และจัดแบบแผนระหว่างผู้สอนกับศิษย์อย่างไร
- การทำมาหากินของคนที่เคยบวชเรียนมาจากวัดกับคนที่เคยเรียนมาจากโรงเรียนต่างกันอย่างไรบ้าง

4. วินัย/สาขาวิชาการ

- การจัดระเบียบการทำสวน การหาต้นพันธุ์ ระยะการปลูก ชนิดผลไม้ที่ปลูกได้จากความรู้ดั้งเดิม หรือวิชาการเกษตรแผนใหม่
- วิชาการแบบโรงเรียนต่างจากวิชาการทำมาหากินในวิถีชีวิตอย่างไร ทำไมวิชาการแบบโรงเรียนจึงน่าเชื่อถือ
- แบบเรียนที่เคยเรียนในโรงเรียนมีผลต่อการทำมาหากินอย่างไร ความเชื่อบุญบาป นรกสวรรค์ที่ได้ฟังจากพระมีผลอย่างไรต่อการทำมาหากิน
- การเรียนรู้ทำมาหากินทำให้คนในอดีตพึ่งพาตัวเองได้พึ่งพาธรรมชาติได้ ปัจจุบันต้องใช้วิชาการใดอีกบ้างจึงจะสามารถประกอบอาชีพต่างๆในชุมชนได้

5. กฎ

- การทำมาหากินในชุมชน อาทิ การทำสวนมีกฎ กติกา อย่างไรบ้างที่ทุกคนต้องถือปฏิบัติ
- การที่บุตรต้องเข้าเรียนทำไมท่านจึงยอมส่งไปเรียนเพราะกฎเกณฑ์ใด
- การทำมาหากินคนในอดีตวัด คำสอนหรือใช้มาตรฐานอย่างไร อาทิ การวัดพื้นที่สวน การแลกเปลี่ยนสิ่งของ
- คนทำสวนในอดีตดูแลทำนายนผลิตได้อย่างไร อาจต้องดูด้าน ดิน น้ำ อากาศ
- ปีใดผลไม้ไม่ติดผลชาวสวนเชื่อว่าเกิดจากอำนาจใด หรือผลไม้เปลี่ยนรสชาติ จากเคยหวานเป็นเปรี้ยว เช่น มะปรางเป็นกาวาง
- การเกษตรแผนใหม่ใช้เหตุผลแบบวิทยาศาสตร์ การทำสวนโบราณใช้เหตุผลและความเชื่อที่มีพื้นฐานมาจากสิ่งใด

6. กิจกรรม

- ในอดีตคนทำมาหากิน เพื่อสิ่งใดมีการสะสมทุนหรือไม่ กิจกรรมการทำมาหากินได้นำส่วนหนึ่งที่ได้ไปทำบุญเพื่ออะไร

- พิธีกรรมการทำมาหากิน บุญประเพณีต่างๆของชาวบ้านในรอบ 12 เดือนมีอะไรบ้าง
- ก่อนมีโรงเรียนกิจกรรมที่เกิดจากประสบการณ์ตรงของคนในชุมชนได้มีการสอน ถ่ายทอดให้คนรุ่นใหม่อย่างไร
- ในอดีตกิจกรรมในวัดนอกจากการพระศาสนาแล้วมีกิจกรรมใดอีกบ้างที่คนมาร่วมและเป็นที่เลื่องลือ อาทิ การประกอบยาสมุนไพร การสร้างศิลปะ สถาปัตยกรรม กิจกรรมรวมจิตใจคนยามประสบปัญหาต่างๆ
- กิจกรรมในอดีตของวัดที่สืบทอดมาถึงปัจจุบันนอกจากการเรียน อ่าน เขียน แล้ว วิชาโหราศาสตร์ หมอดู เวทมนตร์ คาถา อาหาร ขนมไทย ได้รับการสืบทอดอย่างไร
- กิจกรรมในปัจจุบันที่เกี่ยวกับวิชาการสมัยใหม่ หรือการปกครองที่จัดขึ้นมีกิจกรรมใดบ้างจัดขึ้นมาเพื่ออะไร

แนวสนทนา

ชุดที่ 2 แนวสนทนาผู้บริหารโรงเรียน ครู ผู้มีส่วนร่วมทั้งโรงเรียน

1. สนทนาประวัติชีวิตและชุมชน

- เป็นคนเกิดที่ไหน มาทำงานหรืออยู่ในชุมชนนี้ตั้งแต่เมื่อไร สภาพการเดินทาง เส้นทางคมนาคมใช้ เส้นทางใดติดต่อกับ อำเภอ จังหวัด ความสะดวกเพียงไร
- ชุมชนเป็นมาอย่างไร พื้นที่ การทำมาหากินในอดีตเป็นอย่างไร

2. การเข้ามาของโรงเรียนและระบบการศึกษา

- การเข้ามามีโรงเรียนในชุมชน ใครเป็นผู้ริเริ่มชักนำเข้ามา ชุมชนพร้อมใจกันขอมาตั้งหรือได้โรงเรียนมาอย่างไร
- การหาที่ดินสร้างโรงเรียนทำอย่างไร การสร้างใช้แรงงานอย่างไรอุปกรณ์การสร้างได้มาอย่างไร
- การได้ครูคนแรกได้มาอย่างไร เริ่มทำการสอนตั้งแต่เมื่อใด
- เมื่อเริ่มทำการสอนโรงเรียนบอกชาวบ้านว่าอย่างไร อาทิ กระบวนการเรียน เวลาเรียน วิชาที่เรียน วินัย ประโยชน์การเรียนรู้
- ครั้งแรกที่เปิดทำการสอน ได้สอนวิชาใดบ้าง เกี่ยวข้องกับการทำมาหากินวิถีชีวิต เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของชาวบ้านอย่างไร

3. กระบวนการสร้างและสถาปนาความรู้

- วิถีชีวิตของครูในอดีตกับชาวบ้านสัมพันธ์กันอย่างไร ครูเป็นที่พึ่งพาของชาวบ้านอย่างไร ครูพึ่งพาชุมชนอย่างไร
- ครูในอดีตมีการประกอบสัมมาชีพนอกจากการสอนอย่างไรบ้าง
- ความรู้การทำมาหากิน การทำสวน หรือการเกษตรแบบใหม่มาสอนนักเรียน นักเรียนเมื่อได้รับความรู้หากเป็นวิธีที่ทำไม่เหมือนวิธีการดั้งเดิมของชาวบ้านได้มีการตอบโต้หรือเลือกรับความรู้ใหม่เหล่านั้นอย่างไร
- โรงเรียนได้รับการสนับสนุนจากชุมชนอย่างไร ในด้าน ส่งบุตรหลานเข้าเรียน การมีส่วนร่วมทางวิชาการ การบริจาคทรัพย์สิน
- โรงเรียนมีส่วนร่วมอย่างไรกับชุมชนในด้านงานความรู้ในอาชีพ สถานที่ทำกิจกรรม การจัดงานบุญประเพณีของชุมชน

- โรงเรียนมีการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาสอนอย่างไร หรือมีการเชิญครูภูมิปัญญาชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้านมาสอนนักเรียนอย่างไร อาทิ การทำสวน ทำนา ทำไร่ การทอผ้า ประวัติ ชุมชน จารีตประเพณี วัฒนธรรมชุมชน องค์กรในชุมชน เครือข่ายการพัฒนาชุมชน โครงการ การกองทุนหมู่บ้าน หรือโครงการต่างๆของชุมชน
- ครูภูมิปัญญาชาวบ้านหรือปราชญ์ชาวบ้านมีใครบ้างและ สอนความรู้สาขาใดให้แก่ักนักเรียน
- วิธีการสอนของครูภูมิปัญญาชาวบ้านหรือปราชญ์ชาวบ้านสอนอย่างไร
- ทำเลการเรียนรูที่ครูภูมิปัญญาหรือปราชญ์ชาวบ้านใช้สอนคือสถานที่ใด บรรยายภาคการ เรียนเป็นอย่างไร

4. การเปิดเผยข้อ

- โรงเรียนมีความ "สงสัย" ในตัวองค์ความรู้ที่ครูภูมิปัญญาชาวบ้านอย่างไร เป็นที่น่าเชื่อถือ อย่งไร
- โรงเรียนได้รับการยอมรับจากชุมชนในด้านของความรู้สาขาใดมากที่สุด โรงเรียนได้เป็น สถาบันการศึกษาที่สร้างความรู้ใดให้แก่ชุมชน
- โรงเรียนเสริมสร้างกิจกรรมในชีวิตประจำวัน เน้นกิจกรรมใดมากและมีกระบวนการทำ อย่งไร
- โรงเรียนมีส่วนทำให้คนในชุมชนกลายเป็นคนทันสมัยได้อย่างไร
- ในการเชิญผู้ปกครองมาประชุมกำหนดการแต่งกายอย่างไรสำหรับผู้ปกครอง
- ในการประชุมกรรมการโรงเรียนจัดห้องประชุมอย่างไร ใครนั่งในตำแหน่งใดของโต๊ะ บรรยายภาคการประชุมเป็นอย่งไร
- คำขวัญของโรงเรียนมีว่าอย่างไร โรงเรียนมีการทำให้นักเรียนรู้สึกตัวนักเรียนเป็นคนใน สถาบันการศึกษาแห่งนี้ได้อย่างไร
- อัตลักษณ์ของโรงเรียนคืออะไร ที่ชาวบ้านพบเห็นแล้วบอกหรือรับรู้ได้ว่าเป็นคือ นักเรียน/ ครูของโรงเรียนแห่งนี้
- โรงเรียนมีวินัย กติกาให้นักเรียนประพฤติอย่างไรบ้าง การขัดเกลาอบรม การติดตามดูการ ทำตามวินัยของนักเรียนเป็นหน้าที่ของใคร ทำอย่งไรบ้าง
- การจัดการโรงเรียนของผู้บริหารทำอย่งไร พูดยนโยบาย สั่งงานในฐานะผู้นำอย่งไร
- การตัดสินใจงานทางวิชาการ งานกิจกรรมการเรียนการสอนของโรงเรียนทำอย่งไร

- การจัดการบริหารในโรงเรียนด้านงานบุคคลมีการเน้นเหตุผล ประสิทธิภาพ ระบบคุณธรรมอย่างไร
- ครู คือ ผู้สร้างระบบการเรียนรู้ให้แก่นักเรียน และนักเรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้หมายความว่าอย่างไร โรงเรียนทำอย่างไรต่อแนวทางการจัดการเรียนการสอน
- การเป็นผู้มีการศึกษา ของคนในอดีตคืออย่างไร กับการเป็นผู้มีการศึกษาของคนในปัจจุบันคืออย่างไร คนเรียนถึงระดับใดจึงเป็นผู้มีการศึกษา
- ร่องรอยการเรียนรู้ของคนในอดีตของชุมชนแห่งนี้ได้เรียนรู้ในวิถีชีวิตการทำมาหากินแสดงออกในตัวนักเรียนเพียงใด นักเรียนเคยนำความรู้การทำมาหากินของพ่อแม่มาแลกเปลี่ยนพูดคุยหรือปฏิบัติกิจกรรมการเรียนรู้ในรายวิชาต่างๆอย่างไร และครูผู้สอนยอมรับเพียงใด หรือมีท่าทีข้อเสนอแนะอย่างไร
- ความรู้ดั้งเดิมที่กระจุกกระจายอยู่ในชุมชนโรงเรียนสนใจในความรู้ใดบ้าง ถ้าต้องการนำมาสอนจะทำได้อย่างไร
- โรงเรียนได้วางกฎเกณฑ์ให้พ่อแม่ส่งและสนับสนุนการเรียนรู้ของบุตรอย่างไร
- ทักษะการมองโลกของพ่อแม่ต่อความหวังที่ให้ลูกได้เรียนและรับผลสำเร็จจากโรงเรียนเพื่อสิ่งใด
- คนที่เรียนจบจากโรงเรียนได้ไปสร้างชื่อเสียงใดให้แก่ชุมชนบ้าง มีการกลับมาสนับสนุนกิจกรรมโรงเรียนอย่างไร
- ตำราเรียน แบบเรียนของโรงเรียนกำหนดใช้เล่มใด มีอิสระเลือกอย่างไร ยึดหลักการใด
- สื่อการเรียนรู้ได้มาอย่างไร ใช้สื่อหรือทำเลการเรียนรู้จากชุมชนในวิชาใดบ้าง ในแหล่งใด
- ประกาศนียบัตร ที่แสดงว่าสำเร็จการศึกษามีความสำคัญอย่างไรต่อนักเรียน

แนวสนทนา

ชุดที่ 3 แนวสนทนาคนไม่ได้เรียนในระบบการศึกษาโรงเรียน

1. สนทนาสร้างความคุ้นเคย

- การเล่าประวัติส่วนตัว สถานที่เกิด บ้านที่อยู่ พ่อแม่ประกอบอาชีพใด อยู่ในชุมชนตั้งแต่เมื่อใด ความเป็นอยู่ของครอบครัวเป็นอย่างไร
- ทรัพยากรการประกอบอาชีพ ที่ดิน ไร่ นา สวน มีหรือได้มาอย่างไร แบ่งมาจากพ่อแม่เป็นของตัวเองหรือเช่า หรือทำอย่างไร
- มีพี่น้องได้ไปเข้าโรงเรียน หรือไม่ได้ไปเข้าโรงเรียนที่ใดบ้าง การเดินทาง การยินยอมของพ่อแม่ในการให้เสื้อผ้า อาหารกลางวัน สมุดหนังสือเป็นอย่างไร

2. วิถีชีวิต ช่องทางการศึกษา

- เมื่อใดจึงรู้ว่าตัวเองไม่ได้เรียนหนังสือ ตอนแรการู้สึกอย่างไรเมื่อเห็นเพื่อนๆไปโรงเรียน อยากกลับไปโรงเรียนหรือทำอย่างไร
- ทางเลือกเมื่อไม่ได้ไปโรงเรียนแน่นอนแล้วตนเองคิดคนเดียว หรือปรึกษากับพ่อแม่ว่าจะทำอาชีพอะไร คิดเรื่องการใช้ชีวิตต่อไปอย่างไร
- ตั้งแต่เป็นเด็กประทับใจสนใจอาชีพใด เพื่ออะไร
- การติดตามพ่อแม่ไปทำงานเริ่มมาตั้งแต่เมื่อไร พ่อแม่มอบงานให้ทำเริ่มต้นอย่างไร จากงานง่ายถึงงานยากแต่ละช่วงฝึกฝนอย่างไร
- การได้ดู พ่อแม่ คนเก่งๆทำงาน เป็นช่องทางให้ตัวเองได้สัมผัส เรียนแบบ ปรับปรุงฝีมือ ลีลาการทำงานอย่างไร
- เมื่อสงสัยวิธีการ หรือเคล็ดลับการทำงานจะขอหรือถามใครได้อย่างไร

3. การรับประสบการณ์

- ไปได้ทำงานที่ใจชอบที่ไหนเป็นครั้งแรก มีการเปลี่ยนแปลงอะไรในชีวิตต่อมา ถือว่าใครคือครู ของอาชีพนี้
- การไปทำงาน หรือขอความรู้จากผู้รู้ครั้งแรกไปเป็นลูกมือหรือทำอย่างไร
- การฝึกฝน การแก้ปัญหาในชีวิตการทำงานจริงนานเท่าใดจึงรู้ว่าเก่ง เป็นแบบฉบับของตัวเอง
- ได้มีการหาประสบการณ์เพิ่มเติมอย่างไร มีการแลกเปลี่ยนกับคนในอาชีพเดียวกันอย่างไร

- มีคนมาขอความรู้ได้บอกความรู้ให้อย่างไร หรือทำให้ดูอย่างไร

4. การเบียดขับ

- ประสบการณ์ฝีมือการทำอาชีพของคนในชุมชนจะเป็นที่น่าเชื่อถือเพียงใด ดูได้จากสิ่งใด
- คนในชุมชนเชื่อในตัวคนว่าเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญชำนาญงานในสาขาอาชีพนั้นมีความรู้เหมือนหรือต่างจากคนที่ทำอาชีพเดียวกันแต่จบการศึกษาจากโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาอย่างไร จะเชื่อถือใครมากกว่ากันในด้านผลงาน
- นที่การสำเร็จการศึกษาในสาขาอาชีพนั้นจากสถาบันการศึกษาได้มีการแลกเปลี่ยนความรู้อาชีพกับคนที่ไม่ได้ผ่านสถาบันการศึกษาแต่ทำอาชีพนั้นจนได้ผลดีโด่งดังอย่างไร
- การเข้ามาของโรงเรียนหรือคนที่สำเร็จการศึกษามาจากสถาบันการศึกษามาทำอาชีพในชุมชนมีผลอย่างไรต่อกลุ่มคนที่ทำอาชีพนั้นด้วยความรู้ดั้งเดิม
- ความรู้และเทคโนโลยีในการผลิตแบบทันสมัยมีผลให้ความสำคัญของความรู้การทำอาชีพแบบดั้งเดิมเป็นอย่างไร และมีการเปลี่ยนแปลงการประกอบอาชีพในวิถีชีวิตอย่างไร

5. การตอบโต้และการผสมผสานความรู้ใหม่

- การทำความเข้าใจกับทรัพยากร ความรู้ดั้งเดิมการทำมาหากินที่มีอยู่ แล้วคิดปรับปรุงวิธีการทำมาหากินจะเริ่มต้นได้อย่างไร
- หากความรู้ดั้งเดิมคนเห็นว่าไม่ทันสมัยจะสามารถสร้างหรือรับความรู้สมัยใหม่มาปรับปรุงอาชีพได้อย่างไร
- การปรับปรุงอาชีพหากต้องการใช้เงินทุน หรือแหล่งความรู้ จะทำอย่างไร
- การกู้เงินเพื่อใช้การใดบ้าง อาทิ การใช้จ่ายไปอบรม/ดูงานในอาชีพ การใช้จ่ายเป็นค่าการผลิต ค่าที่ดิน ค่าการแปรรูป ค่าการขยายตลาด ค่าสิ่งปลูกสร้าง ค่าสร้างสวนใหม่คนในชุมชนใช้ทุนเงินอย่างไรจึงคุ้มค่า
- การรวมตัวกันของคนในชุมชนเป็นกลุ่มอาชีพหรือสหกรณ์เพื่อการทำสวน ทำนา การแปรรูปเริ่มต้นได้อย่างไร ผลเป็นอย่างไร ปัญหาสำคัญอยู่ที่ความรู้ เทคโนโลยีหรือเงินทุน หรือความสามัคคีของสมาชิก ผู้นำกลุ่มดำเนินการอย่างไร
- การมีปัญหในแง่กฎระเบียบ การติดฉลากผลผลิตของกลุ่มมีผลอย่างไรต่อชุมชน แก้ปัญหาอย่างไร ระดมความคิดหรือขอความช่วยเหลือจากใคร เสนอประเด็นความต้องการต่อใคร

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ ชื่อสกุล	นายศรีชัย พรประชาธรรม
วันเดือนปีเกิด	29 ตุลาคม 2503
สถานที่เกิด	นครราชสีมา
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	12/252 ม. 5 ต.ท่าทราย อ.เมืองนนทบุรี จ.นนทบุรี
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	เจ้าหน้าที่วิเคราะห์งานบุคคล 6 ว.
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครูและ บุคลากรทางการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2547	การศึกษาดุษฎีบัณฑิต (กศ.ด.) สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
พ.ศ. 2531	วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (วท.ม.) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
พ.ศ. 2526	การศึกษามัธยมศึกษา (กศ.บ.) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
พ.ศ. 2523	ประโยคครูพิเศษมัธยม (พ.ม.) กระทรวงศึกษาธิการ
พ.ศ. 2522	ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา (ป.กศ.) วิทยาลัยครูนครราชสีมา
พ.ศ. 2520	มัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนโนนไทยคุรุอุปถัมภ์ นครราชสีมา